

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX

Fotografia de portada:

Convent de Jesús a finals del segle XIX. Arxiu de Joan Rullan F. Valcaneras.

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX

Edita: Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx

© dels autors, 2019

Col·labora: Estanc de Plaça

Impressió i disseny: Gràfiques Rubines, Binissalem

Dipòsit legal: PM 588-2019

El present volum recull les comunicacions presentades a les XIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, celebrades al Centre CAPVESPRE de la Cooperativa Agrícola de Sant Bartomeu els dies 9 i 10 de novembre de 2018. Comitè científic a càrrec del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES): Aina Mora Vives, Dr. Antoni Quetglas Cifre, Antoni Frau Mayol, Carolina Constantino de la Peña, Cristina Fiol París, Dr. Francesc Lladó Rotger, Irene Cabrer González, Jaume Albertí Sastre, Jaume Deyà Miró, Josep A. Morell González, Josep Sunyer Ribas, Dr. Manel Calvo Trias, Pere Crespi Isern, Pere Frontera Alemany i Plàcid Pérez Pastor

Índex

Presentacions

Jaume Servera Servera. Batle de l'Ajuntament de Sóller [Pàgina 13](#)

Antoni Aguiló Amengual. Batle de l'Ajuntament de Fornalutx [Pàgina 15](#)

Ponència

Bernat Nadal, Bisbe de transició: il·lustració i pastoral
en el naixement de la societat liberal (1794-1818) [Pàgina 19](#)

Pere Fullana Puigserver

Societat, cultura i art

Notes biogràfiques de l'Excm. i Rdm. Dr. D. Bernat Nadal i Crespí,
bisbe de Mallorca, fill il·lustre de la ciutat de Sóller [Pàgina 33](#)

Andreu Arbona Oliver

Les propietats del bisbe Nadal segons els cadastres de Sóller [Pàgina 55](#)

Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES)

El panorama artístic sollerí a través de les galeries d'art [Pàgina 67](#)

Josep Bauzá Pizà

La família Andreu Garí, una nissaga de mestres [Pàgina 81](#)

Antoni Aulí Ginard, Aina Maria Torres Flores i Joan Pons Julià

Els Frontera de Can Vermell. Pagesos, mariners i emigrants [Pàgina 89](#)

Frederic Armand i Pere Frontera Alemany

Els Jocs Florals de Sóller [Pàgina 107](#)

Aina Nigorra Vaquer

Salah el-Din Fouad. El príncep d'Egipte i la princesa Codony [Pàgina 121](#)

Isabel Bauzá Pizá, Maria Ignàsia Pérez Pastor i Antoni Quetglas Cifre

L'estada a Sóller de l'escriptor anglès Alan Sillitoe,
autor de la *La solitud del corredor de fons* [Pàgina 141](#)

Francesc Lladó i Rotger

Geografia, medi ambient i territori

La geologia de la vall de Sóller i Fornalutx a partir de la cartografia de detall [Pàgina 153](#)

Joan Miquel Arbona Mas

Tipus de temps i inundacions a la conca de Sóller de 1950 fins a 2010 [Pàgina 165](#)

Joan Rosselló Geli

**Climatologia de les irrupcions d'aire fred durant la primera meitat de la tardor.
Les nevades de Sóller durant els mesos d'octubre i primera quinzena de novembre**

[Pàgina 173](#)

Alberto Darder Rossell

Recursos per a l'educació ambiental: els espais públics. Una experiència de camp

[Pàgina 185](#)

Cristina Fiol i Jose Luís Martínez

Història

El rafal Alfugutx i l'alqueria Monnàber a través de les fonts.

Un intent de localització del rafal [Pàgina 193](#)

Plàcid Pérez Pastor

Refugiats musulmans durant la conquesta 1229-32 a la Serra de Tramuntana.

El cas de les muntanyes de Sóller [Pàgina 203](#)

Faume Deyà Miró

**La nova administració de l'Ajuntament de Sóller
després del Decret de Nova Plana (1718-1722)** [Pàgina 211](#)

Julià Joy Marroig

La *Historia de la Expugnación de Sóller* de Joaquim Maria Bover i la Fira sollerica a través de l'epistolari entre Jordi Frontera, secretari de l'Ajuntament i el prevere Josep

Rullan i Mir [Pàgina 221](#)

Pau Tomàs Ramis

Esclaus per a fortificar Mallorca. El Llatzaret de Sóller (1936-1940) [Pàgina 243](#)

Maria Eugènia Faume Esteva

L'emigració dels sollerics a Brasil (1948-1955) [Pàgina 251](#)

Antoni Quetglas Cifre i Joan Mayol Bisbal

La música a Sóller durant les primeres dècades del franquisme (1936-1959)

[Pàgina 271](#)

Antoni Quetglas Cifre i Pedro Andreu Marroig

Can Puig dels Sabons [Pàgina 297](#)

Josep Puig Nigorra i Elionor Pérez Noguera

Patrimoni

Aportacions a la història de la capella de Sant Josep de la Parròquia de Sant Bartomeu

[Pàgina 307](#)

Josep A. Morell González

Etapes constructives que ha sofert el temple de Sant Bartomeu.

Descripció i plànols [Pàgina 313](#)

Josep A. Morell González i Josep Sunyer Ribas

La correspondència de l'arquitecte Joan Rubió i Bellver i les obres a la Parròquia de Sant Bartomeu [Pàgina 321](#)

Josep A. Morell González

Nous exemples de teules pintades a la Vall de Sóller [Pàgina 343](#)

Faume Deyà Miró

Les set cases del camí del Murterar de Sóller [Pàgina 349](#)

Pere Frontera Alemany

Presentacions

Jaume Servera Servera

*Batle de l'Ajuntament de Sóller
Sóller, abril de 2019*

Benvolguts i benvolgudes,

Ja fa tretze anys que els Ajuntaments de Sóller i Fornalutx publiquen el llibre que recull la ponència i les comunicacions llegides durant les Jornades d'Estudis Locals. Aquest fet demostra clarament l'aposta d'ambdós consistoris per la divulgació de la història, el patrimoni i la cultura de la nostra Vall.

Aquesta publicació està dedicada a qui fou bisbe de Mallorca, Bernat Nadal i Crespí, possiblement una les persones més importants de tota la història de Sóller. A més, es presenten un seguit d'articles que de ben segur agradaran a tots els investigadors i interessats en aquests temes.

Com a persona al front del Consistori sollerenc per mi és doncs, un orgull presentar aquest nou volum, bona mostra de la feina ben feta i coordinada de molta gent: corporacions municipals, investigadors i ciutadans particulars.

Per acabar, m'agradaria donar les gràcies a totes les persones que es troben implicades en que aquest acte i la seva publicació siguin possibles. Vull expressar la nostra gratitud als membres del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES), al personal de la Regidoria de Cultura i de l'Arxiu Municipal, a l'Ajuntament de Fornalutx, i com no, a totes les persones que presentaren comunicacions i a les que assistiren com a públic. No ens podem oblidar tampoc del suport econòmic de l'Estanc de Plaça. A tots, moltes gràcies.

Antoni Aguiló Amengual

*Batle de l'Ajuntament de Fornalutx
Fornalutx, abril de 2019*

Apreciats lectors i lectores,

Com a batle de Fornalutx per mi és un plaer de presentar un tretzè volum de les Jornades d'Estudis Locals, que publicam conjuntament amb l'Ajuntament de Sóller.

En aquest llibre estic segur que tots podreu trobar molts elements i dades curioses i interessants sobre la història, la cultura i el patrimoni d'ambdós municipis. És a més, un molt bon exemple de cooperació entre dos pobles germans.

Entre tots hem aconseguit consolidar aquestes jornades i convertir-les en un referent a Mallorca, per la feina ben feta, per la constància i per la quantitat d'estudis presentats.

Així doncs, com a representant de Fornalutx, vull donar l'enhorabona a tots els comunicants i organitzadors (Grup de Recerca i Estudis Sollerics, personal dels ajuntaments, etc.) que han fet possible tenir en les nostres mans aquest llibre.

L'èxit aconseguit, tant de participació com la qualitat dels articles presentats, ens animen a seguir donant suport a aquest esdeveniment cultural.

Ponència

Bernat Nadal, bisbe: il·lustració i pastoral en el naixement de la societat liberal (1794-1818)

Pere Fullana Puigserver¹

Introducció

El 20 d'abril de 1794, el solleric mossèn Bernat Nadal i Crespí va ser preconitzat bisbe de Mallorca. Residia a Madrid, des del 1777, com a funcionari al servei de la monarquia borbònica i com expert a la Nunciatura Apostòlica. El seu nomenament provocà inevitablement la pregunta sobre qui era realment aquest bisbe i quina era la seva trajectòria personal i eclesiàstica? A la primera part de la nostra intervenció respondrem bàsicament aquestes preguntes que es feren molt probablement els contemporanis i que encara ens continuam plantejant.

Els clergues de la segona meitat del segle XVIII responien al perfil de l'estament social que representaven. Nadal prové de les classes populars però val la pena plantejar la hipòtesi de que se deu a l'aristocràcia il·lustrada i ben posicionada. Conjuga la sensibilitat de l'origen i la perspectiva que l'hi atorga la seva experiència al servei de la monarquia i de la Santa Seu.

A Mallorca i a Madrid Nadal participà dels nuclis jurídics que apostaven pel canvi social, segurament no més de caràcter reformista. És a dir per canvis controlats, moderats i fets des de d'alt. En aquest sentit molt probablement hem de relacionar-lo amb els Descatlar (Marquesat del Palmer), Floridablanca, la Colegiata de San Isidro, i amb els corrents denominats globalment com a jansenistes o regalistes, característics de la societat hispana del final del XVIII. I en el cas concret de Mallorca, en les xarxes del lul·lisme.

Durant vint-i-quatre anys presidí el bisbat de Mallorca, un temps de transició i de canvi, entre dos mons: un que coneixem com el vell sistema de l'Antic Règim i un model nou que tot just s'obria camí, el liberal. Durant aquests anys, Nadal incrementà la seva vinculació amb Sóller. Òbviament sempre en el marc d'un ministeri que anava molt més enllà dels seus interessos i de la seva vinculació emocional amb Sóller, sempre tan present en la seva trajectòria. Referent a la seva missió episcopal observarem la seva trajectòria des de tot allò que hi ha de comú i de singular en la figura del bisbe Bernat Nadal Crespí. És clar que bona part d'allò que constitueix l'eix de la seva biografia es pot contar des del coneixement i la interpretació de l'època, la segona meitat del segle XVIII i de les primeres dècades del vuit-cents. Malgrat això, és necessari encaixar correctament el seu episcopat i constatar fins a quin bon punt té o no un difícil encaix en la

¹ UIB / GEDHE-IRIE

història. Hi ha un cert consens que liderà una Església que ben aviat topà amb els moviments reaccionaris. Aquest perfil nou de poder també generava els seus tòpics, i ha provocat llocs comuns per descriure el seu temps i la seva biografia. Un estudi en profunditat permet matisar i emmarcar la persona i les seves pràctiques en un marc i una realitat concretes.

Per sort estam davant un personatge conegut². Aquesta coneixement per ventura no s'ha donat tant des de la perspectiva de la nació espanyola que neix a Cadis, i tot i la projecció del personatge segurament no ha tingut la fortuna de ser estudiat ni valorar com pertocava³. És una percepció que convé no absolutitzar per no caure en *charvinismes* historiogràfics.

El 12 de desembre de 1818, moria al Palau Episcopal, i començava el procés de reserva del relat biogràfic. Tot havia tot molt tens i accelerat durant aquells anys. Un món i una església en estat de confrontació que esclatà a la seva mort. Una vida, amb lectures molt diverses i molt disperses. En aquesta intervenció intentarem no perdre el fil dels seus orígens solleric ni la seva vinculació permanent amb Sóller.

1. PRIMER ACTE: Qui era aquell mossèn resident a Madrid que el 1794 era preconitzat bisbe de Mallorca?

Mica en mica anam sabent allò que havia fet i disposam de fonts suficients que ens ajuden a enriquir un currículum polièdric i encara per completar⁴. Resta, encara molt per conèixer, molts detalls per aprofundir, peces que completin el trencaclosques d'una vida complexa i entenem que atractiva, perquè afecta molts vessants d'un gran interès. Nadal no era un eclesiàstic convencional i només des d'aquest punt de vista entenem que atreu. Abans de ser preconitzat bisbe de Mallorca podríem dividir aquesta gran etapa de la seva biografia en tres moments o cicles de 16 o 17 anys: primer a Sóller, seguit d'un temps passat a la Universitat (com a col·legial de la Sapiència i com a vicari de Mancor de la Vall) i, per finalitzar, la seva etapa a Madrid.

1.1. Infància i adolescència a Sóller (1745-1761)

Bernat Nadal i Crespi nasqué en el si d'una família de menestrels de Sóller que tenia llogat un molí d'aigua. Va ser batiat a la parroquia de Sóller el 5 d'abril de 1745.⁵ Pels seus orígens socials, pertanyia a una nissaga modesta, formarà part d'aquell actiu de personatges de primer nivell del segle XVIII que ho devien tot a la gràcia del poder i als mèrits individuals. En el cas que ens ocupa, la historiografia tradicional i més recent fonamenten l'èxit professional de Nadal en els mèrits acadèmics, en la capacitat intel·lectual i en les seves habilitats pastorals. El relat sobre la infància de Nadal dibuixa un nin estudiós o amb habili-

2 MATEU MAIRATA, Gabriel, *Los Obispos de Malloca*, Editorial Cort, Mallorca, 1985; XAMENA, Pere; RIERA, Francesc, *Història de l'Església a Mallorca*, Editorial Moll, Mallorca, 1986, pàg. 265-283; GARCIA, Ramon, "Los Obispos de Mallorca (1778-1851): una aproximación prosopográfica", a MARIN GELABERT, Miquel A. (editor), *II Simposium d'Història social de la Religió. La beata Sor Francinaina de Sencelles*, Mallorca, 2001, pàg. 215-252; NICOLAU BAUZÀ, Josep, "Un antic col·legial de la Sapiència: el Bisbe de Malloca, D. Bernat Nadal", *Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca* 40-41 (1985), 47-65; DURAN PASTOR, Miquel, *Bernat Nadal i Crespi. Un bisbe solleric que fou diputat a les Corts de Cadis*, Biografies de Mallorquins 13, Ajuntament de Palma, 1986; VALENCIANO, Valentí; FULLANA, Pere, "Nadal Crespi, Bernardo", *Diccionario Biográfico de Parlamentarios Españoles*, 1 (1810-1814); ÍD., "Bernat Nadal Crespi", a DD.AA., *Fills Il·lustres de Palma*, Promomallorca-Diari de Balears, Ajuntament de Palma, 2008, pàg. 334-337.

3 URQUIJO GOITIA, M.; VILLA RODRÍGUEZ, M.J., "El obispo Bernat Nadal, parlamentario en tiempos de Constitución", a FULLANA PUIGSERVER, Pere; GAMBÚS SAIZ, Mercè, *El bisbe Nadal i la Catedral de Mallorca en el bicentenari de la Constitució de 1812*, Publicacions de la Catedral de Mallorca, Mallorca, 2013, pàgs. 127-149.

4 Durant aquests darrers temps hem tingut accés a dues fonts curriculars noves. Per una banda Archivo Histórico Nacional (AHN), Estado, Leg. 3435. Nunciatura Apostòlica de Madrid 1791. Expediente personal del abreviador Dn. Bernardo Nadal. I per altra, Arxiu Capítular de Mallorca (ACM), 01-10 ACA 051: Actes Capítulars 1769-1771, f. 180-180 v.

5 Se suposa que degué néixer el mateix dia. La majoria de biografies afirmen que va néixer el 5 d'abril de 1745.

tats per a l'estudi, encaminat a l'estament eclesiàstic. Encara desconexim amb exactitud la seva formació entre els sis i els devuit anys. Hi ha indicis de que hauria estudiat en el Convent de Jesús, dels framenors de Sóller; als deu o onze anys passà a Palma, on hauria cursat gramàtica, fins que s'hauria matriculat a la Universitat Literària de Mallorca, amb catorze o quinze anys. El seu nebot i secretari, Antoni Oliver Nadal, sortí al pas d'algunes crítiques que, mort el bisbe, es feren al seu passat i destacà la seva formació precoç i autodidacta:

“á la edad de once años en que vino a esta capital á estudiar Retórica y Humanidades, fue el pasmo y la admiración de los hombres sabios, porqué a la sazón tenía ya mucha noticia de la historia eclesiástica y de la de España y Mallorca; estaba suficientemente instruido en la Aritmética y en los elementos de Algebra y Geometría, y tenía unos conocimientos más que regulares de la Geografía, Cronología y Astronomía; siendo lo más maravilloso que todo esto lo había aprendido el solo sin ayuda de maestros, porque en las escuelas y aulas á que concurrió hasta dicha edad, enseñaban solamente las primeras letras y la gramática latina.”⁶

1.2. La vida d'un universitari de la segona meitat del segle XVIII (1761-1776/7)

a) Col·legial de la Sapiència (1761-1771)

L'escola sempre va estar molt associada al compromís de Nadal. Potser perquè tenia plena consciència del que havia suposat per ell. Allò més notable, de bon començament, és que el jove Nadal partia amb una base sòlida de coneixements útils, com àlgebra i geometria. Segons els mèrits personals o currículum que ell mateix féu servir en el moment d'accedir a oposicions,⁷ confirma que amb devuit anys, és a dir, el 1763⁸ obtingué una beca al Col·legi de la Sapiència de Palma. Des del 20 de març de 1763 i fins a 1771 va ser col·legial d'aquest Col·legi Major i rector de la dita institució en dues ocasions.⁹ Estudià a la Reial i Pontificia Universitat Lul·liana i Literària de Mallorca¹⁰ des del 1761, concretament filosofia lul·liana amb el catedràtic Bartomeu Vert,¹¹ i, amb denou anys era batxiller en Filosofia (1764) i doctor i mestre en la matèria aquell mateix any de 1764. A continuació estudià teologia a la mateixa universitat, on obtingué el batxillerat i el doctorat el 28 de juny de 1765. Segons el seu currículum, ensenyà durant tres cursos acadèmics com a lector de Filosofia en la mateixa Universitat Lul·liana de Mallorca (1767-70). Mentre exercia com a docent va ser ordenat prevere, el 23 de desembre de 1769.

A Mallorca, des del 1769 tingué llicències per predicar i confessar; i esdevingué un prevere de confiança dels bisbes Francisco Garrido de la Vega (1763-1772) i Juan Díaz de la Guerra (1772-1777), que li confiaren comissions de diversa consideració. La seva partida a Madrid coincideix amb el final dramàtic del pontificat de Juan Díaz de la Guerra. Segons Joan Muntaner Garcia, abans de sortir de Mallorca, “había merecido con todo el rigor de justicia las condecoraciones académicas en Artes, Jurisprudencia y Teología”.¹²

6 OLIVER NADAL, Antonio, *Adición al elogio histórico del ilustrísimo señor D. Bernardo Nadal y Crespi, Obispo de Mallorca*, Impr. Villalonga, Palma, 1819, pàg. 1-2; MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio histórico del Ilustrísimo y Reverendísimo Señor D. Bernardo Nadal y Crespi, Obispo de Mallorca, socio de mérito de la Real Sociedad Económica de Amigos del País, leído en la Junta Ordinaria que celebró el día 2 de enero de 1819*. Suplemento al Semanario Archívico que publica la Real Sociedad Económica Mallorquina, Palma 16 enero 1819, pàg. 1.

7 Archivo Histórico Nacional (AHN), Estado, Leg. 3435. Nunciatura Apostòlica de Madrid 1791. Expediente personal del abreviador Dn. Bernardo Nadal.

8 FURIÓ, Antoni, *Episcopologio de la Santa Iglesia de Mallorca*, Imprenta J. Guasp, Palma, 1852, pàg. 526: això hauria estat el 1761, i no el 1763 com afirmen la majoria.

9 *El Pontificio Colegio Luliano de Ntra Sra de la Sapiencia*, Palma de Mallorca, 1985, pàg. 47; RAMIS BARCELÓ, R. "Los col·legiales del Pontificio Colegio de la Sapiencia de Mallorca durante el siglo XVIII", *Obradoiro de Historia Moderna* 23 (2014) 238-257.

10 Cf. RAMIS BARCELÓ, Rafel, "Sobre la denominación histórica de la Universidad de Mallorca: problemas institucionales e ideológicos en torno al lulismo", en *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija* 13/2 (2010), 248-263.

11 PUIGSERVER LLULL, Gerónimo, *Biografía del Ilustrísimo y reverendísimo Señor Don Bernarndo Nadal y Crespi, dignísimo Obispo de Mallorca*, Imprenta de Juan Colomar, Mallorca, 1864, pàg. 6.

12 MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 3.

Un any després de l'ordenació sacerdotal oposatà, sense èxit, a la canongia magistral de la Catedral de Mallorca (desembre de 1770 - març de 1771),¹³ i, poc després, obtingué la vicaria de Mancor de la Vall (1771). Tenia només 26 anys quan oposatà a la canongia magistral tot integrant un col·lectiu d'aspirants de prestigi reconegut en el món universitari i eclesiàstic. Tots els indicis apunten en que hi havia una certa relació entre aquella convocatòria d'oposició i la seva elecció com a vicari in capite de Mancor¹⁴.

A partir d'aquestes dades, el jove prevere Bernat Nadal Crespí apareix com a filòsof i teòleg amb projecció acadèmica; amb inquietuds pastorals, i amb la intenció d'ascendir en l'escalafó eclesiàstic, un objectiu corrent entre els joves més brillants de l'època o entre aquells que pertanyien a l'aristocràcia local, i per extensió d'aquells que treballaven al servei de la noblesa.

b) Preparació clerical i primera responsabilitat pastoral: Vicari de Mancor (1771-1777)

Permeteu-me que reproduïxi aquí un paràgraf de la nostra intervenció a les Primeres Jornades d'Estudis Locals de Mancor de la Vall¹⁵. El 1770 havia estat fundada la vicaria *in capite* de Mancor, Guillem Abri Descatlar presidia el Consell de l'església de Mancor i va ser el promotor de la nova vicaria, erigida pel bisbe Francisco Garrido de la Vega. Per aquest exercici pastoral va ser elegit mossèn Bernat Nadal i Crespí. Com a hipòtesi, consideram que hi ha indicis que apunten una certa vinculació de Bernat Nadal a la casa Descatlar, concretament a Jordi Abri Descatlar, el fill del qual va ser el primer marquès del Palmer, senyor de Massanella.

Quan el 1769 el bisbe, Jordi Abri-Decatlar i el rector Jaume Font de Selva pactaren les condicions de la nova vicaria de Mancor assegurant l'autonomia econòmica. No obstant l'entesa, les diferències entre la parròquia de Selva i la vicaria van ser constants, sobretot entre 1771 i 1773, Nadal i el Consell van haver de cercar procurador i apel·laren al procediment que havien fet altres vicaries de nova fundació com Lloseta o Santa Eugènia, per consolidar els beneficis i garantir els serveis religiosos de Mancor¹⁶.

L'administració pastoral requeria reformes, la població superava les cinc-centes ànimes i urgia disposar de serveis religiosos propis, sense necessitat de desplaçar-se. En una conjuntura de creixement demogràfic i de reestructuració social, el control dels naixements a través del registre de baptisme encara pertanyia a l'Església. La pila baptismal representava l'entrada a la comunitat cristiana, però també era una eina de control social, en un moment que tots just els padrons municipals estan fent la seva aparició d'una forma més aviat tímida.

El decret d'erecció de la vicaria (29 de juny de 1771) se celebrà de forma solemne. El 29 predicà Mossèn Antoni Nicolau Lobo que acabava de guanyar les oposicions a Canonge Magistral de la Seu, i el 30, ho féu el nou vicari Mn. Bernat Nadal i Crespí que també havia participat d'aquella oposició. La trona de Mancor esdevingué el centre de la vida diocesana per un dia, amb el que havia estat elegit per predicar les principals solemnitats de la Seu. La presència de Lobo fa pensar que aquest clergue també tenia una relació amb els senyors de la contrada i que mantenia una estreta relació amb Nadal, tot i que havien “competit” per la mateixa canongia uns mesos abans.

Després de beneir la pila baptismal, durant la primera setmana ja començaren els llibres de registre de la vicaria. El primer batiat, registrat el 17 de juliol de 1771 va ser Lluç Pons Vallori, que entre d'altres noms

13 ACM, 01-10 ACA 051: Actes Capitulars 1769-1771, f. 180-180 v: relació de mèrits de Bernat Nadal. Opositatà a la canongia magistral de la Catedral, que havia quedat vacant per defunció de Nicolau Femenies. En aquella convocatòria s'hi presentaren Bartomeu Verd, Antoni Lladó, Antoni Vives, Pere Sard, Antoni Evinent, Bernardí Rosselló, Pere Torrendell, Antoni Nicolau Lobo, Ramon Serra, Jaume Mudoy i el mateix Nadal. El maig de 1771, Antoni N. Lobo, paborde de la Seu, obtingué la canongia.

14 FULLANA PUIGSERVER, P., “Bernat Nadal i Crespí, primer vicari de Mancor de la Vall: senyors i clergues il·lustrats i reformadors durant el darrer terç del segle XVIII” (Primeres Jornades d'Estudis Locals. Mancor de la Vall, 2018, en premsa).

15 FULLANA PUIGSERVER, P., “Bernat Nadal i Crespí, primer vicari de Mancor de la Vall...”

16 FIOL MATEU, Gabriel, *Monografia de l'església de Sant Joan Baptista de Mancor de la Vall*, Consell Insular de Mallorca – Ajuntament de Mancor de la Vall – Govern de les Illes Balears [1988], pàgs. 64-65.

també portaria el de Ramon Llull. El mateix dia també es registrà el primer matrimoni. No disposam, encara, de fonts suficients per conèixer el compromís pastoral de Nadal, exceptuant allò que afectava les obres de l'antiga església amb la construcció d'un campanar, i el projecte d'un nou temple.

Mentre exercia pastoralment a Mancor, el 1776 obtingué el batxillerat en Cànons i Lleis i el doctorat el 1777¹⁷. Després de sis anys com a vicari *in capite*, a Mancor, se n'hauria anat a Madrid. A Mancor, va ser substituït per mossèn Bartomeu Bosch, antic col·legial de la Sapiència i més tard domer de la Catedral.¹⁸

1.3. Disset anys a Madrid (1777-1794)

En el Col·legi de la Sapiència, Bernat Nadal ja havia manifestat dots de lideratge, en ser elegit en dues ocasions rector del centre. Nadal és sobretot un teòleg, catedràtic substituït durant un temps, oposatà, però no obté les prebendes perquè aquestes estan en mans bàsicament de juristes. Entenem que, a partir de 1777, amb la titulació en Cànons i Lleis, Nadal inicià una etapa nova en la seva vida.

Durant la segona meitat del XVIII un contingent significatiu de clergues mallorquins optà per ampliar estudis i situar-se en diferents indrets de poder, a la Cort. Nadal comparteix aquesta opció amb Antoni Evinent¹⁹, Joan Muntaner Garcia²⁰ o Cristòfol Cladera²¹, per citar-ne alguns dels més coneguts. A Madrid oposatà, sense èxit, a dues capellanies a la Real Iglesia de San Isidro, una col·legiata creada arran de l'expulsió de la Companyia de Jesús el 1767. Aquest centre ben aviat esdevingué un dels àmbits de referència del jansenisme, juntament amb San Fulgencio de Múrcia. Bernat Nadal, tot i no obtenir una prebenda per oposició, va ser nomenat “Colector de la Real Iglesia de San Isidro”.²² Recordem que José Moñino –comte de Floridablanca– havia liderat la gestió de l'expulsió dels jesuïtes i va ser un dels principals promotors dels corrents il·lustrats regalistes i jansenistes. Indubtablement, la vinculació de Nadal amb les elits de la Cort és cada cop més evident. Joan Muntaner afirmava, el 1819, que “el immortal Campomanes prendado del raro ingenio del joven balear, le proporciona colocación interina en la iglesia misma [San Isidro]”.²³

Durant la primera etapa de la seva estada a Madrid el més destacat és la seva labor al capdavant de l'Oficina de Traducció, de la Secretaria d'Estat, presidida per Floridablanca (1777-1792).²⁴

Segueixen els seus mèrits com a orador i predicador, segons el seu currículum predicà cinc quaresmes, tres missions, onze novenes, mes de sis-cents sermons i panegírics, vint-i-dos dels quals a Madrid. A més, una certa documentació el vincula a la direcció de l'Acadèmia Jurídica de la Concepción, a Madrid, on hauria destacat com a jurista. En aquest sentit hem pogut accedir a algunes fonts, com ara una dissertació de Bernat Nadal a la Real Academia de Jurisprudencia, establerta a San Isidro el Real.²⁵ Durant la prime-

17 PLANAS ROSSELLÓ, Antonio; RAMIS BARCELÓ, Rafael, *La facultad de leyes y cánones de la Universidad Luliana y Literaria de Mallorca*, Universidad Carlos III de Madrid, 2011; CASSANYES ROIG, Albert; RAMIS BARCELÓ, Rafael, “Graduados en Leyes y Cánones en la Universidad Luliana y Literaria de Mallorca 1692-1831”, *e-SLegal History Review*, 16 (2013) 1-62

18 MATEU AMENGUAL, Bernardino, *Historia del pueblo de Mancor*, Establecimiento tip. La Esperanza, Palma de Mallorca, 1914, pàg. 29-36; FIOL MATEU, Gabriel, *Monografia*, pàgs. 64-66; Un resum de la seva gestió pastoral a Mancor: MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 2-3.

19 POU AMENGUAL, Miquel; SUAU FONT, Bàrbara, “Antoni Evinent, de mossèn bunyolí a diputat a Corts”, a FULLANA PUIGSERVER, Pere; GAMBÚS SAIZ, Mercè (coords), *El bisbe Nadal i la Catedral de Mallorca en el bicentenari de la Constitució de 1812*, Publicacions de la Catedral de Mallorca, Mallorca, 2013, pàgs. 189-232.

20 VALENCIANO, Valentí, “Joan Muntaner i Garcia en el pontificat del bisbe Bernat Nadal i Crespí”, a FULLANA PUIGSERVER, Pere; GAMBÚS SAIZ, Mercè (coords), *El bisbe Nadal i la Catedral de Mallorca en el bicentenari de la Constitució de 1812*, Publicacions de la Catedral de Mallorca, Mallorca, 2013, pàgs. 151-162.

21 AMENGUAL, Josep, “Cristòfol Cladera i Company (1759-1816), traductor i pont amb la canonística europea”, a FULLANA PUIGSERVER, Pere; GAMBÚS SAIZ, Mercè (coords), *El bisbe Nadal i la Catedral de Mallorca en el bicentenari de la Constitució de 1812*, Publicacions de la Catedral de Mallorca, Mallorca, 2013, pàgs. 99-125.

22 El 1787 era “Colector de San Isidro”, vegeu *Diario curioso, inédito, económico y comercial* 1787, pàg. 232. El mallorquí Bernardí Rosselló, que oposatà a Mallorca, juntament amb Nadal, a la canongia magistral el 1770-1771, feia constar que havia oposat a una prebenda de San Isidro, a Madrid. MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 3.

23 MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg.3. Campomanes nomenà Nadal penitencier de San Isidro,

24 GIL NOVALLES, A. “Nadal y Crespí, Bernardo (1745-1818)”, a www.incfnibloggrafias.com/consultar-el-28-de-maig-de-2015/.....

25 *Memorial literario, instructivo y curioso de la Corte de Madrid correspondiente al mes de enero de 1784*, Imprenta Real, Madrid, vol. I, pàg. 35 seg. Podria ser el mateix que cita PUIGSERVER LLULL, Gerónimo, *Biografia*, pàg. 9: “Pronunció un discurso en la Corte, el cual fué extraordinariamente aplaudido por los

ra etapa de la seva estada a Madrid degué ser alumne de Miguel de Vega y Cossio, advocat de l'Il·lustre Col·legi de Madrid, instruint-se en tot allò relacionat amb la pràctica forense. La seva trajectòria ha estat valorada també des del vessant intel·lectual com a autor d'*Historia Sagrada desde el principio del mundo hasta las ruinas de Jerusalén* (1779), una obra que deixà inèdita i que ha suscitat un gran interès als estudiosos del corrent jansenista.²⁶

Tenint present el paper estratègic que devia tenir la seva estada a Madrid, el 1786 formava part del Capítol de la Catedral de Mallorca,²⁷ però continuà a Madrid fins que, el 20 d'abril de 1794, va ser preconitzat bisbe de Mallorca. Aquell mateix any de 1787, el seu hipotètic mentor, Jordi Abrí-Descatlar, deixava de ser el “Senyor de la Bossa de l'Or”, honor que havien ostentat els Descatlar des del segle XV, i es tancava la Seca de Mallorca. Aquests fets podrien tenir alguna connexió i permeten imaginar Nadal treballant a Madrid al servei de les finances de Mallorca.

El 1782 s'hauria incorporat a la Secretaria de la Interpretació de Llengües²⁸ en qualitat d'habilitat, lloc que ocupà fins el 1789.²⁹ El 1787 era oficial segon de la Secretaria de la Interpretació de Llengües i sol·licitava que es demanàs un breu a Roma que li permetés continuar a Madrid, després de conferir-li el deganat a la Catedral de Mallorca.³⁰ El 1789, havia accedit a la plaça d'oficial major, encarregat de revisar i corregir la documentació oficial.³¹ El 1791, essent oficial major de la Secretaria de la Interpretació de Llengües, demanava alguna contraprestació, segurament perquè devia estar acordat que cobrava la seva part com a degà del Capítol de Mallorca.³² Cobra tres sous per cada full de traducció, “ahora se le ha aumentado el trabajo porque tiene que ver y corregir todas las traducciones para que salgan sin nota alguna, y se le han aminorado los emolumentos, por lo que no le queda tiempo para traducir”. No té sou addicional de la traducció i viu de la renda de la canongia mallorquina.³³ El 1791, demanava ajuda perquè “no tiene mas auxilios que los que le prestan las dos terceras partes de su canonicato tan corta que le ha sido preciso contraer deudas que en su actual estado és imposible poder pagarlas”. Per tot això, sol·licita que a més de retenir el deganat de la Catedral, hi pugui sumar la dignitat de tresorer, “que resulta vacante en su misma catedral por ascenso al Obispado de Orihuela de Dn Antonio Despuig y el préstamo que tambien dejará éste de la villa de Sta Margarita en la misma Ysla cuyas tres prebendas deducidas las 3as ptes aun no componen el sueldo referido”.³⁴

El setembre de 1791, es dirigia a Hipòlit Vincenti, nunci apostòlic a Madrid, sol·licitant la dignitat de tresorer de la Seu de Mallorca, llavors vacant. En aquell memoràndum, Bernat Nadal recordava al nunci apostòlic les notes que havia enviat al rei i al comte de Floridablanca,³⁵ a qui es referia com “mi amado bienhechor el Excmo Sor Conde de Floridablanca”. Més endavant es referia a Floridablanca “como su generoso Protector”. Atesa la situació de precarietat econòmica en què es trobava l'erari públic, el rei i el seu ministre li havien aconsellat “que solicitase el premio por donde había contraído el mérito” i, per aquest motiu, es dirigia a la Nunciatura. Al final d'aquest escrit, Nadal definia lleugerament la seva trajectòria;

más célebres sabios madrileños, aclamándose por el Fenelon de las Españas. Su entendimiento vivo: su expresión robusta: y su conducta pública y privada, excelente”.
26 DURAN PASTOR, Miquel, *Bernat Nadal*, pàg. 35-36. Coneixem l'obra sobretot per la notícia que en dona Joaquim Maria Bover, que l'hauria coneguda, encara, a través dels hereus del bisbe. Es tractava d'una obra manuscrita en dos toms, segurament una versió castellana de l'obra del benedictí P. Calmet. PUIGSERVER LLULL, Gerónimo, *Biografía*, pàg. 9: diu que la conservava el seu nebot Bernat Palou.

27 ACM, 01-10 ACA 056: Actes Capitulars 1784-1786, f. 301 i 301 v: Carta de Bernat Nadal electe degà de la Catedral. Poders de Bernat Nadal. “Porque le halló digno, le confirió el Rey el deanato de esta santa Iglesia y poco después una canonjía” MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 5.

28 El 1791 diu que hi duia nou anys: AHN, Estado, 3435, n° 1, f. 7.

29 AHN, Estado 3435, n° 1, f. 9.

30 AHN, Estado 3435, n° 1, f. 3. ACM, 01-10 ACA 058: Actes Capitulars 1790 a 1792, f. 35: Carta del canonge Bernat Nadal dirigida al Capítol que acompanya el Breu pontifici que el dispensava de residència de la seva canongia, mentre es mantingués com a oficial de la Secretaria d'Interpretació de Llengües, Madrid 14 de juliol de 1790.

31 AHN, Estado 3435, n° 1, f. 9.

32 AHN, Estado 3435, n° 1, f. 5.

33 AHN, Estado 3435, n° 1, ff. 7-8.

34 AHN, Estado 3435, n° 1, ff. 9-10. En realitat, com es pot veure en el memorial enviat a Floridablanca, el setembre de 1791, ibíd., 14-16: Antoni Despuig no arribà a prendre possessió de la dignitat de tresorer de la Catedral, precisament perquè va ser preconitzat bisbe d'Oriola.

35 AHN, Estado 3435, n° 1, ff. 14-15.

referint-se al comte de Floridablanca es manifestava contundent: “soy hechura suya y le debo á él solo mi Canonicato, con la circunstancia de que no iba consultado, ni di para ello otro paso que el de hacerle presente mi merito contraído en San Isidro; cuya singular fineza excita cada dia mas y mas mi sincero reconocimiento.”³⁶ Era el 26 de setembre de 1791 i el 27 de febrer de 1792, Carles IV cessava Floridablanca en el seu càrrec com a Secretari d'Estat.

Aquell any de 1791, vacant la plaça d'abreviador de la Nunciatura³⁷, el 10 de desembre de 1791, el nunci Hipòlit Vincenti manifestava a Floridablanca que Nadal havia estat elegit per ocupar el lloc vacant de Codina. L'havia escollit per davant d'altres candidats, “por sus prendas, instrucción y dilatada práctica en la traducción de Bulas, Breves y demas Yndultos Pontificios”.³⁸ El breu que li atorgava aquella nova responsabilitat arribà el març de 1792, quan Floridablanca ja havia estat cessat i el comte d'Aranda acabava d'assumir el poder. Només uns mesos més tard, concretament el 7 de setembre de 1792, Bernat Nadal demanava que el nunci “se sirva nombrarle para la Plaza vacante en el tribunal de la Rota por fallecimiento de Dn Josef Fernando de Lora”, que havia mort a Madrid el 14 d'agost de 1792.³⁹

Durant els quinze anys d'estada a Madrid devia mantenir una bona sintonia amb la Diòcesi de Mallorca i se suposa que actuava a Madrid com un dels intermediaris davant el poder central, una confiança que es pot constatar amb diversos poders que li atorgà el Capítol.⁴⁰ Aquesta relació s'hauria intensificat amb el seu nomenament, el 1786, com a degà de la Catedral de Mallorca,⁴¹ una prebenda que no satisfia les aspiracions econòmiques de Bernat Nadal. Al començament de 1787, el Capítol de la Seu rebia un informe del monarca perquè s'unís el deganat –que havia obtingut Nadal– amb una canongia de les dotades econòmicament.⁴² El 1793, el Capítol de la Seu de Mallorca era conscient del poder que tenia Nadal a Madrid. De fet, alguns dels seus membres manifestaven la sospita que Nadal estava comissionat a Madrid per vigilar la resta de canonges amb residència a la capital. Guillem Abrí Descatlar, que hem vist hipotèticament vinculat a Nadal, era l'apoderat a Mallorca del canonge Antoni Vila Camps durant la seva residència a Madrid.⁴³

2. SEGON ACTE: Bernat Nadal Bisbe de Mallorca

La historiografia sobre Bernat Nadal recull que fou promogut bisbe de Mallorca a instàncies de l'Ajuntament de Palma.⁴⁴ Va ser preconitzat el 20 d'abril de 1794, el 2 de maig de 1794 van repicar les campanes de la Seu i Guillem Descatlar va ser l'apoderat encarregat de la presa de possessió de Nadal com a bisbe de Mallorca, tal i com es pot constatar documentalment.⁴⁵ Fins el desembre de 1794, mig any després de la presa de possessió, Nadal no empenyé el viatge de Madrid a Mallorca. Arribà a l'illa de Cabrera el 24 de desembre de 1794, després d'una gran tempesta, i desembarcà a ses Salines el 30.⁴⁶ No va fer l'entrada a la Diòcesi fins el febrer de 1795.⁴⁷ Casualitat o no, arribava a Mallorca justament per una zona de costa

36 AHN, Estado 3435, n° 1, ff. 11-12.

37 *Gaceta de Madrid* 1791, pàg. 827; *Mercurio de España* 1791, pàg. 329.

38 AHN, Estado 3435, n° 1, ff. 30-31.

39 AHN, Estado 3435, n° 1, f. 43.

40 ACM, 01-10 ACA 056: Actes Capitulars 1784-1786, f. 301 v.

41 ACM, 01-10 ACA 056: Actes Capitulars 1784-1786, f. 301.

42 ACM 01-10-ACA 057: Actes Capitulars 1787-1789, f.17 v - 20.

43 ACM 01-10-ACA 059: Actes Capitulars 1793 a 1795, f. 31 v. QUINTANA, Josep Maria, *Una història particular: els conflictes església-estat a la Menorca del segle XVIII*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016.

44 MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 7.

45 ACM 01-10-ACA 059: Actes Capitulars 1793 a 1795, f. 275. BARRIO MOYÁ, J.L., “Don Bernat Nadal i Crespi, obispo de Mallorca entre 1794 y 1818”, Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana (BSAL) 59 (2003) 359-364.

46 MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 8.

47 PUIGSERVER LLULL, Gerónimo, *Biografía*, pàg. 10; DURAN PASTOR, M., *Bernat Nadal*, pàg. 10. ACM 01-10-ACA 059: Actes Capitulars 1793 a

totalment controlada per la família Descatlar.

Nadal inicia el seu pontificat amb un coneixent previ dels mecanismes interns de la Diòcesi, singularment el pes econòmic que mantenia el Bisbat, i ben aviat creà una estructura curial sòlida per gestionar aquest actiu. Per altra banda, tenia una experiència i una idea clara del model de societat i del temps que li havia tocat viure, perquè era especialista en tot allò que afecta la relació entre el poder polític i la jerarquia eclesiàstica. Arribava a Mallorca amb fama d'intel·lectual i de personatge influent, amb bones relacions amb la Monarquia, prestigi cultural i habilitats socials. Finalment, coneixia la realitat pastoral illenca, la situació real del clergat, la sociologia dels efectius eclesiàstics, seculars i regulars. Comptava també amb altres antecedents que auguraven una bona gestió, com era la seva experiència com a vicari *in capite* a Mancor durant la seva joventut.

Ens hem referit en altres indrets als seus col·laboradors directes, tant a la Cúria episcopal, com en el Capítol de la Seu i a l'estructura beneficcial⁴⁸. En aquest context ens interessa destacar aquells que tenien una relació més directa amb Sóller, així com també la relació directe que tingué Sóller en el global del seu ministeri episcopal. Des de la finalització del Concili de Trento, Bernat Nadal era el quart bisbe de Mallorca d'origen mallorquí. Durant 231 hi havia hagut tres bisbes (Simó Bauça, Bernat Lluís Cotoner i Llorenç Despuig, és a dir un dominic i dos aristòcrates) i el quart venia a ser el primer amb uns orígens populars, amb mèrits i, per tant, amb competències diferents i al servei d'uns requisits pastorals distints dels que s'havien donat durant tres segles. L'estructura curial i el Capítol també responen a aquestes inquietuds noves, i l'arquitectura diocesana, començant pel Palau Episcopal, també serà un reflex d'aquesta nova mentalitat i d'aquest nou format que s'està configurant en el món occidental, molt més en el context de les revolucions burgeses que tot just acaben de començar.

Degut als factors esmentats, la rellevància social i el pes del Seminari eren escassos en el conjunt de la Diòcesi. No era el centre de formació dels clergues, atès que únicament podia hostatjar un petit contingent de seminaristes. Els aspirants al sacerdoci es formaven a la Reial i Pontifícia Universitat Lul·liana i Literària de Mallorca; una minoria d'aspirants becats residia en el Col·legi Major de la Sapiència, la resta es preparava amb professors particulars, residia en el Palau episcopal o amb clergues diversos com a familiars. Hi ha indicis, fins i tot, que el bisbe Bernat Nadal mantenia alguns seminaristes residents al Palau episcopal, on compartien aquell espai amb altres estudiants universitaris protegits pel bisbe. La historiografia actual insisteix, tanmateix, en un Seminari desventrat, sense compostura, sense esperit eclesiàstic.⁴⁹ Com se suposa, el model seminarístic del final del XVIII i inicis del XIX ha estat comparat, pensant que erròniament, amb el model de la segona meitat del XIX. En realitat, de la vida interna del Seminari, en coneixem únicament alguns detalls inconnexos, com ara diversos decrets relacionats amb el nou rector, Joan Antoni Sastre (1800), i el vicerector Antoni Llabrés, però sense un mapa clar de quins eren el funcionament i les característiques. Tampoc no disposam d'estudis que ens permetin il·luminar tot allò que feia referència a la formació dels candidats al sacerdoci.

Hi ha una certa coincidència d'afirmar que Nadal prioritzà la formació del clergat, potenciant els estudis filosòfics i teològics previs a l'ordenació i instituí les conferències setmanals de teologia moral. Aquest esperit tenia com a finalitat acabar amb l'ociositat del clergat i sensibilitzar els preveres en tot allò que era la substància de la pastoral. L'Església necessitava bons predicadors, bons confessors i bons consellers.⁵⁰ L'edifici del Seminari va estar ocupat durant uns anys per l'Acadèmia d'Artilleria. Acabada l'ocupació,

1795, f. 289 v.

48 FULLANA PUIGSERVER, P., "Bernat Nadal i Crespi, bisbe de Mallorca (1794-1818): formació, experiència professional i projecte pastoral", a FULLANA PUIGSERVER, Pere; GAMBÚS SAIZ, Mercè (coords), *El bisbe Nadal i la Catedral de Mallorca en el bicentenari de la Constitució de 1812*, Publicacions de la Catedral de Mallorca, Mallorca, 2013, pàgs. 53-83.

49 ROSSELLÓ LLITERAS, Joan, *Formación literaria del clero de Mallorca. El Seminario de San Pedro y sus antecedentes históricos*, tesis doctoral UIB, tomo III, pág. 512, segueix ROTGER, M., *El Seminario Conciliar de San Pedro: estudio histórico sobre la enseñanza eclesiástica en Mallorca*, Palma de Mallorca, 1900, pág. 59.

50 PUIGSERVER LLULL, Gerónimo, *Biografía*, pág. 12-13.

Nadal destinà una quantitat substancial a renovar l'edifici i a reordenar la vida del Seminari, paralitzada com a conseqüència de la Guerra del Francès.⁵¹

Pel que fa al perfil del **clergat** que potenciat Bernat Nadal, ens hi hem de referir a partir de les fonts contemporànies i dels edictes pastorals. En els elogis fúnebres Joan Muntaner Garcia deixava constància que Nadal havia potenciat un clergat amb inquietuds socials, atesa la necessitat que l'Església s'havia d'implantar més en el procés de transformació i modernització de la societat.⁵² El prevere s'havia de comprometre, seguint els paràmetres del bisbes il·lustrats, en els projectes de reforma dels costums, en l'educació ciutadana, en el foment de l'escolarització, s'havia d'esforçar per purificar la fe popular dels excessos de barroquisme pietista i supersticions.⁵³ A més, el pontificat de Nadal coincidí amb una conjuntura de reforma del sistema econòmic de l'Església, en un moment en el qual es qüestionava profundament el control sobre els delmes, el sistema beneficcial⁵⁴ i el poder de les confraries, en la gestió de capitals rellevants en forma de deixes testamentàries.⁵⁵ Miquel Duran es refereix a Nadal com "un bisbe generós" i amb "maldecaps econòmics".⁵⁶ Disposam d'un inventari de donacions econòmiques, però desconeixem amb precisió el significat d'aquests ajuts en el marc de la gestió econòmica del Bisbat, atès que Nadal encara monopolitzà la mesa episcopal i una administració que s'ha d'entendre en el marc de l'Antic Règim.

Òbviament Bernat Nadal hagué de gestionar l'allau de centenars de clergues francesos refugiats a Mallorca, la primera onada de 1790⁵⁷, alguns dels quals acabaren exercint a Mallorca fins a la mort, i una segona onada durant la Guerra del Francès. A aquesta segona s'ha d'unir també als preveres i religiosos refugiats a Mallorca, provinents de tota la geografia hispànica. Aquests refugiats generaren un paisatge clerical complex que segurament requereix un estudi en profunditat, perquè generà una massa crítica que intervingué en la pastoral diocesana durant una dècada, concretament entre 1808 i 1818. Un contingent que indubtablement marcà la pastoral diocesana i condicionà el desenvolupament de la convivència i marcà el debat religiós i polític. Bona part del discurs antiliberal es fonamenta amb aquests fets i amb el procés de canvi polític i de paradigma religiós que es realitzava a les Corts de Cadis amb un protagonisme evident del bisbe de Mallorca.

Analitzant la documentació de la Cúria Diocesana (1794-1818), tant en allò que afectava l'administració ordinària, la vida parroquial –seguida a través de les visites pastorals–, i la relació amb els ordes i congregacions religioses, dels documents s'extreu la conclusió que la trajectòria pastoral de Nadal tingué com a mínim dues etapes clares. La primera des del 1795 fins el 1810; la segona des del 1810 fins el 1818. Els grans eixos del lideratge pastoral de Nadal es produïren durant la primera etapa, el corpus documental i doctrinal de la seva pastoral queda reflectit en les Cartes Pastorals anteriors a 1810, i les apostes més contundents també, tant en el vessant relacionat directament amb l'evangelització (la predicació, el catecisme), com en la gestió dels ministeris (secularitzacions), com els seus projectes socials i educatius.

Val la pena destacar aquesta vinculació entre l'episcopat de Nadal i el foment de l'**escolarització** a Mallor-

51 DURAN PASTOR, M., *Bernat Nadal*, pág. 38.

52 MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio* pág. 12.

53 MAYORDOMO, A., "Iglesia, Religión y Estado en el reformismo pedagógico de la Ilustración Española", *Revista de Educación* 1988, 443-466.

54 Cf. XAMENA, Pere - RIERA, Francesc, *Història de l'Església a Mallorca*, Mallorca 1986, pág. 188-190; CANALES, E. "Diezmos y revolución burguesa en España", a GARCÍA SANZ, A.; GARRABAU, R., (ed.), *Historia agraria de la España contemporánea. I. Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*, Barcelona 1985, pág. 245-274.

55 Godoy aprovà que la Corona podia disposar dels béns de les associacions religioses en cas de necessitat. Aquesta normativa es presentà com una conseqüència de les guerres del decenni de 1790. Posteriorment, el setembre de 1798, el ministre Miquel Gaietà Soler posà a disposició reial les rendes de les capellanies, els hospitals, obres pies i confraries. Cf. HERR, R., *La Hacienda Real y los cambios rurales en la España de finales del Antiguo Régimen*, Madrid, 1991; LÓPEZ MUÑOZ, M. L., "Las cofradías en la España del siglo XIX", *XX Siglos* 3 (1995), 44 seg.

56 DURAN PASTOR, Miquel, *Bernat Nadal*, pág. 37-39 i 45-47.

57 FAJARNÉS, Enric, "Emigración de sacerdotes franceses a la isla de Mallorca en 1792", a BSAL 7, 398-399; *Cronicón Mayoricense*, Palma 1984, pág. 597; "Els francesos a Mallorca: notes per a una aproximació al bandejament i la immigració a finals del segle XVIII", a *El Regne de Mallorca i el Sud Francès*, IV Jornades d'Estudis Històrics Locals, Institut d'Estudis Balearics, Palma de Mallorca, 1986, pág.132. Pel que fa a la composició del clergat francès que residí a Mallorca i Menorca entre 1797 i 1798, Lluís Roua n'identifica 117, 93 dels quals era baix clergat, 11 religiosos, 8 alt clergat i 5 sense identificar, *ibíd.*, pág. 138, notes 33 i 139; OLIVER, M. S., *Mallorca durante la primera revolución*, Lluís Ripoll Editor, Palma, 1982, I, 97, 117-121

ca. Ho hem apuntat en altres ocasions⁵⁸ i hi ha incidit recentment Bernat Sureda Garcia⁵⁹. El compromís amb la formació es tradueix en projectes escolars, en projectes educatius quan encara no es disposava d'un sistema escolar formal. Però segurament coneix els projectes il·lustrats i liberals de primera hora. A Nadal sel vincula a diversos projectes educatius, alguns dels quals projectats a Sóller⁶⁰; però també a projectes materialitzats, com ara la fundació del Col·legi de la Puresa, un internat per al·lotes que posà en mans de la fornalutxeres Maria Arbona i Maria Ferrer. Fins i tot aquests gran projectes educatius o escolars estan associats a la primera etapa del seu episcopat, perquè durant la segona, després d'un temps de gran visibilitat, Nadal entrà en una etapa d'exili interior, arran de la restauració de l'absolutisme. Un temps convuls i obscurantista en el qual el bisbe hagué de condemnar Rousseau, oblidar-se de Pestalozzi, i donar suport a la restauració de la Companyia de Jesús, a Palma (1815), on ràpidament posarien en pràctica iniciatives de contingut escolar.

Pel que fa a les **institucions hospitalàries i assistencials**, a la darrerria del segle XVIII Mallorca tenia quatre hospitals a Palma (Hospital General, Hospital Reial, Hospital de Sant Antoni i Hospital de Sant Pere i Sant Bernat), tres hospitals forans (Felanitx, Manacor i Sineu) i l'Hospici o Casa de la Misericòrdia de Palma. Encara el 1798 es fundà, a Palma, la Reial Casa de Nins Expòsits, promoguda pel bisbe Bernat Nadal.⁶¹ El bisbe, a més, lluità (1800) perquè poguessin disposar de telers i ningú no els impedís treballar com pretenia prohibir el regent. Així mateix, el 1804, es creà la Junta de Caritat, amb la finalitat de donar suport a les institucions públiques de beneficència, en la qual prengueren part canonges i rectors de Palma. L'Església tingué una presència destacada en el terreny social, no sols a nivell representatiu, sinó potenciant noves iniciatives i com a responsables de les velles institucions existents. Durant el pontificat de Nadal es produí el procés de reclusió dels pobres en els centres de beneficència, sostingué una part de l'Hospici i la Reial Casa d'Expòsits,⁶² que confià al seu col·laborador a la Cúria, el paborde Bartomeu Jaume⁶³. No obstant això, els recursos destinats a la beneficència eren minsos i depenien, en gran part, de la caritat o de les rendes eclesiàstiques. Ja al començament del segle XIX, la societat mallorquina iniciava un procés de canvi, sobretot pel que fa al lleure i als costums públics.⁶⁴

En relació amb les institucions educatives amb una perspectiva clarament social, a Palma hi havia la Casa de Nines Òrfenes i la Casa de Penedides de la Pietat (el 1786 hi havia una priora i quinze dones recloses), ambdues destinades a protegir i asilar nines i dones, el subjecte fràgil de la societat en l'Antic Règim.⁶⁵ Així mateix, s'ha de tenir present la fundació de les Cases de Caritat, una de les quals creada pel rector de Felanitx, Antoni Roig, amb el suport de la SEMAP, i una altra per mossèn Pere Llull –Poquet– a Manacor.⁶⁶ El 1798, Antoni Roig comunicava a la SEMAP la fundació d'una Casa de Caritat a Felanitx, demanava la protecció de la casa i materials (torns per a filar cotó). El marquès de Bellpuig i el secretari, Josep Sanglada de Togores, li contestaren el 7 de gener de 1799, amb la complaença “que excitan las obras de Caridad dirigidas con tino a la utilidad común”. Aquesta fundació és una “prueba convincente del conato con que se dedica a hacer que sus feligreses conozcan la verdadera caridad”. La SEMAP premià

58 FULLANA PUIGSERVER, P., *La Pureza, 200 años educando*, CESAG, Mallorca, 2010.

59 SUREDA GARCIA, B., “El bisbe Nadal i l'Educació de la seva època”, a FULLANA PUIGSERVER, Pere; GAMBÚS SAIZ, Mercè (coords), *El bisbe Nadal i la Catedral de Mallorca en el bicentenari de la Constitució de 1812*, Publicacions de la Catedral de Mallorca, Mallorca, 2013, pàgs. 33-51.

60 JAUME CAMPANER, Miquel; LLADÓ I ROTGER, Francesc, “L'Educació a Sóller en el segle XIX”, *VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, 2013, pàgs. 25-46.

61 CORTÈS, Bartomeu, *La Reial Casa d'Expòsits de Mallorca. Monografia històrica 1798-1842*, Ciutat de Mallorca 1928; PASCUAL RAMOS, Eduardo, “Hospicios y expósitos en Mallorca durante el siglo XVIII (1701-1812)”, *Saitabi* 66 (2016), 101-119.

62 MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 15.

63 *IV Jornades d'Estudis Locals: 9, 10 i 11 de maig de 2003, en memoria del pavorde Bartomeu Jaume de s'Arboçar*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 2004.

64 Vegeu l'apartat “Les novetats del darrer terç del segle XVIII”, de Miquel Deyà Bauzá, a PASCUAL, Aina (coord.), *De la beneficència a l'estat del benestar. Història dels serveis socials a Mallorca (s. XVI-XX)*, Consell de Mallorca, 2011, pàg. 26-28.

65 JUAN VIDAL, Josep, *El cens de Floridablanca a les Illes Balears 1786-1787*, Miquel Font Editor, Palma de Mallorca 1989, pàg. 39.

66 DOMENGE, Pere, *Homenaje al Rdo. D. Pedro Llull Poquet*, Sóller 1926; AULET, Juan, *Vida de D. Pedro Llull y Poquet (Capella Pere 1747-1826)*, Manacor 1890, pàg. 7; TRUYOLS, A., *Sor Magdalena del Corazón de Jesús Nadal y las Hermanas de la Caridad de Manacor*, Palma de Mallorca 1924.

memòries sobre l'organització i el manteniment de Cases de Caritat, “que fue la base de nuestros notables establecimientos provinciales sobre el orden de caridad que debe observar el hombre en su última disposición testamentaria”.⁶⁷

No obstant aquestes iniciatives de caràcter social, no hi havia una política de reclusió de pobres i miserables. Aquesta pràctica tradicional de la caritat i l'almoina va ser qüestionada, en els seus fonaments, per la Il·lustració. L'almoina es considerava com un estimulador de l'ociositat i la vagància. Òbviament no tots els pidolaires eren considerats ociosos, però es començà a distingir entre els pobres que es podien integrar a través d'una educació pel treball o reinserció social, i aquells que ho eren de forma estructural, incapaços de salvar els obstacles socials que els envoltaven. A banda dels acollits sistemàticament a l'hospici, Nadal mantingué una atenció especial als pobres que acudien directament al Palau Episcopal. Fins llavors, l'Església atenia els pobres de forma indiscriminada als convents i parròquies i a la Catedral. Arran del procés de reclusió la gestió de la caritat i la beneficència prengué un aire més organitzat i el bisbe Nadal, format en una mentalitat crítica i il·lustrada, degué ajudar en l'estructuració de l'acció social de l'Església mallorquina. Aquesta mentalitat queda reflectida en un document excepcional titulat “Decreto de S. Y. por el qual establece en la Villa de Sóller una hermandad p^a el alivio de los Expósitos...”, signat a Sóller el 13 de febrer de 1801 i copiat íntegrament en el Llibre de Cancilleria⁶⁸.

Hi ha dues qüestions que voldria destacar en aquesta intervenció, dues novetats que potser interessa ressaltar. Per una banda, el vessant polític de Bernat Nadal Crespí. El *Diccionario biográfico de Parlamentarios Españoles*⁶⁹ li reservà una biografia de certa rellevància, i vam tenir la fortuna de poder participar en aquest projecte. I, en conseqüència, estam en condicions de poder afirmar que la síntesi biogràfica que podeu consultar aporta novetats significatives. Per una banda, des de l'equip de redacció del *Diccionario* es van buidar arxius d'àmbit estatal i ens proporcionaren documentació relativa a la figura de Nadal que fins ara desconexíem. Per altra banda, també ens comprometérem a estudiar a fons les intervencions de Nadal a les Corts. Com es pot constatar malgrat tot, encara persisteixen dubtes sobre alguns dels protagonistes que s'han atribuïts al bisbe solleric. Per altra banda, és obvi que no es pot dissociar la figura de Bernat Nadal intel·lectual i polític de la del bisbe Nadal, jerarca d'una església històricament vinculada a unes estructures pròpies de l'Antic Règim i representant d'un estament amb unes persistències notables.

3. TERCER ACTE: I després de mort?

El 1993, Miquel Ferrer Flórez publicava un article al Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana on resumia la dialèctica que provocà la mort del bisbe Nadal el 1818⁷⁰. El doctor Flórez parlava de crítiques, però en realitat allò que es posava de manifest era que Nadal havia provocat divisió d'opinions i de percepcions al llarg de la seva dilatada carrera eclesiàstica, tant en el denominat *cursus honorum* com específicament en el llarg episcopat que havia protagonitzat. En aquesta aportació, l'autor destaca Nadal com un individu d'ideologia liberal i té un interès especial en referir-se a la figura des de tres perspectives: la personalitat, el bisbe i el polític. Des de qualsevol de les tres perspectives va ser després de mort quan més es féu visible la doble memòria i els relats, tan diversos, que havia provocat la seva pràctica al capdavant de la diòcesi.

La memòria de Nadal provocà un bloc d'elogis evidents i coneguts, però també antielogis que corrien de boca en boca. La llibertat de premsa havia provocat que moltes d'aquestes temàtiques i mirades ja s'ha-

67 OLIVER, M. S., *Mallorca...* I, 64-65; LLABRÉS, Pere-Joan, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül* (volum I: 1798-1886), Mallorca 2007.

68 Arxiu Diocesà de Mallorca, Registro Ordinario de despacho diario de la Secretaria de Camara del Ilmo Sr Dn Bernardo Nadal y Crespí dignísimo Obispo de Mallorca, Lib 1º, ff. 184-189r.

69 VALENCIANO, Valentí; FULLANA, Pere, “Nadal Crespí, Bernardo”, *Diccionario Biográfico de Parlamentarios Españoles*, I (1810-1814).

70 FERRER FLÓREZ, M., “Las críticas al Obispo Bernardo Nadal Crespí”, *BSAL* 49 (1993) 361-386.

vien avançat en debats de naturalesa ben diversa. Coincidint amb els funerals, es publicaren panegírics i sermons crítics que es mostraven especialment negatius globalment davant la seva gestió. Aquest corpus documental que es publicà poc després del seu decés posava de manifest la divisió ideològica a l'interior de l'Església mallorquina i de la societat. Liberals (moderats i radicals) i absolutistes no compartien el mateix model d'Església i molt menys el de societat. Atès que la mort arribava en uns moments marcats per la restauració absolutista potser aquest factor no afavorí en absolut el record del bisbe sinó que més aviat els sectors més dolguts amb tot el que havia passat, sobretot entre 1810 i 1814, aprofitessin aquest moment també per arrancar bona part d'allò que s'havia sembrat en temps del seu episcopat.

Antoni Oliver Nadal i Joan Muntaner Garcia lideraren el relat més favorable al bisbe; mentre els reaccionaris censuraren i desprestigiaren com pogueren la figura del bisbe, amb la intenció evident de liquidar la seva obra.

Al marge de les valoracions dels seus contemporanis, és evident que Nadal representa la mort del darrer bisbe de l'Antic Règim, en una circumstància altament dolorosa per una estructura eclesiàstica que havia generat i mantingut privilegis des del segle XIII i que ara ja eren insostenibles. Nadal, a Cadis sobretot, s'havia posicionat a favor d'un nou model de societat, però ell encara gestionava una diòcesis amb unes pràctiques impròpies dels nous temps i reproduïa un estil de vida que ja era fortament qüestionat per sectors rellevants dels seus contemporanis. Van ser, tanmateix, els més reaccionaris els més favorables a escampar les incoherències d'aquell bisbe d'origen humil (fill d'un moliner) que havia acabat la seva vida amb una fortuna considerable i amb un tren de vida gairebé aristocràtic, envoltat de criats i de serveis de tota casta sota el comandament i vigilància dels seus familiars, i comptava amb una arquitectura curial dirigida pel seu nebot Antoni Oliver Nadal. Els seus adversaris no li perdonaren el seu absentisme persistent, especialment durant els cinc darrers anys d'episcopat, un temps que el bisbe hauria destinat a consolidar el seu patrimoni a Sóller.

Societat, cultura i art

Andreu Arbona i Oliver²

Notes biogràfiques de l'Excm. i Rdm. Dr. D. Bernat Nadal i Crespí, bisbe de Mallorca, fill il·lustre de la ciutat de Sóller¹

Resum

L'any 1958 l'investigador i periodista local Andreu Oliver de can Queixal va pronunciar una conferència sobre la vida del Bisbe Bernat Nadal, que quedà sense publicar. Des del Grup de Recerca i Estudis Sollerics, hem pensat que ja que enguany les jornades estaven dedicades a tan il·lustre personatge, seria interessant reproduir aquesta feina inèdita.

1. El Bisbe de Cal Bisbe

Senyores. Senyors:

Quan vaig ésser convidat a preparar una conferència, per llegir-la amb motiu del 59 aniversari d'aquest "Círculo Sollerense Deportivo Cultural", vaig acceptar amb molt de gust, ja que me compt entre els seus socis des de fa una trenta anys, i són ben pocs els dies que jo no hi faça, en aquest local, acte de presència. Consider, doncs, que és ben just que col·labori a un propòsit tan laudable, dins el pla d'activitats culturals.

Des de fa temps me bull la fal·lera de donar a conèixer en els meus compatricis els detalls de més relleu d'una personalitat que jo consider la més destacada entre tots els fills que ha tengut fins ara el poble de Sóller, respecte de la qual, segons he pogut comprovar, no en sap quasi res ningú. En no ésser que fou solleric, fill d'un moliner, que fou Bisbe de Mallorca, i que, havent estat declarat Fill Il·lustre del poble,

¹ Andreu Arbona Oliver -*Queixal*- (1903-1982) va estudiar al Seminari de Palma si bé ho va deixar per integrar-se a l'empresa familiar. Es va dedicar també al periodisme i l'escriptura, essent col·laborador del setmanari *Sóller* i el diari *Baleares*, escrivint articles de literatura, història local i esports (amb el pseudònim *Refly* i *Job*). Aficionat a l'esport, fou fundador del Marià Esportiu, president del CF Sóller i secretari de la *Sociedad Deportiva Sollerense*. Fou membre directiu de la societat *Lira Sollerense*, del *Grup Esperantista Solleric*, de la *Juventut Malloquinista de Sóller*, de la *Peña Ajedrecista* i de la delegació local de l'*Asociación per la Cultura de Mallorca*, entre d'altres. Es va presentar a les eleccions del 12 d'abril de 1931 pel Partit Republicà Federal, però no sortí elegit. L'any 1996 l'Associació Cultural Veu de Sóller va publicar part dels seus articles periodístics a l'obra pòstuma *Fent Volar Vestel*.

² Conferència llegida per l'autor d'aquest treball dia 26 de març de l'any 1958, en el "Círculo Sollerense Deportivo Cultural", com un dels actes del 59 aniversari de la fundació de l'esmentada entitat sollerica.

Veure la ressenya d'aquesta conferència al setmanari *Sóller*, núm. 3.705, del 29-03-1958.

Transcripció de l'original i notes a peu de pàgina a càrrec del Grup de Recerca i Estudis Sollerics.

per l'Ajuntament, en certa ocasió llunyana, des de aleshores hi ha el seu retrat, pintat a l'oli, a la Sala de Sessions de les Cases de la Vila.

En aquesta vetllada en diré moltes coses, referents en el Bisbe Nadal. Però en quedaran encara moltes mes sense dir. Unes, per no allargar-me massa. Altres, perquè no les sé. Des de fa anys, he anat arreplegant detalls i notícies, recollint-les d'ací i d'allà, quasi sempre de treballs impresos dispersos. Però no he tingut encara ocasió de consultar la principal de les fonts on podria associar-se el més cobejós dels erudits que volgués recollir el màxim de dades biogràfiques, amb segura garantia d'autenticitat. Aquesta font principal és un estudi biogràfic, encara inèdit, que escrigué entre els anys 1918 i 1919 el sacerdot descendent de Sóller, Mn. Antoni Pons i Pastor.

Per mèrits de l'esmentat treball biogràfic li fou concedit al Sr. Pons Pastor un premi de l'Ajuntament de Sóller, amb motiu d'un concurs convocat per la comissió de festes del Centenari de la mort del Bisbe Nadal. El treball fou escrit, presentat i premiat.³ Però el propòsit de divulgació que havia inspirat el concurs no assolí la realització desitjada. Per diferents circumstàncies no reeixí la idea de fer una edició de l'esmentada biografia. Tampoc he aconseguit trobar-ne a l'arxiu de l'Ajuntament l'exemplar mecanografiat o manuscrit que era d'esperar que fos dipositat, com a guanyador d'un premi de la Corporació.

Record haver assistit, quan jo tenia 16 anys, a la primavera de 1919, en aquells actes del Primer Centenari.⁴ A un grandios funeral, a la parròquia de Sóller, després del qual el canonge i eloqüent orador Mn. Antoni Sanxo pronuncià una bellíssima oració fúnebre. I a l'acte de descobrir una làpida en el frontispici de Cal Bisbe. Era jo, aleshores, col·legial de la Sapiència, a Ciutat, i en aquella ocasió vaig publicar per primera vegada un treball literari en el setmanari *Sóller*.⁵ Una poesia molt entusiasta, en versos alexandrins, dedicada a la memòria de tan eminent compatriota.

2. El fill del moliner

Dia 5 d'abril de l'any 1745 va néixer a una casa humil del carrer d'En Bauçà aquell nin, Bernat Nadal i Crespi, predestinat a una vida tan gloriosa. Son pare era moliner, i habitava en el mateix molí de la síquia d'En Pacó.⁶ Aleshores, el carrer era tan estret, que no donava lloc a passar-hi dos carros. Amb les obres de reforma per eixamplar-lo, que s'han fetes de temps meu, ja que ho requeria el servir de carretera per anar al Port i a Valldemossa, de les dues cases que hi havia entre la esmentada síquia i el carrer de sa Mar, se'n va fer una tota sola. I allò va perdre completament la seva antiga fesomia. A l'hora d'ara no en queda ja cap vestigi d'aquella antiga casa del molí.

Però les persones de la meua edat se'n recorden molt bé de així com era, durant la segona dècada d'aquest segle, aquella casa, i del seu darrer moliner, en Francesc Coll,⁷ molt popular en el seu temps, germà d'aquell Mn. Bartomeu Coll,⁸ prevere, qui, amb la seva senzillesa ingènua, va ésser entre noltros un veritable apòstol de la devoció al Sagrat Cor de Jesús.

Aquell ninet de Cas Moliner va ésser batiat a la parròquia i no se'n saben gaire de coses referents a la seva primera infància, sinó que va fer d'escolanet en el Convent de Frares Franciscans de la Segona Ordre. No

³ En aquest concurs es presentaren 2 obres *Bio-bibliografia del Dr. don Bernat Nadal Crespi i El Bisbe Nadal i l'ensenyança i educació cristiana*. Setmanari *Sóller*, núm. 1683, del 28-06-1919

⁴ Arran de la celebració del primer Centenari de la mort del bisbe Nadal, es va constituir a Sóller una Junta per organitzar aquesta efemèride. Veure el programa d'actes al setmanari *Sóller*, núm. 1.675, del 03-05-1919. Veure crònica d'aquests actes al setmanari *Sóller*, núm. 1.676, del 10-05-1919.

⁵ Poesia publicada al setmanari *Sóller* del 02-08-1919

⁶ Actual carrer de Bauçà.

⁷ Francesc Coll Gamundí (1864-1930) fou el darrer moliner del molí de la Síquia d'En Pacó. *Sóller* 25-05-1930

⁸ Mn. Bartomeu Coll Gamundí (1846-1941) estudià al Seminari Conciliar de Sant Pere i s'ordenà de prevere el 24 de setembre de 1892. Va ser notari eclesiàstic de l'arxiprestat de Sóller fins poc abans de la seva mort. Entre els anys 1895 i 1920 va ser custos de l'Oratori de l'Alqueria del Comte. L'any 1920 aquest oratori passà a la congregació de Sant Felip Neri. Fou capellà del Sagrat Cor de Jesús i director de l'Arxiconfraria de l'Apostolat de l'Oració des de l'any 1908. Per iniciativa seva es va construir la capella del Cor de Jesús a la Parròquia de Sant Bartomeu.

era el Convent actual, que aleshores es començava a construir en la seva part que havia de ser destinada a habitatge, i es torbà més de cinquanta anys a tenir església, sinó en el Convent antic, fundat pel venerable Pare Catany, feia més de tres segles. Mig quilòmetre més amunt, a la vorera del camí vell de Ciutat, del qual edifici ja no en queda tampoc cap vestigi a l'hora d'ara.

3. Primeres lletres amb els frares del Convent

En aquell temps no hi havia escola pública a Sóller. Ni per nins, ni per nines. No hi havia tampoc cap mestre particular. De les persones majors, quasi ningú sabia lletra ni comptes, ni els hi passava pel cap que tal cosa pogués ésser convenient per qualcú. Més aviat se considerava un destorb, per un home. I per una dona, una qualitat completament negativa, i un perill pròxim per la seva honestat, tan gran era el temor que inspiraven les novel·les.

En tals circumstàncies, no es presentava gens fàcil, pel fill del moliner, alliberar-se d'una perspectiva de treball manual vulgar, tudant-se el seu natural ingeni dins una atmosfera d'ignorància. Per la seva bona sort, hi hagué un d'aquells frares franciscans en el qual no li passà despercebuda la excepcional vivesa i la intel·ligència d'aquell escolanet, fill de Cas Moliner. Aquest franciscà, era un frare llec, fra Antoni Nadal, germà de son pare del futur bisbe.

I ell mateix va anar a parlar amb la família perquè el deixassen anar cada dia en el Convent. Allà, sense que les costàs res, els frares franciscans li farien aprendre les primeres lletres, i comptes, i història, i geografia. Això no li impediria ajudar a son pare, així mateix, per les feines del molí, en lo que bonament pogués, en sortir d'escola. Perquè aquell al·lotet pujava robust, i no tenia aturai, per més que era dòcil, i de molt bon caràcter.

La gent que freqüentava el Convent dels Franciscans, i també aquelles persones que duien a moldre blat –o altre gra– en el molí de la síquia d'En Pacó, també aviat se'n donaren compte de que en Bernadet de Cas Moliner no era un nin com els altres.

Essent respectuós amb tothom, tenia uns acudits, i unes respostes tan agudes, que tombaven d'esquena. També els seus mestres disfrutaven amb aquell deixeble tan aprenent, dotat d'una memòria excepcional, que li permetia recordar-se'n molt bé de qualsevol cosa que hagués llegida, amb una sola lectura.

4. Anècdota de que “El bon Jesús fa rodes...”

He sentida contar a gent vella una curiosa anècdota de quan el futur Bisbe Nadal era al·lot. Demuestra aquella vivor extraordinària de que parlava abans.

En aquell temps, quan el clot de Sóller només comptava amb la precària comunicació dels camins de bístia –aquells estrets i empinats camins de “raietes”, com el que hi ha avui en dia en el Barranc, des de Biniaraix a l'Ofre– l'anar a Ciutat era, per moltes persones, un gran aconteixement, que no s'esdevenia moltes vegades en la vida, exceptuant la dels traginers, que ho tenien per habitual ocupació. Aquests mateixos, quan tenien projecte de fer un viatge a Ciutat, es posaven d'acord per fer-lo en caravana, de manera col·lectiva, en part perquè resultàs més entretingut, i en part també per motiu de seguretat. Perquè si un anava tot sol, estava esposat a ser víctima de lladres. Així es que se n'ajuntaven una partida, de traginers, format colla, cadascú, amb les seves bísties carregades amb bast o “beïasses”, abans de emprendre cada trajecte.

Va succeir que el moliner de la síquia d'En Pacó tengué feines a Ciutat, i se'n hi menà amb ell el seu al·lot, que tenia aleshores uns dotze anys.

Els traginers que anaven amb ell tenien costum de fer, en dues tongades, cadascú dels seus trajectes entre Sóller i Ciutat, o entre Ciutat i Sóller, i s'aturaven sempre a romandre a la possessió de s'Alqueria, de Bu-

Brollador de la plaça de Sóller. Arxiu de F. Rullan.

nyola, a on los deixaven a ells a jeure a la “païssa” –sostre ben proveït de palla on solien dormir els missatges i la gent que hi arribava de pas- i els permetien deixar reposar les bísties, alliberades del seu carregament, dins els estables.

Era d'hivern. Aquells sollerics menjaren de lo que duïen, i passaren la vetllada, de primera nit, escalfant-se i conversant, al voltant de la cuina de pagès.

Casualment aquell vespre també s'hi trobà, a més del majoral i dels missatges, el Senyor de la possessió de s'Alqueria, un home jove i presumit, que disfrutava de confondre amb la seva superioritat d'instrucció i de cultura, aquells page-sos senzills, que no sabien lletra.

Aquells traginers a vegades havien bravejat, durant altres vetllades anteriors, a s'Alqueria, de lo llest i agut que era en Bernat de Cas Moliner, i procuraren fer-lo lluir davant aquella gent externa, preguntant-li de moltes coses. En Bernadet contestava a tot, amb la seva peculiar agudesesa, però de manera senzilla, sense que les seves respostes traspuassen vanagloria ni orgull.

Aquell Senyor el s'escoltava, i es determinà de veure si aconseguiria apurar-lo amb una pregunta tan desballestada, que entrava de ple dins lo absurd. I li enfocà aquesta:

– *“El Bon Jesús, en el Cel, quan no té res que fer, amb que s'entreten?”*

En Bernadet va quedar una estona sense dir res –només el temps de comptar fins a sis-. I tot resolt va contestar:

– *“Quan no té res a fer...fa rodes.”*

– *“Rodes?” – li preguntà –tot estranyat- aquell senyor jove.*

– *“Si, Senyor. Rodes. Rodes per les persones. Per les famílies. I per les nacions. Perquè de vegades tot els diu bé, als que estan molt aprop del capdamunt –o en el capdamunt mateix- de la roda. Però de vegades li pertoca en aquesta prendre el cap avall, i en aquelles mateixes persones, o famílies, o nacions, els arriben calamitats i desastres.”*

Aquell Senyor, i tots els demés que sentiren una explicació tan escaient, se'n convenceren de debò de que, per aquell al·lot de Sóller, no hi havia respostes impossibles.

Aquesta mateixa anècdota tengué un epíleg no menys instructiu, molts d'anys després, quan aquell mo-

lineret hagué arribat a esser Bisbe de Mallorca.

Cada setmana, un dia determinat, tenia costum de rebre personalment, dins una sala del Palau, a tots els pobres que s'hi presentaven a rebre una llimosna. Los demanava de noves a cadascun i hi conversava una estona, i li posava unes monedes discretament a dins la seva ma.

En certa ocasió, el Bisbe Nadal, que era un fisonomista extraordinari, va reparar entre aquells pobres un home vell, en el qual s'hi endevinaven certs indicis d'un antic senyoriu. Li era coneguda aquella fesomia, i aviat hagué aclarit –sense haver de demanar-ho a ningú- de qui es tractava. Era aquell mateix senyor de “s'Alqueria” de Bunyola, que anys enrere li havia donat agombol, quan era al·lot, dins “sa païssa”, i li havia feta, devora el foc, una pregunta de lo més estranya. Les coses li havien anat molt malament en aquell senyor, fins haver arribat a la misèria extrema.

El Bisbe s'acostà en aquell home. Lo posà dins les mans una copiosa llimosna, i li digué:

– *“Vostè se'n recorda de que, fa molts d'anys, un vespre d'hivern, a s'Alqueria de Bunyola, li va fer una pregunta molt rara, a un al·lotet solleric?”*

– *“Si que me'n record –digué el vellet- ;Alló era un canari!. Però, a vocència, qui li hi ha contat?”*

– *No m'ho ha contat ningú. Perquè aquell al·lotet de Sóller som jo mateix. Miri si es estat ver, per vostè i per mi, que el bon Jesús n'ha fetes de rodes”.*

El Bisbe Nadal, des de a les hores, s'ocupà de socórrer discretament aquell pobre home qui abans havia estat un senyor de molta hisenda, de manera que no hagués d'humiliar-se, ni patir necessitat.

Aquesta anècdota va esser molt coneguda dins Sóller. I digué ésser l'origen d'aquella dita popular, de que “el món fa rodes”.

5. “A lo molinero” i “A lo caballero”: una altra anècdota

N'hi ha altra, de petita anècdota del Bisbe Nadal, que també té relació amb els seus anys d'adolescència, de quan feia de molineret, amb son pare, abans d'anar-se'n a estudiar, i en temps de vacances.

Conten que, una vegada, essent ja Bisbe de Mallorca, tengué convidats a dinar amb ell, a la seva casa de Cal Bisbe, en el carrer de la Volta Piquera de Sóller,⁹ a uns quants amos i senyors dels que hi feien més retxa, en el seu temps, a la modesta vila. Procurava que li fessen costat pels seus ambiciosos projectes de millores a la parròquia, de la construcció de l'església del Convent, de la futura carretera, de la habilitació del Port, i tantes altres coses.

Aquells homes estaven més avesats a manejar gatzoll, que a servir-se d'aquelles forquetes i ganivetes de plata, i encara que menjaren ben abastament, passaren molta pena d'esperit.

Els havien presentat taronges per fruita. I aquelles homes no gosaven tocar-ne cap, quan veien que el Senyor Bisbe, servint-se del ganivet de plata, i sense posar-se gent de suc per les mans, li havia llevat la pell a la taronja que havia pressa, i la se menjava amb molt finura.

El Bisbe va reparar que aquells homes estaven encorreguts, i que no gosarien envestir a les taronges.

I amb aquell bon humor que li era característic, i que li feia guanyar davant tothom tantes simpaties, els va sorprendre dient:

“A n'aquesta taronja la m'he menjada “a lo caballero” però l'he trobada tan redbona, que me'n

⁹ Actualment carrer del Bisbe Nadal, número 10

menjaré una altra. Per variar, prescindiré de certes normes de bona educació, i la me menjaré “a lo molinero”, que és així com les m'engolia quan era al·lot, i –dit sia entre noltros– és de la manera que són més saboroses. Si voltros també les vos menjau amb aquest sistema, me fareu ben content”.

Dit i fet. Va agafar una altra taronja, i sense emprar res més que els dits, en va fer quatre corters, i la se menjà sense mirar gens prim, ni fer cas de si li regalimava suc pels dits ni per la boca

Aquells convidats, als quals tanta nosa els feia l'etiqueta, rigueren de bon gust amb aquell acudit del Bisbe, i l'imitaren sense fer-se pregar.

De llavors ençà, en pic que una persona, a Sóller, segons amb a què, envesteix pel dret, prescindint de “simolses”, li diuen que ho ha fet “a lo molinero”, expressió que, ben segur, prengué origen d'aquesta anècdota.

6. En Bernat Nadal se'n va estudiar a Ciutat

Allunyats una mica de la nostra narració, per l'incís d'aquestes dues anècdotes, seguirem el fil d'aquesta història.

Aquell al·lot tan aprenent i deixondit, era també molt piadós, i assistia amb devoció a les funcions religioses, tant en el Convent, com a la Parròquia. No és estrany, idò, que els mateixos frares franciscans que foren els seus mestres, li fomentassen la vocació de sacerdot.

Aquesta era, a més, la única carrera viable per un al·lot solleric de família pobre, en aquell temps en que a Sóller no hi havia exemples d'altres professions lliberals que poguessen suscitar desig d'imitació. En aquell temps, a Sóller, no hi havia cap metge, ni cap apotecari, ni cap misser, en no ésser un senyor extern que es cuidava de la Notaria. Exceptuant aquest, que no tenia cap excés de feina, i els frares, i els sacerdots, tothom es dedicava a treballs manuals. Els oficis que predominaven eren els de agricultor i teixidor.

Els frares convenceren son pare d'en Bernat de que aquell al·lot seria un talent perdut si no continuava els estudis que havia començat amb tant d'èxit a la modesta escola gratuïta que tenien a la casa nova de Can Espaseta, on s'estava construint el nou Convent. I els mateixos frares se'n cuidaren de que vàries famílies de posició acomodada, de la seva coneixença, contribuïssin a ajudar a lo que costarien els estudis d'aquell al·lot, a l'Estudi General de Ciutat, mentre dugués la idea de dedicar-se a la carrera eclesiàstica.

Tot es pogué arreglar satisfactòriament. En Bernat se n'anà a Ciutat, i des dels 12 anys fins als 16 es va dedicar amb molta il·lusió a estudiar humanitats i filosofia a l'Estudi General.

D'aquell període en sé molt poques coses. Només el detall de que el sacerdot Mn. Bartomeu Verd va ésser el seu professor de filosofia.

Diré de passada, que a Ciutat, en aquell temps, ja hi havia seminari, fundat l'any 1700, però no era obligat que hi habitassen tots els qui aspiraven al sacerdoci, perquè no sobrava capacitat, mentre encara es construïa un dels cossos de l'edifici. Servia encara només per residència dels estudiants. Perquè l'ensenyament de les principals assignatures (Filosofia i Teologia) se continua encara, durant molts d'anys, a l'Estudi General, al qual edifici acudien, segons antiga costum, els futurs sacerdots, lo mateix que els que estudiaven Lleis o Lletres.

L'any 1761, havent complits els setze anys, aquell estudiant solleric va rebre ordres menors, i la primera clerical tonsura, mentre continuava progressant en els estudis eclesiàstics.

Dos anys després, dia 20 de maig de l'any 1763, va prendre possessori d'una beca que va guanyar, en el Col·legi de La Sapiència, de Ciutat, després d'unes oposicions a les qual tengué el bon encert de presentar-se. D'aquesta manera tendria resolts, durant els vuit anys que li quedaven de dedicar-se en els estudis, tots els problemes de

manutenció i matricules, que gaudiria gratuïtament, hostatjant-se a l'edifici del mateix Col·legi, de fundació particular, que encara ara existeix, sense abandonar el seu primitiu objecte, a la petita plaça de Sant Jeroni.

Aquest Col·legi va ésser fundat l'any 1633 -67 anys abans de la inauguració del Seminari- per iniciativa d'un piadós Canonge Penitencier de la Seu, Mn. Bartomeu Lluïll, per facilitar la carrera eclesiàstica a estudiants pobres mallorquins. Redactà, i feu aprovar pel Papa, unes Constitucions de molt notable prudència del seu règim interior. I va dedicar la major part dels seus béns a dotació perpètua d'aquesta obra seva predilecta, que fa més de 325 anys que dura. Essent el més notable de tot això que el Rector, Administrador i Consiliaris d'aquest extraordinari Col·legi no són sacerdots experimentats, ni tan sols sacerdots joves, sinó els mateixos col·legials estudiants, beneficiaris de les beques, elegits de la manera més democràtica, entre ells mateixos. També la adjudicació de beques a col·legials novells incumbeix en els col·legials que en aquell moment ho eren. El mateix Canonge Lluïll, gran devot del Beat Ramon, fou així mateix fundador de la antiga institució de Les Minyones, per nines òrfenes necessitades.

Sis anys després, dia 23 de maig de 1769, Mn. Bernat Nadal, que aleshores en tenia 24 d'edat, va ésser elegit Rector del mateix Col·legi de la Sapiència. Es trobava a punt d'acabar els estudis de Teologia. Però no podia ser ordenat Prevere fins que hagués complits els 25 anys. Aquells llargs mesos d'espera, preparant-se pel sacerdoci, havent rebut les Ordres Majors, els aprofità Mn. Nadal d'una manera ben digne del seu extraordinari talent.

Havent-se dedicat a l'estudi d'una manera intensiva, es presentà a exàmens, a l'Estudi General, per a l'obtenció de tres doctorats distints. El d'Arts i Lletres, el de Lleis (jurisprudència) i el de Teologia. Els obtingué tots tres amb les màximes qualificacions. Com si, amb tot això no en tingués a bastament, va actuar durant tot aquell curs, a l'Estudi General, com a catedràtic de Filosofia Lul·liana, quan encara no era prevere. A la història del col·legi de la Sapiència quedà registrat, amb especial predilecció, aquest fet que el seu Rector, Mn. Bernat Nadal aleshores Subdiaca, lluint amb tot honor la beca vermella de col·legial, fos el catedràtic de filosofia a un centre docent, el de més prestigi de Mallorca, a petició del claustre de professors, durant el curs 1769-1770.

Finalment va rebre l'Ordre del Presbiterat i tengué la gran satisfacció de cantar Missa Nova a Sóller. No pogué estar gaires dies amb la seva família, ja que tot d'una li fou encarregada la Vicaria in Càpite de Mancor de la Vall, petita població de muntanya, que forma part del municipi de Selva.

El seu ministeri parroquial va durar sis anys, car l'estimació i el respecte d'aquells senzills feligresos. Mentrestant, s'ocupava perfeccionant-se en el coneixement d'idiomes antics i moderns, dels quals es capacità per traduir-ne correctament els més coneguts. Això ho afavoria aquell ambient calmat i sa, on aquell sacerdot jove i ple de ciència, s-hi trobava de el millor.

Sempre va guardar un record molt agradable del seu modest i primer ministeri parroquial en aquell poblet. I el va afavorir amb vertadera predilecció, mentre va ser bisbe de Mallorca, i també quan va deixar escrites les seves últimes voluntats.

7. Comença la seva estada a Madrid a la Secretaria d'Estat, com a encarregat de l'Oficina d'Interpretació de Documents Oficials redactats en llengües estrangeres.

Aquell jove sacerdot solleric, després d'assaonar-se de reposada maduresa durant aquells sis anys de vida retirada, com a Vicari in Càpite de Mancor, tenia unes ales massa poderoses perquè haguessin de fer-se

mal bé en aquella relativa inacció, en aquella massa fàcil comoditat.

Un bon dia el senyor Bisbe de Mallorca, l'envià a demanar. Mn. Nadal va acudir diligent a informar-se del que volia d'ell el senyor Bisbe. Aquest li proposa que se n'anàs a Madrid per prendre part a unes oposicions de la secretaria d'Estat, el que ara s'anomena ministeri d'afers exteriors per un càrrec important dins l'oficina d'interpretació de llengües estrangeres.

Hi havia d'anar, per a l'honor de l'Església i de la Diòcesi, ja que n'esdevindria glòria i prestigi pel mèrit d'un dels seus membres més joves i intruïts. Per altra part, el seu coneixement d'idiomes es considerava més que suficient. I no li faltava tampoc cap dels demés requisits o títols indispensables, que eren els acadèmics oficials de Lleis i de lletres, que anys abans havia rebut.

Mn. Bernat Nadal, en part per desig propi, i en part també per obediència al que desitjava d'ell el Bisbe hi va consentir, i es disposà a provar fortuna, participant en aquelles oposicions que havien de celebrar-se a la capital del regne.

S'acomiadà dels seus senzills feligresos de Mancor, i dels parents i amics que tenia a Sóller i a Ciutat, i s'embarcà cap a Barcelona, de passada cap a la Cort. Això esdevenia l'any 1776, quan Mn. Nadal en tenia 31. S'obria pel jove sacerdot un llarg període de permanència a la capital d'Espanya, que havia de durar 18 anys, fins després que fou consagrat Bisbe de Mallorca.

Es va presentar en aquelles oposicions, demostrant estar ben capacitat pel que aquell càrrec requeria. I el càrrec que pretenia li fou immediatament concedit. D'aquesta manera Mn. Nadal quedà lligat per llarg temps a la carrera diplomàtica. El càrrec no era de gaire lluïment, però les seves funcions eren de molta responsabilitat, i requerien constant dedicació, tacte, lleialtat, paciència, prudència i patriotisme.

8. Ambient de la cort durant el regnat de Carles III

Quin era l'ambient? Quins eren els personatges més famosos a Madrid en aquella època? Donat que consider indispensable, en un intent biogràfic, per modest que sia, relacionar a la persona amb el medi que l'enrevolta. En traçaré una ràpida descripció. La monarquia estava a la plena del seu prestigi, durant el llarg i profitós regnat de Carles III. Tot ell dedicat a perfeccionar el progrés material de la nació i la felicitat dels seus súbdits. Era primer ministre el Comte de Floridablanca, meritíssim governant qui es preocupà de què Espanya no quedàs endarrerida en relació amb altres nacions d'Europa, per la qual cosa va començar a crear escoles, i va establir entre altres significatives millores, el servei de Correus per utilitat de tothom. En l'art de la pintura destacava el geni portentós d'en Goya. I en literatura era el màxim prestigi de la Cort el poeta Manuel José Quintana.

Aquell període fou per a la nació bastant pacífic. I, ho hauria estat encara més si l'aliança amb els Borbons que regnaven a França no hagués obligat a Espanya a moure guerra contra els anglesos. L'any 1781 una esquadra espanyola i francesa va recobrar l'Illa de Menorca. Però no tengué èxit l'intent de recuperació de les Penyes de Gibraltar. La navegació entre Barcelona i Mallorca es feia utilitzant els famosos xabecs mallorquins, ben armats en canons d'artilleria, i protegits amb una dotació de soldats molt experts i valents, no solament per defensar-se dels corsaris d'Alger i de Tunísia, que sempre vetllaven les caigudes sinó per donar-los tanta caça com fos possible i enfonsar-los o fer-los captius, amb el qual aconseguí fer-se molt famós aquell patró mallorquí dels xabecs correus, el Capità Antoni, més conegut dins la milícia per «General Barceló».

També intervenien en la governació de l'Estat, i en la política exterior, el Comte Aranda, home de visió moderna pel seu temps i el savi escriptor Jovellanos.

No es produïren canvis en la política d'Espanya quan l'any 1788 Carles III morí i va començar el regnat del seu fill Carles IV. En certa manera, el detall més característic dins la governació espanyola en aquella època, va ser, que per primera vegada en la nostra història els primers ministres es feien càrrec de les necessitats materials i morals dels seus súbdits. I es començaren a preocupar per a la millora del seu nivell de vida, afavorint molt especialment l'artesania i l'agricultura.

Les famílies deixaren de ser únicament, davant dels Reis i dels Ministres, un fàcil recurs per proporcionar soldats per a les freqüents guerres. Si no que es miraven com un medi d'afavorir la producció industrial i agrícola, amb treballadors actius i capacitats. Per primera vegada a Espanya, la predilecció del Rei no era pels generals dels exèrcits, sinó pels creadors de pacífiques empreses, pels científics, pels matemàtics, pels enginyers i pels catedràtics d'universitat, que capacitaven les intel·ligències dels joves estudiosos cap a un avenç progressiu per a l'observació i la investigació.

Així trobà Madrid Mn. Nadal quan, l'any 1776, hi començà la seva llarga estada.

9. Ascendit a director de l'Oficina d'Interpretació

Pel que es refereix a l'èxit extraordinari amb què Mn. Nadal va treballar com a traductor dels documents de caràcter diplomàtic que el govern espanyol rebia dels governs estrangers, n'hi haurà prou amb dir que, abans de complir-se un any d'haver començat a formar part del personal d'aquella oficina de traductors, que depenia de la Primera Secretaria d'Estat, va ser designat Director de la mateixa oficina, amb més responsabilitat i més sou.

Aquest càrrec de Director de l'Oficina d'Interpretació de Llengües estrangeres el va complir durant quinze anys, des de 1777 fins a 1792 en que el renuncià, com a conseqüència d'haver estat elegit per un càrrec eclesiàstic de tanta importància com ho era el de bisbe de Mallorca.

L'escriptor mallorquí D. Joaquim Mª Bover,¹⁰ qui molts d'anys després va ser funcionari del mateix Ministeri, i li estaven encomanats els arxius, va donar testimoni de que, segons els nombrosos documents traduïts per Mn. Bernat Nadal, de lletra seva, que omplen una mala fi de carpetes, la capacitat i domini de llengües d'aquell sacerdot solleric era fabulosa. Perquè va fer traduccions de francès, anglès, alemany, italià, portuguès i grec modern, quant a llengües actuals. I de llengües antigues: grec clàssic, llatí i hebreu.

No es distingia solament com a poliglota, a un temps que no abundaven. També era una autoritat indiscutible en qüestions de ciències exactes i naturals. I això li obrí camí per freqüentar diversos organismes científics de primer ordre. I per resoldre qüestions importantíssimes que tenien relació amb les seves activitats diplomàtiques al servei de l'Estat.

Se pot dir, perquè és ben ver, que el desig d'aprendre cada dia un poc més, li va durar al bisbe Nadal tota la vida.

A part d'això, va ser comentat un fet seu admirable, i quasi increïble, revelador de la seva complexió robusta, i de la seva extraordinària força de voluntat, que no pot tenir punt de comparació.

Una vegada en la que depenien de la seva oficina d'interpretació d'idiomes gravíssimes resolucions, que fins i tot podien desembocar en declaració de guerra entre Espanya i altres països, Mn. Bernat Nadal va estar treballant, sense la més mínima interrupció, durant 48 hores seguides, sense dormir ni un minut. Li duïen el menjar i, de tant en tant, tasses de cafè ben fort, a la mateixa taula on escrivia, de la qual se mogué només per breus estones, just per allò que li fos absolutament indispensable.

¹⁰ Fou l'autor de l'obra *Historia de la expugnación de Sóller por el ejército de Oechiali, capitán pachá de Tínez, y victoria ganada por los vecinos de aquella villa en 11 de mayo de 1561*, publicada l'any 1856.

10. Director d'una Junta de Teòlegs.- Penitencier i col·lector de fundacions pietoses a la *Col·legiata de San Isidro* de Madrid.- “Abreviador” a la nunciatura apostòlica.- Notabilíssim orador sagrat.

Mn. Nadal, a part de les seves activitats oficials diplomàtiques, que hauria pogut acomplir igualment essent seglar, es dedicà també, amb tot el seu vigor i entusiasme, a activitats pròpies del seu caràcter de sacerdot, durant la seva llarga estada a la Cort. Sabem que tingué freqüent contacte amb corporacions i acadèmies literàries i científiques, i relació amb tota la gent del seu temps que valia de bon de veres.

Ja durant el primer any va ser admès a la *Real Junta de Teólogos de la Inmaculada Concepción*, i li prengueren tan gran estima i respecte que quan hagueren d'elegir-se nous membres pels càrrecs de la mateixa Junta, va ser designat President per unanimitat.

També es va presentar a unes oposicions per canonge a la *Colegiata de San Isidro* de Madrid –la catedral de la capital del regne- i els seus exercicis foren d'allò més brillant, de tal manera que el Capítol considerà que havia ben guanyada aquella canongia. Però no fou possible que li donessin possessori, a causa de que ho impedièn certs requisits de *extranjería*, que posaven dificultats, segons sembla, als sacerdots que no fossin nadius de Castella. (possiblement, però, als eclesiàstics de Castella no hi havia res que els impedís de ser canonges a qualsevol altre diòcesis de l'Estat espanyol. Una de tantes coses rares atribuïbles a la tan vella com arbitrària llei de l'embut).

No obstant, el mateix Capítol de la *Colegiata de San Isidro* ho compongué de tal manera que Mn. Nadal encara en sortí econòmicament afavorit, ja que fou designat pels càrrecs de Penitencier i de Col·lector de les Fundacions Pietoses de la mateixa *Colegiata*, que aleshores estaven vacants.

També durant els anys que visqué a Madrid es dedicà de manera intensa a la predicació. I ho va fer amb una eloqüència tan notable que el consideraven el número u entre els oradors sagrats del seu temps. El comparaven amb Fénelon, el més notable dels oradors francesos. I per la sublim inspiració de les seves idees, i per la manera tan suggestiva i brillant que tenia per expressar-les, arribaren a dir d'ell que era un segon Crisòstom. Atribuïnt-li les qualitats meravelloses d'aquell Sant Pare de l'Església grega, bisbe de Constantinoble, al qual els seus feligresos donaren, per la seva eloqüència, el sobrenom de *Frisóstomos* (boca d'or).

Des de l'any 1764 Mn. Nadal hagué d'atendre, a més a més, un altre càrrec de caràcter eclesiàstic i diplomàtic, pel qual eren molt indicats els seus coneixements de Lletres, de Lleis i de Teologia i, molt especialment, el seu excepcional domini en la redacció elegant i precisa de documents en llatí.

L'eminentíssim cardenal Vincenti, nunci del Papa a Espanya, li va suplicar que acceptés esser *Abreviador* a la Nunciatura Apostòlica de Madrid, càrrec que correspon als funcionaris que redacten els *breves*, documents de certa importància, redactats en llatí, que es dirigeixen des del Vaticà als diferents organismes pontificis, i vice-versa. Aquest càrrec el continuà servint Mn. Nadal d'una manera ininterrompuda tot el temps que seguí vivint a la Cort.

L'any 1768 el rei Carles III va voler premiar els servicis extraordinaris de Mn. Nadal a l'Estat i a l'Església, i el va fer designar Canonge de Gràcia a la Seu de Mallorca. Més endavant li augmentà jerarquia i benefici, donant-li el títol de Degà de la mateixa Seu.

Amb la rara particularitat de que el rei mateix va sol·licitar i obtenir de Sa Santedat el Papa una butlla de dispensa de l'obligació de residència a la ciutat de Palma, de manera que Mn. Nadal pogués percebre els

fruits de les esmentades prebendes sense haver de moure's de Madrid. El document reial deia textualment que això era *por ser muy interesante su persona al Estado*.

11. Per decret del rei, Mn. Bernat Nadal és designat Bisbe de Mallorca.

A primeries de l'any 1792, l'Ilm. i Excm. Sr. D. Pedro Rubio Benedicto, aleshores bisbe de Mallorca, fou designat per regir la diòcesi de Jaen. I la mitra de Mallorca va quedar vacant.

Segons el Concordat vigent en aquella època, el procediment del qual en part encara subsisteix, en les designacions de nous bisbes per les diòcesis espanyoles hi intervenia el cardenal Primat. I després d'obtinguda oficiosament l'aquiescència del Nunci Apostòlic, era presentada al rei una terna de candidats bisbables.

El rei, havent escoltat el parer d'aquelles altes jerarquies de l'Església, decidia per Decret el nomenament, que es podia donar per ferm, ja que la oportuna proposta que el Govern espanyol feia a la Santa Seu sempre venia aprovada, i el Papa, mitjançant una Butlla, confirmava el nomenament, i autoritzava que el sacerdot designat rebés la oportuna consagració episcopal, i prengués possessori del govern espiritual de la seva diòcesi.

Era aleshores Rei d'Espanya Carles IV, el qual, a primeries del mes de Maig de l'any 1792 va fer públic el seu nomenament reial, per Bisbe de Mallorca, a favor del nostre il·lustre compatriot, que feia ja setze anys que habitava a la Cort, i en tenia d'edat 47.

Un dels primers pensaments que tengué el Bisbe Nadal en saber aquesta nova, per ell tan afalagadora, va ésser comunicar-ho en el Sr. Rector de Sóller, perquè ho digués als seus parents i coneguts.

També ho va notificar per carta, al col·legi de la Sapiència de Ciutat, que li havia donat agombol de manera gratuïta durant vuit anys de la seva joventut, dedicats a l'estudi, i n'havia tengut esment fins que hagué rebuda la ordenació sacerdotal. D'aquella carta autògrafa en vaig treure una còpia que – 127 anys després- jo mateix també vaig ésser (encara que per molt poc temps) Col·legial de la Sapiència. Diu així aquella carta escrita en castellà:

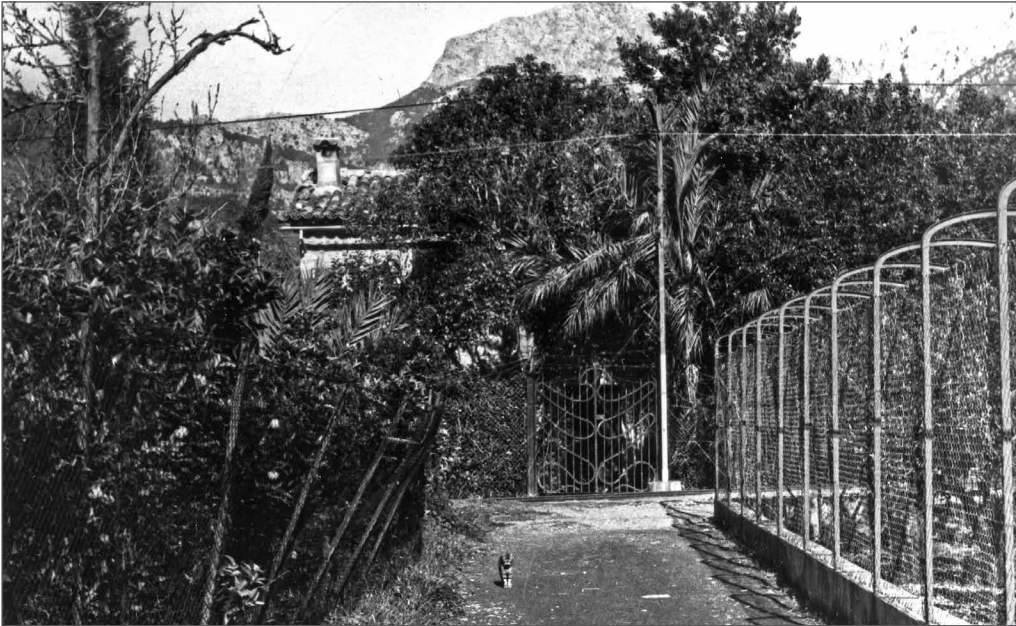
«Rdo. Sr. Rector del Colegio de la Sapiencia – Palma. Muy señor mío. Su Majestad (Dios le guarde) se ha dignado nombrarme, sin mérito mío, para la Iglesia y Obispado de esta diócesis.

Ofrezco, con el más sincero aprecio, a la disposición de V. esta Real Gracia, con todas las facultades que me proporciona.

No puedo menos de confesar que debo a este amado Colegio mi elevación, y cuantas honras ha tenido a bien dispensarme hasta aquí el Rey Nuestro Señor. Y por lo mismo sería yo ingrato, si olvidándome de la providencial fundación que me facilitó la carrera en que quizás, por su pobreza, no hubieran podido sostenerme mis padres, no procurase acreditar a V.R. que soy hijo reconocido de este Colegio. Mayormente cuando espero mereceré de V.R. que ruegue a Dios, y a su Santísima Madre, y en honor de éste nuestro Colegio de la Sapiencia. – Dios Nuestro Señor guarde a V.R. muchos años, con las mayores prosperidades. – Madrid, 1 de Mayo de 1792- De V.R. su más afecto servidor – Bernardo, Obispo de Mallorca.»

És ben segur que els aconeteixements polítics extraordinaris que ocorregueren aquell mateix any, i en els anys que seguiren, varen retardar de manera anormal la Butlla del Papa aprovant el nomenament reial, i per consegüent, la cerimònia de la consagració, i el possessori del nou Bisbe.

Perquè aquell mateix any de 1792 estava en plena efervescència la revolució francesa. Havien estat assaltades les Tulleries, i s'havia començat ja el judici contra el Rei Lluís XVI, que va ésser guillotinat dia 21 de Gener de l'any següent, 1793.

Camp del Bisbe. Arxiu de Joan F. Rullan.

Dia 7 de Març Espanya va declarar la guerra als convencionalistes revolucionaris francesos. Les conseqüències d'aquella guerra foren desastroses per la nostra nació. El Ministre Godoy hi guanyà el títol de Príncep de la Pau. Però Espanya va perdre el Roselló, i tots els demés territoris de parla catalana que havien pertanyut durant segles a la nació espanyola- com a vestigis la de antiga Corona de Mallorca –en el nord, més enllà dels Pirineus.

Finalment, dia 20 d'Abril de l'any 1794, el Papa Pius VI va firmar la Butlla, per la qual, amb la seva autoritat de Cap visible de l'Església Catòlica, designava per Bisbe de Mallorca l'Il·l. m. i Rdm. Dr. D. Bernat Nadal i Crespi. El qual, pocs mesos després, va rebre a Madrid la consagració episcopal.

Dia primer de Febrer de l'any 1795- quan ja estava ben aprop de complir els cinquanta- el Bisbe Nadal va fer la seva entrada solemne a la capital de la seva diòcesis. I comença aleshores un capítol d'activitat admirable i densa, dins la vida del nostre excels compatrici.

La diòcesis de Mallorca el va rebre amb una gran alegria. Feia molts d'anys que no la governava un bisbe mallorquí, que per aqueixa circumstància del naixement fos ben capaç d'identificar-se amb els sentiments i les costums del poble, i de parlar-los en mallorquí en els seus feligresos en aquell temps que tan poca gent sabia lletra, que no hi havia escoles, ni casi imprentes, ni es publicaven periòdics, i entre la gent del poble, casi ningú entenia el castellà.

Si hagués d'especificar jo ara, per pedres menudes, lo que el Bisbe Nadal va promoure i crear, dins la seva jurisdicció eclesiàstica, fins i tot en coses importantíssimes requeria narració molt llarga, que cansaria la vostra atenció.

M'hauré de limitar només a cinc aspectes, que pel seu caràcter han de cridar la vostra atenció de sollerics i de mallorquins d'una manera més poderosa. Ja que són uns aspectes reveladors del seu esperit progressiu i en certa manera modern, oposat a fossilitzades rutines. I són reveladors també de la seva extraordinària energia, i de la seva decisió de batallar per la causa dels humils i dels perseguits, per esvair injustícies i prejudicis.

12. Preocupació del bisbe Nadal per la instrucció de la joventut.- Posa els fonaments d'una institució (La Puresa) d'importància decisiva en la instrucció de la dona, a Mallorca

És ver que no era pròpiament incumbència del Bisbe, sinó de les autoritats civils, fomentar dins la illa de Mallorca la instrucció pública, que, en la força con la entenem avui en dia, era aleshores inexistent.

Però el Bisbe Nadal no era capaç de tancar els ulls davant aquell estat general i vergonyós de absoluta ignorància del poble. I sense esperar que el govern enviàs mestres d'escola als diversos districtes de la ciutat i a les viles, ell mateix va induir els Ajuntaments perquè cadascun d'ells se procurassin un mestre, o qualcú que fos capacitat per ensenyar. De manera que els al·lots que bonament volguessin aprendre, i els seus pares los ho consentissin – circumstàncies que no sovintejaven, per dir-ho així com és s'instruïssin d'una manera elemental en l'escriure, llegir, comptes i música. En aquell temps molta gent era contrària a la instrucció, i més aviat consideraven que destorbava i feia nosa. Havien de passar molts d'anys abans que fos possible que l'ensenyament arribàs a tenir el seu actual caràcter obligatori. S'havia de començar per establir escoles públiques, i això encara anava per llarg.

El Bisbe començà pel començament. Pregà a totes les viles que habilitassen un modest edifici per escola d'al·lots. I que cercassen un Mestre. Ell els ajudaria a pagar-li el sou. Al menys, la meitat. D'aqueixa manera los convencé, i los ginyà, a que foren lo que no haurien començat a fer per iniciativa pròpia, durant tota aquella generació.

Això, en quant en els al·lots. En quant a les nines, tant a Ciutat mateix, com a les viles i pobles, hagueren de passar encara bastants d'anys perquè les pogués arribar un retxet d'instrucció.

Sobretot, perquè en aquell temps casi no hi havia dones, a Mallorca, que sabessen llegir i escriure, i en poguessen ensenyar.

Per la qual, el Bisbe s'hagué de conformar- en quant a les viles i pobles- procurant que s'hi establissen unes modestíssimes "costures", a on les nines aprenien de cosir, de brodar i de doctrina. Però no de lletra ni de comptes.

Passaren els anys. I al Bisbe Nadal se li oferí una magnífica oportunitat de donar una passa importantíssima en quant a l'ensenyament de la joventut femenina, a Mallorca.

Va ésser degut a una coratjosa iniciativa seva la creació d'un Col·legi, a Ciutat, en el qual l'ensenyament per al·lotes, en quant a lletra i aritmètica, fos tan completa com pogués ésser-ho l'ensenyament de la joventut masculina durant la mateixa època.

És molt curiós que per la fundació d'aquest Col·legi, que encara subsisteix –amb el seu nom primitiu de "La Puresa"- el Bisbe Nadal se va valer de dues senyores naturals de Fornalutx, Dª Maria Arbona, viuda de Ferrer, i Dª Maria Ferrer, filla seva.¹¹

Aquestes dues senyores, per circumstàncies que ignoro, havien rebut un ensenyament literari i científic molt complet, i tenien excel·lents qualitats per dedicar-se a un magisteri actiu.

L'any 1809 aquestes senyores obriren el seu Col·legi, a Ciutat, baix la protecció del Bisbe, que posà a disposició seva un edifici ben espaiós i adequat, i recomanà a les famílies acomodades que hi fessen anar les seves filles com a alumnes.

¹¹ Veure la biografia RULLAN VALLCANERAS, Joan F.: *Vida i obra de les fornalutxsenques Dª Maria Arbona Mir i Dª Maria Ferrer Arbona: iniciadores del Col·legi de la Puresa de Palma a l'any 1809*, Fornalutx, Ajuntament de Fornalutx, 2012

L'èxit d'aquest Col·legi, que suposava una innovació transcendental dins Mallorca, vencent una antiquíssima prevenció contra la instrucció científica i literària de les dones, fou tan notable i evident, ja de tot d'una, que no solament hi acudiren moltes senyorettes de casa bona de Mallorca mateix, sinó fins i tot de la Península. I el problema principal fou el de proveir el Col·legi de les senyores Mestres que fessen falta per atendre aquell gran nombre d'alumnes, que augmentava d'una manera extraordinària, d'any en any.

La solució va ser cercar la cooperació d'altres senyores instruïdes, fadrines o viudes, per organitzar un ensenyament graduat escaient, tant d'ensenyament literari i científic, com de labors, començant per les pàrvules, i acabant per les al·lotes que ja començaven a considerar-se casadores.

Totes aquelles senyores Mestres eren molt pietoses i vivien juntes, en comunitat, en el mateix edifici del Col·legi. La mateixa necessitat que convivència va fer convenient establir una disciplina, tant per les qüestions d'ensenyament estricte i d'ordre interior, com pel mateix règim de vida en comú.

Desitjós el Bisbe de posar fonaments sòlids perquè aquella obra fos pròspera i duradora, després de meditar-ho llargament, i de consultar, sense presses, tots els detalls, amb les senyores fundadores i amb les que s'hi havia agregades, resolgué de cercar per elles una Associació o Congregació religiosa diocesana d'una modalitat que aleshores era, a Mallorca, completament desconeguda.

Des de sempre, les úniques comunitats religioses que hi havia hagut a Mallorca, eren les de clausura total. Aquelles que la gent anomenava “monges tancades”, que, des de que professen, són invisibles per a qualsevol persona externa, fins a la mort, sempre dins el Convent, dedicades a la oració i a la vida mística i contemplativa.

El Bisbe Nadal va redactar personalment unes Constitucions per aqueixa –aleshores gairebé inconcebible- Congregació Religiosa Diocesana de “Monges de la Puresa”, i les envià al Papa per la seva definitiva aprovació, que se concedí oportunament per la Santa Seu, mitjançant unes Bules.

Al mateix temps féu totes les gestions necessàries perquè tant la Congregació Religiosa, com el Col·legi de la Puresa, tenguessen davant l'Estat Espanyol una personalitat jurídica i pedagògica ben reconeguda. La Reial Ordre corresponent fou publicada l'any 1819. El Col·legi de la Puresa -que l'any passat va complir 150 anys d'existència- ha representat, des de que en bona hora fou establert, una vertadera institució. De tal manera, que l'any 1873, quan el Govern Espanyol va creure convenient posar a Mallorca una Escola Normal de Magisteri Femení, aquesta Escola Normal va ser instal·lada, com una Secció apart, dins el mateix Col·legi de la Puresa, i baix la direcció del seu mateix professorat. Bona prova del prestigi pedagògic d'aquell Col·legi, i d'aquelles monges mallorquines. L'esmentada Escola Normal de Senyores Mestres va funcionar a la Puresa durant molts d'anys, i en sortí una abundosa munió de Senyores Mestres per totes les escoles públiques i particulars de la nostra illa.

Me sembla escaient i oportú afegir a tot això, com a mèrit pòstum del Bisbe Nadal, per la seva visió clara i moderna d'així com haurien d'ésser, en lo successiu, les comunitats religioses femenines creades per l'ensenyament i educació de la joventut, per assistència a malalts, a hospitals i a guarderies d'infants, i per la cooperació amb el clero parroquial, tant per l'ensenyament del catecisme, com per la decència i esplendor de la Casa de Déu, que aquest precedent de les “Monges de la Puresa” va ésser el que facilità i decidí – una trentena d'anys després- aquella gran florida de Congregacions diocesanes (Monges de la Caritat, Franciscanes, Trinitàries, Agustines, Carmelites, Vermelletes, de la Providència, del Centre Eucarístic, dels Sagrats Cors, etc.), que actualment són una benedicció per les nostres illes, i fins i tot, s'han estès per la Península i per terres d'Amèrica.

Perquè l'esperit d'amor al germà proïsme, vinculat dins la consagració de la pròpia persona a Déu, com a medi de santificació, que és característic de totes les Congregacions esmentades, està fonamentat essencialment damunt el mateix criteri que fou motiu de la –en aquell temps- revolucionària fundació de les Monges de la Puresa. Les Constitucions i Regles de totes aquestes Congregacions posteriors se varen

inspirar en el precedent de les que el Bisbe Nadal havia redactades. Amb el qual es pot dir que els deixà el camp abonat i el camí obert, gràcies a la seva visió quasi profètica, i a la seva empena i energia per superar tants d'obstacles.

13. L'ensenyança del catecisme al poble

La major difusió de l'ensenyament en general, en ésser fundades escoles i costures a moltes viles, i en certs indrets de la ciutat on mai n'hi havia hagut, va fer aconsellable una unificació de l'ensenyament del catecisme. Amb l'objecte de que els al·lots i al·lotes, en haver de rebre la Primera Comunió, a l'edat d'onze o de dotze anys –com va ésser costum fins a l'any 1910- aprengessin d'una mateixa manera la Doctrina Cristiana a totes les parròquies.

El Bisbe mateix en va redactar un compendi bastant complet, en mallorquí, el qual va ser vigent fins a la segona dècada del present segle. Jo mateix vaig ser a temps a estudiar-lo quan era al·lot, i alumne dels *Hermanos de las Escuelas Cristianas de Sant Joan Baptista de La Salle*, en el Col·legi que tenien en el Convent de Sóller. En aquell compendi del Bisbe Nadal li deien “sa doctrina grossa”, per diferenciar-lo d'un extracte més resumit (doctrina petita) que fou editat i popularitzat en temps d'un altre insigne Bisbe mallorquí, l'Exca. i Rdm. D. Pere Joan Campins i Barceló.

De la “doctrina grossa” se'n feren després edicions bilingües, en mallorquí i castellà, que són les que es troben en més freqüència, avui en dia, a moltes cases, a l'illa de Mallorca. Conté, a més del catecisme pròpiament dit, amb preguntes i respostes, una gran quantitat d'oracions, i la pràctica del Via Crucis.

14. Postura valenta del bisbe Nadal en quant a un prejudici estúpid i anacrònic

Quedaria incompleta aquesta idea que m'he proposat divulgar, referent a la vigorosa i generosa empremta d'aquell gran Bisbe solleric dins la seva diòcesis, si ara m'aturés, temorós, davant un tabú de multiseclars prejudicis, referents a un tema del qual habitualment, procuram no parlar-ne. Fins i tot en el dia d'avui, en que aquell prejudici - el dels xuetes, per dir-ho tal com sona - ja està vençut en més de tres quartes parts.

Quan el Rei en Jaume va conquerir Mallorca, va trobar instal·lada a la ciutat i capital una important colònia de jueus, qui conservant la seva religió primitiva, havien conviscut amb els moros, i molt possiblement amb els anteriors dominadors de l'illa (romans, bizantins i visigodes) en un règim de comprensiva tolerància.

Aquells jueus foren autoritzats pel Rei en Jaume i els seus successors per continuar el mateix que abans, vivint tots junts en el barri del Call, voltat de murada, que formava com un poble dins un altre poble.

L'any 1391 a diferents poblacions de la península hi hagué subversions sanguinàries contra els jueus. Aquell mal exemple també prengué a Mallorca. I durant els set dies que transcorregueren entre el 2 i el 9 d'agost d'aquell mateix any, tota una horda incontrolada de menestrals i de gent de la pagesia saquejaren tant com volgueren dins aquell barri del Call, sense que cap autoritat hi posés regit.

Més de tres-cents jueus moriren de mort violenta durant aquells dies de desordre i de pillatge. Però així mateix se'n pogueren salvar molts, que se'n temeren a temps del perill que els amenaçava i se refugiaren dins les murades del palau de l'Almudaina, residència del lloctinent, funcionari que reunia les autoritats de Cap de l'exèrcit i de Governador.

Finalment, les autoritats s'arribaren a moure. S'acabà el pillatge i els assaltants s'espargiren per tots els vents. Se va fer justícia i foren severament castigats tots els capparets d'aquella bàrbara sedició.

Però als jueus supervivents, les mateixes autoritats els aconsellaren, amb l'objecte d'evitar la reproducció de nous disturbis, ja que l'excitació en contra d'ells persistia, encara que fos dissimulada, que es fessin instruir en la religió catòlica i abandonessin la pràctica de la religió de Moisés i demanassin rebre el Baptisme. A no ser que s'estimassin més anar-se'n de Mallorca i establir-se en altres terres. Per aquelles famílies israelites, Mallorca havia estat la seva pàtria durant incomputables generacions. I tants segles d'aïllament entre musulmans i cristians havien debilitat, per força, la voluntat de persistir en una religió, de la qual quasi només els quedaven uns vestigis de pura rutina. Que no els costaria pena d'abandonar. Mentrestant, els seus savis cosmòlegs continuarien dedicant-se a dibuixar i vendre cartes geogràfiques, pel que gaudien de gran prestigi, i els seus hàbils argenters seguirien produint belles obres d'art.

Hi hagué a les hores una conversió col·lectiva de tots els membres supervivents de la comunitat hebrea de Mallorca, a finals de l'any 1391. Homes, dones, infants, tots sense excepció reberen el Baptisme i passaren a formar part de l'església catòlica. Ara fa 567 anys. Quedà abolida la seva primitiva festa dels dissabtes, i prescindiren ostensiblement de la prohibició de menjar porc. Fins i tot, d'això darrer en feien quasi espectacle, torrant xulla i menjant-se-la davant el portal mateix de les cases respectives, amb pa com a berenar. El qual pot tenir relació amb el qualificatiu, de mena despectiva, de xuetes, que els ha perdurat tan llargament.

L'any 1435 hi hagué una altra conversió col·lectiva, referent a un nombre bastant crescut de famílies jueves que, fugint de poblacions de la península o altres indrets on també hi havia hagut persecució, s'havien establert a Mallorca durant els quaranta anys que havien transcorregut des d'aquella primera i general conversió.

Amb la qual cosa quedà ja definitivament abolida per sempre a Mallorca la pràctica de la llei de Moisés. Foren cremats tots els llibres religiosos referents a la mateixa. I les antigues sinagogues del Call foren transformades en temples catòlics. Un d'ells és Montision. I un altre, Santa Fe. Això succeïa quasi 60 anys abans del descobriment d'Amèrica.

Són molts els qui creiem que aviat haurien quedat oblidades totes aquelles diferències d'origen, si durant el regnat dels Reis Catòlics no s'haguessin introduït a Espanya els tribunals de la Inquisició.

Però el ressavi de crueltat d'una primitiva barbàrie, atiat per la ignorància del poble i per un fanatisme intransigent, necessitava d'una manera imperiosa moltes víctimes, per les terribles solemnitats dels "autos de fe", que suplien - en aquell temps - una absoluta penúria d'espectacles públics.

Com que, a més, la pena de confiscació de béns a cadascú dels inculpats era aplicada fatalment, de manera inexorable i ineludible, i se'n beneficiava, en certa proporció, la persona que hagués feta la denúncia, se comprèn molt bé que, entre una cosa i altra, el zel de tota aquella gent que volia medrar, sense gaire escrúpols, a l'ombra del Sant Ofici, s'exercitava ensumant per tot, i cercant qualsevol rastre o indici de delictes.

I com es natural, era entre aquells descendents de famílies hebrees que els esgotzins del Sant Ofici i hi cercaven d'una manera constant, i casi sense defensa possible, els delinqüents contra la fe catòlica.

Per aquesta causa s'ha perpetuat durant segles, dins Mallorca, aquest perjudici contra uns cristians nous, amb quasi 600 anys d'antiguitat. Una cosa absurda, que només es compren perquè ha succeït a una illa, tancada durant moltíssims d'anys dins ella mateixa.

A una tan perllongada reminiscència de l'origen, i a una tan exagerada dificultat en mesclar-se uns i altres mallorquins per via de matrimoni, i hi ha contribuït també, de manera molt notable, una circumstància que era habitual en les penes aplicades a delinqüents per delictes contra la fe.

De més a més de les penes corporals -moltes vegades, de mort-, i de la confiscació de béns, sempre se n'hi afegien, en aquells inculpats, unes altres de extraordinària humiliació.

Els declaraven inhàbils per qualsevol càrrec o dignitat (militar, civil, gremial o eclesiàstic). Los estava prohibit anar vestits de seda o de llana fina, tant a ells mateixos com en els seus familiars (homos i dones), i

adonar-se amb joies, i cavalcar a cavall. Amb la particularitat de que aqueixes prohibicions no solament alcançaven a l'inculpat, o inculpada, i en els seus familiars actuals, sinó que també afectaven en els fills i filles, i nets i netes de la persona condemnada.

Menys mal que, a partir de la quarta generació (besnets i rebesnets) prescrivia ja -quan menys en teoria- aquella severíssima condemna dictada contra un quasi remot avantpassat.

Tot aquest rosari de prohibicions i de inhabilitacions humiliants ha ajudat en gran manera a que les famílies d'origen israelita hagin paregut distanciades durant segles, de les demés famílies de Mallorca, per una vertadera murada de prejudicis.

Durant la joventut del Bisbe Nadal, l'any 1773, una representació de descendents de famílies hebrees mallorquines se va dirigir respectuosament, per escrit, en el rei Carles III, demanant-li que se compatís d'ells, i que posàs remei en aquell estat de coses.

El Rei va fer obrir un llarg expedient, per tenir informació d'una part i de l'altra. Demanà, per escrit, el parer de les autoritats civils, militars, docents, gremials i eclesiàstiques. Totes les quals, unànimement, es mostraven contraries a atenuar el rigor de aquelles normes prohibitives, que regien de manera tàcita, impedit que qualsevol persona d'origen israelita pogués ser soldat, o capellà, o monja, o titular de qualsevol càrrec civil.

Però, després que hagueren passats tretze anys, dia 4 d'abril de l'any 1786, el rei Carles III, per una Real Cèdula, ordena a totes les autoritats civils, militars i eclesiàstiques i gremials de l'illa de Mallorca, que aquelles persones descendents de famílies israelites no havien d'ésser molestades ni humiliades, per lo successiu, amb aquelles ridícules i absurdes prohibicions.

I que, per lo tant, el seu origen no havia d'ésser considerat una tara, o impediment, perquè no les fossin concedits càrrecs o oficis dins les organitzacions civil, eclesiàstics, militar o gremial. Perquè aquells habitants de Mallorca contribuïen, lo mateix que els demés, a les càrregues de la nació. I com a catòlics, també complien les seves càrregues de la nació. I com a catòlics, també complien les seves obligacions i devocions, sense fer diferència dels altres, i pagaven religiosament els delmes i primícies, segons l'establert i acostumat.

15. Intervenció personal del Bisbe per rompre l'Statut Quo.

Encara que no me consti documentalment, tenc per cert i segur que, per la favorable resolució d'aquella desesperada petició dels descendents d'israelites, fou decisiva, a Madrid, la influència de Mn. Bernat Nadal, aleshores ben introduït i relacionat a la Cort, i que, pel seu caràcter de mallorquí, i de funcionari de l'Estat, és lògic que fos consultat en aquella àrdua i bizantina qüestió, plantejada a un govern que tenia fama de ben orientat, d'equànime, i de just.

Tenint en compte que, en l'esmentat expedient, tots els organisme oficials de Mallorca que havien estat consultats, havien coincidit, amb rara unanimitat, posant el crit en el cel contra tota modificació d'aquelles prohibicions seculares, no s'explica que el govern se pronuncïàs d'una manera tan clara a favor dels oprimits i de dèbils, si qualcú, amb una força moral i una influència extraordinària, i ben documentat sobre el problema, no hagués pogut inclinar la balança amb el pes del seu prestigi, contrarestant, ell tot sòl, tantes opinions adverses.

És bo de veure que el personatge poderós, qui feu resoldre un rei magnànim, com Carles III, a firmar la Reial Cèdula accedint a les justes aspiracions d'aquells mallorquins d'origen israelita, no era altre que el solerí Mn. Bernat Nadal.

Però, a pesar de la Reial Cèdula, la situació de fet, no havia canviat cap gota. El mal estava molt arrelat. No hi havia cap al·lot d'aquelles famílies que es pogués passar pel cap estudiar per ésser sacerdot, perquè no l'admetien en el Seminari, sense molestar-se a donar-li cap excusa.

Ni fins i tot els era permès, a cap d'aquells joves, servir dins la milícia, ni en qualitat de soldat llis, perquè ho dificultava una costum tradicional. I no n'admetien a cap quarter.

Així estaven les coses quan el Dr. Bernat Nadal vengué a Mallorca com a Bisbe.

Ell havia viscut molts d'anys a fora, i això, en certa manera, l'havia desintoxicat completament d'un prejudici que ell considerava anacrònic i estúpid, i contrari a la caritat que Jesucrist va imposar com a manament nou de la seva llei, envers del germà proïsmo.

Ell era Bisbe de tots els seus feligresos. No solament dels qui podien bravejar de la seva noblesa d'origen, sinó també dels qui, per la seva ascendència israelita, havien hagut de suportar, durant segles, amb paciència, el jou d'una amarga humiliació.

Ell era Bisbe de cap a peus. I ho era les 24 hores del dia. I els dotze mesos de l'any. El seu cor magnànim no contemporitzava amb la perpetuació d'injúries ni d'injustícies. Ell no seguiria aquell criteri descansat i tan còmode de «així ho hem trobat i així ho deixarem».

A ell, doncs, li va correspondre la glòria de disparar el primer barrobí per enderrocar aquella murada de prejudicis ancestrals, tan gruixada i tan forta, que pareixia inexpugnable.

A la primera ocasió que s'hi presentà, en el Palau, un pare de família, d'origen israelita, per exposar-li el cas de que un fill seu, intel·ligent i pietós, seria feliç si l'admetien a estudiar de sacerdot, perquè s'hi sentia cridat amb una vocació provada i autèntica, el Bisbe Nadal va acceptar de que aquell home tornàs a veure'l, acompanyat del seu fill. Tengué amb aquell jove una conversa ben llarga, i quedà ben convençut de que la seva vocació era sincera, i digna d'ésser protegida contra totes les adversitats.

I prengué la resolució de remoure tot lo removable perquè aquell jove membre d'una raça postergada, pogués veure satisfeta la seva aspiració d'ésser sacerdot, ministre de Déu.

Hagué de combatre amb totes les seves forces per vèncer l'oposició dels qui s'aferraven a una rovellada rutina. Però se va imposar, amb la seva autoritat, als canonges del Capítol de la Seu, i als superiors i professors del Seminari. I parlant-los amb aquell zel i amb aquella eloqüència que feien omplir de gom a gom les esglésies de Madrid, quan ell hi predicava, els convencé de que aquells prejudicis, o manies, no tenien cap raó de ser.

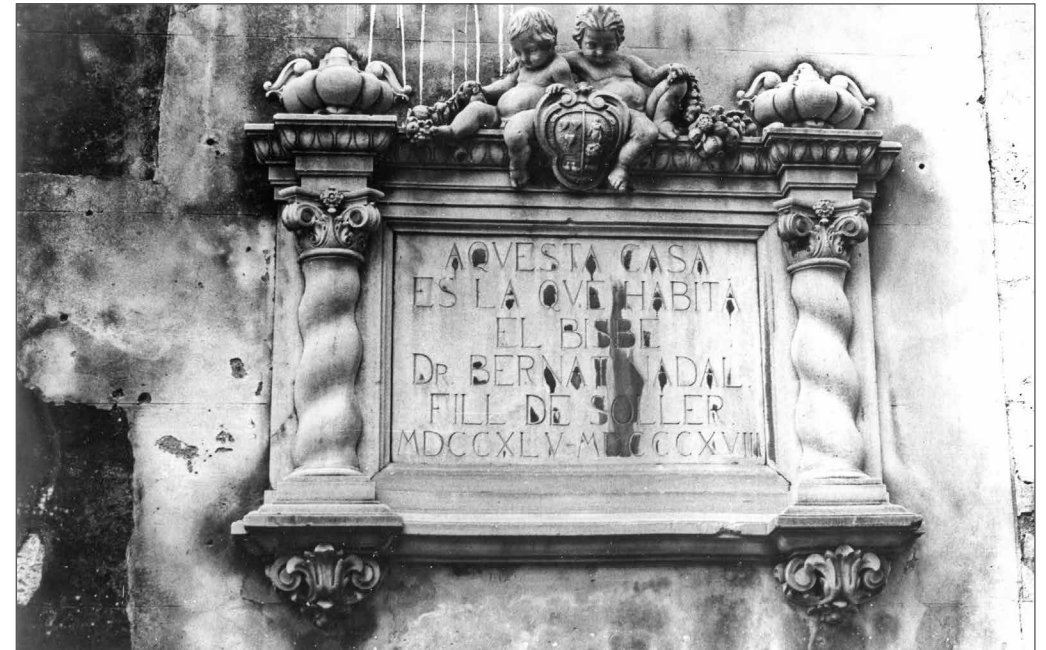
Tal vegada hi ha un impediment canònic perquè no sia admès al sagrament de l'Ordre Sagrada un fill o un net d'un nadiu del Congo o de Madagascar, o de la Xina, que es sia convertit a la fe catòlica, mogut per la paraula d'un missioner?

I no serà una arbitrarietat negar aquest mateix sagrament a un membre d'una família, que inclús essent d'origen israelita, tots els seus avantpassats han estat catòlics durant més d'un centenar de generacions?

Tal vegada no eren israelites tots els Apòstols, i la Puríssima, i Sant Josep, i fins i tot el mateix Jesucrist en la seva encarnació humana?

Amb bons arguments, i excitacions a la caritat amb el germà proïsmo, i amb enèrgiques advertències de censures i suspensions contra tots aquells que el desobeïssin i molestessin aquell estudiant d'origen hebreu, amb burles i desprecis, aconseguí el Bisbe Nadal rompre aquella primera murada. El jove estudiant es va mostrar ben digne de l'interès que el Sr. Bisbe s'havia pres per ell. I després d'haver aprovats amb tota normalitat els cursos de la carrera eclesiàstica, i d'haver rebudes les ordres menors, arribà finalment a la ordenació sacerdotal. La seva missa nova va ésser tot un aconeixement. Ja qualque cosa de sobrenatural i de subtil els acostava als membres d'aquelles dues races que havien conviscut tan llargament a Mallorca, apartades una de l'altra.

S'havia establert un precedent transcendent, amb el qual se suprimia una de les prohibicions tàcites més

Placa en honor al Bisbe Nadal. Arxiu de Joan F. Rullan.

humiliants per aquelles famílies. Les quals beneïren, plorant amb llàgrimes d'alegria, el gest resolt i generós d'aquell Bisbe mallorquí, nadiu de Sóller. I el veneraren en vida i en mort.

Fou també el Bisbe Nadal el qui, durant aquell mateix període, va donar, per pròpia iniciativa, la segona passa cap a l'objectiu d'enderrocar un altre aspecte, tan inconcebible com ridícul, d'aquell mateix perjudici. Ja he dit abans que el Rei Carles III, per la esmentada Real Cèdula de l'any 1786, manava que no hi hagués impediments d'origen per l'exercici de càrrecs civils o militars.

En el fons de la qüestió, aquells homes d'origen israelita no demanaven que foren Batles, ni Generals, ni tant sols que el seus fills fossen admesos com a "cadetes" a una de les acadèmies de l'exèrcit.

Se conformaven de que les deixessin ser "quintos", i després soldats sense graduació, lo mateix que els fills de les altres famílies mallorquines, tenint l'honor de defensar amb les armes la pàtria espanyola.

El bisbe Nadal va comprovar que, per deixadesa, o per repugnància d'establir innovacions, o per la por de crear-se certa impopularitat, els successius Capítols Generals residents a Mallorca no s'havien resolt encara a fer complir lo que el Rei ordenava en quant en aquest punt, que el Bisbe considerava de gran transcendència.

Tingueren freqüents entrevistes el Bisbe i el Capità General. I se resolgueren a donar-li en aquesta qüestió una solució ràpida. Després de considerar tots dos que una duradora convivència harmònica i disciplinada d'aquells joves de les dues races, fomentant entre uns i altres sentiments de companyonia, d'amistat i de apreciació, acabaria a la llarga amb un perjudici tan fort i tan inveterat.

I que, dissipades unes manies rutinàries, arribarien a concertar-se matrimonis entre fadrins i fadrines d'una i altra raça; i quan ja s'hagués mesclada la sang, seria qüestió de temps la desaparició total d'aquell problema de races, que a les hores semblava totalment insoluble.

El Capità General va complir lo que havia promès. I quan fou demanada, a la primera ocasió, una quinta, no va fer distinció entre mallorquins que fossen així o així-deçà, i en va fer de soldats, mentre que el Bisbe

en feia de sacerdots. Quedava rompuda una altra murada, i establert un altre importantíssim precedent.

Amb lo qual les dues autoritats, militar i eclesiàstica, pogueren tenir la consciència tranquil·la de que havien fet lo que els pertocava fer, donant exemple des de dalt, per aconseguir la desitjada tolerància, i harmonia, i convivència. Y el Bisbe pogué pensar d'ell mateix que, donant aquella passa transcendental, s'havia mostrat ben digne del seus càrrec de Pastor d'una diòcesi.

16. Actuació política del bisbe Nadal, en circumstàncies extraordinàries

En el bisbe Nadal li tocà governar la diòcesi de Mallorca durant un període molt agitat com fou el de la Guerra de la Independència, quantra les ambicions napoleòniques.

Els espanyols no consentiren ésser súbdits passius d'un invasor poderós, que imposava la seva voluntat a tota Europa, i designava per Rei d'Espanya un germà seu, Josep Bonaparte, mentre havien estats allunyats de la terra espanyola el Rei Carles IV, el Príncep d'Astúries, que fou mes tard Ferran VII, i tots els demés membres de la reial família.

Part de la península fou ocupada pels francesos. Una altra part continuà lliure i independent. Pel Govern d'aquesta fou designat un consell de Regència, que residia a Cádiz. En nom seu governaven a les províncies no sotmeses en els francesos, unes Juntas Regionals d'autoritats. De la Junta de Mallorca en fou Vocal el Bisbe, el qual va actuar en gran concert i prudència, fent augmentar encara molt mes el gran prestigi i respecte amb que era considerat unànimement i pels seus feligresos. Va ésser un àngel de pau, calmant uns aldarulls que els descontents de totes les situacions –que sempre n'hi ha– promogueren durant l'any 1810.

Aquest mateix any, quan foren convocades les Corts Generals i Extraordinàries de Cádiz, que havien de redactar, pel futur regim de monarquia constitucional d'Espanya, una Constitució, el Bisbe Nadal hi va anar com a Diputat per Mallorca. I no hi estigué mans plegades, sinó que hi intervingué de manera molt activa, guanyant-se el respecte, i sovint la admiració dels demés diputats.

Fins i tot, durant un breu període, des de el 24 de setembre de l'any 1811, va actuar com a President d'aquelles Corts sobiranes, i tingué en les seves mans el màxim poder de l'Estat Espanyol, en guerra contra França. Segons veiem, també en va fer de carrera, en política, el fill d'aquell moliner de Sóller.

Era tan notable el seu prestigi d'home de seny i de vertader patriota, que, en certa ocasió, haguent-se mogut un aldarull, en els mateixos carrers de Cádiz, per rivalitats entre dues unitats de “guerrillers”, auxiliars de l'exèrcit, propensos a la indisciplina, el Bisbe hi va acudir a posar pau, i se'l escoltaren, i ve se evitat un dia de dol.

Acabada la guerra de d'Independència, i ja restablerta dins Espanya la normalitat política, el Bisbe Nadal va defugir per complert tota actuació dins aquest sentit. Hi havia dos bàndols rivals irreconciliables –absolutistes i liberals– i ell encara que personalment pogués sentir determinades preferències, no se podia significar a favor de ninguns. Era el Bisbe de tots, com a representant dins la seva diòcesi del poder espiritual de Jesucrist, el regne del qual –com digué Ell mateix– no és d'aquest mon, ni radica dins cap regne de la terra.

17. El bisbe Nadal, providència de la seva vila nadiu a Sóller

Sempre estimà amb tot el seu cor el seu poble nadiu. I n'estava de lo mes orgullós. Essent Bisbe, hi passava llargues temporades. I s'hi va fer construir el gran casal de “Cal Bisbe”, a la Volta Piquera. I hi va adquirir,

dins la nostra vall, diferents finques rústiques, a algunes de les quals romanen encara ara associat el títol del seu insigne propietari:

- El Pla del Bisbe, en el camí de Fornalutx.¹²
- El Camp del Bisbe, justa a la sortida de la vila, anant en el Port.
- El Porxo del Bisbe, finca d'olivar en el Coll de Sóller.
- I altres com s'Ermita i Son Blanco.

Va ésser contemporani d'aquells glossadors famosos, en Pau Noguera (*Saròl*), i n'Andreu Coll (*Tambó*), i los tingué com hostes moltes vegades, a casa seva, disfrutant de la companyia i de la conversa d'aquells homos d'intel·ligència poderosa, però quasi gens cultivada, perquè no anaren a escola mai.

Veia les grans necessitats que tenia Sóller, en quant a aigua bona de beure, i a costes i despeses seves, va fer canalitzar fins a plaça l'aigua de la Font de s'Ullet.

També l'actual brollador monumental, i de noble arquitectura, va ésser un obsequi del Bisbe solleric al seu estimat poble, després de realitzada aquella oportunitíssima canalització.

Amb aquesta disponibilitat d'aigua bona, disminuí molt el perill d'epidèmies de febres, abans sempre imminent, que suposava l'antiga pràctica d'omplir les gerres, per beure o per cuinar, a la Síquia d'En Pacó o a la Font de l'Escala,¹³ que hi havia dins el torrent mateix, prop del pont de Plaça, davant “Can Fiquet”.¹⁴

També se proposà fer construir una carretera que travesses el Coll de Sóller, per posar remei al gravíssim inconvenient d'una absoluta falta de comunicacions. Perquè aleshores la nostra vila només contava amb difícils camins de ferradura.

Va subvencionar l'estudi del projecte de la futura carretera, i procurà donar impuls a la seva execució definitiva. Aconseguí que tots el seus compatricis compreguessin aquesta urgentíssima necessitat, de tal manera que no ho deixassen de mans fins que ho arribassen a bon termini. Ell no ho pogué arribar a veure. Però la carretera quedà llesta 32 anys després de la seva mort. I vengué a inaugurar-la la Reina Isabel II, amb el seu fill el Príncep d'Astúries, qui més tard regnà amb el nom d'Alfons XII.

Se preocupà també, sense deixar-ho de mans, amb admirable constància, de que el Port de Sóller fos habilitat per Duana, amb les mateixes atribucions del Port de Palma, amb l'objecte de que les barques de vela del nostre port poguessen fer viatges directes als ports del litoral espanyol i francès, carregades amb taronges de la nostra vall, o d'altra mercaderia. Això representava una futura prosperitat dels agricultors, abans difícilment podien vendre a preu remunerador les seves taronges, per falta de mercat, i per lo car del transport a Ciutat, a esquena de bístia.

De rebot, la habilitació del port donà motiu a dues inesperades fonts de riquesa. En primer lloc, la prosperitat dels mariners sollerics durant un llarg període. En segon lloc, la fructífera emigració de la joventut sollerica a terres de França, iniciada per aquells mateixos mariners, i per agricultors que s'instal·laven a Cette o Marsella per fer la temporada de les taronges, i després s'hi quedaren de manera definitiva, dedicats a qualsevol estil de comerç.

A l'arxiu de l'Ajuntament de Sóller, entre una dotzena de cartes autògrafes del Bisbe Nadal, n'hi ha quatre que tracten concretament de la habilitació del Port, que ell mateix aconseguí l'any 1813, mentre habitava a Cádiz, El Decret està firmat pel ministre Canga-Argüelles.

El Bisbe Nadal se cuidà de complir el requisit que puntualitzava el Govern, en lo referent a que hi hagués un metge a Sóller, perquè poguessen ésser inspeccionats els tripulants i passatgers de les barques, abans de bai-

¹² Tradicionalment aquesta propietat s'ha associat al bisbe Nadal, però no consta enlloc que en fos propietari. Si que trobam referències a aquest topònim en cadastres anteriors al segle XVIII com a propietat lligada al bisbat de Mallorca.

¹³ Font que es trobava dins el torrent devora el pont de la Síquia d'En Pacó. Rebia el seu nom perquè per accedir-hi s'havia de baixar una escala del nivell del carrer al torrent. Més bé es tractava dels sobrants de la síquia de la font de s'Olla.

¹⁴ Casa actualment esbucada i on s'aixecà un edifici de pisos amb un local comercial als baixos (cafeteria Paris)

xar a terra, per evitar aquelles mortíferes epidèmies de pesta i escullera, que per desgràcia eren tan freqüents. També el Bisbe va fer construir, a costes i despeses seves, l'edifici de «L'atzaret»,¹⁵ perquè poguessen fer-hi quarantena els tripulants i passatgers de vaixells que, per la seva procedència de ports considerats sospitosos, podien donar lloc a la difusió d'una epidèmia, complint d'aquesta manera les disposicions vigents en l'aspecte preventiu sanitari.

En quant a l'ensenyança de la joventut sollerica, se'n preocupà de lo més. Anava a compte seu la paga d'un mestre pels atlots, i d'una mestra de «costura» per les nines. I també subvencionava amb llarguesa l'escola del Convent de Franciscans, a on ell havia assimilat la primera ensenyança.

Com a eclesiàstic piadós, i zelós de la decència i esplendor de la casa de Déu, va crear vuit parròquies noves dins la diòcesi, i procurà que aquells temples fossen artístics, dignes i rics. Tals parròquies o vicaries foren Biniamar, Orient, Randa, Pina, Capdellà, Galilea, Sa Vileta i Ses Salines.

Se preocupà molt especialment per la parròquia de Sóller, que embellí amb moltes millores, i enriqueí amb molts d'ornaments i reliquiari. El seu donatiu més important a l'església parroquial de Sóller va ésser el monumental orgue que ell mateix feu construir, i li costà en aquell temps la quasi fabulosa suma de vuit mil lliures. També va ésser fruit de la seva magnificència l'orgue de l'església del Convent, el cost del qual no arribà a la meitat del que fou construït per la parròquia.

Durant el pontificat del Bisbe Nadal se donà un impuls extraordinari a la construcció de l'església del convent. El Bisbe hi contribuí amb copiosíssimes llimosnes. De manera que es pot dir que hi ajudà més ell tot sol, que tots els altres sollerics junts. La volia veure acabada com més aviat millor. I tengué l'alegria de poder-la beneir, ja pràcticament llesta, dia 8 de setembre de l'any 1814, amb una festa memorable.

Aquell ninet de Cas Moliner, que havia estat escolanet del Convent antic, ara era el Bisbe de Mallorca. I envoltat del clero parroquial, i dels frares franciscans, successors d'aquells altres que el protegiren, l'educaren i el feren homo, tenia la gran satisfacció de dedicar al poble de Sóller, i al seu venerat Sant Cristet, aquella església nova, tan espaiosa i bella.

La va estimar tant, a l'església del Convent, que entre les seves últimes voluntats, va deixar ordenat que, si no era possible enterrar-hi el seu cadàver, hi depositassen, al manco, el seu cor.

Així se va fer, després que li arribà l'hora de la mort, a Palma, quatre anys més tard, a l'edat de 73, dia 12 de desembre de 1818, després d'un pontificat ple de bones obres i de magnífics exemples de virtut, que n'havia durat 26.

Tota Mallorca plorà la pèrdua d'aquell prelat tan eminent, que, seguint l'exemple del seu Mestre Jesucrist, va escampar el bé, material i espiritual, per tot allà on passava.

El seu cadàver va ésser enterrat a la Sèu, dins la capella de Sant Bernat. Però el seu cor fou separat del seu pit, i col·locat dins una urna de vidre. Un sacerdot, cavalcant damunt una mula, el dugué a Sóller. I aquella urna fou dipositada dins un nínxol, cobert amb una làpida, on se llegeix, en llatí, la corresponent inscripció.

Aquesta làpida se troba a l'altura d'un metre i mig, a la paret de la part esquerra, just devora el portal que comunica l'església del Convent amb el claustre.

Hem arribat, senyores i senyors, al final d'aquest llarg discurs. Agraesc a aquest selecte auditori la seva benèvola atenció; i esper que donarà per ben emprada la paciència amb que m'ha escoltat.

Esper, igualment, que des d'ara endavant, serem uns quants més els admiradors conscients d'aquell il·lustre compatriota, del qual el poble de Sóller té motiu per estar de lo més orgullós. Així com ell també considerava una gran aventura l'haver nascut, com noltros, a la vall de Sóller.

Març 1958

¹⁵ Llatzeret

Les propietats del bisbe Nadal segons els cadastres de Sóller

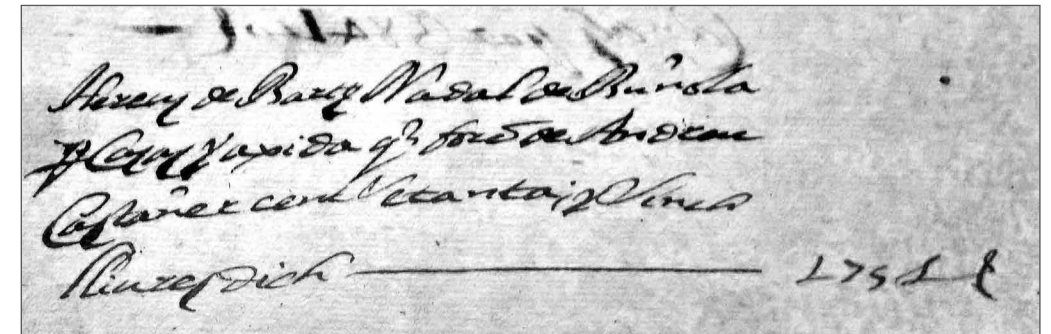
Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES)

Resum

Els dubtes sobre alguna propietat atribuïda al Bisbe Nadal i la foscor sobre els seus antecessors i la seva genealogia ens ha animat a fer-ne la recerca als llibres de cadastres de l'Arxiu Municipal de Sóller i de l'Arxiu Diocesà de Mallorca, i ampliar-los amb estudis fets fa temps per membres del nostre Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES), Plàcid Pérez Pastor, Antoni Quetgles Cifre i Pere Frontera Alemany, resumint-los en aquesta comunicació.

1. Antecedents

Al cadastre de Sóller de l'any 1702¹ hi consten unes cases i eixida dels Hereus de Bartomeu Nadal de Bunyola que foren d'Andreu Castanyer amb un valor de 175 lliures.

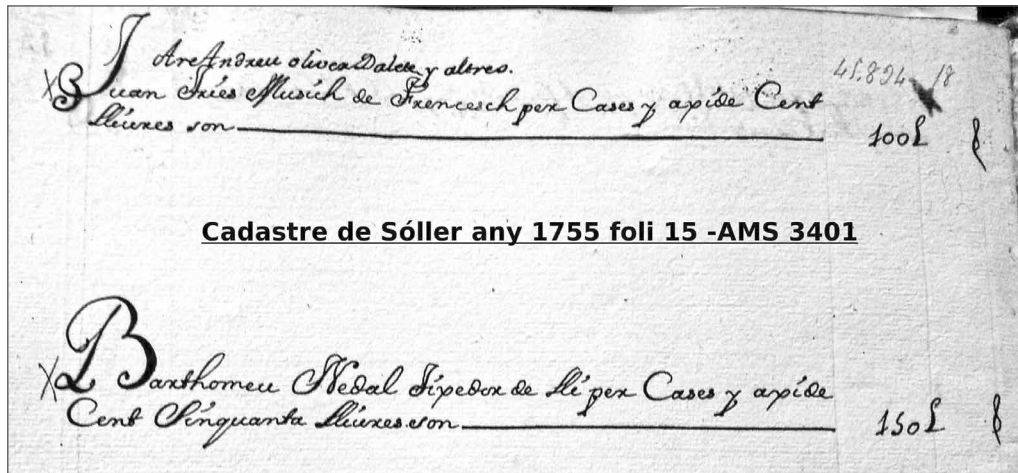

Cadastre de Sóller any 1702 - foli 27 - AMS 3398.

Al següent cadastre, el de l'any 1756² trobam unes cases i eixida a nom de Bartomeu Nadal, teixidor de llí, per 150 lliures (l'hereu de l'anterior Bartomeu Nadal?). També hi trobam unes cases al seu veïnat d'Andreu Oliver «dala» que a l'any 1796 consten comprades pel Bisbe Nadal i afegides a les del seu antecessor.

¹ Signatura AMS 3398 - foli 27

² Signatura AMS 3401 - foli 15

Cadastr de Sóller any 1755 - foli 15 - AMS 3401.

2. El Bisbe Nadal

Bernat Nadal Crespi nasqué a Sóller, dia 5 d'abril de 1745, fill de Bartomeu i Antonina, gent modesta que tenia arrendat un molí d'aigua. Venia d'una família pobre. Tenia un germà, tres germanes i deu nebots, tots pobres de solemnitat segons escrivia ell a una carta l'any 1787³.

L'any 1776 obtengué una plaça a la Secretaria d'Estat de Madrid començant un llarg període de 18 anys de permanència a la capital d'Espanya.

Fou nomenat pel Papa Pius VI Bisbe de Mallorca el 20 d'abril de l'any 1794, entrant a la capital de la diòcesis quasi un any després, el primer de febrer de 1795.

GENEALOGIA DE LA FAMÍLIA DEL BISBE NADAL

1	Bartomeu Nadal Mir + Abans 1702	M. 27-03-1690 Sóller	Catalina Tries Cabot	
Bernat Nadal Tries				
<i>Arxiu Diocesà de Mallorca - A.D.M. - Sóller - 1/72 M/2 - Matrimonis anys 1684 a 1692 - foli 43 27-03-1690 - Bartomeu Nadal, fadrí, fill de Bernat i de Francisca Mir de la parròquia de Bunyola, amb Catalina Tries, donzella, filla d'Antoni i de Joana Cabot de la parròquia de Sóller</i>				
<i>Arxiu Municipal de Sóller - A.M.S. - signatura 3398 f. 27 - Cadastre 1702: «Hereus de Bartomeu Nadal de Bunyola, per cases i eixida que foren de Andreu Castañer 175 lliures»</i>				

³ DURAN PASTOR Miquel «Bernat Nadal Crespi» -1986 -Biografies de Mallorquins -A7UNTAMENT PALMA.

2	Bernat Nadal Tries	M. 26-04-1718 Sóller	Bàrbara Pastor Cabot	
Antoni Nadal Pastor, Frare Llec Convent Jesús de Sóller			Bartomeu Nadal Pastor Moliner + Abans 1799	
<i>Arxiu Diocesà de Mallorca - A.D.M. Sóller - 1/72 M/3 - Matrimonis anys 1698 a 1718 - foli 217 26-04-1718 - Bernat Nadal, fadrí, fill de Bartomeu i de Catalina Tries conjuges de la parròquia de Sóller amb Barbara Pastor, donzella, filla de Pere Joan i de Joana Cabot veïns de Llucmajor i habitants de la parròquia de Sóller</i>				

3	Bartomeu Nadal Pastor + Abans 1799	M. 29-07-1738 Sóller	Antonina Crespi Rullan + Abans 1768	
Bernat Nadal Crespi * 5-4-1745 + 12-12-1818	Damià Nadal Crespi + Abans 1799	Catalina Nadal Crespi * Sóller 13-02-1752	Joana Nadal Crespi	Antonina Nadal Crespi * 1766 + 1826

Arxiu Diocesà de Mallorca A.D.M. - Sóller - 1/72 M/4 - Matrimonis anys 1718 - 1748 - foli 175 29-07-1738 - Bartomeu Nadal fill de Bernat i de Barbara Pastor amb Antonina Crespi filla de Damià i de Catalina Rullan

Arxiu Municipal de Sóller - A.M.S. signatura 3401 - Cadastre 1755 - foli 15: Bartomeu Nadal, teixidor de lli per cases i eixida 150 lliures -

Arxiu Municipal de Sóller - A.M.S. signatura 2773 - padró any 1826 - illeta 3 núm. 5 - Antònia Nadal - 60 anys. Vidua - morta.

3	Bartomeu Nadal Pastor Moliner + Abans 1799	M. Sóller 12-01-1768	Catalina Reynes Alcover, Vidua	
?				
<i>Arxiu Diocesà de Mallorca - A.D.M. - Sóller - 1/72 M/7 - Matrimonis anys 1764 - 1773 - foli 31 12-01-1768 - Bartomeu Nadal fill de Bernat i de Barbara Pastor, vidu d'Antonina Crespi filla de Damià i de Catalina Rullan, amb Catalina Reynés, filla de Josep i de Catalina Alcover, vídua de Gabriel Solivelles, fill de Llorenç i de Catalina Serra i en segones núpcies, vídua de Gabriel Serra fill de Joan i de Joana Sampol</i>				

4	Damià Nadal Crespi + Abans 1799	M. Sóller 18-01-1776	Joana Maria Rullan Gari	
Antonina Nadal Rullan, * 1782 + 22-4-1858			Bàrbara Nadal Rullan	
<i>Arxiu Diocesà de Mallorca - A.D.M. - Sóller - 1/72 M/8 - Matrimonis anys 1774 - 1780 - foli 2 - 18-01-1776 - Damià Nadal fill de Bartomeu i Antonina Crespi amb Joana Maria Rullan, filla de Bartomeu i de Barbara Gari</i>				

5	Miquel Palou Planes D'Orient	M. Sant Nicolau - Palma 24-03-1804	Antonia Nadal Rullan + 22-4-1858	
Bernat Palou Nadal	M ^a Magdalena Palou Nadal	Joana Maria Palou Nadal	M ^a Antònia Palou Nadal	Margalida Palou Nadal

Arxiu Diocesà de Mallorca - A.D.M. - Sant Nicolau- Palma - I/49 M/10 -Matrimonis - foli 119g 24-03-1804 - Miquel Palou, fadrí, fill de Joan Odon i de Magdalena Planes del lloc d'Orient, amb Antònia Nadal, fadrina filla de Damià i de Joana Maria Rullan de la vila de Sóller i veïna de la parròquia de Sant Nicolau de Palma

5	Miquel Joan Planes Pi de Felanitx	M. Sant Nicolau - Palma 24-05-1807	Bàrbara Nadal Rullan	
	?	?	?	

Arxiu Diocesà de Mallorca - A.D.M. - Sant Nicolau- Palma - I/49 M/11 -Matrimonis - 1806 1821
24-05-1807 - Miquel Joan Planes, fadrí fill d'Antoni i de Joana Aina Pi, de la vila de Felanitx, amb Barbara Nadal, fadrina, filla de Damià i de Joana Maria Rullan de la vila de Sóller i veïna de la parròquia de Sant Nicolau de Palma.

6	Bernat Palou Nadal	M.	Rosa Barbarin Vanrell	
	Maria Antònia Palou Barbarin + Abans 1928	Miquel Palou Barbarin + Abans 1928	Rosa Palou Barbarin + Abans 1928	

6	Antoni Ripoll Mesquida	M.	Maria Magdalena Palou Nadal	
	?	?	?	

6	Antoni Planas Nadal	M.	Joana Maria Palou Nadal + Abans 1858	
	Miquel Planas Nadal		Joan Planas Palou	

6	?	?	Maria Antònia Palou Nadal
6	Jaume Salva Salva	M.	Margalida Palou Nadal
	?	?	?

3. Les propietats del Bisbe Nadal a Sóller

Al llibre del cadastre de Sóller de l'any 1756 a 1793⁴, no hi consta que Bernat Nadal Crespí tenguí cap propietat.

Coincidint amb els primers anys d'estança de mossèn Bernat a Madrid, la família Nadal engrandeix la vivenda familiar de la Volta Piquera amb una «porció d'eixida» de les cases situades al costat que compra a Pere Pastor «Gros» de Son Angelats,

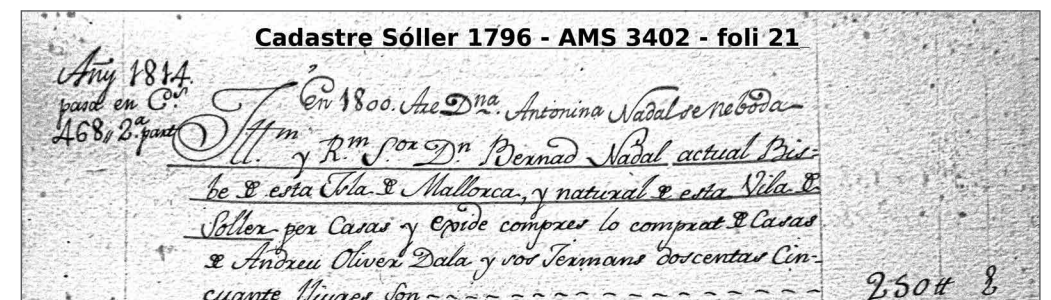
Vint anys després, quant és nomenat Bisbe, comença adquirint propietats a la vila natal, fins a aconseguir un patrimoni personal considerable.

Sempre estimà amb tot el seu cor el poble nadiu, i n'estava d'allò més orgullós. Sovint es fa transportar fins a Sóller, on passa llargues temporades, i des d'on dirigeix la diòcesi. Això l'obliga a ampliar la casa dels pares, annexionant-hi les cases i eixida dels veïnats germans Oliver «Dala» i aviat enllesteix les obres de millora per convertir la casa pairal en un gran casal adequat a les necessitats del bisbat, dotades de vivenda, oficines, despatxos, habitacions pels hostes i convidats i altres dependències.

Aquest immoble passà a ser conegut popularment a Sóller amb el nom de Cal Bisbe. Davant les gestions i beneficis que va fer el Bisbe per Sóller, l'Ajuntament va concedir-li el 22 d'abril de 1808 a ell i als seus hereus, el poder prendre de la font de s'Olla aigua per a bastir casa seva i fer una síquia per dur-la directament a la casa.

A la seva mort, el casal passà als seus hereus, els quals el mantingueren en propietat fins a principis del segle XX, essent habitat per uns llogaters que s'encarregaven del conreu i producció d'oli de les finques agrícoles.

Al cadastre de 1796 hi consta la següent anotació:

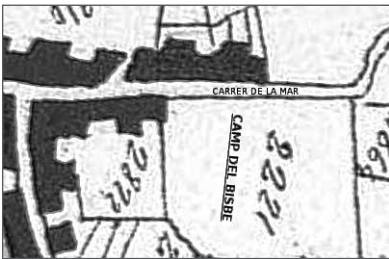
⁴ Signatura AMS 3401

Any 1814 passa en C.468 2º part (AMS 3403 – passa a Antonina Nadal)
 En 1800. Are Dna Antonina Nadal se neboda.
 Illm. i Rm. senyor Don Bernat Nadal Crespí actual Bisbe d'aquesta illa de Mallorca i natural d'aquesta vila de Sóller per cases i cixida compres lo comprat per cases d'Andreu Oliver «dala» i sos germans 250 lliures.

Imatge: retall del foli 21 del Cadastre de Sóller de 1796 – signatura AMS 3402

Durant els quatre anys que van de 1795 a 1799, el Bisbe Nadal adquireix, per compra, donació o establiment diverses finques rústiques d'hort, olivar i vinya a diversos indrets de la vall:

S'ERMITA: Finca situada baix de Binibassí, amb cases i hort que compra l'any 1797 a Maria Anna Frontera i consta amb un valor de nou-cents lliures. Amb el temps, el Bisbe millora considerablement la finca i la sembra de tarongers. El cadastre de 1818 li atribueix una extensió de 9.767 metres quadrats dedicats a hort de tarongers de 1ª qualitat i un valor de quatre mil lliures.

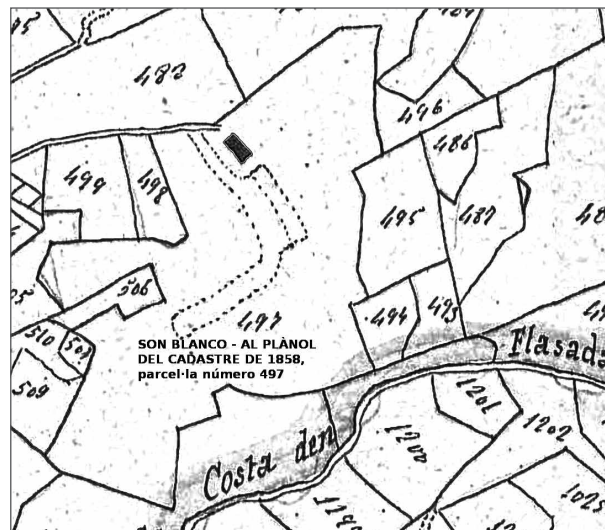
Plànol 1858 – parcel·la 2821 – Camp del Bisbe

EL CAMP D'EN MIRÓ: El compra al Doctor en Drets Antoni Mora Pizà i a son pare originaris de Porreres, aproximadament per les mateixes dates. Està valorat en cinc-cents cinquanta lliures al cadastre de 1742, 1756 i 1796. Des d'aleshores se l'anomena el CAMP DEL BISBE. Està situat al sud-est del Camp de S'Oca, al fons d'un carreró que arrenca a la dreta del carrer de la Mar, vora el número 50. Té una extensió de 8.000 metres quadrats i està qualificat com «campo huerta de riego de 1ª» al Cadastre de 1818 amb un valor de 2.250 lliures.

SON BLANCO : Son Blanco, a l'època del prelat mallorquí, no és pròpiament una finca sinó una denominació geogràfica composta per un conglomerat de petits olivars i vinyes situats just damunt EL PRAT, al nord del llogaret de SES ARGILES. Poc a poc, el Bisbe compra fins a tres bocins de terra contigus que, amb el temps, conformen l'actual finca Son Blanco.

El primer bocí, encara que no era el més gran, es «l'olivar dit Son Blanco». L'adquireix devers 1797 als ja esmentats Antoni Mora Piza i son pare que, com s'ha vist, pateixen greus problemes econòmics. Als cadastres dels anys 1742, 1756 i 1796 està valorat en 325 lliures.

El segon bocí el compra per les mateixes dates al cirurgià solleric Miquel

SON BLANCO – parcel·la 497 al cadastre de 1858

Pons «pati». És un altre tros d'olivar situat «a les Moncades damunt lo Prat den Podellós» que al Cadastre de 1742 està estimat en sis-cents lliures, i en cinc-cents als dels anys 1756 i 1796. Aquesta és la part més gran de l'olivar i per això, amb el temps, acaba per anomenar-se l'Olivar Major.

El tercer tros, a més d'olivar, també està sembrat de vinya. El Bisbe el compra als voltants de l'any 1798 a Maria Noguera «moradora de Ciutat». Està situat «a Son Blanco, damunt Lo Prat» i el seu valor està estimat als Cadastres de 1756 i 1796 en 125 lliures.

EL ROST: Una peça de terra olivar, que antigament s'anomenava LA BELLAGUARDA i confronta amb el camí de Castelló i la possessió d' Els Montreials. El 15-9-1797 el Rd. Pere Lluç Ripoll i mossèn Joan Baptista Oliver com a apoderats, respectivament, de la comunitat de preveres de la parròquia de Sant Bartomeu i dels pares franciscans del Convent de Jesús, l'estableixen en emfiteusi al Bisbe Nadal. El cadastre de 1818 revela que té una extensió de 21.309 metres quadrats i està sembrat d'olivar de tercera qualitat. S'estima el seu valor en mil lliures.

4. La seva neboda Antonina Nadal

La situació política d'Espanya durant la dècada del 1790 és força delicada. El primer ministre Manuel Godoy acaba de sortir d'una guerra amb França (1793-1795), i en comença una altra amb Anglaterra, que dura des de 1797 fins a 1801. El cost d'aquestes aventures bèl·liques és molt elevat, i exigeix un gran esforç econòmic que l'Estat no pot assumir de forma immediata. És així, idò, que Godoy posa en pràctica l'emissió de deute públic o «*vaies reals*», com s'anomenava aleshores. Des de 1794 fins a 1799 l'Estat fa vuit emissions successives de vals, per un valor mínim de 3.150 milions de reals castellans.

Per tal de fer front al pagament del capital i els interessos dels «*vaies reals*», exhaurida com estava la hisenda pública, l'Estat comença a pensar per primera vegada en la desamortització de les dues grans masses de béns immobles que estaven en mans dels municipis i de l'Església. Com a primera mesura, Godoy crea un impost que grava les hisendes municipals i un altre les rendes eclesiàstiques (1795). Més endavant (1798), el primer ministre ven en subhasta pública tots els béns de propis i arbitris del regne, i crea la *Caja de Amortización* del deute públic, que gestiona totes les rendes destinades a l'amortització i pagament dels interessos dels vals reials.

El mateix 1798, Godoy promulga un seguit d'ordres destinades a incrementar els ingressos de la *Caja de Amortización*. La primera hi destina «*las fincas caudales y rentas de los seis Colegios Mayores*». La segona mana alienar i ingressar a la *Caja* «*todos los bienes que quedasen de los jesuitas*». La tercera hi destina «*todos los bienes pertenecientes a hospitales, hospicios, casas de misericordia, de reclusos, de expósitos, cofradias, memorias y obras pías y patronatos de legos*».

A més guerres, més deutes. L'enfrontament bèl·lic continua, l'Estat té necessitat de més diner, i els tenidors de vals reials no cobren els interessos ni l'amortització. La desamortització havia suposat una excel·lent font d'ingressos, i Godoy tenia l'intenció de mantenir-la i ampliar-la en direcció a la institució econòmicament més poderosa en aquell moment. L'Església, que fins aquell moment no havia defensat el patrimoni de les institucions que depenien més o manco directament d'ella, comença a preocupar-se per les intencions espoliadores del govern. Els seus màxims dirigents, tant del clergat regular com del secular, comencen a veure en perill fins i tot el seu propi patrimoni.

El Bisbe Nadal, que es troba en aquesta tessitura, troba un excel·lent motiu per desprendre-se dels béns temporals. La neboda preferida Antonina, filla del seu germà Damià i de Joana Maria Rullan, queda òrfena de pare. Encara fadrina, necessita una bona dot per contreure matrimoni amb el fill d'una família benestant que li asseguri el futur que correspon a una neboda del Bisbe.

El dia dos de gener de 1799, davant el notari solleric Joan Baptista Marqués, el prelat fa donació pura,

simple i irrevocable entre vius a la neboda dona Antonina Nadal Rullan de tots els béns mobles, immobles i semovents, «així los que he adquirit com a laica persona de diner que antes de la mia consagració vaig denunciar a la *Collecturia General de Espolios*, com los que possehesch de la heretat del señor mon pare». No obstant, el Bisbe es reserva dos mil lliures mallorquines per disposar-ne a les darreres voluntats⁵.

Cinc anys després, Antonina Nadal es casà solemnement a la parròquia de Sant Nicolau de Ciutat, amb Miquel Palou i Planes, fill dels propietaris de la finca *Son Terrassa* d'Orient⁶. Oficia la cerimònia l'oncle Bisbe, el 24 de març de 1804, El matrimoni tengué cinc descendents: Bernat, Maria Magdalena, Joana Maria, Maria Antònia i Margalida.

Els béns procedents de la donació de l'oncle-bisbe romangueren al patrimoni de la família Palou-Nadal fins a la mort d'Antonina l'any 1858, que, fins i tot, l'amplià amb les adquisicions següents:

HORTA LA TORRENTERA: Al voltants de 1807, adquireix a Marc Ferrer, hereu del canonge solleric Joan Colom, un hort amb una caseta que està situat «*baix la teulera d'en Graciós, junt a la Torrentera*». El seu valor cadastral són 275 lliures. L'any següent l'engrandeix amb una porció de vinya, situada ben al costat i valorada en 80 lliures, que és d'Antoni Pons «*Notari*».

Aquesta propietat no degué estar gaire temps en mans de la família Nadal, perquè al Cadastre de l'any 1818 ja no hi compareix.

EL PORXE DEL BISBE: No consta, de moment, l'any d'adquisició d'aquest bosc i garriga ubicat al Coll de Sóller, però es pot delimitar vers els anys 1817-1818. La finca té una extensió de seixanta-vuit quarterades, que equivalen a 483.000 metres quadrats i està valorada en 1.132 lliures. Pel que fa al tipus de conreu, el cadastre de l'any 1818 el qualifica en quatre:

Dues quarterades	«Bosque de 2 ^o »	400 lliures de Mallorca
Deu quarterades	«Monte de 1 ^o »	333 lliures de Mallorca
Setze quarterades	«Monte de 2 ^o »	266 lliures de Mallorca
Quaranta quarterades	«Monte de 3 ^a calidad inferior»	133 lliures de Mallorca

AMPLIACIÓ DE SON BLANCO: Antonina Nadal engrandí notablement la possessió de Son Blanco amb la incorporació de dos bocins contigus a la porció principal:

L'any 1814 compra a Antonina Colom, filla de Jaume Colom «*Doy*» i d'Antonina Serra, un tros d'olivar situat a *Les Moncades*, anomenat *Can Burot*, valorat en 145 lliures. Aquest olivar forma part d'una finca més gran que anteriorment havia estat de mossèn Antoni Joan Mateu «*Burot*», i l'adquirí dita Antonina per donació que li feu el seu germà Ramon Serra en qualitat de dot i legítima.

Entre 1815 i 1816 engrandeix Son Blanco amb l'adquisició de gran part d'un «*olivar i vinya dita Son Blanco*» que havia estat de Joan Castanyer *del Prat* i que en el cadastre de 1756 està valorat en 360 lliures. Joan Castanyer divideix la possessió en tres parts i fa donació de dues parts de l'olivar al fill Joan, en qualitat de dot i legítima en ocasió del seu matrimoni; i l'altra part, composada d'olivar i vinya, la dóna al segon fill Francesc.

El fill Joan, a més de donatari, és també l'hereu universal de son pare –que morí l'any 1805– i, com a tal

hereu, hagué de pagar el suplement de legítima que li reclama la germana Margarida, aleshores esposa en segones núpcies del teixidor de lli Joan Morell «*Bach*», que no s'havia acontentat amb la dot de 150 lliures que li assignà son pare quan es casà en primeres núpcies amb Pere Antoni Garau. Per poder satisfer aquest suplement, l'any 1807 Joan Castanyer assigna a sa germana una petita porció de l'olivar patern, valorada sols en trenta-dues lliures.

La resta de l'olivar i la vinya del germans Francesc i Joan Castanyer, exceptuada aquesta petita porció, passa a mans d'Antonina Nadal entre 1815 i 1816. El seu valor cadastral, en aquests anys, és de 328 lliures.

Aquesta es la màxima expansió que assolix la finca Son Blanco en temps de la família Nadal.

5. Les propietats d'Antonina Nadal al cadastre de 1847

D. Antonina Nadal		mesura	valor
174	1	8 Cases y una porcio de exida a la Volta Piquera	400
#	1	8 mt. Tafona junt a la antesdita cases	400
		61 mt. per conradís, bosc y garriga en el Coll de Sóller	100
		72 mt. per cases olivar y hort de Son Blanco	220
		81 mt. per olivar en el Rost den Bausa	80
Fora		102 mt. per cases y hort en el Camp den Bascós	100
		125 mt. per cases camp y hort baix lo carrer del mar	270
		135 mt. per porcio de exida junt a la casa posada	100
2446		140 mt. per cases hort de pomeres y taronges La Ermita	800
2294			

Retall del cadastre de Sóller de 1847 - AMS 3408

Del cadastre de 1847, el darrer emès abans de morir Antonina Nadal, detallam les propietats que hi consten:

- * Cases i una porció de exida a la Volta Piquera.
- * Tafona junt a la antesdita cases.
- * per conradís, bosc i garriga en el Coll de Sóller.
- * per cases olivar i hort a son blanco.
- * per olivar en el Rost den Bausa.
- Fora** * per cases i hort en el Camp den Bascós.
- * per cases camp i hort baix lo carrer del mar.
- * per porció de exida junt a la casa posada.
- * per cases hort de pomeres i taronges La Ermita.

Hi trobam unes cases i hort en el Camp den Bascós, taxat i amb la paraula «fora». Sense dubte es tracta

⁵ ARM Notari Joan Baptista Marques: M-1271, foli 181, 23-01-1799

⁶ AD 1/76-M/10, foli 119g, 24/03/1804

d'un error, ja que aquesta propietat, no consta mai a la família.

Ja no hi consta l'hort de la Torrentera que haurien venut.

Antònia Nadal Rullan mor a Palma dia 22 d'abril de 1858 i, tot seguit, els hereus i els descendents directes comencen els tràmits pertinents per executar el testament. Bernat Palou Nadal, freturós de diner per poder pagar la legítima de les germanes, empren diverses mesures destinades a obtenir liquidesa econòmica, que impliquen l'alienació d'una part notable del patrimoni.

Una d'elles consisteix en la parcel·lació de l'hort del carrer de la mar, el Camp del Bisbe, que és venut en solars urbanitzables a una elevada quantitat de compradors. Aquesta iniciativa comença als voltants de 1858 i es perllonga fins més enllà de 1861. La casa i un petit remanent de l'hort roman en possessió del promotor, que es reserva el dret de pas per accedir-hi. Aquest remanent és el que ara es coneix amb el nom de *Camp del Bisbe*, que té entrada per un caminal parcialment cobert que arranca al carrer de la Mar i està situat a l'altra costat de la via del tramvia.

Poc abans d'això, i com a primera mesura, Bernat Palou Nadal, decideix vendre en subhasta pública la possessió de Son Blanco.

La subhasta de Son Blanco es remata el 31 d'agost de 1858 a favor de Pau Tous i Fiol, natural i veí de Palma, com a més donant, per un valor d'onze mil cinc-cents lliures.

6. Les propietats urbanes dels hereus l'any 1880

Al full declaratiu presentat per Bernat Palou Nadal el 15 de juliol de 1880⁷ amb les seves propietats urbanes de Sóller hi consten les següents:

Nom de la casa	Situació	Pisos de que consta	Superfície
Cal Bisbe	Volta Piquera, 2	Tres plantes	551 m2
L'Ermida	Binibassí	Dues plantes	241 m2
Son Crespí	Coll de Sóller	Dues plantes	79 m2
Camp del Bisbe	Camp de s'Oca	Dues plantes	155 m2

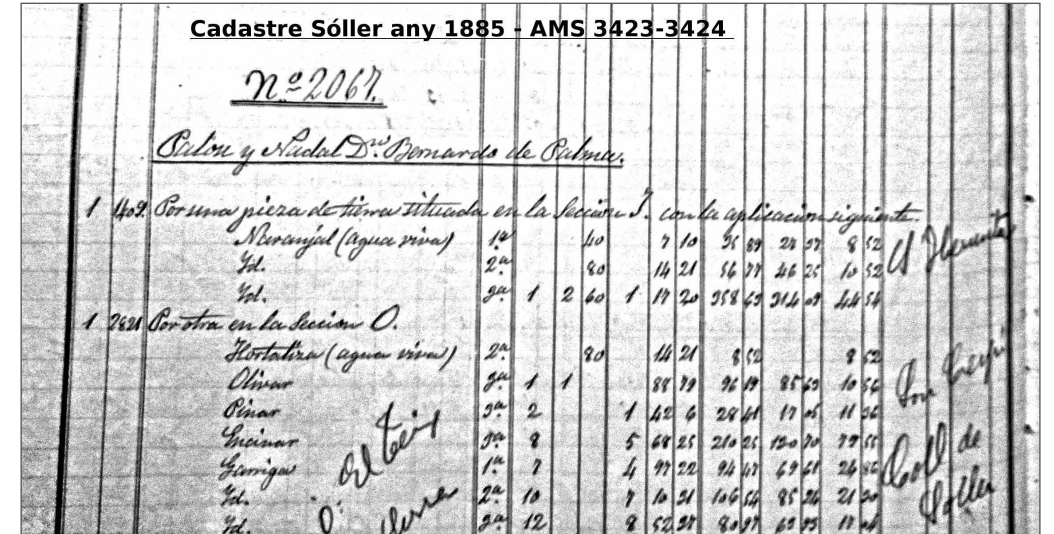

Retall del full declaratiu de Bernat Palou Nadal de 1880 -AMS 3858 -foli 1302

7 Signatura AMS 3858 - foli 1302

7. Les propietats rústiques dels hereus l'any 1885

Amb l'ajuda del cadastre de 1885⁸, hem destriat les propietats rústiques que encara quedaven en mans dels hereus del Bisbe Nadal.

Retall del cadastre de Sóller de 1885 -AMS 3423 -24.

Núm. finca	Tipus propietat o cultiu	Superfície	Nom
1409	Tarongers	13.851 m2.	S'Ermida - Binibassí
2821	Olivar, hort i garriga	354.445 m2.	Son Crespí - Coll de Sóller
3242	Tarongers	9.266 m2	Camp del Bisbe - c. La Mar
3641	Olivar	27.631 m 2	Es Rost - Castelló

8. Les cases de Cal Bisbe

Cap a principis de la dècada de 1920, l'edifici Cal Bisbe era propietat dels germans Maria Antònia, Miquel i Rosa Palou Barbarin, descendents de la família del Bisbe Nadal, residents a Palma. A la mort, l'any 1928, sense descendència, del darrer membre d'aquesta família, la casa es va dividir en dues. Una part, on hi havia la casa dels posaders i la tafona fou adquirida per compra-venda per Antoni Arbona Rullan «repic» i la seva esposa Rosa Rullan Oliver, els quals l'havien tenguda arrendada fins llavors; pocs anys després, adquiriren una part del pati de cal Bisbe.

La part essencial del casal, amb l'entrada principal, fou donada en herència a l'Església. Aquesta institució va cedir l'immoble a la Comunitat de Germans de les Escoles Cristianes o de La Salle (popularment

8 Signatura AMS 3423- 3424

coneguts a Sóller com a *Frares des Baverall*, pel tipus de vestimenta que portaven. Aquests arribaren a Sóller l'any 1905, procedents d'Avinyó (França), fugint de la llei francesa contra les congregacions religioses. La seva vinguda va ser impulsada pel fundador del ferrocarril Jeroni Estades, degut al seu prestigi com educadors (especialment en idiomes i comptabilitat). Va destacar la presència de l'*Hermano Bianor*, famós botànic internacional, el qual va reunir la col·lecció de plantes més completa de l'illa. Els Germans de La Salle, varen dur a terme diverses obres a l'edifici als anys trenta, com dotar-lo d'excusats i connectar-los a la xarxa pública de clavegueram, modificar unes finestres a la façana interior de l'edifici i construir un balcó en dita façana i eixamplar una finestra a la façana principal. Quan, en la dècada dels anys quaranta, els Frares del Baverall deixaren Sóller, el local fou ocupat per l'associació religiosa Acció Catòlica, dedicada a fomentar l'esperit catòlic entre la societat i que tenia una marcada atenció al lleure. Fou seu de l'equip de bàsquet *Águilas*, que depenia d'AC. També en aquest local, Acció Catòlica va muntar un cinema, que es va mantenir fins el 1960, i un economat de productes bàsics.

El panorama artístic solleric a través de les galeries d'art

Pep Bauçà i Pizà

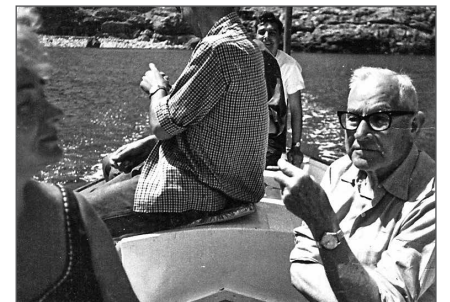
Resum

Setanta-dos anys han transcorregut des que s'obrí la primera galeria d'art a la part forana. Can Mora, sala d'exposicions, fou la cap davantera dins la nostra Comunitat. En aquell temps (1946), a Palma hi havia les galeries: Can Costa, Danús, Quint i el Cercle de Belles Arts. Eren poques les sales d'exposicions dins Ciutat i cap dins la part forana, cosa que fou motiu d'un determinat aconeixament. Sóller es convertí en la pionera. Can Mora donà la primera empenta, i al cap d'uns anys, el fruit madurà amb l'obertura de distintes sales o galeries a diversos pobles. A poc a poc foren molts els que seguiren la iniciativa. Una manera d'enriquir el seu panorama artístic i patrimonial i al mateix temps obrir-se a la cultura plàstica i donar a conèixer els propis artistes i els d'altres llocs. Avui, són ja la majoria de viles les que tenen sales d'exposicions, unes d'actives i programades durant tot l'any i d'altres solament l'estiu, motivades en vista alturisme. Hi ha pobles que tenen també els seus propis museus, ja siguin de caràcter pictòric, etnogràfic, etc., fruit de la celebració de certàmens de caràcter popular o creats per institucions. Sóller presenta el Casal de Cultura Museu (1958), Can Prunera Museu Modernista (2009), Can Puig, (1988), i una llarga llista de galeries, algunes ja desaparegudes. Partint de Can Mora, foren emblemàtiques en el seu temps: Can Pesa, Bar Turismo, Can Perlus, Can Puig, Sa Botigueta, Maran, Es Cafetó, Es Racó98, Brewster, Can Llimona...

1. Galeries Mora. Sala d'exposicions (1946-2002)

1.1. Biografia del fundador i dels continuadors

La sala d'exposicions va ser creada el 1946 gràcies a la iniciativa d'un grup de sollerics que animaren el propietari de mobles Mora, mestre Rafel Mora i Oliver (Porreres, 1893- Sóller, 1978) que habilità un espai dins la tenda i el taller artesà de fusteria per donar-li cabuda. Mestre Rafel, aficionat a la pesca, vingué a Sóller, per treballar el material de fusteria de l'antic Banc Hispano. Va dur el maneig de la galeria fins que el deixà en mans del seu fill, Francesc Mora Pons (Sóller, 1920-1987). Anys més tard se'n va fer càrrec la seva neta, Nani Mora Serra, que donà per tancar l'activitat expositiva l'agost del 2002, amb l'exposició del pintor solleric Pep Rosselló.

Rafael Mora.

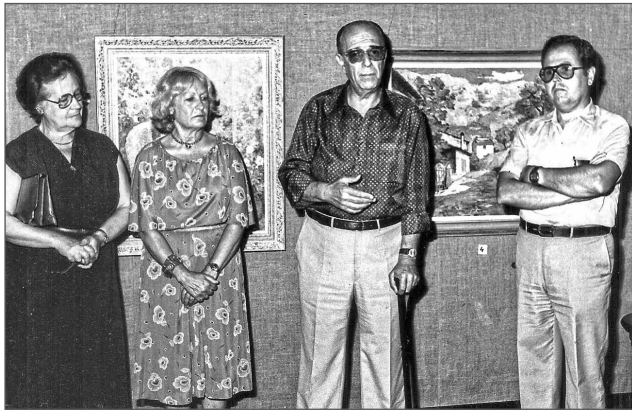
La inauguració de Can Mora, tingué lloc el 16 de febrer de 1946. El primer expositor fou Maurici Valls-Quer, (Barcelona, 1904-Olot, 1992) amb temes sollerics. El ressò de l'obertura de la galeria tingué

una ampla informació al setmanari *Sóller*, així com a la premsa ciutadana.

A continuació exposà Pep Castellanas, (Barcelona, 1896-Palma, 1980). En el decurs d'aquesta exposició el crític d'art, Gaspar Sabater pronuncia una conferència, titulada "José Castellanas y el modernismo en la pintura mallorquina".

La sala d'exposicions continuà l'activitat amb l'aquarel·lista austríac Erwin Hubert (Viena, 1883-Palma, 1963), el 26 d'abril. Un dels artistes més significatius que han passat per la nostra illa. El pintor vingué a Mallorca l'any 1906 essent secretari de l'arxiduc Lluís Salvador. El mes d'octubre de 1963 se li reté un homenatge a Can Mora i el 68 feu una exposició en el palau de Marivent, organitzada per la viuda de Joan de Saridakis, propietat del palau, que el deixà a la ciutat de Palma com a museu. Don Pep Alcover, president de la Diputació, el donà a Sa Majestat Joan Carles I, en qualitat de residència, incomplint els desitjos del seu propietari.

Galeria Mora, exposició Celia.

A continuació exposaren: Juan Roldán (Sevilla, 1940-2014), Josep Marced Furió (Alacant, 1889-1967), Antoni Cardona (Ciutadella de Menorca, 1902-Manacor, 1956), Guillem Vadell (Palma, 1915-1978) i Vicente Rincón, (Saragossa, 1892-1958), Hugo Stuhl, Josep Miret, artista que clausurà amb la seva exposició el desembre del 1966 el Cercle de Belles Arts, situat als baixos del *Círculo Mallorquín*, avui Parlament Balear. Belles Arts passà a ocupar el Casal Balaguer, avui propietat del Ajuntament de Palma.

Seguint l'itinerari d'exposicions, sempre segons la llibreta inventari de mestre F. Mora, trobam els expositors: Ramon Barnades, J. Puigdengoles, Eugenio, Gabriel Fiol Coll, Pep Ventosa, Bernadí Celià, L. Lleó Arnau, Damià Canals Pugin, Guillem Colom Casanovas, Bernardo Ylla, E. Villajosana, Joan Rubió, Nicolau Forteza, Miquel Llabrés, Cándido Conde Dixon, Mme. Colette, Maria Lluïsa Magraner, Pep Rosselló Martorell, Navarro Galceran, Joan Ll. Rullan, Jerry Skelly, José Coll Sotomayor, Arnaldo Ferrer Casellas, Caty Fiol, Salvador Borràs Rullàn, Francisco Terrasa Ferrer, Jesús Montejo, Pep Girbent i Pere Darder. Finalment la galeria tancà la seva activitat expositiva el 2002.

1.2. Salons de Nadal

Pel desembre de 1946 convocà els anomenats salons de Nadal. Les aspiracions de molts d'artistes principiants s'obriren a la pintura, donant testimoni de les seves inquietuds i foren pedrera de noves prome-

ses. Avui són artistes amb gran historial.

I Saló desembre, 1946. Hi participaren una trentena d'expositors: Pere Bernat, Catalina Lladó, Bernadí Celià, Damià Canals, Guillem Colom, Catalina Arbona, Marcelo Scarxell, Magdalena Llinàs...

II Saló, desembre de 1947. Expositors: Catalina Arbona, Guillem Colom, Joan Rubió, Bernadí Celià, Damià Canals, Pep Canals, Francisco Gil de Sola...

III Saló. desembre, 1948. Hi prenen part denou expositors: Bartomeu i Bernat Castanyer, Maria Lluïsa Magraner, Antoni Pericàs..., amb temàtica molt variada.

IV Saló desembre, 1949. S'exposen obres en diverses tècniques. Tota una col·lecció d'aiguatintes dels artistes Oliver Pastor, Pericàs, Revilo, Rubió...

V Saló desembre de 1950. Aporten obres la majoria de pintors de salons anteriors. Marcelo Escarxell, Lluís Castaldo, Antònia Morell..., molts dels quals eren alumnes del pintor Pep Castellanas.

VI Saló desembre, 1951. Finalitzen les convocatòries dels citats esdeveniments. En tenim constància a través de la documentació trobada a l'arxiu de l'esmentada galeria.

2. Can Pesa. Sala d'exposicions (1962 - 1964)

Elenita Seguí i Guillem Rullan Nicolau convertiren l'espaiós rebedor i el primer pis de l'emblemàtic casal de Can Pesa, de don Cristóbal Colom, de la plaça Major de Sóller, en sala d'exposicions que estava activa solament els mesos d'estiu. Hi exposaren de manera habitual pintors fincats a Sóller. El ceramista Lluís Castaldo, Pep Miret, Ventosa, Castellanas, Theo Mandel, Jean Dupleisois, Pep Gallego, entre d'altres. Les exposicions començaren dins la primera desena dels anys 60. La seva inauguració tingué lloc el 3 d'agost de 1962. Al cap d'un cert temps obriren a Palma, al carrer de Sant Jaume, la galeria Dera (1965) i que romangué oberta fins el 1987. La galeria es dedicà principalment a exposicions d'escultura i pintura figurativa d'autors balears i catalans, guardant una certa relació amb els que exposaren a Can Pesa. Juli Ramis, recentment vingut d'Àfrica, "tocà mare" a la mencionada galeria, ja que tenia una gran amistat amb Guillem Rullan, acompanyat del qual en certa ocasió visità el *Diario de Mallorca*. Fou tanta l'amistat amb l'autor d'aquesta ponència, que realitzà la portada d'un

Miret.

Exposició Hervin Uber.

número extraordinari de les festes de Nadal. Cal recordar també que realitzà un retrat mig cubista a l'oncle Antoni Pizà Ensenyat, el 1932, que deu anys més tard ingressà al monestir de Montserrat. El P. Pau Maria Pizà va voler que aquest quadre anàs a parar al Museu de l'abadia de Montserrat, on morí el 17 de maig de 1993.

3. Can Puig. Un espai d'art, taller i sala d'exposicions (1988-actualitat)

Durant més de tres dècades ha estat i segueix essent un referent cabdal dins l'art d'avantguarda, sense escatimar recursos mitjançant una base per a estudis específics i la realització d'obres de valor incalculable.

Can Puig fou una iniciativa dels artistes, Toni de Cúber i Jaume Pinya..., sempre ben disposats a acollir iniciatives i activitats diverses dins una qualitat i una investigació, amb la participació de firmes de pintors locals i estrangers amb historial destacat: J.M. Sicília, M. Angel Campano, Michael Kane, Paco Lorente, Ñaco Fabrè... entre d'altres. El lloc gira dins l'admiració constant d'un públic selecte. L'edició de les seves col·leccions de gravats és realment una realització notable dins la seva qualitat i mestria, amb el tiratge professional i ètic en la numeració. La commemoració d'aquests trenta anys és motiu més que suficient per tenir-se en compte, ja que ha enriquit la vida artística de la nostra ciutat i ha fet venir gent de fora, interessada pels seus esdeveniments.

Ca Na Galiona.

Galeria Dera.

A les exposicions, gairebé se'ls podria dedicar pàgines reproduint i comentant cada una, ja que els artistes no solament deixen el record, més aviat formen part de la història de la galeria i el taller. El seu interès i els trenta anys d'existència donen bon testimoni avui del seu èxit artístic.

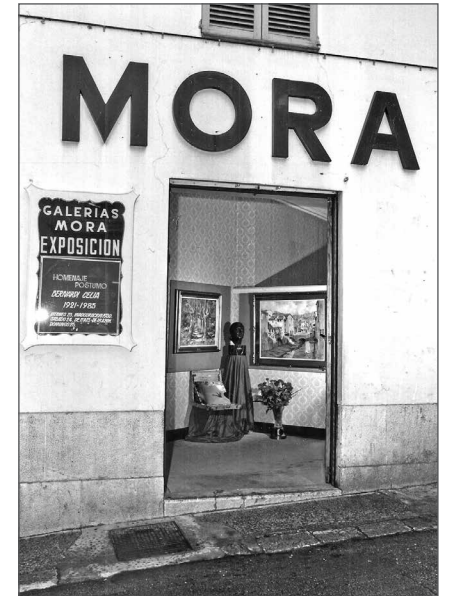
Les col·leccions exposades al llarg d'aquestes tres dècades els integren un destacat i nombrós gruix d'artistes—que reproduïm de l'arxiu de Can Puig—des de la seva inauguració fins avui. Encara que resulti un tant feixuga pel lector, forma part important del comentari, al mateix temps que es deixa constància del seu historial. La direcció de Can Puig, m'ha facilitat la informació. El propòsit del que no calia prescindir considerant que és una part molt important. Manera de donar a conèixer el bon nivell de les manifestacions i tots els artistes que han fet possible que Can Puig, fincat als afores del poble, concretament a sa Costa d'en Llorenç, sia un referent pels seus esdeveniments artístics, prou significatius per a la ciutat de Sóller.

Llista d'exposicions i altres treballs

1988: Maig. Obra sobre paper. Toni de Cúber i Jaume Pinya; **1989:** Agost. Pintures i dibuixos. Toni de Cúber i Jaume Pinya; **1989:** Desembre- Gener 1990. Obra recent. Toni Cardona, Toni de Cúber i Jaume Pinya; **1990:** Maig 7. A. Cardona, T. De Cúber, C. Estivill, P. Lorente, P. Martí, J. Pinya, Gema Pomar; **1991:** Juny. Pintures. Toni Cardona; **1991:** Agost. Logotip de Can Puig fet per en J Pinya. Pintures i dibuixos. Jaume Pinya, T. de Cúber, P. Lorente, P. Martí, P. Pinya, G. Pomar, MoikShiele, J. Silvera, M. Zapata; **1992:** Desembre. Obra recent. T. Cúber, M. Kane, J. Pinya; **1993:** Agost. Obra recent. Toni de Cúber; **1994:** Maig. J. Pinya, M. Kane, T. de Cúber, J.M. Sicília, M. Campano; **1995:** Agost-Setembre. Obra recent. Campano, T. de Cúber, M. Kane, J. Pinya

Sala d'abaix exposicions

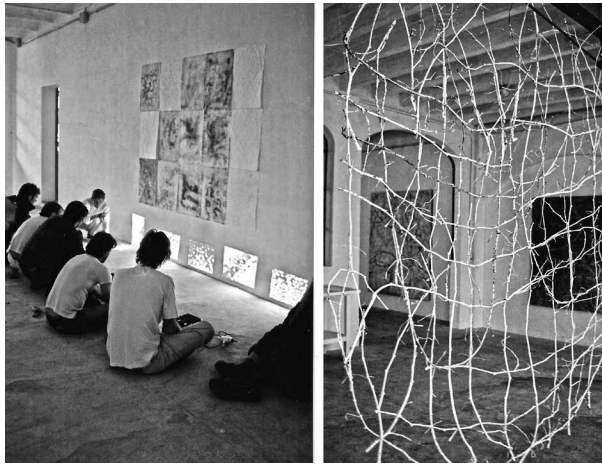
1995: Desembre. Studio Show. Michael Kane; **1996:** Maig. Alcover, Campano, M. Kane, M. Bauza, T. de Cúber, J. Pinya; **1996:** Agost. Tapissos MoikShiele; **1996:** Desembre-Gener 1997. Alcover, Campano, T. de Cúber, Ñaco Fabre, M. Kane, Eugeni López, J. Pinya; **1997:** Maig-Juny. Plegaria. Miguel A. Campano; **1997:** Juliol. Pintures. Jaume Pinya; **1997:** Agost. Alcover, M. Bauza, Campano, T. de Cúber, Rafel Joan, M. Kane, A. Llabrés, F. Maza, J. Pinya; **1997:** Desembre-Gener 1998. Alcover, Paz Alcoverro, Campano, T. de Cúber, R. Joan, M. Kane, T. Llabrés, J. Pinya; **1998:** Agost. Pintures i Collages. Toni de Cúber; **1998:** Octubre. Tempos. Michael Kane; **1998:** Novembre. Miguel Angel Campano; **1999:** Maig. Campano, T. de Cúber, M. Escales, R. Joan, J. Pinya, X. Salvador; **1999:** Juliol. Pilar Cerda; **1999:** Agost. Toni de Cúber; **1999:** Setembre. Pintura escultura. Hermanas Bermejo; **1999:** Desembre- Gener 2000. P. Alcoverro, T. de Cúber, Alcover, M. Bauza, Campano, R. Joan, T. Llabrés, J. Pinya, X. Salvador, M. Kane; **2000:** Juny. Pintures escultures. Amador Vallina; **2000:** Octubre. Toni de Cúber; **2001:** Maig. Campano, T. de Cúber, J. Pinya; **2001:** Desembre. F. Aguiló, Campano, T. de Cúber, R. Forteza, R. Joan, T. Llabrés J. Pinya; **2002:** Maig. Col·lectiva de gravats. Steve Afif, R. Busto, P. Coll, T. de Cúber, B. de Pedro, Ñ. Fabre, I. Ferrer, A. Llabrés, G. Llabrés, T. Llabrés, M. Mayol, J. Pinya, L. Sampol, M. Segura; **2002:** Octubre. Toni de Cúber; **2002:** Desembre-Gener 2003. M. Bauza, T. de Cúber, M. Escales, Ñaco Fabre, T. Llabrés, M. Mayol, J.

Galeria Mora.

Toni de Cúber, octubre 2018.

"Passiloquepassi", abril 2004 / Toni de Cúber, agost 2005

M. Escalas.

Homenatge a Juli Ramis.

Pinya, Pocaplata; **2003:** Maig. F. Aguiló, T. Barrero, Campano, T. de Cúber, R. Joan, T. Llabrés, J. Pinya; **2003:** Octubre. Miguel Ángel Campano; **2004:** Abril. Passi lo quepassi. Paper. Gema Pomar; **2004:** Maig. S. Afif, T. Barrero, Campano, T. de Cúber, M. Kane, J. Pinya, T. Sastre; **2004:** Toni Barrero; **2004:** Setembre. Clind'Oeil a George Sand. Ginka Stein Wachs, Thomas Nölle, Renne Micolaud, Toni de Cúber; **2005:** Març. Wonderland. Joan Cobos; **2005:** Maig. Mariano Mayol; **2005:** Juliol. Toni de Cúber; **2005:** Agost. Transferencias. Col.lectiva; **2005:** Octubre. Balanceando Video instalaciones. BettinaBachem; **2005:** Novembre. Antologia 1951-2005. Betsy Zill; **2006:** Març. 25 Frames/Segundo. Paz Alcoverro; **2006:** Abril. L Mentos. Passi lo que passi. Gema Pomar; **2006:** Abril. Recipiente de cantos. Jaume Pinya; **2006:** Maig. F. Aguiló, T. Barrero, M. Bauza, T. de Cúber, T. Llabrés, J. Pinya, M. Kane; **2006:** Agost. Sollerics 1. B. Bachem, T. Barrero, Campano, T. de Cúber, P. Guerrero, P. Girbent, X. Lorente, S. Martínez, M. Mayol, J. Pinya, J. Soler, Avallina; **2006:** Octubre. Pluja de paraules. Ginka Steinwachs; **2006:** Desembre. Presentació del llibre: Lluna d'Aigua. Pere Colom. Il·lustracions de T. Barrero, M. A. Bernat, T. de Cúber, Eyla Reinhold, J. Pinya, M. Kane, J. Oliver; **2007:** Març. Fils de veu. Bartolomé Ferrando; **2007:** Maig. Paraules vives-Passi lo que passi. Moik Shiele, Gema Pomar, Tracy Splinter, Alicia Gómez, Lucia Barrero; **2007:** Maig. Sollerics 2. J. Cobos, P. Colom, B. Ferrando, Tinius, M. Mayol, N. Marroig, L. Marte, F. Martí, L. Martin, G. Mas, C. Matheu, G. Pomar, M. Kane; **2007:** Agost. Passes. Laura Martín **2007**Juliol. Retrospectiva. Amador Vallina**2008**Març. Toni Barrero **2008**Maig. Gloria Mas. Xerrada de Pablo Rico **2008**Agost. Echiqui-

er Mirage. Renne Micolaud, Heloïse Ficat; **2009:** Març. Semantica – Poesia Visual. Salvador Martínez; **2009:** Abril. Passiloquepassi. Gema Pomar, Carmen, Diego, F. Corrales, Tracy Splinter; **2009:** Maig. 0,10. Abstraccions. Mateu Bauza; **2010:** Maig. Antoni Llabrés; **2010:** Agost. Anne CecilBizeul, Lluís Castaldo, J. Pinya, Campano, T. Barrero, T. de Cúber, Pep Girbent; **2011:** Agost. Terra i Aire. Toni de Cúber i Jaume Pinya; **2012:** Maig. 7 fan Maig. M. Alzamora, T. Barrero, M. Bauza, Anne Cecile Bizeul, T. de Cúber, Clara Matheu, J. Pinya; **2013:** Juliol. Música Crua – Performances. B. Ferrando, Alvaro Terrones, Isabel Gómez, Lorena Izquierdo, Sergio Velasco; **2013:** Agost. Col.lectiva. T. de Cúber, T. Barrero, Anne C. Bizeul, Clara Matheu, Natalia Martí, Garance Roussel; **2014:** Juny. Visions. F. Aguiló, T. Barrero, Anne C. Bizeul, Campano, T. de Cúber, Geoff Macewan, J. Pinya, M. Kane; **2015:** Juny. Terrer Boscat. Toni de Cúber; **2015:** Juliol. Tango, poesia i pintura. Juan Tases, Suzanne Bradbury i Toni de Cúber; **2015:** Desembre. Cel Obert. Michael Kane; **2016:** Agost. Col.lectiva. T. Barrero, Anne Cecile Bizeul, T. de Cúber, Monica Fuster, Jaume Pinya; **2017:** Juny. Duermevela. Toni Barrero.

ArtArtesania.

4. El bar Turismo: entre l'art i la tertúlia (principis segle XX-actualitat)

Un dels locals emblemàtics de la ciutat de Sóller es el bar Turismo, ubicat en el cèntric passeig del Born.

El bar Turismo es prou conegut pels sollerics i ocupa un dels llocs privilegiats. És punt de trobada de nombrosos artistes pintors locals i estrangers. Així per als residents i també per als fincats a Fornalutx, Biniraix, Deià..., i altres endrets.

El bar no s'ha considerat mai una sala d'exposicions. D'una manera casual hi han exhibit pintures i dibuixos els artistes: Pep Girbent, Francisca Martí, Jerry Skelly, Betsy Zill, Colette..., artistes que hi deixaven per uns quants dies les seves obres, sense més interès que poguessin ser contemplades pels contertulians mentre recollien opinions i felicitacions.

A l'actualitat, el mantenidor que el referit local continuï amb aquest ambient acollidor i on les tertúlies tenen lloc a diari, és el seu propietari en Toni Pons i Frau, continuador en la tasca del seu benvolgut i sempre recordat pare, Tòfol Pons. Avui baix l'atenta mirada de la seva mare ja nonagenària, Catalina Frau.

Foto Turisme.

Durant tot l'any—exceptuant els festius—, el bar Turismo té les portes obertes per acollir les persones i mantenir una bona tertúlia i admirar les pintures i els dibuixos que n'ornamenten les parets.

Recordem que els primers que penjaren les seves obres al bar Turismo foren el artistes Francisca Martí, Pep Girbent, Manuel F. Clua i Lluís Serna, el 23 d'agost de l'any 1989. Fou el començament d'aquesta curolla artística per part del seu propietari.

5. Can Prunera. Museu Modernista (2009-actualitat)

Ca'n Prunera.

A la ciutat de Sóller, hi troba'm un panorama artístic expositiu de reconeguda vàlua. Es tracta del Museu Modernista Can Prunera, inaugurat el 23 d'agost de 2009, vigília de la festivitat de San Bartomeu, patró de la ciutat. L'edifici fou construït entre el 1909 i el 1911 i és un Bé d'Interès Cultural restaurat fidelment per recuperar l'esplendor dels elements que el constitueixen. Can Prunera té un jardí ornamentat amb escultures que l'enriqueixen i on han tingut lloc tota una sèrie de pregons relacionats amb l'art.

La creació del Museu té una llarga història que comença el 1998 per Pere A. Serra, artífex i propulsor d'aquesta iniciativa. Can Prunera és un museu dins un panorama sense fronteres. Compta una col·lecció de pintures de destacats artistes com Santiago Rusiñol, Joaquim Mir, Eliseu Meifrén, Cristòfol Pizà, Juli Ramis, Joan Pizà, Eduardo Chillida... Una nodrida representació de creadors de les darreres dècades: José Maria Sicília, Campano, Xam, Caty Juan..., moltes de les obres ja són demanades com a préstecs temporals per exhibir en altres museus fora de les nostres fronteres.

En recomano la lectura del catàleg. Coordinat per Margalida Tur, amb texts de Pere Serra i Antoni Quetglas. Amb fotografies de David Bonet, Joan Ramon Bonet, Joan Torres i Jaume Morey.

Exposicions celebrades des dels seus inicis. **2009:** Camila Huisgen i Aina Pastor i Juli Ramis; **2010:** Christian Karis, "Viatge al Paradís", Premis Foto periodisme, Sister, Eva Choung-Fux, Pau Ll. Fornés, Salvador Martínez, Andreu Maimó, Juan Gallardo, Betty Gold, "Art per la vida"; **2011:** Art per la vida, Miquel Mesquida, interpretant Ramon Llull, l'amic i l'amat, Glòria Mas, Robert Ferrer i Martorell, Carlos Ciriza, "Art emergent a les illes Balears IV"; **2012:** "Diàleg a Sóller, Peces Arqueològiques i con-

temporanis", "El Ferrocarril de Sóller: (1912-2012) 100 anys de trajecte", "Fumi Art", "Fills de la Serra I". Projecte TS-ST, Neus Marroig i Laura Marte, "Aquest cor de terra", Tomeu Coll i Pere Joan Martorell; **2013:** L'illa d'Aligi Sassu, Geoff MacEwan, "Visitations", Malena Tous, Jaume Mir, "Fill de la Serra II". Jaume Pinya, "Laberint de pelegrins"; **2014:** "L'Escultura en paraules majors", "R.S. Alfonso XIII (1916-1931)", Camargo, "I Certamen Femeni Instal·lació". Xisca Veny, "Reflecting Women", Enrique Broglia, "Fills de la Serra III", Ulls del temps, Fotografia de Tom i Cordelia Weedon; **2015:** Gustavo, "Mi siglo XXI", "Josep Bover, el darrer pintor bohemi", "II certamen Femeni", Angela París, George Sheridan, Gerard Matas, "Fills de la serra IV", Bob and Dorothy Bradbury; **2016:** Eva Choung-Fux, "Paisatges Clàssics a Mallorca", "III certamen Femeni", Natxa Pomar, Pascual de Cabo, "Fills de la Serra"; **2017:** "Llums i ombres (2015-16)" Patricia Riveras, Pablo Picasso i Joan Miró: "Història d'una amistat"; **2018:** Eva Kircz, Joan Ramon Bonet, Pep Girbent, Mariano Mayol.

Entre els personatges il·lustres que han visitat Can Prunera i han firmat en el llibre d'honor hi ha: Sa Majestat Joan Carles I, César Molina, l'ambaixador de Polònia, ambaixadors del Regne Marroquí, Miguel Àngel Revilla, Ses Majestats Felip VI i Leticia, Barry Barish, premi Nobel de Física, entre d'altres il·lustres visitants, així com grups de distintes entitats.

Ca'n Prunera.

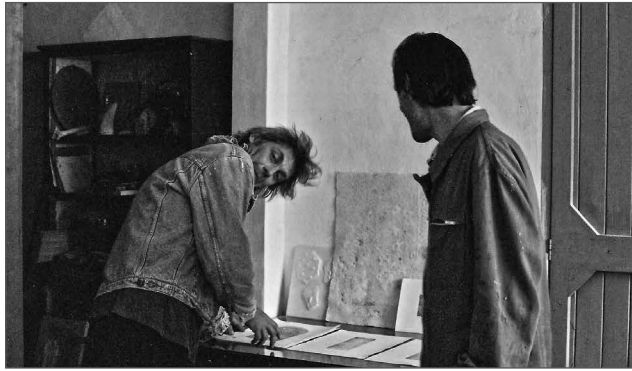
6. Apropa't a l'Art. 2010. Nit de l'Art. 2011. Vall d'Art. 2018 (2010-actualitat)

La primera edició d'**Apropa't al'Art** (2010) se celebrà el primer cap de setmana del mes d'agost del 2010 i fou un èxit de participació i públic. Al llarg dels dies 6, 7 i 8, la ciutat de Sóller es convertí en la capital balear de l'art amb motiu de la celebració de les jornades. Es mostraren, en dèsset espais culturals, diferents llenguatges plàstics: obra pictòrica, escultòrica, poètica, musical i audiovisual. Hi participaren uns 50 artistes, entre locals i convidats. Anne Cecile, Lluís Castaldo, Jaume Pinya, Miquel A. Campano, Barrero, Toni de Cúber, Pep Girbent, Francesca Martí, Catalán, Bachem, Tinus Castanyer, Lorente, Salvador Martínez, Juan Guerra, Magdalena Nicolau...

Entre els espais oberts: Can Prunera, l'estació del Ferrocarril, Can Dulce, Casal de Cultura, Can Puig, Sala Magna de l'Ajuntament, Estudi de disseny som2, Taller d'Eva Kircz, taller de Miquel A. Bernat, Galeria Es Racó, Centre d'Informació Jove, Arteartesanía, Posada de Montcaire, Escolàpies, Lluna 112, Espai d'art B2 i Comart.

Com a cloenda, el diumenge dia 8 el Casal de Cultura va acollir una taula rodona moderada per Josep Bauçà i Pizà i va comptar amb la presència de Francesc Bujosa, Pep Girbent, Jaume Pinya i Carlos Tellechea en la qual es va fer un repàs a la situació de l'art i els artistes i les problemàtiques actuals. Finalment el regidor de Cultura, Guillem Bernat, desitjà que aquesta primera edició tingués continuïtat els pròxims anys.

Apropa'ta l'art, el 2010, va donar continuïtat, l'any següent, a les anomenades **Nit de l'Art** (2011). La participació d'artistes en totes les Nits de l'art sempre ha estat molt nombrosa..., més d'un centenar de manifestacions plàstiques vàries. Cal esmentar que els artistes locals reconeguts, fora de Balears o Espanya, mai

Col·lectiva M.Kane, maig 1996 i J. Pinya.

Opening People 9 Flacos.

Col·lectiva J. Pinya, maig 2002.

no hi varen participar, però sí que varen donar suport als organitzadors... Francisca Martí, Joan Soler, Jaume Pinya, Pep Girbent, Lluís Castaldo, entre d'altres.

De les vuit edicions celebrades, no totes han tingut pregoner. El 2011 fou Pere Serra que va pronunciar el pregó a la sala magna de l'Ajuntament. Els anys següents foren pregoners: Guillem Frontera (2012), Gudi Moragues (2013), Xisco Barceló (2014), David Carreras (2015), Pep Bauçà i Pizà (2016), des del Museu Modernista Can Prunera, i finalment el 2017 Jaume Albertí, en el Casal de Cultura- Museu de Sóller.

El 18 d'agost del 2018 s'estrenà l'anomenada "Vall d'Art", espais oberts a mostrar projectes artístics plurals: actuacions musicals i escèniques. L'equip organitzador té per objectiu crear una trobada per fugir del mercantilisme i utilitarisme. En aquesta primera edició s'hi han inscrit uns 60 projectes. Hi participaren: arts visuals, escèniques, musicals, escultures, jardineria, ornamentació... Els espais es repartiren entre la plaça des Castelleti el carrer de sa Lluna.

Vall d'Art ha substituït la Nit de l'Art, que enguany 2018 no ha tingut lloc.

7. Maran (1991-1997)

L'octubre de 1991 vaig presentar la galeria *Maran*, que començava el seu historial, sota la direcció d'Antoni Colom i la seva esposa Aina Aguiló, amb l'exposició del pintor Pep Rosselló. La galeria s'ubicà a un antic espai molt concorregut per haver-hi estat la cafeteria Can Willy – als darreres de l'església Parroquial– i que de manera inesperada s'esbucà sense causar víctimes la tardor del 79. Eren els seus encarregats en Jaume Alemany Herranz i la seva esposa.

La sala d'exposicions marcà una línia que mantingué fins el 1997, en què tancà la galeria amb una

col·lectiva en la qual participaren: Corderiu, Rosselló, Ernest, Caldes i Borja Fernández.

Durant la seva existència realitzà manifestacions que merescueren l'atenció del públic. Hi exposaren pintors i escultors locals i d'altres vinguts de fora, entre els quals hi troba'm: Pep Rosselló, Ernesto Forteza, Pere Caldes, Miguel Reche, Marta Castro, Daniel Corderiu, Borja Fernández, Ursula Unbehann, Betsy Zill, Alomar Garrido, Mariana Dillmann, Luis Bermejo, Ismael Lopezrena... Una exposició que despertà molt d'interès fou la titulada "Per aula, la paraula". Una iniciativa del pintor E. Forteza i del poeta Salvador Martínez. Una vintena de poemes pintats per E. Forteza, d'autors com Blai Bonet, Jaume Pomar, Miquel À. Riera, Damià Huguet, Perw Colom, Marià Villangómez, Jaume Oliver, Salvador Martínez... Es tracta, segons que escriu Gabriel Mercè, d'un joc visual de paraules en què la pintura és un vehicle més per materialitzar la poesia.

Galeria Maran.

8. Casal de Cultura. Museu de Sóller (1958-actualitat)

L'Historial del Casal de Cultura. Museu de Sóller, el trobam al raoncatàleg publicat amb motiu de la celebració del cinquantenari de la seva constitució, el febrer de 1958. Els fundadors i artífexs del museu foren: Jaume Ensenyat i Julià, Antoni Vicens, Antoni Serra Bauçà, Lluís Castaldo París –avui fill il·lustre de la ciutat– i Bartomeu Vaquer. Jaume Ensenyat i Julià escriu:

"La idea de crear un centre cultural i un museu era primordialment aglutinar les iniciatives culturals que sorgissin i per protegir el nostre malmès patrimoni. Teníem la idea, de fer feina i ganes de fer coses... Érem joves".

En el referit catàleg historiat hi trobam el llegat de més de 1.200 actes culturals i anècdotes. Fou el primer centre públic en posar la bandera de Mallorca al balcó, el primer a anomenar-se Casal, a fer-s'hi

Galeria Maran.

cursets en català dirigits per Francesc de Borja Moll. Concerts, obres de teatre, conferències, exposicions, congressos... Ha estat reconegut el treball amb els premis: Ciutat de Palma, Foment de Turisme, Obra Cultural, Escut d'Or de la Ciutat de Sóller... Hi consten les exposicions celebrades des del 26 d'abril de 1958 al 20 de juliol de 2008, en què es va inaugurar l'exposició "50 anys d'història del Casal de Cultura-Museu de Sóller".

M. Joy, M.A.C.
La primera edició d'Apropa't l'Art celebrada durant el pas del cap de setmana, ha estat tot un èxit, segons els promotors, mes ha estat molta la gent que ha estat durant els tres dies a visitar diferents espais on es feien exposicions, un total 17 arreu de la Vall.
El divendres a les 18 h obriren els espais al públic i, com hem dit, molts visitants aprofitant els peculiars horaris, divendres i dissabte de 18 a 24 h i diumenge de 18 a 21 h.
A més de les exposicions, a alguns dels espais es programaren també activitats alternatives, om ara lectures poètiques i concerts.
Així, la Posada de Montcaire volia dividir una lectura poètica a càrrec del fornalutenc Colom, mentre que la Sala Magna de l'Ajuntament, que per cap de setmana es convertí en sala d'exposicions, acollí un petit concert de flauta a càrrec d'Úrsula Pomar Capó. Finalment, els jardins de Ca'n Prunet acolliren un concert a càrrec

en el marc d'aquests 50 anys tingué lloc "Quatre mestres", que reuní l'obra dels pintors més reconeguts del dos darrers segles: Tòfol Pizà (Salero), Juli Ramis, Bernardí Celià i Lluís Castaldo. Cada un dels artistes varen ser presentats respectivament per bons coneixedors de les seves obres. Antoni Serra Bauçà, Jaume Ensenyat i Julià, Pep Bauçà i Pizà i Antoni Vicens, que llegí un text del seu pare, sempre recordat i molt estimat. Cal també ressenyar l'exposició homenatge al pintor solleric Juli Ramis, el desembre de 1971.

Casal Museu de Sóller.

Entre els anys 2009 i 2010 sembla que no hi haver cap exposició al Museu de Sóller. El 23 d'agost del 2016 tingué lloc l'exposició "Camí caminant" de Lluís Castaldo. Exposició comissariada per la seva filla Blanca. No es tracta d'una retrospectiva, sinó una aproximació més personal i humana de Lluís Castaldo. Homenatge amb motiu de ser declarat fill il·lustre de la ciutat de Sóller. La mostra recull algunes de les obres pictòriques més recent de l'artista.

Primer Consell Directiu: Bartomeu Ferrà Busquets, Andreu Arbona Oliver, Catalina Marqués Coll, Adela Oliver Llinás, Bartomeu Gumbau Ribot, Antoni Vicens Castanyer, Gabriel Oliver Llinás, Miquel Marqués Coll, Gabriel Mayol Trias. Supervivents: Jaume Ensenyat Julià i Joan F. Rullán Vallcaneras.

Consell Directiu 2008: Llum Got Ramis, Antònia Ramis, Jaume Ensenyat, Ma Magdalena Pelliser, Joan F. Rullán, Paulette Mas, Guillem Canals, Antonio Rullán, Salvador Martínez, Josep Ensenyat i Miquel Ballester.

9. Sa Botigueta (1893-actualitat)

La Societat Recreativa La Unión, coneguda pels sollerics com Sa Botigueta, fundada a finals del segle XIX. Sa Botigueta ara reuneix una valuosa col·lecció de pintures, aconseguides per donacions d'artistes o exposicions celebrades. Fa uns anys vaig fer un inventari de la col·lecció que es troba a l'entitat.

Hi vaig trobar obres d'artistes que avui tenen un historial reconegut. Un

retrat del metge Bartomeu Casellas, que fou president de la Societat, realitzat pel pintor Federico Molina, (Barcelona, 1905-Bunyola, 1981). Tres olis del pintor Bernardí Celià (Sóller, 1921-1985), que fou homenajat als 25 anys de la seva mort, l'agost del 2010. Comentà la seva obra, l'historiador Josep Antoni Morell González. Obres de Pep Ventosa, (Barcelona, 1897-Port d'Andratx, 1982), Pep Miret (Barcelona, 1913-Palma, 1999), Miquel Llabrés (Manacor, 1930-Palma, 1983). Pintures de l'inoblidable naturalista Colette, (Vichy, 1910-Palma, 1984), Miquel Salvà Planas (Palma, 1928-1995). *Castell Medieval* de Pons i Gallarza (Barcelona, 1823-Sóller, 1894), *Paleta amb retrat de Santiago Rusiñol*, atribuït a Tòfol Pizà (?). Obres de Monique Girart, Bronsard Rullán, Montejo, Cabrer, Guillem Darder, Coll Marcús..., teles sense signatura i d'altres il·legibles i en mal estat de conservació.

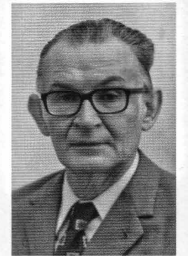
Conformen la "pinacoteca" olis, aquarel·les, sanguines, llapis, tècniques mixtes. Obres figuratives, abstractes... En definitiva, una col·lecció que és part del patrimoni solleric i que mereix tenir-se en compte.

Les galeries de recent incorporació al Panorama artístic de Sóller, ha hi trobam: ArteArtesania, de Carlos Telechea; Espai d'Art B2 i Galeria Brewster de Janet Brewster i Net.

ArtArtesania, obri les portes el maig del 2001, i les primeres exposicions tingueren lloc el 2006. La galeria conta amb dos espais diferenciats, una dedicada a la joieria contemporani i la segona a obres de petit format. Entre el joiers: Ramón Puig, Silvia Walz, Bernat Forteza, Damià Mulet... El pintors: Miquel Oliver, David Goode, Pera Salva, Marcos Vidal, Steven Appleby, Jordi Carreras... La galeria es avui molt historiada pels comentaristes.

Doctor Guillem Colom Casesnoves, Primer President del Casal.

D. Gabriel Oliver Llinás, Segon President del Casal.

Damià Mayol i Adela Oliver, que donaren el Casal.

El 24 d'agost de 1998 la senyora Adela Oliver ens donà la casa en presència del Conseller de Cultura del Govern Balear, Jaume Ferrer.

10. Bibliografia i arxius

Can Mora, Marán, Casa de Cultura-Museu de Sóller, Particulars, Dera, Can Prunera, Can Puig, Sa Botigueta

Assessor Lingüístic: Santiago M. Amer

Fotografies: Josep Amat.

Gema Pomar.

La família Andreu Garí, una nissaga de mestres

*Antoni Aulí Ginard (AMEIB),
Aina M. Torres Flores (AMEIB) i
Joan Pons Julià*

Resum

Andreu Andreu Bauçà (1868-1920) va ser un mestre que exercí a l'Escola Unitària de nins de Fornalutx entre els anys 1908 i 1916. El seu pas per aquesta població deixà una important empremta, ja que va fundar una banda de música infantil (1909) i la "Unión Lírica Fornalugense (entre 1913 i 1915). Es va casar amb la mestra Catalina Garí Nicolau (1893) i van tenir una filla, Margalida Andreu Garí, que també fou mestra i el seu primer destí professional, com a interina, va ser l'Escola Unitària de nines de Fornalutx, on el seu pare havia exercit durant vuit anys. En aquesta comunicació volem presentar unes notes biogràfiques sobre aquesta família de mestres.

1. Introducció

Els Andreu Garí foren una família de mestres amb uns lligams importants a Fornalutx. Andreu Andreu Bauçà mestre i músic, fou el pare; Catalina Garí Nicolau, mestra, va ser la mare; i Margalida Andreu Garí, mestra, la filla del matrimoni. Andreu Andreu fou un personatge amb molt de pes específic, ja que apart de mestre, va ser músic. Aquesta altra vessant de les seves dues professions el va dur a fundar i dirigir (o dirigir) diferents agrupacions musicals arreu de totes les poblacions on ell treballà al llarg de tota la seva vida. La vida del mestre i músic esdevé tot un cúmul de situacions, vivències i anecdotari íntimament lligats, docència i música, que van a la par: una persona polifacètica, artística i treballadora cabdal.

Catalina Garí i Andreu Andreu només coincidiren a les Escoles de Fornells (varen contreure matrimoni quan tenien aquestes destinacions) i a Banyalbufar. Exceptuant els anys en què Andreu Andreu exercí a Barcelona, Osca i Conca, Catalina quasi sempre obtingué destinacions prop del seu espòs; mai fou mestra de Fornalutx, però sí que exercí la docència a alguns llocs de la contrada, com Deià i Banyalbufar. Margalida Andreu Garí va seguir com a mestra moltes de les destinacions del pare: Fornalutx, Esporles (on el seu pare va dirigir la banda de música) i Alpens, a Barcelona. Durant la seva vida laboral exercí de mestra i també de comare. A l'època del franquisme es va veure seriosament perjudicada, amb nombroses sancions, durant els processos de depuració del magisteri, fins al punt de ser sancionada amb la separació definitiva del servei, i fer-la fora de l'escalafó. El seu estat delicat de salut s'agreuja molt durant la seva darrera etapa de docència.

2. Andreu Andreu Bauçà

Nasqué a Santa Margalida el 10 de novembre de 1868. Era fill del manacorí Pere Antoni Andreu Pastor

i de la serverina Margalida Bauçà Ferrer¹.

L'any 1884 inicià els seus estudis de magisteri. A l'any 1887, amb data de 23 de juny, va aprovar els exàmens oral, escrit i revàlida de la titulació elemental de mestre. El Rector de la Universitat de Barcelona va emetre l'informe preceptiu i certificà que l'alumne estava en disposició de sol·licitar el corresponent títol. Finalment, dia 15 de juliol de 1889 va rebre oficialment la titulació²:

Illmo. Sr.:

No hallando inconveniente este Rectorado en que se expida por esa Administración Central á (sic) D. Andrés Andreu Bauzá el título de Maestro elemental que tiene solicitado, y en cumplimiento de lo prevenido en la disposición tercera de la Real Orden de 19 de mayo de 1876, tengo el honor de elevar á (sic) V. I. El adjunto expediente instruido al efecto en la Escuela Normal de Maestros de las Baleares, donde ha practicado el interesado los ejercicios correspondientes á (sic) la Reválida.

Dios guarde a V. I. Muchos años.

Barcelona 15 de julio de 1889

Per tant, amb aquest document passà a ser de forma oficial Mestre Elemental de Primer Ensenyament. Després d'uns primers anys exercint com a interí a diverses escoles de la península (Conca i Osca), el curs 1891-1892 prengué possessió de l'Escola Unitària de nins d'Orient. Durant el curs 1892-1893 exercí a les escoles d'Orient i, a partir del 5 de gener de 1893, a Fornells. A aquesta darrera va coincidir amb Catalina Garí. Dia 31 d'agost de 1893 es van casar al poble natal de la núvia³.

3. Catalina Garí Nicolau

Va néixer a Porreres dia 7 d'abril de 1858. Filla de Joan Garí i de Catalina Nicolau, ambdós nascuts al mateix poble⁴.

Dia 28 d'octubre de 1885, obtingué la titulació de Mestra Elemental de Primer Ensenyament⁵. El seu primer destí com a mestra fou l'Escola Unitària de nines de Fornells, de la qual en va prendre possessió el 23 d'agost de 1892.

Obtingué el títol de Mestra Superior de Primer Ensenyament el 22 de març de 1893⁶. Aquest mateix any havia contret matrimoni amb Andreu Andreu i continuà exercint a aquesta escola unitària de nines de Fornells.

4. La família Andreu – Garí

El dia 1 de setembre de 1893, Andreu Andreu prengué possessió de l'Escola Unitària de nins de Pòrtol i Catalina Garí de la de nines de Lluçmaçanes. No obstant això, dos mesos després, ambdós renunciaren a aquestes noves destinacions.

Acceptades les renúncies, el matrimoni va continuar al front de les Escoles Unitàries (de nins i de nines

1 Llibres Sacramentals de la Parròquia de Santa Margalida (Baptismes-1868). 1-63 B-26 núm. 85.

2 AGA. Expedient Andrés Andreu Bauzá, núm. 31-17143-00030.

3 Llibres Sacramentals de la Parròquia de Porreres (Matrimonis-1893). Inscripció núm. 25.

4 Llibre de Baptismes de la Parròquia de Porreres (07-04-1858).

5 AMEIB. Arxiu. Secció Administrativa. Personal. Expedient de la mestra Catalina Garí Nicolau.

6 AMEIB. Arxiu. Secció Administrativa. Personal. Expedient de la mestra Catalina Garí Nicolau.

respectivament) de Fornells. Durant la seva estada al poble, Andreu Andreu va dirigir una de les dues bandes de música locals.

El 15 de juny de 1895, nasqué la seva filla Margalida al domicili familiar, al carrer Major número 57 de Fornells.

Aprovades les oposicions (11-01-1899), el 6 de març, Andreu Andreu cessà com a mestre de l'Escola de Fornells, per incorporar-se a la d'Alpens (Barcelona) amb el sou de 500 pessetes anuals.

Dia 2 d'agost de 1899, Catalina Garí cessà del seu càrrec a l'Escola de Fornells i retornà cap a Mallorca on va prendre possessió de l'Escola d'Ariany.

Durant l'estada d'Andreu Andreu a Alpens, el 6 de novembre de 1900 va fundar una banda de música infantil, possiblement formada per alumnes seus.

Dia 31 d'agost de 1902 va cessar com a mestre d'Alpens i l'endemà prengué possessió de l'Escola Uni-

Cobla Infantil d'Alpens 1901-1905 (Gent d'Alpens, www.dalpens.com).

tària de nins de Banyalbufar amb un sou anual de 625 pessetes.

El 10 d'octubre de 1905, Catalina Garí, a través d'un CGT⁷, arribà a l'Escola Unitària de nines de Banyalbufar. Andreu i Catalina coincidiren a les escoles del poble i per tant, la família es tornà reunir després de 6 anys.

Al diari *La Tarde*, el 20 de març de 1906 es publicava la notícia següent⁸:

7 Concurs General de Trasllats. Adjudicació de les destinacions atorgades als funcionaris docents del cos de mestres a partir dels seus mèrits.

8 *La Tarde*. Diario Independiente de Noticias y Avisos. Palma de Mallorca, martes 20 de Marzo de 1906. Página 2.

Ayer se celebraron en este pueblo los exámenes de los alumnos que asistieron a las Escuelas públicas de ambos sexos, durante el segundo semestre de 1905 conforme previene la circular del 1º de este mes.

Por conducto autorizado sabemos que el resultado de los mismos fue en extremo satisfactorio, así en la Escuela de niños que dirige el Sr. Andreu, como en la de niñas que regenta D.ª Catalina Garí, pues en menos de seis meses que dicha señora regenta la aludida escuela ha conseguido reunir á unas treinta alumnas, á pesar de estar funcionando un Colegio privado bajo la dirección de las Hermanas de caridad.

(...) resultando premiados, y por unanimidad, los alumnos siguientes: Lorenzo Picornell Albertí y Margarita Andreu Garí por aprovechamiento, correspondiendo al primero una elegante Escribanía y un hermoso Neceser a la segunda.

Durant el període que va ser mestre de Banyalbufar, Andreu Andreu va crear la banda de música La Marina, que dirigí fins 1908. Al mateix temps va ser director d'una de les bandes de música d'Esporles. Gràcies a la seva gran tasca, les dues bandes esporlerines es van fusionar l'any 1907 en una sola entitat⁹.

Dia 1 de març de 1908 va cessar com a mestre de la Unitària de nins de Banyalbufar i el sendemà prengué possessió de l'Escola Unitària de Fornalutx per concurs únic de trasllats.

Catalina Garí encara va estar un any més a Banyalbufar i el 14 de març de 1909 marxà a l'Escola Unitària de nines de Deià.

5. Andreu Andreu a Fornalutx

Poc temps després d'arribar a Fornalutx creà una Banda Infantil (1909), formada pels seus alumnes, i posteriorment, la Unión Lírica Fornalugense (1913)¹⁰ que va dirigir fins l'any 1915, quan fou substituït per Antoni Bisbal.

En aquest temps, l'1 de desembre de 1913, Catalina Garí passava a exercir com a mestra de l'Escola de Biniali.

Pel febrer de 1914, Andreu prengué part d'unes Oposicions Restringides per a Escoles Públiques, però tot i així no va canviar de destí.

L'11 de maig de 1914, la Inspecció Provincial de Primer Ensenyament de Balears va convocar un certamen pedagògic.

Andreu Andreu hi participà en la modalitat de cant amb el seu treball¹¹:

Procedimientos especiales más adecuados para la enseñanza del canto en las escuelas.

· Para cubrir las vacantes anunciadas por concurso único, han sido propuestos por el Rectorado de Barcelona don Andrés Andreu Bauzá para la escuela de Fornalutx, con 625 pesetas; don Mateo Melis para la de Capdellá, con 625 pesetas; don Francisco Ramis para Deyá, con 625 y don Andrés Ferrer Pocoví para Orient, con 500 pesetas. Para la de niñas de Fornalutx, doña Margarita Escalas, con 625 pesetas; para la de Cas Concos, doña Margarita Busquets, con 625 y para las Salinas doña Andrea Juan.

El Magisterio Balear (18-01-1908). Núm. 3. Pàg. 8

9 Aulí Ginard, A.; Garau Moranta, B.: *La Banda de Música d'Esporles. Més de cent anys d'història*. Palma: Govern Balear / Ajuntament d'Esporles / Banda Lira Esporlerense, 1998, pàg. 34.

10 Aulí Ginard, A.; Garau Moranta, B.: *La Banda de Música d'Esporles. Més de cent anys d'història*. Palma: Govern Balear / Ajuntament d'Esporles / Banda Lira Esporlerense, 1998, pàg. 34.

11 El Magisterio Balear. Palma de Mallorca, 11 de marzo de 1916. Núm. 11. Pàg. 9

Just després de partir de Fornalutx, l'11 de març de 1916 li atorgaren un dels sis tercers premis per valor de 25 pessetes.

El jurat estava format per Joaquín Botía, Mercedes Usúa, Carmen Cascante, Manuel Rueda, Miquel Porcel i Bartomeu Terrades.

Pel febrer de 1915, havia estat ascendit al sou de 1000 pessetes anuals. Catalina Garí, essent mestra de Deià, també fou ascendida.

6. La Família Andreu Garí al Llevant mallorquí

L'1 d'abril de 1916, Andreu i Catalina, prengueren possessió de les Escoles Unitàries de Sant Llorenç i de Son Servera respectivament (de nins i de nines).

Dia 2 de setembre de 1919, Andreu Andreu sol·licità al Director General de Primer Ensenyament una permuta amb el mestre de Músser (Lleida), l'esorlerí Jaume Perelló Arbona¹²:

... por convenir a sus intereses, desean permutar sus respectivas escuelas y reuniendo ambas todas las condiciones legales que exige el artículo 102 del Estatuto general del Magisterio de Primera enseñanza de 20 de julio de 1918, vigente.

El 15 de setembre la Junta Local de Primer Ensenyament de Sant Llorenç autoritzà la permuta i el dia 18 ho ratificà el Cap de Secció de Primer Ensenyament de Balears.

Dia 19 de novembre de 1919, Andreu Andreu Bauzá prengué possessió de l'Escola de Músser (Lleida).

7. La mort d'Andreu Andreu

El 13 d'octubre de 1920, estant encara a Músser, Andreu Andreu morí a causa d'un càncer d'estómac¹³.

Catalina Garí va seguir exercint com a mestra de Son Servera fins dia 6 d'abril de 1925.

El 7 d'abril de 1925 prengué possessió de l'Escola Unitària de nines de Binissalem.

Després de 5 anys a Binissalem, dia 7 d'abril de 1930 es va jubilar a aquesta escola, amb 72 anys.

8. Margalida Andreu Garí, la filla mestra

Mestra de Primer Ensenyament (1926). La seva seva primera destinació, com interina, fou l'Escola de nines de Fornalutx, població a la qual el seu pare havia estat mestre durant 8 anys. Prengué possessió dia 1 de juliol de 1926 i cessà pel novembre del mateix any.

De l'11 de març a l'1 de juliol de 1927 va ser mestra de l'Escola Unitària de nines d'Esporles (interina).

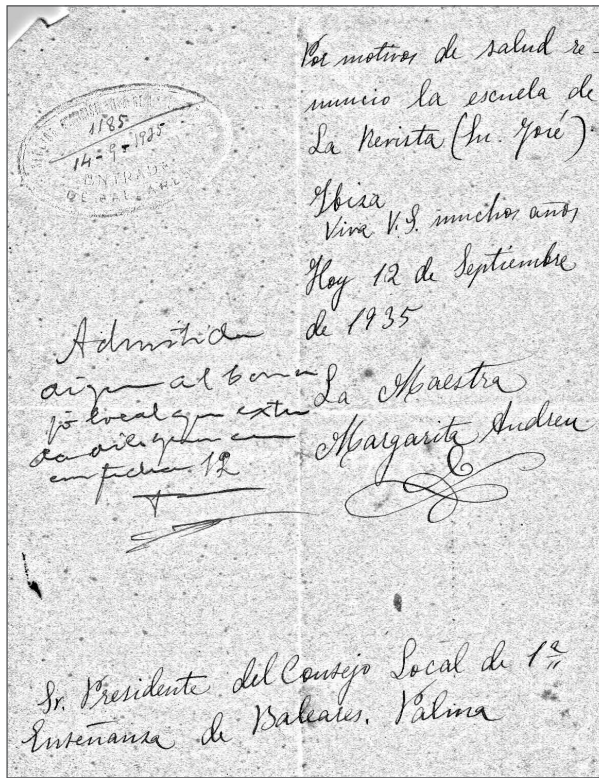
El 9 de juny de 1928 marxà cap a Barcelona a l'Escola d'Alpens (el seu pare també havia treballat a una de les escoles d'aquesta població de Barcelona) i hi romangué fins el 10 d'abril de 1929.

Posteriorment va exercir a les escoles de La Plana Rodona (02-11-1929 al 08-08-1930) i de Saldes (20-09-1930 al 13-10-1931) ambdues a Barcelona.

Tot i això, el 14 d'abril de 1930, prengué possessió de l'Escola Unitària de nines de Binissalem (plaça

12 AGA. Expedient Andrés Andreu Bauzá, núm. 31-17143-00030.

13 Aulí Ginard, A.; Garau Moranta, B.: *La Banda de Música d'Esporles. Més de cent anys d'història*. Palma: Govern Balear / Ajuntament d'Esporles / Banda Lira Esporlerense, 1998, pàg. 35.

Carta de renúncia a l'Escola de La Revista (Sant Josep)

que sa mare havia deixat per jubilació), però per motius que es desconeixen 10 dies després va renunciar al càrrec¹⁴:

No pudiendo atender debidamente a las necesidades de la enseñanza, me veo en el caso de renunciar al nombramiento de Maestra interina de la Escuela de Binisalem, con que tuvo V.S. a bien favorecerme con fecha 14 del corriente.

Dia 9 d'abril de 1931, va remetre una carta al Cap de la Secció Administrativa de Primer Ensenyament de Balears sol·licitant ser inclosa a la llista d'interinitats.

El 25 de febrer de 1932 tornà exercir a Mallorca, concretament a l'Escola Unitària de nines de Vilafranca de Bonany on va fer feina fins el 9 d'abril de 1934.

Del 22 d'abril de 1934 al 12 de setembre de 1935 va exercir a l'Escola La Revista de Sant Josep (Eivissa). Va renunciar per motius de salut.

El 7 de novembre de 1935, va remetre un escrit al Ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts demanant l'ingrés al Magisteri Nacional¹⁵:

Dª Margarita Andreu Garí Maestra de 1ª Enseñanza con 6 años y 8 meses de servicios interinos, Bachiller elemental y cursillista aprobada hasta el 2° ejercicio en curso en esta provincia de Baleares e hija de padres ambos Maestros Nacionales, a V.E. Respetuosamente expone:

Que de no llegar al minimo (sic) de aprobados a pesar de tener poquisima (sic) diferencia de puntos, verá truncadas las esperanzas para siempre de poder ejercer la Carrera a la cual dedicó todos sus afanes, por lo que

SUPLICA a V.E. Un rasgo de magnanimidad de concederle el ingreso en el Magisterio Nacional vistas las circunstancias que concurren a la solicitante.

Gracia que espera merecer de la reconocida bondad y justicia de V.E. a quien desea muchos años de vida.

La contesta per part de l'Administració, li arribà un mes després i fou clara i contundent¹⁶:

... se desestima su petición por carecer de fundamento legal.

14 AMEIB. Arxiu. Secció Administrativa. Personal. Expedient de la mestra Margalida Andreu Garí.

15 AMEIB. Arxiu. Secció Administrativa. Personal. Expedient de la mestra Margalida Andreu Garí.

16 AMEIB. Arxiu. Secció Administrativa. Personal. Expedient de la mestra Margalida Andreu Garí.

Dia 20 de novembre de 1936 fou destinada com a mestra interina a la secció de pàrvuls de l'Escola Graduada de nines de Muro.

9. El procés de depuració del magisteri afectà Margalida Andreu Garí

El 8 d'abril de 1937 la Comissió Depuradora va dictaminar que no tenia atribucions per jutjar la mestra perquè el 18 de juliol de 1936 no exercia a cap escola (el primer tribunal depurador no havia pres tampoc cap mesura).

Però el 12 d'abril del mateix any, l'Inspector en Cap va remetre una carta al responsable de la Secció Administrativa de primer ensenyament on explica¹⁷:

... dadas las graves acusaciones que pesan sobre ella, debe ser destituida inmediatamente de su cargo.

Entre otros muchos cargos, el Alcalde de Muro la acusa de que "es persona cuya conducta privada es indigna viviendo en escandaloso estado de mancebía y por su sordera inútil para desempeñar el cargo".

El año 1935 tuvo que ser obligada ya por esta Inspección, a renunciar una (sic) Escuela que ejercía en La Revista, Ayuntamiento de San José (Ibiza), porque su conducta inmoral dio motivo a un escandalazo y a una encerrada.

... Su permanencia en el mismo constituye un grave peligro para sus educandas.

Aquesta informació va provocar que el 15 d'abril de 1937 fos suspesa d'ocupació i de sou i s'iniciàs el seu expedient de depuració.

El 20 d'agost de 1938, encara suspesa d'ocupació i de sou, va remetre un escrit al Cap de la Secció Administrativa demanant que la reintegrassin al servei. No li van concedir.

El 15 de novembre de 1939, envià una carta al Cap de la Secció de Primer Ensenyament demanant que li concedissin el 50% del seu sou anterior, però desestimaren la petició perquè només s'hi podien acollir, segons normativa vigent, les persones suspeses d'ocupació i no de sou.

El 20 de desembre de 1939 es va revisar el seu expedient proposant la separació definitiva del servei. Però ella va tornar a al·legar que tenia 45 anys, un fill d'11 i que no comptava amb cap tipus de mitjà de subsistència.

Dia 1 de gener de 1940 fou aparentment reintegrada a l'Escola Graduada de Muro (així es reflecteix al seu full de serveis). No va ser així: el 31 de maig li desestimaren la petició i va seguir en situació de suspensió d'ocupació i de sou.

El 15 de desembre de 1942 li fou concedit el 50% del seu sou i en teoria es reincorporà a l'Escola de Muro. Però realment no tornà a l'escola.

El 15 de gener de 1943, la Comissió Depuradora va proposar que no fos admesa per exercir ensenyaments oficials.

Dia 17 d'abril de 1944 li assignaren l'Escola Unitària de nines d'Alcúdia fins el 30 de setembre de 1946. Tampoc va arribar a prendre possessió d'aquesta plaça.

L'1 d'octubre de 1946 per ordre governativa obtingué com a destí l'Escola Unitària de nines d'Eivissa,

17 AMEIB. Arxiu. Secció Administrativa. Guerra Civil. Fons Leonard Muntaner. Expedient de depuració de la mestra Margalida Andreu Garí.

però seguia sense feina, pendent de la resolució del seu expedient de depuració.

L'any 1949, la Direcció General de Primer Ensenyament denuncià que cobrava el 50% del sou sense fer de mestra però sí que exercia de comare a Santa Eulàlia del Riu.

El 13 d'octubre de 1949 li assignaren l'Escola de pàrvuls de Son Servera i l'1 de desembre del mateix any, l'escola mixta de Binicalaf (Menorca).

El 20 de desembre de 1949 es va resoldre de forma definitiva el seu expedient de depuració amb la sanció de "separació definitiva del servei" a partir del dia 9 de gener de 1950.

Per Ordre Ministerial de 5 de febrer de 1957, i després de revisar el seu expedient, fou rehabilitada i va prendre possessió de la secció de pàrvuls de l'Escola Graduada de nins de Santanyí.

Tot aquest procés, tan llarg i amb tantes sancions, va afectar seriosament la seva salut. Pel mes de maig de 1957 li detectaren una insuficiència cardíaca per la qual cosa demanà un mes de permís. El mes següent, el seu estat de salut ja era extremadament delicat i va haver de sol·licitar altra vegada un altre mes de llicència.

El 31 d'agost de 1957, el secretari de la Junta Municipal de Primer Ensenyament de Santanyí certificà que Margalida Andreu Garí havia cessat en el seu càrrec per defunció¹⁸. Tenia 62 anys.

Els Frontera de Can Vermell. Pagesos, mariners i emigrants

Frederic Armand i
Pere Frontera Alemany

Resum

El contacte d'aquests darrers anys amb en Frederic Armand, nét de Margalida Frontera Castanyer i cosí meu d'enfora ja que és descendent dels Frontera de Can Vermell emigrats a Marsella i amb el que compartesc aficions genealogistes, va fer que intercanviàssim dades genealògiques de la família i varem pensar que seria interessant donar-les a conèixer, aportant ell la història dels seus parents a Marsella i jo la de la família a Sóller abans de l'emigració. Aquesta és la comunicació que presentam.

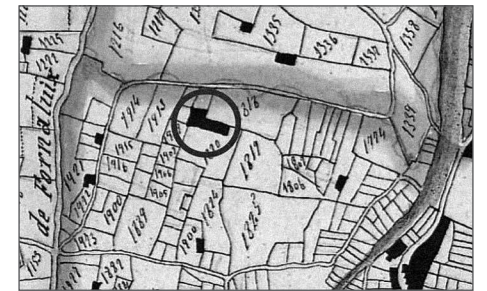
1. Els Frontera de Can Vermell a Sóller

1.1. Les cases de Can Vermell segons els cadastres

Estaven situades al camí del murterar, les trobam al plànol del cadastre de 1858¹, just darrera el gran claper que hi havia ran del camí del murterar, on a principis del segle XIX es construïren les set cases.

Al cadastre de 1838² consta Llúcia Vicens muller de Pau Frontera per cases i porció de terra en el camí del murterar 50 lliures. Al de 1847³ consta Pau Frontera «deyà» per cases i hort en el camí del murterar. Al de 1860⁴ i amb el número 2111 la propietat és de Llúcia Vicens Serra «bermeyà» vídua de Pau Frontera, amb unes cases a l'illeta 44 número 1368 i un hort de tarongers de 26 destres (461 m2).

Al llibre de contribució urbana de 1900⁵ ja hi trobam dues cases a nom de Llúcia Vicens Serra «vermella» la número 1487 i la 1487^a, situades a l'illeta 44 números 59 i 60.

Plànol del Cadastre de Sóller de 1858 de P. Moreno - El murterar -Cases Can Vermell

1 Cadastre de Sóller per P. Moreno de 1858

2 AMS 3406 - foli 407

3 AMS 3408

4 AMS 3409 - Foli 296

5 AMS 3901 - foli

18 AMEIB. Arxiu. Secció Administrativa. Personal. Expedient de la mestra Margalida Andreu Garí.

En els fulls declaratius d'edificis i solars de 1906⁶ la primera casa entrant és de Catalina Frontera Alcover, filla d' Antoni Frontera Vicens i néta de Llúcia Vicens Serra, i la següent és d' Antoni Frontera Mayol «vermell» fill de Bartomeu Frontera Vicens i nét, també, de Llúcia Vicens Serra.

Propietaris segons cadastres i amillaments

Any	Signatura	Plana	Propietari	Detalls de la casa
1838	AMS 3407		Llúcia Vicens, muller de Pau Frontera.	Cases i terra al camí del murterar 50 lliures.
1847	AMS 3408		Pau Frontera «deyà».	Cases i hort en el camí del murterar.
1858	AMS 3477	32	Llúcia Vicens Serra «vermella» vídua de Pau Frontera.	Casa Illeta 44 núm. 50 - casa núm.1368.
1858	AMS 3477	32	Llúcia Vicens Serra «vermella» vídua de Pau Frontera.	Casa Illeta 44 núm. 51 - casa núm. 1368.
1860	AMS 3409		Llúcia Vicens Serra «vermella» vídua de Pau Frontera.	Casa número 1368 a l'illeta 44 i hort de tarongers número 1911 de 26 des-tres (a 17,75 = 461 m2.).
1900	AMS 3901	28 v	Llúcia Vicens Serra «vermella».	Illeta 44 núm. 59 - núm. casa 1487.
1900	AMS 3901	28 v	Llucìa Vicens Serra «vermella».	Illeta 44 núm. 60 - núm. casa 1487 a.
1906	AMS 3902	65	Catalina Frontera Alcover néta de Llúcia Vicens Serra, en nom de la que encara esta amillarada la casa.	Illeta 44 núm. 137.
1906	AMS 3902	66	Antoni Frontera Mayol «vermell» nét de Llúcia Vicens Serra. Casa llogada a Catalina Frontera.	Illeta 44 núm. 136.

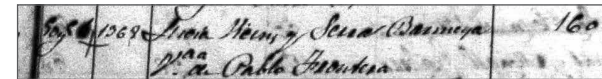
Propietaris i detalls de la casa segons els fulls declaratius

Any	Signatura	Plana	Propietari	Detalls de la casa	Llindars casa
1906	AMS 3902	65	Catalina Frontera Alcover. Amillarada a nom de Llúcia Vicens Serra. Habita la casa Catalina Frontera.	Illeta 44 núm. 137 - 21 m2. Rebuda per herència planta baixa i un pis	Dreta: casa de Jaume Castanyer - Esquerra: casa d'Antoni Frontera. Fons: casa de Joan Vicens.

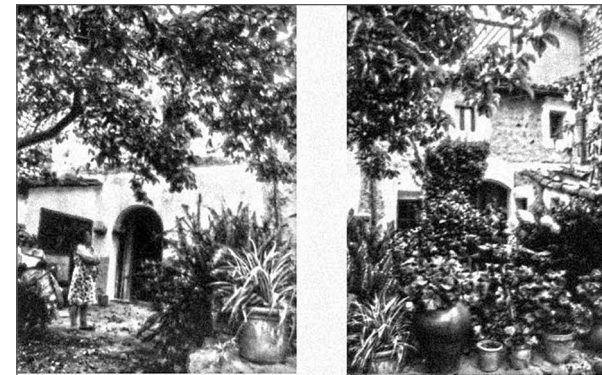
6 AMS 3902 - folis 65 i 66

1906	AMS 3902	66	Antoni Frontera Mayol «vermell». Llogada a a Catalina Frontera. El propietari habita a illeta 57.	Illeta 44 núm. 136 - 15 m2. Rebuda per herència planta baixa, pis i porxos.	Dreta: Casa de Llúcia Vicens - Esquerra: casa de Miquel Martí - Fons: terra de Joan Vicens
------	----------	----	---	---	--

El malnom VERMELL era el de la muller de Pau Frontera àlies «deyà»: Llúcia Vicens Serra, propietària de les cases on vivien, que s'anomenaven «Can Vermell». Per això tots els seus descendents prengueren el malnom «vermell».

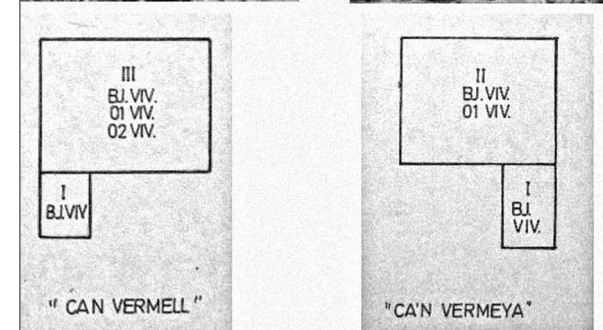
Retall del llibre de contribució urbana de l'any 1858 - AMS 3477 - Casa 1368 Lucía Vicens y Serra Bermeya Vda. De Pablo Frontera.

1.2. Habitants de les cases de Can Vermell segons els padrons

Al padró de 1837⁷ hi trobam el matrimoni de Pau Frontera i Llúcia Vicens amb els fills Antoni, Antònia, Llúcia i Margalida i al de 1838⁸ hi han afegit el fill segon Bartomeu Frontera Vicens amb la seva muller Margalida Mayol i els dos seus primers fills Pau i Bartomeu Frontera Mayol.

L'any 1856 el nucli de Sóller va passar d'estar dividida en 34 illetes a 72 i les cases de Can Vermell passaren d'estar a l'illeta 29 a la 44. Al padró de 1856⁹ ja hi consten dues cases la número 50 que habita el germà major Antoni, amb la seva muller Antònia Alcover, les seves filles Llúcia i Catalina Frontera Alcover i un infant adoptat de l'inclusa, en Jaume - expòsit.; i la número 51 que habita el germà segon Bartomeu amb la seva muller Margalida Mayol de

Fotos i plànols de les Cases de Can Vermell - Cadastre 1985 - Illeta 44 números 65 i 66

Fornalutx i els seus fills Pau, Bartomeu, Antoni, Llúcia i Margalida Frontera Mayol.

Al padró de 1880¹⁰, ja difunts els dos germans Frontera Vicens, hi consten les dues vídues amb els seus fills.

7 AMS 2774 - Illeta 29 número 31

8 AMS 2775 - Illeta 29 número 31

9 AMS 2784 - Illeta 44 números 50 i 51

10 AMS 2816 - Illeta 44 números 50 i 51

Al padró de 1898 ¹¹ a una de les cases hi habiten Antoni Castanyer amb la seva muller Margalida Frontera Mayol, néta de Llúcia Vicens Serra, i els seus fills Maria, Margalida, Bartomeu, Antoni i Joan Castanyer Frontera; a l'altra casa hi vivien Catalina Frontera Alcover, també néta de Llúcia Vicens Serra «vermella» amb el seu «germà» Jaume – expòsit.

Al padró de 1916, trobam les dues cases buides.

Habitants de la casa segons els padrons

Any	Signatura	Adreça	Habitants	Any i lloc naixement	Estat civil	Ocupació	Residència
1837	AMS 2774	Illeta 29 núm.39	Pau Frontera Llúcia Vicens Antoni - fill Antònia - filla Llúcia - filla Margalida - filla	1772 1783 1805 1819 1822 1827			
1838	AMS 2775	Illeta 29 núm. 39	Pau Frontera Llúcia Vicens Antoni Frontera Antònia Frontera Llúcia Frontera Margalida Frontera Bartomeu Frontera Margalida Mayol Pau Frontera Mayol Bartomeu Frontera Mayol	1772 1783 1805 1819 1822 1827 1810 1814 1835 1837	casat casada casada		No hi és A Palma
1856	AMS 2784	Illeta .44 núm. 50	Antoni Frontera Antònia Alcover Jaume – expòsit- Llúcia Frontera Catalina Frontera	1805 1819 1840 1844 1851			
1856	AMS 2784	Illeta 44 núm.51	Bartomeu Frontera Margalida Mayol Pau Frontera Bartomeu Frontera Antoni Frontera Llúcia Frontera Margalida Frontera	1807 1820 1837 1840 1844 1846 1854			
1865	AMS 2795	Illeta 44 núm. 50	Antònia Alcover Serra Jaume Frontera – expòsit Pau Frontera Alcover Llúcia Frontera Alcover Catalina Frontera Alcover	1812 1839 1856 1846 1851	Sóller Palma Sóller Sóller Sóller	vídua fadrí fadrí fadrina fadrina	teixidor

1865	AMS 2795	Illeta 44 núm. 51	Bartomeu Frontera Vicens Margalida Mayol Colom Pau Frontera Mayol Bartomeu Frontera Mayol Antoni Frontera Mayol Sebastià Frontera Mayol Llúcia Frontera Mayol Margalida Frontera Mayol Catalina Frontera Mayol Margalida – expòsita	1808 1819 1836 1838 1843 1855 1845 1853 1857 1848	Sóller Fornalutx Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Palma	casat casada	jornaler sense teixidor jornaler soldat	Barcelona Exèrcit Palma
1880	AMS 2816	Illeta 44 núm. 50	Antònia Alcover Serra Llúcia Frontera Alcover Catalina Frontera Alcover Jaume Frontera – expòsit -	1813 1846 1851 1839	Sóller Sóller Sóller Palma	vídua fadrina fadrina fadrí	teixidor	
1880	AMS 2816	Illeta 44 núm. 51	Margalida Mayol Colom Antoni Frontera Mayol Francisca Oliver Casasnovas Bartomeu Frontera Oliver Maties Frontera Oliver	1813 1844 1851 1875 1877	Fornalutx Sóller Sóller Sóller Sóller	vídua casat casada fadrí fadrí	mariner	
1889	AMS 2822	Illeta 44 núm. 58	Jaume Expòsit Catalina Frontera Alcover Antònia Maria Mayol Frontera	1839 1851 1881	Palma Sóller Fornalutx	fadrí vídua fadrina	conrador sense sense	Sóller Sóller Sóller
1889	AMS 2822	Illeta 44 núm. 59	Margalida Mayol Colom	1819	Fornalutx	vídua	sense	Sóller
1895	AMS 2847	Illeta 44 núm. 58	Antoni Castanyer Bauçà Margalida Frontera Mayol Maria Castanyer Frontera Margalida Castanyer Frontera Bartomeu Castanyer Frontera Llucà Castanyer Frontera Antonio Castanyer Frontera Joan Castanyer Frontera Catalina Castanyer Frontera	1839 1853 1878 1879 1881 1886 1891 1891 1894	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller	casat casada fadrina fadrina fadrí fadrina fadrí fadrí fadrina	agricultor	
1895	AMS 2847	Illeta 44 núm. 59	Jaume Expòsit Pere Joan Colom Albertí Catalina Frontera Alcover Antònia Maria Mayol Frontera	1839 1831 1851 1881	Palma Sóller Sóller Fornalutx	fadrí casat casada fadrina	agricultor teixidor	

¹¹ AMS 2855 – Illeta 44 números 58 i 59

1.3. Arbre i dades dels Frontera de Can Vermell

1	Pau Frontera a) «deyà» * Sóller 1772	m. Sóller adreces. 1844 Illeta 29 núm. 39 Murterar - Sóller	Llúcia Vicens Serra a): «vermella» * Sóller 1783	
Antoni Frontera Vicens * Sóller 1805	Bartomeu Frontera Vicens * Sóller 1808	Antònia Frontera Vicens * Sóller 1819	Llúcia Frontera Vicens * Sóller 1822	Margalida Frontera Vicens * Sóller 1827

Al padró de 1837 el matrimoni viu a l'illeta 29 núm. 39 – Can vermell del Murterar, amb els seus fills Antoni, Antònia, Llúcia i Margalida; Bartomeu ja era casat i encara no vivien amb ells. Al de 1838 hi consta Antoni amb 33 anys amb la nota «no está», s'havia casat el 4-11-1837. Antònia de 19 anys també està censada però amb una nota de «casada», s'havia casat el 4-6-1837. Llúcia de 16 anys consta «en Palma» i s'afegeixen a la casa el fill Bartomeu amb la seva muller Margalida Mayol i els seus fills Pau i Bartomeu .

Al padró de 1844 trobam a l'illeta 29 núm. 39 el matrimoni Frontera-Vicens amb la seva filla Margalida fadrina i el seu fill Bartomeu amb tota la seva família – muller Margalida Mayol i fills Pau, Bartomeu i Antoni.

2	Antoni Frontera Vicens * Sóller 1805 Agricultor	m. Sóller 4-11-1837 Adreces 1853 i 1862 Illeta 44 núm. 50 Murterar	Antònia Alcover Serra * Sóller 1811	
Jaume Frontera «expòsit» * 1838	Llúcia Frontera Alcover * Sóller 1843	Catalina Frontera Alcover * Sóller 1852	Pau Frontera Alcover * Sóller 1845	

Es casaren a Sóller el 4-11-1837. Antònia Alcover era filla de Pere Joan i de Catalina Serra.

Al padró de 1852 consten censats a l'illeta 44 núm. 50 Can Vermell la casa veïnat del seu germà Bartomeu.

Al padró de 1880 vivien a la mateixa casa – Antoni Frontera ja és mort

2	Bartomeu Frontera Vicens * Sóller 1808 Agricultor	m. Sóller Adreces 1853 i 1862: Illeta 44, núm. 51 Murterar	Margalida Mayol Colom * Fornalutx 1813			
Pau Frontera Mayol * 1836	Bartomeu Frontera Mayol * 1838	Antoni Frontera Mayol * 17-5-1841	Llúcia Frontera Mayol * 1845	Margalida Frontera Mayol * 26-9-1853	Sebastià Frontera Mayol * 1855	Catalina Frontera Mayol * 1857

L'any 1838 ,ja casats i amb dos infants anaren a viure amb els pares a les cases de Can Vermell - illeta 29 núm. 39. Al padró de 1862 segueixen a la mateixa casa , com a Illeta 44 núm. 51 .

Al padró de 1880 Margalida Mayol, vídua, viu a la mateixa casa de Can vermell, illeta 44 núm. 51 amb el seu fill Antoni Frontera Mayol ja casat amb Francisca Oliver Casanovas i els dos fills majors Bartomeu i Maties

Al padró de 1889 Margalida Mayol Colom , vídua amb 76 anys, viu sola a la mateixa casa de Can Vermell illeta 44 núm. 59.

2	Bartomeu Colom Alcover «mengo» * 1806	m. Sóller :4-6-1837 Adreces Sóller: 1862 Illeta 38 núm. , 24 Biniaraix	Antònia Frontera Vicens «vermella» * Sóller 1819	
Maria Colom Frontera * 1837	Llúcia Colom Frontera * 1846	Josep Colom Frontera * 1850	Antoni Colom Frontera * 1853	

Es casaren l'any 1837, anant a viure a l'Horta de Biniaraix

Al padró de 1853 vivien a l'illeta 25 núm. 15 -

Al cadastre de 1858 Bartomeu Colom Alcover «mengo» és propietari d'una casa a l'illeta 38 núm. 24

Al padró de 1862, vivien a la mateixa casa, ara illeta 38 núm. 24 .

Al fulls declaratius de propietats consta Antònia Frontera Vicens com usufructuària d'una casa anomenada «Ca Na Vermella, amb un tros de terra al carrer d'Amargura de L'horta de Biniaraix, de les que són propietaris els seus fills i hereus de Bartomeu Colom Alcover: Josep, Llúcia, Maria i Antònia Colom Frontera.

2			Llúcia Frontera Vicens * Sóller 1822	
----------	--	--	--	--

Al padró de 1838 Llúcia Frontera Vicens consta censada amb el seus pares a l'illeta 29 n ° 39, però vivint a Palma.

2		1844 : Illeta 44	Margalida Frontera Vicens * Sóller 1827	
----------	--	-------------------------	---	--

Al padró de 1844 Margalida Frontera Vicens consta, fadrina vivint amb els seus pares a Can Vermell

3	Jaume Frontera «expòsit» * 1838	FADRÍ Adreces Sóller 1906 - Illeta .44 núm. 65 - El Murterar		
----------	---	--	--	--

Al padró de 1910 i amb 72 anys, consta vivint amb la seva «germana» Catalina Frontera Alcover, vídua, a Can Vermell Illeta 44 n ° 64 – El murterar

3			Llúcia Frontera Alcover * Sóller 23-10 -1846	
----------	--	--	--	--

Al padró de 1880 Llúcia Frontera Alcover viu a Can Vermell, fadrina amb 34 anys

3	Pere Joan Colom Albertí * 1831 + 29-3-1894 teixidor	Adreces Sóller 1906 - Illeta 44 núm. 65 - El Murterar 1894: Illeta 41	Catalina Frontera Alcover * Sóller 27-4-1851 1906 - vídua
----------	---	---	--

Al padró de 1880 Catalina Frontera Alcover viu a Can Vermell amb sa mare, fadrina i amb 29 anys

L'any 1889 viu a Can Vermell - illeta 44 núm. 58, vídua amb 38 anys, amb el seu «germà» Jaume «exposit» i Antònia Maria Mayol Frontera de 8 anys, nascuda a Fornalutx. (filla ??) - Pere Colom Albertí, fadrí de 53 anys viu al carrer Trinitat, núm. 9 de Biniraix.

Al padró de 1894, Catalina Frontera Alcover amb 43 anys consta casada amb Pere Joan Colom Albertí, teixidor de 63 anys, vivint a Can Vermell amb el seu «germà» - Jaume «expòsit» i una neboda de 10 anys

Al padró de 1896 viu a Can Vermell, vídua amb 44 anys, l'any 1906 consta com a propietària de la casa de Can Vermell Illeta 44 núm. 137 en la que habita.

3	Pau Frontera Mayol * 1836	m. 1-12-1867 Castell - Menorca	Joana Vidal Pons * Es Castell Menorca * 1844 + 8-3-1930
----------	-------------------------------------	--	--

Pau Frontera Mayol es va casar amb Joana Vidal Pons el 1-12-1867 a El Castell de Menorca.

La seva muller es va tornar a casar a Es Castell amb Bartomeu Pons Barceló el 8-2-1893 i trobam la seva defunció el 8-3-1930 als 94 anys a Maó.

3	Bartomeu Frontera Mayol * 1838 + 1894	M. ? Adreces Sóller 1889: Illeta 42 núm. 28 - Biniraix	Catalina Bauçà Ripoll * 28-12-1844
----------	--	---	--

Bartomeu Frontera Bauçà * 22-11-1874 em. França 1889	Antoni-Lluc Frontera Bauçà * 5-9-1876 em. França 1889	Pau Frontera Bauçà * 17-4-1882 em. França 1895	Margalida Frontera Bauçà * 17-4-1884	Sebastià Frontera Bauçà * 7-4-1886 em. França 1905
---	--	---	--	---

Al 1889 consten empadronats a l'ileta 42 núm. 28 (Biniraix) però residents a França el pare i els dos fills majors Bartomeu i Antoni des dels 12 i 11 anys. La mare i els tres fills més joves consten vivint a Sóller.

3	Antoni Frontera Mayol a: «vermell» 1889: mariner * 17-5-1841	m.Sóller: 14-7-1874 Adreces Sóller 1862: Illeta 44 núm. 51 1889: Illeta 57 núm. 7	Francisca Oliver Casanovas * 1854 + 9-4-1925
----------	--	--	---

Bartomeu Frontera Oliver * 21-3-1875 emigra a França + Le Creusot 26-5-1928	Maties Frontera Oliver * 5-8-1877 emigra a França 1889	Antoni Frontera Oliver * 10-5-1889 emigra a França 1895	Francesc Frontera Oliver * 04-1883 emigra a França 1902	Pau Frontera Oliver * 1888 emigra a França 1902	Sebastià Frontera Oliver * 8-11-1891 emigra a França 1905
--	---	--	--	--	--

L'any 1870-1871 Antoni Frontera Mayol navegava amb la polacra «Fortuna» a L'Havana ¹². És va casar amb Francisca Oliver l'any 1874.

Al padró de 1899 consta com a mariner amb els seus fills vivint a l'ileta 57 núm. 7. Els seus dos fills majors Bartomeu i Maties consten emigrats des dels 12 i 10 anys a França.

L'any 1906 Antoni Frontera Mayol consta com a propietari de la casa de Can Vermell de l'ileta n° 44 núm. 136, però declara habitar a l'ileta 57 i tenir la casa llogada a Catalina Frontera.

3	Joan Ribes Colom * Sóller 1840	m. ? Adreces Sóller 1890: Illeta 43 núm. 9 1932 Illeta.6 núm. 1 carrer Rectoria, 1	Llúcia Frontera Mayol * Sóller 1845 + 13-7-1935
----------	--	--	--

Sense descendència

Al padró de 1932 i amb 88 anys, consta vivint al carrer Rectoria, 1 (forn de can panxeta) amb el matrimoni de Francesc Marroig Oliver i Magdalena Bennassar Frontera (Hi consta com a sogre però pensam és un error)

3	Antoni Castanyer Bauçà * 1838 + ab. 1906	m. ? Adreces Sóller 1895 : Illeta 44 núm. 58 1906: Illeta 43 núm. 9	Margalida Frontera Mayol * 26-9-1853 + 10-01-1932
----------	---	--	--

Maria Castanyer Frontera * 15-6-1878	Margalida Castanyer Frontera * 2-11-1879	Bartomeu Castanyer Frontera * 16-12-1881 1902:em . França	Llúcia Castanyer Frontera * 1886	Antoni Castanyer Frontera * 29-12-1891	Joan Castanyer Frontera 29-12-1891	Catalina Castanyer Frontera 18-4-1894
--	--	---	--	--	--	---

Al padró de 1895 el matrimoni amb els set fills vivien a l'ileta 44 núm. 58 Can Vermell, al murterar
 Al padró de 1905 Margalida Frontera Mayol, ja vídua, viu amb els seus fills a l'ileta 43 núm. 8 - El seu fill Bartomeu Castanyer Frontera ja consta emigrat a França.

Al padró de 1928 Margalida Frontera Mayol viu a Can Vermell, sola i vídua amb 71 anys.

¹² Algunas noticias para la Historia marítima de Sóller -Juan Llabrés Bernal

2. Els Frontera de Can Vermell a Marsella

2.1. Introducció

Traducció, transcripció i adaptació de l'escrit en francès de Frederic Armand, besnét de Maties Frontera Oliver sobre els Frontera de Can Vermell que emigraren a Marsella.

2.2. Generalitats

És molt difícil traçar la ruta dels emigrants sollerics a Marsella perquè hi ha molt pocs arxius sobre el tema i sobretot perquè els censos a França sols es fan cada cinc anys i són poc fiables. Per això pot passar que hi hagi alguns errors d'interpretacions, però en el fons són correctes.

Hi ha diverses famílies FRONTERA que van emigrar a Marsella, però una de les més atípica és la dels FRONTERA de Can Vermell.

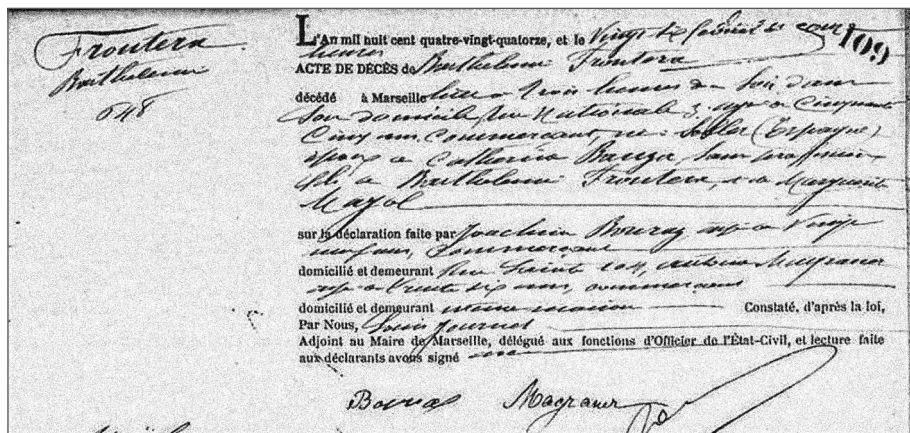
Tots els néts de Pau Frontera i Llàcia Vicens emigraren a França: Bartomeu, Antoni-Lluc, Pau i Sebastià Frontera Bauza; Bartomeu, Maties, Antoni, Francesc, Pau i Sebastià Frontera Oliver.

De fet, foren quatre cosins germans : Maties FRONTERA i OLIVER, Bartomeu, Pau i Antoni-Lluc FRONTERA i BAUÇA que s'instal·laren a Marsella pràcticament al mateix temps, a principis del segle vint. Tots quatre foren comerciants.

No obstant això, investigant als registres de Marsella trobam el certificat de defunció a l'edat de 55 anys de Bartomeu FRONTERA MAYOL (pare de Bartomeu, Antoni-Lluc, Pau i Sebastià Frontera Bauça), que havia nascut a Sóller i que explotava l'any 1894 un restaurant al número 3 de la rue Nationale.

Trancipció de l'acte de defunció – **Annex I** :

L'any mil vuit-cents noranta-quatre, i el vint-i-sis de febrer a onze hores ACTA DE DEFUNCIÓ de Bartomeu FRONTERA va morir a Marsella ahir a les tres de la tarda a la seva casa, carrer Nationale 3, a l'edat de cinquanta cinc anys, comerciant, nascut a Sóller (Espanya) marit de Catalina BAUÇA, sense professió, fill de Bartomeu FRONTERA i Margalida MAYOL, segons la declaració feta per Joaquim BORRÀS, de vint-i-nou anys, comerciant, residint i vivint a la rue

Annex I

Sainte 104 / Antoine MAGRANER, trenta-sis anys, comerciant, domiciliat i resident a la mateixa casa. Reconegut, per llei, per nosaltres, Louis JOURNEL, tinent de batle de Marsella, delegat per les funcions d'Oficial de l'Estat-Civil, i lectura feta als declarants hem firmat amb

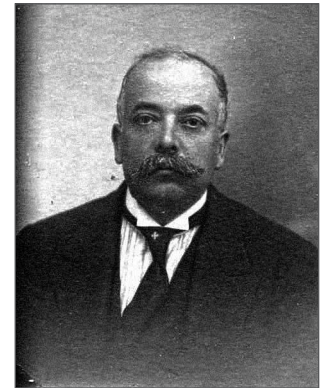
Llavors no trobam cap rastre d'aquesta branca dels FRONTERA durant diversos anys (no obstant que als censos de Sóller hi consta que habiten a França ¹³) fins a l'arribada dels seus dos fills Bartomeu i Pau. Per tant, podem suposar que el primer intent d'instal·lar-se a Marsella va acabar en fracàs a causa de la mort del pare.

2.3. Maties Frontera i Oliver

Pareix que Maties fou el primer que s'instal·la definitivament a Marsella.

Segons l'Emigració sollerica (1836-1936) d'Antoni Quetglas i Joan Estades ¹⁴, Maties FRONTERA i el seu germà Bartomeu, molt joves, van anar a treballar entre 1889 i 1898 a Marsella.

Trobam els dos germans als censos de Marsella de l'any 1891 treballant i vivint, molt joves a dos restaurants de sollerics. Vegeu annexes II i III.

Nascut a Sóller el 05/08/1877
- mort a Marsella el 17/09/1935

Annex II

RECENSEMENT MARSEILLE 1891									
AN	NUMERO	NOM	PRENOM	AGE	NATIONALITE	PROFESSION	STAT	IND	DES
1891	1	Piquel	Jean	18	Fr
	2	Piquel	Maria	8	Fr
	3
	4
	5
	6
	7
	8
	9
	10
	11
	12
	13
	14
	15
	16
	17
	18
	19
	20
	21
	22
	23
	24
	25
	26
	27
	28
	29
	30

Annex III

Recensement 1891									
AN	NUMERO	NOM	PRENOM	AGE	NATIONALITE	PROFESSION	STAT	IND	DES
1891	1	Bouza	Jean	28	Fr
	2	Bouza	Maria	14	Fr
	3
	4
	5
	6
	7
	8
	9
	10
	11
	12
	13
	14
	15
	16
	17
	18
	19
	20
	21
	22
	23
	24
	25
	26
	27
	28
	29
	30

Transcripció de les dades dels dos germans al censos

Bartomeu Frontera Oliver de 16 anys al restaurant de Joan Coll Arbona , al núm. 1 de la Place Castellane

Maties Frontera Oliver de 14 anys al restaurant de Joan Bauça – al núm. 74 de la rue Saint Saturni

13 Padró Sóller 1898 AMS 2856

14 QUETGLAS S.A. I ESTADES J. L'emigració sollerica (1836-1936) PALMA 2009

Els primers indicis de la instal·lació definitiva de Maties la trobam al cens de Marsella de l'any 1901. (ANNEX IV) Ja té 24 anys i està allotjat i treballa com a «garçon» (cambrer) al restaurant d'Antoni MORA, al número 3 de la rue Cartoixans (avui rue Roget de Lise) a prop del Port Vell.

Annex IV

Recensement Marseille 1901									
NUMERO	NOM	PRENOM	AGE	SEX	ESTAT	PROFESSION	INDICIS	INDICIS	INDICIS
2	Colom	Mora	16	M	garçon	Restaurateur			
3	Oliver	Louis	25	M	chef	Restaurateur			
4	Frontera	Margalida	12	F	élève	Restaurateur			
5	Frontera	Margalida	12	F	élève	Restaurateur			

Transcripció de les dades del cens: Frontera Maties -24 anys- garçon restaurant.

Annex V

Recensement Marseille 1906									
NUMERO	NOM	PRENOM	AGE	SEX	ESTAT	PROFESSION	INDICIS	INDICIS	INDICIS
3	Frontera	Margalida	12	F	élève	Restaurateur			
4	Frontera	Margalida	12	F	élève	Restaurateur			
5	Frontera	Margalida	12	F	élève	Restaurateur			

Transcripció de les dades del cens: Frontera Maties -24 anys- garçon restaurant.

Annex VI

A l'esquerra Maties FRONTERA i OLIVER, tot a la dreta Margalida CASTANER i FRONTERA amb la seva filla més jove Louise en braços - La meva padrina Margalida FRONTERA i CASTANER al centre amb el colze a l'espatlla del cuiner mostatxut

Aquest mateix any Maties es casa a Sóller amb la seva cosina-germana Margalida Castanyer Frontera, filla de la seva tia Margalida Frontera Mayol ¹⁵.

Al cens de Marsella de l'any 1906 -ANNEX V - Maties, la seva muller Margalida Castanyer Frontera i la seva filla Francisca habiten al numero 7 de la rue Verge de la Tarde, a prop del Port Vell de Marsella. Viu amb ells el seu germà Bartomeu qui més tard s'instal·larà al municipi de CREUSOT (Saône et Loire) de la regió de Borgonya fent de cafeter, on morirà l'any 1928.

És a partir de l'any 1906 que Maties explota el seu primer restaurant al número 116 del Quai du Port, que traspasarà l'any 1910 per comprar-ne un altre més gran al numero 94 del mateix Quai de Port, així com el bar del veïnat «Le Pac-ha» del número 92 del Quai du Port. Els dos establiments estaven al costat de l'ajuntament al Port Vell de Marsella.

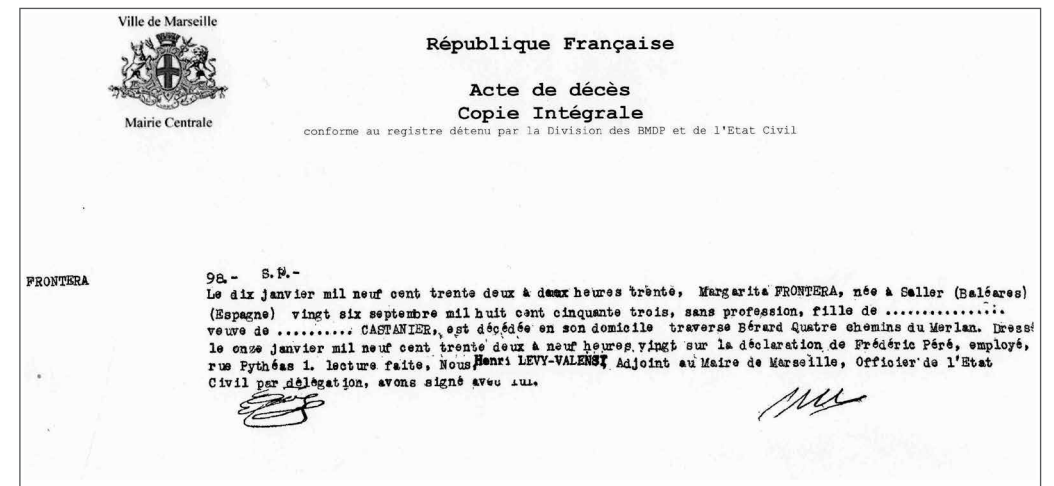
L'any 1921 Maties Frontera i Margalida Castanyer varen perdre el seu fill Maties Frontera Castaner de 12 anys.

L'any 1925 venen el seu restaurant i compren una propietat al Merlan a les afores de Marsella on cria porcs amb el seu gendre, el meu padrí Albert Bourdon.

Amb en Maties Frontera Oliver hi vivia la seva sogre Margalida Frontera Mayol que va morir a Marsella l'any 1932 - ANNEX VII -, i que també era la seva tia, així com bona part dels seus infants, fins a la seva mort l'any 1935, principalment la meva padrina Margalida Frontera Castaner i el seu marit Albert Bourdon.

La meua mare Lucienne BOURDON va néixer i visqué en aquesta casa fins a la mort de sa mare l'any 1935. Després la col·locaran a l'orfenat «Le Cholera» a Marsella amb les seves dues germanes Marie i Louise, fins a la segona guerra mundial, on seran adoptades a la Savoie, la regió d'Alvènia-Roine-Alps. per famílies d'acollida.

Annex VII

Certificat de defunció de Margalida Frontera Mayol, filla de Bartomeu Frontera Vicens i de Margalida Mayol Colom , sogre i tia de Maties Frontera Oliver

2.4. Pau Frontera Bauça

Nascut a Sóller el 17-04-1882.

Va morir després de l'any 1951.

Els primers indicis de Pau a Marsella els trobam al cens de l'any 1906 - ANNEX VIII -, on consta com a dependent a la gran empresa de fruita «Bernard Arbona», 28, Cours Julien a Marsella.

Gràcies a una postal que li desitja un bon any 1909 sabem que encara està treballant a la Maison ARBONA, però al número 93 de la rue de Rome - ANNEX IX

Annex VIII

Recensement Marseille 1906									
NUMERO	NOM	PRENOM	AGE	SEX	ESTAT	PROFESSION	INDICIS	INDICIS	INDICIS
38	Arbona	Bernard	1882	M	chef	fruitier			
	Arbona	Pauline	1866	F	épouse				
	Arbona	Michel	1886	M	chef	fruitier			
	Arbona	Antoine	1889	M	il				
	Arbona	Bernard	1891	M	il				
	Arbona	François	1895	M	il				
	Arbona	Justine	1895	F	il				
	Arbona	Marguerite	1898	F	il				
	Arbona	Jean	1898	M	il				
	Arbona	François	1898	M	il				
	Arbona	Jean	1898	M	il				
	Arbona	Paul	1898	M	il				
	Arbona	Marguerite	1898	F	il				

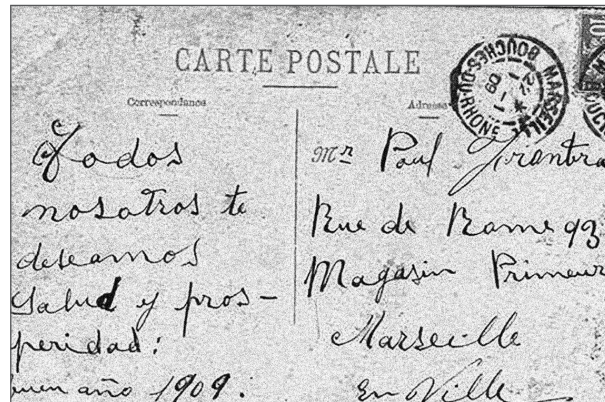
Aquell mateix any de 1909 comprarà el seu comerç de fruites i llegums al número 134 de la mateixa rue de Rome - ANNEX X.

Annex X

Anunci al diari «Le Petit Marseillais» del 11-08-1909

Annex IX

Annex XI

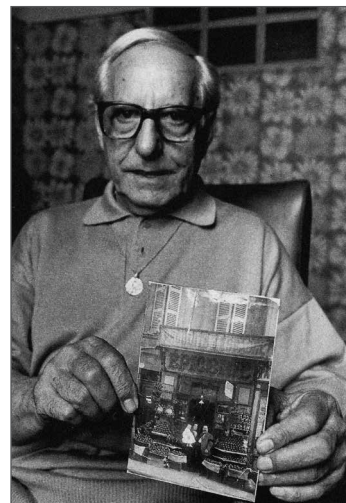
Magatzem de fruites i primeurs de Pau Frontera Bauzá; Vegetu a l'esquerra dos empleats del comerç i a la dreta Pau Frontera Bauza amb la seva primera muller Francoise Anne Olivier.

2.5. Bartomeu Frontera Bauça

Nascut a Sóller el 23-11-1874.

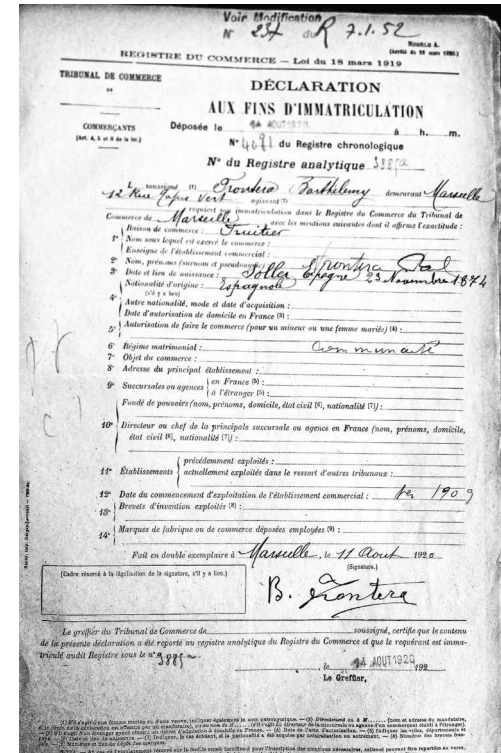
Segons informava l'any 1986 a un diari de Marsella el seu fill Bartomeu Frontera Frontera, son pare Bartomeu Frontera Bauça hauria vingut a França per primera vegada amb son pare Bartomeu Frontera Mayoll'any 1881.

Bartomeu Frontera Bauça sols tenia 7 anys. Ells venien taronges durant la temporada com a venedors ambulants i després retornaven a Sóller

Fotografia de Bartomeu Frontera Frontera fill de Bartomeu Frontera Bauça nét de Bartomeu Frontera Mayol

Annex XII

Registre Mercantil de Marsella any 1920.

Trobam la primera informació de la instal·lació definitiva de Bartomeu FRONTERA BAUÇA al Registre Mercantil de Marsella de 1920 on s'especifica que ell explota una botiga de queviures situada al número 12 rue Tapis Vert, des de 1909.

Annex XIII

Comerç de Bartomeu Frontera Bauça any 1912.

Més tard, aquest comerç continuà regentat pel seu fill Bartomeu FRONTERA i FRONTERA que es casarà el 22/05/1948 a Biniarix amb Marie Rose FRONTERA i RULLAN. Tindran 2 fills Joan Francesc i Marie Rita. Bartomeu Frontera Bauça morirà a Marsella ja centenari

2.6. Antonio Lluc Frontera Bauça

Va néixer a Sóller el 5-9-1876 i va morir també a Sóller el 28-03-1953.

Al padró de Sóller de 1899, consta emigrat a França amb son pare i el seu germà Bartomeu ¹⁶. Tenim molt poca informació sobre la instal·lació d'Antoni Lluc a Marsella. S'instal·larà més tard que els seus germans, perquè les primeres dades que tenim d'ell són al cens de 1911 - Annex XIV - on explota un restaurant al número 7 de la rue du Baignoir amb la seva esposa Margalida COLOM. El seu fill Bartomeu nascut a Sóller el 22 d'abril de 1903 viu amb ells. També acull al seu cosí germà Bartomeu Frontera Oliver (germà de Maties) amb la seva esposa Francesca BERIO que s'instal·laran més tard a Creusot (Saône et Loire).

16 Padró de Sóller 1889 -AMS 2827

Annex XIV

Recensement Marseille 1911									
	nom	prénom	naissance	profession	état	religion	marital	profession	autres
1	Frontera	Jorge	1866	d ^o	d ^o	d ^o	veuf	Comptable	
2	Silvani	Yvonne	1869	d ^o	d ^o	épouse	épouse	Comptable	
3	Silvani	Louis	1874	d ^o	d ^o	lib	célibataire	Comptable	
4	Silvani	Antoinette	1888	d ^o	d ^o	d ^o	épouse	Comptable	
5	Frontera	Antoine	1877	d ^o	d ^o	épouse	épouse	Comptable	
6	Frontera	Marguerite	1879	d ^o	d ^o	épouse	épouse	Comptable	
7	Frontera	Bartolomeu	1904	d ^o	d ^o	lib	célibataire	Comptable	
8	Frontera	Bartolomeu	1875	d ^o	d ^o	épouse	épouse	Comptable	
9	Berio	François	1879	d ^o	d ^o	épouse	épouse	Comptable	
10	Mignot	Rose	1878	d ^o	d ^o	épouse	épouse	Comptable	

Detall del cens de Marsella de l'any 1911 amb la família Frontera-Colom i Frontera-Berio

Annex XVI

3 LUCS. Coquette villa, 1er sur r.-de-ch. 10 p., 2 app. 80.000 cpt, fac. p. solde. S'y adresser Frontera villa Lynda.

Anunci del 27-7-1934 al diari «Le Petit Marseillais»

Venuda la casa de Marsella tornaren a Sóller a les cases de Can Tascó.

Al padró de l'any 1941 consta vivint a Can Tascó -Illeta 42 n° 63, amb la seva muller Margalida Colom Mora i la seva filla fadrina Catalina Frontera Colom.

També el trobam a Biniaraix el 22-05-1948 al matrimoni del seu nebot Bartomeu Frontera Frontera, que es casava per poders amb Maria Rosa Frontera Rullan i al que va representar a l'acte del matrimoni.

Antoni Lluç Frontera Bauçà va morir a Sóller el 28 de març de 1953 i la seva muller Margalida Colom Arbona el 4 de desembre de 1958.

Annex XVII

El trobam després, en les noces del seu fill Bartomeu - ANNEX XV -, el 8 de juny de 1932 a Marsella que es casa amb la seva cosina germana Catalina FRONTERA FRONTERA, filla de Bartomeu FRONTERA BAUÇÀ. El seu oncle Pau FRONTERA BAUÇÀ consta de testimoni al matrimoni.

Annex XV

Ville de Marseille
 République Française
 Acte de mariage
 Copie Intégrale
 conforme au registre détenu par la Division des BMDP et de l'Etat Civil

Frontera & Frontera

Le huit juin mil neuf cent trente-deux, à dix-sept heures, ont comparu publiquement en la Maison commune :

Bartolomé Frontera, commerçant, né à Soller (Espagne) le vingt-deux avril mil neuf cent trois, vingt-neuf ans, domicilié à Marseille, Villa " Lynda " quartier Les 3 Lucs, fils de Antonio Lucas Frontera et de Margarita Colom, son épouse, rentiers à Marseille; d'une part. Et Catherine Frontera, employée, née à Marseille, le dix-sept octobre mil neuf cent dix, vingt-un ans, y domiciliée rue Tapis-Vert 12, fille de Bartolomé Frontera et de Francisca Frontera, son épouse, commerçants à Marseille, présents et consentants; d'autre part. Les futurs époux déclarent qu'il n'a pas été fait de contrat.

Les contractants ayant déclaré l'un après l'autre vouloir se prendre pour époux, Nous avons prononcé au nom de la Loi que Bartolomé Frontera et Catherine Frontera sont unis en mariage.

En présence de : Paul Frontera, commerçant, rue de Rome 134 et de Xavier Albertini, Officier en retraite, rue Aicard 4, témoins majeurs, qui lecture faite, ont signé avec Nous, **JEANES TRIADOU** Adjoint au Maire de Marseille, Officier de l'Etat civil par délégation ... les époux et parties.

P. Frontera Albertini *C. Frontera* *C. Frontera*
B. Bauçà

Antoni Lluç llavors jubilat viu a Villa Lynda al barri dels «Trois Lucs» als suburbis de Marsella. Aquesta propietat serà posada a la venda el 27/07/1934 al diari "Le Petit Marseillais"

Fotografia presa el mes de juny de 1952 a l'hort de Can Tascó. Segons ens informà Catalina Frontera Rullan germana de Maria Rosa, la núvia, hi consten Antoni-Lluç Frontera Bauçà la seva nora Catalina Frontera Frontera i la seva muller Margalida Colom Arbona

Els Jocs Florals de Sóller

Aina Nigorra Vaquer

Resum

Els Jocs Florals són una manifestació pública de promoció de la llengua i la literatura catalanes i la seva celebració arreu del territori de parla catalana va permetre la producció i difusió literàries en català. A Mallorca també se'n celebraren alguns i estudiar-los és necessari per conèixer millor i ampliar el nostre coneixement sobre el patrimoni.

L'objectiu principal d'aquest treball és donar a conèixer els Jocs Florals celebrats a Sóller dia 18 de maig de 1924 al teatre Defensora. Per això, s'ha realitzat una anàlisi dels Jocs a través dels seus promotors i dels autors i les obres guanyadores. També s'han aportat documents gràfics i escrits i s'ha elaborat una contextualització de l'època relacionada amb els organitzadors d'aquest certamen literari. Per concloure el treball, s'han redactat unes conclusions en les quals s'analitza i es valora la rellevància i la repercussió de la celebració d'uns Jocs Florals exclusivament en català.

1. Introducció

Els Jocs Florals són una manifestació pública de promoció de la llengua i la literatura catalanes. Modernament, es varen celebrar per primera vegada l'any 1859 a Barcelona, essent una iniciativa important de la Renaixença. La seva celebració arreu del territori de parla catalana va permetre la producció i difusió literàries en català.

A Mallorca també se celebraren alguns Jocs Florals i estudiar-los és necessari per conèixer millor i ampliar el nostre coneixement sobre el patrimoni literari i cultural de Mallorca, així com sobre les relacions entre els autors del Principat i l'illa.

L'objectiu principal d'aquest treball és donar a conèixer els Jocs Florals celebrats a Sóller l'any 1924. L'anàlisi d'aquests Jocs inclou una contextualització de l'època i de les figures literàries i ideològiques més representatives del moment així com un recull de les dades de la celebració del certamen. Per cloure el treball, s'han redactat unes conclusions en les quals s'analitza i es valora la rellevància i la repercussió de la celebració d'aquests Jocs Florals monolingües en català.

2. Contextualització

L'ambient cultural, literari i polític mallorquins del voltant de 1920 està lligat amb el que es coneix amb el nom de la Generació de 1917; un grup d'intel·lectuals nascuts a Mallorca a finals del segle XIX que es caracteritza per la defensa de la identitat mallorquina «com a part integrant de la cultura catalana» (Graña, 2007:68). Entre aquests intel·lectuals "arquitectes, metges, químics, enginyers, etc." també hi ha els escriptors de la segona promoció de l'Escola Mallorquina.

Els membres d'aquesta generació formen part del grup d'estudiants mallorquins que durant la segona

meitat del segle XIX i bona part del XX varen anar a estudiar a Barcelona on es familiaritzaren amb les idees d'algunes de les personalitats i de les entitats culturals de l'època. Aquells anys de formació foren decisius per a després de la seva tornada posar en marxa a Mallorca un moviment basat en la llengua i la nació que promovia diferents iniciatives culturals (conferències, cursos, certàmens literaris, etc.)

De la Generació de 1917 destaquen: Guillem Forteza, Joan Estelrich, Emili Darder, Pere Oliver Domenge, Antoni Quintana, Elvir Sans, Joan Capó, Miquel Forteza, Guillem Colom, Joan Pons i Marquès, Bartomeu Forteza, Bartomeu Lluís Ferrà, Cristòfol Magraner, Rafel Ginard, Maria Verger, Maria Mayol, Bartomeu Guasp i Bartomeu Barceló, entre d'altres. Independentment dels membres de la segona generació de l'Escola Mallorquina, també col·laboraren plenament amb aquest grup d'intel·lectuals els poetes Miquel Ferrà, Llorenç Riber i Maria Antònia Salvà.

Una vegada retornats a Mallorca i durant la dècada dels anys vint, duen a terme diverses iniciatives literàries, culturals i polítiques com, per exemple, la creació del Centre Regionalista de Mallorca (1917-1919) o la publicació de nombroses revistes i setmanaris com *La veu de Mallorca* (1917-1919), *El Correu de les Lletres* (1921-1922), *l'Almanac de les Lletres* (1921-1922) i *La Nostra Terra* (1928-1936). Com a entitats culturals cal destacar la Secció Mallorquina de la Nostra Parla i l'Associació per la Cultura de Mallorca (1928-1936).

El projecte cultural de l'APCM es pot considerar el punt més àlgid de la Generació de 1917. Consistia en un programa d'actuacions basat en la reivindicació de l'autonomia, la promoció de la llengua catalana i de la cultura, la defensa del patrimoni i l'educació i la divulgació mèdica i científica. Aquesta defensa i divulgació es realitzà a través d'actes, conferències i cursos distribuïts per tots els pobles de l'illa. Durant aquesta època hi hagué diversos nuclis de l'illa on hi hagué especialment molt de moviment cultural i nacional. És el cas, principalment, de Sóller, Artà, Felanitx, Inca i Palma. En aquestes poblacions és on se celebraren més actes i conferències i on es crearen, també, setmanaris locals i les primeres delegacions de l'APCM.

A cada una d'aquestes localitats hi havia un grup d'intel·lectuals que impulsava el moviment mallorquinista. En el cas de Sóller el poeta Guillem Colom Ferrà, president de la Secció Mallorquinista de la Nostra Parla, de la Joventut Mallorquinista i de la Delegació de Sóller de l'APCM, fou la peça més important del nucli solleric. Però també cal destacar la gran tasca de la poetessa Maria Mayol Colom, especialment amb la creació del Foment de Cultura de la Dona (1926) i la importància de la Impremta Marquès i el setmanari *Sóller* amb Joan Marquès Arbona i el seu fill, Miquel Marquès Coll, al capdavant. A Sóller també hi hagué altres escriptors vinculats amb aquesta generació que participaren en les activitats de l'APCM com Cristòfol Magraner Ripoll i Bartomeu Barceló Miquel.

A part de les diverses vinculacions culturals i polítiques ja esmentades, alguns dels membres del grup d'intel·lectuals de la Generació de 1917 també participaren en altres entitats polítiques, com L'Espurna, el Centre Autonomista de Mallorca o Acció Republicana de Mallorca, i en la redacció i el suport de l'Avantprojecte de l'Estatut de les Illes Balears (1931) i de la *Resposta als catalans* (1936).

3. Els jocs Florals de Sóller

3.1. Els orígens i els precedents

La instauració dels Jocs Florals a Barcelona l'any 1859 va representar la creació d'una important plataforma per al foment i la difusió de la literatura, especialment de la poesia, en llengua catalana. La celebració dels Jocs es va convertir en un acte social multitudinari que tenia com a objectiu principal «alentar la

joventut estudiosa a cultivar la literatura i llengua catalanes, per evitar lo abandono d'una i altra i fer un bé a la literatura general» (Domingo, 2009:243).

Els Jocs Florals de 1859 de Barcelona foren exclusivament en català a diferència dels Jocs Florals de lo Rat Penat a València, celebrats poc després, que foren bilingües. A Mallorca, tot i que no s'hi celebraren Jocs Florals el segle XIX, «els poetes [...] foren sempre uns participants assidus als de Barcelona fins al punt que això, juntament amb les lluites ortogràfiques, arribà a crear unes greus discussions el 1870-75» (VV. AA, 1979:341). Ara bé, amb l'arribada del nou segle —i especialment a la dècada de 1920— a Mallorca es comencen a organitzar diferents Jocs Florals que inclouen la participació d'escriptors de tots els territoris de parla catalana.

El 7 d'octubre de 1917 se celebraren els Jocs Florals de la Nostra Parla amb el patrocini de l'Ajuntament de Palma. Foren uns Jocs Florals exclusivament en català i majoritàriament de tema lliure tant en vers com en prosa. L'esdeveniment fou tot un èxit tant pel que fa al nombre de composicions presentades¹ com pels diferents donatius dels territoris de parla catalana per subvencionar els Jocs. Posteriorment, dia 3 d'abril de 1923 se celebraren al Teatre Principal de Palma els Jocs Florals organitzats per l'Associació de Senyores de la Creu Roja. Aquell mateix any, dia 2 de setembre, se celebraren els primers Jocs Florals organitzats per l'Associació per la Cultura de Mallorca a Felanitx i els següents, dia 18 de maig de 1924, se celebraren a Sóller.

3.2. La difusió i la recepció

Independentment de la difusió de les bases del concurs, els Jocs Florals de Sóller foren publicitats també d'altres maneres. En el cas dels setmanaris *Sóller* es publicaren editorials i notícies, abans i després de la seva celebració. Tractaven explícitament la història dels Jocs Florals, qüestions de llengua i nació relacionades amb l'APCM i els valors i la ideologia que es volien promoure amb els Jocs Florals.

A l'editorial del setmanari *Sóller* de dia 5 d'abril de 1924, hi ha un paràgraf que anuncia que l'editorial de la pròxima setmana es dedicarà als Jocs Florals i que estan enunciats dins el programa de festes de la Victòria del mes de maig. Segons l'editor del setmanari, «con la celebración de los Juegos Florales de Mallorca, [...] adquieren nuestras fiestas el mayor grado cultural a que pueden aspirar»². En segon lloc, a l'editorial de dia 12 d'abril de 1924, els Jocs Florals són definits com «[el] acto más brillante que registrarán tal vez los anales sollerenses en muchos años» i es fa una crida a tots aquells sollerics perquè, si és possible, aportin diners per poder realitzar la celebració dignament. També es fa una crida especial a «las señoras y señoritas» perquè decorin el teatre on es realitzarà l'acte amb flors de diferents colors i fragàncies. Es demana que cedeixin les flors dels seus jardins i que, si no en tenen, col·laborin per tal de teixir guinardes de flors. Finalment, també s'anima els escriptors a presentar les seves obres.

Cal destacar que l'any 1924 a Sóller també s'editava el setmanari *La Voz de Sóller*, però no s'hi publica cap tipus de publicitat relacionada amb els Jocs Florals. Tot i això, es publiquen tres articles relacionats amb els Jocs Florals. El primer³, firmat per Belmonte IV —segurament pseudònim utilitzat pel director del setmanari, Salvador Calatayud—, realitza una crítica extensa als Jocs Florals que s'ha de relacionar amb la rivalitat que hi havia entre el setmanari *Sóller* i *La Voz de Sóller* i els seus respectius editors. L'article comença de la manera següent:

El Domingo pasado tuvisteis en Sóller Juegos Florales. Yo no asistí a ellos, ni me

¹ 241 composicions en vers o prosa i 14 composicions musicals.

² *Sóller*, n. 21, (5/04/1924), pàg. 1 i 2.

³ «Los Juegos Florales». De aquí y de acá [secció], *La Voz de Sóller*, n. 21, (24/05/1924), pàg. 1 i 2.

??

invitaron. Por supuesto que, si llegan a invitarme les hago un feo. A mí, francamente, me gusta Sóller pero no me gustan los Juegos Florales.

A continuació, l'autor recorda que va assistir als Jocs Florals que se celebraren a Palma al Teatre Principal, en els quals «segons la seva opinió» els poetes mallorquins havien realitzat obres amb un llenguatge incomprensible. El segon article que apareix a *La Voz de Sóller* correspon a una notícia⁴ en la qual s'esmenta la presidència, el jurat, la Cort d'Amor i els guanyadors així com algunes referències als discursos del jurat qualificador.

El tercer text⁵ torna a ser un article d'opinió firmat per «Uno que ante todo, es español» en el qual l'autor, «sin deseos de ofender ni de molestar a nadie», critica gairebé tots els guardonats i les seves obres. Assegura que llegí els poemes premiats i l'única que salva és el de Jaume Rosquellas. Seguidament, alaba la Reina de la Festa i la seva Cort, però es queixa que el Ferrocarril de Sóller posàs un tren extra i gratuït a les deu del vespre. Afirmar que a ell com a accionista del Ferrocarril mai no li havien ofert cap tren extra i/o gratuït. Finalment, s'estranya que a la festa no hi assistís el «pundonoroso y digno capitán de carabineros».

Independentment de les opinions extremes de *La Voz de Sóller*, l'acte fou tot un èxit i molta gent es va quedar sense entrada. El nombre de participants també fou elevat i la qualitat de les obres i els seus autors es va demostrar durant la celebració del certamen.

4 «Juegos Florales de Mallorca», *La Voz de Sóller*, n. 21, (24/05/1924), pàg. 4.

5 «Juegos Florales en Sóller», dins *La Voz de Sóller*, n. 22, (31/05/1924), pàg. 1 i 2.

3.3. Els promotors, les bases del certamen i el jurat

L'Associació per la Cultura de Mallorca (1923-1926) fou la promotora dels Jocs Florals de Sóller de l'any 1924. Entre el mes de maig de 1923 i el mes de desembre del mateix any es consoliden les primeres delegacions o «delegades» —forma que apareix al *Quadern mensual* de l'APCM— d'aquesta associació. Les primeres foren les de Felanitx, Sóller i Pollença. Segurament per aquest motiu els primers Jocs Florals que se celebraren foren els de Felanitx (2 de setembre de 1923) i els de Sóller (18 de maig de 1924). A part, també s'havien programat uns Jocs Florals l'any 1925 a Palma, amb la col·laboració de l'Ajuntament, que mai no s'arribaren a celebrar.

Sembla que «existia una Comissió organitzadora de l'Associació per la Cultura de Mallorca, al secretari de la qual havia de trametre's la butlleta d'inscripció. Els indicis apunten que, la Comissió, la formaven els signants [...] de la circular» (Graña, 2007:178) entre els quals hi havia el poeta solleric Guillem Colom Ferrà.

La Delegació de Sóller es constituí a la Junta Ordinària de la Directiva de dia 12 de juny de 1923 i en formaren part diversos intel·lectuals i escriptors com Guillem Colom, Maria Mayol, Cristòfol Magraner o Joan Marquès.

Al *Quadern mensual núm.2* apareix que la reunió constitutiva de la Delegació de Sóller va ser dia 7 de juny a les nou de vespre a casa de Miquel Marquès Coll, un dels fundadors, el 1921, de la Joventut Mallorquinista de Sóller. Hi assistiren Antònia Rul·lan, Catalina Rotger, Francisca Valls, Maria Mayol, Magdalena Coll, Guillem Colom, el prevere Jeroni Pons, Joan Marquès, Josep Serra, Andreu Canyelles, Mateu Oliver, Gabriel Mayol, Miquel Marquès i Andreu Arbona. A part, també s'hi adheriren verbalment o per escrit: Antònia Casasnoves, vídua d'Arbona, Damià Mayol, Guillem Ripoll, Guillem Castanyer, Marià Rovira, Bartomeu Billoch, Bartomeu Colom, Guillem Marquès, Francesc Ripoll, Miquel Puig i Josep Frau. La Junta de la Delegació de Sóller es formà a partir de la mateixa junta de la Joventut Mallorquinista. La candidatura i junta oficial quedà de la següent manera: president, Guillem Colom Ferrà⁶; vicepresident, Miquel Marquès Coll⁷; secretari, Andreu Arbona Oliver⁸; vicesecretari, Guillem Castanyer Rullan; comptador, Andreu Canyelles Muntaner⁹; tesorero, Bartomeu Colom Ferrà¹⁰; biblio-

6 Guillem Colom Ferrà (Sóller, 24/12/1890 – Palma, 6/06/1979) estudià humanitats i filosofia al seminari de Mallorca i es llicencià en lletres a la Universitat de Barcelona l'any 1917. Fou un dels membres de l'anomenada Escola Mallorquina i autor de llibres de poesia i teatre. Publicà, entre d'altres, el poema *El Comte Mal* (1950) i les memòries *Entre el caliu i la cendra* (1890-1965). Participà com a poeta i jurat a nombrosos Jocs Florals i l'any 1973 fou proclamat Mestre en Gai Saber als Jocs Florals de Barcelona.

7 Miquel Marquès Coll (Sóller, 18/11/1901 – Palma, 5/12/1992) periodista i fill de l'impressor Joan Marquès Arbona. El 1919 marxà a estudiar el fotogratat i altres arts gràfiques i d'enquadernació. Fou el director del setmanari *Sóller* després de la mort del seu pare i un dels fundadors de l'APCM i de l'Obra Cultural Balear. També fou col·laborador de l'*Almanac de les Lletres* i de Francesc de Borja Moll. L'any 1966 obtengué el Premi Ciutat de Palma de Periodisme. És autor d'un conte titulat *El lligam* (1925).

8 Andreu Arbona Oliver (Sóller, 1903 – Sóller, 1982) periodista, escriptor i pioner del moviment esperantista de les Illes Balears. Estudià al Seminari de Palma i el 1918 començà a publicar articles al *Sóller*, setmanari del qual en fou el cap de redacció (1955-1972). Fou també president i fundador del Club Esportiu Sóller i secretari del congrés català a Sóller l'any 1927. Escrigué una obra dramàtica titulada *Pobre Xafarroti!... (escenes d'un drama subtil)* que es publicà a la revista *Majòrica* l'any 1925 i deixà dues obres inèdites: una biografia del bisbe Nadal i un estudi sobre l'atac pirata a Sóller de 1561 titulat *L'onze de maig*. L'any 1996 l'Associació Cultural Veu de Sóller publicà un recull dels seus articles titulat *Fent volar l'estel*.

9 Andreu Canyelles Muntaner, de malnom de Can Patí, comptable de diverses empreses i soci de la fàbrica de gel de Valentí Puig. Va fer feina de representant i de treballador a una tafona i a un banc. Estava casat amb la filla petita de Joan Marquès Arbona, Antònia Marquès Coll i també treballà a l'escriptori de l'impremta Marquès.

10 Bartomeu Colom Ferrà (Sóller, 1883 – Sóller, 1944), germà gran del poeta Guillem Colom Ferrà. Perit agrònom per la Universitat de Barcelona i fundador, l'any 1919, del Sindicat Agrícola Catòlic San Bartolomé, posteriorment anomenat Tafona

tecari, Mossèn Jeroni Pons Roca¹¹ i vocals, Maria Mayol Colom¹², Catalina Rotger Femenias¹³, Mossèn Pere Antoni Magraner¹⁴, Josep Serra Pastor¹⁵ i Miquel Puig i Morell.

Les persones o entitats que volgueren col·laborar en la celebració del certamen literari i aportaren diners per tal que fos possible foren: el Banc de Sóller, el Credit Balear, la Solidez, Mayol Frontera i Cia., i els particulars Arbona i Palou, Rullan i Mayol, Josep Enseñat, Joan Pizà, Pere Antoni Casanoves, Francesc Mayol Trias, el Bisbe Colom, Miquel Lladó i Vicens Alcover. Entre aquestes entitats destaca la gran quantitat de diners que donà el Banc de Sóller (250 pessetes), el Credit Balear (250 pessetes) i la fàbrica la Solidez propietat de Jeroni Estades (150 pessetes). A més, l'Ajuntament de Palma patrocinà la copa artística. Tota aquesta relació de noms, a part de les despeses que implicà la celebració del certamen –com per exemple un telegrama a Joan Estelrich (1,90 pessetes) o el viatge de Llorenç Riber (106 pessetes)– han estat extretes d'un document inèdit que trobà la filla d'Andreu Canyelles Muntaner¹⁶, el comptador de la Delegació de Sóller, i que s'ha adjuntat al final del treball.

Per tal d'informar i publicitar els Jocs Florals de Sóller, l'APCM redacta una convocatòria de participants firmada pel president, Elvir Sans i Rosselló i els secretaris del moment, Joan Capó Valls de Padrines (secretari 1923) i Antoni Quintana Garau (secretari 1924). Els anuncis en concret es publicaren a diferents revistes culturals i diaris mallorquins com en el *Quadern mensual*¹⁷ de l'APCM o el *Sóller*¹⁸ i la revista *Majòrica*¹⁹, entre d'altres. Es tracta d'un anunci o cartell destinat «als poetes i prosadors de Mallorca i de tots els territoris a on la nostra llengua és parlada o coneguda»²⁰ en què s'especifiquen els premis i les bases de la convocatòria. Els dos tipus de premis que s'adjudiquen són els ordinaris i els extraordinaris. Pel que fa als ordinaris, sota el lema de *Pàtria, Fe i Amor*, són l'Englantina d'or per al millor

Agrícola. Fou membre fundador del Centre Autonomista de Mallorca i l'any 1936 President del Partit Regionalista a Sóller.

11 Jeroni Pons Roca, (Sóller, 1889 – Estret de Gibraltar, 1954) prevere, escriptor, historiador i professor de francès a l'Institut Balear. Fundà la revista religiosa *El grano de mostaza* (1912-1915) i col·laborà al setmanari *Sóller*, a la *Voz de Sóller* i al *Correo de Mallorca*. També traduí al castellà novel·les franceses de Pierre l'Ermite i publicà la novel·la *La llar dels avis. Novel·la de costums mallorquines* (1921).

12 Maria Mayol Colom (Sóller, 1883 – Cala Major, Palma 1959) escriptora i política d'ideologia mallorquinista. Estudià a França a la Universitat de Bordeus. A Mallorca es dedicà a l'ensenyament del francès i del català. Fundà el Foment de la Cultura de la Dona de Sóller (1926-1934) i participà en l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears. Col·laborà en diverses publicacions com l'*Almanac de les lletres*, *La Nostra Terra* o el *Sóller* i és autora de nombrosos poemes i de l'obra de teatre *Margalideta de Sortdevin*. Guanyà diversos premis a diferents Jocs Florals.

13 Catalina Rotger Femenias, fou la secretària del Foment de Cultura de la Dona i una de les principals amigues de Maria Mayol Colom. Era germana de la dona del poeta Guillem Colom Ferrà, Francisca Rotger Femenias. S'ocupà de temes i activitats considerats específicament femenins, amb una especial preocupació per la formació de la dona.

14 Pere Antoni Magraner Coll (Sóller, 10/12/1878 – Sóller, 1/12/1939) va estudiar al Seminari Concilià de Sant Pere de Palma. Fou ordenat sacerdot l'any 1903 i entre l'any 1908-1918 emigrà a l'Argentina. En tornar passà a ser vicari cooperador de la parròquia de Sóller i responsable de la de Deià. Arran de la canonització de Catalina Thomàs per part de Pius XI, la diòcesi de Mallorca convocà un certamen per escriure la biografia de Santa Catalina Thomàs i ell el guanyà. Publicà *Vida de Santa Catalina Thomàs. Verge mallorquina* (1931) i l'any 1905 també obtingué un accésit a la convocatòria dels premis d'assagística dels Jocs Florals de Palma.

15 Josep Serra Pastor (Sóller, 1898 – Sóller, 1962) farmacèutic i polític. Va ser regidor de 1931 a 1933 i batle de l'Ajuntament de Sóller durant la Segona República (del maig al juliol de 1936). Va estar afiliat al partit Esquerra Republicana Balear i assistí a l'assemblea per aprovar el projecte d'Estatut de Mallorca i Eivissa. Amb posterioritat al cop d'Estat de 1936 fou detingut, empresonat i condemnat a mort, però va ser alliberat el 1943 gràcies a les gestions familiars.

16 La filla d'Andreu Canyelles Muntaner és Catalina Tomàs Canyelles Marquès, néta de l'impressor i director del setmanari *Sóller*, Joan Marquès Arbona.

17 APCM, *Quadern mensual*, núm. 2, Sóller, (juny-juliol 1923), pàg. 32-33 i APCM, *Quadern mensual*, núm. 5, Sóller, (gener-març 1924), pàg. 78 i 79.

18 *Sóller*, (15/03/1924), pàg. 7.

19 *Majòrica*, n.3, (març 1924), pàg. 2.

20 *Sóller*, (15/03/1924), pàg. 7.

poema d'esperit patriòtic, històric o tradicional; la Viola d'or i d'argent per al millor poema religiós o moral i la Flor natural per al millor poema de temàtica lliure. Aquests tres primers premis se suposa que també tenien una remuneració econòmica, tot i que no apareix al cartell.

Per altra banda, els premis extraordinaris fan referència a la millor prosa, a la millor obra escènica, al millor conte per a infants i al millor treball, sigui en prosa o en vers, «que canti les belleses o un fet històric» del lloc corresponent on se celebren els Jocs. El guanyador de la millor prosa serà beneficiat amb una copa artística i els altres amb una remuneració econòmica. Per a l'obra escènica s'ofereixen 250 pessetes, per al conte infantil 150 pessetes i per al treball sobre Sóller/Felanitx, 130 pessetes. A més a més, segons els organitzadors «s'atorgaran tots els premis que sien menester per recompensar degudament les composicions del concurs que en sien mereixedores, com també els Accésits i Mencions honorífiques que judiquin ben merescuts»²¹. A part dels premis, també s'anuncien altres qüestions sobre la presentació de les obres literàries. S'especifica que han de ser originals, inèdites i que han d'estar escrites en «la nostra llengua» i amb una lletra clara.

Els originals han de ser enviats al carrer del Bisbe Maura, número 2 (Palma) a nom del secretari de l'associació i han de dur visible el títol i el lema de la composició. Pel que fa al nom de l'autor, ha de constar a un «plec clos», és a dir, no ha d'estar visible. En el cartell també s'afirma que, si hi ha cap premi que no sigui entregat a l'acte públic dels Jocs, es deixaria fins dia 31 de desembre d'aquell mateix any per poder-lo recollir. En cas que no fos així, s'entendria que els autors hi renunciaven. Finalment, l'APCM «se reserva per un any l'exclusiva propietat de les obres premiades, entenent-se que la publicació total o parcial de qualsevulla d'elles abans de la celebració de la festa, implica la renúncia al premi i als honors consegüents»²². A l'acta de dia 10 de juliol de 1923 de l'APCM s'acordà que les obres escèniques «no estiguin compreses dins el plaç d'un any en lo qu'afecta a la propietat, entenguent-se que l'autor premiat se compromet a deixar-la representar gratuïtament a Mallorca durant el susdit any i per elements adherits a l'Associació»²³.

3.4. La celebració de l'acte

L'espai escollit per celebrar aquesta festa poètica fou el teatre de La Defensora Sollerense. Es tracta d'un teatre construït l'any 1887 amb una capacitat per a 350 espectadors que més endavant s'amplià a 376. El teatre, que fins a l'any 1999 no passà a ser de l'Ajuntament de Sóller, dia 18 de maig de 1924 estava ple a vessar com s'ha pogut comprovar a través de les fotografies i les notícies de diferents periòdics. El Ferrocarril de Sóller va posar un tren especial a disposició dels membres de l'APCM que va partir de Sóller a les deu del vespre perquè la gent no hagués de quedar a dormir al poble. De fet, hi va haver molta gent que per motius d'espai no hi va poder assistir i exclusivament hi assistiren els associats a l'APCM i alguns dels seus familiars:

Las entradas para dicha solemnidad serán repartidas exclusivamente entre los asociados locales de la entidad cultural organizadora por rigurosa prorrateo, con el fin de evitar los disgustos y postergaciones que, por ser tan reducido el local en comporación con el gran número de personas que desea asistir, inevitablemente no haciéndolo así, habría de haber. [...] El entusiasmo es grandísimo y no será de extrañar si en tal día en el teatro de la «Defensora» se registra un lleno como jamás otro igual se haya visto²⁴.

21 *Ibid.*

22 *Ibid.*

23 Actes de l'APCM; (10/07/1923), pàg. 6.

24 «Veredict», *Sóller*, (3/05/1924), pàg. 4.

Contribució en Caixa en r. Genor	114.00	
rebutó a cobrar de l'any anterior	16.00	
" " de Genor 1924 i 1925	121.50	
(Whit Maig Juny)	185.50	
	397.00	
Donatius dels Jocs Florals		
Banc de Soller	250.00	
Credit Balcar	250.00	
Arbona i Nou	15.00	
Rullan y Mayol	15.00	
Mayol Baulina y Cia	15.00	
Salvador	15.00	
Josep Casanova	15.00	
Joan Pina	15.00	
Pere i Casanova	15.00	
Jaume Mayol i Cia	5.00	
Bisbe Colom	150.00	
Miquel Nadal	15.00	
Joan Alcover	15.00	
	790.00	
	1187.00	
Un telegrama a n'Estelrich		1.90
viatge de Manu Ribes		105.00
factura Píllach		141.00
Miquel Nadal		72.00
29 ag 73, multa a 2'50		74.20
Bernardí Selia		20.00
Joan Sotoca		3.00
factura Ferrera		108.25
" " (Antonia Estades)		16.75
	1187.00	542.30

El teatre es decorà amb ornaments florals, com era tradició. A l'escenari destacaven unes cortines fetes amb tela de llengües a damunt de les quals hi havia l'escut de l'APCM de grans dimensions teixit amb flors naturals²⁵. Tot el tema de la decoració va ser a càrrec de les senyorettes de Sóller i del pintor sollerí Cristòfol Pizà que oferiren les flors dels seus jardins i els seus coneixements per teixir.

Al fons de l'escenari, sobre una tarima, hi havia la Cort d'Amor formada per set al·lotes solleriques. La Reina de la Festa estava asseguda al centre amb una trona ostentosa i a cada banda hi havia les altres al·lotes, totes elles també assegudes. A la part esquerra de l'escenari i asseguts darrere una taula hi havia tots els membres de la presidència i al costat dret, també asseguts darrere una taula, el jurat qualificador.

La presidència d'aquests Jocs Florals estava formada per sis membres. Com a representants del poble hi havia el batle de Sóller, Josep Ferrer Oliver, i el rector del poble, Rafel Sitjar. El món literari estava representat per l'escriptor Salvador Galmés Sanxo—que duia la repre-

sentació del bisbe de Mallorca— i el poeta Joan Alcover Maspons. En representació de l'Ajuntament de Palma hi havia el regidor Juan Valenzuela Alcarín i, finalment, en representació de l'APCM, el seu president Elvir Sans Rosselló. Per altra banda, el jurat qualificador estava compost per cinc membres: Josep Maria Tous i Maroto, que n'era el president, el secretari Antoni Quintana Garau i els vocals i mantenidors Joan Estelrich i Artigues, Cristòfol Magraner Pastor i Bartomeu Forteza Pinya.

A part del jurat qualificador i de la presidència també hi va haver una Cort d'Amor formada per set al·lotes solleriques. Anaven vestides totes de blanc i portaven un ram de flors; ornament típic i símbol dels Jocs Florals. Una d'elles, Margalida Magraner Pastor, va ser nomenada Reina dels Jocs Florals de Sóller per Guillem Colom Ferrer. Segons la tradició, el guanyador de la Flor natural triava la jove que seria la Reina de la Festa i li atorgava el seu premi, que estava adornat amb una cinta de seda color verd que tenia brodat, en el nus del llaç, l'escut de l'APCM amb fils d'or i plata²⁶. En aquesta celebració també hi assistiren la Reina de la Festa dels Jocs Florals de Felanitx i tota la seva Cort d'Amor.

Les al·lotes que formen la Cort d'Amor tenen algun tipus de relació amb la cultura, especialment pels seus familiars més pròxims. Margalida Magraner Ripoll²⁷, nomenada Reina dels Jocs Florals de Sóller,

era la germana de Cristòfol Magraner Ripoll, membre del jurat i poeta de l'Escola Mallorquina. Mariana Pizà Ramis era la filla del pintor sollerí Cristòfol Pizà Bennàsser, conegut també amb el sobrenom de «Salero» i col·laborador en la decoració del teatre per a la celebració del certamen literari. Catalina Marquès Mayol, filla de Bernat Marquès i Catalina Mayol, era la neboda de l'escriptora i política Maria Mayol Colom. Catalina Ferrer Ripoll era la filla del batle d'aquell moment, Josep Ferrer Oliver. Francisca Arbona Casanovas fou vocal a la *Juventud Femenina de Acció Catòlica* (Bernat i Quetglas, 2008:312) i Catalina Arbona Bell fou la secretària del *Foment de Cultura de la Dona/Biblioteca de Cultura Popular de Sóller* (Bernat i Quetglas, 2008:307). Pel que fa a Esperança Marquès Terrassa no s'ha torbat cap referència.

L'inici de la celebració va ser a les quatre i mitja del capvespre amb el teatre Defensora ple a vessar. La comitiva va entrar al recinte i, una vegada tots col·locats, un trio de corda que havia vingut expressament des de Ciutat va interpretar una simfonia²⁸. A continuació, el batle inaugura l'acte amb les tradicionals paraules de: «Comença la festa» i el president del jurat, Tous i Maroto, pronuncia el discurs d'obertura, el qual va ser interromput diverses vegades per aplaudiments. En el discurs exposà el gran encert que fou celebrar els Jocs Florals a la vall de Sóller perquè era l'indret més poètic de tota l'illa. També donà les gràcies de poder ser el president perquè ho considerava un gran honor, tot i que immerescut, i perquè d'aquesta manera podia retre homenatge al poble de Sóller que, segons ell, «quelcom de la qualitat de poeta que Déu volgué donar-me, va ésser per medi d'aquesta vall privilegiada»²⁹. Tot seguit justificà els motius pels quals Sóller era l'indret ideal per celebrar la gaia festa i acabà dient que no es volia allargar més perquè s'havia de donar pas a conèixer les composicions guardonades, però abans, apuntà dues idees més: la primera era que creia que la poesia ha de sortir del cor més que del cervell i la segona idea era la importància i la vitalitat de la celebració dels Jocs Florals.

Pel que fa als premis —la Flor natural, l'Englantina, la Viola i la copa artística— varen ser exposats uns dies abans a l'aparador de la farmàcia de Josep Serra Pastor, situada a la plaça de Sóller.

3.5. Els treballs presentats: les obres guardonades i els seus autors

En total es presentaren cent dasset obres, quinze de les quals reberen algun tipus de premi. A continuació s'adjunta una llista de les obres presentades extreta del setmanari *Sóller*.

TREBALLS PRESENTATS

Títol	Lema	Títol	Lema
Idili místic	Dins la nit callada	Delirant!	Somniador
A l'amiga sardanista	Endreça	L'Emigrant	Mallorca aimada, bressol d'amors
Cançó de la Pàtria	Terra nostra	Progetes	I llavors li digué l'enamorada
El vestit nou de l'Emperador		Centenari	Veus del cor
Anyorança	Nocturn	El somni d'un humil	Espil lismes (<i>sic.</i>) de lànima
Cançó de la nit serena	Estels	Records de ma infantesa	<i>Quis sicuts Deus?</i>

Pastor, però sembla que és una errada perquè es tracta d'una germana de l'escriptor Cristòfol Magraner Ripoll.

²⁸ Emili Darder s'encarregà de la música que ambientà l'acte. Actes de l'APCM, (5/04/1924), pàg. 13.

²⁹ «Els Jocs Florals de Mallorca, Sóller maig 1924», *Sóller*, (24/05/1924), pàg. 3-5.

²⁵ *Majòrica*, (maig 1924), n.5.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Totes les referències que surten sobre la Reina de la Festa dels Jocs Florals de Sóller la identifiquen com a Margalida Magraner

Enyor	Sis dècimes	La flor del cementeri	Taronges i tarongers
Les tres filles del rei		Cançó novella	
Elogi dels (<i>sic</i>). sofriment	Clementina em dic, Clementina em deia	Un comte blanc	Candidesa
El meu amor	<i>Germaine</i>	A la ciutat de Sóller	Flors immortals
Rims a l'aimada ignota	En l'hora capvespral	L'antra	El Bufador de Sóller
Corranda	Glosa	Tres cançons	Un cançoner
La Conquesta de Mallorca per Jaume I	Al Rei Valerós	Aiguaforts mallorquins	Sonets
Clarors d'amatista	A ple camp	El meu corcei	Visió íntima
De natura	Garba de sonets	La dançarina	
Espurnes	Poncelles	Hivern Primavera	
Per què, Senyor?	Fides et Vita	La oració fervent	Mon amor
Lloa al xiprer	Com un aeglegia	La Divina Sang del Crist de Sóller	De la història de la vida
Els Glosadors del dia		El Vall florit	Sóller
L'organista de un poblet		El pelegrí	La promesa
Cançó del camí	Camina, caminaràs	Un fet d'antany	
Marina	Excelsior	Vida Amor	
Via dolorosa	Paraules a l'esposa	El Comte Mal	Amor i Mort
Dues nines	Mainada	L'Assumpta	Jam hiems translit
Oda al marxant		Mallorca a sos Congregants	Felanitx
A la Creu	Abaix els infidels	Cant de Corpus	Adoro te devota
Agonia muntanya (<i>sic.</i>)	Plany apocalíptic	El miracle de la Mare de Déu	
Els dos camins		L'últim foc de Reconquesta	
Lloances a l'ermitana hospitalària		El país de Jesús	
Plenitud de maig	Cançó de Primavera	Instants del camí	
La darrera alegria d'En Gori Terrisser.	Empordanesa	Cant de la conformitat	
Jesuchrist	Visions del viure espiritual	Cançonet	És l'amor qui em fa cantar

Balada d'Epifania		Tal faràs, tal trobaràs	
Triptic	Yebisay	Elegia tardoral	Esperant
Conferència Telefònica		Elogi a la caritat i a la misericòrdia	
Sang Redemptora		Col·loquis capvesprals	Records de juvenesa
Desig lograt	Missa nova	Visions de Moreria	
La dona forta		En Joan que turmentava les bèsties	
Estimar, servir		Temps de maig	Coneixes el país on floreix el taronger?
Per damunt les boires		El darrer pagès	
Salomé	Visió tràgica	Flors del cor	La vida és un verger
Els déus morals i intel·lectuals	VIII sonets	Camperola	<i>Sursum corda</i>
Minutet apassionat	Tribut	S'estrevé més en una hora que en un any	
Cançó d'abril	De l'amor	Paraula de rei no pot mentir	
La Creu de terme	Ombra beneïda	Tarda morent	Espiga d'or
L'amor del serrai	Sóller	Barcarola	Cançó
Cançó de la joia	L'enamorat	Paratges estimats	De la vall garrida
El admonici d'una bella i malaconsellada damisela		Narració	
La Masia	Records de l'estimada	Primera comunió	Per la primavera a Limpías
Gloses del mar i de la terra		El rústic villancet	Nadales
Trescant pels cims	Amunt	Epitalàmica a Teresa	Beutat camperola
Bella ofrena	Qui sembla, cull	Gest heroic	Premi merescut
El Triple do	<i>I remember</i>	Montanyes	
Mare de Déu d'Agost	<i>Salus infirmorum</i>	Egloga	Desesper
Somni d'amor	Espurna	Voldria estimar-te	Diuen les fades
Primavera	Flors i llum	Cançó	
Oda	Arbre florit	La llar	Avior
Camperola	De l'amor	Tardoral I	Cauen les fulles
Sonets			

Pel que fa als premis ordinaris se n'atorgaren set. El guanyador de la Flor natural fou el poeta solleric Guillem Colom i Ferrà amb l'obra «El Comte Mal» que portava el lema d'«Amor i Mort». Aquest poema sortí publicat al setmanari *Sóller*³⁰ i és la primera versió del poema perquè Colom l'anà ampliant fins a crear un poema èpic que va ser guardonat als Jocs Florals de Perpinyà el 1950 i publicat també aquell any per l'editorial Moll. En el cas de la Flor natural es concediren dos accessits. El primer fou per al barceloní Josep Vives i Miret per l'obra titulada «L'amiga sardanista», amb el lema «Endreça», la qual no ha estat mai publicada i tampoc no se n'ha pogut localitzar cap manuscrit, i el segon per a Maria Teresa Vernet i Real amb el poema titulat «Enyorança (Nocturn)» que va sortir publicat el mes de setembre de 1924 a la revista *Art Novell*.

L'englantina d'or va ser per al campaneter Llorenç Riber i Campins amb el poema «Cançó del camí» que duia per lema «Camina, caminaràs». Aquest poema va sortir publicat també al setmanari *Sóller*³¹ i es troba a les *Poesies*³². D'aquesta categoria no es va concedir cap accessit.

La Viola d'or i d'argent fou per a Jaume Rosquellas i Alessan amb el poema «Lloances a l'ermitana hospitalària». Rosquellas no va poder assistir a l'acte i el premi fou recollit per Josep Maria Tous i Maroto. El poema també es va transcriure al setmanari *Sóller*³³ i, per altra banda, se'n conserva una còpia a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Es troba publicat al seu primer llibre de poesia, *Divuit poemes*³⁴. També s'atorgaren dos accessits a la Viola d'or i d'argent. El primer va ser per al sabadellenc Pere Salom Morera pel poema «El rústic vil·lancet» amb el lema de «Nadales» i el segon accessit va ser per al mallorquí Francesc Pomar Bonnín amb «Desig lograt», amb el lema «Missa nova». Pel que fa al poema *El rústic vil·lancet* es conserva un mecanoscrit a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i no ha estat mai publicat. Per altra banda, el poema «Desig lograt» amb el lema «Missa nova» podria correspondre al poema titulat «Missa nova» que apareix al llibre *Poesies*³⁵.

Pel que fa als premis extraordinaris, la copa artística, és a dir, el premi a la millor obra en prosa va ser per l'escriptor Salvador Galmés amb *Vida. Amor* publicada a *Catalana*³⁶ l'any 1925. El premi per l'obra escènica va ser per a Ignasi Folch i Torres amb l'obra *Per damunt les boires*. Tot i aparèixer com una de les obres principals d'aquest autor, no hi ha constància que hagi estat publicada. També hi va haver premiats en la categoria dels contes per a infants. El primer premi d'aquesta categoria va ser per a Francisco Rossetti amb l'obra *El vestit nou de l'Emperador*. Aquesta obra teatral, inspirada en un dels contes de l'escriptor Hans Christian Andersen, va ser publicada l'any 1927 a la col·lecció «Biblioteca Iluro. Mataró» i, com s'especifica a la mateixa edició a una secció titulada «Dues paraules» i redactada per Julià Gual i Masuller, l'obra va ser tot un èxit perquè «l'editor [va decidir] fer-ne una segona edició just al mig any d'haver-la publicat». En aquesta categoria també s'atorgà un accessit que va ser per a Maria Josefa Penya Gelabert, la germana d'Antoni Maria Penya, amb el conte *Paraula de Rei no pot mentir*, la qual no ha estat possible localitzar.

El premi a la menció honorífica va ser per a la mestra Francisca Catany Mascaró per l'obra *Tal faràs, tal trobaràs*, obra que tampoc no s'ha pogut aconseguir. El premi extraordinari de Sóller no s'adjudicà. Hi hagué altres tres premis extraordinaris per a poemes que foren per «El triple do» amb el lema «*I remember*» del solleric Joan Pons Marquès, «Marina» amb el lema «Excelsior» d'Antoni Maria Penya Gelabert i, finalment, el poema «El meu amor», amb el lema «*Germaine*», i obra de Josep Carner i Puig-Oriol. Aquests tres poemes foren publicats al setmanari *Sóller*³⁷ i els tres estan inclosos en alguna publicació

dels autors corresponents. El poema de Joan Pons, «El triple do», es troba al llibre *Brins a l'oratge. Versos d'abans d'ahir*³⁸, «Marina», d'Antoni Maria Peña, fou una de les parts del llibre *Marina. Idil·li mallorquí* (1924) i el poema «El meu amor» de Josep Carner no s'ha pogut localitzar, però segurament està inclòs en alguna de les seves publicacions.

4. Conclusions

La celebració de diferents Jocs Florals a Mallorca durant la dècada dels anys vint va contribuir a augmentar l'interès i la sensibilització de la societat cap a la llengua i la literatura catalanes. Les festes dels certàmens literaris, especialment als pobles, foren uns esdeveniments que aproparen la cultura a la població local i, en alguns casos, permeteren relacionar el binomi entre llengua i identitat. Els Jocs Florals de Sóller intentaren semblar-se al màxim als originals i als que se seguïen organitzant al Principat. De fet, l'APCM establí en els seus estatuts la celebració d'uns Jocs Florals anuals amb la voluntat que fossin en català. Volien transmetre el sentiment nacionalista que havia sorgit a Catalunya i lligar llengua i identitat. Ho aconseguiren, però les circumstàncies del moment només varen fer possible la celebració de dos Jocs Florals —Felanitx (1923) i Sóller (1924)— i la convocatòria i el veredictes d'uns tercers; els de Palma de 1925.

Al capdavant d'aquesta vida cultural a l'Illa hi havia el grup de la Generació de 1917, la qual fou la principal encarregada de difondre una realitat ideològica i estètica basada en la consolidació dels valors culturals de Mallorca. Aquesta vida cultural es veia reflectida per la creació d'entitats, de partits polítics i de publicacions que posaren en marxa la celebració de certàmens literaris i de nombroses conferències. La consolidació de la Generació de 1917 s'ha de lligar amb el procés de modernització i de recuperació de la cultura pròpia del país que s'havia enfortit entre els dos segles per l'acció de les generacions anteriors d'intel·lectuals aplegades al voltant dels grups de *La Almudaina* i *Mitjorn*. Ara bé, fins a la segona dècada del segle XX a Mallorca no existia una institucionalització important dels Jocs Florals. Anteriorment, els escriptors mallorquins havien participat en els Jocs Florals del Principat perquè els certàmens literaris que se celebraven a Mallorca no tenien tanta importància ni ressò. Però l'any 1923 la creació de l'Associació per la Cultura de Mallorca fou la plataforma necessària per institucionalitzar uns Jocs Florals en llengua catalana de caràcter nacionalista que havien de perllongar-se més del que fou possible i per donar un canal d'expressió poètica a molts poetes que de no ser així no haurien pogut donar a conèixer les seves contribucions.

Tot aquest engranatge d'institucionalització no només es basà en la celebració d'una festa, sinó també en tot el màrqueting que posaren en marxa que fou, al mateix temps, la manera d'involucrar més persones: es publicaren nombrosos articles en premsa sobre els orígens, els significats i els objectius dels Jocs Florals; es varen difondre al màxim possible les bases del concurs; s'atorgaren premis —la majoria de vegades vinculats amb una remuneració econòmica— i hi havia la possibilitat de subvencionar-los; es tenia la intenció de publicar les obres guardonades; es realitzaven cròniques sobre la celebració de la festa i es demanava ajuda als ciutadans per a l'organització de l'acte. Entre els diferents tipus d'ajuda, la més important era la de la subvenció econòmica que permetia pagar premis, viatges, refrigeris, materials i qualsevol altra despesa. A part, també hi havia l'ajuda d'un espai per poder realitzar l'acte, l'ajuda de la decoració de l'espai i l'ajuda d'organització i participació de la Cort d'Amor. La tasca que realitzaren aquesta minoria cultivada d'escriptors i intel·lectuals va donar lloc a un gran esdeveniment de masses en el qual també participaren escriptors principatins.

Els Jocs Florals de Sóller foren multitudinaris —amb un centenar de composicions presentades— i hi participaren nombrosos escriptors catalans i mallorquins de renom. Per altra banda, els premis tenen

30 «Els Jocs Florals de Mallorca, Sóller maig 1924», *Sóller*, (24/05/1924), pàg. 3-5.

31 «Els Jocs Florals de Mallorca, Sóller maig 1924», *Sóller*, (24/05/1924), pàg. 3-5.

32 RIBER, Llorenç, (1931), *Poesies*, Associació per la Cultura de Mallorca, Impremta Marquès, Sóller.

33 «Els Jocs Florals de Mallorca, Sóller maig 1924», *Sóller*, (24/05/1924), pàg. 3-5.

34 ROSQUELLAS, Jaume, (1924), *Divuit poemes*, Edicions Joan Merlí, Barcelona.

35 POMAR, Francesc, (1971), *Poesies*, Impremta Moderna, Lluçmajor.

36 «Vida-Amor», *Catalana*, núm. 182, Il·lustració Catalana, Barcelona, (15/01/1925), pàg. 4-9.

37 «Els Jocs Florals de Mallorca. Sóller, maig 1924», *Sóller*, (24/05/1924), pàg. 3-5.

38 PONS MARQUÈS, Joan, (1975), *Brins a l'oratge. Versos d'abans d'ahir*, Editorial Moll, Palma.

en compte tots els gèneres literaris i no es deixa de banda, per exemple, el teatre. Es premiava la poesia, que era el gènere que tenia més pes dins el certamen literari, però també les obres en prosa, els contes i el teatre. Es tractava, en definitiva, de donar veu a la literatura en català i apropar-la al poble.

5. Bibliografia

Fonts:

- Actes de l'APCM.
- APCM, *Quadern mensual*, núm. 1-8, (1923-1925).
- *Art Novell* (setembre 1924).
- *Catalana*, núm. 182, (15/01/1925).
- *D'ací i d'allà* (1924).
- *La voz de Sóller* (1924).
- *Sóller* (1924)
- *Majòrica* (1924).

6. Bibliografia bàsica

BERNAT, Catalina i QUETGLAS, Antoni, (2008), «L'associacionisme a Sóller de 1868 a 1936», *II Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Ajuntament de Sóller i Consell de Mallorca, Palma, pàg. 293-317.

DOMINGO, Josep M., (2009), Jocs Florals de Barcelona en 1859, Grup d'Estudis de la Literatura del Vuit-cents de la Universitat de Barcelona i la Diputació de Barcelona, Punctum, col·lecció «El Vuit-cents, 4», Lleida.

GRANJA, Isabel, (1998), *La cultura a Mallorca (1840-1936)*, Quaderns d'història contemporània de les Illes Balears, núm. 10, Edicions Documenta Balear, Palma.

— (2001), «Els poetes de l'Escola Mallorquina en els Jocs Florals de Girona», *Revista de Girona*, núm. 205, pàg. 80-85.

— (2007), *Els poetes de l'Escola Mallorquina i l'Associació per la Cultura de Mallorca*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

LLADÓ, Francesc, (2013), «La nostra llengua a Sóller. L'obra Cultural Balear», *VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Ajuntament de Sóller, Ajuntament de Fornalutx, Govern de les Illes Balears i Institut d'Estudis Balears, pàg. 85-104.

MASSOT, Josep, (1978), *Cultura i vida a Mallorca entre la Guerra i la Postguerra (1930-1950)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

— (1993), *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Curial Edicions Catalanes, Barcelona.

PÉREZ, Plàcid, (2007), «La producció periodística de les imprentes solleriques Marquès i Calatayud», a *Jornades d'Estudis Locals de Sóller*, núm. I, Ajuntament de Sóller, Binissalem, pàg. 285-305.

PONS, Damià, (1979), «Nacionalisme, acció cultural i producció literària a Mallorca entre el 1917 i la segona República», *Randa*, pàg. 171-183.

— (1998), *Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles (1886-1905)*, Lleonard Muntaner, Reaubeix, núm. 1, Palma.

VV.AA, (1979), *Diccionari de la literatura catalana*, Edicions 62, Barcelona.

Salah El-Din Fouad. El príncep d'Egipte i la princesa Codony

Maria Ignàsia Pérez, Isabel Bauzá i
Antoni Quetglas Cifre

Resum

En aquesta comunicació hem volgut reconstruir, en la mesura del que ens ha estat possible, part de la biografia del príncep Salah el-Din Fouad i la seva relació amb Sóller.

Salah el-Din Fouad visqué a Sóller una vintena d'anys amb la seva esposa, la sollerica Antònia Vicens, entre el 1924 i el 1942. Deixà empremtes en el món de l'oci però sobre tot en el món de l'esport del qual en va ser entusiasta i impulsor en molts d'àmbits. Persona ben formada, dominava moltes llengües i també parlava un mallorquí perfecte. Fou apreciat pels sollerics malgrat la seva excentricitat i personalitat exòtica.

Hem utilitzat fonts escrites, com la premsa, cartes i fotografies i també fonts orals entre les que destaca la d'una persona (llavors nina) que va viure amb la princesa quan aquesta va enviudar i vengué a passar els seus darrers anys a Sóller.

Això era i no era un príncep i una princesa que visqueren a Sóller. Ell ho era d'Egipte i ella era de Ca'n Codony, i sí, passaren una vintena d'anys entre els sollerics deixant algunes empremtes que encara alguns recordam. Parlam del príncep d'Egipte Salah el-Din Fouad i la seva esposa Antònia Vicens Mayol.

1. Dades biogràfiques

1.1. Els orígens de cada un

Salah el-Din Fouad va néixer a Alexandria (Egipte) dia 11 de maig de 1884. El seu pare era S.E. Ahmed Fouad Pachá i la seva mare era la princesa d'origen turc, Fatma Fazil; amdós eren descendents directes del fundador de la dinastia, Mehmet Alí Pashá,¹ que va dirigir Egipte del 1805 fins a 1952.

El (nostre) príncep era germanastre de Fouad I (sultà de 1917 fins a 1922 i rei fins a 1936) i conco del rei Farouk² (successor de l'anterior i que va haver d'abdicar l'any 1952). Així i tot, com explica Antònia Vicens, era molt difícil saber el grau de parentiu amb el Rei Faruk: *“Al poder tener los musulmanes varias esposas, el parentesco no puede*

Salah el Din Fouad.

¹ Mehmet Alí Pashá, va ser qui va introduir a Egipte les grans plantacions de cotó, arròs i canya de sucre. És considerat el fundador de l'Egipte modern. Era d'Albània (Tirana), militar de l'imperi otomà que va ser enviat a terres egípcies per combatre contra Napoleó. Allà, aprofitant el caos, va erigir-se wali i a partir d'aquest moment va començar a transformar aquelles terres en el que avui coneixem com Egipte)

² El rei Faruk I va tenir un regnat dèbil, ple d'excessos i despreocupat de la vida política i del seu país. Moltes anècdotes ho certifiquen: en avioneta tirava pilotetes i qui les replegava podia anar a palau a recollir "ilepolies", tenia una gran col·lecció privada de material pornogràfic, era obès, tenia obsessions, es va divinitzar descendent de Mahoma etc. (https://es.wikipedia.org/wiki/Faruq_de_Egipto)

Antònia Vicens Mayol.

*mirarse como en las familias de Occidente”.*³

La família del príncep Salah el-Din tenia finques a Alexandria i a El Caire i grans plantacions de cotó a Egipte mateix i a Sudan; eren propietats que heretaven en règim de “walf” és a dir que les podien explotar però no vendre ni vincular i passaven directament de pares a fills.⁴

Antònia Vicens Mayol va néixer a Sóller l'any 1891, filla de Damià Vicens (patró codony) i Francisca Mayol. La seva mare era neta de veterinari i el seu pare era patró de cabotatge del vaixell “*Sílfide Isabelita*” que feia el transport de taronges del Port de Sóller cap a Marsella⁵. Vivien a l'antic forn de Can Cambuix (C/ Pastor 42) i després al Carrer de San Joan⁶. D'aquella època, ella conta que estaven prop de la residència de l'Hospital i que el dia de Ntra S^a dels Àngels anava amb totes les germanes a omplir d'aigua les gerretes noves, i que sempre feien un “truger”.⁷

Eren nou germans: na Rosa, na Maria, na Franca, na Bàrbara, na Catalina, n'Antoni, n'Antònia, en Pere i na Margalida. Alguns varen haver d'emigrar com Na Margalida a Argentina⁸ i en Toni i na Bàrbara a França⁹; na Catalina deixà descendents a Catalunya¹⁰ i d'altres a Sóller: na Maria¹¹ i na Franca

1.2. La joventut del príncep

Sabem que va viure a Egipte fins que va tenir 9 anys¹². L'any 1893 va anar a París per estudiar el batxillerat (Col·legi “Jason de Sally”), la carrera de Dret i fer doctorat (facultat de *La Sorbona*). Passava els estius a Egipte i també va viure dos anys a Gran Bretanya i quatre a Itàlia. Va visitar Sóller per primera vegada l'any 1902, amb un grup d'uns 800 estudiants europeus (francesos, belgues i espanyols) que vengueren a Mallorca dirigits pel catedràtic Odon de Buen¹³; una de les excursions que feren fou visitar Sóller on arribaren amb carros i foren hostatjats a la Fonda “La Marina” de la Plaça d'Amèrica. El seu estatus econòmic i la situació política d'Egipte li permetien viatjar; era un país ocupat pels anglesos, encara que fins l'any 1914¹⁴ no va ser declarat protectorat britànic (no una colònia). Va conèixer Suïssa, Alemanya, Polònia, Rússia, Romania, Grècia i Turquia, i més enfora... va arribar a Austràlia, visità Ceylan, la Índia i les Illes “*Nuevas Hébridias*” a Oceania (avui Illes Vanuatu). I va dominar molt d'idi-

3 *Ultima Hora*, 21-11-1978

4 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

5 Damià Vicens Mayol, consta com a patró de la pollacra-goleta *Sílfide Isabelita*, de 94 tones, entre 1893 i 1900. AMS. Matrícules Industrials i de comerç. Sign.: 3927-3928.

6 Font oral: Germanes Franca i Francisca Trias Miquel, renebodes d'Antònia Vicens. (7/5/2018, 12/06/2108)

7 Setmanari *Sóller* 14-01-1981

8 El seu net, en Pau, és professor a la capital, Buenos Aires

9 Dues netes seves, n'Esperança i na Rosa M^a, són a Amiens

10 Els seus nets viuen a Ripollet.

11 El seu fill, Lluís Jericó va tenir la barberia d'Es Born.

12 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

13 Odon de Buen, catedràtic de zoologia de la Universitat de Barcelona des del 1889 i fins el 1911, i que l'any 1906 va inaugurar el primer laboratori oceanogràfic a Porto Pi, a Palma. L'any 1905 publica *Excursiones por Mallorca*, on descriu molts detalls de l'itinerari entre Palma i Sóller pel Coll i per Deia i on dedica unes set pàgines a Sóller i els voltants. CONSTANTINO MAS, Carles: “150 anys d'estudis naturalistes a la Vall de Sóller”, a *III Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2009, pàg. 15-31

14 Durant la primera guerra mundial, Egipte va ser un camp de batalla. Després va intentar independitzar-se de les potències europees i ho va aconseguir l'any 1922, quan el conco del nostre protagonista Salah, Fouad I va ser nomenat rei d'Egipte independent (un títol més europeu que no walí, jedive o sultà).

mes: l'àrab d'Egipte, el turc, el grec, francès, anglès, castellà, alemany, rus i polonès. També va aprendre a parlar català correctament.

Durant la seva joventut, va perdre un ull per això sempre portava ulleres fosques o duia l'ull tapat com un pirata. Aquesta mancança té dues explicacions ben diferents, segons qui la conta:

- Ell: Un servent (pareix que tenia una infermetat mental que ningú havia apreciat) el va agredir en un atac de bogeria. Li va clavar set ganivetades, algunes al braç i una d'elles directa a l'ull que no va recuperar mai.¹⁵
- Ella: El va perdre en un atemptat, on el varen confondre amb el seu conco el rei Fouad I, al qual volien assassinar. També diu que és l'ull esquerra, quan a les fotografies s'aprecia que és el dret.¹⁶

1.3. De joves a prínceps

La seva història degué ser comparable a la dels contes on una nina troba el seu príncep blau. Ella, però, no estava destinada a ser reina, ni prou fer-s'hi... només a gaudir del que ofereix l'estatus social que adquirir amb el seu casament.

Salah i Antònia es conegueren devers l'any 1922, quan ell tenia ja 38 anys i ella 31, quan ja no era cap joventeta. Eren ja granadets, es conegueren i es casaren.

D'aquesta coneixença hi ha diverses versions:

- Segons la princesa, es varen conèixer quan passava una temporada a Marsella a cal seu germà, sense precisar res més.¹⁷
- Segons el príncep Salah, coincidiren en una sala de festes de Marsella on estaven situats en taules veïnes.¹⁸

Cafè “Le jardin de l'universe” a Marsella.

15 Setmanari *Sóller* 5-09-1942.

16 *Ultima Hora*, 21-11-1978

17 Setmanari *Sóller* 14-01-1981

18 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

- Segons les renebodes Franca i Francisca es conegueren dins un vaixell anant cap a Marsella on la seva germana Franca i el seu cunyat Bernat Trias regentaven un comerç de fruita i un cafè anomenat “*Le jardin de l'univers*”.¹⁹
- Segons la fillola, es conegueren en una sala de joc, on el príncep, després d'un mal joc, es va haver d'amagar i ella el va protegir.²⁰

El príncep confessà que es va enamorar de la jove guapa i elegant sollerica i la princesa diu que es varen entendre, es varen estimar i es varen casar. Joiosa, n'Antònia explica que al príncep li agradava “*posar-la en valor*”.²¹

Dies després de conèixer-se ja havien passat pel Consolat d'Egipte per casar-se i es casaren dues vegades més: a Egipte i a Sóller (en matrimoni canònic).²² De cap de les tres noces en tenim dades concretes.

El príncep era “irreligiós”, no suportava parlar de religió. Ella va poder continuar sent cristiana i ell musulmà sense que això els comportés cap problema mai. N'Antònia ens conta una anècdota de quan varen ser convidats a unes noces catòliques i ell «*en entrar a l'església no es va treure el birret que duia, quan aquí tothom es treu el capell per entrar al temple; així que el capellà li va passar l'encàrrec que sortís defora... n'Antònia ho explica tan francament comparant aquest fet al d'un cristià que entres en una mesquita sense treure's les sabates*». ²³

1.4. Vint anys a Sóller

Antònia i Salah varen viure dos anys a França i després es traslladaren a Sóller, cap allà de l'any 1924; i aquí residiren 18 anys, fins l'any 1942. El príncep no passava desapercebut, ni pels seus actes ni pel seu físic. Així se'l retratava en aquells moments: «*como no para tanto en su casa como en la plaza y bares adyacentes, su voluminosa humanidad forzosamente tenía que ser visible a nuestros ojos todos los días*»²⁴: Pesava 122Kg. quan va anar a Lluç a peu pujant pel barranc.

Pocs mesos després d'estar fincat a Sóller (25 abril de 1925) va ser protagonista d'una anècdota que no el va deixar gaire ben parat:

El príncep Salah el-Din Fouad era soci de la societat recreativa *La Unión*. Segons sembla tenia el costum d'accedir a les dependències de la societat acompanyat del seu ca i l'animal s'instal·lava a les butaques de la sala de lectura i fins i tot damunt les taules. Davant les queixes d'altres socis el conserge li va fer indicacions sobre la conveniència d'acudir acompanyat del ca en qüestió. Així ho reflecteixen les actes de sa Botigueta: “*Dicho señor se molestó por el aviso y vino a decir que se daría de baja, por considerar que su perro es tanto o más digno de entrar y salir de la sociedad que cualquier socio y que pretendía que dicho animal iba siempre más aseado que muchos de los socios que concurren al local social*”. Després d'aquest incident es va donar de baixa de la societat. Posteriorment, el mes de juny, va demanar el reingrés com a soci però se li va denegar.²⁵ Així i tot, sembla que va tornar a ser soci de l'entitat, si bé, el 1937 fou donat de baixa per no va haver pagat quotes endarrerides.

Els no tingueren fills ni filles, però “la princesa” ho duia endarrer. De fet, va ser la padrina de fonts de la seva cosina, na Paquita, que era una nina i moltes vegades va demanar si podia endur-se-la a Egipte amb ells, cosa que mai li permeteren. Ara bé: de les camises de dormir de la princesa, la fillola en treia uns ves-

tits preciosos! I el mateix príncep li va ensenyar a llegir l'hora del rellotge i sempre es mostrava afectuós.²⁶ Passaren aquí la república, la guerra civil i part de la dictadura de Franco. Durant aquests anys d'intensa vida social el príncep va deixar petjades que mereixen un capítol a part.

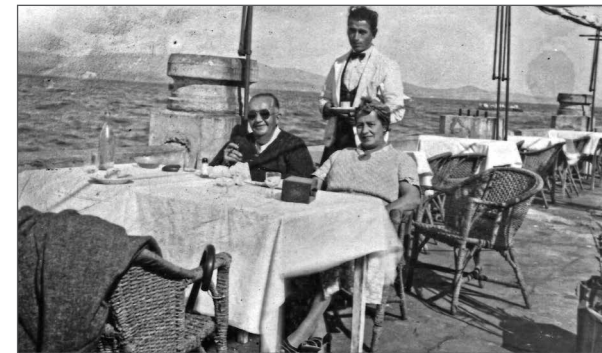
1.5. Deixen Sóller, van i venen

Se'n van

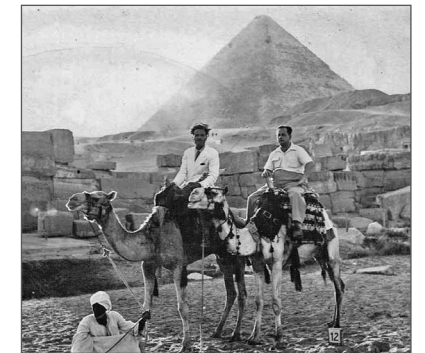
Dia 8 de setembre de 1942 partiren de la nostra vall. El setmanari *Sóller* va aprofitar aquest esdeveniment per fer una “sucosa” entrevista a Salah el-Din Fouad, on explica moltes anècdotes però no diu el motiu de la seva partida.²⁷ Anys més tard, el príncep explica que deixaren Sóller a causa de la mort de la seva mare.²⁸ En canvi, n'Antònia Vicens va explicar que varen haver de tornar a Egipte a causa de la II Guerra Mundial²⁹: especifica que varen haver de passar per Lisboa i, fent la volta al continent Africà, arribaren a El Cairo a

Antònia Vicens i una amiga, a Egipte.

Els prínceps. 27-09-1947.

Lluís Jericó (a la dreta), nebot de la princesa.

través del Nil després de 7 mesos de viatge. I afegeix: “*fue un viaje fabuloso*”.³⁰ Aquesta mateixa raó la dona Andreu Arbona a l'article “*Retazos de la historia del futbol sollerense, año 1942*”.³¹

Aquestes versions es contradiuen, ja que un (príncep) parla d'avió i l'altra (princesa) de vaixell. Varen fer més

19 Font oral: Germanes Franca i Francisca Trias Miquel, renebodes d'Antònia Vicens; (7/5/2018, 12/06/2108)

20 Font oral: Paquita Bauzá Castañer; fillola d'Antònia Vicens; (entrevista 27/06/2018)

21 Setmanari *Sóller* 14-01-1981

22 *Ultima Hora*. 21-11-1978 / Setmanari *Sóller* 5-09-1942

23 Setmanari *Sóller* 14-01-1981

24 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

25 ALCOVER FERRÀ, Gabriel / SOCÍAS PUIG, Antoni V.: *Sa Botigueta, cent anys amb nosaltres, Sóller, La Unión, 1998*, pàg. 23-24

26 Font oral: Paquita Bauzá Castañer; fillola d'Antònia Vicens; (entrevista 27/06/2018)

27 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

28 *Ecos de Sóller* 30-05-1953

29 Setmanari *Sóller* 14-01-1981

30 Egipte durant la II Guerra encara que no hi va participar activament, va ser camp de batalla i donava suport als britànics perquè el seu rei, Farouk I, cosí del nostre Salah, l'any 1936, havia pactat amb Gran Bretanya i s'havia enemistat amb Alemanya i amb Itàlia. El pitjor fou que durant la guerra no va canviar la seva vida de luxes i plaers en un país on les bombes incendiaven ciutats com Alexandria i a més mantenien encesos tots els llums del fastuós palau, deixant la ciutat ben a la vista de l'aviació enemiga.

31 Setmanari *Sóller* estiu 1982 “*Retazos de la Ha del futbol sollerense 1942*”

viatges d'anar i tornar i possiblement es confonen la partida de Sóller l'any 1942 amb altres viatges que feren.

Ja a Egipte, s'establiren a Port Saïd, ja que a ella no li agradava El Cairo. Allà tenia servei personal i un cuiner internacional. Hi vivien molt be. Tenim una fotografia de la parella que data 7 de setembre de 1947.

Tornen (de maig a agost de 1948)

El maig de 1948, i després de 6 anys, ambdós tornaren a Sóller. Els mitjans de comunicació els reberen amb cròniques destacades, tan el Setmanari *Sóller*, la *Hoja del Lunes* i *Radio España de Barcelona*. Arribaren a Barcelona en un vapor de la companyia *S. A. Cros* i pensaven passar una llarga temporada a Sóller. Molta gent i amics els va anar a esperar a l'estació, emocionats recordant els anys passats. Finalment, la llarga temporada va ser només de sis mesos durant els quals. Varen residir a la «señorial mansión que posee en sa Roca Rotja Dª Franca Vicens, Vda de Trias, hermana política del príncipe». El príncep va emetre una carta als sollerics on explicava que no podia donar-los les gràcies personalment: «Mi salud, menos robusta que años atrás, y la escasa movilidad a que me encuentro sujeto, después que hube de ser operado en el pie izquierdo, no me lo permiten».³² Possiblement el sobrepès, el sucre i diabetis i altres conseqüències d'una vida entre plaers li estaven passant factura.

D'aquesta estància deuen ser les anècdotes que ens conten els seus parents:³³

- Vengueren amb un cotxe blanc, modern (amb matrícula àrab), acompanyats de n'Abdum (possiblement Abdul) que el xofer del seu *cadillac* que duïa barret.
- Salah se llevava el plat de la taula i se feia les sabates netes, ella no; havia pres més "senyoriu", era més princesa.
- El príncep que era musulmà, menjava de tot.
- El seu xofer tenia prohibit menjar carn, a causa de la religió, però cada dematí berenava de dues ensaïmades i ningú mai li digué que estaven fetes amb saïm: Un diumenge de paella per dinar va saber que l'havien cuinat amb un poc de saïm i es va enfadar molt. Feia vida com un més, no com un criat.

Se'n van

Dia 29 d'agost del mateix any ja tornaren a Port Saïd a bord del vaixell noruec *Hermund*³⁴ i deixaren constància del seu agraïment a la nostra "simpàtica" ciutat, una altra vegada, a través de la premsa. Fins i tot deixaren la seva adreça personal per fer saber als sollerics que a Egipte hi tenien un amic: "Port

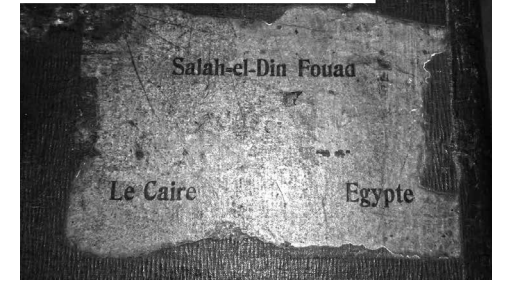
Foto dels prínceps per la família. 18-08-1948

Foto de la princesa dedicada a Maria Noguera Serra. 15-08-1948

El príncep. 1948

Bagul de la princesa.

Saïd, Rue El Nasr, 13". I aquí sí que el príncep manifesta la seva intranquil·litat a causa de la situació política³⁵ (no queda clar si d'Egipte o d'Espanya): "Ansío como ninguno que las circunstancias internacionales lleguen a la estabilidad anhelada, para que sea más fácil permanecer entre vosotros temporadas mucho más largas que ésta".³⁶ El cronista de la seva partida observa que la salut del príncep ha millorat i que camina més be que quan va arribar.

Tornen (de maig a octubre de 1951)

Dia 9 de maig de 1951, estigueren hostatjats a l'Hotel Costa Brava i va aprofitar el mateix establiment per convidar a un dinar i festa a tots els familiars de la seva esposa residents a Sóller per celebrar el seu aniversari.

D'aquest període tenim una fotografia al jardí de Can Posteta amb la família de Josep Serra, on s'entrevéu la bona amistat que hi hagué anys enrere.

Festa familiar, possiblement en el Costa Brava.

Segurament va ser en aquesta temporada, que va comprar el solar del Noguera, per construir un xalet per "habitar en casa propia".³⁷ Varen comanar el projecte del xalet en nom de la princesa, Antònia Vicens (almenys així consta en tots els documents oficials) a l'arquitecte Antonio Coll Sancho que dia 21 d'octubre d'aquest mateix any ja li donava entrada al Col·legi d'arquitectes. Havia de ser un xalet amb "semisótano donde se disponen las dependencias del servicio", planta noble, sala de estar, office con montaplatos, tres dormitorios, baños a seo i vestíbulo. Desde éste arrancan

³² Setmanari *Sóller* 17-04-1948

³³ Font oral: Germanes Franca i Francisca Trias Miquel, renebodes d'Antònia Vicens. (7/5/2018, 12/06/2108)

³⁴ *Hoja del Lunes* 30-08-1948

³⁵ Egipte havia perdut la guerra àrab-israelià i dins el país s'havia començat a formar el "Moviment d'Oficials Lliures" que més tard faria un cop d'estat del que posteriorment en va sortir victoriós Nasser.

³⁶ Setmanari *Sóller* 28-08-48

³⁷ Setmanari *Sóller* 29-12-1956

las escaleras de acceso al semisótano, por una parte, y al cuarto de costura en la torre, por otra.³⁸

El seu apoderat, Wenceslao Gericó Zarcés³⁹, es va responsabilitzar dels permisos urbanístics, i dia 17 de desembre ja tenien el permís per poder començar el xalet, després d'haver-li assenyalat que havien d'alinejar la façana amb els carrers de Cetre i Prosperitat, segons el model urbanístic de Sóller de 1927. De permisos municipals pagaren 1.319'55pts. Una veïnada que vivia prop del xalet, conta que quan ella era petita un home impedit hi arribava en cotxe; dos altres homes molt gruixats l'aixecaven i l'asseien en una cadira perquè supervisés la feina;⁴⁰ aquest home impedit devia ser el príncep del qual li havien amputat alguns dits i fins i tot un peu o una cama (segons diferents versions).

Se'n van

Passaren els cinc mesos de bon temps i a l'octubre partiren un altre vegada cap a Egipte on seguiren gaudint dels seus béns fins al cop d'estat del 23 de juliol de 1952.⁴¹

L'any següent el rei Salah, Faruk I fou obligat a partir a l'exili i se li confiscaren tots els béns a la família. Antònia Vicens quan ja era resident de l'hospici de Sóller ho recordava: Nàsser els hi va llevar tot: les terres i plantacions. Tot allò que els hi generava ingressos va desaparèixer de les seves mans i la mare i les filles de Faruk varen haver de fregar escales perquè quedaren en la misèria⁴². Se l'ha sentida dir que allà "Sa xusma se'ns tirava al damunt", de fet va viure com una venjança personal la mort de Nàsser oferida per la TV el 28 de setembre de 1970.⁴³

L'any 1953

L'any 1953 degueren passar una darrera temporada a Sóller, a la Gran Via. Només guardam una entrevista, i malgrat la insistència el príncep no opinà sobre política: "Hubiéramos querido que nos hablara (...) de sus impresiones después de la guerra y de su visión actual sobre los recientes cambios políticos en su tierra na-

"Recuerdo de una tarde agradable en Ca'n Posteta. Familia Serra, príncipe Salah el-Din Fouad y señora. Junio 1951.

La casa dels prínceps. C/ Prosperitat 1.

tal. Pero el príncipe Salah el-Din Fouad es el filósofo y diplomático que heredó de sus mayores ese sutil estilo oriental⁴⁴. En aquesta entrevista s'entrevéu que intuïa que no tornaria: "Luego... luego regresaremos otra vez aquí, a nuestra propia casa⁴⁵ ... Volveré el año próximo, si puedo..." La voz del príncipe se ha ido apagando poco a poco, cortada por la emoción. Y mientras le miramos, vemos resbalar unas lágrimas por sus mejillas⁴⁶.

1.6. Mort del príncep

L'hivern de 1956, dia 9 de desembre, la premsa anuncià la mort del príncep Salah el-Din Fouad, a la ciutat de Port Said:⁴⁶ El príncep tenia 72 anys i una salut delicada però pareix esser que el conflicte de l'ocupació del Canal de Suez el redactor deixava clar que "las anómalas circunstancias por las cuales ha atravesado la población de Port Said, que sufrió bombardeos aéreos y navales durante la reciente crisis bélica con motivo de la ocupación del canal de Suez⁴⁷ no va influir en la mort de Salah. Ara be, no hi hagué funeral i un any després va ser traslladat al panteó familiar.⁴⁸

1.7. La princesa retorna; va i ve

Una de les darreres fotografies del príncep.

Catalina Pizá i Francesc Bauzá i la seva filla Isabel amb la princesa.

Antònia Vicens començà a gaudir del xalet que el príncep havia fet construir i que mai va estrenar. Així ens ho redacta N^o Isabel Bauzá:

Ja era dins l'any 1957, quan Dª Antonia Vicens, entrà dins la vida dels meus pares: Na Catalina Pizá i en Francesc Bauzá (manobre i fuster). Cercaven un lloc per llogar, i poder viure després de casats. Un company

38 Arxiu Municipal de Sóller. Activitats, Obres i Urbanisme. Obres Particulars. Sign.: 4510

39 Wenceslao Jericó era cunyat del príncep, casat amb Maria, germana de n'Antònia Vicenc.

40 Font oral Anònima

41 En aquest any Egipte estava dins una gran depressió i baix el control de Gran Bretanya i França; el poble es trobava en la misèria i el rei totalment desprestigiat a causa dels seus excessos i el seu desgovern; Nasser era més partidari d'administrar el país sense intervenció internacional, va reduir el poder de l'aristocràcia egípcia i va nacionalitzar, entre d'altres empreses de capital estranger, el Canal de Suez.

42 Última Hora 21-11-1978

43 Font oral: Josep Morell

44 Ecos de Sóller 30-05-1953

45 La que s'estaven construint

46 Setmanari Sóller 29-12-1956 i Paris-Baleares Gener de 1957

47 Setmanari Sóller 29-12-1956

48 Setmanari Sóller 14-01-1981

de feina de mon pare, li comentà que la propietària del xalet anomenat “Ca'l Príncep” cercava uns llogaters, perquè el cuidessin mentre ella passava temporades fora. Així començà una relació que durà fins la fi dels seus dies.

Mon pare i ma mare llogaren la planta de baix del xalet. Per contracte quedava escrit que també tindrien cura de les dependències on habitava Dª Antonia durant les temporades que venia a la vall.

Mon pare contava que l'entrada principal de l'habitatge estava al cap de cantó i donava al Carrer Prosperitat (com actualment), de fet l'adreça era: Prosperitat 1. La nostra planta baixa venia a ser la part de darrera i nosaltres hi accedíem pel Carrer Cetre a través d'una escaleta que es va construir posteriorment i que mon pare va tancar amb una barrera per poder tenir accés directe des del carrer fins al jardí que ja era ca nostra. Aquest jardí estava completament abandonat; davant la casa sols hi havia un caramull de escombraries. Ell, un home actiu i que sabia fer de tot, pel seu compte també va fer una esplanada que feiem servir de carrera; a la marjada hi va sembrar rosers, qualque arbre fruiter, va construir una conillera i un colomer per tenir qualque animallet... les gallines anaven a lloure.

Allà vaig néixer jo l'any 1960. De dins la casa que també hagueren de moblar, tenc molts pocs records, borrosament visualitzo les finestres molt amunt del meu dormitori. A l'entrada hi havia dos balancins i a la cuina hi havia mes claror perquè la seva finestra era mes baixa i donava a la carrera. Allà hi solíem fer les menjades, era gran, però per poc bon temps que fes, ja érem fora. Les fotografies que guardo, són testimoni de que, o be asseguda o be engronsant-me dins un balancinet, o pedalejant una bicicleta de tres rodes, hi vaig passar més de dues estones.

L'any 1963 la princesa va vendre l'immoble i comprà dues cases veïnes al carrer del Sol. Les va llogar totes dues i una d'elles, una altra vegada, al meu pare amb el qual arribà a un acord on ella podia disposar d'una habitació dins ca nostra. Així ella tenia per les seves despeses, un sostre i una família a prop.

A casa, Antònia Vicens no va dur cap moble, sols un escriptori de fusta, amb incrustacions de marqueteria a les voreres, que havia estat de la seva família, i que se'n va endur a l'hospici quan hi va ingressar. També era seu un cobertó de llit de cotó blanc que ja havia duit d'Egipte. Tota la resta era dels meus pares. Cada setmana li donava 100 pts a ma mare pel menjar del migdia, i pels serveis de rentar roba i neteja d'habitació. Ella es rentava sols la seva roba interior, es preparava el berenar del matí i el sopar utilitzant la nostra cuina i menjador.

Antònia Vicens, ja viuda.

Al principi, com dona independent i aventurera que era, viatjava molt a Egipte i seguia passant temporades d'uns 3 ó 4 mesos amb nosaltres, però no cada any.

A casa se li donava el tracte de “senyora vostè”. Jo era una nina petita i ella era ja era major i sense infants que l'envoltessin; he de suposar aquest motiu va fer que s'encapritxés amb jo. Sempre venia acabant la primavera o començament d'estiu, mai dins l'hivern, per tant jo solia tenir vacances...

Me demanava d'anar amb ella a tombar-nos damunt el seu llit; escoltàvem un petit transistor que tenia amb el qual sempre sintonitzava notícies. Allà em contava la història del príncep, dels seus viatges, del servei que tenia, de quan es feia amb l'aristocràcia estrangera, del que li agradava ballar, del que havia estat “El Cairo” i de les festes que es feien amb una petita colònia de estrangers. Relatava que

ballava amb un i un altre i que el príncep la mirava d'assegut amb admiració.

A vegades jo l'acompanyava al “Banco Hispano-Americano” per treure qualque joia de la seva col·lecció (segons em contaren, un expert en mineralogia va comentar que les seves arracades portaven maragdes naturals, sense polir), tresor que l'ajudava a sobreviure en aquella època ja de decadència. De tornada, ens aturàvem a la farmàcia del carrer del vent per comprar el que necessitava. Em ve a la memòria una petita agulleta amb forma de corona real, carregada de petites pedres precioses de colorins; deia que era una joia de la família del príncep, molt valuosa. També un penjoll que era un llibret amb una cadena que duia penjat al coll i que quan s'obria hi havia un escrit en àrab.

El seu dia a dia a casa era discret. El matí es preparava el berenar i llavors es recollia a la seva habitació, fins gairebé l'hora de dinar. Dinava asseguda a taula amb nosaltres i menjava del mateix que cuinava ma mare, participant de la conversa com una més de la família.

Després tornava a la habitació descansava una mica fins que l'horabaixa baixava a seure un poc a la fresca dins l'entrada de casa... i si jo era a prop aprofitava per ensenyar-me modals i comportament d'una senyoreta: No creuar cames d'asseguda, no estirar els peus damunt una altra cadira, com pelar la fruita amb forquilla i ganivet, com i a quina altura havia de col·locar els colzes per tenir una postura correcta (que no havies de descansar mai damunt la taula), com el torcabocques es posava damunt la falda i sols servia per estopejar-se els llavis i no per fregar-los..., fins i tot quan jo havia d'escurar m'ensenyava que havia de passar be el fregall per la vorera i pel defora dels tassons: allà on hi posem els llavis i on hi posem les mans... Ma mare em mirava de reüll, i jo ja entenia que volia dir...

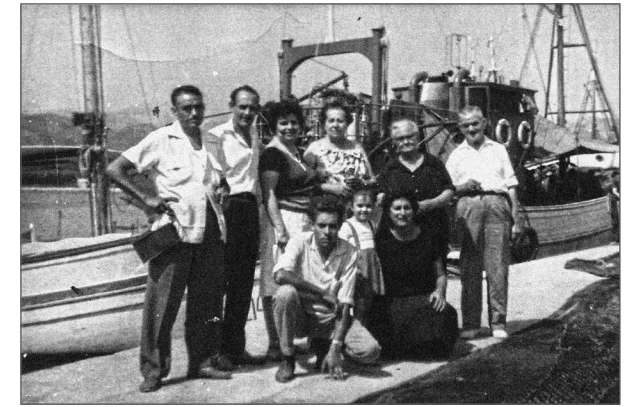
De costum sopàvem devers les 9 o un poc més tard i ella ho trobava massa tard. Aleshores damunt les vuit es preparava unes torrades amb confitura, qualque fruita, i es retirava fins l'endemà

Record que quan jo deia a les meves amigues d'escola que a casa hi vivia una princesa, no s'ho creien. Quedaven decepcionades quan venien a ca meua a conèixer-la perquè la trobaven una dona normal... de carrer Un any, d'Egipte, em va dur unes sandàlies folrades de perletes de colorins, quan aquí encara no s'usaven; m'agradaren tant que sols me les treia dels peus per anar a dormir! Quan les altres nines em demanaven d'on les havia tretes i jo ho contava, mai me cregueren i encara vaig passar per mentidera...

Deix anar el temps dins la meua memòria i em ve aquella oloreta de cosmètica cara, de roba neta, el “clic clac” dels seus tacons i el vermell dels seus llavis. Cada setmana anava a veure en “Bernat” el ferruquer del carrer de Bauçà, que li arreglava els cabells. També vaig saber després que Dª Magdalena Desclaux (Sa capellera) li havia cosit qualque vestit temps enrere en el taller de costura del carrer de Bon Any.

Per aquell temps, el “Centre Parroquial Victòria” organitzava excursions dins la mateixa illa. Els meus pares, padrins, ties i concos, juntament amb altres amics no hi faltaven mai. Ella també venia a passejar i divertir-se, com una més.

Poques vegades rebia visites. Una era del “Senyor Olivares”, català, el seu administrador que vivia a Can Reus, a un petit xalet que es deia com ell: Can Olivares. Un altre va ser el seu nebot, en Lluís Gericó Vicens que vivia a Palma, fill de la seva germana Maria, que la va visitar esporàdicament algun capvespre i amb

La princesa d'excursió amb sollerics.

Antònia Vicens a l'hospici de Sóller.

qui va passar més d'un hivern quan la princesa era més major.

L'any 1967 va néixer el meu germà Francesc i poc temps després acollirem també a la meva padrina Maria Bel, mare de ma mare, que tenia una salut delicada.

Passava temps, i la princesa també tornava velleja i com mes anava més cures i atencions necessitava... li agradava que la servissin i a casa érem un caramull.

El maig del 1975 va decidir negociar la venda amb renda vitalícia de les dues cases amb els llogaters, evidentment amb un augment important del lloguer. Tant mon pare com el veí hi vengueren a be i ella ingressà a l'antiga residència de "L'Hospital" on rebia la cura que necessitava. De tot d'una venia qualque capvespre a casa a prendre cafè. Sempre trobava que dir: "Que si heu comprat una televisió nova"... "que si teniu una gelera mes grossa...". A ma mareta no li agradava gens que li fessin els comptes, així que... s'empipava prou.

La vista ja li fallava de bo, i prest no pogué anar sola pel carrer. La vaig visitar qualque vegada i feiem una xerradeta, sempre em demanava que li contés coses sobre la meua feina, com m'anava amb els joves, si festejava... M'explicava que l' enamorament i el romanticisme és una il·lusió, que era més important cercar algú que em donés estabilitat i aventura perquè la vida passava aviat i sols queda allò que un ha viscut; al cap i a la fi m'aconsellava perquè procurés viure amb intensitat.

Antònia Vicens no sempre va anar i venir quan volgué. L'any 1973, quan tota la ciutat de Port Said estava derruïda, va tornar amb el que duïa posat. Va haver de comprar un bitllet d'anada i tornada per fugir⁴⁹.

D'aquesta època podria ser una carta⁵⁰ enviada a la seva cosina Bárbara Rullán Vicens, en la què explica on viu i com està servida: "Yo aquí estoy muy bien servida con las monjitas de St. Vicente de Paul⁵¹, me cuidan muy bien, todos los días vienen a verme y me llevan algo. Los domingos vienen a buscarme para ir a misa. Me quieren mucho y dirían que hago parte de su casa y todo esto por la gracia de Dios". També deixa entreveure un poc la situació d'Egipte en aquells dies: "En Port Said vive muy poca gente y todas mis amigas están fuera porque tienen hijos y aquí no hay escuelas, pero yo, mientras todo esté en calma me gusta más vivir en mi casa y los intereses los tengo aquí".

49 Setmanari *Sóller* 14-01-1981

50 Carta de Antònia Vicens a Bárbara Rullán Vicens. Font: Pere Frontera

51 "Les Filles de la Caritat de St Vicenç de Patil" arribaren a Egipte l'any 1906. Eren franceses Fundació que va fer el mateix sant.

Mort de la princesa

Antònia Vicens va entrar a l'hospici de Sóller. Allà estava servida i hi tenia el seu espai íntim, la seva habitació, sempre neta i endreçada. Hi va estar de l'any 1975 fins que es va morir, dia 20 de novembre del 1982, quan tenia 91 anys.⁵²

Ella mai va admetre que la seva vida hagués estat tràgica, més be el contrari. Va acabar sense cap pertinència, però es va resignar al seu destí sempre recordant que havia estat molt feliç i havia passat uns anys extraordinaris amb aquest príncep de l'Orient.

2. Actes benèfics

La generositat del príncep comença des del primer moment en què es va instal·lar a Sóller. El Nadal del mateix any que arribaren (1924) varen presentar-se a les escoles i, amb el permís dels mestres i les mestres, obsequiaren amb joguetes a tots els nins i nines del cens escolar.⁵³ Vicente Crespi Muntaner⁵⁴ quan parla de la seva mestra Sor Elvira també ho explica: «*Dos de los acontecimientos destacados fueron: la fiesta del árbol y la visita del príncipe egipcio Salah el-Din Fouad a la escuela con reparto de obsequios*».⁵⁵

L'any 1929 el final de curs escolar va ser un espectacle. L'ajuntament va organitzar un gran acte celebrat en el camp del SDS "para la pública distribución de los Certificados de Estudios Primarios y otros premios para alumnos aventajados". El batle va convidar "en atento besamano" a totes les entitats i majors contribuents i veïnats i també vingué el Governador Civil, Pedro Llosas Badía. En aquest gran festival hi participaren tots els nins de Sóller des del pàrvuls fins a adults que acabaven la primària, tant de les escoles nacionals com de les privades. Va constar de dues parts on es feren demostracions de gimnasi i gimnasi sueca i cant coral acompanyats de la "Lira Sollerense". El príncep Salah, degué ser un dels convidats, i la setmana posterior a l'acte organitzà un "lunch" a casa seva que dedicà a Antoni Rotger, organitzador de l'acte. Hi eren presents els membres directius de la SDS i diversos mestres que pogueren degustar gelat, pastes i xampany amb fruita.⁵⁶

L'any 30 va organitzar una funció de cinema en exclusiva pels nins de la colònia escolar que residia temporalment a Santa Catalina del Port de Sóller.⁵⁷ Anaren a peu al teatre Victòria on projectaren pel·lícules instructives i còmiques, i baixaren en tramvia, subvencionats per la companyia del ferrocarril.

El mes d'agost es va celebrar un gran acte de natació al port i s'hi va incloure un acte benèfic en el qual es distribuïren 1409 segells gràcies al príncep, els quals aportaren 171'40pts. D'aquest acte en parlam més àmpliament a l'apartat dels esports.

Saber idiomes li va permetre ajudar a joves de Sóller. Durant els anys 1932-33, desinteressadament, va donar classes d'anglès i francès als alumnes més avançats de l'escola d'Es Fossaret, quan el director era D. Cristóbal Barceló. Ell mateix recorda al seu millor alumne: Pablo Ozonas i l'agraïment de la batlia.⁵⁸ Saber grec li va permetre ajudar a uns pescadors d'esponges que arribaren al Port de Sóller i no sabien com comunicar-se amb la gent.⁵⁹

El mes d'agost del 1932 va organitzar una vetllada al teatre Defensora per recaptar fons per l'Hospici.⁶⁰ Va ser un acte esportiu-cultural perquè s'hi trobà el campió d'esgrima d'Alger Mr. Lecour, el tenor Sr

52 Setmanari *Sóller* 27-11-1982

53 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

54 De Cas Surell

55 Setmanari *Sóller* 25-09-1892. "El parvulario de las monjas"

56 Setmanari *Sóller* 20-07-1929

57 Setmanari *Sóller* 16-08-1930

58 Setmanari *Ecos de Sóller* 30-5-1953

59 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

60 Setmanari *Sóller* 06-08-1932

John Polimeni, el guitarrista mallorquí Bartomeu Calatayud (1882-1973) i el pianista Jaume Roig (1896-1992). Va ser una gala dividida en tres parts, on hi figurava un número d'esgrima, un de guitarra i un de cant i piano. S'hi concentrà presència femenina i molta gent de la colònia estrangera. S'obtingueren 214,00 pts.

Aquest mateix any (1932) el príncep organitzà un acte en solidaritat als damnificats per la inundació de dia 5 d'octubre de Manacor, qualificada d'històrica.⁶¹ Es va aprofitar el teatre Defensora i a diferència de l'altra, va ser més cultural:

En una primera part actuaren el grup Rondalla mallorquina (dirigit per Antoni Rotger que anà acompanyat una parella de balladors), The Black Cat (que la seva peça final serví per acompanyar al jove aficionat local Vicente Olivares ballant “charleston”) i Francesc Fortesa (que realitzà el monòleg en vers mallorquí “En Pau Xim verdolaga”).⁶² En la segona part actuà l'orquestrina “Cocktail Jazz” (que va interpretar la selecció del *Himno del Amor, Evocación y Zambra* de la revista “As de oros” y la “Leyenda del beso”⁶³), l'esposa del príncep, amb una altra parella (que feren una demostració de danses modernes), el compositor J. D. Davis (que va interpretar composicions seves) i per acabar, les alumnes de la professora de danses rítmiques i clàssiques Nadine Lang. S'obtingueren 798'70pts.

L'any 1951 va fer un donatiu per l'Hospici aprofitant la festa del seu aniversari: “los distinguidos esposos han obsequiado con un donativo de mil pesetas a la institución más Antigua, popular y genuina en favor de los pobres: el Hospital-Hospicio (...) El alcalde, Sr. Arbona, ha agradecido cordialmente esta generosa deferencia”.

3. El Cairo

Possible paret dels antics jardins de “El Cairo”.

Anunci de la inauguració de “El Cairo”.

El local de “El Cairo”, bar, cafè, “salón de baile, salón de té, establecimiento de bebidas” amb terrassa i jardí, va ser l'empresa que els prínceps regentaren durant poc menys d'un any. Estava situat a la casa “señorial y típica mansión que perteneció a la familia Moragues, conocida por “Es Seller”. S'inaugurà el 30 de novembre de 1935 i així se'l defineix: “No es una Sociedad, no es un café, pero sí un bar y almuerzos dentro de una elegante e histórica casa. Abierto desde las 10 mañana a 1 noche”.⁶⁴ S'hi parlava en espanyol,

61 Setmanari *Sóller* 29-10-1932. Veure també GRIMALT, M. / CALDENTEY, J. / SANSÓ, S.: “Aproximació a l'estudi de les inundacions històriques a Manacor”, a *III Jornades d'estudis locals de Manacor*, Manacor, Ajuntament de Manacor, 2005.

62 MARTÍ I ROSSELLÓ, Jordi: *En Pau Xim Verdolaga. Monòleg còmic i en vers*. Tipografia Independència, Palma, 1923

63 Sarsuela estrenada el 1924, obra dels mestres Reveriano Soutullo i Juan Vert.

64 Setmanari *Sóller* 23-11-1935

francès, anglès i alemany. Crida l'atenció la invitació de l'acte d'inauguració adreçada a tots els sollerics: una “fiesta-gala” amb orquestrina de les 3 a les 7 del capvespre i ball de saló a partir de les 9, amenitzat pel “reputado artista de bar Willy”.⁶⁵

El mes de maig del 36, encara hi feren reformes i ampliaren amb una nova pista de ball i la il·luminació del jardí.⁶⁶ Fou un local on, Salah el-Din Fouad va poder mostrar, en poc temps, la seva capacitat d'organitzar actes d'oci i reunir principalment la colònia d'estrangers de Sóller. S'hi organitzaren les festes de cap d'any, les de carnaval, espectacles de flamenc, sopars amb orquestrina, balls temàtics, concursos de misses i de disfresses, cursos de ball, revetlles temàtiques, com ja expliquen àmpliament R. Andreo i A. Quetglas, en el seu article de les XII Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx.

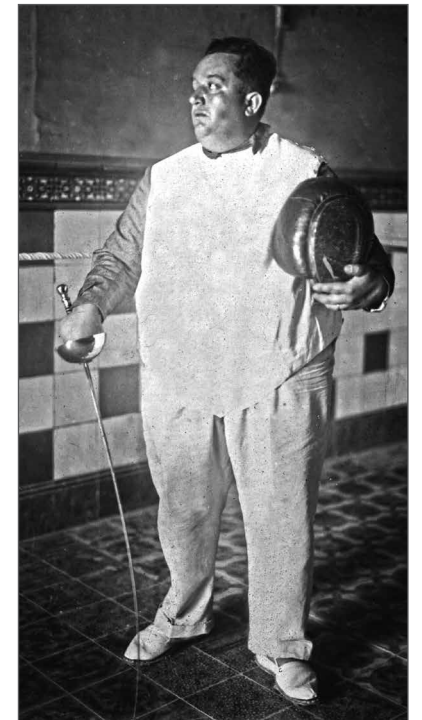
L'exòtic local va restar en funcionament fins passat l'estiu de 1936, començada la guerra civil; l'any 1937 Antonia Vicens Mayol⁶⁷ encara consta com a contribuent del “Café El Cairo”, al carrer Moragues n. 1, i és l'únic any que surt a la matrícula industrial.⁶⁸

4. El mon de l'esport

El mon de l'esport i del futbol va ser l'enorme passió del príncep. Va practicar esports des de jove malgrat la seva gran complexió física; ell mateix ho comenta:⁶⁹ “Aunque desde mozo he sido ya bastante grueso ello no impedía que practicara activamente varios deportes”. Sabia de natació, esgrima i sobre tot futbol. Quan ja no va poder practicar a causa de la seva obesitat, es va transformar en un aficionat entusiasta. Així va ser com va ajudar a l'esport solleric. La seva esposa també ho diu: “Los 20 años que vivió en Sóller dedicó casi todo su tiempo al desarrollo del deporte. También dedicó mucho dinero en la compra de trajes y botes. Yo lavé y planché muchas prendas futbolísticas”⁷⁰.

Però anem a pams:⁷¹ Quan el príncep arribà a Sóller l'associació local de la Congregació Mariana, ubicada a la rectoria, contenia dues seccions deportives: una de tennis i una de futbol (el “Marià Esportiu”), també s'havien fet les gestions per comprar i adequar els terrenys que després serien “El Camp den Maiol” i abans que el príncep aterrés a Sóller, ja s'hi havia disputat el primer partit de futbol. Una vegada establert aquí, enseguida començà les seves primeres intervencions en pro a l'esport solleric.

L'any 1925⁷² es va aconseguir, amb l'interès i ajuda del príncep, que els camps olímpics del Nacional de Montevideo

El príncep a pun per practicar l'esgrima.

65 QUETGLAS CIFRE, Antoni / ANDREO MARROIG, Pedro: “Modernitat i noves tendències musicals a Sóller a la dècada de 1930”, *XI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2017.

66 Setmanari *Sóller* 16-05-1936

67 La documentació oficial anomena “Antonio”, però pensam que deu ser un error tipogràfic.

68 Arxiu Municipal de Sóller. Economia i Hisenda. Tributació. Matrícules Industrials i de Comerç. Sign.: 3931

69 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

70 Setmanari *Sóller* 14-01-1981

71 Setmanari *Sóller* 29-06-1968, 06-07-1968, 13-07-1968, 20-07-08-1968 i 17-08-1968 Andrés Arbona Oliver: “Así comenzó el fútbol en Sóller”.

72 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

vinguessin a Sóller: Aquest equip feia una gira d'exhibicions per Europa i havia estat convidat a visitar les Coves de Manacor. Andreu Arbona i Salah el-Din Fouad gestionaren que se'ls oferís una excursió per Miramar que costejaria el “Marià Esportiu” a canvi que l'equip olímpic fes una exhibició al Camp den Maiol. Tot es va fer contactant al defensa titular de l'equip, Roberto Fiorentino. El príncep va participar en l'organització de l'arribada i recepció de l'equip. Feren una entrada triomfal en caravana, el camp de futbol es va omplir amb esreix i els directius de l'equip olímpic quedaren sorpresos. Malgrat l'èxit de l'acte, el defensa Fiorentino no es va alliberar de la renyada per haver pres una iniciativa unilateral: “*No escuché la bronca que le dieron a Fiorentino, pero presumo que fue mayúscula*”. Així i tot, Fiorentino agrai la invitació dels sollerics a través d'una amable carta.

Pareix que a partir d'aquest moment el príncep s'integrà dins el món esportiu solleric, i feu amistat amb els sollerics que més tard gestionaren la S.D.S. *Sociedad Deportiva Sollerense*, Cristòfol Triás i Josep Serra.

L'any 1926, el Marià Esportiu va deixar de gestionar els esports i es va crear la Sociedad Deportiva Solle-
rense (SDS) que es reunia en una Sala de la Defensora. La SDS s'havia independitzant de la Congregació Mariana però seguia mantenint les seves seccions esportives. L'equip de futbol de la SDS era el “Sóller FB (Sóller Foot-ball)” i estava entre els millors de Mallorca: Inicialment va gaudir d'un potencial esportiu i econòmic important, arribant a aspirar a l'ascens a la primera categoria del Campionat de Mallorca.⁷³ El príncep explica que els seus amics Magraner i Serra pogueren comptar amb ell en tot.

A través de la S.D.S. Salah el-Din va ser president de la secció de boxa, secció que, segons ell mateix diu “*llevó una vida próspera teniendo un bien atendido gimnasio donde se pulían los valores sollerenses Pablo Mora, Artal y tantos otros*”⁷⁴. Una prova d'aquesta prosperitat és la vetlada nocturna de Boxa que s'organitzà a la Plaça de toros de Palma el 14 d'agost de 1927,⁷⁵ on hi va actuar el campió europeu de pes ploma, Quadrini, que vivia a Sóller amb el seu entrenador el Sr. Doval. Amb Doval va seguir en contacte i l'any 1930 es retrobaren i Sóller pogué acollir al “*notable pugilista de color de la primera sèrie italiana de los plumas Jean Foup i el pucheur filipino Luis Logan, titulado campeón del Extremo Orient*”.⁷⁶

L'any 1929 el príncep projectava crear una secció de ciclisme,⁷⁷ Per això va organitzar una carrera ciclista de velocitat de Sóller al Port i tornada que s'havia de dur a terme la primera quinzena d'agost. No hem trobat referència de que aquest acte s'hagués realitzat. i ho va aconseguir l'any 1934. En una reunió al cafè Central es creà una Junta assessora, formada per Jaume Mayol (president), Antonio García Paredes (vicepresident), Cristòfol Castañer (secretari), Salah el-Din Fouad i J. Carrión (vocals).⁷⁸ Mesos després, l'octubre, el príncep ja passà a ser-ne el vicepresident.⁷⁹ De l'empenta que donà a aquest esport n'està molt orgullós en la seva entrevista⁸⁰ quan diu: «*intervine en el funcionamiento de la Sección Ciclista bajo cuyos auspicios los corredores sollerenses Torrens, Roca, Castañer y otros vieron fomentada su afición con la organización de carreras a base de tentadores premios o siéndoles facilitada su participación en Vueltas a Mallorca mediante apoyo material y el aliento moral de coches seguidores puestos a su exclusivo Servicio. Todo ello me costaba un buen puñado de pesetas*».⁸¹

Va donar a conèixer el waterpolo i va ser president de la secció de natació. Per aquest esport va patrocinar festivals de natació i en alguna ocasió convidà al Club Nàutic de Barcelona.⁸² El que més ressonància va

tenir va ser la primera “*Travesía del Puerto de Sóller*”⁸³ que en aquell moment no s'havia organitzat mai de forma oficial en cap port de Mallorca. Va ser el 7 setembre de 1930 i així era el programa d'aquell horabaixa:

A les 3 «*Carrera de yolas: difícil especialidad, recorrido muy corto, velocidad pura*». Sortiren de davant el torrent major i l'arribada estava situada davant el torrent dels Norais.

De les 3 a les 4'30h. Exhibició de pesca nadant i amb arpó a càrrec de l'original pescador “tritón” japonès Ogarie Tukomori.⁸⁴

A les 4 en punt: presentació dels nadadors davant el «*merendero popular de la playa, vulgo “Es Canyís*». El príncep va actuar com a jutge de la sortida (que fou a les 5 en punt) i Josep Serra Pastor, president de la SDS, actuà com a jutge de l'arribada. Hi va haver 55 participants; 53 homes i tres dones. A aquestes se'ls va donar la sortida uns minuts abans que als homes. El primer nadador solleric en arribar fou Antoni Pons Canals. El vespre s'organitzà una revetlla a l'hotel Marisol per fer l'entrega de premis: El príncep («*iniciador y alma feliz de esa organización Deportiva*») i la seva senyora foren «*distinguidos con la misión de entregar los premios*». Els premis no eren en metàl·lic: El príncep va fer donació d'obsequis d'art i altres patrocinadors donaren diversos regals: paper i sobres de cartes, aparell fotogràfic de Can Noguera, un «*bonito juego de floreros*», caps de bombons... Evidentment les tres participants reberen un premi.⁸⁵ De la cursa de “yolas” el guanyador fou Antonio Castelló que la va fer en poc més de 7 minuts.

Aquesta diada fou magnífica, la gran quantitat de gent que va copsar el port «*extraordinaria fué la concurrencia (...). Ni en el Firó (...) se había visto aglomeración igual*”. “*Tomábanse por asalto los tranvías, iban atestados en continuo vaivén innumerables Automóviles y autocares, (...) vióse llena de peatones la carretera en toda su longitud*».

En motiu de l'èxit d'aquest acte amics i admiradors sollerics, organitzaren un homenatge en honor al príncep “*por su labor tan afectiva en pro del fomento de los deportes en nuestra población*”.⁸⁶ Va ser el 5 d'octubre de 1930. Prop d'un mes abans, i dirigit a tots aquells que volguessin sumar-se a l'homenatge s'anunciava el preu del tiquet (12 pts) que incloïa un suculent menú (arròs paella, dèntol, mongetes “alubias”, pollastre, omelette, Codorniu, vi, “habanos” etc.).⁸⁷

L'Hotel Ferrocarril, gestionat per Vicenç Sastre, va omplir-se de seguidors del príncep. El setmanari el descriu com: «*Hombre comprensivo y culto, altruista y magnánimo (...) inspirador y protector de todas las manifestaciones Deportivas efectuadas en Sóller*». I explica que ja feia cinc anys que va intervenir en la direcció del moviment Esportiu. Li atribueix en gran part que el futbol i el bàsquet arrellessin a Sóller i que es fessin realitat les vetlades de Boxa al Camp den Maiol. El discurs del secretari Joan Rullan “*secretario perpetuo e insustituible de la sección de football de la S.D.S.*” és digne de ser parcialment transcrit:⁸⁸ “*... ;ningú hi ha amb més esperit esportiu que sa Altesa el príncep Salah el-Din Fouad, estranger en la nostra terra, i un dels que més ha treballat perquè “el nom de Sóller fos qualque cosa dins la nostra illa. Tota manifestació esportiva ha tingut a vos, Príncep, un amic per fer-la viure, poguent assegurar que sense vos moltes d'elles no hagueren vista la llum*” paraules que tingueren expressions de gratitud per part del príncep.

73 CELIÀ SASTRE, Bartomeu Joan: “La introducció de l'esport del futbol a Sóller” a *II Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Ajuntament de Sóller, 2008, pàg. 319-339

74 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

75 Setmanari *Sóller* 17-08-68

76 Setmanari *Sóller* 02-08-1930

77 Setmanari *Sóller* 13-07-1929

78 Setmanari *Sóller* 10-03-1934

79 Setmanari *Sóller* 13-10-1934

80 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

81 Possiblement es referia als de diners que havia donat pels esports, no només pel ciclisme. La princesa explica que si el seu espòs va donar diners per botes i “trajes”, ella de pas va rentar i planxar molts vestits de futbolistes. Setmanari *Sóller* 14-02-1981

82 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

83 Setmanari *Sóller* 7-09-1930, 06-09-1930, 13-09-1930, 27-09-1930, 04-10-1930 i 11-10-1930

84 Es va organitzar un acte benèfic per recaptar fons pel “Patronato local para el Homenaje a la Vejez del Marino” que s'havia de fer dia 12 d'octubre. El Sr Comandant de Marina D. Carlos Coll va convidar al pescador japonès Ogarie Tokumori que va pescar dematí i capvespre i també va fer l'exhibició abans de la cursa de natació. El peix que va pescar el matí va ser per l'Hospici i el pescat l'horabaixa va ser per les germanes de la caritat del Port. A més a més es varen distribuir segells (gràcies al príncep) i negocis, empreses i altres entitats també feren donatius per la causa.

85 Setmanari *Sóller* 06-09-1930

86 Aquest homenatge s'havia programat per una setmana després de la diada de Natació però es va suspendre a causa d'un tràgic succés que es va produir dia 14 de setembre: la troballa, als Colls de Bini de les despulles de Francesc Just Serra Pastor, de 22 anys, que havia mort dia 17 d'abril de l'any 1929. Tot Sóller en va estar corprès. Francesc Just era germà de Josep Serra Pastor, amic del príncep i membre de la Comissió Organitzadora de l'acte. Setmanari *Sóller* 20-09-1930

87 Setmanari *Sóller* 27-09-1930

88 Setmanari *Sóller* 11-10-1930

L'any 1931 el tenim com a entrenador de l'equip de reserva de futbol (*Soller Football*)⁸⁹ però prest va dimidir "per discrepàncies amb els jugadors ja que ells pretenien fer ells mateixos les alineacions, jugant tots per igual".⁹⁰

L'octubre de l'any 1935 es va constituir la societat *Soller Sporting Club* de la qual el príncep n'era el president. La seu estava ubicada en el Cafè Central i tenia caràcter esportiu: s'hi integraren el Ciclisme, la Natació i la Boxa. Es va crear una secció de "pedestrismo" (curses de cans que es realitzaven al Canòdrom Balear) i una d'escacs. De Boxa, l'entrenador va ser Willy Cantoni també gerent del cafè *El Cairo*. De la presidència d'aquesta societat va dimidir per motius personals mesos mes tard (25-01-1935)

En aquest mateix any 1935 es va a donar a conèixer un nou esport: "*Bolas Lionesas*".⁹¹ S'havien inaugurat unes pistes en un espai del Camp den Maiol per tal que es poguessin practicar. El príncep i la princesa participaven en parella i n'eren bons jugadors.

En bàsquet en tenim poques referències però sabem que el Joventut Mariana va tenir un moment àlgid durant les temporades de 1940 i 42, quan el príncep en va ser el president. Ell mateix se'n sent satisfet:

"«*Estoy orgulloso que mi club fuera el que contaba con mayor número de jugadoras de baloncesto (37 en la sección masculina y 12 en la femenina). Alcanzamos un segundo puesto en el campeonato de juveniles y tercero en primera categoría.*»⁹² També se'n parla en la seva necrològica⁹³ quan explica que les seccions femenina i masculina d'aquesta secció eren brillants i participaven en tots els campionats regionals.

A part del que hem explicat abans, cal destacar una de les seves aportacions més grans: Després de la guerra civil va fer possible que el futbol sòller es tornàs organitzar i gestionà la seva legalització:

Del 36 al 39 tot es va quedar aturat tal com ell explica: «*la actividad Deportiva local sufrió un largo colapso durante la guerra de la Liberación y aún mucho más después de terminada.*»⁹⁴ A finals de setembre de 1935 la SDS va renunciar a la organització de qualsevol acte esportiu per evitar dèficits que poguessin comprometre la societat i es limita a cedir en usdefruit el Camp den Maiol. Així es va constituir un nou club local anomenat "CD Sóller". Aquest nou club va haver d'interrompre les seves activitats a partir del

Soller F.B. 2º Equipo. El príncep entrenador.

18 de juliol de 1936. El futbol quedà al marge de la disciplina federativa fins el juny de 1941⁹⁵. El príncep l'any 42 deia que «*había caducado la validez legal del CD Sóller y había que organizarlo de nuevo. Nadie se atrevía a tomar sobre sí tanto trabajo como representa ahora la gestión de un club, con lo carísimo que cuesta todo y con tanto agobio de requisitos que ahora precisan para la organización de cualquier acto.*»⁹⁶ Així que ell va ser qui va posar-se al davant i per tant va ser el primer president del CD Sóller quan aquest club, l'any

Actes d'homenatge al príncep per part del món del futbol de Sóller.

1941 va ser de nou un club federat. Quan el príncep va partir, el CD Sóller va quedar campió del club B i llavors campió absolut de 3a, i va pujar a segona categoria.

El futbol de Sóller moltes vegades li ha agraït aquest esforç i entusiasme i quasi be cada vegada que venia o li feien un homenatge o feia entrega de les copes a partits importants⁹⁷.

5. Per acabar... Per reflexionar

Per acabar, una descripció de Rafel Estades i Jaume Antoni Aguiló demostra com es recorda la imatge del príncep: «*(...) va comparèixer el famós príncep d'Egipte Salah el-Din Fouad. Va venir amb doblers i amb moltes ganes de promocionar l'esport, tant el bàsquet com el futbol (...)*»; «*Un cavall blanc, un home que va fer possible que el futbol agafés gran força dins Sóller (...)*».⁹⁸

El príncep Salah el-Din Fouad va ser un mecenes d'aquella època a Sóller impulsant el futbol, tot el món de l'esport i perquè no, cultural. Tan interessant com extravagant; exòtic dins la societat mallorquina i espanyola, malgrat Sóller tingués un punt de cosmopolita. Tenia visió de modernitat: la seva opinió i visió de futur i progrés la va deixar reflectida la darrera vegada que vengué: «*El turismo es un bien para Sóller si está bien orientado. Se nota ahora una fuerte influencia turística que, aunque bajo el punto de vista egoísta produce una intranquilidad, conviene saber cuidar y mantener.*»⁹⁹ Era una persona culta, íntegra i esplèndida encara que el seu parentiu amb la corrupta aristocràcia egípcia ens han fet dubtar a l'hora d'atribuir-li tots aquests qualificatius.

89 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

90 Tomeu Celà: "Els que foren presidents del Círculo i del Futbol" *Xiclets* núm. 6, juny de 2003

91 "*Bolas lionesas*" és un joc molt similar a la petanca, on en comptes de fer rodar la feixuga pilota de metall es llança en l'aire amb la intenció de tocar una rival.

92 Setmanari *Sóller* 5-09-1942

93 Setmanari *Sóller* 29-12-1956

94 Setmanari *Sóller* 5-9-1942

95 *Sóller. Bodas de Diamante 1885-1960*

96 Setmanari *Sóller* 5-9-1942

97 Setmanari *Sóller* 17-07-1982, 14-08-1982, maig 1953?

98 Setmanari *Sóller*. Número del Centenari

99 *Ecos de Sóller* 30-04-1953

L'estada a Sóller de l'escriptor anglès Alan Sillitoe, autor de la *La solitud del corredor de fons*

Francesc Lladó i Rotger

Resum

En els anys cinquanta l'autor de *La solitud del corredor de fons* va viure a Sóller al que ara és el carrer de Sa Mar i a altres llocs. Aquí, després de que li rebutjassin moltes obres de les que havia realitzat, va escriure la seva primera novel·la d'èxit: *Dissabte a la nit i diumenge al matí* que posteriorment es va dur al cinema. Amb la comunicació intentarem esbrinar qui fou Sillitoe i la seva estada a Sóller i Fornalutx a més de la seva decisiva relació amb Robert Graves al qual anava a veure a Deià en bicicleta.

1. Introducció

Pensem, per començar, amb el Sóller de gener de 1953. Un Sóller en el qual fa escassament catorze anys que ha acabat la guerra civil. Només en fa set o vuit que ha passat el 1945, anomenat l'any de la fam, que s'ha anat allargant tots aquests anys posteriors. Només fa uns mesos que s'ha acabat el racionament amb cartilles de primera segona i tercera. Anys difícils per a Sóller, que, a poc a poc, intenta tornar a la normalitat d'abans de la guerra.

En aquests anys arriba aquí un personatge anglès que també du molta misèria al damunt però que, com la població sollerica, intenta sortir-se'n així com pot. La seva arma per tirar endavant —l'acaba de descobrir— és l'escriptura. Però fins ara ha escrit molt i ha enviat molts textos a editorials i periòdics però no se n'ha sortit. L'estada a Sóller representarà per a ell molta feina però també la fi de la misèria i el principi dels fruits de tot el treball que havia fet fins llavors per sortir-se'n.

2. Objectius i fonts

En aquest treball ens proposam conèixer la figura d'Alan Sillitoe especialment en el moment de la seva o de les seves estades a Sóller, una de més llarga, entre 1953 i 1955, i altres més curtes els anys posteriors. Així mateix mostrar com Sillitoe ve a Sóller cercant un lloc tranquil i barat per viure i escriure sense haver tengut gaire èxit en els seus intents de publicar. Així mateix com du a terme a Sóller la primera obra que el

durà a la fama i, poc després de partir de Sóller, la segona, ambdues duites posteriorment al cinema també amb gran èxit. Això ho farem recuperant documents de l'època —les entrevistes que li feren a Sóller Bartomeu Ferrà el 1953 i Maties Oliver el 1966 i 1968— i el que ell explica a l'autobiografia que va escriure, el 1993, quaranta anys després de la primera entrevista, quan Sillitoe ja és un escriptor consolidat i una primera figura de la literatura anglesa dels anys seixanta. Hi afegirem també alguns fragments de les seves principals obres que tenen relació amb Sóller i amb la seva concepció de la societat i l'escriptura.

Per començar-lo a situar, Alan Sillitoe és l'autor de la novel·la “Dissabte a la nit i diumenge al matí” que va escriure a Sóller i de “La solitud del corredor de fons”. Les dues novel·les foren un èxit editorial als finals dels cinquanta. Ambdues es dugueren posteriorment al cinema i també triomfaren. Sillitoe visqué a Sóller, Fornalutx i Dejà.

3. Entrevista de Bartomeu Ferrà a “Ecos de Sóller” (1953)

La primera notícia escrita que tenim d'Alan Sillitoe a Sóller data del setembre de 1953 quan Bartomeu Ferrà de correus li fa una entrevista al n° 30 del setmanari “Ecos de Sóller”. Ens permetem, a partir d'ara parafrasejar i traduir tant les entrevistes com l'autobiografia a partir de la traducció al castellà d'Antonio Lastra.

Bartomeu Ferrà diu que la primera trobada amb Sillitoe li va causar una estranya sensació. El defineix com un jove bohemí que té el cor d'un home ficat en una ànima de nin, plena a vessar d'experiència i candidesa. Hi afegeix que l'experiència la va adquirir en els seus anys d'estança a l'Extrem Orient i una ingenuïtat fronterera a una gran senzillesa i simplicitat. Diu també que l'entrevista ha agafat Sillitoe per sorpresa: escrivia amb molta rapidesa unes quartilles en un racó tranquil d'un bar de plaça, a l'autobiografia diu que era el bar Palacio. Ferrà li fa senyes de que segueixi treballant i diu que es sorprèn de la gran facilitat amb la que escriu amb la mà esquerra mentre amb la dreta va carregant de tabac negre la seva pipa.

Seguidament el defineix com a periodista i escriptor anglès de 25 anys, col·laborador en revistes literàries, amic de les muses i forjat a força d'estudi i voluntat i que s'ha obert pas en el difícil món de les lletres. Després comenta que sembla que li agrada molt parlar de llibres i poc de la seva vida. A Ferrà li sembla un esperit inquiet i observador que sap calar molt a fons en el sentir de la gent i després gaudeix de descobrir a aquesta el fruit secret de la seva encertada observació. En aquells moments, sempre segons Ferrà, no tenia títols ni diplomes ni més armes que el seu talent i la seva ploma. Però que posseïa una vasta erudició i la capacitat de fer agradable i interessant una conversació sobre un tema difícil. Malgrat això, Ferrà assegura que no ha viatjat molt, que va fer el servei militar com a telegrafista d'aviació a Malasia i que va tornar al seu país ple de joventut i il·lusió. Va ser llavors que es va poder dedicar a la tasca que s'havia proposat des de la seva infantesa: arribar a ser escriptor.

L'entrevista segueix, Ferrà li fa les preguntes i de les respostes es pot deduir que la idea de ser escriptor li vengué del molt que li agradava contar contes, inventats per ell, als seus germans petits. Diu que tal volta la facilitat que tenia en fer-ho i la sorpresa que donava als grans li va fer venir el desig d'arribar-les a escriure algun dia i veure-les publicades en forma d'un llibre atractiu. Quan va ser major es va desenvolupar aquesta afeció i després va comprendre que havia d'estudiar molt i aprendre més, perquè la invenció, deia, havia d'anar acompanyada d'un verdader esperit d'observació i d'una clarividència del sentit objectiu de les coses.

Comenta a Ferrà que va venir a Mallorca per a escriure, que l'any anterior vivia a França i que uns amics li parlaren de la bellesa i quietud que hi havia aquí i que va fer les maletes després de documentar-se de la història i colonització de l'illa. Va arribar a principi de gener i quan va conèixer la vall va comprovar que els seus amics tenien raó. Confessa que a Mallorca hi ha alguna cosa difícil d'explicar. Tal volta si-

gui l'atracció de les muntanyes o el cel tan blau o el suau embat de la mar allò que el va atreure. Comenta que aquí tot transcorre amb tranquil·litat. La desfilarada dels autocars plens de turistes, el bullici de la gent durant les festes i berbenes són el contrapunt en la contínua harmonia de pau i quietud.

Quan Ferrà li demana si ha escrit alguna cosa sobre Mallorca li diu que ha escrit dos articles que han estat publicats en el “Nottingham Weekly Guardian” i que un d'ells era sobre Sóller, el titulat “Sóller good for holidays” que està escrit exclusivament per a donar a conèixer la vall al turista anglès. Després diu que troba que Sóller és bo per a unes vacances perquè hi ha moltes coses que el turista desitja trobar i que aquí la naturalesa les hi dona totes. Els pobles es diferencien per alguna cosa concreta i en la seva vida juguen un paper molt important els costums i sentiments de la seva gent. Afirmar, seguidament, que la gent de Sóller és noble i senzilla i que mereix les simpaties del turista i, a més, la vida és relativament barata, una altra raó per recomanar Sóller als turistes.

Després parlen dels llibres de Sillitoe. Diu que té tres novel·les a punt de ser publicades, una d'elles *The deserters* sobre la vida dels baixos fons d'Anglaterra. També li comenta que en aquells moments estava acabant *Malaya* una novel·la sobre aquell país, basada en fets viscuts durant la seva estança allà. Comenta que després escriurà una novel·la l'acció de la qual es desenvolupa a Mallorca. Diu que té gran quantitat de dades replegades, entre les quals la lletra que ja ha traduït a l'anglès d'algunes cançons típiques com “Toni Moreno”, “Una rosa en cada galta” i altres.

Finalment, Sillitoe treu l'original del seu darrer treball sobre Mallorca, el poema “A Moorish landing in Mallorca” que acabava de publicar a una revista anglesa. En el poema, Sillitoe canta l'epopeia d'un frustrat desembarcament dels moros a les nostres costes i que Ferrà en tradueix uns versos.

Quan s'acomiada, Ferrà pensa en la insospitada fecunditat d'aquest jove escriptor que ha estat silenciosament un cantant enamorat, diu, i un propagandista eficaç de la nostra illa. Quan Ferrà se'n va i es gira darrera veu que Sillitoe segueix escrivint i aguanta la seva ploma amb la mà esquerra.

En el reportatge apareix una interessant foto del jove Sillitoe que no hem vist reproduïda a altre lloc. A Internet solen sortir sempre les mateixes. L'entrevista apareix en una secció que es diu “Los que nos visitan” i el titula “Alan Sillitoe, un propagandista de Mallorca.” El nom de Sillitoe és escrit en un cos de lletra molt gros al principi de la pàgina. Més tard, en la seva autobiografia, parlarà d'aquesta entrevista i ressaltarà l'efecte positiu que li va produir, perquè era la primera vegada, que veia el seu nom escrit amb lletres grosses a un periòdic.

4. Entrevista de Maties Oliver al “Soller” (1966)

A Sóller no hem trobat més notícies escrites sobre Sillitoe fins l'any 1966 al “Sóller” de 25 de juny, en una entrevista que li fa Maties Oliver acompanyat per Jaume Oliver i Joan A. Estades de Montcaire. En aquesta entrevista, feta 13 anys després, el to de la introducció i el personatge que presenten es força diferent. Ja parlen que Sillitoe és un dels més importants i representatius autors de la nova generació d'escriptors anglesos. Veim que les seves obres s'han traduït a 14 idiomes i ja han inspirat dues pel·lícules àmpliament guardonades quan encara no s'han complit els deu anys de la publicació de la seva primera novel·la el 1956. Ha obtingut dos premis literaris anglesos importants, el de Authors Club i el de Hawthorden Price. L'entrevistador comenta que Sillitoe ha viscut a Sóller durant anys i aquí ha escrit el més important de la seva producció literària. Hi ha molta gent que el coneix però que no sap allò que representa realment en el camp de les lletres contemporànies. Aquí, l'entrevistador promet que, per tal de conèixer-lo, el “Sóller” publicarà en pròximes edicions, una sèrie d'articles sobre aquest autor, acompanyats d'una entrevista amb ell. Això ho farà en Maties Oliver amb l'ajuda dels altres dos abans mencionats, però no trobam res fins que el 1968 Maties Oliver li fa una altra entrevista amb motiu d'un

Alan Sillitoe l'any 1953. Font "Ecos de Sóller".

guió que fa Sillitoe per a una pel·lícula sobre el Che Guevara. L'entrevista del 1966 la signa Maties Oliver amb la col·laboració dels mateixos d'abans. Conta que van a Fornalutx, amb la finalitat d'entrevistar-lo, un capvespre de juny. Mostren el contrast entre el bullici turístic de Sóller i la tranquil·litat de Fornalutx que predisposa al diàleg reposat i serè. Es passegen pels carrers de Fornalutx que descriuen d'una manera bastant bucòlica i idealista fins a trobar la casa de Sillitoe al carrer de Sant Joan, una casa a l'estil pagès adaptada a les seves labors literàries. Els rep a la sala d'estar i seguidament Oliver el descriu: Un home d'estatura mitjancera que pareix molt més jove del que és (38 anys). Malgrat que sigui poc comunicatiu, diu, com la majoria dels seus conciutadans, és de tracte afable i en ell es reconeix un home inquiet, el lluitador intel·lectual nat. Fuma quasi constantment una pipa. Els crítics literaris més famosos d'Europa l'enquadren entre els "angry young men" o joves airats com John Osborne, John Braine, o Shelagh Delaney. Comenta que ell rebutja qualsevol etiqueta i defensa que cada escriptor té el seu estil peculiar. En aquesta entrevista diu que va

començar a escriure a causa d'una convalescència a un hospital que va durar dos anys quan encara no n'havia complit vint. Afirmar que llegia molts de llibres en aquell temps, el francès Albert Camus, els britànics d'origen estranger com Joseph Conrad i sobretot Jaroslav Hasek. Comenta que fou llavors que va néixer la seva vocació com a escriptor. Li diuen que tenen entès que va tenir moltes dificultats per publicar el seu primer llibre *Saturday night and Sunday morning* i contesta que sí però que aquest no fou el seu primer llibre, abans n'havia escrit d'altres però cap editor s'atrevia a publicar-los. Li diuen que no tenien qualitat i que hi havia alguna cosa de cert perquè era lògic que a un escriptor sense estudis superiors, un vertader autodidacta, li costàs més feina arribar a adquirir un estil personal al nivell d'uns altres escriptors amb una ampla formació universitària i literària. Després comenta que té aquestes obres tancades dins un cofre però que no li agrada tornar-les a llegir, que mai li ha agradat mirar cap enrere, cosa que considera poc pràctica.

Després parla de les seves darreres publicacions i comenta que sempre sol dir que el seu llibre preferit és l'últim que ha escrit. I que el darrer és *La mort de William Posters* que havia aparegut en català feia només dos mesos. Tracta, diu, d'un obrer argelí que s'enrola en la guerra. *La filla del padasser* és un llibre de contes que tracta d'obrers i les seves famílies. *El camí de Volgograd* que narra un viatge que va fer a la Unió Soviètica el 1963.

Seguidament li demanen pel moviment literari català-mallorquí: Espriu, Benguerel, Pla, Blai Bonet, Joan Fuster... i contesta que desgraciadament els coneix molt poc i que no s'atreveix a opinar. Diu que el que coneix més és Lluís Ripoll del qual ha traduït el seu llibre *Chopin, su invierno en Mallorca*, amb pròleg de Robert Graves. Després li demana si la base de les seves novel·les és la ficció o l'observació de la realitat i afirma que probablement les dues, que a vegades no es poden separar. Després li exposa que sap que ha obtingut alguns premis literaris i li demana quin concepte té d'ells. Contesta que els dóna un valor molt relatiu i afegeix que, al manco a Anglaterra, les compensacions econòmiques associades són molt baixes.

A la pregunta de què significa per a ell la literatura, contesta que és una part d'ell mateix, com una espècie de necessitat de donar a conèixer als demés allò que hi ha al seu interior i que també suposa una labor de vertadera creació. Li demana si està content del ritme de la seva producció literària i diu que no es queixa,

que té un promig d'un llibre per any. Després afirma que passa de cinc a sis hores escrivint i, a vegades més, i prefereix fer-ho els vespres. Seguidament li demana per les dues obres seves que es dugueren al cinema i que ell mateix en va escriure els guions.

Contesta que el cinema com a fenomen artístic encara no ha aconseguit entusiasmar-lo, malgrat que li reconeix un gran poder de difusió i una enorme influència en la cultura de masses. Assegura que està content d'haver acceptat escriure l'adaptació de les dues pel·lícules perquè creu que l'autor és el més indicat per a fer-ho. Malgrat això els films com a unitat ja no són seus sinó de Reisz i Richardson, els directors.

Quan li demanen què li ha semblat Mallorca en aquest nou viatge, contesta que una illa molt pintoresca, tal volta massa bolcada al turisme i que abandona altres activitats econòmiques de base més sòlida. Després afirma que ja havia estat aquí el 1953, que va romandre prop de cinc anys a Sóller i que va viure al carrer José Antonio (ara Sa Mar). Diu que fou a Sóller on escrigué, entre altres llibres "Saturday night..." que compta amb 14 versions en idiomes estrangers, entre ells el japonès l'hebreu i el turc i que, tal volta, és el seu millor èxit editorial.

Finalment li demana què preparava en aquells moments a Fornalutx. Contesta que ha vingut a passar una temporada de tres mesos i l'aprofita per prosseguir els seus treballs literaris. Diu que escriví un llibre titulat *Un arbre en flames* que serà la segona part d'una trilogia iniciada amb *La mort de William Posters*. Comenta que també prepara, amb la seva dona, una antologia de poetes anglesos. El marc per a escriure és bo car Fornalutx és un poble tranquil i els seus habitants li semblen feiners i hospitalaris.

A continuació, en un ambient menys formal parlen amb la intervenció també de la seva dona de la situació dels mitjans culturals i artístics a Anglaterra, de la radio, el teatre, el cinema i la televisió. També tracten de la situació de l'escriptor en la moderna societat anglesa, privat del prestigi que té a altres països com França i inferior també en el pla econòmic. Parlen també del tradicional classisme anglès i l'entrevistador comenta que aquest diàleg darrer, més superficial del que hauria desitjat, els va acostar bastant a la complexa i vertadera personalitat d'un dels més discutits escriptors, afirma, de l'actual generació britànica.

5. Entrevista de Maties Oliver al "Sóller" sobre el guió de la pel·lícula del Che (1968)

Ja hem dit que les promeses fetes pel "Sóller" de fer articles i entrevistes a Sillitoe no es compleixen i la única cosa que trobam referent a ell, en el "Sóller" de 10 d'agost de 1968, és la transcripció d'un programa emès per Radio Popular en el qual es parla de Sillitoe. L'article és a la primera pàgina i es titula "Alan Sillitoe". Se li fan algunes preguntes en motiu de que el director Tony Richardson li ha encarregat que escrigués un guió per a una pel·lícula sobre els deu darrers anys de la vida del Che Guevara. Pel·lícula, per altra part, que creim que no es dugué a terme. L'entrevista la fa a Deià on viu Sillitoe i on diu que pensa comprar-se una caseta.

L'article fa una gran dissertació sobre cinema i llibres i només a la meitat parla de Sillitoe i al final li fa algunes preguntes. Al que ja sabem de Sillitoe, aquí afegeix que dels 14 als 18 anys no va llegir cap llibre però que, de petit, solia prendre notes de les observacions que feia sobre ell mateix i sobre les persones i l'ambient que l'envoltaven. Quan va fer el servei militar a Malaya va començar a escriure versos i el temps que va estar hospitalitzat va agafar el gust per llegir però sense pensar en convertir-se en un home de lletres professional. Però després del seu matrimoni el 1952 i durant la temporada que passà al sud de França en la més completa pobresa es dedicà intensament a escriure relats, alguns dels quals començaren a interessar a algun editor. A Sóller, el 1959 va escriure *Saturday night and Sunday morning* que, després de moltes dificultats fou acceptada per un editor i això li va valer un èxit fulminant davant la crítica i el públic. Explica el contingut de l'obra i després parla de la seva segona obra *La solitud d'un corredor de*

fons i n'explica l'estructura i l'argument. Després diu que segueix escrivint i publicant molt, devers dues obres cada any, tant prosa com vers i explica el contingut d'alguna d'elles. Seguidament comença l'entrevista en la qual Sillitoe explica que el seu amic i director de cinema Tony Richardson li va comanar un guió sobre el Che Guevara i li fou fàcil i agradable acceptar el treball. Es va documentar, en va escriure una sinopsi i que en aquells moments escrivia el guió cinematogràfic. Explica que contarà la vida del Che en els seus darrers anys, les dificultats que aquest fet suposa i l'admiració que té per aquest personatge. Després li demana per la significació revolucionària i política del Che i contesta que la seva vida i obra no moriran amb ell i que serà un model pels líders d'Àfrica, Àsia i Sud-amèrica, que sempre va ser amic del poble oprimint i que en els seus últims escrits es preocupà de la revolució mundial però deia que cada poble té una via particular de fer-la.

6. L'estada a Sóller segons la seva autobiografia

A més d'aquestes entrevistes tenim un altre document molt important que és el llibre *La vida sin armadura. Una autobiografia* escrita el 1995 quan Sillitoe ja té 67 anys. L'obra la podem trobar traduïda a l'espanyol per Antonio Lastra i publicada el 2014. En aquest llibre, ell mateix ens conta la seva vida però només fins el 1961 quan en tenia 33.

Alan Sillitoe neix el 1928 a una família pobre i desestructurada de Nottingham. El seu pare és analfabet i fa poca feina i la seva mare es veu obligada, a moments, a prostituir-se per poder dur la família cap endavant. De son pare diu que “a vegades semblava tenir la intel·ligència d'un nin de deu anys en el cos d'un animal” (Sillitoe, 2014: 13) i que pegava amb freqüència a la seva mare i que la recorda de nin “inclinada damunt el poal per tal que la sang del seu cap obert no correués per l'estora.” (Sillitoe, 2014: 13) Abandona els estudis als 14 anys per fer feina a una fàbrica de bicicletes. El 1946 fa de telegrafista a la RAF i va a exercir a Malasia. Quan torna el 1948 troben que està tuberculós i això l'obliga a passar 16 mesos a un hospital de les forces Aèries. Després li concedeixen una pensió i decideix dedicar-se a la literatura després de no haver entès, encara en aquells moments, conta, que “escriure podia extirpar el dolor de viure.” (Sillitoe, 2014: 177). Amb la pensió que no li bastava per a quasi res, cerca climes més propicis a la seva malaltia que el de Gran Bretanya i se'n va a viure un any a Menton, al sud de França. Allà, la vida és massa cara per a ell i uns amics li diuen que a Espanya és més barata i d'aquesta manera es decideix a venir a viure a Sóller el fred gener de 1953. Al principi, el fred humit d'aquí no li va gaire bé per a la seva malaltia. Va al metge a Palma per a revisar la seva tuberculosi i el troba més prim que quan va sortir d'Anglaterra, a més es constipa molt i l'únic pulmó bo que té no li acaba de funcionar però el metge li diu que quan el temps es compongui es posarà millor i així va ser. La seva autobiografia és un element molt important per a completar el coneixement de les seves estades a Sóller, en quins llocs va residir, i com es va sentir ell mateix en l'entorn solleric a més de les opinions sobre la gent i el règim franquista que s'imposava en aquells moments.

Sillitoe havia viscut la misèria de la seva família i dels barris pobres de Nottingham i no havia tengut formació acadèmica com a literat, això li va donar dues característiques importants. En primer lloc que coneixia molt bé aquell món i, en segon lloc, que el descrivia des d'aquella mateixa realitat sense el filtre de la formació acadèmica. Va aprendre a escriure bé a força de llegir molt els bons autors, la Bíblia, d'escriure força i de fugir de les exigències dels editors fins que —amb l'esforç propi i els consells de Robert Graves— va trobar la seva pròpia veu i, després de molts rebutjos i penúries, va arribar a l'èxit. Va aconseguir, no només que li admetessin la seva pròpia manera d'escriure, sinó triomfar quan les seves dues primeres novel·les tengueren un gran èxit editorial i definiren un tipus determinat de fer literatura que tengué molt èxit i constituí un punt important en la literatura anglesa de postguerra.

Però, que ens conta Sillitoe a la seva autobiografia pel que fa a Sóller. Comenta que a finals de gener de

1953 ve aquí i després de visitar la catedral viatja en tren a Sóller amb tot el seu equipatge. S'instal·la a la casa dels seus amics, els Tarr, al port, a la Villa Catalina. És molt il·lustratiu llegir els capítols que fan referència a Sóller i a Mallorca. Conta que amb aquesta família acollidora, els dissabtes a vespre anaven a un hotel del port a veure els balls del Brot de Taronger. Parla de les principals balladores Maria i Catalina sense especificar llinatges i explica un poc com ballen. Parla també de les tonades que tenien influència moresca o jueva i que va aprendre les lletres de les seves cançons per traduir-les a l'anglès per a la qual cosa acudia a Andreu o Gaspar Nadal, els directors del grup, quan no estava segur del significat. Té alguns plans per dur a terme a Sóller i sobretot per escriure i diu que l'esforç continu i la pràctica eren l'únic camí possible. Escriví diverses pàgines amb el títol de “Toni Moreno”, personatge de les cançons mallorquines traduïdes que convertí, diu, en “una mescla d'Adonis i *Don Juan* incapaç de fugir del seu destí.” (Sillitoe, 2014: 223). També és molt curiosa la descripció de la visita del Picalsal que compareix insospitadament amb un encenser a beneir totes les habitacions de la casa.

Un bon dia, lloga una bicicleta i se'n va cap a Deià a veure Robert Graves que quan veu els poemes que li presenta, l'anima a seguir escrivint perquè diu que Sillitoe acaba els poemes bé, a diferència d'altres escriptors, que comencen els poemes bé però els acaben malament. A més li aconsella que deixi d'escriure sobre Malasia i escrigui sobre el poble i la gent on va viure de nin i de jove que és el que millor coneix. Es veu que Sillitoe li va fer cas i això juntament amb el seu continu treball autodidacta el menà a l'èxit.

El mes de juliol de 1953 deixa la casa dels seus amics i va a viure a una casa al camp que es deia Casa Jolana que era d'uns holandesos que l'hi deixaven. Conta també que amb un amic anaren a Palma a veure una cursa de braus i després es desplaçaren a Inca i pujaren a Lluc a peu. Estaven tots estranyats de veure que, damunt un autocar que pujava, hi havia dos guardiacivils amb les armes amb la mà que miraven la sospitosa marxa a peu dels dos amics pel camí de Lluc.

Envia a la BBC un conte per a nins que es deia *El gran John i les estrelles* que es desenvolupava en un pròsper regne en la Vall de l'Or i ell mateix diu “una espècie d'utopia com Sóller al qual li mancaven les estrelles en el cel per a ser perfecta”. (Sillitoe, 2014: 231)

Més endavant té una amant i per això lloga una habitació amoblada als germans Nadal. Parla també de Bartomeu Ferrà i de l'article i l'entrevista que publicà sobre ell a “Ecos de Sóller” resumint-la breument. A finals de setembre la seva amant i el seu marit se'n van a Màlaga i ell també se n'hi va. Allà hi troba a faltar la tranquil·litat de Mallorca perquè hi ha molt de renou i és víctima d'un robatori. Aprofita per viatjar per Andalusia i va fins a Gibraltar perquè hi ha de passar una revisió mèdica el mes de febrer de 1954. Més endavant, decideixen trobar-se amb la seva al·lota a Barcelona i allà el detenen, ell pensa que era perquè en el tren que anava de Madrid a Barcelona havia dit alguna cosa en contra de Franco i algú l'havia sentit i l'havia anat a acusar a la policia.

El mateix 1954 torna a Sóller amb la seva al·lota, la poetessa americana Ruth Fainlight. Quan arriben, arrenden a Maria Mayol un apartament amoblat a la planta baixa d'una casa alta i estreta al carrer José Antonio (ara Sa Mar). Explica la vida de Maria Mayol, la impressió que li produeix i la sospita que hi havia moltes tragèdies a la seva vida.

Comenta que tornar a Mallorca era com tornar a casa després de la precària vida que havia duit a la península i diu de Mallorca que és “una civilització la llengua peculiar de la qual coneixia i la gent honesta i tolerant me resultava familiar.” (Sillitoe, 2014: 249)

Comenta també a l'autobiografia que els mallorquins, que eren pragmàtics, procuraven, malgrat el franquisme, seguir amb les seves vides de la manera més tranquil·la i industriosa possible. Li criden també l'atenció les camilles d'escaufar-se i curiosament diu que eren antany una forma de suïcidi de tota la família. Quan la collita no havia estat bona, se reunien a una habitació tancada i el fum del braser feia la resta. No sabem si això es basa en la realitat, en la llegenda o és part del seu tarannà literari. Comenta també que a Mallorca li passaren poques coses i que li és difícil distingir un any de l'altre i que

només ho fa pels llibres que escriu o presenta. A vegades ell i la seva al·lota feien els vint quilòmetres entre Sóller i Deia per veure la família dels Graves.

El mes de setembre de 1953 varen llogar una casa vella i grossa a l'Horta. El propietari era un cap de família que havia estat a la presó durant la guerra civil a causa que havia expressat les seves idees socialistes i allà havia emmalaltit de tuberculosi. Parla també de les matances que li recorden les que feien els seus padrins quan ell era petit. Els amos finalment emigraren al Canadà on l'amo recobrà la salut. A la tardor es traslladen a la part inferior d'una casa aïllada a la muntanya des d'on es veien les marjades de tarongers i llimoneres, el poble i el Puig Major.

Cada quinze dies han d'anar a Palma per a la revisió de la tuberculosi i solen anar a casa dels Graves, aquests habiten allà durant la setmana. Conta, com ja sabem, que Graves li passa la feina de traduir un llibre sobre Chopin que havia escrit Lluís Ripoll i li havia encarregat a ell. El seu carnet d'identitat deia que podia viure a Mallorca tot el temps que volgués i que tenia l'ofici de novel·lista. Explica també una excursió que feren de Sóller a Lluc a peu amb els seus amics. Parla també de la nevada del febrer del 1956 i de que una amiga que vivia al fons de la vall va haver d'anar a viure amb ells a causa del fred i de la humitat que hi havia. Havien comprat un bon aparell de radio que Sillitoe manejava amb habilitat i, d'aquesta manera, coneixien les notícies del món. Va, altra volta, a Gibraltar perquè el crida un tribunal metge per revisar la seva malaltia i i torna carregat de productes anglesos i al cap d'unes setmanes rep la notícia que li mantenen la pensió. El mes de maig deixen la casa de la muntanya i tornen a casa Maria Mayol al poble, lloguen el tercer pis però des de la part de darrere veuen la vista panoràmica de la muntanya.

Aquell any va fer molta feina en *Dissabte a la nit i diumenge al matí* afegint-hi alguns relats que ja havia escrit cinc anys abans. Fa també, en aquest temps, un llibre sobre Mallorca en les diferents èpoques de l'any on s'afirma que Sóller és apropiat per a una estança temporal.

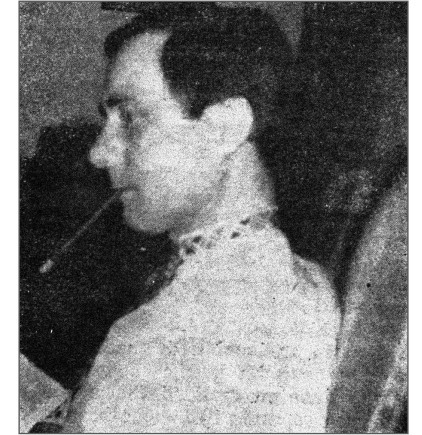
A finals de gener de 1957, havien pensat comprar-se una caseta senzilla a un poble proper però en lloc d'això decideixen anar a Londres per veure si aconseguen publicar i donar-se a conèixer en persona. A principis de maig del 57 tornen a Sóller i, malgrat haver-ho passat molt bé a Anglaterra, els fa l'efecte, una altra vegada, de tornar a casa car a cap altre lloc, diu, havia viscut tant de temps exceptuant el seu lloc de naixença. Es posa a revisar *Dissabte a la nit i diumenge al matí*.

Parla també de l'acuairel·lista Collette Martin a la que defineix com una exploradora suïssa que havia descrit els seus viatges pel Sahara amb un ca Sant Bernat. Sillitoe li va traduir setanta pàgines del francès i les va enviar amb unes fotografies úniques de dones beduïnes i paisatges desèrtics a un editor de Londres i varen acordar anar a mitges en qualsevol guany econòmic del projecte. Els tornaren el treball, poc temps després, sense aprovar, però abans ja havia obtingut alguns doblers perquè havia col·locat el seu article "Dones nòmades al Sahara".

El 1958, amb la seva dona, parteixen sobtadament cap a Alacant i l'estada no els va bé però no retornen a Mallorca sinó que se'n van a Londres. Abans Sillitoe escriu *La solitud d'un corredor de fons*. A Londres els admeten finalment la novel·la *Dissabte a la nit, diumenge al matí* i, a partir d'aquí, comença l'èxit, havien passat tretze anys de penúries i de que li tornassin una i una altra vegada les obres que escrivia.

El relat autobiogràfic del que parlem, acaba a principi de 1961. Sillitoe addueix que "seria massa avorrit escriure sobre una mera enumeració de llibres." (Sillitoe, 2014: 324-325) Quasi al final afirma que "l'ocupació d'un novel·lista és solitària: treballant com el miner sota terra i lluny de tota influència populista i d'idees intel·lectuals preconcebudes, només compta amb la llum del seu casc per a il·luminar el mineral únic que va descobrint, en el qual ha de treballar sense ser molestat." (Sillitoe, 1985: 287)

7. La concepció de la societat i la relació amb l'escriptura i l'escriptor

Alan Sillitoe l'any 1966. Font "Sóller".

Finalment, volem acudir a la seva obra més famosa *La solitud del corredor de fons* que són un conjunt de relats el primer dels quals duu el mateix nom del recull i el darrer té el títol de "Caiguda i ensorrada de Franquie Buller". Ens referirem als dos perquè el primer exposa la seva concepció de la societat i del paper de l'escriptura en els dos tipus de grups de persones en els quals la divideix i el paper que vol jugar ell. Al segon surt una altra vegada Sóller i el paper que ha jugat l'escriptura en ell i com s'hi sent respecte al lliure, imaginatiu i maltractat Frankie Buller, heroi i cap de les seves gestes d'adolescent. El narrador d'aquest darrer relat es diu Alan, parla d'ell mateix i està ubicat a la vall de Sóller.

A *La solitud del corredor de fons* el protagonista, Colin Smith, un jove que ha robat i l'han tancat a un reformatori conta la seva pròpia història. Com que corre molt bé, se'n volen servir perquè guanyi una cursa i deixi molt alt el prestigi del reformatori. Ell s'entrena per fer-ho i, en el moment de la cursa definitiva, quan va davant de tot, deixa expressament de guanyar perquè no pot permetre que els que dirigeixen el reformatori, que ell considera de la part contrària a la seva dins la societat, es puguin apropiar de les seves qualitats atlètiques. Planteja que hi ha dos mons, un dels que segueixen la llei i s'adapten a la societat on viuen i un altre, que és el seu, que és el d'aquells que estan fora de la llei i que estan tancats a les presons o en els reformatoris com ell. Considera els dos mons irreconciliables. Contraposa l'honradesa de què li parla el director del reformatori a la seva pròpia honradesa i veu que no són la mateixa, que ell pot entendre la del director i el director mai podrà entendre la seva, que són dos mons totalment separats i que ell no abandonarà mai el seu, ni es penedirà mai del que ha fet. Fa una contraposició entre el món del director que ell considera un món de morts i el seu propi i també considera que la deficient escriptura amb la que escriu el relat és molt millor que la dels molts llibres que ha publicat el director. Es considera el primer home del món quan els dematins surt, una hora abans que els altres companys a fer la seva cursa de fons i allà és on es sent realment lliure i viu, en comparació als companys que segueixen dormint al reformatori, al director i a tots aquells que segueixen la llei.

En canvi és molt curiós el darrer relat d'aquest recull. El narrador nom Alan, com Sillitoe. Conta les aventures d'adolescent amb un al·lot més gran que ell, que era el cap de la colla i que nom Frankie Buller. Al final del conte es troba, ja de gran, amb aquest personatge i li demana com li va. Frankie contesta que li va millor després d'un any d'estar a l'hospital. Li demana per què l'hi varen dur i contesta que per a un tractament de xocs. L'hi varen ingressar a causa que es va barallar amb el seu pare. Frankie va quedar com a trastocat i va pegar al seu pare que va cridar la policia i el metge va dir que havia d'anar a un hospital, el narrador diu que abans Frankie hauria dit "manicomi". I continua: "I durant una pausa vaig capir que el món de'n Frankie era inalterable, malgrat tot; que els experimentadors amb mètodes —rigorosament— científics no ho haurien pogut comprendre; el podien obligar a entaforar-se, podien matar el cos físic que l'allotjava, però res no podien fer contra una mentalitat com aquella. Hi ha una part de la jungla a la qual no pot arribar el bisturi." (Sillitoe, 1985: 155) L'acomia i acaba el conte dient: "I jo, amb els meus llibres, no l'he vist més des d'aleshores. Havia estat com dir adéu a una grossa part de mi mateix, per sempre." (Sillitoe, 1985: 156). Curiosament el conte comença a Mallorca, ell conta que assegut al seu estudi "la cambra del primer pis d'una casa vella de Mallorca, la meua mirada recorre els prestatges

de llibres que em rodegen.” (Sillitoe, 1985: 133) I afegeix que aporten un aire de distinció no sols al seu estudi sinó a tot el pis. I més endavant encara diu: “I aquí romanen elements que són una part de mi mateix, fullam que ha crescut a fi i efecte de dissimular el tronc despullat de la meva autèntica personalitat, allò que era jo abans d’haver vist tots aquests llibres, o cap absolutament, les coses tal com siguin. Sovint sento que m’agradaria arrancarme’ls tots un per un, desterrar llurs ombres de la meva boca i el meu cor, seccionar-los netament amb el bisturí de la jungla del meu cervell. Impossible. No puc donar corda en sentit contrari al rellotge que em fa babarotes des del prestatge de marbre; ni tan sols no puc rompre-li l’esfera i oblidar-lo.” (Sillitoe, 1985: 133-134) I segueix “Ahir vam anar a casa d’un amic que viu un xic enllà, a la vall...” (Sillitoe, 1985: 134) després afirma que lluny dels sorolls de la ciutat, davall un nesprer carregat de fruits mig madurs “i amb les meves mans encara oloroses de les taronges que havíem furtat pel camí escoltava el cant del cucut que m’arribava des de les pinedes de l’aiguavés de la muntanya.// El cucut va aconseguir allò que el bisturí d’un cirurgià mai no hauria assolit: em va menar enrere del temps, cap al meu estat natural, sense llibres i sense els coneixements que, segons que sembla, he obtingut gràcies als seus oficis. Soltadament el suau, viu i aflautat cant del cucut em va dur enllà de tots els horitzons immediats i, una vegada més, em va transportar al reialme de Frankie Buller.// Anàvem a la guerra i jo pertanyia al seu exercit, ...” (Sillitoe, 1985: 134).

8. Conclusions

Hem vist en aquest treball contada des de distints moments, i a través de diverses persones i del mateix Sillitoe, la vida d’aquest important i interessant escriptor. Hem fet menció especial de la seva estada a Sóller i de com aquí va tenir el temps i la tranquil·litat suficients per autoformar-se com a l’escriptor original que després va ser. Hem remarcat la influència de Robert Graves en el canvi, tan important en la temàtica de les seves novel·les. Hem vist com a Sóller es gestaren les seves dues principals novel·les que el dugueren a la fama. Aquí escrigué *Saturday...* i poc després *La solitud del corredor de fons*. A través d’aquest darrer llibre hem pogut descobrir la part més interna de la seva personalitat expressada principalment en la seva escriptura.

9. Referències bibliogràfiques

Alan SILLITOE, *La vida sin armadura. Una autobiografia*, Madrid, 2014.

Alan SILLITOE, *La solitud d’el corredor de fons*, Barcelona, 1985

Agraïments

Volem agrair a l’arxiver Antoni Quetglas els documents i la informació que ens ha facilitat.

Geografia, medi ambient i territori

Joan Miquel Arbona Mas

La geologia de la vall de Sóller i Fornalutx a partir de la cartografia de detall

Resum

La interpretació de la geologia de la Vall de Sóller i Fornalutx està emmarcada dins les interpretacions més generals de tota la Serra de Tramuntana mallorquina. Fou a principis del segle passat que el geòleg francès Paul Fallot posà les bases per a la interpretació moderna de la geologia de tota la Serra i en particular per a la de totes les muntanyes que envolten la vall. Posteriorment, i durant tot el segle XX els estudis del fill il·lustre de Sóller, Guillem Colom Casasnovas, ajudaren a perfilar alguns detalls per tal de donar noves explicacions sobre els orígens de la Serra. Més posteriorment i en la dècada dels anys 90 del segle passat i dins del pla MAGNA de l'Institut Geològic i Miner d'Espanya (IGME) diversos geòlegs treballaren en una nova versió dels mapes geològics de les Illes Balears. També hi ha hagut últimament algunes recerques de geòlegs mallorquins que han completat alguns petits detalls. Però, en l'actualitat, ha quedat ben palès que una sèrie de qüestions han quedat pendents d'explicació i que afecten directament a les interpretacions de la geologia de la nostra vall. Entre aquests temes pendents hi ha una explicació de l'estructura tectònica detallada de les muntanyes que l'envolten i molt especialment de l'origen de les roques que constitueixen la major part dels grans relleus propers. L'objectiu d'aquesta comunicació és proposar dues possibles interpretacions per a aquestes roques i explicar l'origen geològic de la vall a partir de la cartografia en detall dels terrenys que la constitueixen.

1. L'origen de les Illes Balears i els materials que les formen

1.1. L'origen estricte de les Illes Balears

Les Illes Balears existeixen com a tals des de fa relativament poc temps. Poc temps des del punt de vista geològic. Podríem dir que les Illes tenen uns 5 milions d'anys (es conformaren durant el que els geòlegs anomenen període Pliocè), moment en el qual el Mediterrani es va omplir d'aigua provinent de l'Atlàntic després d'una dessecació traumàtica que es va produir durant el període Messinià, fa 6 milions d'anys enrere (el que s'anomena la *Crisi de Salinitat Messiniana*). Es coneixen els detalls d'aquesta dessecació a partir dels estudis que es feren en els anys 70 del segle XX i dels estudis que posteriorment s'han anat fent. S'atribueix aquesta dessecació al tancament de l'arc Bètic-Rifà (Gibraltar) que constituïa la via de comunicació hídrica entre el Mediterrani i l'Atlàntic. Els sondejos que llavors es feren a les parts més baixes de

Fig. 1 *Myotragus balearicus* una de les espècies que aprofità la dessecació del Messinià per a instal·lar-se a Mallorca. (Foto: reconstrucció d'un esquelet de *Myotragus balearicus* exposat a la sala d'història de les ciències naturals del Museu Balear de Ciències Naturals)

Fig. 2 El tancament de l'estret de Gibraltar provoca la dessecació de gran part del Mediterrani, restant uns llacs salins a les parts més fondes.

dessecar, com eren les terres que formarien les Illes Balears? Bé. És que abans de la dessecació ja existien Illes. No podem dir que fossin les Illes Balears en sentit estricte, però sí que existien les Serres, tant les mallorquines com les menorquines i les eivissenques. També existien les muntanyoles de Cabrera (possiblement unides a les muntanyoles meridionals de la Serra de Llevant mallorquines) i la serra de Randa. Tot plegat això constituïa un arxipèlag d'unes quantes illes, la major de la qual molt possiblement era la corresponent a l'actual Serra de Tramuntana. Això vol dir que les muntanyes de les Illes ja existien. En

la conca mediterrània presentaren unes grans potències de sals (evaporites) i a més mostraren l'existència de grans canons submarins corresponents a antics torrents-barrancs que indubtablement es formaren en ambients aeris. La dessecació es degué produir de manera geològicament ràpida (potser uns quants de cents de milers d'anys) com a conseqüència del desequilibri que es produí entre l'evaporació i les aportacions de pluges, dels rius i torrents que desembocaven en ella. Aquesta dessecació no fou total (es formaren llacs salins interiors en les parts més fondes de la conca mediterrània), però quedaren configurats amplis passadissos que comunicaren les futures Illes Balears per via terrestre amb la península i el continent africà. Aquests passadissos facilitaren l'entrada a les regions baleàriques d'espècies terrestres (animals i vegetals) que en part són les que trobam ara i que en part s'extingiren per diversos motius, entre ells l'arribada de l'home fa uns quants de milers d'anys. El cas paradigmàtic d'aquestes extincions és el cas dels *Myotragus* que es suposa que s'extingí amb l'arribada dels primers pobladors humans a les illes.

Els moviments geològics posteriors, fa 5 milions d'anys, obriren un altre cop l'estret de Gibraltar i possiblement, també en un temps geològicament ràpid, l'Atlàntic vessà les seves aigües cap al Mediterrani deixant-lo pràcticament com està actualment.

1.2. L'origen de les Serres Mallorquines.

Quan el Mediterrani es va començar a dessecar, com eren les terres que formarien les Illes Balears? Bé. És que abans de la dessecació ja existien Illes. No podem dir que fossin les Illes Balears en sentit estricte, però sí que existien les Serres, tant les mallorquines com les menorquines i les eivissenques. També existien les muntanyoles de Cabrera (possiblement unides a les muntanyoles meridionals de la Serra de Llevant mallorquines) i la serra de Randa. Tot plegat això constituïa un arxipèlag d'unes quantes illes, la major de la qual molt possiblement era la corresponent a l'actual Serra de Tramuntana. Això vol dir que les muntanyes de les Illes ja existien. En

efecte, la formació de les muntanyes de les Illes Balears, exceptuant gran part de la zona nord de Menorca i l'illa de Formentera, té origen en el període Miocè (fa uns 20 milions d'anys). Fou en aquest temps que els materials que després formarien les Serres de les Illes foren comprimits, trencats i amuntegats pels moviments de rotació i pels desplaçaments lineals dels continents europeu i africà (degut al que geològicament s'anomena *Tectònica de Plaques*) formant les serres Bètiques andaluses, Atlas africà, Apenins italians i Alps europeus i un poc anteriorment els Pirineus. Aquest macro-moviment de formació de grans serralades s'anomena *orogènia* i en concret aquesta, la que originà totes les serralades de l'entorn mediterrani occidental, s'anomena *Orogènia Alpina*. Aquests moviments no foren immediats si no que duraren milions d'anys. El moviment d'origen dels Pirineus començà fa uns 80 milions d'anys i els moviments d'origen de les Bètiques i de les Serres Baleàriques principals començà fa uns 25 milions acabant tots aquests fa uns 20 milions d'anys.

Després d'aquests temps i fins a la dessecació messiniana, les Illes Balears, constituint l'arxipèlag balearic, estava rodejat per aigües tropicals, amb els seus manglars i faunes també típiques del que ara veiem als tròpics: grans taurons (*Carcharodon megalodon*), peixos de tot tipus, i un sirènid o manatí (*Halimastur curvieri*). Aquesta fauna suggereix un ambient semblant al que ara trobam al Mar Roig. Les evidències més clares d'aquests tipus d'ambients els trobam al Cap Blanc de Lluçmajor, la costa de llevant de Mallorca, des de Cala Bona a Ses Salines, la costa sud i oest de Menorca i l'illa de Formentera. Mentrestant, a la zona de la Serra de Tramuntana i de Llevant de Mallorca, dominen els processos erosius formant-se dipòsits de sediments resultats de l'erosió de les roques que les formen. El Pla de Palma i la part baixa de la zona des Raiguer així com els fons de les valls dins les Serres de Tramuntana i Llevant en son resultat. La vall de Sóller i Fornalutx n'és un exemple d'aquestes valls.

Però, i com se sap l'edat de formació de les serres mallorquines? Per tal de respondre a aquesta qüestió la geologia disposa de dues disciplines específiques (*l'estratigrafia* i la *paleontologia*) que permeten deduir els ambients i les faunes i flores de milions d'anys enrere, i a través de la combinació amb altres ciències geològiques com la geofísica, la tectònica i la mineralogia, es poden deduir les edats de la formació de les Serres. *L'estratigrafia* estudia la successió de terrenys al llarg del temps i ajudada per la *paleontologia*, a partir dels restes fòssils d'antics organismes vius, dedueix les edats de les roques que els formen. A les serres mallorquines, incorporades dins els plecs i fractures d'alineacions muntanyoses, apareixen roques contenint fòssils datats de fa de 25 a 20 milions d'anys (període *Miocè inferior* o *Burdigalià*). En canvi les roques trobades a Mallorca a partir dels 18 milions d'anys d'antiguitat cap a l'actualitat, es troben sense plegar, gairebé horitzontals. Tot això indica que efectivament el període de formació orogènica de les Serres de Mallorca finalitzà aproximadament fa 20 milions d'anys.

1.3. Retrocedint 230 milions d'anys...

El Mediterrani és molt més antic que el que s'ha descrit fins ara. Prové de l'evolució d'un mar ancestral relativament tancat, anomenat *Tethys*, que ha sofert multitud de processos d'obertures i tancaments de les seves conques, i que es remunta als 250 milions d'anys enrere dels nostres dies. Els materials que formen les roques de les serres mallorquines, tret dels pocs que són reompliment de les valls (i que en conseqüència daten d'aquests darrers 20 milions d'anys), són el resultat de deposicions, normalment d'origen orgànic i que per això són majoritàriament calcàries, de sediments en el fons d'aquest mar del *Tethys*. Dins de les serres de Mallorca trobam materials que es remunten 300 milions d'anys, al període *Carbonífer* (era *Primària*), encara que estan dèbilment representats (uns pocs metres quadrats d'aflorament costaners prop del Port des Canonge). Però el gruix dels materials que formen les serres comença en el període *Triàsic* (inici de l'era *Secundària*, fa 250 milions d'anys) i pot ser un poc més antic (final de l'era *Primària*). Aquestes roques, més antigues, estan bastant localitzades. Afloren al tram entre el Port de Valldemossa i Estellencs.

Però anem retrocedint des de la formació de les serres cap enrere. En el període que va des del 25 milions

Fig. 3 Ammonits: Són, amb els dinosaures, els fòssils més característics de l'Era Secundària. Es troben per tot el món i són relativament abundants dins de la Serra de Tramuntana (Foto: Josep Juárez Ruiz)

Fig. 4 Les roques piroclàstiques tenen aquest aspecte vermellós, freqüentment formant capes ben visibles indicant la deposició de cendres al fons d'uns llacs antics (Triàsic superior). (Foto: piroclàstic ben estratificat i inclinat de Son Llampies)

Bètic-Balear). És durant aquest temps (època de domini dels dinosaures) en que les roques que formaran la major part de les Serres s'estan formant al fons del Tethys. Les grans alineacions de roques calcàries que formen les serres de les Illes Balears són gairebé en la seva totalitat formades per calcàries resultants de la sedimentació i compactació dels petits residus d'innombrables essers vius sedimentats al fons d'aquest mar. De tant en tant es troben fòssils d'animals marins més grossos. Un exemple molt conegut són els *Ammonits* (una casta de popet-calamar que vivia dins una closca espiral tipus caragol). Són aquests fòssils que permeten concloure les edats de formació d'aquestes roques.

Retrocedint un poc més, ens situam al *Triàsic*. Al final d'aquest període és quan les terres que formaran

d'anys fins als 65 milions, en el període anomenats *Oligocè*, *Eocè* i *Paleocè* (era *Terciària*), els vestigis de materials formats en aquests temps són bastant minsos. Els trobam a la part sud de la Serra de Tramuntana i per les Serres de Llevant. Ens indiquen que en aquells temps (*Oligocè*) els ambients imperants eren de terres dominades per llacs interiors dins hipotètics continents més o manco grans. Trobam sediments d'aquests llacs contenint capes de carbons (lignits de Selva, Lloseta, Binisalem, Alaró,...) que fins fa uns anys s'explotaven en galeries subterrànies o a cel obert per alimentar les centrals elèctriques. Indicant temps un poc més antics (*Oligocè inferior* i *Eocè*) i a prop d'aquests llocs hi trobam capes amb uns fòssils característics d'aquesta època, els *Nummulits*, que ens indicaven que la mar era present i la fondària era mínima (plataformes continentals). De l'època *Paleocena* no se n'han trobat evidències fins al moment.

Però és durant l'era *Secundària* (dels 65 milions d'anys enrere fins als 250 milions) en que es sedimenten i compacten la gran major part de materials de les serres. De més modern a més antic l'era *Secundària* (o *Mesozoica*) consta dels tres períodes següents: *Cretaci*, *Juràssic* i *Triàsic* (amb transicions de període als 145 i 200 milions d'anys). Durant gairebé 135 milions d'anys (*Cretaci* i *Juràssic*) i de manera més o manco continuada, el fons del mar de *Tethys* fou receptor de sediments (és l'època del que els geòlegs anomenen *Geosinclinal*

Fig. 5 Les roques volcàniques (basalts) tenen una tonalitat obscura, des de negre intensa a blau-grisa i verdosa. Són molt erosionables per la qual cosa formen relleus molt suaus i solen estar molt colonitzades per uns líquens blancs. Erupcionaven sub-aquàticament en el fons de llacs antics (Triàsic superior). (Foto: basalts de Son Sales)

fa evident una de les conseqüències de l'obertura dels grans solcs que originen la separació de continents: una activitat volcànica intensa. Entre els sediments llacunars salobres, d'argiles, guixos (que antigament s'explotaven per al seu ús en la construcció), *dolomies* (un tipus de roca calcària) i *carnioles* (un tipus de roca calcària amb molts de forats de dissolució) que suggereixen un ambient d'evaporació hídrica intensa, es troben capes de roques d'origen volcànic: laves en forma de *basalts*, normalment de coloració obscura (negra, grisa o verdosa) i roques vermelloses, de colors més clars, indicant sedimentació de cendres volcàniques (*roques piroclàstiques*).

En el *Triàsic mitjà* domina l'ambient marí deixant uns materials calcaris ben estratificats contenint molt localment fòssils que n'indiquen la seva antiguitat. Les roques més antigues de les serres mallorquines (tret de les ja esmentades del Carbonífer) són les del *Triàsic inferior*; es corresponen a antics estuaris de rius, llacs costaners i un possible continent proper que subministrava còdols de *quarsites* (roques formades de quars) al fons dels llacs. Degut a aquesta composició quarcítica, les roques vermelloses de gra més fi d'aquesta edat s'ha utilitzat tradicionalment com a pedra d'esmolar. Com s'ha esmentat, sols es troben a la costa NW de la Serra de Tramuntana: Port de Valldemossa-Port des Canonge-Estellencs.

I fins aquí el viatge enrere en el temps.

2. La Mallorca actual

2.1. Les zones geològiques de l'illa

Mallorca té 5 zones geològicament diferenciades:

1. La Serra de Tramuntana: en ella s'hi troben les majors alçades de l'illa. Puig Major, Massanella, Tomir, Galatzó i l'Ofre. Estan predominantment formades de materials mesozoics (de l'era secundària).
2. La Serra de Llevant: el Puig de Sant Salvador és el cim més alt i està format de materials mesozoics i cenozoics (eres secundària i terciària).
3. Les Serres centrals, de poca alçada, formades de materials cenozoics (terciari) i en menor mesura de materials secundaris, que s'estenen des de Randa fins a les proximitats d'Alcúdia.

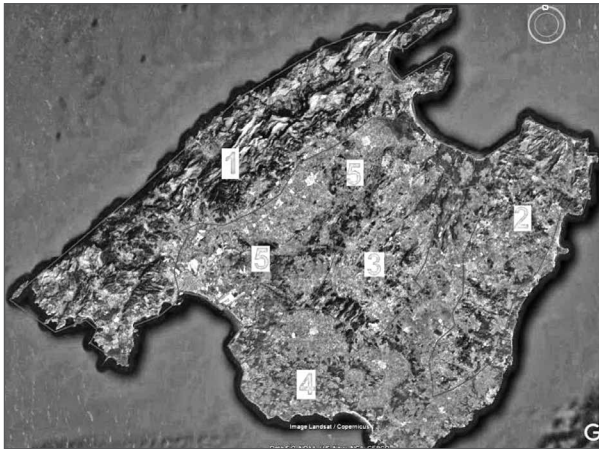

Fig. 6 Les 5 zones geològiques de Mallorca

4. Les plataformes carbonatades recifals del Sud i Llevant, de materials cenozoics (terciaris).
5. Les plataformes Plio-Quaternàries de les Conques de Palma-Llucmajor-Campos i de la Conca de Sa Pobla-Alcúdia-Colònia Sant Pere.

Totes elles són el resultat de l'orogènia alpina ja explicada més amunt i dels diferents processos d'emersió i immersió marines dels fons adjacents a les serres durant els darrers 20 milions d'anys, combinats amb els processos erosius que les han anat descrostant durant aquest temps.

2.2. Qüestions pendents per a la geologia de la Serra de Tramuntana

El geòleg francès Paul Fallot a principis de segle estudià la Serra de Tramuntana d'una manera integral i presentà la seva tesi doctoral l'any 1922 (*“Étude géologique de la Sierra de Majorque”*). En ella posà els fonaments de la interpretació moderna de la seva formació. Des de llavors s'han anat perfilant els resultats que Fallot va concloure en la seva tesi. D'entre els més destacats estudiosos de la Serra figura el fill il·lustre solleric Guillem Colom Casanovas. Però la gran major part d'aquests estudis són generalistes, de conjunt, quedant alguns punts obscurs que a hores d'ara no han estat aclarits. Dos d'aquests punts són, per una banda, l'estructura en detall de les múltiples alineacions d'escates de calcàries que es superposen unes sobre les altres i, en segon lloc, l'origen dels principals relleus de la part costanera de la Serra que està quasi íntegrament formada per un tipus de roca denominada *bretxa*.

3. La geologia de la Vall de Sóller i Fornalutx.

3.1. Les roques aflorants

Com no podria ser d'altra manera la geologia de la Vall de Sóller i Fornalutx s'emmarca dins el context general del que s'ha esmentat per tota la Serra. Forma part de les alineacions central i costanera de les estructures originades per l'orogènia explicada anteriorment. Les roques que hi afloren són bàsicament les mateixes que apareixen per gairebé tota la serra però no hi afloren tots els tipus esmentats. En concret hi trobam:

- Sediments dels darrers 15 milions d'anys (que són el resultat de l'erosió de les muntanyes anteriorment elevades). Aquests sediments són els que ara s'anomenen *Plio-Quaternaris*. Sobre ells s'han establert majoritàriament els assentaments urbans de Sóller i Fornalutx i, en gran part, les activitats agràries més intenses.
- Materials del *Miocè inferior* constituïts a base de roques calcàries i margo-calcàries (calcàries amb una part d'argiles dins la composició) aflorant a llocs molt determinats i limitats que no tenen gran rellevància pel que fa a la seva extensió, però si en relació a la informació geològica que aporten. Es troben a prop de la carretera de Deià, des de Cas Xorc a Can Prohom i Son Dotze, a Muleta Gran i Bens d'Avall i Alconàsser, al Pla de Sa Vinya (anant a s'Illeta), a Bàltx d'Amunt i Cas Bernats, al racó d'en Vives, Monnàber i els Cardscolers... Tots són afloraments relativa-

ment petits però que en general passen desapercebuts per la seva similitud amb les calcàries juràsiques dominants que en general solen cobrir de manera gairebé imperceptible.

- Materials del *Juràssic*, formats en ambients marins a base de deposicions calcàries i dolomítiques i molt localment presentant capes de margo-calcàries. Aquests materials formen la major part dels relleus de la serra. Es corresponen al que en l'argot popular s'anomena *pedra viva* o *pedra blava* i degut a la seva duresa són difícilment erosionables i per tant formen els relleus més escarpats. En llocs molt determinats han estat explotats per tal d'utilitzar-los en la construcció. La façana actual de l'Església de Sant Bartomeu i molts de casals històrics de Sóller en són uns exemples. Tots els envoltants de la Vall de Sóller, el massís de Muleta, el Teix, la serra d'Alfàbia, l'Ofre, els Cornadors, el Puig del Migdia, la Muntanya de Montcaire, la Muntanya de Bàltx i s'Illeta, ... , tots els llocs on hi ha relleus importants estan constituïts per aquests materials. Materials del *Triàssic*, formats, com s'ha esmentat anteriorment, de *dolomies*, *argiles*, *carnióles* i *guixos*, testimonis de la lenta dessecació i sedimentació de llacs salobres d'aquells temps i de manera molt destacable els testimonis de les erupcions volcàniques conseqüència de la formació de grans esclatxes en l'escorça continental (*rift*). Els basalts i els sediments piroclàstics són omnipresents dins totes les zones triàsiques i són fàcilment distingibles sobre el terreny a

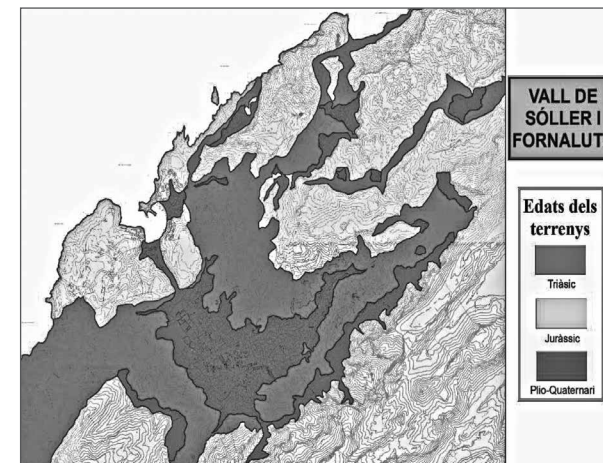

Fig. 7 Mapa geològic sintètic i simplificat de la Vall de Sóller i Fornalutx (no mostra materials del Miocè inferior)

partir de la seva coloració (negre, blau-gris obscur, verdós obscur, en el cas dels basalts i vermell-roig-marró intens en el cas dels *piroclastes*). Tots aquests sediments són fàcilment degradables per la meteorització i com a conseqüència del pas dels milions d'anys d'actuació dels agents erosius (l'aigua sobretot) formen valls erosives i per tant en multitud de localitats constitueixen els costers i llits de torrents. La Vall de Sóller és precisament una gran depressió originada per l'erosió de materials triàsics (argiles, dolomies, guixos) que estan coberts pels materials *plio-quaternaris*, amb majors gruixos (fins a 15-20 m.) prop dels torrents i disminuint cap als peus dels massissos calcaris. Arribant en aquests peus de massissos es poden observar els ma-

terials triàsics en superfície mostrant el seu aspecte genuí. Ubicacions típiques d'aquests materials són la zona de Can Bleda a Son Sales, Cas Xorc, Es Forn des Guix, Es Bens d'Avall, Es Puig d'en Canals, Son Llempaies, Can Costurer, Sa Figuera i Ca s'Hereu fins a Sa Coma de sa Figuera, El Racó d'en Vives, Fornalutx i els costers del Marroig fins a Monnàber. Dins d'aquests afloraments triàsics dels marges de la vall es van observant els afloraments de roques volcàniques i piroclàstiques. Els més importants estan a Can Prohom, Muleta de Cas Avinyons (excepcional per aparèixer entre roques calcàries juràsiques i miocenes), Son Sales, Bàltx d'Enmig fins al Coll de Biniamar i sa Costera, Son Llempaies, Bini-Bassí cap al Mirador de Ses Barques, torrent de Fornalutx i Monnàber. Entre Biniraix, Can Ribera, Es Racó d'en Vives, Ses Tres Creus i Coll de Sóller i Montreials es poden albirar alguns afloraments poc potents del *Triàssic mitjà* en forma de calcàries estratificades en capes de pocs centímetres de gruix, poc distingibles de les calcàries juràsiques que formen els grans relleus dels envoltants. A la zona prop del cementiri

de Sóller, cap a Sa Coma, es troben unes pedreres excavades en aquests materials que antigament s'utilitzaven per a la construcció (és possible que moltes de les vorades de les voravies de Sóller i algunes peces de fonts fossin extreïdes d'aquestes pedreres).

Fent voltes pels camins de la Vall de Sóller i Fornalutx es poden anar observant totes aquestes roques, si no en una localització, en alguna altra. Però sempre serà difícil per un profà distingir-les acuradament sobre tot quan la seva composició i/o coloració són semblants. Però si que en trets generals les podem distingir seguint unes mínimes regles bàsiques:

1. Si hi ha terres roges molt desfetes i contenint algunes pedres de mides centi-mètriques, decimètriques o mètriques, (sòls típics d'horts i envoltants) solen ser *plio-quadernaris*.
2. Si estam a olivars o pinars i els terrenys també tenen molta pedra de mides com les d'abans i fins i tot blocs de mides fins a 7 o 8 metres de diàmetre màxim també estam davant sediments *plio-quadernaris* i per tant geològicament recents.
3. Si en un olivar, pinar o alzinar veiem roques negres formant capes, grises o blau-grises que formen escarpats o sobresurten a peu de marge o tot el terreny és roquissar, molt probablement són roques *juràssiques* (de l'era secundària).
4. En els mateixos llocs si veiem el que els picapedrers anomenen *avellanat*, (roques que contenen a dins còdols arrodonits d'altres materials normalment de diferents coloracions, semblants a una xocolata amb avellanes) estam davant roques miocenes (de l'era terciària).
5. Si observam a peu de muntanya, baix de relleus escarpats argiles grogues, rosades o blanques, amb guixos o ens trobam en llocs poc abruptes i veiem aquests mateixos materials i a més estam acompanyats de vegetació característica com les carritxeres i els xiprells, ben segur que estam sobre materials *triàsics* (de l'era secundària).

I si, a més de relleus suaus, els afloraments de roques són d'un roig intens acompanyades a la vora de roques blau-negre, o verdoses, molt obscures, estam veient roques volcàniques del *Triàsic*.

Aquesta no és una llista exhaustiva de les possibles roques a identificar a la vall però pot donar una idea molt aproximada del tipus de terreny que es trepitja i associar-les a una edat a partir de l'explicació del seu origen indicada en aquest text.

4. La cartografia de detall en la interpretació de la geologia de la Vall de Sóller i Fornalutx

4.1. En que consisteix la cartografia de detall i quines implicacions té?

Els mapes geològics són aquells mapes que integren en una base topogràfica tota la informació geològica del lloc que representen. Tipus i edats dels terrenys, falles, fòssils, cavitats,... es representen en el seu lloc en el mapa donant una idea de les estructures i composicions dels materials que es veuen en superfície. Són una eina fonamental per explicar l'origen de les muntanyes i en general dels sòls que trepitjam. Els geòlegs elaboren aquests mapes a partir de les seves observacions al camp. Però en general es solen fer aquestes observacions acudint als llocs interessants sense dedicar-hi molt de temps, seleccionant punts aïllats o seguint contactes fent suposicions de les seves traces en la major part de la seva longitud.

Aquest mètode de feina és vàlid gairebé per tot el món. La gran extensió dels terrenys l'imposen gairebé per tot. Però la geologia de Mallorca és prou complicada per què en una petita extensió de terreny, posem 100 m², s'hi poden trobar canvis de litologies abastant fins a quatre terrenys geològics diferents i que en oca-

sions algun d'ells pot donar la clau de la interpretació de l'estructura del lloc. Per tal cosa s'imposa la cartografia de detall, la qual representa el trepitjar i observar les superfícies d'aflorament amb el màxim d'exhaustivitat. Això representa molt de temps d'observació (molt més del normal) i bona condició física per tal d'accedir als punts més dificultosos. També es requereix material adequat i sobre tot el reconeixement "de visu" de les litologies regionals. Així, per tant, la cartografia de detall és recomanable a la Serra per tres circumstàncies:

- la limitada superfície no permet veure grans formacions ni les seves continuacions laterals;
- les variacions locals, intrínseques a la seva formació, de les formacions geològiques en èpoques antigues (especialment en el Cenozoic i no tant en el Mesozoic);
- la complicada tectònica que amuntega totes les unitats unes sobre altres (encavalcaments) amb les seves corresponents variacions d'imbricació d'escates tectòniques.

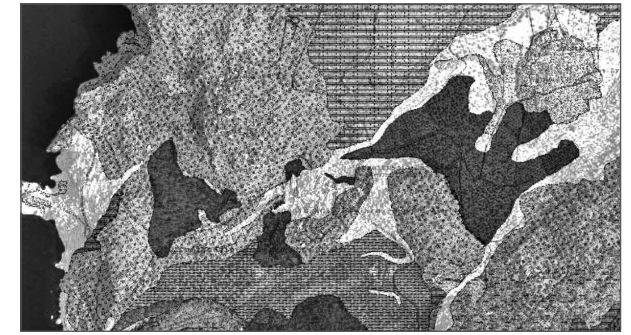

Fig. 8. Mapa geològic confeccionat a partir de la cartografia de detall de la zona d'Alconàsser-Es Gall-Muleta.

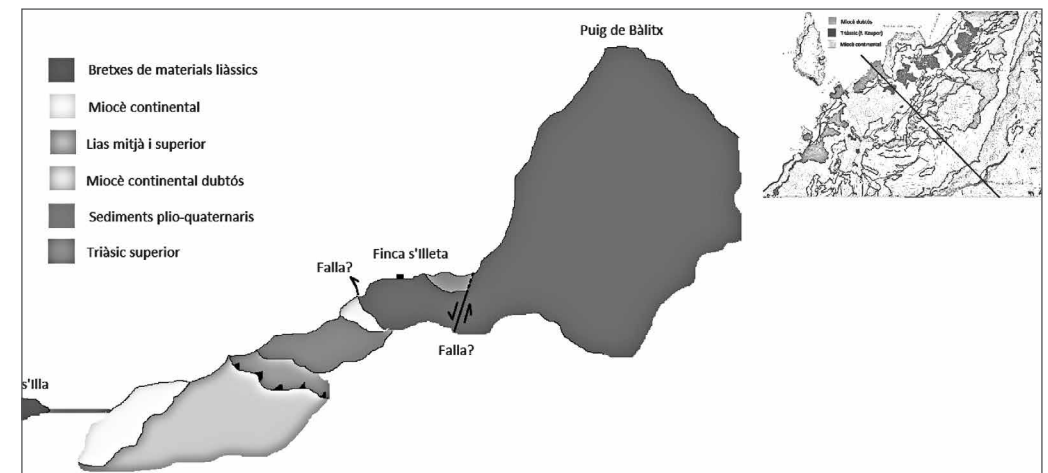

Fig. 9. Tall geològic interpretatiu de l'estructura de la zona de S'Illeta-Puig de Bàltx confeccionat a partir de la cartografia de detall de la zona S'Illeta-Puig de Bàltx

4.2. La cartografia de detall a la zona de Sóller i Fornalutx.

La cartografia de detall de les zones estudiades fins ara permet noves interpretacions de les estructures que comanden els relleus, fins i tot desmuntant interpretacions prèvies. A partir d'ella s'han trobat petits afloraments de miocè inferior que ressalten i amplien la complicació estructural de la zona de Sóller i Fornalutx, permetent interpretacions coherents amb elles mateixes i amb les interpretacions que lateralment es poden anar fent al llarg de la seva extensió. La gran aportació d'aquest tipus de feina és la reinterpretació de l'estructura general d'una zona més gran (la serra) a partir de la integració de la geologia de petites zones connectades de manera coherent.

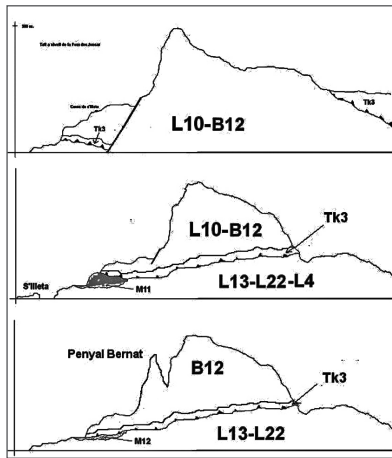

Fig. 10 Talls geològics successius interpretatius de l'estructura de la zona de s'Illeta confeccionat a partir de la cartografia de detall de la zona s'Illeta-Puig de Bàltx-Ses Bases del Bisbe-sa Figuera. A la figura de dalt, falla espectacular prop de la finca de s'Illeta, que indica unes caigudes per gravetat de la zona de sa Font des Joncar

5. El problema de les bretxes de la Serra de Tramuntana i les bretxes de Sóller i Fornalutx.

5.1. Què són les bretxes?

Quan en un lloc determinat s'acumulen còdols (*clastes* en llenguatge geològic) per degradació de roques prèviament formades i aquests es compacten gràcies a un ciment que els uneix (*matriu*) tenim formada una nova roca anomenada *conglomerat*. Si els clastes que formen el conglomerat estan arrodonits (normalment per abracció per transport aquàtic) tenim una *pudinga*. Si els clastes són angulosos, tenim una *bretxa*. Atenent a la variabilitat dels clastes dins la bretxa podem tenir *bretxes monomíctiques* quan hi ha un sol tipus de clastes i *polimíctiques* quan n'hi ha dos o més.

Els clastes que es troben dins les bretxes solen provenir de relleus previs propers i el mecanisme que els acumula pot ser variat, depenent de la topografia del lloc i/o dels mecanismes físics que hi puguin intervenir. També el mètode de compactació (amb molta matriu, amb poca o sense) pot donar indicis de la seva formació. Si el mecanisme físic que acumula els clastes és l'acció de l'aigua, normalment tenim pudingues ja que els moviments que aquesta els hi provoca, ràpidament els arrodoneix (torrents, rius i platges). Per tal cosa la presència de bretxes en un lloc determinat, ens indica acumulació de clastes poc o gens arrodonits i que han sofert poc transport entenent que la distància que han recorregut des de la seva separació de la roca

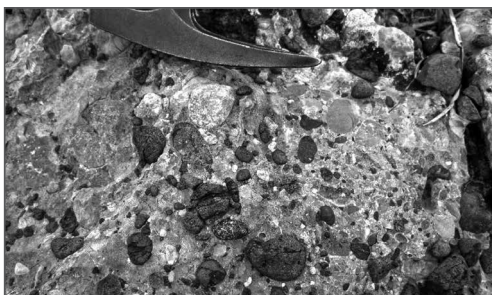

Fig. 11 Pudinga del Miocè de Bàltx d'Amunt. S'observen clastes obscurs de roca volcànica (basalts) i clastes grisos més clars de calcàries juràssiques, amb poca matriu de color blau-grisa

Fig. 12 Bretxa monomíctica formada de calcàries juràssiques, més obscures i matriu més clara (prop del torrent de Na Mora)

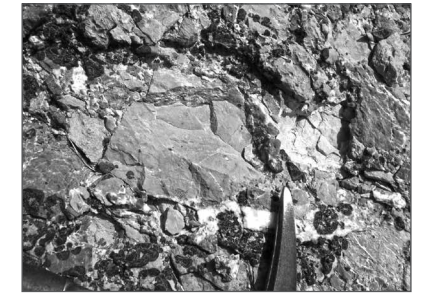
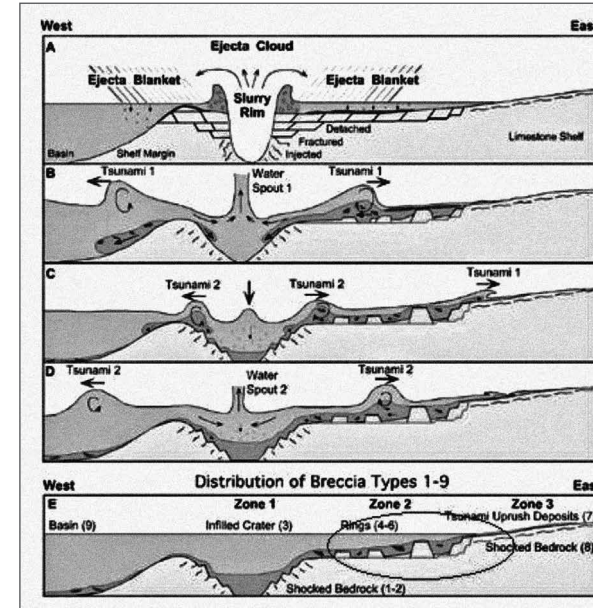

Fig. 13 Bretxa polimíctica formada de calcàries juràssiques, de diferents orígens, amb coloració variada i sense matriu (Na Seca, prop del torrent de Na Mora)

Fig. 14 Esquema de formació de bretxes a partir d'un impacte. La zona encerclada (zona 2) és la que podria contenir les bretxes que ara trobam a la Serra.

mare ha estat curta i en tot cas originada per la força de gravetat. Però hi ha una excepció a la teoria del transport a curta distància mantenint l'angulositat dels clastes. Es tracta d'una teoria catastròfica com és l'impacte d'un cos extraterrestre tipus asteroide o meteorit. Un impacte d'aquest tipus provoca una *ejecta* o acumulació de material trencat a llarga distància llençant pols, petits còdols, pedres mitjanes, grans blocs i fins i tot unitats de desenes o centenars de metres en les tres dimensions (anomenats *olistostromes* i *olistòlits* per analogia en terminologia de sedimentació submarina).

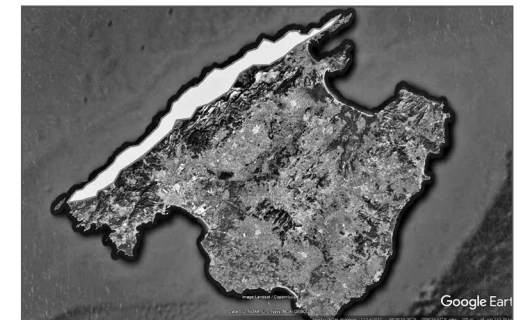

Fig. 15 Distribució aproximada de les bretxes a la Serra de Tramuntana.

5.2. Les bretxes de la Serra de Tramuntana i de la Vall de Sóller i Fornalutx

La part costanera de la Serra de Tramuntana, des d'Andratx fins a Pollença, concretament en una tercera part de la seva amplada, està formada en un 80 % per bretxes de materials juràssics. Ara, actualment, es desconeix l'edat en que se formaren i el mecanisme que les va formar. Constitueix un problema geològic obert i pendent de resoldre. És un tema que tots els geòlegs que han treballat fins al moment a la Serra hi han passat de puntes i no s'ha encarat la seva resolució seriosament. Han estat raons d'aquest 'oblit' la dificultat d'accés als afloraments, els canvis laterals molt sobtats i el

Fig. 16 Distribució de bretxes polimíctiques a la zona de Bàltx-Na Seca. S'observa la distribució aleatòria dels afloraments de polimíctiques la qual cosa indica una desorganització estructural i un factor a favor de la hipòtesi de l'impacte.

Fig. 17 Bretxes monomíctiques a la zona de baix de Sa Talaia-Santa Catalina. S'observa la desorganització dels blocs (clastes) que la formen suggerint una formació per caiguda caòtica amb gran variabilitat de les mides dels clastes (des de pedres centimètriques a blocs decamètrics). Aquesta desorganització constitueix un altre factor a favor de la hipòtesi de l'impacte.

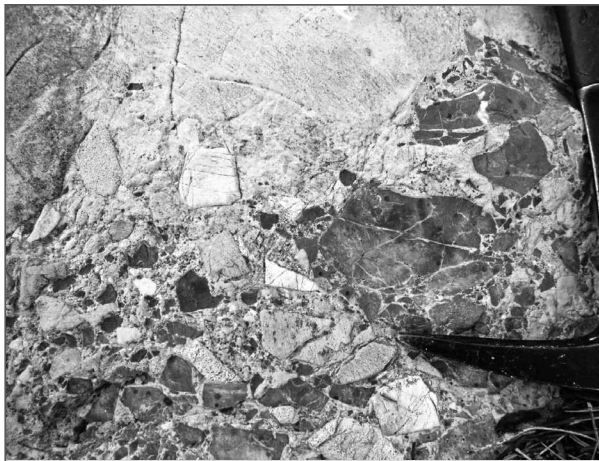

Fig. 18 Bretxes polimíctiques a la zona de Muleta. S'observen diferents tipus de clastes de diferents coloracions i amb matriu de coloració clara, gairebé blanca. Els clastes són molt angulars i indiquen un transport cap al lloc de compactació gairebé immediat. En aquest cas es donaria el mateix resultat a partir de la hipòtesi del talús o de la de l'impacte.

sos químics posteriors; la segona, més 'espectacular', consistiria en la caiguda d'un gran meteorit o asteroide i a partir de la seva *ejecta* es formessin les grans gruixes i la llarga distribució que assolixen dins la Serra. Per a confirmar aquesta última hipòtesi es requeriria trobar les roques anomenades *teclites* o *impactites* que són materials que presenten les empremtes que deixa el cos impactant a les roques sobre les quals impacta o també fragments del cos impactant. Trobar aquests senyals no és fàcil, i sobre tot si tenim en compte que fa 25 milions d'anys, amb la formació de les Serres de Mallorca, es degueren esborrar i/o erosionar la gran major part dels senyals de l'impacte que hi podria haver o quedar enterrats baix el fons marí.

Per tant i per tot això la cartografia de detall de les muntanyes de Sóller i Fornalutx (i per extensió a tota la Serra) poden donar clarícies en els propers anys. O en les properes dècades!

poc coneixement del detall de les lito-
logies que constitueixen els seus clastes.

Per tal cosa l'estudi de detall és fonamental per a la confecció d'hipòtesis sobre la seva edat i la seva formació. La cartografia dels diferents afloraments de bretxes, la seva relació amb les roques de base que les suporten i la possibilitat de trobar petits detalls que donin una pista sobre el seu origen ajuden a formular les diferents hipòtesis que les explicarien.

Hi ha dues preguntes bàsiques a resoldre: una, la seva edat; la segona com se formaren. Si observem l'edat dels seus clastes, es dedueix que han de ser post-cretàciques i pre-miocenes, probablement entre els 65 i 25 milions d'anys. Això ens dona un marge molt ampli per a concloure la seva edat, però estudis més detallats a tota la serra en podrà subministrar més clarícies.

La qüestió de com se formaren és més delicada. Hi ha algunes bretxes que poden ser intraformacionals (són pseudo-bretxes, o sigui no ho són estrictament, en el sentit que la diferenciació dels clastes es dona en el mateix moment de la seva formació). Però la gran majoria són compactacions de clastes caiguts de relleus superiors i amb poca abrasió. D'entre les hipòtesis que expliquin la formació de les bretxes no intraformacionals n'hi ha dues de més plausibles: una poc 'vistosa': grans relleus previs, caigudes de clastes en talussos a peu de penya-segats i compactacions sense matriu amb ajustament de còdols entre si per pressions i proces-

Tipus de temps i inundacions a la conca de Sóller de 1950 fins a 2010

Joan Rosselló¹

Resum

Les inundacions tenen una dependència dels episodis de pluges intenses que afecten tant al conjunt de les Illes Balears com a Mallorca i a la vall de Sóller.

Aquests episodis estan lligats a uns patrons de circulació atmosfèrica, que controlen la variabilitat de les precipitacions. Segons les característiques dels patrons, podem fer referència a uns tipus de temps que originen les pluges i, com a conseqüència, les inundacions.

La recerca desenvolupada analitza els casos d'inundacions entre els anys 1950 i 2010 en relació a la circulació atmosfèrica dominant, el que permet classificar aquests episodis segons els tipus sinòptics que són en el seu origen i comparar els resultats amb anàlisis semblants desenvolupades a l'illa de Mallorca, així com obtenir una informació útil de cara a l'establiment de mesures d'actuació davant possibles episodis de risc.

1. Introducció

Les inundacions són un dels desastres naturals més freqüents i costosos arreu del món (Munich Re, 2016). Aquest fet és també una constant a la conca mediterrània, on les inundacions llampegen originen cada any víctimes mortals i elevats danys materials (Gaume et al, 2009; Llasat et al, 2013; Petrucci et al, 2018).

Aquests casos tenen un origen meteorològic, relacionat amb les condicions climàtiques de la Mediterrània, així com factors orogràfics, donada la localització dels relleus que envolten aquest vessant (Olcina, 2008). A aquests factors físics cal afegir l'activitat humana, molt intensa a tot l'entorn de la Mediterrània, que augmenta els nivells de vulnerabilitat i exposició als riscos naturals (Brauch, 2003).

L'estudi de la variabilitat atmosfèrica condueix a l'aparició de patrons de circulació específics per una regió, patrons que són el resultat d'unes dades sinòptiques concretes. La classificació d'aquests patrons permet ordenar i simplificar un sistema climàtic molt complex de per si. Els paràmetres de circulació s'empren doncs de forma freqüent per definir la situació meteorològica que té un dia concret (Ramos, 2010).

La relació entre la circulació atmosfèrica i les precipitacions que afecten a l'àrea mediterrània s'ha estudiat abastament amb l'ús de tècniques diferenciades, com les classificacions subjectives i, més recentment, les classificacions objectives com la de Jenkinson i Collison, originada a partir dels valors de pressió en superfície i aplicada per primera vegada a les Illes Britàniques (1977). Posteriorment, aquesta classificació fou adaptada per la Península Ibèrica (Spellman, 2000) i la costa mediterrània peninsular (Martin

¹ Grup de Climatologia, Hidrologia, Riscos Naturals i Paisatge. Universitat de les Illes Balears (joan.rossellogeli@uib.es)

Vide, 2002; Grimalt et al, 2013; Llop i Alomar, 2012b) per a casos de precipitacions intenses. Fins i tot, a Mallorca s'ha utilitzat aquesta metodologia per analitzar episodis de pluges superiors a 200 mm/24 hores (Llop i Alomar, 2012a).

Al contrari, la relació entre tipus de temps i inundacions s'ha estudiat menys. A nivell europeu es poden destacar les recerques desenvolupades a Turquia (Koc et al, 2017), Portugal (Santos et al, 2017a; Santos et al, 2017b), centre Europa (Turkington et al, 2016) o Noruega (Roald, 2008). Dins l'estat espanyol, hi ha estudis a Catalunya (Gilbert i Llasat, 2017) o Galícia (Eiras-Barca et al, 2017).

Finalment, cal destacar l'estudi realitzat a la costa oriental de l'illa de Mallorca, que posa en relació els episodis de precipitacions torrencials i els tipus de temps dominants amb les conseqüents inundacions (Grimalt i Genovart, 2014).

A la vall de Sóller, un espai on sovint es donen episodis de pluges intenses amb resultats com crescudes i inundacions, és important assolir un coneixement de les situacions atmosfèriques que poden provocar aquest tipus d'impacte, més encara en un context de canvi climàtic, en el que les modelitzacions pel futur indiquen un increment d'aquests casos torrencials, que afectaran un territori cada vegada més poblat, pel que s'incrementaran els seus efectes sobre béns i persones (Gaume et al, 2016).

2. Dades i mètode

Per identificar els casos d'inundació que han afectat a la xarxa torrencial del vessant de Sóller s'ha procedit a la consulta del catàleg d'esdeveniments realitzat per la redacció del Pla de Prevenció d'Inundacions (Grimalt i Rosselló, 2011). A més, s'ha desenvolupat una recerca complementària als arxius dels setmanaris de la vall, *Sóller i Veü de Sóller*, en el mateix període d'estudi per identificar possibles esdeveniments no inclosos en el catàleg regional.

S'han localitzat 18 episodis entre els anys 1950 i 2010 (Taula 1). A aquests dies s'ha aplicat el mètode de classificació de Jenkinson i Collison (J&C), que es basa en valors de pressió en superfície. Aquests valors s'obtenen d'una base de dades (*Daily Northern Hemisphere Sea Level Pressure Grids*), disponible online.

DATA	DATA
14 Març 1955	24 Agost 1976
8 Octubre 1958	18 Octubre 1978
22 Octubre 1959	1 Març 1979
12 Maig 1966	27 Desembre 1980
25 Setembre 1971	18 Novembre 1986
9 Novembre 1971	25 Gener 1991
31 Desembre 1972	17 Octubre 1994
1 Octubre 1973	24 Desembre 2006
29 Març 1974	14 Abril 2007

Taula 1. Episodis d'inundació.

A partir de les dades, s'estableixen 8 variables (Taula 2) que es localitzen dins una retícula de 9 punts per la Península Ibèrica, punts que són les interseccions dels paral·lels 35°N, 40°N i 45°N amb els meridians 10°W, 0° i 10°E (Figura 1).

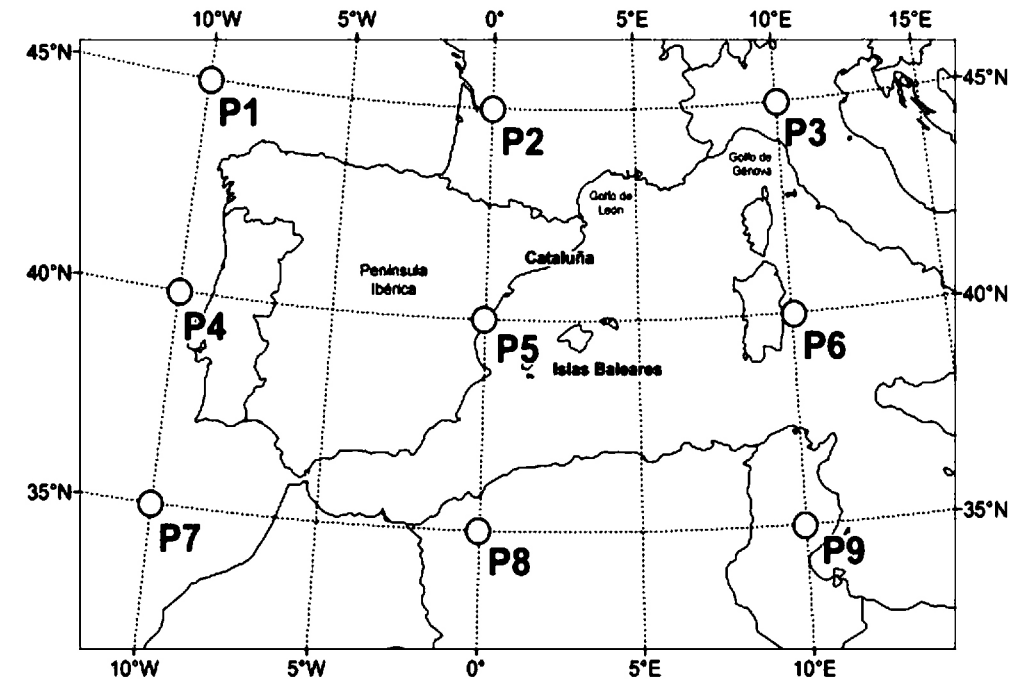

Figura 1. Retícula dels punts d'aplicació de les variables del mètode de Jenkinson i Collison. Font: Llop i Alomar (2012b).

VARIABLE	VARIABLE
P: Pressió mitja (hPa)	F: Velocitat del vent (m/s)
W: Component zonal del vent superficial	ZW: Component zonal de vorticitat
S: Component meridiana del vent	ZS: Component meridiana de vorticitat
D: Direcció del vent (°Azimut)	Z: Vorticitat total

Taula 2. Variables del mètode de Jenkinson i Collison.

Com a resultat dels valors d'aquestes 8 variables s'obtenen uns tipus sinòptics que poden ser de 4 categories: tipus ciclònic (C), tipus anticiclònic (A), tipus advection (N, NE, E, SE, S, SW, W i NW) i tipus indeterminat (U).

El tipus C, ciclònic, es correspondria amb una depressió mentre que el tipus A, anticiclònic, seria un anticicló (Grimalt et al, 2013). El tipus advection seria un model híbrid amb una direcció de flux direccional molt marcada. L'indeterminat es correspon amb una situació inclassificable, lligada sovint a la presència de "pantans baromètrics", casos on els gradients de pressió són molt dèbils (Grimalt et al, 2013).

3. Resultats

La determinació dels tipus de situació sinòptica per a cada episodi d'inundació en el període estudiat dona com a resultat el que s'observa a la taula 3, on queda reflectit el dia de l'esdeveniment i el tipus de temps dominant.

DATA	TIPUS TEMPS	DATA	TIPUS TEMPS
14 Març 1955	U	24 Agost 1976	U
8 Octubre 1958	C	18 Octubre 1978	C
22 Octubre 1959	C	1 Març 1979	C
12 Maig 1966	CSW	27 Desembre 1980	U
25 Setembre 1971	C	18 Novembre 1986	A
9 Novembre 1971	C	25 Gener 1991	E
31 Desembre 1972	CNE	17 Octubre 1994	C
1 Octubre 1973	C	24 Desembre 2006	CE
29 Març 1974	C	14 Abril 2007	C

Taula 3. Episodis d'inundació i tipus de temps.

El tipus sinòptic associat a inundacions que més apareix és el ciclònic (C), en 10 dels 18 casos. Això suposa una freqüència relativa del 56%, molt per davant del segon tipus, que és l'indeterminat (U), amb 3 episodis i una freqüència del 17.5% (Taula 4).

TIPUS DE SITUACIÓ	FREQÜÈNCIA ABSOLUTA	FREQÜÈNCIA RELATIVA(%)
C	10	56
U	3	17.5
A	1	5.5
E	1	5.5
CE	1	5.5
CNE	1	5.5
CSW	1	5.5

Taula 4. Freqüències absoluta i relativa dels tipus sinòptics.

A una escala estacional, la freqüència absoluta i la relativa està dominada per la tardor, amb 8 dels 18 casos (44%), seguit per la primavera amb 5, el que en termes relatius suposa el 28% del total. Més allunyats queden l'hivern i l'estiu (Taula 5).

Val a dir que la major part dels episodis que es produeixen a la tardor o a la primavera corresponen a les situacions ciclòniques (C). En canvi, els casos amb un tipus de temps indeterminat (U) apareixen a l'hivern, la primavera i l'estiu però no a la tardor, que és el període amb major ciclogènesi a la Mediterrània Occidental. La resta de situacions apareix més repartida encara que l'estiu és l'única estació amb un sol cas (Figura 2).

ESTACIÓ	FREQÜÈNCIA ABSOLUTA	FREQÜÈNCIA RELATIVA (%)
TARDOR	8	44
HIVERN	4	22
PRIMAVERA	5	28
ESTIU	1	6

Taula 5. Freqüència absoluta i relativa del repartiment estacional dels casos.

Pel que fa al règim mensual (Figura 3), l'Octubre és el mes amb major nombre de casos, 5, i tots del tipus C, ciclònic. El segueixen el Març i el Desembre, amb 3 episodis cadascun, destacant de bell nou les situacions ciclòniques que apareixen als dos mesos en dos ocasions. En el cas del Desembre són situacions amb una component Est (CE i CNE) mentre que al Març són ciclòniques pures.

Els mesos estiuencs són els de menor ocurrència, un cas a l'Agost, quelcom lligat a l'eixut pluviomètric d'aquests mesos i a les calmes atmosfèriques habituals a situacions anticiclòniques. Només el Febrer mostra un comportament semblant a Juny i Juliol, sense cap esdeveniment durant l'etapa estudiada.

L'adscripció dels episodis a un nombre reduït de situacions sinòptiques, només 7, contrasta amb la tipologia molt més extensa que, per l'illa de Mallorca, varen identificar Llop i Alomar (2012a), en concret 11 tipus. Els mateixos autors identificaren 24 tipus sinòptics de circulació pel conjunt de les Illes Balears (Llop i Alomar, 2012b).

Si que mostra coincidència amb el conjunt de Mallorca la preponderància de les situacions de tipus ciclònic, repartides durant la tardor i la primavera, amb un menor percentatge a l'hivern i una nul·la presència a l'estiu, on només apareix una circulació de tipus U, indeterminat, que és la dominant durant aquesta estació a la zona del llevant mallorquí, especialment en els temporals de l'Agost (Grimalt i Genovart, 2014). Per finalitzar l'estudi, s'havia previst fer una anàlisi de la tendència que mostren els tipus de temps, però el reduït nombre de dades suposaria assolir uns resultats estadísticament sense validesa. Per això, s'ha decidit relacionar l'impacte de les inundacions amb les situacions sinòptiques que en són a l'origen. El punt de partida és la classificació en tres grups dels danys provocats pels episodis: catastròfics, extraordinaris i ordinaris, seguint la proposta de Barriendos i Llasat (2003), aplicada als episodis del segle XX a les

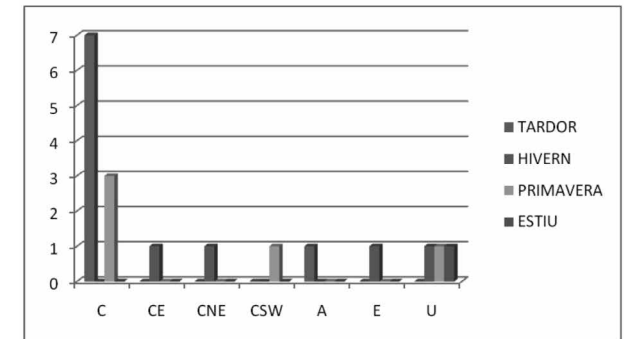

Figura 2. Repartiment estacional de les situacions sinòptiques.

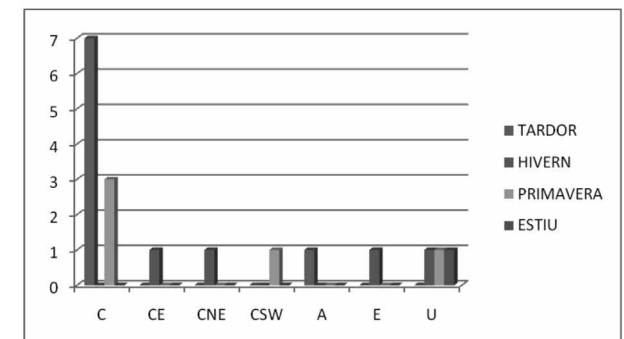

Figura 3. Repartiment mensual de les situacions sinòptiques.

conques solleriques (Rosselló, 2014).

S'han triat, pel fet de ser els de major impacte, els episodis catastròfics, que a l'etapa estudiada són 10. Es consideren d'aquesta tipologia aquells esdeveniments en que les aigües desbordades vessen els límits del llit i s'escampen per terrenys propers, afectant tant a propietats privades com a espais públics.

Els resultats mostren la importància de les situacions ciclòniques, tipus C, com origen de les inundacions més greus (7 episodis), mentre que els altres casos corresponen als tipus CNE, A i U (Taula 6). Els episodis originats per circulacions ciclòniques apareixen majoritàriament a l'Octubre (40% dels casos), un el Març, un altre l'Abril i, finalment, un el Desembre, encara que és un patró amb component Nord-Est (CNE)

DATA	TIPUS DE TEMPS	DATA	TIPUS DE TEMPS
14 Març 1955	U	29 Març 1974	C
8 Octubre 1958	C	18 Octubre 1978	C
22 Octubre 1959	C	18 Novembre 1986	A
31 Desembre 1972	CNE	17 Octubre 1994	C
1 Octubre 1973	C	14 Abril 2007	C

Taula 6. Llista d'inundacions catastròfiques i tipus de temps dominant.

4. Conclusions

S'han identificat 18 episodis d'inundacions al vessant de Sóller pel període 1950-2010. Una vegada classificades mitjançant el mètode J&C, s'observa que el tipus sinòptic més freqüent és, amb diferència, el C (ciclònic), que representa el 56% dels casos analitzats. El segueix molt allunyat el tipus U (indeterminat), amb un 17.5% ja que només es troba en 3 dels 18 episodis.

Aquest domini dels casos de tipus ciclònic augmenta si es considera la presència de tres dies ciclònics amb una marcada component, una Est (CE), una Nord-Est (CNE) i una Sud-Oest (CSW). Tot plegat confirma el domini de les situacions de circulació ciclònica com a les causants de dies amb elevades precipitacions sobre les Illes Balears, així com suggerien Llop i Alomar (2012a).

Pel que fa al repartiment dels episodis, a nivell estacional destaca la tardor, amb el 44% dels dies d'inundació, seguida per la primavera, amb 5 casos (28%) i l'hivern, amb 4 (22%). A l'estiu només s'ha identificat un cas, de tipus indeterminat, quelcom lligat a les situacions d'estabilitat atmosfèrica pròpies d'aquesta estació (Llop i Alomar, 2012b). A un nivell mensual, destaca el mes d'Octubre amb el 28% dels casos, seguit amb 3 pel Març i el Desembre (17%). Sense cap episodi es troben els mesos de Febrer, Juny i Juliol.

En relació a les situacions sinòptiques presents a Mallorca, els casos analitzats coincideixen, a nivell general, amb els resultats d'altres estudis, amb el predomini dels tipus de temps ciclònics a la major part de l'any i un marcat pes de les situacions indeterminades durant l'estiu.

Els resultats mostren com la presència de situacions ciclòniques, lligades a depressions, sobre el vessant occidental del Mediterrani entre el golf de Lleó i el golf de Gènova, són la principal causa d'episodis de pluges torrencials que provoquen inundacions a la conca de Sóller.

És doncs un factor a considerar a l'hora de desenvolupar plans i mesures d'actuació que puguin prevenir els riscos que afecten a l'estructura socio-econòmica de la vall.

5. Bibliografia

- Barriendos, M.; Llasat, M.C. (2003): *The case of the Malda anomaly in the Western Mediterranean basin (AD 1760-1800): an example of strong climatic variability*. Climatic change, 61, pp.191-216.
- Brauch, H.G. (2003): *Urbanization and natural disasters in the Mediterranean. Population growth and climate change in the 21st century. Case studies on Izmit, Algiers and Alexandria a*: Kreimer, A. et al (eds): Building safer cities: the future of disaster risk. The World Bank Organization, pp. 149-164.
- Eiras-Barca, J. et al (2017): *On the relationship between atmospheric rivers, weather types and floods in Galicia (NW Spain)*. NHESS, doi.org/10.5194/nhess-2017-145.
- Gaume, E. et al (2009): *A collation of data on European flash floods*. Journal of Hydrology, 367, pp. 70-78.
- Gaume, E. et al (2016): *Mediterranean extreme floods and flash floods* (sub-chapter 1.3.4) a Allenvi (ed): The Mediterranean region under climate change. A scientific update. Coll. Synthèses, IRD Editions, pp. 133-144.
- Gilabert, J.; Llasat, M.C. (2017): *Circulation weather types associated with extreme flood events in Northwestern Mediterranean*. International Journal of Climatology, 38 (4), pp. 1864-1876.
- Grimalt, M. et al (2013): *Determination of the Jenkinson and Collison's weather types for the western Mediterranean basin over the 1948-2009 period. Temporal analysis*. Atmósfera, 26 (1), pp. 75-94.
- Grimalt, M.; Genovart, M.C. (2014): *Caracterización espacio-temporal de las precipitaciones intensas en la vertiente litoral oriental de la isla de Mallorca (1930-2010)* a Fernández-Montes, S.; Rodrigo, F.S. (eds): Cambio climático y cambio global. Publicaciones de la AEC, serie A, n°9, pp. 447-456.
- Grimalt, M.; Rosselló, J. (2011): *Anàlisi històrica de les inundacions a les Illes Balears segons la Guia metodològica del Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente*. Conselleria d'Agricultura, Medi Ambient i Territori, Govern de les Illes Balears. Palma.
- Jenkinson, A.F.; Collison, P. (1977): *An initial climatology of gales over the North Sea. Synoptic Climatology Branch Memorandum*, Met Office n° 62. Londres.
- Koc, G. et al (2017): *Analysis of the Most Catastrophic Flood Events in Turkey (1960-2014): Triggering Mechanisms of the Flood Events*. 7th International Conference on Flood Management Proceedings. Leeds.
- Llasat, M.C. et al (2013): *Towards a database on societal impact of Mediterranean floods within the framework of the HyMeX project*. NHESS, 13, pp. 1337-1350.
- Llop, J.; Alomar, G. (2012a): *Clasificación sinóptica automática de Jenkinson y Collison para los días de precipitación mayor o igual a 200 mm en la isla de Mallorca*. Territoris, 8, pp. 143-152.
- Llop, J.; Alomar, G. (2012b): *Clasificación sinóptica automática de Jenkinson y Collison para los días de precipitación mayor o igual a 100 mm en la franja litoral catalana e Islas Baleares a*: Rodríguez Puebla, C. et al (eds): Cambio climático. Extremos e impactos. Publicaciones de la AEC, serie A, n° 8, pp. 449-458.
- Martín Vide, J. (2002): *Aplicación de la clasificación sinóptica automática de Jenkinson y Collison a días de precipitación torrencial en el Este de España a*: Cuadrat, J.M. et al (eds): La información climática como herramienta de gestión ambiental. Universidad de Zaragoza, pp. 123-127.
- Munich Re (2016): *Natural catastrophes 2015. Analyses, assessments, positions*. Topics Geo.Online: www.munichre.com/site/touchpublications/get/documents_E1273659874/mr/assetpool.shared/Documents/5_Touch/_Publications/302-08875_en.pdf
- Olcina, J. (2008): *El Mediterráneo, region-riesgo. Una visión desde España*. XXX Congreso de la Unión Geográfica Internacional. Túnez, pp. 29-34.

- Petrucci, O. et al (2018): MEFF: *The database of Mediterranean Flood Fatalities (1980 to 2015)*. Journal of Flood Risk Management, el2461. DOI: 10.1111/jfr3.12461
- Ramos, A.M. et al (2010): *Compatibility between modes of low-frequency variability and circulation types: a case study of the Northwest Iberian Peninsula*. Journal of Geophysical Research, 115:D02113. doi:10.1029/2009JD 012194
- Roald, L.A. (2008): *Rainfall floods and weather patterns. Report A14*. Norwegian Water Resources and Energy Directorate. Oslo.
- Rosselló, J. (2014): *Inundacions i torrentades a la vessant de Sóller en el segle XX: assaig de classificació*. VIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx. Ajuntament de Sóller, pp. 211-220.
- Santos, M. et al (2017a): *Atmospheric driving mechanisms of flash floods in Portugal*. International Journal of Climatology, 37, 1, pp. 671-680.
- Santos, M. et al (2017b): *Flash floods in Portugal in the period 1950-2003 and their interconnection to large scale atmospheric drivers*. EMS Annual Meeting Abstracts, vol. 14, 310.
- Spellman, G. (2000): *The application of an objective weather-typing system to the Iberian peninsula*. Weather, 55, pp. 375-385.
- Turkington, T. et al (2016): *A new flood type classification method for use in climate change impact studies*. Weather and climate extremes, 14, pp. 1-16.

AGRAÏMENTS

La recerca s'ha desenvolupat dins el projecte HOPE, CGL2014-52571-R del Ministeri d'Economia, Indústria i Competitivitat, i a l'àmbit del projecte HyMeX (Hydrological cycle in the Mediterranean Experiment).

Climatologia de les irrupcions d'aire fred durant la primera meitat de la tardor. Les nevades de Sóller durant els mesos d'octubre i primera quinzena de novembre

Alberto Darder Rosell

Resum

S'estudien les diferents irrupcions d'aire fred i les nevades associades que s'ha produït històricament dins la primera part de la tardor, entre finals de Setembre i principis de Novembre, incloent tot el mes d'Octubre. Així mateix es localitzen les nevades més primerenques de la nostra història, caigudes en dates molt avançades com a vestigi climàtic d'èpoques prou anteriors al temps actual.

1. Introducció

En aquesta ponència de les Jornades d'Estudis Locals de Sóller ens disposam a analitzar les nevades més primerenques de la nostra Serra, les que han arribat més prest i abans d'hora. Com és lògic, mai ha nevat dins Sóller en un mes d'Octubre: encara és massa prest, i si aspiram a veure un mínim de neu la nostra visió ha d'anar directa cap a les muntanyes. Però no ens enganyem: que pugui nevar als nostres cims dins el mes d'Octubre és una cosa complicadíssima, ja que per norma general les irrupcions fredes que poguem tenir en aquesta època de l'any o bé seran insuficients o bé es moderaran de seguida quan entrin en contacte amb l'aigua de la mar, encara ben calenta en aquestes dates. Apart, el propi sòl muntanyós tampoc ajudarà a que la neu prengui, doncs aquest es mantindrà ben temperat com a vestigi estival. I si per un casual ens entra molt de fred, és més que probable que el vent de Mestral el porti totalment eixut, tal i com succeí en els primers dies d'Octubre dels anys 1867 i 1894.

A pesar de tot això, dins el mes d'Octubre hi tenim localitzades algunes nevades aïllades que, en el

seu dia, varen desafiar els condicionants climàtics i possibilitaren la neu a les nostres muntanyes. La immensa majoria d'elles estan localitzades a partir del 20-25 d'Octubre, ja a les acaballes del mes. La del 12 d'Octubre és la data més matinerona on s'ha pogut veure el Puig Major nevat, evidentment dins els casos més extrems i excepcionals. Abans d'aquest dia el nostre cim mai ha quedat emblanquinat. Llavors ens demanam: és impossible que nevi abans del 12 d'Octubre? En absolut. Que el Puig Major no s'hagui cobert mai de neu abans del 12 d'Octubre no significa que no hagui pogut nevar sense aferrar en dates anteriors. En aquest sentit, tenim algunes sospites més que raonables que passam a presentar a continuació:

2. 1936: Neu per Setembre i Octubre?

D'excepcional es podria qualificar la precoç arribada del fred que ens portà la tardor de l'any 1936. Malauradament, la coincidència de les dates amb la Guerra Civil va fer que aquest extrem climàtic passàs totalment desaparebut, per no dir silencià. Qualsevol notícia que no fos el transcurs bèl·lic no interessava en absolut. Però hem investigat a fons i això és el que hem pogut trobar:

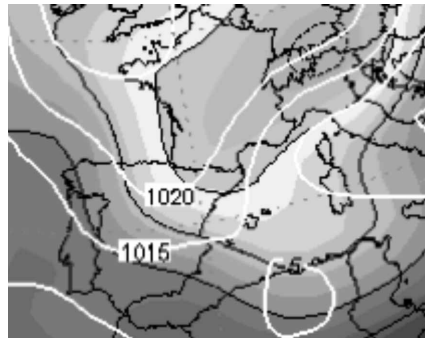
Una irrupció freda del tot anòmala es despenjà fins a la nostra latitud durant la nit del 29 al 30 de Setembre de 1936. Això va provocar que ens ploguéssim amb una temperatura que, al cim del Puig Major, s'estima que es va situar en 2°C. Amb aquestes condicions, és molt probable que hi nevàs o que com a mínim caiguéssim floquets de neu o d'aiguaneu sense aferrar, estant encara dins el mes de Setembre. Aquesta estimació tèrmica l'hem obtinguda a través del NCEP, un institut americà de reanàlisi climàtica.

I no es quedà aquí la cosa, perquè una setmana després es repetiria la situació, i amb més intensitat:

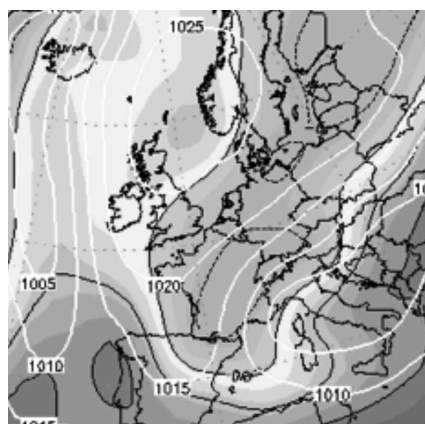
Dia 8 d'Octubre de 1936 ens tornà a ploure amb bastant de fred. Atenent al NCEP, en aquesta ocasió la isoterma dels 0°C a 1500 metres no es frenà a Catalunya (tal com havia passat la setmana anterior) sinó que englobà tota la meitat nord de Mallorca mentre queien les precipitacions.

Les condicions semblaven més que favorables per a que la neu aferràs al nostre cim, però els mitjans de comunicació de l'època no hi van prestar gens d'atenció. Bastant teníem patint una Guerra Civil com per encara preocupar-nos de si havia caigut mig dit de neu a la punta més alta del Puig Major.

Mai sabrem amb exactitud el que va passar, però aquest extrem climàtic ja ha quedat per a la història. El que sí sabem a ciència certa és que a Sóller es varen encendre apresuradament les xemeneies i que s'emprà la roba d'abric tal i com no s'havia fet mai en aquesta època, a cavall entre Setembre i Octubre i a escasses setmanes d'haver abandonat l'estiu.

Mapa d'isotermes corresponent al matí del 30 de Setembre de 1936. La isoterma de +2°C a 1500 metres d'altura va tocar l'arxipèlag; és el valor més baix que hem tengut mai dins un mes de Setembre. Font: NCEP.

Mapa corresponent a les temperatures que es donaren el 8 d'Octubre de 1936 a una altura de 1500 m. La isoterma dels 0°C va arribar a superar Mallorca, fent així la seva aparició més primerenca coneguda. Font: NCEP.

Les temperatures registrades a l'estació meteorològica de Plaça corresponents al 8 d'Octubre de 1936 van ser aquestes: una mínima de 8'4°C i una màxima d'11°C, sent les temperatures més curtes registrades mai a Sóller dins la primera desena d'Octubre. Aquest inusual registre encaixa perfectament dins l'excessiva fredor que patírem durant els anys 30 del segle XX, on les nevades fins baix van ser notícia en pràcticament tots els hiverns. Ben aprop ho tendríem dos mesos després, quan el 8 de Desembre de 1936 nevà fins a les portes de la vall.

60 anys després d'aquesta freda tardor vàrem viure un episodi similar, tot i que molt més dèbil. Fou el Diumenge 6 d'Octubre de 1996, quan una jornada ben passada per aigua deixà caure neu/aiguaneu al cim del Puig Major, amb una temperatura que oscil·là entre els 2°C i els 3°C a la cota 1400. Segons el sondatge aerològic que es realitzà a Palma, el nivell dels 0°C es situà a tan sols 1800 metres d'altura, el qual ens fa pensar que la neu hauria aferrat d'haver tengut el Puig Major unes poques desenes de metres més. Per la seva banda, Sóller marcà una temperatura màxima de 15°C, tot i que la majoria de la pluja ens caigué amb 12°C. Novament es varen encendre les xemeneies, i les quantitats totals de precipitació van ser de 86 litres a Sóller i de 125 a Fornalutx. Aquesta tònica de molta pluja a Sóller i d'aiguaneu al cim del Puig Major es mantindria durant tota la tardor de 1996, ja que per veure neu a les principals muntanyes ens hauríem d'esperar fins el 7 de Gener de 1997.

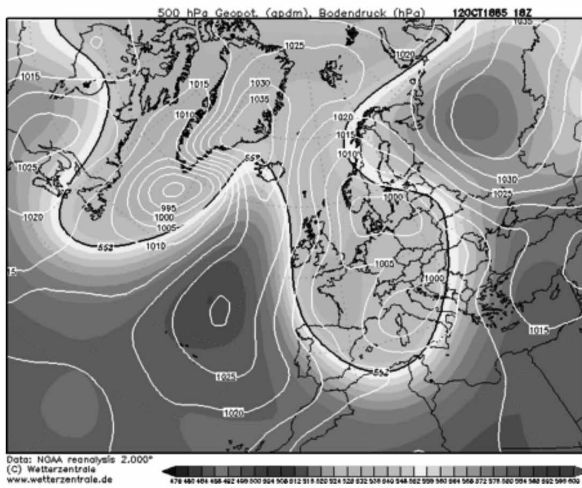

La irrupció freda del 6 d'Octubre de 1996 ens deixà aquesta curiosa imatge de satèl·lit, amb un "caragol" perfectament format entre Mallorca i Sardenya, talment com si fos l'ull d'un huracà. Font: Aemet.

3. 12 d'Octubre: el punt de partida

Com hem dit abans, el 12 d'Octubre (el dia del Pilar i el de la festivitat nacional) és una data simbòlica per a les nevades. El motiu? doncs perquè aquesta és la data més primerenca on tenim constància fidedigna de neu aferrada al cim del Puig Major, més concretament en dues ocasions: els anys 1885 i 1975. A partir d'aquí, ja podem dir que qualsevol emblanquinada és possible, per molt petita que sigui. No tenim notícies de cap nevada aferrada a cap muntanya abans d'aquesta data, i aquest és un tema molt delicat perquè moltes vegades hi ha hagut calabruixades que immediatament s'han considerat nevades: un fet que espenya tot el rigor científic. De fet, per el·laborar aquest capítol ens hem assegurat i força de que tractam amb nevades al 100%, no deixant espai ni per a la neu granulada. Així doncs anem a per feina.

Començam pel Pilar de 1885: dia 12 d'Octubre d'aquell any, i de forma extraordinària, ens visità una extemporània invasió d'aire polar, molt atípica per les dates. Òbviament, això va provocar una immediata inestabilització del temps, donant peu a unes condicions excepcionalment adverses les quals es confirmarien amb la pitjor inundació sollerica dels últims segles, quedant la neu reclosa a una efímera anècdota. El fred, prou notable al principi, es va anar diluint a mesura que es formava la històrica borrasca i anaven augmentant les precipitacions, aportant un aire més càlid i humit. Això concorda plenament amb el que comentàvem abans, quan ens referíem a la dificultat de les masses fredes per assentar-se en aquesta època. Els dies 12 i 13 d'Octubre de 1885 van estar protagonitzats per les ruixades i per les ventades, amb un fred molt viu. La temperatura de Sóller rondà els 10°C durant els dos dies, i les escasses precipitacions varen cobrir de neu parcialment el Puig Major en la seva part més alta, a uns 1200-1300 metres incloent les estribacions del Penyal des Migdia. El Puig Major es va mantenir entre els 0°C i els 2°C durant aquests dos dies, no limitant-se a ser una entrada freda d'unes poques hores (com els casos de 1936 i 1996 que acabam d'esmentar). Malgrat això la neu es va fondre en poc temps i deixà pas a la que fou la verdadera protagonista d'aquells dies: la pluja torrencial. Tot i que no és el tema que ens ocupa, consi-

Segons la reconstrucció climàtica del NCEP, entre els dies 12 i 14 d'Octubre de 1885 el Front Polar (zona verda) va agafar una extensió totalment desproporcionada per les dates, i això ajudà a alimentar la borrasca que ens deixà 500 litres en poc més de 24 hores. Font: NCEP.

Més detalls: a l'Horta s'acaba formant un gegantesc bassiot de 6 quilòmetres quadrats, mentre que la totalitat dels torrents no tan sols s'han desbordat, sinó que han modificat el seu curs obrint nous camins, emportant-se per davant tots els ponts i demés coses que trobaven al seu camí. Al Puig Major, es calcula que tot el diluvi ha caigut amb una temperatura d'entre 4°C i 5°C. Mai més hem tornat a veure una inundació d'aquesta magnitud; i és convenient, per el bé de la nostra població, que això no torni a passar. Tal espectacle es va donar just 7 anys després de la pitjor sequera coneguda, la del 1878: tota una demostració de que la bojeria del temps no és una cosa d'ara... i que sempre ha existit. Per completar la varietat, el 1891 ens regalaria la major nevada de la nostra història. Vaja dècada més extrema!

El segon 12 d'Octubre nevat, el de 1975, té unes conseqüències pluviomètriques molt més inofensives. Després d'un matí estable amb 12°C de temperatura (ja freds de per sí) entre les 12h i les 12:30h del migdia Sóller pateix una forta tempesta de 32 litres, fent que la temperatura de la nostra ciutat es desplomi fins els 9°C. A Son Torrella, a 850 metres d'altura, la temperatura baixa fins els 4°C després de precipitar-se un total de 54 litres; mentre que a les antenes d'Alfàbia, a la cota 1030, s'arriba a veure aigüaneu amb tan sols 2'8°C de temperatura. Amb aquestes condicions, la neu compareix i aferra a la meitat superior del Penyal des Migdia, a partir dels 1200 metres d'altura. Evidentment, tots els sollerics se'n fan creus, perquè mai en tot el que portàvem de segle XX la neu havia comparegut tan prest. I tot això just un any després del surrealista Octubre de 1974 que després estudiarem. Poques hores després, concretament a les 00h del 13 d'Octubre de 1975, les condicions continuaven sent favorables per nevar, malgrat no tenir cap tempesta: el nivell dels 0°C es situava a tan sols 1680 metres d'altura a la vertical de Palma, a 1500 metres només tenien 1°C i a partir dels 1900 metres ja baixaven dels -2°C. En definitiva, la cota de neu es mantenia als 1300 metres en atmosfera lliure per primer cop en 90 anys dins aquesta data. Com a curiositat, podem dir que aquesta entrada freda va precipitar el final del Franquisme a Espanya. Això pot sonar molt grandiloqüent, però és totalment cert: resulta que després d'haver assistit als actes del dia de la Hispanitat (o de la raça) amb un temps molt desplaent, el 13 d'Octubre el dictador Franco es constipà, i va contreure un procés gripal que es complicaria molt, derivant en múltiples infarts i emergèn-

deram que val la pena fer-ne un resum: Dia 14 d'Octubre de 1885 Sóller visqué un temporal d'aigua de primera magnitud, amb un total de 120 litres per metre quadrat que esborraren per complet la nevadeta del cim del Puig Major, indret on la temperatura va anar pujant des dels 2°C fins als 5°C. Dia 15 d'Octubre de 1885 ja no es pot parlar de temporal, sinó d'una catàstrofe natural de conseqüències funestes que perviurà per sempre dins la memòria dels sollerics: Entre les 03h i les 07h del matí ens cauen 330 litres, més 50 addicionals a les 08h del matí. En total, ens han caigut quasi 400 litres en 5 hores: una autèntica barbaritat que causa desastres sobre tot Sóller. La multitud de destrosses fa que aquest episodi sigui considerat com el més fatal, dramàtic i terrible de la història sollerica.

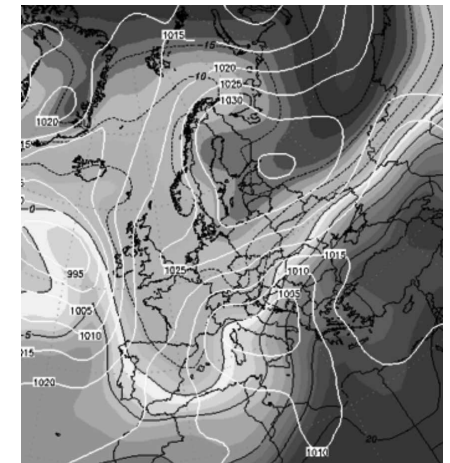
cies mèdiques. Això seria l'inici del seu irreversible deteriorament físic que el portaria a la mort el 20 de Novembre de 1975. Però deixem la política i tornem al camp de la meteorologia...

4. Les grans nevades del mes d'Octubre

Deixam ja enrera la data del 12 d'Octubre i ens situam a final del mes. Com hem dit abans, la immensa majoria de les escasses nevades registrades dins el mes d'Octubre s'han produït a partir dels dies 21-25. Dins aquesta darrera setmana és on trobam les nevades més espectaculars i a més baixa cota que ens ha deixat històricament el mes d'Octubre. Són únicament 6 casos extrets d'un historial climàtic de varis segles, el qual ens dóna una idea de l'excepcionalitat del fenomen. Casualment, la meitat d'aquests casos es donaren dins la mateixa dècada (la de 1881-1890) coincidint amb un refredament climàtic generalitzat. Anem a veure 'ls tots, un per un:

4.1. 31/10/1881

Sense cap tipus de dubte, la nevada més espectacular que la nostra vall ha conegut dins un mes d'Octubre és aquesta. Durant la nit del 30 al 31 d'Octubre de 1881 Sóller va patir una entrada freda de primera magnitud, portant rera sí una espectacular baixada tèrmica, vents humits del Nord i la insòlita entrada de la isoterma de -5°C a una altura de 1500 metres: una autèntica bomba de relletgeria en aquesta època de l'any. Gràcies a tots aquests ingredients, durant la matinada i el matí del 31 d'Octubre de 1881 es desencadenà una fortíssima tempesta de llamps i trons que vengué acompanyada per una pluja a moments torrencial. A mig matí, la ràbia de la tempesta va fer que dins Sóller ens arribàs a ploure amb una temperatura de només 4°C, assolint pel migdia la temperatura màxima del dia amb només 6°C: el valor màxim més baix registrat mai dins un mes d'Octubre a Sóller. La resta de Mallorca registrà uns valors similars, i el fet de que Palma –sempre protegida dels vents del Nord– recollís 13 litres de pluja ens fa pensar que la quantitat total recollida a Sóller va ser molt significativa. Dos indicatius explícits confirmen aquesta idea: primer, que els torrents baixaven ben plens; i segon, que la nevada havia estat espectacular fins a cotes baixíssimes. Anem a concretar: la neu va aferrar a partir dels 300 metres, afectant de ple al Coll de Sóller i fregant els municipis de Fornalutx, Bunyola, Valldemossa, Deià i Selva, on hi nevà sense aferrar. En tots aquests pobles, parlar de neu en ple mes d'Octubre sona gairebé a ciència ficció, però aquest dia fou una pura realitat.

Mapa corresponent a la brutal injecció freda que ens va irrompre dia 30/31 d'Octubre de 1881. La isoterma dels -5°C a 1500 metres arribà a afectar-nos, assolint una fita extraordinària per al mes d'Octubre. Això explica que la cota de neu fos tan baixa. Font: NCEP.

La sorpresa entre els nostres veïns fou monumental, doncs ningú –ni la gent major– recordava haver vist una nevada tan forta en aquesta època de l'any, sense haver arribat al dia de Tots Sants. I no els hi faltava raó, doncs estàvem davant un fet extraordinari i excepcional, ja que per veure una nevada d'aquestes característiques ens havíem de remuntar 117 anys, fins el 28 d'Octubre de 1764, quan la major part de la Serra també es quedà blanca. Si ja és summament difícil veure neu als cims més alts pel mes d'Octubre, que la neu comparesqüi a la cota 300 com succeí en el 1881 ja supera els límits imaginables del nostre clima. Hem de tenir en compte que, a Lapònia, la primera gran nevada de la temporada hi sol caure,

de mitjana, entre el 25 i el 31 d'Octubre. Doncs bé, en el 1881 aquesta neu arribà quasi fins a Sóller. Ni falta fa dir que el dia de Tots Sants de 1881 va ser de cruïssim hivern, amb la curiosa imatge dels cementeris enramats amb el rerefons de les muntanyes carregades de neu. La massa d'aire gelat no ens començà a abandonar fins dia 2 de Novembre, quan l'entrada dels vents de Llebeig ens retornà cap a la normalitat termomètrica. Malgrat tot, l'abundant nevada de les nostres muntanyes no desaparegué fins dos dies després.

Igualment surrealista és el que va passar després d'aquest desproporcionat episodi: els vents del Sud arribaren dia 2 de Novembre per quedar-se, i això provocà que l'hivern posterior fos càlid en extrem, sense cap nevada. O dit d'una altra manera: aquell any l'hivern va durar tres dies, començant el 30 d'Octubre i acabant el 2 de Novembre, com si la natura hagués optat per compensar aquest desequilibri amb un altre. Pot sonar increïble, però la realitat és que no tornaríem a veure cap nevada important fins un any i mig després, fins a l'històric mes de Març de 1883 i desafiant novament els patrons del calendari climàtic. Ja us adelantam que els anys 80 del segle XIX van ser una bojeria en aquest sentit, amb múltiples nevades que ens caigueren fora de temps, incloent la que tot seguit procedim a analitzar.

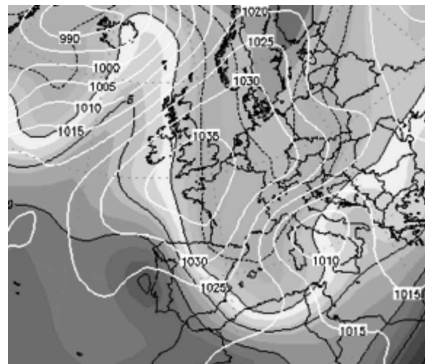
4.2. 25/10/1887

I no abandonam els anys 80 del segle XIX, perquè la segona nevada més forta del nostre històric d'Octubres va tenir lloc en un any ja de per sí nevat: el 1887. Tot va consistir en una potentíssima i ràpida entrada d'aire Polar (la mateixa entrada que dies abans havia deixat unes nevades insospitades arreu d'Europa) que ens va afectar a partir del capvespre del 25 d'Octubre de 1887. De seguida se'ns posà a ploure, i ho va fer amb intensitat fins que es va aturar cap a la mitjanit. Durant aquesta precipitació la temperatura de Sóller va anar baixant gradualment fins arribar a marcar un valor força insòlit: unes poques dècimes per sobre dels 6°C, tot un presagi del paisatge que veuríem al dia següent. I efectivament, dia 26 d'Octubre de 1887 Sóller es despertà amb una visió extraordinària: la de totes les muntanyes que ens envolten (incloent Alfàbia i el Teix) cobertes de neu per sobre dels 600 metres, i amb certa quantitat. No havíem arribat al nivell de 1881 (el Coll no s'emblanquinà ni nevà a Fornalutx) però ens havíem adelantat en una setmana en relació al 1881.

Pel migdia, un cop partiren els niguls, ens començà a bufar un fortíssim vent de Gregal. La temperatura rondava els 10°C, però amb el vent la sensació tèrmica era la pròpia dels dies més cruus de l'hivern. I és que estàvem sotmesos a una massa freda de -4°C a 1500 metres d'altura: una temperatura summament freda per faltar encara una setmana per finalitzar el mes d'Octubre. S'ha de tenir en compte que hi ha hagut anys en que aquesta temperatura a 1500 metres no l'hem tenguda ni ple hivern.

4.3. 28/10/1890

En termes generals, el fet de que nevi abans del que és normal és un risc que pot significar dues coses: o bé que el posterior hivern sigui un desastre perquè hem tudat tota la neu abans d'hora (tal i com succeí el 1881 i tornaria a succeir el 1974) o bé pel contrari pot ser un símptoma de que ens espera un hivern memorable. En el cas de 1890 tenim l'exemple perfecte del segon escenari: la nevada de l'Octubre de 1890 inicià un fluxe de Gregal que es quedaria estacionari durant gairebé 4 mesos, dei-

Entre els dies 25 i 26 d'Octubre de 1887 es va produir el rècord temporal d'aproximació de la isoterma dels -4°C/-5°C a 850hpa. Mai més ens ha tornat a visitar tan prest aquesta isoterma. Font: NCEP.

.....

xant-nos pluges i nevades importants ja des d'un principi. Aquesta nevada fou el punt de partida del que seria la mare de tots els hiverns sollerics, el de 1890-1891, amb un fred extraordinari i amb unes nevades de Gener totalment desproporcionades que més endavant analitzarem amb profunditat. Dia 28 d'Octubre de 1890 ens arribà un potent invasió d'aire Polar. Amb ella, es produïren unes precipitacions dèbils però continuades que ens acompanyaren durant tot el dia, conforme les temperatures anaven baixant. El resultat no es va fer esperar, i el 29 d'Octubre de 1890 ens vàrem despertar amb les muntanyes nevades a partir dels 700 metres. Aquesta nevada no es va limitar a emblanquinar el Penyal des Migdia, Son Torrellà i Alfàbia, sinó que va anar més enllà i també va emblanquinar els cims del Teix i el Galatzó, dos indrets on la neu sempre hi arriba amb més dificultat, i ja no diguem dins el poc blanc mes d'Octubre. Tot i que la blancor de les muntanyes no va durar massa, la nit posterior ens va regalar una sorprenent gelada, fins al punt que dia 30 d'Octubre de 1890 els camps de l'Horta es varen aixecar amb una fina capa de gel, havent baixat la temperatura mínima fins els 0°C: un altre fenomen inusual per la data i que no era més que el preparatiu del que seria l'hivern més salvatge que Sóller ha conegut. Si feim un balanç, aquesta ja era la quarta vegada en 10 anys en que patíem l'excepcionalitat de tenir un Octubre nevat, després dels casos de 1881, 1885 i 1887: una clara evidència del clima més fred que teníem abans, doncs avui en dia aquest fenomen és francament impensable.

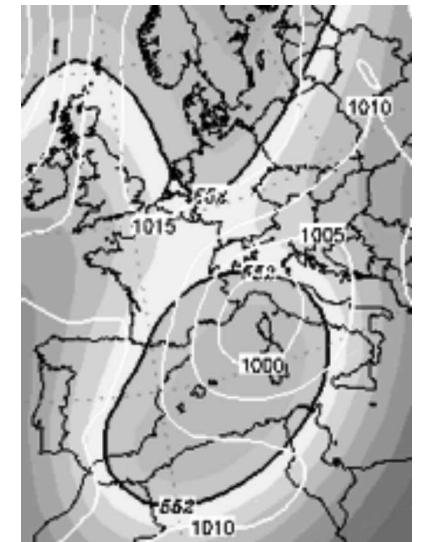
4.4. 22/10/1935: Alfàbia guanya la batalla

Amb l'Octubre de l'any 1935 ens trobam amb la nevada més adelantada mai vista a les cotes inferiors als 1000 metres. Però no va ser el Puig Major el principal beneficiari de tot això: fou la serralada d'Alfàbia. La causa d'això la trobam en els vents de Ponent: uns vents que sempre descarreguen amb més força sobre la zona del Coll de Sóller, el Teix i Alfàbia en detriment del Puig Major. Aquesta curiositat geogràfica és totalment clàssica a la nostra vall quan ens dominen aquests vents de component Oest, i en aquesta ocasió no va ser menys.

Tot va començar dia 21 d'Octubre amb una irrupció de Tramuntana: la pluja ens acompanyà insistentment al llarg de tot el dia, provocant que el Penyal des Migdia es quedàs blanc en la seva part superior (cota 1200). Dia 22 d'Octubre, coincidint amb la màxima aportació d'aire fred, els vents varen girar de Tramuntana cap a Ponent. A conseqüència d'això, les pluges es varen reproduir en forma de ruixades intermitents que es cebaren especialment sobre la zona del Coll. En una d'aquestes ruixades Sóller va assolir la temperatura mínima de l'episodi amb 7°C, i la neu emblanquinà part de la Serra d'Alfàbia a partir dels 800 metres. Curiosament, a Alfàbia hi havia més neu i a més baixa cota que no pas al propi Penyal. De tota manera, la nevada als dos indrets va ser prou fina i es fongué a les poques hores. L'hivern havia retirat de cop a la tardor, però això no ens sorpren si pensam que estàvem de ple dins el gelats anys 30 del segle XX, una dècada on la neu arribà a cobrir Sóller en fins a 5 ocasions.

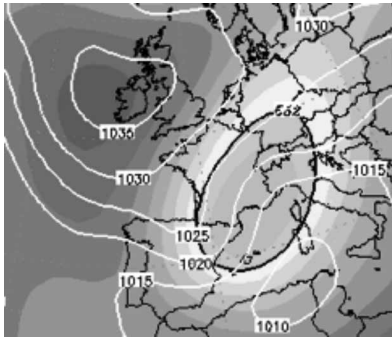
4.6. 24/10/1941: un canvi radical

L'any 1941 no va tenir tardor, doncs vàrem passar de l'estiu a l'hivern en un sol dia. Durant els primers 23 dies d'Octubre Sóller va patir les conseqüències d'un anticicló molt pesat i calorós, deixant-nos unes

Mapa isobàric on es pot comprovar el gir dels vents cap a Ponent durant la nevada del 22 d'Octubre de 1935. La temperatura baixà fins a -1°C a 1400 metres d'altura. Font: NCEP.

.....

Mapa isobàric corresponent a la nit del 24 d'Octubre de 1941.
Font: NCEP.

temperatures d'entre 25°C i 30°C durant setmanes i prorrogant l'estiu de forma descarada. Avui en dia això ja no ens sorprèn –de fet podríem dir que s'ha convertit en un habitual dins els nostres Octubres- però fa 80 anys aquest extrem era encara anecdòtic i sorprenent.

Amb l'arribada del 24 d'Octubre, el panorama canvià radicalment. Després d'un matí gris i trist, el capvespre estigué marcat a Sóller per unes pluges abundants, les quals deixaren una bona saó fins ben entrada la matinada. Amb la precipitació, la temperatura va anar baixant hora per hora, des dels 11°C inicials del capvespre fins els 8'4°C de la matinada, amb el corresponent descens de la cota de neu.

El 25 d'Octubre de 1941 la població sollerica es despertà sorpresa i admirada, doncs el Penyal del Migdia havia comparegut ben blanc a partir de la cota 1000. Tot i que el Penyal era l'única muntanya que vèiem blanca (Alfàbia en aquesta ocasió es quedà fora, mentre que les muntanyes de Son Torrella tampoc aconseguiren emblanquinar-se) la nevada al Puig Major havia estat abundant, ja que al mateix cim temperatura havia arribat a ser negativa. El fred era ben viu, i això agafà desprevinguts a tots els sollerics. En poc més de 24 hores havíem passat de tenir una màxima de 25°C amb gent a la platja a tenir una màxima d'11°C amb un vent fred i humit de Gregal que penetrava fins els ossos.

El fred es va quedar per no partir, ja que aquestes temperatures anormalment baixes ens acompanyaren fins passat Tots Sants: tot un preludi d'un hivern que en aquest cas sí seria ben rigorós. Casualment, just 10 anys després d'aquesta data tornaríem a veure els cims blancs: seria el 25 d'Octubre de 1951, amb una mínima sollerica de 8°C i amb neu únicament a les cúspides del Puig Major i del Massanella.

En resum, en aquest Octubre de 1941 vàrem viure un canvi de massa d'aire ben nítid i definit, i no difús a través de les típiques calabruixades que han acabat sent considerades nevades: un error molt comú en la història de les nostres observacions meteorològiques i que ha danyat molt la qualitat dels registres, fent passar per nevades a simples calabruixades, donant peu a moltes confusions i errors. L'exemple de les calabruixades dels dies 21 d'Octubre de 1970, 22 d'Octubre de 1993 i 17 d'Octubre de 2010 és prou eloqüent. En el primer cas, l'observador de Son Torrella va anotar 7 centímetres de neu... quan en realitat foren de calabruix!

4.7. Octubre de 1974: Nevada sobre nevada

I arribam al cas més contemporani. L'Octubre més fred i més blanc dels últims 130 anys ha estat el de 1974. El que fa diferent a aquest Octubre respecte a tots els altres que acabam d'estudiar és la persistència i la continuïtat de les entrades fredes que ens afectaren. No vàrem tenir un episodi unitari de fred i neu –com seria normal- sinó que vàrem patir una successió imparable d'entrades fredes durant un mes seguit: va començar dia 14 d'Octubre i ja no es va aturar fins el 6 de Novembre, nevant de cada cop a més baixa cota. Això és digne d'estudi, ja que no trobam un precedent tan estrambòtic com aquest ni fent la vista 200 anys enrera en la nostra història meteorològica. Anem per ordre:

El primer intent, com a forma d'avís, es produí durant la nit del 14 al 15 d'Octubre de 1974. Els 12 litres que es recolliren dins Sóller varen venir amb les següents temperatures: 11°C al nivell de la mar, 7°C a la cota 500 (el Coll sumà 19 litres) i 1°C a partir de la cota 1480. No tenim notícia de que el cim del Puig Major es quedàs blanc, però amb aquesta estructura tèrmica és evident pensar que la precipitació fou sòlida. Segurament la neu no va aferrar per culpa d'unes poques dècimes de grau. Parlant de temperatures, cal dir que la màxima de Sóller es frenà als 14°C, però els valors tèrmics més espectaculars es donaren a

la nit següent (la del 15 al 16 d'Octubre) quan el cel s'estirà i les temperatures baixaren en picat: Son Torrella, amb 0°C, va patir la gelada més primerenca registrada mai per la seva estació meteorològica.

La primera nevada aferrada del mes d'Octubre de 1974 ens va arribar durant la nit del 22 al 23. Dins aquesta nit, els vents del Nord ens portaren unes precipitacions intenses (fins a 93 litres a Monnàber) i una temperatura que a Sóller baixà fins els 8'5°C, precipitant-se un total de 50 litres. La neu no va aferrar fins passats els 1000 metres d'altura, però a partir d'aquesta cota la blancor era realment abundant. A Son Torrella nevà sense aferrar amb una temperatura de 3°C, però més amunt es va acumular un gruix de neu inèdit per la data, superant inclús els espessors del 24 d'Octubre de 1941. El fort vent i el temporal a la mar tampoc faltaren a la cita. Dins Sóller, amb una mínima absoluta de 5°C, ens vàrem quedar a l'espera de la següent intrusió freda.

La segona nevada ens va arribar dia 30 d'Octubre de 1974. En aquesta ocasió la neu va arribar molt més avall, fins els 650-700 metres, convertint-se així en la nevada d'Octubre més important del segle XX. Val a dir que Sóller no va superar els 10°C en cap moment del dia i que els 15 litres de pluja els recollírem amb una temperatura de 7°C. Extraordinàriament, el nivell dels 0°C (la isozero) es situà a menys de 1000 metres d'altura, facilitant que al cim del Puig Major la temperatura baixàs fins els -3°C. La nevada arribà als 5 centímetres tant al túnel de Monnàber com a l'embassament de Cúber, amb un total de 30 litres precipitats. El paisatge nòrdic va sorprendre gratament, i costava molt de creure que ens trobàssim encara dins el mes d'Octubre.

La nit següent fou fretíssima: al llarg de la matinada del 31 d'Octubre la temperatura baixà fins els 4°C a Sóller, fins els 0°C a l'Aeroport de Palma, fins els -1'5°C a Lluç i fins els -2°C a Son Torrella, deixant-nos la nit d'Octubre més freda en 84 anys. Les temperatures en altura també varen batre rècords, doncs dins la capa dels 500hpa (a 5500 metres d'altitud) es varen assolir uns excepcionals -32°C.

Però encara ens faltava la traca final. I és que l'excèntrica tardor de 1974 ens tenia reservada una darrera nevada: fou la que ens caigué durant la irrupció freda del 5 de Novembre. Aquest dia, després d'haver-nos aixecat amb un ambient summament fred, una tempesta ens va explotar pel migdia. Amb 29 litres, la temperatura de la nostra ciutat va anar caient dels 10°C inicials fins els 5°C. La neu va aferrar a partir dels 450-500 metres, fent que moltes muntanyes es vestíssin de blanc tal i com no ho havien fet en aquesta època des de l'any 1881. Sense anar més enfora, el Coll de Sóller va partir la nevada més primerenca en 93 anys, sumant un total de 39 litres.

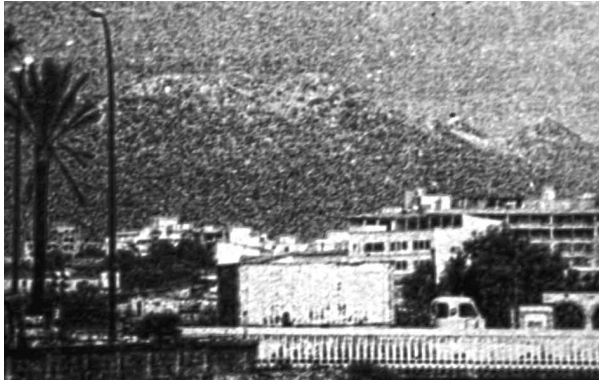
A la cota 850, Son Torrella va acumular 10 centímetres de neu, amb una temperatura que baixà fins a 0°C durant el

Aspecte que presentava l'embassament de Cúber dia 30 d'Octubre de 1974. Font: Balears.

Nevada notable sobre la carretera del Puig Major, dia 30 d'Octubre de 1974. Els conductors i tot varen baixar dels seus vehicles perquè no es creien la nevada. Font: Balears.

Imatge presa dia 6 de Novembre de 1974, des de Sa Riera de Palma. Es pot comprovar com la neu va arribar fins a cotes molt baixes, incloent les estribacions inferiors del Teix, Sa Gúbia i el Coll de Sóller. Font: Balears.

Petita enfarinada a la cota 1400 del Puig Major, el 28 d'Octubre de 2012. Font: Arxiu propi.

moment àlgid de la nevada. En aquest mateix moment les antenes d'Alfàbia arribaren a registrar temperatures negatives: $-0{,}4^{\circ}\text{C}$.

Ja era la tercera nevada consecutiva que ens rompia els esquemes, doncs mai havia nevat tant, ni tantes vegades ni tan avall abans d'un 6 de Novembre. No hi havia precedents, i el 1974 en aquest sentit va rompre el sostre de vidre climatològic. No hem d'oblidar que ens trobàvem a finals d'Octubre/principis de Novembre, i no en ple mes de Febrer. En tota la primera setmana del Novembre de 1974 la temperatura màxima de Sóller va ser ridícula: 19°C , els agafats dia 2. La tardor encara no havia arribat a la seva meitat i el balanç no podia ser més invernal.

Però aquestes nevades tan adelantades del 1974 van ser, a la llarga, la nostra perdiçió. Al igual que havia succeït l'any 1881, tanta neu tan prest ens va acabar passant factura. Durant els mesos de Desembre de 1974, Gener de 1975 i Febrer de 1975 no va caure ni una trista nevada sobre la Serra, i durant aquest trimestre a Sóller únicament ens plogueren 40 litres (una trista mitjana de 13 litres al mes).

Literalement, el mes d'Octubre de 1974 i les seves nevades fora de temps es varen carregar el posterior hivern. Per acabar de redondejar una temporada totalment rocambolesca, hem de dir que la primavera següent vengué carregada de fortes nevades que ja estudiarem en el seu corresponent apartat. En definitiva: durant la temporada 1974-1975 va nevar i molt pels mesos d'Octubre, Març i Abril, mentre que en ple hivern no ens va fer res de res. La veritat és que els anys 70 del segle XX, tot i que no foren especialment prolífics amb les nevades fins baix, sí ho foren amb les nevades fora d'època... tot i que en aquest cas concret això ja fregava la bojeria.

Arriba ja el moment de tancar l'anàlisi del mes d'Octubre. Igualment rares, però no tant excepcionals, són les següents enfarinades que també caigueren en aquest mes: les del 31 d'Octubre de 1869, 30 d'Octubre de 1959, 29 d'Octubre de 2008 i 28 d'Octubre de 2012. No les analitzam en profunditat degut a la seva debilitat i discrecció, poc comparables als casos excepcionals que acabam de llegir.

Tampoc està de més citar les fortíssimes fredorades amb les quals s'acomiadaren els mesos d'Octubre de 1858 i 1939, tot i que en cap dels dos casos vérem un trist foc. És més: la fredorada d'Octubre de 1858 vengué seguida d'una calor anòmala a mitjans de Novembre.

5. L'estiuet de Sant Martí: un parèntesi inevitable

Està científicament demostrat: a les nostres muntanyes sempre ha nevat més durant l'última setmana d'Octubre que no pas durant les dues primeres setmanes de Novembre. Quina explicació té això? Doncs simple qüestió estadística: quan deixam enrera el mes d'Octubre i entram dins el Novembre, el temps sempre tendeix a estabilitzar-se, traient un augment de les temperatures: és l'estiuet de Sant Martí. A excepció del raríssim any 1974 que acabam de veure, mai ens ha nevat a menys de 1000 metres durant els primers 10 dies de Novembre, i això que hem investigat fins a varis segles enrera. Per tant, la nevada del 6 de Novembre de 1974 constitueix un altre rècord, tot i que ja sabem quin va ser el preu posterior de tot això.

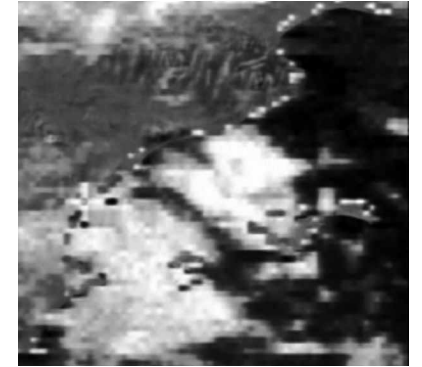
Llevat de la ressaca del temporalàs de neu de finals d'Octubre de 1881, és evident que el primer de Novembre (Tots Sants) és una data molt poc nevadora.

Només en dues ocasions la neu s'ha precipitat sobre les nostres muntanyes en aquest dia: ho va fer pels anys 1919 i 1992, i en ambdós casos va ser a cotes molt altes: En el cas de 1919 ens plogué entre la nit del 31 i el matí de dia 1. Nevà a partir d'uns 1000-1100 metres atenent a la visió dels capellans del Santuari de Lluç, els quals no recordaven haver vist mai neu al Puig d'en Galileu en una data tan adelantada.

El primer de Novembre de 1992 va ser més càlid però a canvi ens va dur molta més pluja. Durant el dia de Tots Sants de 1992 no va aturar de ploure: s'acumularen 67 litres a Sóller i fins a 91 a Son Torrella. El Coll de Sóller visqué una jornada negra amb el tràfic: aquest fou intens i es multiplicaren els accidents en la carretera, afortunadament lleus. Dins Sóller ens arribà a ploure amb una temperatura de $9{,}4^{\circ}\text{C}$ (la màxima fou de 12°C) mentre que el nivell dels 0°C baixà de la cota 1800 el migdia fins a la cota 1600 per la nit. Nevà una miqueta al cim del Puig Major, indret on la temperatura arribà a baixar fins a una mínima de $1{,}5^{\circ}\text{C}$: una enfarinada dèbil i de fusió ràpida que passà totalment desapercebuda (ni els mitjans de comunicació s'enteraren).

En definitiva, les de 1919 i 1992 han estat les dues majors aportacions nivoses que hem rebut històricament pel dia de Tots Sants. Per tant, molt poc a rascar dins aquesta data, tenint en compte que pel mes d'Octubre s'ha arribat a veure neu a cotes fins i tot 1000 metres inferiors.

L'escassetat nevadora del primer de Novembre és igualment aplicable als 10 dies posteriors, provocant així que la primera meitat de l'onzè mes de l'any tenguí un saldo molt pobre, inclús inferior al registrat històricament per la segona quinzena d'Octubre. Curiositats del nostre clima, amagades baix la denominació popular de l'estiuet de Sant Martí.

Imatge de satèl·lit corresponent a l'horabaixa de l'1 de Novembre de 1992, on es poden apreciar tots els níguls que amollaven aigua especialment al Nord-Oest de Mallorca. Font: Aemet.

Neu a partir dels 1300 metres, dia 8 de Novembre de 2016. 165 anys abans, dia 8 de Novembre de 1851, havia caigut una nevada de característiques gairebé idèntiques. Font: Arxiu propi.

Recursos per a l'educació ambiental.

Els espais públics: una experiència de camp

*Cristina Fiol París i
José Luis Martínez Martín¹*

Resum

Una sèrie de motius ens mouen a posar en marxa una nova manera de potenciar el coneixement del medi natural amb l'aprofitament dels espais públics dins el propi municipi. Els dos grans objectius eren evitar desplaçaments llargs i donar a conèixer la biodiversitat que tenim just devora casa, per tal de concebre aquestes zones no només com a àrees d'esbarjo sinó també com a recurs pel coneixement i interpretació de la natura.

1. Objectius:

- De cara als participants:
 - Evitar desplaçaments llargs per a la realització d'activitats d'educació ambiental a l'aire lliure.
 - Reduir despeses
 - Donar a conèixer els espais i recursos aprofitables per promoure el coneixement del medi dins el propi municipi.
- De cara als organitzadors:
 - Explorar i aprofitar espais públics dins el nostre municipi.
 - Realitzar i completar catàlegs de biodiversitat d'aquests espais
 - Promoure la realització de projectes i estudis de flora i fauna en aquestes zones.

2. Tipologia d'activitat i participants

Les activitats que s'organitzen són de temes tant generals de medi ambient com ja més concrets sobre ma-

¹ balearswildlife@gmail.com

tèries específiques depenent del potencial de la zona i també de la demanda dels participants. Activitats i/o tallers sobre botànica, ornitologia, insectes, investigació, descoberta i interpretació de l'entorn i els seus elements, medi litoral, etc.

Van dirigir-se a escolars de totes les edats però també a grups d'adults i grups familiars.

3. Zones elegides per la realització d'aquestes activitats

Després d'una primera prospecció inicial es varen seleccionar tres llocs on començar a organitzar aquestes activitats: el parc del camí des Cingle (conegut com antic polvorí del Port de Sóller), les platges de la badia del Port i la zona verda del polígon de Son Angelats de Sóller.

Parc del camí des Cingle

Va ser la primera zona on es començaren a realitzar activitats degut en part a la seva proximitat amb el CEIP Pere Cerdà del Port. Més conegut com l'antic polvorí, és un petit turó on trobam marjades d'olivar amb zones d'arbusts i pinar alt, i on s'hi va adequar un recorregut, amb alguns bancs per seure, que comunica el carrer de Migjorn i el de Xaloc. L'extensió aproximada és d'uns 25.000 m². És una zona molt utilitzada per travessar d'un carrer a l'altre tant per residents com clients de l'hotel que es troba a dalt del parc, així com també pels propietaris de cans per passejar les seves mascotes i punt de trobada de joves. Va ser objecte d'un estudi florístic, micològic i de qualitat ambiental abans de la seva transformació en parc públic realitzat pel Museu Balear de Ciències, els resultats del qual apareixen al llibre de les II Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx.

Parc de Son Angelats

Zona verda que es va adequar juntament amb un itinerari circular que comença i acaba a prop de les instal·lacions esportives de Son Angelats quan es varen destinar els terrenys d'aquesta zona militar per acollir el polígon de serveis de Sóller. També hi ha alguns bancs per seure. L'espai del parc on es realitzen les activitats ocupa gaire bé 10.000m². Hi trobam principalment zona arbustiva densa, un redol de pinar i petits prats d'herbàcees. És una zona molt interessant pel que fa a flora, presència i observació d'aus i s'hi troben restes arqueològiques pendents d'excavar. És utilitzat principalment pels propietaris de cans per

Ortofoto de la zona verda del camí des Cingle.

Ortofoto de la zona verda de Son Angelats.

passejar les seves mascotes, realització d'algunes activitats esportives com ciclisme i també punt de trobada de joves.

Platges de la badia del Port de Sóller

Les activitats que es desenvolupen al llarg de les platges de la badia són obviament de temàtica relacionada amb la mar i els éssers vius que hi trobam, conservació, i problemes de contaminació d'aquest espai. Ha estat una de les activitats més innovadores i de les que ha cridat més l'atenció als participants ja que s'ha enfocat totalment com activitat d'exploració i descoberta de la platja, obrint una nova perspectiva a part de la seva utilització per anar a nedar o prendre el sol a l'estiu.

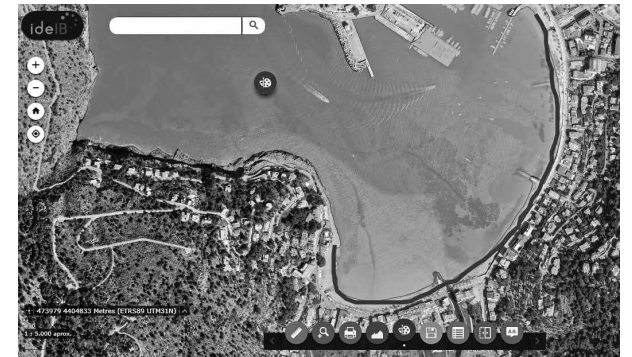
És més d'un quilòmetre lineal de platges de diferents tipologies i roques. Encara que és una zona que ha estat molt modificada i humanitzada, és el lloc ideal per descobrir i conèixer alguns dels habitants de la mar a través de les restes d'arribada especialment en els mesos d'hivern i després de temporals.

4. Temporització i material didàctic utilitzat.

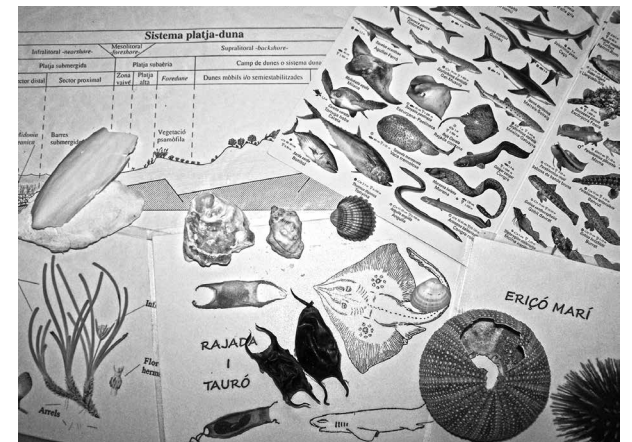
Les activitats es varen iniciar el setembre de 2012 i es segueixen oferint actualment. La durada aproximada és d'uns 90 minuts que s'organitzen depenent un poc de les necessitats del grup (90 minuts seguits o dues parts de 45 minuts amb descans i temps per berenar).

El material didàctic s'ha anat elaborant a partir dels elements que es trobaven a cada zona de realització de les activitats. S'han elaborat fitxes per ajudar a entendre i/o identificar el que trobam, jocs com trencaclosques pels més petits, díptics per treballar els continguts a classe abans o després de l'activitat, s'utilitzen eines com lupes per observar directament al camp, capses per recollir mostres, etc. Però la base del material que s'utilitza és el que es troba en el moment de realitzar l'activitat o el que han trobat els monitors en visites anteriors a la zona, per tant això dóna un cert marge d'improvització o factor sorpresa que incentiva més les ganes d'investigar i trescar dels participants.

En acabar els mestres/professors omplen un full d'avaluació per valorar diferents paràmetres de l'activitat.

Ortofoto de la badia del Port de Sóller.

Algunes de les fitxes utilitzades i material trobat en l'activitat de la mar. Foto C.Fiol.

5. Resultats

- Des del seu inici fins a l'hora de realitzar aquesta comunicació, han participat a les activitats 1039 alumnes de primària dels centres escolars de Fornalutx, Pere Cerdà, Sagrats Cors, Es Fossaret, Ses Marjades, es Puig i una escola de Palma.
- S'han realitzat dues activitats obertes al públic general i familiar al parc del camí des Cingle (instal·lació de caixes niu per ocells insectívors) i a Son Angelats (jornada de descoberta de la zona amb jocs, tallers i itinerari guiat). També les dues zones s'han aprofitat per realitzar la part pràctica d'un curs d'ornitologia del Museu Balear de Ciències Naturals.
- La zona més utilitzada ha estat el parc del camí des Cingle, en part perquè era el lloc ideal per realitzar activitats pels alumnes d'infantil del CEIP Pere Cerdà, que són qui han aprofitat més aquest espai. Seguida de les platges de la badia del port.
- Les activitats que més èxit han tingut han estat les d'ornitologia, la de descoberta de la platja i la d'investigació i recerca de rastres i senyals dels éssers vius.
- En general la valoració ha estat positiva o molt positiva, però també amb alguns suggeriments per millorar les activitats.
- S'han anat compilant dades d'aus, plantes, bolets, insectes, etc, amb les quals elaborar en el futur un llistat base dels dos parcs i/o completar informació ja existent.
- La visita continuada d'aquestes zones ha permès anar fent una avaluació continua de l'estat de les àrees i el seu manteniment, i d'aquesta manera poder avisar a les autoritats competents de qualsevol incidència detectada.

Activitat familiar a Son Angelats. Foto J.L. Martínez.

Alumnes de primària realitzant una de les activitats. Foto CEIP Es Fossaret.

da. Les plantes dels jardins suposen una constant amenaça per la flora autòctona d'aquesta zona, de fet s'ha detectat una gramínia amb un potencial invasor molt alt, el *Penisetum setaceum*, que es va escampar a partir dels individus de les zones ajardinades de l'hotel de luxe situat més amunt. Però també altres plantes procedents dels jardins veinats com la del gènere *Lantana* o l'enfiladissa *Podranea ricasoliana* (bignonia), entre d'altres. També la obertura de camins i travesses fora de l'itinerari principal ajuda a la degradació i erosió de la

zona. En aquest sentit seria molt interessant repetir l'estudi que s'ha esmentat abans realitzat pel MBCN per fer una avaluació acurada de l'evolució de la qualitat ambiental de la zona. Per altra part, la instal·lació de colònies de moixos en aquest espai també actua en detriment de la fauna silvestre, especialment les aus però també insectes i alguns mamífers. Es recomanaria cercar una ubicació més allunyada per aquesta colònia per tal d'ajudar a preservar els valors naturals del parc.

- Es podria estudiar instal·lar plafons o cartells informatius dels valors ambientals i culturals de la zona.
- Gestionar de tal manera que mantinguin aquesta diversitat silvestre i no tornin jardins o espais artificialitzats. S'hauria de canviar la visió que es té d'aquestes zones, que no són altra cosa que petites clapes de natura que, per diversos motius s'han conservat més a prop o enfora de la zona urbana, i diferents d'un parc o zona verda ajardinada que es crea de manera artificial dins el casc urbà per exemple. El de la platja és també un cas especial; el

seu abandonament durant els mesos d'hivern deixant acumular la brutor antròpica (que no *Posidonia* i altres elements) i la seva posterior neteja dràstica que implica sovint llevar material que enriqueix aquest espai i ajuda a la seva conservació, fa que sigui un lloc que requereixi més inversió i atenció per part dels nostres governants.

- En relació amb tot l'anterior, fa falta encara molta conscienciació de la població perquè es vegin aquestes àrees com més que un lloc on fer botellot, anar a berenar o passejar el ca. Aquesta és l'única manera que la seva continuïtat sigui possible.

6. Conclusions i propostes de futur

- Els dos parcs i la platja són perfectament aprofitables per la realització d'activitats de descoberta i estudi de la natura.
- La informació que es pot recopilar paral·lelament a la realització d'activitats pot resultar molt valuosa per conèixer la biodiversitat del municipi.
- Fa falta arribar també al professorat de secundària i alumnes universitaris. Aquestes zones suposen un lloc perfecte per la realització de pràctiques de camp o petits projectes d'investigació per part dels alumnes que a la vegada repercutiria en el major coneixement dels diferents llocs.
- Antropització, vandalisme, plantes invasores, cans i moixos, són els problemes principals i més recurrents d'aquestes zones. El parc del Camí des Cingle és la zona més antropitza-

Una de les espècies d'orquidees presents a Son Angelats. CAputxina (*Anacamptis pyramidalis*). Foto C.Fiol.

7. Bibliografia consultada i d'utilitat per la realització de les activitats

ALOMAR, Guillem. SALVÀ, Miquel Àngel. Orquídees del terme municipal de Sóller. En: III Jornades d'Estudis Locals a Sóller, dies 7 i 8 de novembre de 2008. –Sóller: Ajuntament de Sóller, 2009, p.147-167

BERNAT SASTRE, Catalina. COLOM SOCIAS, Catalina. CRESPI I SERN, Pere. El paisatge com a recurs educatiu, o mirar la Serra amb uns altres ulls. En: IV Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, dies 4 i 5 de novembre de 2011. –Sóller: Ajuntament de Sóller: Ajuntament de Fornalutx, 2012, p.133-144

CONSTANTINO DE LA PEÑA, Carolina. Estudi de la flora del polvorí del camí del Cingle: un pulmó verd enmig del Port de Sóller. En: II Jornades d'Estudis Locals a Sóller, dies 9 i 10 de novembre de 2007. –Sóller: Ajuntament de Sóller, 2008, p.157-168

FIOL PARÍS, Cristina. Recompte hivernal d'aus aquàtiques i limícoles al municipi de Sóller i problemàtica de les poblacions d'anàtides naturalitzades. En: VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, dies 4 i 5 de novembre de 2011. –Sóller: Ajuntament de Sóller: Ajuntament de Fornalutx, 2012, p.155-162

FIOL PARÍS, Cristina. MARTÍNEZ MARTÍN, José Luís. Catàleg ornitològic dels municipis de Sóller i Fornalutx: 1985-2013. En: VIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, dies 8 i 9 de novembre de 2013. –Sóller: Ajuntament de Sóller: Ajuntament de Fornalutx, 2014, p.243-254

GARCIA SOCIAS, Lluç. Les <<someretes>> (Crustacis isòpodes terrestres: Isopoda, Oniscidea) de la Vall de Sóller: Mallorca. Aproximació a una biodiversitat menstinguda. En: IV Jornades d'Estudis Locals a Sóller, dies 6 i 7 de novembre de 2009. –Sóller: Ajuntament de Sóller, 2010, p.133-141

PINYA FERNÁNDEZ, Samuel. La Xarxa Natura 2000 al terme municipal de Sóller. En: II Jornades d'Estudis Locals a Sóller, dies 6 i 7 de novembre de 2009. –Sóller: Ajuntament de Sóller, 2010, p.159-168

PUIG NIGORRA, Josep Lluís. Anàlisi del litoral del Port de Sóller: la platja de Can Repic. En: III Jornades d'Estudis Locals a Sóller, dies 7 i 8 de novembre de 2008. –Sóller: Ajuntament de Sóller, 2009, p.187-208

8. Agraïments

Als infants i adults, professors i alumnes que han participat en aquestes activitats.

A la Regidoria de Medi Ambient de l'Ajuntament de Sóller pel seu suport a l'hora de fer ús d'aquestes zones i tramitar permisos.

Història

El rafal Alfugutx i l'alqueria Monnàber a través de les fonts. Un intent de localització del rafal

Plàcid Pérez Pastor

Resum

En els darrers anys¹ he tingut l'ocasió de treballar de forma transversal amb fonts diverses d'origen topogràfic, hidràulic, arqueològic i documental que, degudament harmonitzades amb la cartografia i el treball de camp, han proporcionat resultats ben interessants.² La metodologia ha demostrat ser especialment adequada per a la localització i ubicació d'algunes de les alqueries i rafals que compareixen en el Llibre del Repartiment del Rei. Fent servir amb el mateix procediment i tipus de fonts, en el present article es donen a conèixer les pautes que han possibilitat emplaçar de manera molt aproximada una altra d'aquestes possessions rurals d'origen andalusí: el Rafal Alfugutx o Alfujutx, del districte andalusí de les Muntanyes.

1. Els orígens de Monnàber

El rafal *Alfugutx*, també escrit *Alfujutx*, *Alfogutx*, *Alfoginchy* i *Alfoginchi*, compareix en els còdexs llatino-aràbic, català i llatí del Llibre del Repartiment,³ tal com ho han recollit À. Poveda, G. Rosselló i, més recentment, S. Pérez.⁴ En canvi, ni J. Mascaró ni el P. Rafel Juan⁵ no els inclouen en els seus repertoris. En qualsevol cas, no coneixem ningú que hagi intentat localitzar-ne la ubicació exacta. Quant a la formació

1 En aquest treball es fan servir les sigles següents: AMS = Arxiu Municipal de Sóller; ARM = Arxiu del Regne de Mallorca; ECR = Escrivania de Cartes Reials.

2 P. PÉREZ (2004): "Un recull dels genèrics i topònims més antics de la vall de Sóller (1232-1350)", *Sobre onomàstica. Jornades d'antroponímia i toponímia (1993-2002)*, Palma: 203-212; P. PÉREZ (2013): "Sobre el poblament musulmà d'Almallutx. Un exercici de localització d'algunes alqueries i rafals del jíz de les Muntanyes de Mallorca", *VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller: 245-272; P. PÉREZ (2013): "Toponímia del municipi de Fornalutx (Mallorca) del segle XVI", *XXIV Jornada d'Antroponímia i Toponímia - VI Seminari de Metodologia en Toponímia i Normalització Lingüística*, Palma: 182-205; P. PÉREZ (2014): "Els orígens feudals de l'alqueria de Biniraix (Sóller)", *VIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller: 291-317; P. PÉREZ, J. DEYÀ i P. GALERA (en premsa): "El conjunt molinar andalusí del Gorg Blau (Almallutx-Mallorca)", *XI Congrés Internacional de Molinologia*, Palma.

3 G. ROSSELLÓ (2007): *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Còdex llatinoaràbic del Repartiment de Mallorca*, ARM, s/n, Salamanca: Parlament de les Illes Balears: 121; G. ROSSELLÓ (2007): *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Llibre del Repartiment de Mallorca o Llibre del Rei* (ARM, 18), Salamanca: Parlament de les Illes Balears: 99 i 159; P. BOFARULL (1856): *Repartimiento de los Reinos de Mallorca, Valencia y Cerdeña*, Barcelona: Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, publicados de Real Orden, tom XI: 37 i 57.

4 À. POVEDA (1979): "Repertori de toponímia àrabo-musulmana de Mayurca segons la documentació dels arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276/1229-1300)", *Fontes Rerum Balearum*, III, Palma: 81-119; G. ROSSELLÓ (2007): *El Islam en las Islas Baleares. Mallorca musulmana según la 'Remembrança... de Nanyo Sauc y el 'Repartiment... de Mallorca*, Palma: UIB; S. PÉREZ (2015): *La lengua de los balearicos*. Tesis doctoral inédita llegida al Departament de Filologia Clàssica de la UNED, 790+220 pàg.

5 J. MASCARÓ (1964): *Corpus de Toponímia Balear*, 6 toms, Palma; R. JUAN (2002): *Esorca. Apuntes para la historia del municipio*, I, Palma: Ed. Calima, 200 pàg.

del topònim, l'únic que ha gosat donar-li una explicació raonable és S. Pérez,⁶ que li atribueix un origen llatí. Es tractaria d'una forma de l'acusatiu plural del substantiu “focus”, al qual se li hauria afegit el prefix àrab *-al*. El seu significat seria “els focs”, que indicaria simplement un lloc on hi ha o hi ha hagut fogueres, incendis o d'altres incidents similars; un topònim ben adient per a l'indret que proposam.

El Llibre del Repartiment informa que el rafal Alfugutx, de dues jovades d'extensió,⁷ va ser una de les possessions que Jaume I donà a l'infant en Pere de Portugal, oncle matern del rei, quan li enfeudà el regne de Mallorca.⁸ El rafal formava part de l'heretament personal que rebé l'infant en Pere en qualitat de senyor de Mallorca, el primer de juliol del 1232. L'infant hagué de destinar una bona part del patrimoni rebut del rei a recompensar els servents de la cort i els membres de la host que l'acompanyaren aquest any a Mallorca, alarmats per les notícies d'un imminent desembarcament de la flota del rei de Tunis.⁹ És de destacar que els béns de la majoria d'ells foren confinats en el districte de les Muntanyes.¹⁰

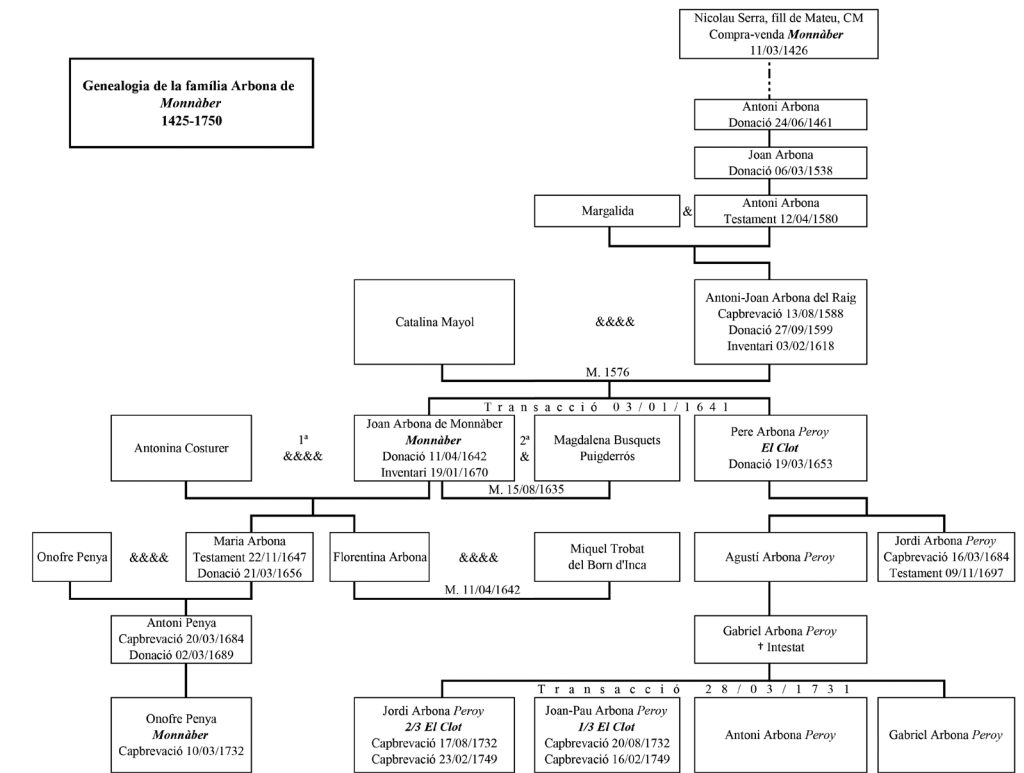
Fins el dia d'avui s'ignorava quin fou el destí del rafal Alfugutx. Un pergami inèdit dipositat recentment a l'Arxiu Municipal de Sóller¹¹ en dona testimoni i ajuda a clarificar la qüestió. Segons el contingut del document, l'any 1449 el posseïdor de les alqueries Monnàber i Alfugutx, Antoni Arbona de Fornalutx, requereix al batle de Sóller, Pere Girard, que li faciliti una còpia autèntificada d'una antiga escriptura enregistrada en els llibres de la cort reial. Una vegada localitzat i comprovat l'instrument, el batle mana al notari i escrivà Antoni Font que en faci el trasllat corresponent.

Segons el manuscrit original, l'onze de gener de 1234 l'infant en Pere de Portugal concedí en alou franc i lliure a en Berenguer Robert i a sa muller na Bernada l'alqueria *Alfujug*, de dues jovades, i l'alqueria *Munnaber*, d'altres dues jovades, situades en la seva porció del districte andalusí de les Muntanyes. Els adquirents podran transmetre, vendre, alienar i empenyorar ambdues alqueries a qualsevol persona que no sigui cavaller ni eclesiàstic. Com a contrapartida, simplement es comprometen a habitar en el novell regne de Mallorca i a salvaguardar els drets senyorials de l'infant.

L'alqueria *Munnaber* correspon, sens dubte, a l'alqueria *Mutnabar*, de la mateixa extensió, que compa-reix també a tots els exemplars del Llibre del Repartiment del Rei. En aquest cas, però, la possessió no correspongué a l'infant en Pere, sinó que fou adjudicada directament per Jaume I a en Pere Peris, un dels cavallers del seguici de l'infant esmentat. A jutjar pel patrimoni rebut, en Pere Peris devia ser un personatge força influent del cercle d'en Pere de Portugal perquè, a més de Monnàber, li fou adjudicada pel rei l'alqueria *Taurixam* de dues jovades, en el terme de les Muntanyes, i les alqueries *Ayn Alhagem*, de 4 jovades, i *Beni Moaffec*, d'altres 3 jovades, en el districte d'Artà.

Resulta, per tant, que l'alqueria Monnàber fou donada pel rei a en Pere Peris l'any 1232 i, dos anys després, concedida per l'infant en Pere a en Berenguer Robert. No ha d'estranyar gens aqueixa circumstància, perquè el traspàs de propietats és força habitual els anys immediatament posteriors a la conquesta. Especialment els noms dels mainaders de l'infant desapareixen ràpidament de la documentació feudal. G. Rosselló postula que aquest esvaïment podria obeir al prematur abandonament de l'illa d'aquests combatents, probablement seguint l'atzarosa vida del seu senyor.¹²

Allò que crida més l'atenció del manuscrit acabat de descriure és la presència conjunta de les dues alqueries atorgades a en Berenguer Robert. No se'n escapa, tampoc, que en el primer cas anomena Alfugutx com a rafal i, dos anys més tard, com a alqueria.

gutx com a rafal i, dos anys més tard, com a alqueria.

A començaments del segle XIV, l'alqueria Monnàber era dels Estruç. En ocasió de les seves noces, el notari en Bartomeu Estruç va fer donació de la meitat dels seus béns al seu fill en Pericó en concepte d'heretat i legítima. Anys després, el notari morí sense haver fer testament. Aleshores, en Pericó i la vídua n'Elisenda, en nom dels altres fills en Francesc, en Jaume i en Berenguer, es divideixen l'heretat mig per mig.¹³ La vídua es queda l'hospici que habita a la vila de Sóller i diverses possessions, horts i censals. En Pericó pren a la seva part tots els béns familiars situats a Fornalutx. En primer lloc, l'alqueria de les muntanyes, en la qual s'especifica que hi estan incloses dues alqueries una de les quals es diu *Monnàber* i l'altra *Alfonig* o *Alfoniger*. I, endemés, rep la Vinya Vella, les possessions S'Empeltar i Es Casals, la Garriga de la Teulera, la Garriga de la cova Subirana, i la part que son pare tenia a les garrigues comunes.

Hi ha encara un altre document que es refereix a les dues alqueries conjuntes. En un manuscrit datat el 10 d'agost del 1371, en Pere Bertran de Valldemossa i en Joan de Villalonga de Sóller venen a en Guillem Llorenç un censal anual de 100 sous pagador la festa de Sant Bartomeu. Els venedors carreguen el censal sobre una alqueria que el dit en Bertran té en franc alou i que, segons el propi instrument, abans solien esser dues anomenades *Monnaber* i *Alfarig* o *Alforig*.¹⁴ No hi ha dubte que es tracta del mateix rafal o alqueria Alfugutx, encara que l'evolució lingüística del topònim sigui discutible. Per tant, està clar que a finals del segle XIV encara hi havia consciència de que estava constituïda per dues alqueries distintes. A partir d'aleshores s'imposa el topònim Monnàber. No s'ha localitzat cap més manuscrit on apareguin jun-

6 S. PÉREZ: *La lengua de los baleáricos...*: t. I: 225; t. II: 16.

7 Tradicionalment s'ha considerat que la jovada equivalia a una superfície de 16 quarterades (11,36 ha).

8 Á. SANTAMARÍA (1970): "Alba del reino de Mallorca", *Historia de Mallorca coordinada per J. Mascarió Pasariu*, tom III, 1-134.

9 F. SOLDEVILA (1971 [1983]): "Llibre dels Feys", *Les quatre grans cròniques. Jaume I, Bernal Desclot, Ramon Muntaner, Pere III*, Barcelona: Ed. Selecta. (&108)

10 G. ROSSELLÓ (2007): *Documents cabdals del Regne de Mallorca. El Llibre del Repartiment i la documentació feudal*, Salamanca: Parlament de les Illes Balears, 90 pàg.: 49.

11 El pergami ha estat cedit per Joan-Antoni Estades de Moncaira i Bisbal, i es troba encara pendent de classificar i ordenar. Està datat el dissabte, 4 d'octubre de 1449.

12 G. ROSSELLÓ: *El Islam en las Islas Baleares...*: 202.

13 ARM. Notaris, R-6, f. 74 bis, 3 nones octubre 1327.

14 *Super illa alqueria que solebant antiquitus esse due alquerie vocate Monnaber et Alfarig*: ARM. Notaris, C-38, f. 141v; i AMS. Pergami núm. 2274.

tes les dues alqueries i, endemés, l'alqueria Alfugutx o Alfariç desapareix completament de la documentació. Tot plegat ens permet afirmar, amb les precaucions degudes, que ambdues propietats eren contigües i formaven una superfície única.¹⁵

La possessió Monnàber constitueix un exemple paradigmàtic i poc habitual a Mallorca de continuïtat jurídica i territorial, puix que mai no va ser feudalitzada o senyorialitzada. És un cas d'alou franc propi. Significa, això, que mai no va ser establerta a persones alienes, sinó que seus titulars mantingueren unificat el domini útil i el domini directe en les seves mans, des de la dotació primitiva en el segle XIII fins a l'abolició dels drets senyorialers en el segle XIX. La possessió va ser habitualment transmesa de pares a fills per herència o per donació i, ocasionalment, venuda a tercers i/o subhastada públicament; però mantenint-ne sempre la integritat territorial. Els seus posseïdors terratinents la gestionaren i explotaren directament, encara que amb ajuda de mà d'obra externa, tant captiva com assalariada. Gran part d'ells residiren a la vall i mantingueren una estreta relació econòmica, política i social amb la vila de Sóller i el lloc de Fornalutx.

En ser un alou, el seu propietari no estava obligat a satisfer cap tipus de renda econòmica ni a prestar cap servei militar. Únicament havia de jurar fidelitat a la corona, pagar una part del lluíisme al Patrimoni reial en cas d'alienació total o parcial, i sotmetre's als drets d'escrivania i capbreuació.¹⁶

2. La segregació d'El Clot, una legítima

Precisament, la primera capbreuació coneguda és la que manifestà mossèn Antoni-Joan Arbona del Raig de Fornalutx el 13 d'agost del 1588, per ordre del Patrimoni reial.¹⁷ A la declaració, N'Antoni-Joan confessa que té l'alqueria Monnàber en alou propi com a successor del seu besavi n'Antoni Arbona, qui l'havia comprat al ciutadà en Nicolau Serra, fill d'en Mateu, l'any 1426. Aleshores, la possessió encara era una propietat única. S'inicià, així, la saga dels Arbona de Monnàber, que perpetuarà el llinatge fins a començaments del segle XVIII.¹⁸

N'Antoni-Joan fa donació de tots els béns a son fill en Joan, amb motiu de les noces d'aquest amb na Magdalena Busquets i Puigderrós, l'any 1599. Mor l'any 1618 i deixa la legítima i altres llegats als altres fills en Pere, n'Antoni i en Jaume.

Anys després, morta ja sa mare i els germans, en Pere posa plet contra en Joan reclamant-li una part dels béns per augment dotal de sa mare i legítimes dels germans. En Joan respon que ja li ha lliurat més de mil lliures per aquests conceptes; però, per evitar despeses i males voluntats, consent arribar a un acord amistós.¹⁹ En virtut d'aquesta concòrdia, en Joan transfereix en alou al seu germà en Pere “un tros d'olivar i rotes de la possessió Monnàber” denominat El Clot. L'explotació confronta amb la muntanya de la Pedrissa, amb el tros de terra o sementer anomenat La Replegada, i amb la Comuna de Fornalutx. En Joan es reserva el dret de fadiga, en el cas que son germà ho vulgui vendre. A més, li transfereix 50 ovelles de les que té arrendades als germans Estarelles, una vaca i una somera.

Després de diverses donacions i herències, la possessió El Clot passà a mans d'en Gabriel Arbona *Peroy*,

15 He sostingut, seguint a A. Mut i G. Rosselló (A. MUT; i G. ROSSELLÓ (1993): *La Remembrança de Ninyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma: Govern Balear: 80) i a J. Coll (J. COLL (2006): *Història de Sóller. De la prehistòria a l'època musulmana*, Muro: Ajuntament de Sóller: 280), que les alqueries i rafals del Llibre del Repartiment del Rei segueixen un cert ordre lògic de proximitat, confronta o veïnatge (P. PÉREZ: “Sobre el poblament...”: 267). En aquest cas, però, sembla que la premissa no es compleix, perquè *Mutnabar* i *Alfugutx* es troben separades en el llistat per altres deu explotacions.

16 L'escrivania era l'obligació d'enregistrar qualsevol alienació de la propietat, total o parcial, al despatx notarial que el senyor indicava. La *capbreuació* era l'obligació que tenien els propietaris de declarar els béns a la cúria corresponent cada cop que el senyor ho requeria, i aportar els documents acreditatius pertinents.

17 ARM. ECR-1139, f. 336v.

18 Vegeu del quadre genealògic.

19 Document signat pel notari Roc Soler. Agraïco a Joan A. Estades de Moncaira que m'hagi permès consultar-ne la còpia.

nét de l'esmentat en Pere. En Gabriel morí intestat vers 1730, i els seus quatre fills –en Jordi, en Joan-Pau, n'Antoni i en Gabriel– es disputen l'herència. Finalment arriben a un acord amistós i, el 28 de març de 1731, es reparteixen els béns paternals. Com a conseqüència, la possessió El Clot és dividida en dos bocins: dues terceres parts, situades a la part dreta del torrent, són d'en Jordi; i, l'altra tercera part, al costat esquerre, és d'en Joan-Pau.²⁰

3. Els límits de la possessió Monnàber

Tal com s'ha examinat fins aquí, els límits de Monnàber han canviat molt poc al llarg del temps. La modificació més remarcable ha estat el desmembrament d'El Clot, que no es produí fins a mitjan segle XVII. Per tant, no ha de ser gaire difícil de reconstruir el perímetre que va tenir l'alqueria al llarg de tota l'edat mitjana.²¹

Segons l'acte d'encarregament d'un censal sobre la possessió,²² l'any 1343 Monnàber limitava amb terres de l'alqueria de Fornalutx, i amb les alqueries Moncaire, Bini i Son Torrella. Aleshores, la possessió Bini englobava també Els Cards-Colers; i l'alqueria de Fornalutx abraçava igualment la Bassa, que era una reserva d'aprofitament comú per a tots els fornaltuxencs com encara ho és ara. Intentem definir un poc més les partions:

- Pel que fa al límit amb les terres de Fornalutx, un document exhumat per J. Rullan²³ especifica que, a principis del segle XIII, la línia divisòria era la mateixa que separava la porció de les monges de Jonqueres i l'alqueria Monnàber. Les religioses del monestir de Santa Maria de Jonqueres de Barcelona aconseguiren aqueixa porció l'any 1260²⁴ per donació que els va fer la comtessa na Garsenda, vídua del vescomte en Gastó de Bearn, com a ajuda per construir un nou convent. Era la porció íntegra que havia obtingut en el Repartiment en Pere de Centelles, sagristà de Barcelona, que incloïa una bona part de l'alqueria de Fornalutx. Na Garsenda l'havia comprat al sagristà vint anys abans.²⁵ L'any 1311, la partió arrencava a *un puget agut sobre lo olivar del Masroig, anant en la penya rotga que és en lo olivar del Masroig, e de aquí va a ferir en la paret sereynesca que és entre la dita alcaria den Bartomeu Esturs [Monnàber] e la Bassa, e partex de la dita paret e va a un còdol gros que aquí és, e partex de aquí e va a afrontar ab lalcaria den Toni Riba [Moncaire]*.²⁶ D'altra banda, l'anàlisi de les successives capbreuacions que els emfiteutes d'aquelles terres dipositaren a l'escrivania de les monges de Jonqueres en els segles XVII i XVIII, ha permès aclarir que Sa Feus, S'Olivaret i Sa Cabana, que tanquen Monnàber pel costat sud-oest, pertanyien a la porció de les monges.²⁷
- La delimitació entre Monnàber i la Bassa comuna fou termenada definitivament l'any 1345. Fou la conseqüència final d'una composició feta com a resolució d'un litigi que durà quasi 35 anys. El plet s'havia mogut entre en Pericó Estruç, fill d'en Bartomeu, i el procurador dels habitants de Fornalutx, per qüestió de fites i pastures. Per cloure la qüestió, s'acordà construir una paret de pedra seca que anés des de la creu que hi havia a una roca baixa de l'alqueria d'en Vidal d'Església fins a una penya roja sobre la possessió d'en Pericó Bisbal, seguint fins a un morro o penyal situada sobre una cova del dit Estruç, i seguint fins al lloc assignat pels interessats i marcat amb creus.²⁸

20 ARM. ECR-1063, 107v i 112, 17 i 20/08/1732.

21 Vegeu l'esbós de plànol geogràfic.

22 ARM. Notaris, J-2, f. 79r, 4 idus març 1342 (12/03/1343).

23 J. RULLAN (1876): *Història de Sóller, en sus relaciones con la general de Mallorca*, tom I, Palma: Imprenta de Felipe Guasp Vicens: 752.

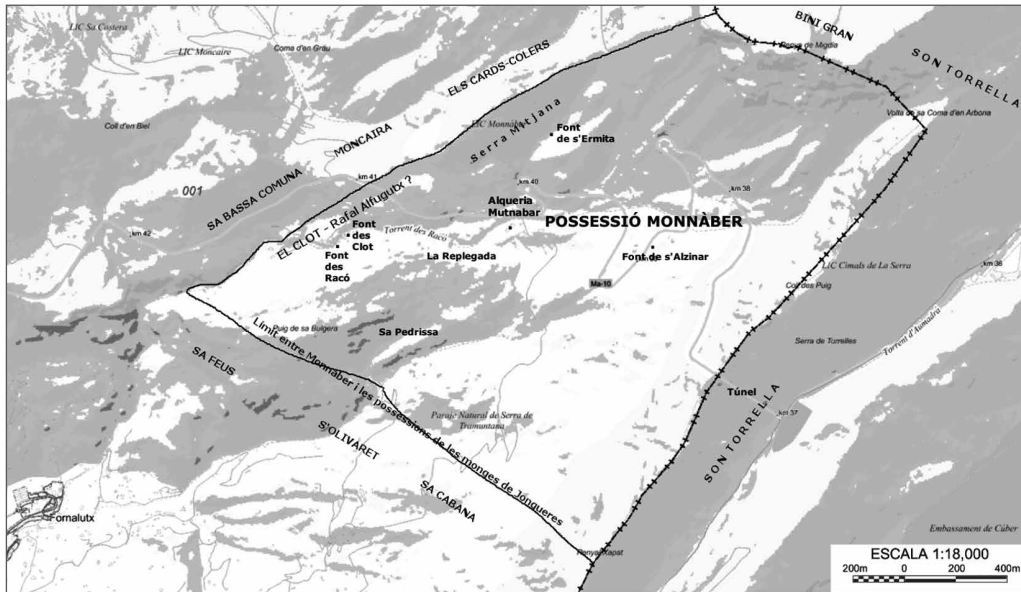
24 ARM. ECR-1145, f. 82v, 2 idus abril 1260 (12/04/1260).

25 ARM. ECR-1145, f. 81r, idus octubre 1240 (15/10/1240).

26 J. RULLAN: *Història de Sóller...*: 753.

27 ARM. Notaris, J-22 i J-23.

28 *Quod fiat quidam paries a pera secha, videlicet de dicta cruce in quadam ruppe supra alcariam dicti Vitalis de Ecclesia usque ad quamdam penyam rubeam que est super possessionem Periconi Episcopalis, et deinde sequendo usque ad unum morre sive penyallum quod est super quamdam covam mei dicti*

Com a resum de tot plegat, es pot concloure que cal cercar l'emplaçament de l'alqueria Alfugutx dins el recinte envoltat per les possessions Sa Cabana, S'Olivaret, Sa Feus, Sa Bassa, Moncaire, Els Cards-Colers, Bini i Son Torrella.

4. Les dades arqueològiques

Les prospeccions arqueològiques publicades fins ara proporcionen poc dades concloents sobre aquesta zona. J. Coll i J. Deyà²⁹ ubiquen dues petites necròpolis d'època pre-talaiòtica i talaiòtica a les coves que hi ha baix del Penyal de Migdia.

Per la seva banda, J. Coll³⁰ situa un nucli de població talaiòtica a la font de s'Alzinar o des Pato, i un establiment ocasional a la Coma de n'Arbona de l'Edat del Bronze.

També J. Mayol i J. Deyà³¹ documenten un conjunt de navetes entre la carretera del Puig Major i Es Clot, travessat per l'antic camí de Moncaire. En no haver estat excavat, és difícil de saber si el nucli tingué continuïtat a l'època musulmana.

En darrer terme, J. Deyà i P. Pérez descriueren³² un recinte d'uns 1.600 m² parcialment tancat de paret, amb dues zones marjades a banda i banda del torrentó que baixa de la Serra Mitjana. Un dels dos indrets seria regat des de la propera font de s'Ermita. Inicialment, atribuïren l'estructura a les restes de l'ermita de Sant Salvador, del segle XIII, que només és coneguda gràcies a la documentació escrita.³³ Una prospecció d'urgència ha fet veure que no és cert sinó que es tracta d'una rota, ja que no han comparegut restes anteriors al segle XIX.

Periconi Strucii, et deinde sequendo usque ad locum per me dictum Periconum et dictos homines de Fornalugio assignatum et terminatum crucibusque signarum: ARM. Notaris. J-4, f. 28, 3 idus setembre 1345 (11/09/1345).

29 J. COLL: *Història de Sóller...*: 144; J. DEYÀ (2012): "Noves aportacions a l'arqueologia de la vall de Sóller i els seus voltants", *VI Jornades d'Estudis Històrics Locals de Sóller i Fornalutx*, Ajuntaments de Sóller i Fornalutx: 168.

30 J. COLL: *Història de Sóller...*: 166.

31 J. DEYÀ: "Noves aportacions...": 169.

32 J. DEYÀ: "Noves aportacions...": 169.

33 R. JUAN (1970): "San Salvador de Almelug", *Sóller. Semanario independiente*, n° 4366: 8.

5. Els sistemes hidràulics

Dins la possessió, que abraça més de 275 ha, hi ha tres indrets dotats de surgències prou importants: la font Major, la font de s'Ermita, i les fonts des Clot i des Racó:³⁴

1. Quant a la font Major, la més cabalosa, no està relacionada amb cap troballa arqueològica ni espai irrigat. És una font de mina construïda amb pedra en sec i coberta de volta de mig punt. Des de la boca surt una antiga síquia que portava l'aigua per al consum del poble de Fornalutx i pel reg de l'hort de la possessió de Monnàber, situada a gairebé 500 metres més avall.
2. S'ha dit abans que la font de s'Ermita disposa d'un possible espai agrícola entre la sortida del broll i el torrentó que baixa de la Serra Mitjana. L'ull està situat a la riba esquerra del torrent i té una mina amb una galeria construïda amb pedra en sec. A la sortida, la canal es desvia cap a dos abeuradors per al bestiar, d'un dels quals arrenca una canonada metàl·lica que mena l'aigua a les cases de la possessió Monnàber. És improbable que el conjunt sigui anterior al segle XVIII.
3. El Clot és una petita vall que es troba just baix de Monnàber, on neixen dues fonts allunyades tan sols uns 200 m:
 - El broll del Clot és una font de mina coberta de volta molt ben feta i recentment modificada. Es troba documentada per primera vegada l'any 1345, a la divisió dels termes de Monnàber i la Bassa. Aquell conveni autoritza els habitants de Fornalutx per abeurar a la *font del Clot* tot el bestiar gros i menut que estigui pasturant per la Bassa comuna, sempre que el menin guardat i custodiat.³⁵
 - La font del Racó, de cabal molt minse, té una galeria feta de pedra en sec. Antigament una síquia de pedra encara existent, d'uns 1.400 metres de llargària, feia arribar l'aigua fins a la vila de Fornalutx. A uns 50 m s'ha obert un nou ullal subterrani que probablement ha assecat la font anterior. L'aigua es mena a un safareig cobert que alimenta la casa i possessió de Can Blanc.

6. El poblament andalusí de Mallorca

A partir de l'estudi del Llibre del Repartiment del Rei, À. Poveda³⁶ ha detectat que el 65,45 %% de les explotacions andalusines del districte de les Muntanyes (*al-yibal*) són alqueries, el 29,09 % són rafals i la resta són horts, jardins, reals, etc. Quant a l'extensió, les alqueries tenien una superfície mitjana de 7,53 jovades (85,50 ha), mentre que la dels rafals seria de 4,36 jovades (49,61 ha). Una alqueria era, doncs, 1,73 vegades més gran que un rafal tipus.

A hores d'ara, però, les diferències existents entre una alqueria i un rafal andalusins estan encara lluny de ser conegudes. Per a P. Guichard,³⁷ una *alqueria* seria un petit llogarret o petita vila habitat per una comunitat de pagesos lliures i independents. Per la seva banda, H. Kirchner³⁸ va detectar que el poblament andalusí de Mallorca s'organitzà en alqueries situades entorn de les valls més importants on es construïen els sistemes irrigats més grans, generalment compartits per diverses alqueries. Al marge d'aquests assentaments, constatà que existien "altres alqueries amb petits espais irrigats associats que controlen

34 <https://sites.google.com/view/fontsdetramuntana/inici> [setembre 2018].

35 *Liceat dictis hominibus de Fornalugio (...) adquare totum bestiarium eorum grossum et minutum depascetem in pasturis dicte Bacie in quodam fonte mei dicti Periconi Strucii vocato font del Clot, qui est in tenedone dicte mee alquerie, evundo tamen et redeundo dictum bestiari cum custodia*: ARM. Notaris, J-4, f. 28, 3 idus setembre 1345 (11/09/1345).

36 À. POVEDA (1992): "Mayurqa, un espacio agrario de alquerías y rrahales", *Estudis d'Història Econòmica*, 1992/1, Palma: 5-11.

37 P. GUICHARD (1979): "La société rurale valencienne à l'époque musulmane", *Estudis d'Història Agrària*, 3, Barcelona, 41-52.

38 H. KIRCHNER (1994): "Espais irrigats andalusins a la Serra de Tramuntana de Mallorca i la seva vinculació amb el poblament", *Afers*, 18, Catarroja: 313-336: 319.

directament i sense compartir”. Cadascun d’aquests darrers assentaments solia disposar d’un espai hidràulic no superior a les 2 ha de reguiu. Aquestes alqueries es trobaven localitzades en els eixos dels torrents, prop dels punts de captació d’aigua per regar, sovint procedent d’unes fonts de cabals esquistats i insuficients per alimentar molins. Posteriorment, la mateixa H. Kirchner³⁹ ha remarcat que l’alqueria no designa sols una zona de residència, sinó totes les terres, espais de conreu i zones de residència d’un grup assentat. Finalment, R. Soto ha precisat⁴⁰ que l’alqueria no seria un llogarret sinó un territori d’uns quants quilòmetres quadrats, amb un espai conreat de tan sols una o dues hectàrees d’extensió, on podia haver-hi més d’una zona de residència.

El *rafal*, per a P. Guichard,⁴¹ seria una forma de propietat privada difícil de definir. M. J. Rubiera⁴² va defensar que era un tipus d’assentament més orientat a la ramaderia que no a l’agricultura, encara que la seva tesi ha estat fortament contestada.⁴³ Intentant afinar més, À. Poveda⁴⁴ defineix dos tipus de rafals: 1) Els localitzats als voltants de la Ciutat i al districte d’Inca, propietats de diversos personatges relacionats amb funcions públiques civils, militars o religioses, que s’acomoden al model establert per P. Guichard; i 2) Els situats a d’altres districtes de l’illa, on no és possible identificar els rafals amb propietats privades. Segons H. Kirchner,⁴⁵ els rafals responien al mateixos principis de poblament que les alqueries, però mantenien qualque tipus de vincle amb les alqueries veïnes que a vegades les englobaven. No es tracta d’una relació basada en l’organització de l’espai de conreu, sinó probablement d’un altre lligam de tipus institucional o administratiu, com va suggerir M. Barceló.⁴⁶ Igual que ocorria amb els assentaments, els camins seguien també els eixos dels torrents i connectaven unes zones de residència amb les altres.

Á. Santamaría⁴⁷ ja va advertir que *en escrituras de ventas, a veces, se precisa que alguna alquería contenía diversos rahales, lo que sugiere una estructura distinta y una mayor extensión superficial de la alquería*. També E. Sitjes⁴⁸ ha pogut comprovar que en els documents del segle XIII apareix sovint l’expressió *alqueria cum suo rafallo* que, a criteri de l’autora, provaria la vinculació entre els dos tipus d’assentament. Per a M. Rosselló,⁴⁹ hi hauria una subordinació del rafal a l’alqueria. No deixa de ser simptomàtic, d’altra banda, que la majoria de les alqueries del districte de les Muntanyes que compareixen en el Llibre del Repartiment hagi conservat el topònim fins avui en dia. Els noms s’han anat modificant amb més o manco intensitat, però encara són reconeixadors. En canvi, els topònims dels rafals han desaparegut pràcticament tots. És per això que els rafals Hamet Almoaden, Ali Abinxiri, Alaztil, Alaacel, Almanzana o Alcigaretz encara no han estat localitzats; i d’altres com Abinroz, Almagzen i Abendudur ho han estat després d’una exhaustiva anàlisi documental i prospecció arqueològica.⁵⁰

7. L’hipotètic emplaçament del rafal Alfugutx

Atenent-nos a les pautes anteriors, suggerim que l’alqueria *Mutnabar* seria un assentament andalusí situat prop d’una font que tal vegada permetés habilitar un espai de reguiu de petites dimensions. El rafal Alfugutx mantindria amb ella qualque tipus de vincle social, polític o institucional.

Partim de la hipòtesi que la font de l’assentament inicial és la font Major i que el casat de l’alqueria andalusina de Monnàber es troba en el mateix punt que les cases de la possessió i la zona de reguiu d’època feudal. D’acord amb les prospeccions i les deduccions anteriors, per tant, l’únic indret alternatiu susceptible d’haver acollit un rafal andalusí és El Clot.

La petita vall d’El Clot de Fornalutx està situada a 550 m d’alçada sobre el nivell de la mar i s’obre en direcció NE-SO paral·lela al torrent des Racó. Un camí o tirany que comença a l’Alqueria de Fornalutx transita prop del torrent i mena directament al Clot, des d’on continua cap al Coll de Moncaira. En aquest coll surt un camí cap als Cards-Colers, però el trajecte principal baixa cap a la possessió de Moncaira i avença cap als Colls, els dos Bini, Turixant, Son Nebot i Escorca.⁵¹

La vall encara no ha estat prospectada arqueològicament o, al manco, no se n’han publicat els resultats. Ara es troba dividida en quatre propietats principals, cadascuna amb el seu propi habitatge. Les finques estan destinades al conreu de l’olivera i a la ramaderia de bestiar oví. Les vessants de la vall, especialment la cara sud, es troben marjades longitudinalment al torrent i sembrades d’oliveres. La part més planera disposa de dos perímetres de reguiu:

- El més gran consisteix en un eixamplament del marge dret del torrent des Racó, que crea una superfície susceptible de ser irrigada no superior a una hectàrea. El sistema hidràulic arrenca a una resclosa construïda uns 200 m més amunt dins el llit del torrent. L’aigua surt de l’assut per la dreta i circula per una siqueta de poca pendent que mena directament als horts seguint les corbes de nivell. Hi ha alguns safareigs de petites dimensions al final del sistema per emmagatzemar l’aigua, que semblen de construcció moderna. Els espais es troben molt humanitzats i compartimentats amb tanques de reixeta metàl·lica per facilitar l’encorralament del bestiar i protegir els conreus. Damunt un petit promontori hi ha una era d’uns 112 m².
- L’altra superfície de reg no supera els 400 m d’extensió i es troba a la riba esquerra del torrent. La xarxa hidràulica s’inicia a la font del Clot. Just a la sortida de la mina, la canal se divideix en dos trams: un que condueix l’aigua a uns rentadors abandonats, i l’altre que la mena a un safareig d’uns 30 m² des d’on rega una estreta faixa d’horts encaixonats entre la síquia i el torrent.

A la vista de tot plegat, caldria efectuar una exhaustiva prospecció arqueològica de la vall per tal de confirmar o descartar la hipotètica ubicació del rafal Alfugutx.

39 H. KIRCHNER (1998): “Tierras de clanes. Espacios hidráulicos y clanes andalusíes en la isla de Y biza (Ibiza)”, *Arqueología del paisaje. Arqueología Espacial*, 19-20, Zaragoza, 351-372: 370.

40 R. SOTO (2013): “L’organització agrícola de les noves terres a Mallorca i el paisatge rural”, *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, II, Barcelona, 457-483.

41 P. GUICHARD: “La société rurale valencienne...”: 45.

42 M. J. RUBIERA (1984): “Rafals y reales; ravals y arrabales; reals y reales”, *Sharq al-Andalus*, 1, 117-122.

43 M. BARCELÓ *et alii* (1987): “Eren ramaders els rafals de Mayúrqa? Un exercici de simulació històrica”, *Les Illes Orientals d’al-Andalus i les seves relacions amb Sharq al-Andalus, Magrib i Europa cristiana (ss. VIII-XIII)*. V *Jornades d’Estudis Històrics Locals*, Palma, 115-122.

44 À. POVEDA: “Mayurqa, un espacio agrario...”: 7.

45 H. KIRCHNER: “Espais irrigats andalusins...”:

46 M. BARCELÓ (1984): “Alguns problemes d’història agrària mallorquina suggerits pel text d’al-Zuhri”, *Sobre Mayúrqa*, Palma, 27-53: 39.

47 Á. SANTAMARÍA (1970): “Alba del reino...”: 30.

48 E. SITJES (2010): “Espacios agrarios y redes de asentamientos andalusíes en Manacor (Mallorca)”, *Por una arqueología agraria. Perspectivas de investigación sobre espacios de cultivo en las sociedades medievales hispánicas*, Helena Kirchner (Ed.), BAR International Series 2062, Oxford, 61-76: 66.

49 M. ROSSELLÓ (1982): “Testimonis de l’habitat medieval a Mallorca”, *BSAL*, 39, Palma: 249-256.

50 P. PÉREZ (2013): “Sobre el poblament musulmà...”: 245-272.

51 CONSELL INSULAR DE MALLORCA (1993): *Catàleg dels antics camins de la Serra de Tramuntana*, Palma: CIM, 380 pàg. El catàleg no inclou el bocí que enllaça El Clot amb el Coll de Moncaira, encara visible en alguns trams.

Jaume Deyà Miró

Refugiats musulmans durant la conquesta 1229-1232 a la Serra de Tramuntana. El cas de les muntanyes de Sóller

Resum

Les tasques de recerca i investigació al jaciment d'Almallutx¹ han obert una línia d'investigació encaminada a localitzar les petjades dels refugiats musulmans durant la conquesta de Mallorca a la Serra de Tramuntana. La documentació escrita, concretament el Llibre dels fets o crònica de Jaume I, apunta que l'entorn d'Almallutx, Sóller i Banyalbufar fou un dels principals reductes de la resistència islàmica entre els anys 1230-1232. Els treballs de prospecció desenvolupats a l'entorn de les muntanyes de la vall de Sóller, en especial atenció al barranc de Biniraix, la serra de son Torrella, Alfàbia i el puig del Moro, han permès catalogar nombrosos punts i restes que són un testimoni arqueològic de la població que es va veure obligada a cercar refugi per aquests escarpats paratges.

1. Les fonts escrites

Un document cabdal e ineludible per a la investigació d'aquest període històric és el llibre dels Fets o Crònica del rei Jaume I. En ell es descriu, en més o menys detall, els principals esdeveniments ocorreguts al transcurs de la conquesta de Mallorca 1229-32. Gràcies aquest document, i la seva dissecció, es poden extreure algunes dades que serveixen per a desenvolupar les tasques de camp, prospecció, i localització/identificació d'estructures arquitectòniques que fins al moment no s'havien pogut atribuir a cap període i/o funcionalitat concreta. L'entorn de Sóller va jugar un paper rellevant durant aquests esdeveniment i així queda reflectit tan documentalment com arqueològicament. El nom de Sóller apareix mencionat fins en set ocasions, i majoritàriament relacionat amb els fets relacionats amb el període de les campanyes encaminades a la presa de la Serra de Tramuntana.

La primera referència de Sóller apareix en el moment on es narra quan les naus albiren per primer cop l'illa de Mallorca.

¹ Conjuntament amb Pablo Galero i Plàcid Pérez.

“56. DE COM SALPÀ L'ESTOL DE SALOU I HOM DIVISÀ MALLORCA. I, quan haguérem passat aquesta mala mar, prop del vespre, abans que el sol es pongués, cessà el vent; i, així que cessà el vent, veiérem l'illa de Mallorca, i distingírem la Palomera, **Sóller** i Almeruig”.

La segona cita apareix en el moment que es realitza una descripció l'organització territorial de l'illa en període andalusí.

“72. DE LES PARTIDES DE MALLORCA I DE L'EMPEMTA DE LA HOST SOBRE LA CIUTAT DE MALLORCA. I per tal que aquells qui veuran aquest llibre sàpiguen quantes partides hi ha a Mallorca, diem que en són quinze. La primera és Andraig, i després Santa Ponça, Bunyola, **Sóller**, Almeruig i Pollença; aquestes es troben a les muntanyes més grans de Mallorca, que miren cap a Catalunya”.

A partir de la tercera referència totes les mencions es troben relacionades amb els fets de les campanyes contra la població resistent a la Serra de Tramuntana.

“93. DE LA PRIMERA CAVALCADA CONTRA ELS MOROS DE LA MUNTANYA...I, mentre aquells es preparaven per venir, acordàrem de fer una cavalcada; que els sarraïns havien pujat a la muntanya de **Sóller**, d'Almeruig i de Baialbaar, i ocupaven totes aquestes muntanyes i les defensaven contra els cristians, que només hi podien fer mal fins a Pollença”. “98. DE COM EL REI S'ABSTENGUÉ D'ATACAR ELS MOROS DE LA MUNTANYA. ...érem tan poca gent en la companyia, no semblava oportú que nós entràssim en la muntanya, perquè ben bé hi havia tres mil moros armats que estaven en aquelles muntanyes de **Sóller**, d'Almeruig i de Bonalbaar, on nós devíem entrar. I el seu cap era Xuaip, que era natural de Xurert, i hi tenia amb ell vint o trenta homes a cavall.”

Com es pot comprovar i coneixem pels fets, les ostes de Jaume I es veuen obligades, estratègicament, de sentir-se provisionalment de les àrees escarpades de la Serra i controlar la resta de l'illa, ja que consideren la seva situació desfavorable envers a la població atrinxerada a les muntanyes, per aquest motiu els mesos posteriors l'objectiu s'encaminarà en controlar la resta de l'illa.

El pròxim fet destacable és la visita de Jaume I a Sóller.

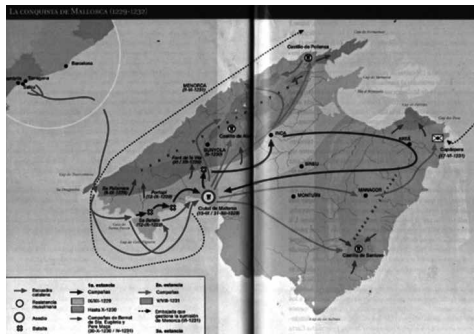

Fig.1. Fases de la conquesta de Mallorca per Jaume I. (Historia de las Islas Baleares 2006, tom 5, El Mundo).

“111. DE L'ARRIBADA DEL REI EN JAUME A **SÓLLER**. I férem llevar l'àncora, i hom posà mà als remes, i eixírem fora, al pèlag. I tant anàvem amb vela com amb remes, així que, al segon dia, a l'hora de migdia, arribàrem a **Sóller**; i hi trobàrem una naveta de genovesos, i, quan ens veieren entrar, tengueren una por immensa; però després, quan veieren la nostra senyera, compregueren que la galera era nostra, i, lliures de temor, es deixaren caure en la barca. I de seguida venguéren a la I els preguntàrem si hi havia arribat l'estol del rei de Tunis, i digueren que no hi havia cap sarraí foraster, a l'illa. I nós estiguérem molt content de les bones noves que ens havien contat. I ens dugueren gallines. I enviàrem dos homes de la nau a

Mallorca, per fer-los saber que nós érem a **Sóller**. I ens eixiren a rebre amb gran alegria, i ens portaren ben bé cinquanta bèsties ensellades perquè entràssim a la vila de Mallorca.”

Com es pot comprovar, una de les preocupacions d'aquell moment era el temor de la possible arribada de reforços del nord d'Àfrica per a socórrer i recuperar el control de l'illa de Mallorca. El rei estant encara a l'illa i havent comprovat que no arribava l'ajut de Tunis va iniciar una nova etapa de la conquesta de Mallorca.

“113. DE LA CONQUESTA DE LES MUNTANYES DE L'ILLA DE MALLORCA I al cap de quinze dies sabérem que ni el rei de Tunis ni aquell estol no vindrien contra la terra de Mallorca. I aleshores

emprenguérem la conquesta de les muntanyes i dels castells que ells tenien, anomenats Oloró, Pollença i Santueri. I els sarraïns podien ser ben bé tres mil homes d'armes, i dels altres n'hi havia ben bé quinze mil, entre dones i infants. I aquell que havien fet cap i senyor, que es deia Xuaip i havia estat de Xiver, ens féu parlar tractes respecte a tots els sarraïns de les muntanyes i dels castells, que si nós li teníem mercè i li féiem bé, de manera que, ell pogués viure honorablement, ell ens rendiria els castells i les muntanyes. I com aquest tracte era bo per a nós i per a tots els cristians que aquí habitaven i hi habitarien, i com l'illa no podia estar segura mentre hi hagués una guerra tan gran, els nobles que eren allà amb nós, els cavallers i tots els altres, acordaren acceptar aquell pacte. I les condicions eren aquestes: que nós heretàssem a ell i als altres quatre que eren del seu llinatge, i que els donàssem cavalls i armes, i a cadascú un rocí, o mul o mula, que fos bo; i que els sarraïns poblàssin la terra, els que volguessen viure amb nosaltres, i que d'aquells que no volien obeir-lo ni incloure's en el pacte, que en féssim allò que volguéssim. I açò fou escrit en documents i s'acomplí tal com havia estat decidit. Però, encara restaren uns dos mil sarraïns en les muntanyes que no es volgueren rendir a la nostra mercè”.

L'inici de les campanyes bèl·liques a la Serra, després aproximadament d'un any de la caiguda de Madina Mayurda, va suposar un primer pacte amb Xuaip, una figura desconeguda però que sembla que fou el cap visible dels resistents. El pacte va provocar la rendició de la gran majoria de població musulmana a la muntanya i dels tres castells (Alaró, probablement fent referència al puig d'aquest nom i s'Alcadena, Pollença i Santueri). Tot i això encara quedà una part de població que es va negar a acceptar aquest tracte. Població que en tota seguretat resistí entorn l'àrea compresa entre el barranc de Biniraix fins el puig Caragoler de Femenia, coincidint amb l'àrea on es troben les muntanyes, valls i estribacions rocoses més elevades de l'illa, essent molt fàcil la defensa dintre d'aquests paratges. Les investigacions arqueològiques dutes a terme dins el projecte Almallutx fan suposar que les troballes realitzades sota les aigües del Gorg podrien correspondre amb les restes del que fou el nucli principal d'aquesta població, a banda d'altres nuclis secundaris dispersos a altres punts, entorn el Puig Roig, el Puig Caragoler de Femenia, els Tossals Verds, Massanella, Escorca, entre altres. Posteriorment al pacte i coincidint amb el tall de comunicacions entre Mallorca i Menorca per mar, es va iniciar una guerra de desgast.

“114. DE LA TORNADA DEL REI A CATALUNYA, I DE LA CONTINUACIÓ DE LA GUERRA A LES MUNTANYES DE MALLORCA. I quan estiguérem segurs que aquell estol no vendria, ens en tornàrem i hi deixàrem en Bernat de Santa Eugènia i don Pero Maça, que era senyor de Sant Garrén i era de la nostra mainada, i de dotze a quinze companyies de cavallers i escuders que volgueren quedar-hi, amb don Pero Maça. I nós ens n'anàrem a Catalunya, i ells començaren a fer guerra amb els de la muntanya; i aquella guerra durà tot l'hivern, fins a maig. I els sarraïns tenien tan bones fortificacions en les muntanyes, que no els podien fer mal en les persones. Però només podien collir els blats en alguns llocs poc productius, que no els podien bastar, de forma que arribaren a una tan gran necessitat, que es menjaven les herbes per les muntanyes, a manera de bèsties. I en Bernat de Santa Eugènia i don Pero Maça acordaren d'enviar gent a les muntanyes, i que es rendissin a ells; i els ho enviaren a dir amb cartes i per un sarraí que els portava. I els sarraïns respongueren, per carta, que mai no es rendirien a ells, sinó al rei que havia guanyat la terra. I quan en Bernat de Santa Eugènia i don Pero Maça i els cavallers de la terra veieren açò, decidiren que ells dos venguéssin a la nostra presència, i que hi anàssim, perquè així conqueríem tota la terra”. “124. DEL QUE ACONSEGUÍ EL REI EN AQUEST TERCER VIATGE A L'ILLA DE MALLORCA, I DEL SEU RETORN A CATALUNYA. Dels sarraïns de l'illa que s'havien alçat a la muntanya, en captivàrem per fer-ne el que volguéssim, i en donàrem a qui en volia, perquè els fessin habitar en el territori com a captius. I aquests dos fets duguérem a terme, en aquest viatge fet només amb tres galeres, perquè així ho volgué aquell Senyor que ens havia creat.”

Aquesta població pogué resistir gràcies a la bona defensa que permetia el paratge i a les fortificacions

realitzades. Algunes d'aquestes han pogut esser localitzades al Puig Mitjà, al Puig des Castell, al Puig des Castellot des Coll de sa Batalla, als Pinetons, als camins nous de l'Ofre, al Puig de n'Escuder, a la Serra de ses Farines, al coll dels Moixerrens, puig Caragoler de Femenia, puig de n'Alí, entre altres, creant tot un perímetre defensiu que delimitava i protegia els accessos cap a l'àrea central de la Serra Nord i entorn aquestes coves, balmes i campaments provisionals on un gran gruix de la població s'assentà. Degut a la manca de recursos la població musulmana es va veure encaminada a rendir-se. Tot i això hi ha referències escrites de que fins ben bé a finals de segle XIII l'existència de petits reductes de població amagats en indrets tan inhòspits com a l'àrea de sa Tossa Alta, entre altres.

2. Les evidències arqueològiques

A partir de les fonts documentals i a través d'una aproximació del que degueren suposar aquests esdeveniments, desplaçament d'una gran massa de població amb els seus aixovars, s'intueix que dita conjectura hauria de deixar evidències arqueològiques en els espais que foren escenari de tals fets.

La informació que va servir de referència per tal d'iniciar aquest treball fou en base al primer tom de la Història de Sóller redactat pel Dr. Jaume Coll Conesa, on recopila totes les investigacions dutes a terme per ell mateix i altres investigadors. En aquesta obra anomena i relaciona certs indrets, dins la Vall de Sóller, amb presència de ceràmica islàmica almohade a espais de refugi/amagatall atribuïbles al període de la conquesta de Mallorca (la cova de s'Alova, la cova des Negret, balma des Xaragall, cova des Batlet, coval d'en Pep Rave I-II i l'àrea del Figueral del Barranc de Biniairaix) a més d'una possible fortificació al Puig des Moro, fig.5.

Amb aquest punt de partida es va iniciar una tasca de prospecció a certes àrees de la vall, en especial interès als llocs abruptes i/o cavitats situades a les estribacions del puig des Moro, Serra d'Alfàbia i de Son Torrella fins el puig des Migdia. Tot i això s'ha de dir que manquen moltes àrees dins d'aquest perímetre per explorar, tot i això aquí es presenta un avanç dels treballs Fig. 2-3.

A l'àrea del Mirador de ses Barques es va localitzar una cavitat de mal accés, propera al túnel petit, amb presència de ceràmica islàmica en superfície. Fig 2.3

Al puig des Migdia, sota els tallats de la seva vessant sud s'hi localitzen abundants balmes i covitxols amb nombrosa presència de ceràmica i alguns murs que delimiten petits refugis. L'àrea destaca per lo agresta i pels pendents que presenta per accedir-hi. Fig. 2.8

On s'ha treballat més és a l'àrea compresa entre el Barranc de Biniairaix (Fig.3) i el Gorg Blau. Dins el Barranc de Biniairaix s'ha pogut evidenciar, ampliant l'àrea proposada per J. Coll, una dispersió de ceràmica molt àmplia que abraça des del Morro d'en Joi, el Coll del Portell de sa Costa fins arribar prop del pou de Son Torrella. Destaca la presència de tot tipus de ceràmica (alfàbies, redomes, atafors, olles, etc) en espais totalment agrestes i rocosos. Dos indrets són d'espacial atenció. Un primer correspon a dues petites cavitats, remogudes en temps recents probablement per utilitzar-se a mode de corral, on tan a l'interior com exterior hi apareix gran abundància de material ceràmic. El segon espai és el més destacable.

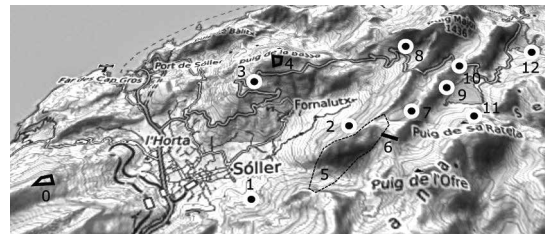

Fig.2. 0.Fortificació puig des Moro. 1.Cova des Negret. 2. Es Xaragall. 3.Cova des Tínel Petit i des Batlet. 4.Puig de sa Bassa. 5.Àrea de refugis des Barranc-Ses Solanes. 6. Fortificació des camins Nous. 7. Cova de sa Bassa i de Son Torrella. 8.Balms des puig des Migdia. 9. Fortificacions del forn de calç. 10. Coval Simó i cova des Penó. 11. Cova de na Franquesa. 12. Almallutx.

Consisteix en un abric rocós situat al mateix tallat del Morro d'en Joi². Per accedir-hi s'ha de realitzar una ascensió de més de 150 metres d'altura, des de la base del morro, on en alguns trams s'ha de recórrer a l'escalada. L'espai consisteix en un coval de mida considerable que presenta un fort pendent. Per tal d'anivellar l'espai s'hi construïren fins a tres murs de contenció. Degut al gran rost part del sediment i material arqueològic s'ha precipitat. Les restes ceràmiques, tan hi són presents safes, ribells, atafors, redomes, gerres, olles i alfàbies de gran mida, d'on d'estaca una gran alfàbia decorada amb estampacions de motius vegetal i corda seca parcial de coloració turquesa. Per finalitzar, també fou localitzada ocupació islàmica a la cova de sa Font sota el Cornador Gros, indret

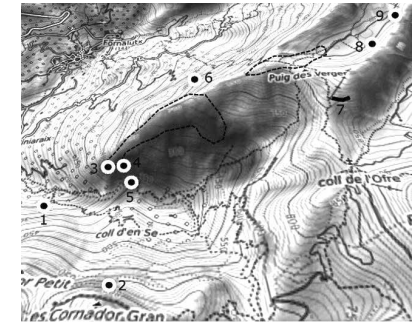

Fig.3. Àrea de dispersió de ceràmica. 1.Cova de s'Alova. 2. Cova de sa Font. 3. Balma des Morro den Joi. 4. Coveta des Porquetets. 5. Coval d'en Pep Rave I-II. 6. Balma des Xaragall. 7. Fortificació des camins Nous. 8.Cova de sa Bassa i de Son Torrella.

també de difícil accés.

Sobre l'àrea del Verger i l'entorn de la coma de Son Torrella s'ha pogut també identificar restes ceràmiques a la cova de Son Torrella i a la cova de sa Bassa³. Dins l'entorn dels camins nous fou documentada les restes d'una fortificació⁴ on encara n'és visible un parament, d'uns 100 metres de llargària que conserva en alguns trams 1 metre d'altura. Aquesta es troba ubicada en una posició estratègica, dominant des del coll de l'Ofre fins el Portell de sa Costa i gran part de la vall de Sóller. A més de ser visible parcialment la badia de Palma.

Per acabar destacar que dins la vall de Cúber la cova de na Franquesa, la cova des Penó i el coval Simó també per la presència d'ocupació islàmica. Un altre possible espai fortificat el localitzam a

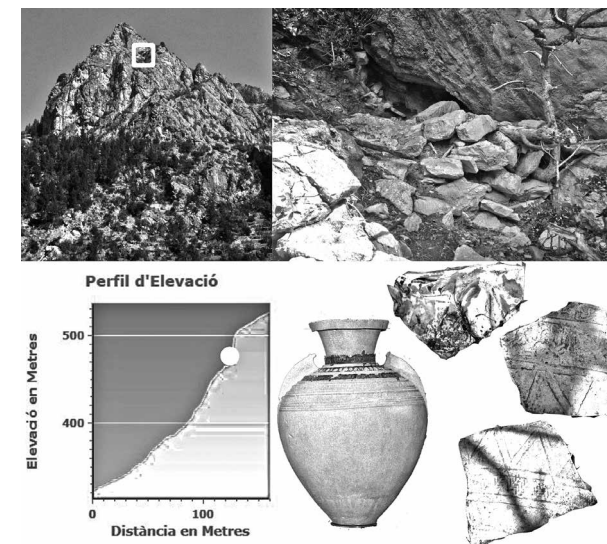

Fig.4 Balma des Morro den Joi. Detall ubicació, restes de paraments i ceràmiques corresponent a una gran alfàbia.

un esperó rocós proper a l'espai conegut com el forn de calç⁵. Es tracta d'una àrea molt abrupte que domina tota l'àrea de Cúber i on hi ha presència de paraments i aterraments de denoten una clara intencionalitat de refugi. La manca de material ceràmic fa complicat assegurar la seva cronologia però a nivell arquitectònic recorda a les tècniques constructives documentades fins ara en altres espais de refugi/fortificats del període que aquí es tracta.

² Agrair a Antoni Josep Sosa l'ajut per a localitzar aquest indret.

³ Gran cavitat d'interès espeleològic que fou descoberta durant les tasques de prospecció a l'any 2014.

⁴ La troballa d'aquest indret fou gràcies a Antoni Sureda (Socay) i Joan Maiol.

⁵ Localitzat per Antoni Matheu de Cúber.

Figura 5. Fortificació Puig des Moro. Traçat del parament i detalls.

3. Interpretació i conclusions

La plasmació espacial de totes les dades i restes localitzades sobre un mapa topogràfic permet l'anàlisi d'aquestes. En primer terme podríem diferenciar dues tipologies de jaciments; els destinats a refugi/amagatall i els destinats a espais defensius o de control territorial. A nivell de refugi/amagatall es pot comprovar l'existència d'una tendència a concentrar-se entorn el Barranc de Biniaraix i el Gorg Blau, coincidint amb l'entorn de les vall i serralades longitudinals de Son Torrella i de Cúber, les quals funcionen com a autèntiques murades naturals. La població andalusina cercà un refugi a les altures més immediates i que al mateix temps permetessin una fugida cap a cotes o àrees més elevades i/o agrestes. Probablement la cova des Batlet, des Túnel Petit, des Negret, Ses Copis, s'Alova, es Xaragall, els abrics des puig des Migdia i l'àrea de ses Solanes correspondrien a una primera fase de moviment de població quan les tropes cristianes ocupen la Vall de Sóller. En tota probabilitat aquesta mateixa població es veié obligada, degut a la pressió cristiana, arregar-se cap a cotes superiors dins l'entorn de Cúber i Almallutx. La dispersió ceràmica documentada dins les Solanes, el verger, el portell de sa costa i la coma de n'Arbona correspondrien amb tota probabilitat amb les rutes de fugida d'aquesta població, essent molt fàcil la trencadura accidental d'objectes degut a la dificultat del trajecte i a la dificultosa orografia. S'ha de tenir present que actualment moltes d'aquestes zones es troben marjades o i existeixen camins empedrats, elements inexistent en aquella època, que ens permet encara més imaginar-nos la dificultosa empresa.

En quan a les fortificacions. En aquest article es proposa l'existència, almenys de fins a tres indrets que podrien correspondre a fortificacions que tingueren ús durant aquest període històric. En primer lloc s'ha de destacar la gran

Figura 6. Fortificació des Camins Nous.

fortificació situada sobre el Puig des Moro que conserva un mur de quasi 100 m de llargària amb quasi dos metres d'altura conservats. Dins l'espai, com destaca Jaume Coll, no s'hi localitza material ceràmic tot i que a la vessant del Racó d'en Barona s'hi documenten un gran conjunt d'abrics rocosos on hi ha abundància de material ceràmic d'aquest període. El control visual d'aquest indret domina tot el vall de Sóller i gran part de la costa de la Serra Nord i Sud. Un segon indret correspondria amb l'estructura situada sobre el Puig de sa Bassa a Fornalutx. Un recinte de tendència quadrada, actualment molt malmesa per a la construcció a sobre d'un punt de vigia antiincendis. Tampoc s'hi documenta material ceràmic i presenta un ampli domini visual dins tota la vall de Sóller i costa. En darrer terme, presentar la inèdita fortificació documentada a l'àrea dels camins nous, on s'hi conserva parcialment el perímetre d'un altre recinte fortificat, part d'aquest fou malmès per a la reutilització dels paraments per a la construcció de la partió que

Figura 7. Plataformes fortificades i ubicació d'aquestes a l'àrea del forn de calç al vall de Cúber.

separa la finca de Son Torrella amb l'Ofre. Es conserva un tram d'uns 60 metres de llargària per un metre d'altura màxima. Presenta de nou un ampli domini visual sobre els accessos cap a la vall de Son Torrella i de Cúber/l'Ofre i de tota l'àrea del Barranc de Biniaraix, ses Solanes i Portell de sa Costa i part de la Vall de Sóller i de la seva costa, a més de ser visible parcialment la badia de Palma. A l'interior no s'ha documentat material ceràmic tot i que si a certa proximitat. Aquest indret probablement pretenia defensar els accessos cap a l'interior de la Serra Nord i el nucli d'Almallutx.

Si s'analitza la ubicació dels tres indrets es pot veure, en primer lloc, que els tres casos es troben connectats visualment, en segon terme, que els tres es complementen per tal de dominar la costa i les zones d'interior, i en darrer terme, tot i el major grau de monumentalitat i/o conservació, els tres presenten la mateixa tècnica constructiva.

L'atribució d'aquestes restes arquitectòniques amb el període islàmic ve donat pel seu estudi contextual, espacial i tècnic comparant-los amb altres casos ben documentats dins la mateixa Serra de Tramuntana, com son el cas de les fortificacions del puig des Castellot, des Pinetons, de n'Escuder, coll des Moixerins, entre altres. La coincidència amb tot un seguit d'items identificatòris i característics, i per la constatació de presència, de forma exclusiva, de ceràmica islàmica almohade en aquestes estructures ha estat clau per a proposar la contextualització o atribució d'aquests jaciments en aquest moment històric tan concret.

La inexistència de material ceràmic dins d'aquests espais fortificats podria estar relacionat amb el seu ús. No són espais d'habitatge, sinó de refugi puntual durant els moments d'atac. La població en tota probabilitat habitava espais amagats en cavitats, balmes o cabanyes a cotes més baixes o espais més protegits. En els moments de perill aquests es desplaçarien a aquests espais en altura per tal de repel·lir els atacs. En tota probabilitat aquest fet explicarien la nul·la o baixa presència de material ceràmic al seu interior.

Falta encara prospectar més detingudament molts d'indrets, sobretot a l'entorn de la Serra d'Alfàbia i racons inhòspits de la Serra de Son Torrella com de l'entorn del puig de sa Bassa i del puig des Moro. Esperem que treballs futurs aportin més dades i noves localitzacions.⁶

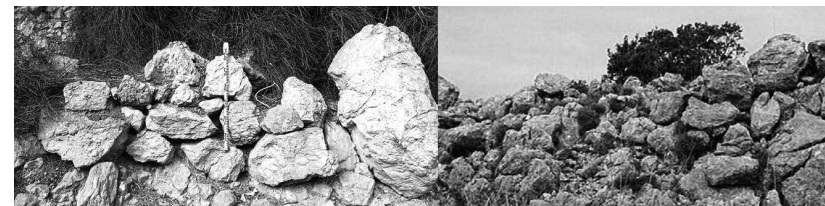

Figura 8. Estructura de la Font de Can Pipa (Barranc Biniaraix) i fortificació puig de sa Bassa prèvia a la seva alteració (Fotografia Joan Maiol).

⁶ Voldria agrair a Antoni Josep Sosa, Miquel Martorell, Joan Maiol, Miquel Àngel Escandell, Antoni Matheu, Marta Quetglas, Ramon Deyà i Antoni Sureda "Socay" per haver-me ajudat als treballs de prospecció i localització d'alguns indrets.

4. Bibliografia

- AA.VV. (2006) “Las Islas Orientales de Al- Andalus: Las Baleares en época Islàmica”. *Historia de las Islas Baleares*. tom 5. El Mundo.
- CALVO, M.; ROCA, C.; SALVÀ, B. (1996). “L'assentament islàmic del Puig de n'Escuder (Caimari-Selva)”. *BSAL*, 53 p. 377-386.
- COLL, J. (2005). *Història de Sóller. De la prehistòria a l'època musulmana*. Ajuntament de Sóller.
- COLL, J. (2009). “Almallutx” En temps del Rei en Jaume, p.14-18. Museu de Mallorca.
- DEYÀ, J. (2012). “Noves aportacions a l'arqueologia de la vall de Sóller i els seus voltants”, *VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller*, p. 163-178.
- ENSENYAT, G. (2005). *Llibre dels fets. Conquestes de Mallorca i Eivissa i submissió de Menorca*. Ed. Hora Nova.
- TRIAS, M. (1981). “Notícia preliminar del islàmic de la Cova dets Amagatalls”, a revista *Endins*, n°8, p.59-74.
- TRIAS, M. (1979). “Nota prèvia a l'estudi de les ceràmiques de la Cova des Diners”. *Endins* N°5-6, p. 75-80.
- TRIAS, M. SOBERATS, F. BOSCH, JR. (1992). “Troballes d'època islàmica al Puig Caragoler de Femenia, La Coveta des Rovell (Escorca, Mallorca)”. *Endins*, n°17-18, p. 73-80.

La nova administració de l'ajuntament de Sóller després del Decret de Nova Planta (1718-1722)

Julia Joy Marroig

Resum

El Decret de Nova Planta suposà un gir de 180° en la vida política, social i econòmica dels habitants de la vall de Sóller, com moltes altres ciutats o vil·les del regne, sobretot les que es posaren al costat del bàndol de l'Arxiduc Carles d'Àustria. Amb el decret de Felip V, el regne d'Espanya entrà de ple en l'absolutisme, transformant-se per complet tot el funcionament administratiu, jurídic i econòmic.

Així doncs, en el present treball analitzaré els canvis succeïts en l'administració local per certificar que els canvis esdevinguts a la vall seguiren la tònica general de l'illa de Mallorca, sense donar-se cap particularitat. Així mateix, parlaré sobre la problemàtica econòmica del poble després del final de la guerra, la fam i les conseqüències que això tingué en la societat sollerica del moment.

1. El final de la guerra de Successió. La naturalesa dels decrets

La Guerra de Successió Espanyola suposà un capgirament total de l'administració estatal a tots els nivells, inclús el local i en especial a totes aquelles ciutats i vil·les pertanyents a la Corona d'Aragó. Recordem que aquestes es posaren del costat de l'arxiduc Carles d'Àustria, atès que sospitaven que l'entrada de Felip d'Anjou, futur Felip V, suposaria la implantació d'un sistema administratiu més centralista que deixaria en desús qualsevol dels seus furs.

Com molts cops en la història, les localitats constitueixen un clar exemple del desenvolupament i les repercussions dels esdeveniments en l'àmbit local, com ben bé ens marca la història local i Sóller no n'és una excepció, tal com hem pogut veure al llarg dels darrers anys quan se celebren aquestes jornades d'història local. Així doncs, anem a veure quines conseqüències tingué per la vil·la de Sóller la implantació d'un nou ordenament polític, jurídic i econòmic a tot un estat després d'una guerra que es perllongà durant uns llargs 14 anys.

S'ha discutit molt si Felip V, successor per testament de Carles II, ja venia amb la idea de suprimir el sistema pactista tan propi dels Habsburg, encara que està bastant clar que la Guerra de Successió i l'adhesió

de quasi tots els territoris de la corona d'Aragó al bàndol de l'arxiduc Carles d'Àustria li conferí l'oportunitat i excusa perfectes per reformar completament tot l'entramat polític d'aquests regnes.¹

Així i tot, convé explicar d'on venen aquests decrets i que hi ha al darrere. En primer lloc, respecte a l'ideari centralista, cal recordar que Felip V provenia de França, on la monarquia, des del segle XVI, havia construït l'estat francès d'acord amb la idea de la centralització de tots els territoris al voltant d'una figura, el rei, encara que aquesta idea o tradició política no es pogué introduir en els primers moments de Felip com a monarca, vist que el seu jurament en els diferents regnes de la Monarquia Hispànica l'obligava a respectar els seus drets, furs i particularitats.²

Aquest esquema administratiu no era del gust de Felip V, però l'havia d'acceptar perquè era l'herència que havia rebut, en una època en què la monarquia havia assolit el màxim grau de poder, atès que en algunes coses com la creació del Dret, es veu que aquest ja no prové dels diferents organismes de poder sinó només del rei, així com de totes les institucions que depenen directament d'ell.³

I en segon lloc, Felip V no podia aplicar la seva idea d'administració estatal en un país per molt que ell fos el rei, vist que com he esmentat abans, el jurament en els diferents regnes de la monarquia l'obligava a respectar els seus drets particulars. Aleshores, la guerra constituï la gran oportunitat per aplicar aquesta nova legislació, és a dir, Felip V justificà la imposició dels Decrets de Nova Planta perquè els territoris de la Corona d'Aragó s'havien rebel·lat contra ell, així com pel dret de conquesta, el que lliurava a Felip V la possibilitat d'establir en ells el règim que ell desitjava.⁴

El primer dels decrets de Felip V fou promulgat dos mesos després de la batalla d'Almansa, el 29 de juny del 1707, el qual afectava els regnes de València i Aragó, a través del qual ja podem veure les intencions i com justificava la seva aplicació.

“Considerando haber perdido los Reynos de Aragón y Valencia, y todos sus habitadores por el rebelión que cometieron faltando enteramente al juramento de fidelidad que me hicieron como a su legítimo rey y señor, todos los fueros, privilegios, exenciones y libertades que gozaban y que con tal liberal mano se les había concedido (...) y tocándome e dominio absoluto de los referidos Reynos de Aragón y de Valencia, (...) se añade ahora la del justo derecho de la conquista que de ellos mis armas con el motivo de su rebelión: y considerando también, que uno de los principales atributos de la soberanía es la imposición y derogación de leyes, (...) he juzgado por conveniente (así por esto como por mi deseo de todos mis reynos de España a la uniformidad de unas mismas leyes, usos y costumbres y tribunales gobernándose igualmente todos por las leyes de Castilla tan loables y plausibles en todo el Universo) abolir y derogar enteramente, como desde luego por abolidos y derogados, todos los referidos fueros, privilegios, prácticas y costumbres hasta aquí observadas en los referidos reynos de Aragón y Valencia; siendo mi voluntad, que estos se reduzcan a las leyes de Castilla y al uso, práctica, y forma de gobierno que tiene...”⁵

Aleshores, aquests decrets atorgaven als territoris de l'extinta corona d'Aragó d'una nova estructura política i administrativa, que donà lloc a l'Espanya moderna, amb una estructura unitària i centralista, generant un sentiment compartit per tots els súbdits de ser espanyols, d'estar lligats per vincles històrics i culturals comuns. A partir d'aquí, s'inicià un procés històric, amb el qual es produïren uns esdeveniments de profundes conseqüències, com el trencament del dualisme monàrquic-estamental, la reforma de l'administració, l'homogeneïtzació administrativa i una major eficàcia en els poders públics.⁶

Pel que fa a Mallorca, el decret que afectà el regne entrà en vigor mitjançant un Real Decret del 26 de no-

vembre del 1715, ocupada la capital per les tropes filipistes el 2 de juliol del 1715, signant-se capitulacions que prometien protegir o respectar les particularitats del regne que finalment no es protegiren. Totes les illes, excepte Menorca en mans britàniques, quedaren sota l'autoritat del Capità General i tingueren un nou sistema politicoadministratiu elaborat per Castella.⁷⁸

2. Canvis en l'administració de la vila

La Nova Planta també afectà al règim local, començant per la substitució del mètode d'insaculació de provisió de càrrecs existents en les ciutats de la Corona d'Aragó, ara reemplaçat pel sistema de designació real de regidors vitalicis. Amb conseqüència, les antigues oligarquies locals, que fins llavors havien gaudit d'un cert grau d'autonomia, tingueren que capitular davant l'autoritarisme de rei. La culminació d'aquest procés de submissió municipal fou la implantació dels corregidors i la divisió dels antics territoris forals en corregiments.⁹

Quan ens fixem en les actes de l'ajuntament de Sóller, veiem que fins al 1717 després d'uns anys sense redactar-se, no hi ha notícies sobre els esdeveniments que es desenvolupen dintre del consistori solleric. Així doncs, fins els primers dies del mes de juny del 1718, l'ajuntament de Sóller segueix regint-se pel sistema ja extint, vist que en la primera sessió recollida en les actes, es reuneixen a la sala de la junta de la justícia (lloc de reunió habitual del consistori en aquests anys) els següents *jurats*: Francesch Canals, Hieronim Canals de Joan, Joan Canals de Josep, Antoni Vicens Castañer de Angel Llorenç y Hieronim Estada, fill de Hieronim “dit de Casanova”, essent Antoni Vicens Castañer el principal.¹⁰

Així doncs, resulta estrany que si el decret pel regne de Mallorca es publicà el juliol del 1715 passin 3 anys fins que no es transformi el sistema administratiu de la vila. No obstant això, Sóller segueix la tònica de la resta del regne vist que el Decret de Nova Planta, a pesar de ser expedit com a Reial Cèdula el març del 1716,¹¹ les autoritats de les illes (comandant general i Reial Audiència) enviaren al Consell de Castella unes 18 consultes per saber exactament quines competències tenien ara el Comandant General, la Real Audiència, la Intendència i el sistema municipal. El consell contestà entre l'octubre del 1716 i el juliol del 1718 i així tots els organismes es posaren en marxa seguint la nova legislació.¹²

Immediatament els jurats comencen a demanar comptes als seus predecessors per saber exactament quina ha estat la gestió del consistori entre 1716-1718¹³ i, a la fi, a finals d'octubre del mateix any arribà una carta a les cases de la vila en la que es confirma com s'ha de constituir l'organigrama municipal a partir d'ara.

“Sóller, 21-10-1718

La Real Audiencia en cumplimiento de lo que su Majestad, Dios le guarde, es servido, mandar y execucion del Real Acuerdo que se celebró ayer, me manda prevenga a Su Majestad lo siguiente.

1. Que el bayle de essa Villa presida en el ayuntamiento el consejo que tuvieren los jurados y en su ausencia presida su lugarteniente.
2. Que votando tan solamente tendra voto, el Baile o su lugarteniente que assistiere en caso de paridad y igualdad de votos

1 Català Sanz, Jorge A., “Los estados meridionales en el siglo XVIII”, a Floristán, Alfredo (coord.), *Historia Moderna Universal* (639-658), Barcelona, Ariel, 2013, 647.

2 Bonell Colmenero, Ramón, “Los decretos de nueva planta.” *Saberes. Revista de estudios jurídicos, económicos y sociales* (2003-2014), 2010, vol. 8, 18.

3 Bonell Colmenero, Ramón, *Op. Cit.*, 2010, 16-18.

4 Català Sanz, Jorge A., *Op. Cit.*, Barcelona, 2013, 647.

5 Bonell Colmenero, Ramón, *Op. Cit.*, 2010, 19.

6 *Ídem*, 19.

7 Juan Vidal, Josep (2014). “El austracismo en el Reino de Mallorca.” *Cuadernos dieciochistas*, 2014, 15, 191.

8 Pascual Ramos, E., *El Decret de Nova Planta de Mallorca. Temps de Leviatán*, Palma, 2016, 15.

9 Català Sanz, Jorge A., *Op. Cit.*, Barcelona, 2013, 648.

10 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 3-3V.

11 Pascual Ramos, E., *Op. Cit.*, Palma, 2016, 15.

12 *Ídem*, 18.

13 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 8.

3. Que los jurados de oy en adelante se hayan de nombrar, regidores y no jurados y no hade ver consejeros; pues el Ayuntamiento o Consejo se ha de componer de solo el Bayle y Regidores.

4. Que de oy en adelante quede suprimido el mostassaf en cuyo en empleo serviran los regidores por mes.

Todo lo sobre dicho tendran vuestra ilustrissima entendido para su cumplimiento, y devida execucion dando me acuso del recibo de esta, para poder dar cuenta a la Real Audiencia;

Dios guarde a vuestra Majestad, Palma y Octubre 21 de 1718

Andreu Pons, secretario de la Real Audiencia.¹⁴

Així doncs, en primer lloc, el president de la casa consistorial serà el batle, el qual només el podrà substituir el lloctinent i votarà només en cas d'empat, mentre que els regidors compondran la resta de l'organograma municipal. Així doncs, tot concorda amb la nova administració local proposada per Felip V mitjançant el Decret de Nova Planta, vist que trobem el batle real, els 4 regidors (ja no hi ha jurats), l'escrivà,¹⁵ càrrec que recaurà fins al 1721 en mans de Salvador Canals (després ho serà el seu fill) i ens faltaria un misser, del qual no en tenim cap referència entre 1718-1722.^{16 17}

Les funcions del batle real eren, a més del tema del vot decisiu, presidir els plens (que també convocava) i les juntes municipals, proposar la majoria d'iniciatives i dirigir-se a la ciutat, si fos necessari per resoldre els assumptes pendents amb la Real Audiència o Real Tesoreria de Mallorca.¹⁸ Per contrapartida, el mateix perdrà una potestat molt important al llarg dels últims segles, la de jutge.¹⁹

A més, l'ofici de mostassaf quedarà totalment suprimit, vist que les seves funcions, a partir d'aquest moment, les exerciran els regidors, un cada mes.²⁰ Així doncs, el primer a desenvolupar-ho serà el regidor major, Francesch Canals, seguit per Joan Canals de Josep, Antoni Llorens Castañer y Hieronim Estada, en aquest ordre fins a arribar altre cop al regidor major.²¹

A partir d'aquí, apareix el nostre primer batle real, Antoni Mayol Rey al que reunirà els regidors en els plens, celebrat en aquella època en la sala de la torre de la Universitat de Sóller, essent convocat el primer ple per tractar les qüestions de la carta rebuda de la Reial Audiència. El regidor Joan Canals de Josep rebrà l'encàrrec de portar el llibre d'estimacions generals de la vila de Sóller al síndic clavari de la part forana.²² Més endavant, a l'ajuntament entraran dues noves figures mitjançant una reforma de Carles III al 1766 anomenades, diputat del comú i síndic personer, elegits de forma indirecta pels habitants.²³

Ja al 1719, Sóller començà a desenvolupar la nova administració amb una corporació municipal formada per Antoni Mayol (batle real), Jaume Mayol (lloctinent de batle), Francesch Canals (regidor major), Joan Canals de Josep (regidor), Antoni Llorens Castañer (regidor) y Hieronim Estada de Casanova.²⁴ Aquests homes seran els encarregats de dirigir la vila fins al 1720, on el càrrec, segons l'acte del 26 de juliol del mateix any, passarà als honorables Antoni Joan Arbona (regidor mayor), Michel Vives de Barthomeu, Michel Palou y Joan Baptista Oliver Deyà y Aviño, als quals se'ls hi atorga facultats com discutir

els assumptes del poble o dirigir la capbreuació de béns, així com la Cúria del Real Patrimoni.²⁵

Per tant, podem veure com se segueix fil per randa el que dicta el Decret de Nova Planta, segons el qual els regidors dels consistoris de les vil·les de Mallorca han de ser escollits cada 2 anys.²⁶ En aquesta reunió també s'escull al nou síndic clavari, és a dir, l'encarregat de cobrar les talles, una ocupació que caurà en les mans de Joan Canals.²⁷

Un càrrec que es veurà substituït aquests anys, no pel decret sinó pel pas dels anys, és l'escrivà de l'ajuntament. Fins al 1721, les actes les redactava i signava el secretari Salvador Canals, el qual mor a principis d'aquest any després d'haver servit al consistori durant uns 50 anys. Aleshores, el seu fill Salvador Canals també esmenta que, en virtut dels serveis prestats pel seu pare durant tant de temps, el càrrec podria ser per ell.²⁸ A més, exposa que ell coneix molt bé els mecanismes administratius de la institució, vist que ell substituïa el seu progenitor quan aquest era baixa per malaltia. Aleshores el ple accedeix per unanimitat a la seva petició assignant-li una retribució de 25 lliures cada any.²⁹

Més endavant, el maig del 1721 la corporació municipal elaborà la llista de 3 candidats a batle real: Joan Frontera de Jaume, Antoni Morey Castañer y Cristòfol Tries de Joan.³⁰ Amb això, se segueixen adequadament les prerrogatives del Decret de Nova Planta, en el qual es marca que el càrrec esmentat ha de ser escollit cada 3 anys per la Real Audiència d'acord amb una llista de 3 candidats proposats pels mateixos regidors de l'ajuntament.³¹

El nou batle apareixerà dos mesos després i el càrrec quedà en les mans de Joan Frontera de Jaume, el qual presideix la corporació local per primera vegada amb l'objectiu d'escollir un nou síndic clavari per cobrar la talla, en un moment en què, com veurem més endavant, Sóller es troba enmig de grans dificultats econòmiques. És possible que, donat aquest context tan problemàtic, s'esculli com a síndic al mateix primer edil, tal vegada perquè el pes del seu càrrec pugui exercir més pressió als deutors de poble.³²

Finalment, en el darrer any analitzat, el 27 de juny del 1722 s'observen ja nous regidors com correspon a la legislació implantada per Felip V. Aquests nous regidors són: Cristòfol Tries de Joan (regidor major), Pere Rullan de la Alcharia del Compte, Francesch Oliver de Pera y Jaume Bisbal Pareta. Així mateix, en la mateixa acta, i a petició del regidor major, es donen les respectives atribucions a tots els edils (controlar els béns, reunir-se pels plens, capbrevar les talles, etc.). A més, s'escull com a nou síndic clavari a Antoni Llorens Castañer Ventura.³³

3. Els problemes econòmics, la fam i les caresties

En el camp econòmic, abans de res cal tenir en compte que, com molts de pobles i ciutats que es posaren al costat del bàndol de l'arxiduc Carles d'Àustria, la derrota provocà que tots els doblers invertits en la causa no es veïessin recompensats, sumat a més al mal moment financer del país després de passar per una guerra tan llarga. Així doncs, Sóller a principis del XVIII mostra clares dificultats per pagar les despeses, tant ordinàries com extraordinàries, motiu pel qual s'imposen talles ordinàries i extraordinàries, cada cop amb menys temps entre elles.

La situació econòmica dels habitants de Sóller semblava ser molt complicada, vist que en algunes reu-

14 Transcripció feta a partir de l'original situat a: AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 11.

15 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 11.

16 Pascual Ramos, E., *Op. Cit.*, Palma, 2016, 42.

17 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 48.

18 Pascual Ramos, E., *Op. Cit.*, Palma, 2016, 43.

19 Rullan i Mir J., *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*, I, Palma, 1876, 289.

20 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 11.

21 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 12.

22 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, ff. 15-15V.

23 Pascual Ramos, E., *Op. Cit.*, Palma, 2016, 43.

24 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 17.

25 Pascual Ramos, E., *Op. Cit.*, Palma, 2016, 43.

26 Pascual Ramos, E., *Op. Cit.*, Palma, 2016, 43.

27 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, ff. 38-38.

28 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 48.

29 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 48.

30 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 54.

31 Pascual Ramos, E., *Op. Cit.*, Palma, 2016, 42-43.

32 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 59.

33 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, ff. 67-68V.

nions del consistori es demana que es cobri la talla actual, a més de totes les que deuen els sollerics. El problema econòmic era de tal magnitud que els síndics clavaris, encarregats de recaptar els doblers, dimittien contínuament i ningú volia dur a terme aquest càrrec perquè sabien que demanar tant a un poble tan empobrit era impossible, per molt que el síndic de la part forana ho exigís.

En les primeres actes del 1718, s'observa una voluntat dels nous regidors per conèixer la situació econòmica del consistori, a més de la gestió que feren els seus antecessors en el càrrec.³⁴ Al mismo tiempo, para conocer o confirmar todos los cobros que hizo el antiguo clavario entre 1716-1717, se llama al último clavario ordinario Ángel Mayol,³⁵ así como a los *jurats* del mismo periodo con el fin de revisar la gestión de su administración.³⁶

A partir d'aquí, el consistori aprovarà una talla ordinària de 600 lliures i una extraordinària de 800 lliures per poder fer front a les despeses de la vil·la, així com per pagar el cens.³⁷ L'encarregat de cobrar tot això fou el clavari, que cobrava un sou depenent de la recaptació, és a dir, de cada lliura ell s'emportava una part. Segons una carta emesa per la Real Audiència, el síndic clavari havia de cobrar 2 sous de cada lliure cobrada.³⁸

El primer clavari fou Joan Baptista Oliver y Deyà³⁹ i ben aviat visqué, els primers problemes en la seva gestió, ja que el síndic clavari de la part forana avisà a la corporació municipal que durant els primers dies del mes següent s'havia d'afrontar el pagament de la meitat de la part de la talla general de l'illa que li corresponia, una suma de 776 lliures, 5 sous i 2 diners.⁴⁰

A partir d'aquí, no es dona descans als contribuents, perquè de bell nou s'imposà una talla general de 36260 lliures, 13 sous i 4 diners a totes les vil·les de la part forana per part del síndic clavari. A Sóller li corresponia abonar la meitat de la seva part el desembre del 1718 (7761 lliures, 5 sous i 1 diner) i l'altra el gener del 1719 (7761 lliures, 5 sous i 2 diners), donant lloc a unes 1552 lliures, 10 sous i 3 diners. Ara, l'encarregat de cobrar tot això, a més de la talla extraordinària de 800 lliures (que també s'ha d'abonar abans del primer de gener del 1719), serà Miquel Vives.⁴¹

Amb tanta exigència, no resulta estrany veure com el poble no va pagar la talla en el termini acordat, ja que el març del 1719 (dos mesos després del termini establert), el síndic de la part forana pressionà a l'ajuntament perquè entregui la segona part de la talla.⁴² En aquest moment, el càrrec de síndic en mans de Joan Domenech⁴³ passà a Antoni Morey Castañer Ventura,⁴⁴ el qual tot d'una hagué de fer front a una nova talla ordinària de 400 lliures i una altra extraordinària de 800 lliures.⁴⁵ De bell nou, el clavari, veient el problema, decidí renunciar al càrrec i fou nomenat substitut Joan Baptista Aviño y Deyà.⁴⁶

Per si la mala situació econòmica no fos suficient, a finals del 1719 els regidors veuen que la collita de blat serà molt reduïda i no bastarà per alimentar a tot el poble-cal recordar que Mallorca, i en conseqüència Sóller, sempre fou deficitària en blat i havia de comprar aquest a altres llocs com Sicília per exemple.⁴⁷⁴⁸, motiu pel qual es decideix comprar blat a Palma per valor de 3000 lliures, una tasca designada als regidors Francesch Canals y Hieronim Estada de la Casanova.⁴⁹

34 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 4.

35 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 6.

36 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 8.

37 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 4.

38 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, ff. 9-9V.

39 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, ff. 5-5V.

40 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, ff. 12V-13.

41 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, ff. 13V-14.

42 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 17V.

43 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, ff. 15-15V.

44 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 17V.

45 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 20.

46 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 20V.

47 Santamaría Arández, Á. (2^a ed.), *El Valle de Sóller y Mallorca en el siglo XVI*, Palma de Mallorca, 2004, 68.

48 Rullán i Mir, J., *Op. Cit.*, Palma, 1876, 347.

49 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, legajo 16, f. 21-21V.

A principis del 1720, el blat ja es trobava dins el poble i s'encarrega el seu repartiment a Joan Baptista Oliver Aviño y Deyà, el clavari d'aquells moments i exactor del blat, és a dir, aquell que havia de sortejar el blat i cobrar els doblers per entregar-ho tot abans del primer dia de gener del 1721, sota ordre de la Real Audiència.⁵⁰ Com succeí en altres casos, el clavari no entregà els doblers quan tocava i el governador i capità general de l'illa, Joan de Acuña, marquès de Casafort, per ordre de Felip V, ordenà a l'ajuntament nomenar un altre exactor del blat, elegit per *sort i sach*.⁵¹ En les següents actes, surten dos exactors consecutius, Bartomeu Coll de Joan⁵² i Joan Frontera de Jaume.⁵³

La situació econòmica del poble arribà a tal extrem que l'intendent amenaçà en enviar tropes si no es pagaven els doblers de les talles, del blat⁵⁴ i les 7 mil peces de vuit que s'exigien per pagar les tropes del regne.⁵⁵ Així, els regidors acordaren utilitzar el que va sobrar de la compra del blat (unes 415 lliures, atès que es compraren 900 quarteres de blat per valor de 2585 lliures) per sufragar l'utensili, la llana i els altres impostos no pagats.⁵⁶

Així doncs, queda clar que Sóller durant els primers anys de regnat de Felip V es trobava en una situació econòmica molt difícil, marcada pels deutes, l'elevada càrrega impositiva i els problemes d'abastiment, el que provocava que els deutes augmentessin cada cop més. Si això no fos suficient, el 1721, a part de les talles ordinàries de 800 lliures, extraordinària de 800 lliures i la general de 1000 lliures, el poble ha d'aportar altres 400 lliures per lluitar contra la malaltia que prové de Marsella.⁵⁷ En les actes no s'especifica de quina malaltia es tracta, però si ve de Marsella, es pot intuir que fou la pesta que havia aparegut a aquesta ciutat francesa el 1720 i en aquest any, per aquest motiu, s'havia creat a Mallorca la junta de sanitat.⁵⁸

Així mateix, Rullán i Mir en el primer volum de la seva obra *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca* (Palma, 1876) explica que en l'estiu del 1720 es detecten a Sóller alguns casos d'una malaltia no identificada, per la qual es convoquen metges de Palma per evitar un contagi. El diagnòstic s'associà a la mala alimentació dels habitants del poble, facilitant-se alguns recursos per alleugerir les conseqüències d'aquesta pesta.⁵⁹

A tot això, s'elegeix com a nou clavari a l'actual batle Joan Frontera de Jaume, el que sembla demostrar que la situació ja era molt complicada i s'escull a una figura política molt forta en l'administració.⁶⁰ Així mateix, al 1721 el poble viu de bell nou una carestia greu de blat i s'han de destinar 1500 lliures per comprar-ne, encarregant un cens equivalent d'un 5% per aconseguir la quantitat esmentada,⁶¹ una feina encarregada al regidor Joan Baptista Oliver y Deyà.⁶²

Al mateix temps s'escull com a nou clavari a Antoni Llorens Castañer Ventura, el qual haurà de cobrar la part de la talla general que li pertoca a Sóller aquest any (1445 lliures i un sou), a més de la talla extraordinària de 800 lliures i l'ordinària de 600 lliures.⁶³ En l'agost sorgeixen noves pressions al síndic clavari de la part forana perquè Sóller encara no ha pagat la talla general, la paga dels soldats i les mesures contra el contagi de Marsella. El clavari li dona al seu homònim solleric uns 10 dies per pagar-ho tot, però aquest últim li diu que és impossible recaptar tal quantitat en un poble tan empobrit i castigat per la fam.⁶⁴

50 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 24-24V.

51 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 24V-25.

52 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 25.

53 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, 25V.

54 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 28V.

55 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 28.

56 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 28V.

57 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 58V.

58 Cortés Verdaguier, Josep María Jesús, "La prevención sanitaria en Mallorca (1718-1756)", *Espacio, Tiempo y Forma, Serie IV*, 13, 2000, pp. 423.

59 Rullán i Mir, J., *Op. Cit.*, Palma, 1876, 667.

60 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 59.

61 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 59.

62 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, ff. 60-62.

63 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, ff. 70-70V.

64 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, ff. 74-74V.

La mala situació financera del consistori perjudicà a les inversions, atès que en aquests 5 anys s'observen poques obres públiques, destacant només la reparació de les cases de la justícia de la vila al 1718,⁶⁵ una concessió de 40 lliures anuals a l'església que estava en reformes també⁶⁶ i la compra d'un soterrani a dos veïnats de Fornalutx, Joan Bernat i Antoni Bernat Mascarats (pare i fill) per 45 lliures on s'hi havia de fer una presó perquè Sóller tenia una gran quantitat de malfactors, segons contenen les actes municipals.⁶⁷

En definitiva, Sóller sortí de la guerra de Successió amb una economia terriblement malmesa, a causa dels deutes contrets anteriorment, els problemes financers dels habitants i una mala alimentació que afectà profundament la vila. La pressió fiscal continuada no ajudà a millorar la situació i a tot això s'hi afegí la fam, sumada a l'arribada d'una malaltia molt perillosa per una població molt mal alimentada.

4. Conclusions

Per acabar amb l'assaig, exposaré tota una sèrie de conclusions extretes amb la redacció d'aquest escrit. Primer, queda clar que els esdeveniments polítics i econòmics, relacionats amb la implantació del Decret de Nova Planta no mostren cap particularitat que fes especial el poble de Sóller. Cert és que fins al 1718 no s'instaurà el règim dictat per Felip V, a pesar de ser publicat com a Reial Cèdula el 16 de març del 1716, però ja hem vist que això es degué a les contínues consultes de les autoritats insulars al Consell de Castella sobre alguns punts que no quedaven clars sobre les competències de la Reial Audiència o el Règim Municipal.

A partir d'aquí, els jurats desapareixen de les actes consistorials per donar pas als nous regidors i batles que es regiran per la carta rebuda per l'ajuntament l'octubre del 1718 i que s'ha citat al principi del present treball. Per tot això, l'administració municipal de l'extinta Universitat de Sóller reflecteix el funcionament del nou organigrama imposat pels Borbons. Per tant, no existeix cap particularitat que faci destacar el poble de Sóller per sobre dels altres pel que fa a la nova gestió política del municipi.

El més destacat fou, sens dubte, l'economia, ja que els nous impostos derivats de la reforma borbònica, sumats a les contínues talles i la mala situació financera de tots els territoris de l'extinta Corona d'Aragó, provocada pels in comptables recursos que es destinaren a la causa de l'Arxiduc Carles d'Àustria en la Guerra de Successió Espanyola (1701-1715), produïren una enorme pobresa entre els habitants de la vall.

Com ja s'ha vist, l'ajuntament i els síndics clavaris de la part forana imposaven talles una rere l'altre amb la finalitat de sanejar les institucions insulars, esgotades econòmicament després d'una guerra tan llarga. Aquests pagaments permeten veure que els habitants de Sóller no tenien la capacitat econòmica suficient per fer front a tal càrrega impositiva, el que justifica les nombroses peticions del síndic clavari o de les altres institucions enviades amb la finalitat de cobrar el més ràpid possible les xifres estipulades en les talles.

A més, el mateix ajuntament també exigeix cobrar la talla al síndic clavari local, un càrrec que ha quedat clar que era més un mal de cap que una oportunitat, atès que en les actes que he analitzat els elegits per aquesta funció duraven ben poc. Aquesta pobresa es veié molt agreujada per la falta de blat, quelcom comú en la història de Mallorca, que obligà a comprar dos cops blat a la ciutat, encarint encara més el nivell de vida dels ciutadans.

En definitiva, la transformació política de la vall de Sóller cap al sistema de Nova Planta imposat per Felip V no presentà cap particularitat en el nostre poble, ja que no hi hagué cap problema ni resistència o oposició de cap mena que allargués o dificultés la seva aplicació més del compte. El principal problema d'aquests primers anys, sens dubte, fou l'economia que castigà durament els habitants de la vall.

65 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, f. 39.

66 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, còpia, f. 50V.

67 AMS, Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*, lligall 16, còpia, f. 53V.

5. Fonts utilitzades

5.1. Fonts d'arxiu

- AMS. Secció 1.1.1.-Govern Municipal. Actes de Plens. *Determinacions del Consell de 1717-1745*. Lligall 16.

5.1.1. Arxius consultats

-AMS (Arxiu Municipal de Sóller)

5.2. Bibliografia

-Bonell Colmenero, Ramón. (2010). "Los decretos de nueva planta." *Saberes. Revista de estudios jurídicos, económicos y sociales (2003-2014)*, vol. 8: 1-38.

-Català Sanz, Jorge A. Los estados meridionales en el siglo XVIII. A Floristán, Alfredo (coord.) (2013). *Historia Moderna Universal (639-658)*. Barcelona: Ariel.

-Cortés Verdaguier, José Maria Jesús (2000). La prevención sanitaria en Mallorca (1718-1756). *Espacio Tiempo y Forma. Serie IV, Historia Moderna*, 13: 421-456.

-Juan Vidal, Josep (2014). "El austracismo en el Reino de Mallorca." *Cuadernos dieciochistas*, 15: 165-193.

-Pascual Ramos, Eduardo (2016). *El Decret de Nova Planta de Mallorca: Temps de Leviatán*. Palma: Leonard Muntaner.

-Rullan i Mir, Josep (1876). *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*. Palma: Imprenta de Felipe Guasp y Vicens.

-Santamaría Arández, Á. (2ª ed.) (2004). *El Valle de Sóller y Mallorca en el siglo XVI*. Palma de Mallorca: Editorial Jemma.

Pau Tomàs Ramis

La Historia de la espugnación de Sóller de Joaquim Maria Bover i la Fira sollerica a través de l'epistolari entre Jordi Frontera, secretari de l'Ajuntament i el prevere Josep Rullan i Mir

Resum

La passada edició de les Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx es va presentar l'estudi *Epistolari del procés d'edició de La historia de la espugnación de Sóller de Joaquim Maria Bover* on s'estudiava, a partir de l'intercanvi epistolar entre el secretari de l'Ajuntament Jordi Frontera i l'autor d'aquella obra Joaquim Maria Bover, el difícil procés d'aquella edició. En aquesta comunicació, que pretén ser una segona part de la que es presentà l'any passat, s'estudia el mateix procés d'edició però utilitzant les cartes que s'enviaven entre si Jordi Frontera i el jove prevere Josep Rullan i Mir.

Frontera i Rullan eren amics, tenien una relació molt cordial i d'admiració mutua que queda ben palesa en aquest intercanvi epistolar. Si la relació entre Frontera i Bover havia estat de caire formal, la del secretari i Rullan era molt més sincera i directa i mostra les dificultats que es trobaren durant el procés de redacció i publicació del llibre i la tensa relació que mantengueren amb Joaquim Maria Bover.

1. Les relacions entre Joaquim Maria Bover, Jordi Frontera i Mn. Josep Rullan i Mir

La comunicació que es presenta en aquestes Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx, d'alguna forma, vol completar, o si més no, ampliar l'estudi que es presentà en l'edició passada titulat *Epistolari del procés d'edició de La historia de la espugnación de Sóller de Joaquim Maria Bover*¹ on es va presentar l'epistolari localitzat i custodiat en part a la Biblioteca Bartomeu March de Palma i en part a l'Arxiu Municipal de Sóller referent a les avinences i desavinences que hi hagué entre l'autor de l'obra i la corporació municipal sollerica, o més concretament, amb el secretari de l'Ajuntament Jordi Frontera.

Aquella fou una relació marcada per la tensió però emmarcada dins una comunicació epistolar que podríem denominar formal, entre dues persones, Bover i Frontera, amb una relació que era simplement i pura provocada per la redacció i edició d'aquella obra. En aquesta comunicació que aquí es presenta es pretenen mostrar altres aspectes d'aquella edició. Uns aspectes vist des d'un caire més humà, més personal, desprovists de les formalitats que necessàriament havien de guardar les cartes que es creuaven l'autor de l'obra i el secretari de l'Ajuntament. Aquí, a través de part de l'epistolari que es dirigiren Jordi Frontera i Josep Rullan i Mir, veurem com tant un com l'altre mostren les seves il·lusions, els seus temors i els seus neguits vers l'obra i vers la feina de Joaquim Maria Bover.

Querido José! ocupadisimo como estoy en los asuntos de mi oficio siento como una necesidad de escribirte y mayor placer experimento tambien si tu lo haces. Conozco un grande alivio y mengua mucho mi sufrir con solo indicarte las emociones mas ó menos gratas que mi corazón siente á medida que la marcha de los negocios de nuestro pueblo me impele á meditar sobre su situación y porvenir. Aunque abrumado de trabajo y atravesando de continuo muchos sinsabores y disgustos se mantiene siempre viva en mi la idea de reformas y mejoras utiles. Desgraciadamente no podemos al parecer esperarlas por ahora de la union de nuestros compatriotas pero tenemos por fortuna al Señor Alcalde siempre dispuesto á emprenderlas y con ello una apreciable ventaja que podrá conducirnos al objeto apetecido. Por mi parte aprovecharé siempre las ocasiones que favorezcan para obtener mejoras en favor de nuestro pais contribuyendo á ello con todas mis fuerzas.

Amb aquest fragment d'una carta que escrigué Jordi Frontera a Josep Rullan dia 8 de gener de 1853 queda palesa la relació que hi havia entre un i altre. El vincle que existia entre els dos anava més enllà de la simple cordialitat que podria existir entre dos sollerics il·lustrats del seu temps. A ells els unia un nexa d'amistat i sobretot de vertadera admiració mútua. Per això, i perquè Rullan des de sempre s'havia mostrat interessat en tot el que fes referència a la història de Sóller, Frontera li proposà en un moment determinat la possibilitat d'ajudar a Bover a completar alguns buits d'informació que li quedaven mentre redactava l'obra *La historia de la espugnación de Sóller*. Josep Rullan acceptà la proposta i efectivament ajudà a Bover a resoldre i completar certs aspectes que l'autor ciutadà tenia confosos o incomplets. Tot i això un cop publicada l'obra Rullan es mostra contrariat amb algunes de les coses que Bover publicà i temps després ho demostra en un escrit que transcrivírem a *Epistolari del procés d'edició de La historia de la espugnación de Sóller de Joaquim Maria Bover*, un cop Rullan ja ha publicat la seva *Historia de Sóller, en sus relaciones con la general de Mallorca*, on en una part diu: (...) *cometió una multitud de errores, consignando datos tan falsos(...)* A no haber muerto el Sr. Bover, antes de escribir yo dicha *Historia de Sóller*, se hubiera visto en graves apuros para contestar a mis preguntas. Dios lo haya perdonado.

La relació epistolar que hem pogut consultar és la que es troba conservada a l'Arxiu Municipal de Sóller en format digital procedent de l'Arxiu particular de Josep Rullan i Mir. D'aquestes cartes transcriurem els fragments que facin referència directament o indirecta al procés d'edició del llibre de Bover o a la importància que en aquells anys es donà a la festa del simulacre com una novetat introduïda i potenciada dins les festes solleriques. Facem un incís, però, i remontem-nos a uns anys abans de l'inici del procés de redacció d'aquesta obra de Bover per comprovar el tarannà i la dedicació que sempre mostrà Jordi Frontera referent a les qüestions d'avanç, culturització i modernització de Sóller. El secretari de l'Ajuntament, no només en la carta de la que aquí us n'ofereim un fragment escrita a Rullan dia 19 de setembre de 1853, sinó a moltes d'altres, es mostra com una persona humil, treballadora, preocupada per la Vall que fins i tot, tot i que en desco-neixem els motius, demana l'anonimat en els treballs que porta a terme respecte a la seva tasca i interessos:

Querido José: por la adjunta que espero harás llegar á manos del señor Furió te harás cargo de mi modo de pensar con respecto al artículo laudatorio que se publicó en el Diario de Palma. Cuanto puedo yo haber hecho en favor de nuestro pueblo no significa mas que el deseo que tengo de llevar el deber de buen patricio y el que ademas me traza el destino que ejerzo. Convenimos que muchas cosas es necesario emprender con respecto a mejoras públicas, desterrar inveterados abusos y rancias preocupaciones ilustran á nuestros compatriotas y en fin adoptar cuantas medidas puedan contribuir al bien moral y material de este pueblo. Haré siempre lo que esté á mis alcances para un fin tan laudable, pero te digo con toda franqueza que sentiré suene mi nombre en los periodicos y hasta podrá ser un motivo p[ar]a entibiar mi entusiasmo p[o]r las razones que á nuestra vista te espondré. (...)

Igualment, i com a mostra de la confiança que Josep Rullan arribà a tenir amb Frontera, per tal d'entendre que els que es contaven i es deien era escrit des de la més sincera amistat i complicitat, voldria transcriure una enigmàtica carta que el prevere li envià des de Palma dia 29 de setembre de 1956 on li diu:

Querido amigo: a pesar del poco tiempo del que puedo disponer, pues que en estos dias en que debemos empezar el curso se aumentan mis atenciones, sinembargo aprovecho el que me resta para prevenirte del golpe de mano que á mi modo de ver se te quiere dar.

He visto, como ya me lo prometia, á tu antagonista el que, como puedes pensar, me dijo cositas, cosas y cosasas. Yo a fe que le oia tendido en mi cama porque estaba cansado de su atornadora voz que por momentos iba subiendo de tono á pesar de mis repetidos avisos de chitón.

Lo que conceptuo util decirte es que el dia en que aquel tan macre venga a reclamar una certificacion de su buen comportamiento en los tiempos de su secreta[riado] y de cuando fué nacional ¡viva la libertad! y otros servicios prestados en favor de la patria (estaba de poner panza) tengas bien arreglados los negocios publicos puestos á tu cargo, porque a mi modo de ver es el flanco por donde se te quiere atacar. Creo con mucha facilidad podras salir victorioso del combate si el enemigo no cuenta con otras armas. Pluma en ristre y quitar papeles de sobre la mesa y archivar á los que ya no sirven.

Espero que cumpliras la palabra que me das de escribirme el dia de lunes que viene.

No puedo ser mas largo. Tuyo Jose Rullan [signat]

P.D.: Cuydado con el sigilo y si importa romper la presente. JR.

¹ TOMÀS RAMIS, Pau: <<Epistolari del procés d'edició de *La Historia de la Espugnación de Sóller* de Joaquim Maria Bover>>. XII Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx. Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx, 2018. Pp. 229-249.

2. Les fires de l'any 1854

Dia 10 de març de 1854, en una carta on Frontera aprofita per comunicar a Rullan que *mi esposa dió á luz el 1º del actual una robusta niña y que siguen sin novedad de todo*, el secretari de l'Ajuntament fa saber al prevere que:

De nuestras cosas te hablaré un poco. Ya tenemos la autorización p[ar]a celebrar una feria el 2º Domingo de Mayo y como sabes podemos esperar se restablecerá dignamente la fiesta de la Victoria.

Uns dies després, dia 29 de març, Frontera contestava a dues cartes que li havia enviat Rullan, una dia 16 i una altra dia 19 de les que no en tenim còpia on, entre d'altres coses, li tornava a parlar de la fira i de la festa de la Victòria. Un text que demostra les ganes que es tenia des de les institucions solleriques de formar un cos festiu digne de ser admirat i que qui en realitat inspirava tot aquest moviment era l'historiador Antoni Furió Sastre, que havia mort no feia gaire,² al 1853.

En cuanto a la Feria y Fiesta de Victoria seguimos adelante. El Gobernador me dijo que habiais hablado del proyecto de ostentar lujosamente la barra con niños vestidos de moro y otros de antiguos Sollerichs. Tambien contamos añadir 2 niñas que representen las valerosas matronas de can Tamañy y que se haga todo con mucho esplendor y solemnidad. La concurrencia de forasteros ha de ser muchisima y por lo tanto mas debemos lucirnos.

He leído con mucho gusto la poesía³ y Vicente me dice que la arreglará con la musica militar para cantarla despues de la procesion. Yo deseo además imprimirla en papel de colores para repartirla el dia de la fiesta y antes de hacerlo quiero saber si estas cierto que no tiene defectos ó que la hagas corregir a algun poeta afamado.

(...) En el Balear de uno de estos dias verás el primer anuncio sobre la feria. Si tienes tiempo escribe algo y cuida de que se publique en el diario de Guasp⁴ a fin de que todos los periodicos hablen á su tiempo, contribuyendo á que se anime la gente extraña. ¡Cuanta falta nos hace el malhogrado Furió y que mucho gozaria su corazón! Desde el cielo seguram[en]te nos esta observando y ve con placer el caso que hacemos de sus bellas inspiraciones.

Així dia 19 d'abril surt publicada una ressenya al *Diario de Palma*, sense signar però enviada pel corresponçal de Sóller, o sigui Josep Rullan, on deia *Por aquí se habla con mucho calor de la nueva feria y se están haciendo muchos preparativos. Me han asegurado que en la misa mayor del dia de la feria y aniversario, D. Pedro Maria Colom Pro., cura párroco de Marratxí pronunciará un discurso análogo al objeto de la fiesta, en el que esperamos lucirá su acreditada elocuencia.*⁵ Dia 7 d'aquell mateix mes ja havia sortit publicat al mateix diari un extens article on explicava els detalls de la celebració: origen, elements, fets,... i on recor-

² Dia 18 de novembre de 1853 Frontera escriu a Rullan: *Querido José: al mismo t[iem]po de tomar la pluma p[ar]a escribirte sobre la muerte de nuestro malhogrado amigo Sr. Furió, recibo la tuya de ayer. Luego que lei en los periodicos tan triste suceso ya me hice cargo del trastorno que espermentarias al llegar á esa Ciudad. Hemos perdido á un buen amigo y á un grande favorecedor de n[uest]ro proyecto que dificulto podamos substituir, pero confiamos que Dios nos ayudará y no desmayemos.* En la carta Frontera anima a comprar tot el material relatiu a Sóller que hi hagués a l'arxiu del desaparegut Furió, tant per anar recopilant tot el material possible que fes referència a la Vall com per donar una mica de conhort monetari a la família, i acaba dient: *¡Cuanto siento no haberle conocido mas pronto! ¡Jamás podré olvidar mi larga y unica visita que le hice.* Quedava ben clar que Furió havia deixat una profunda petjada tan en Frontera com en Rullan.

³ Aquesta poesia fou publicada també a *Diario de Palma*; <<Palma>>, 17-V-1854, p. 4. Es publicava amb l'encapçalament següent: *Escitando tanto la curiosidad pública la feria de Sóller, trasladamos el himno que se cantó en la solemne funcion religiosa de este pueblo, primer ensayo de un modesto jóven dedicado á otra carrera.* Possiblement aquest encapçalament fou escrit pel propi Rullan parlant d'ell en tercera persona. Aquest fet es repetí vèries vegades. En tenim una altra mostra a una notícia del mateix diari, publicada dia 14 d'abril de 1855, p. 2, on Rullan, com a corresponçal escriu referint-se a una missa que s'havia de celebrar per beneir una figura de Nostra Senyora dels Dolors (...) *y según dicen durante el ofertorio de la misa mayor predicará el jóven diácono y compatriota nuestro D. José Rullan.*

⁴ Es refereix al *Diario de Palma* on Josep Rullan hi feia col·laboracions i hi escrivia articles relacionats amb Sóller.

⁵ *Diario de Palma*; <<Palma>>, 19-IV-1854, p. 2.

dava que aquest era l'any del *reestablecimiento del aniversario que todos los años se celebraba en memoria de la victoria que nuestros mayores ganaron á los sarracenos(...)* i a més afegeix que *Ignoramos los ritos con que celebrarían nuestros mayores este aniversario(...)*⁶ Un fet important per la primera part d'aquest estudi publicada l'any passat i per aquest mateix si tenim en compte que el cos i la forma de celebració que es segueix actualment per la festa del simulacre és a partir, bàsicament, del que escrigué Bover a la seva memòria, tot i que en gran part era ja basat en el simulacre que els sollerics realitzaren durant les festes de la victòria de l'any 1855 i que recollí detalladament el *Diario de Palma*⁷ en un article escrit per Rullan.

Tal i com s'anava atracant la data de la fira l'expectació creixia i no només a Sóller, sinó, tal i com informa Rullan a Frontera en una carta datada a Palma dia 7 de maig de 1854, també a Palma. Allà se'n parlava molt aquells dies i eren molts els ciutadans que feien comptes anar a la Vall per contemplar la festa. Sens dubte el debat i la conversa també es produïa als cercles il·lustrats, els cercles per on es movia Joaquim Maria Bover, que degué sentir parlar de la preparació de la festa sollerica en més d'una ocasió.

Caro amigo; mis muchas ocupaciones y el temor de estorbarte en tu tarea han sido el motivo por que no te escrito mas pronto para pedirte noticias de los asuntos de nuestra predileccion; pero sin embargo no creas haya permanecido impasible al recuerdo de la solemnidad que vais á celebrar dentro de breves dias, solemnidad que con harto sentimiento de mi alma no podre presenciar. En estos dias he escrito, á peticion del director de la prensa del Diario de Palma, el corto articulo que precede al bando convocatorio á la feria que publicó el mismo Diario del dia 3 del presente⁹ y la correspondencia del dia 5 que creo habras visto ya.

Te incluyo la poesia que puedes imprimir con toda seguridad porque ha sido revisada y corregida por un sugeto muy perito en la materia. Como veras al leerla, no lleva los mismos consonantes que la primera, porque respetando la dificultad estorbaba al maestro el arreglarla á la musica que al efecto habia compuesto; como por otra parte no pude verme con el para que esplicara en que estribaba dicha dificultad, lo pregunté á un poeta que algunas veces se ha egercitado en semejantes composiciones y me dijo que seria el orden de los consonantes, por lo que he tenido que trabajarla de nuevo, no pudiendome servir mas que de algunos pocos versos de la primera.

Si en esta de Soller reyna tanto entusiasmo como en esta de Palma no se á que pasara esta cosa, pues no hay reunion alguna en que no se hable de la feria de Soller. A esto ha contribuido mucho la noticia de que el Gobernador con el General y la musica militar han de asistir á la funcion.¹⁰ Espero que este ayuntamiento desempeñará el interesante papel que ha impuesto del que depende la adquisicion de un buen nombre para Soller en el continente y estabilidad de la feria. Hallo por demás hablarte de las localidades que deberian determinarse para colocar carruages como son Fosaret, la plaza del convento y otros.

Por ultimo, estimaria que algunos dias antes de la feria me digeses las inovaciones de que se hayan hecho y al mismo tiempo que despues de la feria me proporcionaras una descripcion ó almenos datos para hacerla.

Tu amigo siempre José Rullan [signat]

⁶ *Diario de Palma*; <<Palma>>, 7-IV-1854, p. 2.

⁷ *Diario de Palma*; <<Palma>>, 16-V-1855, p. 2.

⁸ *Diario de Palma*; <<Palma>>, 3-V-1854, p. 4. L'article a que es refereix Rullan parla del progrés de Sóller, de les avançades obres de la carretera, de l'establiment de la fira i del benefici que això suposarà per la Vall, de la bona tasca duïta a terme per l'equip de govern de l'Ajuntament i qualifica a Sóller com el *segundo jardín de las Espérides*. A la mateixa pàgina el *Diario de Palma* transcriu una notícia del *Balear* publicada dia 3 on parla de la fira amb els mateixos arguments que ho feia Rullan al *Diario de Palma*. El ban del batle es tornà a publicar al *Diario de Palma* de dia 4 de maig, a la pàgina 4. I dia 5 Rullan publicava a la pàgina 4 del mateix *Diario de Palma*; *En esta continúan los preparativos para celebrar dignamente la feria y aniversario de la victoria, el dia 14 del presente.*

⁹ El ban signat pel batle Joan Catañer també s'havia publicat, entre d'altres, a *El genio de la libertad*; <<Avisos oficiales>>, 2-V-1854, p. 4.

¹⁰ D'aquesta visita a Sóller del Capità General de les Balears, que en aquells moments era Ferran Cotoner, se'n feu ressò també la premsa del moment: *El Genio de la libertad*; <<Palma>>, 12-V-1854, p. 4 i Íd; Íd, 13-V-1854, p. 3.

El mateix dia 7 Frontera rebia aquesta carta i dia 8 tornava contesta a Rullan una mica estorat davant la força que havia agafat la celebració de la festa.

(...) He visto con gusto la poesia corregida y a V[icen]te le ha tambien gustado. Yo la remito esta noche á la Imprenta Balear p[ar]a la impresion y la musica mañana se ensayará.

No podíamos creer amigo mio que la cosa tomase tanto furor pues yo que como sabes soy desconfiado no dudo yá que Soller presenciará una funcion solemnisima y que quizá no bolverémos a ver. Tengo por tanto grande empeño que vengas y mañana pienso remitirte la recomend[acio]n para tu Rector del seminario si por ti mismo no puedes conseguirlo.

Ya sabrás que viene la prima de Isabel 2ª y la comp[añ]ia de granaderos con el Cap[ita]n General.(...)

Es important en aquest punt aturar-nos i fixar-nos en que la poesia que Rullan havia compostat perquè es musiqués i que Rullan volia enviar a imprimir, aquesta impressió es fes a la *Imprenta Balear*, ja que una de les grans pol·lèmiques a l'hora de publicar l'obra que Bover escrigué un any després, i que es publicà al 1856, fou la de l'elecció d'aquesta impremta com l'encarregada de fer el treball. Així pareix que Frontera i l'Ajuntament de Sóller comptaven amb la *Imprenta Balear* per posar sobre paper alguns dels seus encàrrecs, tot i que a l'hora d'imprimir *La historia de la espugnación de Sóller* ningú es volgués atribuir l'elecció de l'impremta, ni Bover, ni Frontera.¹¹

Pero la meteorologia no acompanyà a una festa que es preveia esplèndida. Dia 12 de maig Frontera tornava a escriure a Rullan:

Querido José el tiempo no há favorecido nuestra fiesta y feria pero si mañana no llueve no faltará gente. Es necesario por lo mismo que te pongas en marcha aunque sea á pie y que hagas todo lo posible para lograrlo.

Va una recomendacion de este Rector para el canonigo Jaume. Entregalo y vente de todos modos en seguida.

Just el mateix 12 de maig a la secció <<Calendario histórico de María>> del *Diario de Palma* es recordava que: *En Sóller la fiesta de Ntra. Señora de la Victoria, en accion de gracias por la que alcanzaron sus naturales contra la invasion de los moros en 1561.*¹² I un dia després que *Hace algunos dias que vemos pasar por nuestras calles á una multitud de transeuntes que al parecer han venido ya para presenciar la feria, al par que continuamente van llegando de todas partes carruajes cargados de gente y de varios géneros, apesar de ser el tiempo lluvioso(...)* Després Rullan, que es qui escriu aquesta notícia, fa al·lusió a la poesia que havia compostat per la festa però sense anomenar-ne l'autor: *Sabemos que se ha compuesto una poesia alusiva á la victoria(...)* esta poesia debe cantarse en la iglesia, concluida la solmne procesión(...)¹³

En canvi a *El genio de la libertad*, que anava fent articles d'enfrontament a la esplendorositat de la que per exemple parlava Rullan al *Diario de Palma*, publica: *Voces.- Además de las muchas que se han cruzado en todos sentidos, estos dias, parece que la que mas ha halagado la mente de los aficionados á bullas, es la que tiende á renovar la celebrada romeria de S. Isidro, y asi es que entre los jóvenes mas adelantados, ya no es á la feria de Sóller que se vá, sino á la romeria de la victoria. ¿Qué tal? ¿Somos ó no somos?*¹⁴

11 Tot i això l'Ajuntament sollerí també treballava amb altres imprentes de Palma. En una carta escrita per Frontera dia 20 de setembre de 1854 i dirigida a Rullan li diu: *Hoy escribó a Guasp para que imprima 2.000 papeletas p[ar]a la eleccion y deseo que cuando vayas allí veas que se impriman de modo que pasado mañana viernes esten listas p[ar]a remitirme(...)* Evidentment es referia a la *Imprenta Guasp*. En una altra de dia 9 de maig de 1855, que es transcriu en aquest estudi, Frontera li diu a Rullan *Anoche remiti al impresor Gelabert la poesia o inno para que imprimiera 500 ejemplares(...)*, referit a la impremta de Pedro José Gelabert.

12 *Diario de Palma*; <<Calendario histórico de María>>, 12-V-1854, p. 4.

13 *Diario de Palma*; <<Palma>>, 13-V-1854, p. 4. L'article està datat a dia 11 de maig. Dia 14 de maig, p. 4, també al *Diario de Palma*, es publica un article similar.

14 *El genio de la libertad*; <<Palma>>, 13-V-1854, p. 4.

Finalment la festa es pogué celebrar. Dia 16 de juny Frontera torna a escriure a Rullan:

Querido José: (...) Efectivamente todos los periodicos se lucieron en la relación de las pasadas fiestas¹⁵ y hé tenido mucho cuidado en recojer todos los números que hán hablado sobre el particular, però entre ellos no encuentro la gasetilla del Genio á que aludes con el titulo de Versiones. Dime á que dia corresponde p[ar]a pedirlo á Gelabert.

Nuestros compatriocios quedarón como los palmesanos muy satisfechos y á la verdad fué una lucidissima función.(...)

Dia 21 de juny de 1854 Rullan contestava al secretari de l'Ajuntament. Una carta importantíssima perquè el prevere ja mostra una intenció clara de la necessitat de recollir per escrit la història dels fets ocorreguts al 1561 entre les tropes d'Ochiali i els sollerics.

(...) En cuanto á la gacetilla de que te hable y que no has podido encontrar se halla en el Genio n°119 perteneciente al dia 18 de Mayo ultimo.

Desearia que antes que yo pase á Soller q[ui]e creo verificado á ultimos de Julio me hubieses reunido los documentos que relativamente á la Victoria poseé D. José Trias ex-claustrado y el rector de nuestra parroquia, para sacar de ellos cuanto pueda hacer á nuestro intento cuando tratemos de escribir las glorias de nuestro suelo.(...)

L'octubre, concretament dia 6, Frontera enviava una carta a Rullan on li feia saber que la seva esposa estava malalta i havia de reposar al llit, fet que a la llarga influiria a l'ànim i a les forces del secretari, i en clau municipal que *el nuevo Ayuntamiento que tenemos, casi todos de la clase media y solamente 3 de los doce de que se compone lo han sido otras veces.* L'Ajuntament havia canviat i Frontera mostrant la seva ideologia en deia *En fin querido amigo podemos estar satisfechos de tener por fin a la cabeza de este pueblo un Ayunt[am]ient[o] que es verdadero progresista.* Sense dubte aquesta bona sintonia entre nou ajuntament i secretari havia d'anar a favor dels projectes d'aquest.

I serà dia 24 de novembre de 1854 quan trobam la primera carta entre Rullan i Frontera on s'esmenta a Joaquim Maria Bover. Frontera escriu al prevere sollerí:

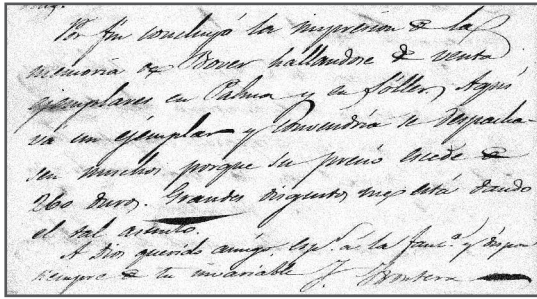
(...)Ahora que D. Joaq[ui]n M[ari]a Bover esta en Palma podriamos sacar algun provecho de sus vastos conocimientos en la historia balear por lo que respecta á la particular de Sóller. Cuando pase yo á esa pienso dar con el para que nos ayude en el proposito.(...)

Una carta que seria contestada per Rullan i Mir dia 4 de desembre:

(...)Relativamente á lo del Señor Bover considero que no seria estemporaneo y yo ya la hubiera hecho á no impedirlo mis ocupaciones, pero lo primero que deberiamos hacer es un riguroso escrutinio de nuestros archivos porque sin ello no podemos hacer otra cosa que adquirir noticias vagas é inconexas; yo en cualquier parte me halle no dejaré este trabajo de mis manos y para ello trabajo sin cesar.(...)

Però la relació entre Frontera i Rullan no sempre fou plàcida. Sense deixar de banda l'amistat que es tenien, Josep Rullan dia 31 de gener de 1855 escriu des de Palma a Frontera visiblement enfadat. Li retreu que el secretari de l'Ajuntament no l'ajuda amb les comeses amb les que ell mateix l'encoratge. Un escrit que ens recorda als que Bover també li dirigia a Frontera quan li reclamava l'enviament d'informació per completar *La historia de la espugnación de Sóller* i que transcriguerem a *Epistolari del procés d'edició de La historia de la espugnación de Sóller de Joaquim Maria Bover*.

15 Efectivament els diaris de l'època en parlaren de forma extensa i encoratjadora. Per exemple; *El genio de la libertad* en parlà a les edicions de dia 15, 16, 17 o 18 de maig. El *Diario de Palma* s'en feu ressò a les dels dies 17, 18, 21.

(...) Dejemos en paz lo pasado y hablemos del provenir que es lo que mas debe interesarnos. En todas tus cartas siempre me hablas de deseos, bien de introducir mejoras en lo que atañe á la ilustracion y ventajas de nuestro pueblo, bien de escribir comunicaciones para remitirme, bien de trabajar para adelantar la historias y otras muchas cosas que seria muy largo enumerar: y que resulta de eso? Que enciendes mi imaginacion con ideas que al

fin concluyen por ser un ensueño. ¿No valdria mas que en lugar de prometerme una comunicacion me la mandaras y que ya que tus ocupaciones no te permiten registrar el archivo principalmente las actas de ayuntamiento me permitieras el que yo lo hiciera, si es que merezco tu confianza como asi lo creo? Si hablo de que te veas con el rector para que te franquee la historia que de nuestro pueblo escribio el beneficiado Ripoll, dices que lo haras. Si te pido un tomo de las actas de ayuntamiento para poder tejer algun hilo de la historia, dices que me lo franquearás: en fin cualquier cosa te pida dices que si; mas en el resultado equivale a decir que no, de modo que he llegado a sospechar si dudas de mis sentimientos ó que no tienes suficiente confianza conmigo. No quisiera que lo que acabo de decirte lo interpretaras á sencilla: lejos de ello, te hablo asi porque creo estar autorizado para ello puesto que hablo con un amigo el que mas quiero. (...)

Desconeixem la resposta de Frontera que ben segur no es sentí gaire reconfortat en rebre la missiva del seu amic.

Dia 13 de febrer d'aquell 1855 tornam a trobar una comunicació entre els dos importantíssima per l'estudi que realitzam aquí. Josep Rullan, un altre cop des de Palma, escriu a Jordi Frontera comunicant-li la intenció d'escriure la història de la victòria dels sollerics contra les tropes d'Ochiali. Un treball que tot i aquesta intenció inicial de Rullan uns mesos més tard recauria sobre, en aquells moments el popular i admirat, Joaquim Maria Bover. D'aquesta forma Rullan i Mir es dirigia a Jordi Frontera:

*Caro amigo: aprovechando la ocasión te escribo estas dos lineas para decirte que puesto que el ayuntamiento recibió con aprecio mi humilde trabajo he concebido la idea de dedicarle otro cual será la historia de nuestra gloriosa victoria contra los moros, afin de que cuando se proporcionen las noticias de este suceso al orador del dia de la fiesta, no tenga motivo para reirse de la poca autenticidad que al parecer llevan los manuscritos, que por dios se les prestan, como lo hizo Colom y lo hara cual quier otro que no se forme cargo de las circunstancias que acompañaban al que los suscribia. Nada de todo esto estraño porque yo mismo á veces me pongo a reir al ver la sencillez con [que] está escrita una relación que me presto D. Bartolome Frontera y de que según estoy enterado se sirvio el ya dicho Colom.*¹⁶

Espero me diras tu parecer acerca de ello y si puedo contar en que me proporcionaras todos los datos que puedas encontrar para comprobar lo que ya tengo.

Parece que tu venida será ya cerca la semana Santa puesto que no creo quieras venir en tiempo de carnaval. Sea lo que fuere cuando vengas si Dios quiere nos veremos.

Tu amigo José Rullan [signat]

No tenim d'altra comunicació entre ambdós on es tracti el tema de la possibilitat que platejava Rullan

dia 13 de febrer. A partir de març d'aquell 1855, però, sí que ja hi comença haver intercanvi d'opinions, parers i tasques per preparar la festa d'aquest any. De fet, de dia 22 de març,¹⁷ tenim un borrador escrit per Frontera, sense que se n'indiqui el destinatari on expressa la importància que havia adquirit la festa:

A medida que se aproxima el dia de nuestra feria que con tanta solemnidad y concurrencia se inauguró en el pasado año y que tendrá lugar en el presente el dia 13 de Mayo, como segundo domingo del mes, vá cundiendo el entusiasmo entre los vecinos para que la fiesta de la Victoria se celebre con todo lucimiento y esplendor. El hecho glorioso para estos moradores que en aquel dia se recuerda, merece por cierto el esfuerzo y atencion con que se procura solemnizarlo y debemos por tanto esperar que será fielmente secundado por nuestra municipalidad el deseo general del vecindario.

Dia 25 de març Frontera escriu a Rullan:

Querido José: he visto publicada la comunicacion y por lo mismo estoy seguro que al recibo de esta habrás hecho la diligencia que te encargué sobre el remate de la fuente. Dame cuenta del resultado porque es necesario darnos prisa para la feria.

Hase hablado de lo que conviene hacer y el Ayunt[amient]o está conforme en colocar una inscripcion lujosa en la casa donde nació el obispo Nadal descubriendola el dia mismo de la feria. En mi concepto daria esto mucho realce á nuestro pueblo y servira tamb[ie]n mucho p[ar]a animar á esos habitantes á que nos hagan otra visita. En cuanto á la fiesta de la victoria lucida como se pueda, echando el resto con la procesion que tanto agradó el año pasado. Se há dicho de dar el sermon á un tal Berga (no le conozco) y tu podrás decirme si quedariamos lucidos con él.

Nada publiques por ahora de todo esto en el periodico, aunque conviene prepares material p[ar]a escribir y llamar la atención p[ar]a escitar la concurrencia á nuestra feria.

¿No escribes tamb[ie]n alguna poesia?

Escribeme pronto sobre lo de la fuente y dispon de tu amigo y Serv[ido]r

J. Frontera [signat]

Esp. á Pedro y á Pastor

El tema de la font, de la làpida a la casa on havia nascut el Bisbe Nadal i la de la tria de qui havia de fer el sermó del dia de la festa es tornà a tractar en la resposta que Rullan retornà a Frontera tres dies després, dia 28 de març. El fet es que la intenció de l'Ajuntament era col·locar una font a la plaça i que estàs ja llesta el dia de la fira. S'havia encarregat a Rullan que donàs la seva opinió de quin seria per a ell el tipus de font i els elements escultòrics més apropiats d'entre una partida de bocets que se li presentaren. Rullan i Mir, que en aquesta carta ja signa com a *Diacono*,¹⁸ proposa que sigui el model on hi ha l'escultura d'un nin tot i que era la més cara de totes, perquè tal i com ell diu *pues a mi modo de ver es la mas propia para una fuente y efectivamente es la que da mas golpe, si bien su precio tambien lo dá; pero en obras publicas lo mas caro es lo mas barato*. A més afegeix a la post data de la carta que *Soy de parecer que al pie de la figura se ponga esta inscripcion: A.S.M. la reyna Dna. Isabel segunda.1855*. També s'encarregaria ell de fer el text que havia de figurar a la làpida de la casa natal del Bisbe Nadal i respecte a Berga diu: *Celebro que hayas pensado en honrar mi catedralicio con el sermon de la Victoria, pues no veo que podais hechar mano de otro que mejor desempeñara el cometido, si bien no veo muy facil el que acepte el encargo á causa de la catedral*:

¹⁷ A l'encapçalament d'aquesta carta hi diu *Sóller 22 de Marzo*, sense indicar-ne l'any, però és ben segur que és de 1855.

¹⁸ A una carta de dia 9 de març de 1855 Rullan ja escrivia a Frontera: *Mis negocios siguen muy bien; pues confio ordenarme de diacono por las proximas temporadas de Pasion; con este objeto acabo de salir de los exámenes que me han ido muy bien.*

¹⁶ Fets ocorreguts un any abans, al 1854. Recordem que Rullan ja parlava al *Diario de Palma* de l'elocuencia de Colom.

con esto podría ser que se arreglase porque todo es posible en este mundo: con todo es necesario darse prisa a fin de que no nos quedemos sin orador.

Dia 25 d'abril Frontera remet una altra carta a Rullan on el posa al dia de les novetats respecte a la celebració de la fira i on li explica que la seva esposa Catalina havia estat molt malalta *hasta llegar á inspirar serios temores á los medicos*, però feia ja tres dies que estava fora de perill. Frontera explicava que *Hé pasado muchos dias sin dormir ni pasar á la oficina* fet que afectava no només a la feina del secretari sinó al seu ànim i estat general. Però l'organització de la festa no s'aturava i tornava a ser el tema principal de la comunicació entre els dos. És aquesta la primera comunicació de que disposam on es parla del simulacre com a tal:

(...) Te incluyó el numero que há acordado el Ayuntamiento publicar en los periodicos á fin de que cuides de insertarlo en el Diario de Palma lo mas pronto posible. Al mismo tiempo de salir dicho anuncio en el periodico es preciso que salga un articulo de redaccion encomiando nuestra feria para animar á esos geuges [sic] ciudadans.

El Ayuntamiento ha resuelto que haya fuegos artificiales, iluminacion y el consabido simulacro en el puerto en la tarde del lunes ademas de la funcion religiosa y procesion como el año pasado.

Amigo mio yo tengo poco humor y por lo mismo tu que ningun motivo tienes para tenerlo gastado, anima el asunto escribiendo de continuo.(...)

Dos dies després d'escriure aquesta carta tant el *Diario de Palma* com *El genio de la libertad*¹⁹ publicaven el ban del batle Josep Coll on s'anuncia la celebració de la fira per segon any i on es donen una sèrie d'indicacions pel comerç d'aquells dies però on no s'anomena en cap moment el simulacre, la gran novetat d'aquell any.

Uns dies després, des de Palma, contestava el diaca Rullan. Ho feia en una carta dia 1 de maig de 1855:

Querido amigo: recibí tu carta con el anuncio que me incluías que mandé insertar en el diario como habrás visto. Me alegro que los deseos de honrar con el debido esplendor el glorioso hecho de 1561 se haya avivado tanto en el animo de nuestros compatriotas hasta moverles a acordar al vivo por medio de un simulacro aquel memorable hecho que cubrió de gloria a nuestros mayores; pero si por una parte me enardecía el placer que me causa el menor recuerdo de mi patria, por otra me causa gran tristeza la indisposicion de tu esposa Catalina; mas espero que Dios en breve se dignara restablecer la salud.

Si tenias tiempo haz el favor de mandarme cuatro apuntes del estado actual de cosas para poder incertar comunicacion tres ó cuatro dias antes de la feria para de este modo animar a nuestros camaradas los Palmesanos. Uno de estos dias podra ser te mande una poesia por si quereis repartirla el dia de la feria.

A ver como lo haces para que yo pueda pasar á este y disfrutar de las gratas sensaciones de la fiesta religioso-popular de nuestra Victoria. Si crees lograr mi permiso no lo aguardes para ultima hora pues desearia saberlo con anticipacion.

Tu amigo José Rullan [Signat]

Dia 2 de maig *El genio de la libertad*²⁰ publicava un article on donava fe de l'entusiasme que hi havia entre els sollerics en els dies previs de la fira. A més referent al simulacre, la gran novetat d'aquell any,

19 *Diario de Palma*; <<Palma>>, 27-IV-1855, p. 2. *El genio de la Libertad*; <<Avisos oficiales>>, 27-IV-1855, p. 4. A *El genio de la libertad* de dos dies després (29-IV-1855, p. 4) es feia una ressenya a la fira lloant la gran quantitat de gent que hi havia acudit l'any anterior i les facilitats econòmiques posades per dur a terme les transaccions comercials, però es demanava *¿se atenderá, cual se debe á su comodidad y ventajas que tanto se echaron de menos el último año?*

20 *El genio de la libertad*; <<Palma>>, 2-V-1855, p. 4.

explicava que *Estaba señalada la tarde para hacer en el puerto el ensayo del simulacro con que se ha propuesto recordar el desembarco de moros, las refriegas que sucedieron y la victoria ganada por los de Sóller; pero habiendo llovido en toda la mañana, se habia ya como por precision, desistido de ello. Cesó la lluvia dadas ya las doce, y antes de una hora, vióse como por encanto acudir hácia el puerto un inmenso gentio ansioso de presenciar dicho ensayo. (...) Las gratas impresiones que experimentó este pueblo en la tarde de ayer con el indicado recuerdo hablan muy en favor de la idea del referido simulacro.*

El 3 de maig, Rullan tornava escriure a Frontera:

Caro amigo: aquí va la poesia que dije te mandaria: si quieres imprimirla te faculto para ello con tal empero que no suene mi nombre. Si la imprimes y no me hallo en Sóller en el dia de la feria, espero me reserves algunos ejemplares para mandármelos, pues deseo obsequiar a algunos amigos.

He visto la idria ó jarro que debe colocarse sobre la fuente cuya obra se halla ya muy adelantada; pero hubiera preferido que dejara de ponerse por ahora con tal que mas tarde hubiese merecido la preferencia la estatua del niño.

Desearia saber el estado de salud de tu esposa igualmente que las innovaciones que se hayan de hacer en este año en nuestra idolatrada feria.

Ya por fin me he hecho paleografo, pues empiezo a descifrar los antiguos manuscritos que sabes, en los que tengo el placer de oír hablar a nuestro benemerito Angelats; mas son tan escasos en explicarse que á veces me causa indignacion porque no hace mas que indicar hechos.

Pedro está muy interesado por saber el estado de salud de Catalina y me ha dicho te digera no descuydes escribirselo.

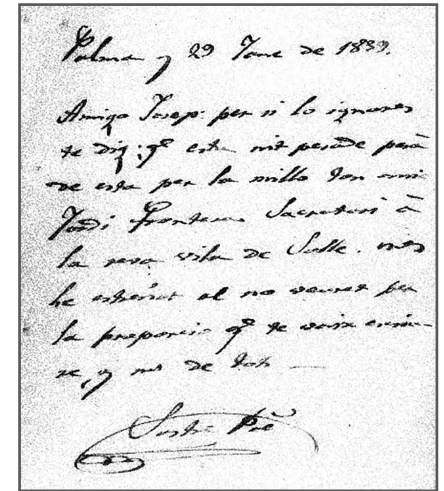
Manda á tu amigo José Rullan.

*Imno*²¹

*Á la victoria que en 1561 alcanzaron contra los moros argelinos
los moradores del pueblo de
Sóller.*

*Cantemos victoria
Ya el dia llegó,
Que Soller con gloria
Al moro venció.*

*Si con trompa sonora la fama,
Del guerrero los hechos pregona
Y sus cienas con lauro cona*

21 L'himne es publicà al *Diario de Palma*; <<Palma>>, 16-V-1855, p. 2 on també s'hi publicà una extens i detallat article dedicat a contar com havia estat la fira i on s'hi dedicà una gran part a descriure el simulacre.

*De los pueblos la fiel gratitud:
El de Soller mirar ya no puede
Por mas tiempo yacer en olvido
Aquel dia en que vió enaltecido
De sus hijos valor y virtud.*

*Era noche de Mayo florido
Parda nube los montes cubria
En el valle tan solo se oia
El trinar del veloz ruysenor:*

*Cuando aborda la hueste agarena
En las costas del placido suelo,
Que formara el benefico cielo
Escogido pensil de la flor.*

*Llega el dia y asoma brillante
En los montes el disco dorado,
Por doquiera se ve pueblo armado
Decidido á vencer ó morir:
Que mas vale yacer en el campo
Anegados en sangre cristiana
Que al antojo de gente inhumana
Bajo el hierro de esclavo gemir.*

*Ya mil moros con brazo robusto
Sus cortantes espadas blandean
Y en el aire festivos ondean
Sin temor el menguante real.
Angelats el combate provoca
Que la suerte del pueblo decida
Y la muerte antepone á la vida
Por salvarle el yugo fatal.*

*A la Virgen invoca postrado
A la vez todo el pueblo creyente,
Y le ruego con voto ferviente
Del peligro le quiera librar.
Preparado con noble denuedo
En el campo de s'Oca se envisten;
Mas en vano los moros resisten
Su menguante veran eclipsar.*

*Va por tierra teñido el turbante
Con la sangre del moro argelino,
Que burlado miraba el destino
De su patria y soberbio poder.
A las naves procura fugarse
O en las breñas salvar su bandera
Que muy pronto á las plantas tendiera
Del invicto mosen Castañer.*

*Sin bandera, sin orden, sin gefe,
Que Bisbal con su lanza matára,
Las espadas que en vano vibrára
Por el suelo esparcidas dejó.
Asi vió trastornados los planes
Que en mal hora forjó su sed de oro,
Sin pensar en volver por decoro
Vindicando el honor que perdió.*

*Salve ¡o pueblo! Que dia tan grande
Deparóte tu fausta victoria
Esa reyna inmortal de la gloria
Que incoaste en tu negra afliccion:
Y gravado en tu pecho conserva
Este dia de gozo y ventura
Consagrando á la Virgen mas Pura
Los afectos de tu corazon.*

13 Mayo de 1855

L'himne de Rullan no agradà a tothom. *El genio de la libertad*, un cop acabades les fires publicava: *Pregunta.-Puesto que de per-versos hablamos, ¿nos diria acaso el virtuoso Diario, que un tiempo fuera Constitucional, con cuantos decasilabos se quedaria aquella cosicosa himno á la Victoria de Sóller, inserto en su n° del 16, si segregasemos los plagios que en él se advierten?*²²

Tres dies després d'aquella carta, dia 6 de maig, Frontera, encara molt afectat per la malaltia de la seva esposa, contestava a Rullan:

Querido José: hoy hé recibido tu amistosa del [espai] que me há complacido.

El himno há sido muy de mi gusto como tambien del Ayuntam[ien]to que acaba de acordar su impresion para repartirlo como el pasado año.

El Señor Gobernador parece que va á venir por la feia, y segun acaban de enterarme le acompañarán algunas compañías de la Milicia Nacional. A lo visto los actuales Gobernantes no quieren ser menos que los del año pasado y van á echar el resto.

²² *El genio de la libertad*; <<Palma>>, 18-V-1855, p. 4.

Va la carta para ese Sr. Rector y como verás no está puesta la fecha para que puedas entregarla cuando mejor te parezca. No dudo que se conseguirá.

Yó, estimado amigo, en este año no tengo humor para nada en atención al estado de Catalina. Yo confío que se restablecerá pero será largo. En el día guarda cama aun y está en mejor estado que en los días anteriores. Supongo que Pedro recibió ayer carta mia. Dile que no hay mas novedad.

Mañana tendremos noticias mas recientes sobre la feria y te pondré una comunicacion.

Vente amigo mio, ya que al parecer no me será posible disfrutar las gratas sensaciones de la funcion, recojerás tu las ideas y bellos sentim[en]tos que naturalmente se desprenderán del suceso mismo.

Es siempre tu mejor amigo

Jorge [signat]

El 9 de maig, dia en que *El genio de la libertad*²³ publicava que s'esperava que molta gent de Palma es desplaçàs a Soller per la fira, Frontera tornava a escriure a Rullan:

Querido José: sin ninguna tuya á que contestar supongo recibiste mi ultima la que te incluya la carta para el Sr Rector que deseo haya producido el efecto apetecido.

Anoche remití al impresor Gelabert la poesia ó imno para que imprimiera 500 ejemplares en papel blanco y de color como el año pasado. Pudiera suceder que la carta no se haya recibido y por lo mismo te apreciaré vayas a preguntarselo á Gelabert de mi parte y si no la hubiese recibido dale una copia y que imprima sin perdida de momento los 500 ejemplares para los cuales mandaré el viernes.

Catalina desde ayer vá algo mejor pero no tengo humor ni tiempo para nada y por lo mismo no mando la comunicacion. Puedes poner dos lineas segun sepas el entusiasmo que reina entre esos palmesanos. En esta lo hay con el simulacro y han empezado á entrar yá forasteros. En la plaza habrá iluminacion, musica y fuegos artificiales. La funcion de Iglesia y procesion serán lucidas como el año ultimo. La tarde del lunes se hará el simulacro. Veremos si la concurrencia de forasteros es grande. Confío que procurarás venir.(...)

Un dia després, el 10 de maig, es publica un breu article que Rullan havia fet arribar al *Diario de Palma* un dia abans, el 9 de maig, on parla d'entusiasme, solemnitat, festa i del simulacre.²⁴ El mateix dia *El genio de la libertad* publica també un article on parla de la música de la Milícia Nacional que havia d'acudir a la fira i d'un *toro de fuego* que preparava el *polvorista* senyor Cano.²⁵

El 3 de juny de 1855 Rullan envia una comunicació a Frontera on li diu que s'ha pogut veure amb l'erudit José María Quadrado i que es mostrava entusiasmat per l'esplendor i lluidesa de com es celebraven les festes a Sóller. En aquesta mateixa carta, a la post data, Rullan fa la primera al·lusió a l'encàrrec que s'havia fet o que es volia fer a Joaquim Maria Bover per conformar una memòria, pot ser referida ja als aconteixements de 1561. Hi diu: *P.D. Quisiera saber en que ha parado la memoria que habia de escribir el Sr. Bover*. Recordem en primer lloc que el propi Rullan s'havia ofert per escriure una memòria d'aquests fets i també revisem el que ja s'explica a *Epistolari del procés d'edició de La historia de la espugnación de Sóller de Joaquim Maria Bover*²⁶ quan s'explicava que no serà fins el 10 de setembre d'aquell 1855 quan

el propi Bover, a través de Joaquim Bauçà, ofereix a la municipalitat sollerica escriure la memòria dels fets entre els sollerics i les tropes d'Ochiali.

Res sabem de la resposta, si n'hi hagué, de Frontera. Uns mesos després, i després de vàries cartes creuades entre ambdós, dia 28 de setembre Frontera escriu això a Rullan, mostra dels mals moments personals i professionals que estava vivint el secretari:

Las dimisiones de estos concejales estan á la orden del dia. A la de nuestro simpatico amigo Marques parece va á seguir la del 2º alcalde y quiza algunas mas. Veremos como salimos por fin de esta trifulga.

Yo estoy muy mal parado en todos conceptos. Se me martiriza por todos lados. Duermo muy poco pues en medio de mis atenciones ningun cuidado me tienen aquellos á quienes há dado mejor cuenta mi comportam[en]to. Padezco mucho y siempre pensando en la conven[ie]nci]a ó mejor diré necesidad de realizar el proyecto de que hablamos. Dios me ilumine y guie por el mejor camino.

És evident que ni la municipalitat ni Frontera passaven un bon moment. La inestabilitat política a l'Ajuntament,²⁷ els preparatius d'una visita que havia de realitzar el Bisbe de Mallorca a la Vall,²⁸ l'estat de salut de la seva esposa Catalina o els tràmits de la matrícula escolar del seu fill Francesc,²⁹ que en part va gestionar Josep Rullan, feien que l'ànim i la força del secretari de l'Ajuntament minvàs de forma seriosa.

Ja recordavem que havia estat dia 10 de setembre quan Bover s'ofereix per escriure la memòria dels fets de la victòria sollerica contra les tropes de la mitja lluna l'any 1561. Més de dos mesos després, dia 15 de novembre, Frontera escriu una carta a Rullan on li comunica que:

Anoche recibí el oficio del S[e]ñor Bover p[ar]a este Ay[untamien]to aceptando el encargo de la descripcion historica del suceso de 1561 y al parecer con mucho gusto. También me dirige una carta haciendo varias preguntas y asegurandome que en la memoria mencionará los pr[incip]ales sucesos historicos relativos á Soller y los varones illustres que haya contado. Es menester que sea esto lo mas completo posible y por lo mismo indicame los nombres de nuestros compatriotas que hayan sobresalido en algun ramo y de que tengas noticia. El canonigo D. Seb[astiá]n Serra antiguo Rector nuestro, en el sermon de S. Bartolome que predicó en 1852 hizo memoria de muchos. Mira si consigues algo y caso que no, ningun inconvenien]te tengo en dirigirme yo al mismo pidiendoselo.

Els dies 19 i 20 de novembre Frontera va Palma però no pot passar a veure a Rullan, per això li envia una carta el 22 on li diu:

Querido José: te soy deudor de algunas explicaciones y voy á dartelas con la franqueza que entre los dos media. Estuve en esa el dia 20 y no pude venir á verte, que por cierto lo deseaba muchísimo para hablar de la narracion historica que está escribiendo el Señor Bover. (...) creo volver el 2 de Diciembre y entonces compensaremos, si Dios quiere, lo de esta vez.

²⁷ Ja diu Josep Rullan en una carta dirigida a Frontera des de Palma dia 26 de setembre de 1855: *Algunos dias hace que te escribi dandote cuenta de los encargos con que me honraste en la que me escribiste; mas no he tenido contestacion: supongo será causa que no te lo han permitido tus ocupaciones, que en este tiempo progresista se iran acrecentando sobre manera.* I en una carta que Frontera envia des de Sóller a Rullan dia 10 d'octubre ho segueix demostrant. En un fragmente li diu: *Nuestras cosas (publicas) van muy mal. El dimisionario Alcalde de cada dia se compra disgustos porque le alcanzan muchos desaciertos que sin embargo no le sirven de enmienda. Aprovecho todas las ocasiones p[ar]a prevenirle pero una mano mas poderosa le guia. Ya hablaremos. Lo siento mucho.* I en una comunicació del mateix Frontera a Rullan escrita el 15 de novembre de 1856 li escriu una expressió que defineix perfectament l'estat en que es trobava, tot i que en aquell moment pareix que alguns assumptes s'anaven arreglant. Frontera escriu: *pero como es tan exacto aquel adagio vulgar de qui está llogat no seu com vol(...).*

²⁸ Josep Rullan a la carta dirigida a Frontera des de Palma dia 26 de setembre de 1855 li diu al respecte: *Nada mas se me ofrece de particular, sino que estos dias que tendreis á su Il[ustris]ma pongais agua al surtidor.*

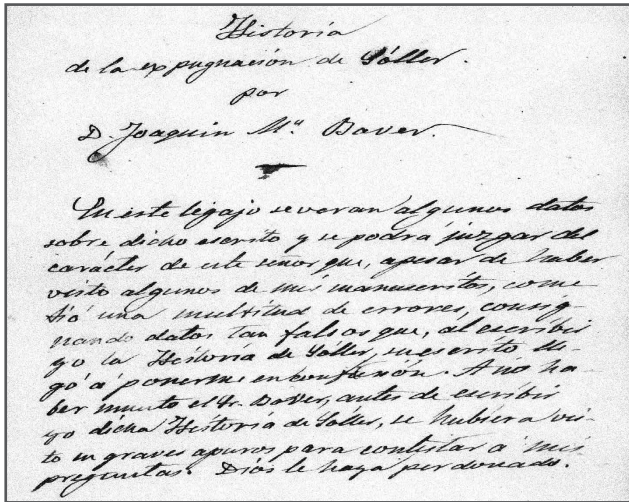
²⁹ Al 1858 el seu fill Francesc tenia 14 anys i manifestava ja grans desitjos de seguir la carrera eclesiàstica i d'entrar al seminari conciliar. A una carta que signa Frontera dia 15 d'agost d'aquell mateix 1858 hi diu: *Creo que mi hijo entrará en el Seminario el proximo Octubre. Lo decido porque ademas de suplir carmelo repetida y encarecidam[en]te conozco que por su natural apocado y su tendencia al retiro puede tal vez ser mas apto p[ar]a la carrera.*

²³ *El genio de la libertad*; <<Palma>>, 9-V-1855, p. 4.

²⁴ *Diario de Palma*; <<Palma>>, 10-V-1855, p. 2.

²⁵ *El genio de la libertad*; <<Palma>>, 10-V-1855, p. 4. El *Diario de Palma*; <<Gacetilla>>, 12-V-1855, p. 2, també es feia ressò de la participació de la música de la Milícia Nacional. I *El genio de la libertad*; <<Palma>>, 13-V-1855, p. 4. ho tornava a ressenyar.

²⁶ TOMÀS RAMIS, Pau: Op. Cit. Pàgines 231 i 232.

Rullan per poder portar a terme aquesta tasca.

Josep Rullan contestava a les dues cartes de Frontera dia 28 de novembre de 1855. Es disculpava per no haver pogut contestar abans dient-li que *tenia que preparar-me para examinar-me de presbitero el dia 26 pasado, de cuyo examen he salido como deseaba. En su consecuencia sera verdadera en parte la noticia que me das en tu ultima relativamente á mi carrera.*³¹ Referent a l'encarrec que li havia fet el secretari per aportar informació sobre els fets destacats o personatges il·lustres per ajudar a Bover, Rullan escriu:

Las noticias que tengo recogidas relativamente á los hechos particulares ó privados de nuestros antepasados son muy escasas, sin embargo tengo algunas que dudo mucho haya visto el Sr. de Bover, tal es la de que el diccionario mallorquin publicado por Figuera fué compuesto por un tal Mayol franciscano compatriota nuestro, con cuyo titulo corre tambien una pequeña retórica impresa en latin; pero como ignoro si bover las tiene ya y en este caso mi trabajo seria en vano, cuando el tiempo que me resta de aqui á Navidad lo necesito mucho, lo mejor será que cuando vengas vayámos á verle y entonces acordes le apuntaré lo que el ignore de ellos.(...) Con todo si te urge contestar a Bover antes de pasar tu á Palma dilo y vere si arreglo alguna cosa.

Finalment les moltes ocupacions de Rullan no impediren que Frontera dia 20 de desembre enviàs una carta³² a Bover on se'l convidava a parlar amb el prevere solleric per tal que l'ajudàs a completar notícies o aportar informacions.

Muy Sr. mio: respecto que hasta ultimos del actual no me es posible pasar á esa y cerrar definitivamente el contrato con el impresor, creyendo que mi amigo y compatriota D. José Rullan podrá suministrarle varias de las noticias que me pidió p[ar]a concluir la memoria y buscar los datos y noticias que acaso falten en la proxima venida á esta villa, me tomo la libertad de encargarle visite á V. para que si lo tiene á bien le entere V. de todo, como si fuera el que con el mayor gusto se repite suyo affo S.S.Q.B.S.M.

Jorge Frontera [signat]

30 TOMÀS RAMIS, Pau: Op. Cit. Pàgina 234.

31 A la carta que li havia escrit Frontera dia 22 de novembre es despedia dient-li: *Confio que por Navidad ascenderás á Sacerdote y que con ello no tendrá aun termino tu carrera.*

32 Biblioteca Bartomeu March Servera. Sig. Mss 4°-8(4). Carta transcrita a TOMÀS RAMIS, Pau: Op. Cit. Pàgina 235

El mateix 20 de desembre Frontera també escrivia a Rullan:³³

*Querido José: fatigadísimo hasta el punto de no poder mas, he puesto la adjunta p[ar]a Bover á fin de que le visites y oigas la memoria que creo te leerá enterandote de las noticias que le faltan p[ar]a durante los dias que estarás aquí ocuparte en su busca. Como sé que vives con ello debo procurarte medios. Nada debo advertirte porque no lo necesitas en cuanto á las muchas preguntas que debes hacer al Sr. Bover sobre los p[ri]ncipales pasajes que la memoria contiene. Solo si desearia, si lo conceptuas acertado, que la tal memoria tuviese destinado un capitulo á la descripcion de la celebre fiesta de 1854 con las noticias que podemos proporcionarle y cuanto publicaron entonces los periodicos hay suficiente.*³⁴ (...)

Tot i això, dia 9 de gener de 1856, Rullan comunica a Frontera que:

*Mañana creo partir p[ar]a Esporlas. En cuanto á nuestros asuntos todo está corriente excepto lo de Bover á quien no he podido hablar aun, pero confio hablarle en breve. Descuyde pedirte las notas que debia entregarle aunque confio que se las mandarás pronto.*³⁵ Fins que dia 6 Frontera li comunica a Rullan que: *Si bien no he pasado aun a Palma, queda todo arreglado con el Sr Bover y Ayunt[amien]to p[ar]a la impresion de su memoria que está ejecutando a toda prisa la Imprenta Balear, contra lo que sabes hubiera yo deseado y hasta el mismo Sr. Bover; pero no habiendonos puesto antes de acuerdo una influencia extraña logró con ningun trabajo el que asi sucediese; Lo que son las cosas!*

Mentre tant Bover tan per la qüestió de l'elecció de la *Imprenta Balear* com a encarregada d'editar el llibre,³⁶ i que ja comentava Frontera, com per no rebre encara la visita de Rullan, ni part de la documentació que havia demanat al secretari Frontera, mostrava, mostra ja evidents signes de nerviosisme i ennuig. I no serà fins a la carta que envia el prevere Rullan, ja des d'Esporles, a Frontera dia 21 de febrer de 1856 quan li comunica que ja s'ha vist amb Joaquim Maria Bover i per la que sabem també que prèvia a la visita li havia enviat ja informació relativa a èpoques recents extreta de les actes municipals de l'Ajuntament:

Como estos dias pasados estuve en Palma, me vi con el Sr. Bover que ya me enseñó varios pliegos impresos sobre la memoria de nuestro glorioso hecho de armas. Espero que luego esté impreso haras que llegue uno á mis manos. Segun vi le sirvieron de mucho los apuntes que le facilite sobre esta villa sacados de las actas contemporaneas. Sentí mucho que no pudieses cumplir tus deseos sobre esto: que hemos de hacer sino tomarlo con paciencia?

Aquesta carta de Rullan no fou contestada per Frontera fins casi un mes després: Dia 22 de març, des de Sóller, li escriu:

Mi estimado amigo: en mi poder tu afectuosa de 21 del pasado que no he contestado mas pronto porque desde entonces he faltado 8 dias de Sóller, los cuales paré en Palma, Llummayor, Felanitx, Campos y otros pueblos(...)

La impresion de la memoria de Bover esta ya muy adelantada y creo que agradará en general á estos vecinos poco acostumbrados como se hallan á tener entre manos escritos laudatorios de su patria. Sera, no lo dudo, un paso muy avanzado para que este pueblo adquiera mayor nombradía y Dios quiera que á su publicación sucedan hechos que justifiquen el honroso juicio que en ella se forma del valeroso comp[ortamien]to y piedad de nuestros mayores(...)

Nada de part[icula]r, aun no sabemos quien predicará por la victoria. Harias caso tu de hacer este sermon. Dimelo francamente.

33 A l'encapçalament d'aquesta carta hi diu *Soller 20 Dbre*, sense indicar-ne l'any, però és ben segur que és de 1855.

34 La crònica de la festa de 1854 està recollida al llibre de Bover a les pàgines 201 i 202 sense que l'autor li dedicàs un capítol tal i com desitjava Frontera.

35 Aquesta carta ja està signada com a prevere; *José Rullan pro.*

36 Podeu consultar la polèmica sorgida al respecte a TOMÀS RAMIS, Pau: Op. Cit. Pàgines 239 i 240.

Mentre tant els diaris de l'època es feien ressò de la tasca que havia emprès Bover. Al *Diario de Palma* es recollia una notícia publicada al *Palmesano*: *En una correspondencia de Sóller que trae el mismo periódico vemos que el escritor mallorquín D. Joaquin María Bover, está escribiendo por encargo de aquel Ayuntamiento una memoria sobre la victoria que en 1561 alcanzaron los moradores de aquel pueblo contra los piratas argelinos.*³⁷

Dia 25 d'abril d'aquell 1856 Frontera escriu³⁸ a Rullan per comunicar-li que el seu cunyat Pedro, bon amic de Rullan, havia mort *de un ataque fulminante de vomito* als catorce dies d'haver arribat a La Havana i entre d'altres qüestions, pel que fa a la memòria de Bover, li indica que:

La memoria del Sr. Bover está á punto de concluir pero me ha trahido grandes disgustos de que aun no estas libre. Nos acercamos a la feria y se há resuelto que tambien este año tengamos una funcion lucida, que se repita el simulacro del puerto, baile publico en la plaza, fuegos etc etc. Dicen que con motivo de ser tres dias de fiesta va á venir mucha gente de Palma y pueblos de la Isla. Venga barullo y salga como se pueda. Si bien me hallo atareado en grande y no me dejan los disgustos tengo la ventaja este año de que todos estamos buenos en casa, de cuya situacion comparada con la del año ult[im]o estoy muy satisfecho. Supongo que en aquellos dias estarás en vacaciones y vendrás á disfrutar de todas estas cosas.

El sermon lo dirá D. José Trias Blay comp[atr]ic[i]o nuestro.

Dicen que viene Garrigó con acompañamiento.

Las obras del Borne se adelantan y creo que para la feria estarán concluidas.

Conviene dar el grito de alarma en los periodicos para que las gentes se animen á visitarnos diciendoles que hasta podrán ver en Sóller ademas de lo dicho un gran buey con las patas arriba.

Trabajemos los dos cada uno por su cuenta y mas de dos tendrán seguram[en]te que agradecer nos sin saberlo algunas coranta horas. Todo aprovecha en sabiendo sacar partido.

Conocerás que voy muy deprisa y no esta en mi mano remediarlo porque me sitian á todas horas y en todas partes.

Conviene me escribas pronto para saber si has recibido la presente y descansar en cuanto á lo que te atañe. (...)

Rullan degué contestar-li tot just rebé la carta. Dos dies després, el 27, Rullan li escriu; *Considero el dolor que dicha muerte te habrá causado apesar de los disgustos que tenias percibidos; mas ya no nos queda mas remedio que perdonar y rogar por su alma.* A més comunica a Frontera que enguany, i degut a les seves obligacions poc divertides, no podrà assistir a la fira: *Hasta el presente tan solo habia suspirado para verme libre de un superior inflexible, para poder asistir a la feria sin tener que valerme de tramasy este es el primer año que no podre asistir á ella á pesar de mi libertad. El motivo es porque se incluyen una multitud de dias con obligacion de oír misa y amas como sabes estoy predicando las siete palabras á estos sencillos moradores y es una tarea que segun costumbre no puede alterarse, de modo que el dia de la feria tendré que predicar por la tarde y al dia siguiente por la mañana y tarde: mira si podré divertirme. Sin embargo mas de una vez estare en Soller con mis pensamientos.* A més afegia a la mateixa carta: *Espero que tres ó cuatro dias antes de la feria haras de escribirme alguna cosa para meter bulla que seguramente no faltará, ni menos alguno que maldiga la hora en que los moros pensaron en venir á saquear á Soller y por [...] mil que bendigan el pensamiento del establecimiento de la feria para celebrar tan glorioso aniversario. Igualmente te estimare que al dia siguiente de la feria me digas las innovaciones que se hayan hecho ó en lo que te permitiran tus ocupaciones decirme alguna cosa para poder cumplir con mi encargo y salir del compromiso que sabes tengo*

37 *Diario de Palma*; <<Revista de periódicos de Palma>>, 17-IV-1856, p. 4.

38 A l'encapçalament d'aquesta carta hi diu *Sóller 25 de Abril*, sense indicar-ne l'any, però és ben segur que és de 1856.

contraido. En este año no es facil haya poesia porque mis musas aburridas se han fugado al Parnaso.

El 2 de maig al *Diario de Palma*³⁹ es publicà el ban signat pel segon batle Francesc Serra, fent anunci públic de les festes de la victòria i dia 6 el prevere confirmava a Frontera la seva no assistència a la fira: *Caro amigo: De ninguna manera me es dado pasar a esta para presenciar la feria apesar de hallarme comprometido con los Sr. de casa de Fortuny; en mi falta pasa aqui mi hermana Antonia para arreglar lo que hiciese falta(...)*

Dia 17 de maig al *Diario de Palma*⁴⁰ i el 20 a *El genio de la libertad*⁴¹ es publicaren detallades cròniques de les festes i del simulacre i tot i que Rullan no havia pogut assistir-hi n'estava ben informat de tot el que aquell any havia passat a la fira. Frontera li escrivia una carta dia 25 de maig, poc després que haguessin acabat el actes festius:

Mi estimado amigo: por haber leído el comun amigo Antº Pastor la estensa carta que te dirigió despues de n[ue]s]tra feria, no te remití una detallada descripción de cuanto sucedió en aquellos dias respecto de que no hubiera sido mas que un trabajo excusado. (...)

Habrás hecho cargo de cuanto sucedió en n[ue]s]tra feria y estoy cierto habrás sentido cual yo el no estar presente.

Després de tractar varis temes més Frontera conclou la carta i ho fa amb una reflexió que per ventura és la més important o la més significativa que fins ara hem transcrit referent a l'obra de Bover i que a més connecta amb tot allò que es va explicar a l'estudi *Epistolari del procés d'edició de La historia de la espugnación de Sóller de Joaquim Maria Bover* publicat durant les Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx de l'any passat:

Por fin concluyó la impresion de la memoria de Bover hallandose de venta ejemplares en Palma y Sóller. Aquí va un ejemplar y convendrá se despachasen muchos porque su precio escede de 260 duros. Grandes disgustos me está dando el tal asunto.

Dia 27 de maig el *Diario de Palma* es feia ressò d'un escrit que havia aparegut al diari *Palmesano* on s'havia publicat un *elogio del cuaderno que acaba de publicar el Sr. Bover, titulado: Historia de la espugnación de Sóller Etc.*⁴²

A partir d'aquí algunes referències més a la fira en l'epistolari Rullan-Frontera de les que en recollirem també algunes. Dia 23 de març de 1857 Rullan, que ja signa com a prevere i vicari, escriu a Frontera que *En este año espero ver la Feria, pues tengo proyectado venir con el medico⁴³ de este lugar y su Sra esposa.* L'11 d'abril Frontera li torna contesta: *De nuestra feria nada puedo asegurarte hoy mas que el orador será el cura parroco de Alaró. Parece que se trata de repetir el simulacro, fiesta de Iglesia, procesion etc y creo hemos llegado á la oportunidad de avivar el asunto.*

Dia 22 de febrer de 1858 Rullan tornava a escriure des d'Esporles a Frontera. En aquesta ocasió, i a la post data de la carta, li translladava una notícia soprenent, fruit sense dubte, de les seves investigacions: *Deseo venir para cambiar los libros que sabes y continuar mi trabajo. No quiero provarte de que sepas que la victoria de 1561 no fué la última que alcanzaron nuestros padres, pues en 1620 recha[z]aron con su valor a 77 buques que intentaban desembarcar en el puerto. ¡Quanto hay que saber aun de nuestra historia! El 3 de maig Rullan comunicava que aquell any, 1858, no seria a Sóller durant la fira: *Como te digo no pasaré éste año a disfrutar de la feria porque mis ocupaciones no me lo permiten, por lo que espero una reseña para**

39 *Diario de Palma*; <<Anuncios oficiales>>, 2-V-1856, p. 3. També es publica, entre d'altres, a *El genio de la libertad*; 2-V-1856, p. 4.

40 *Diario de Palma*; <<Palma>>, 17-V-1856, p. 2-3.

41 *El genio de la libertad*; <<Palma>>, 20-V-1856, p. 3-4.

42 *Diario de Palma*; <<Revista de periódicos de Palma>>, 27-V-1856, p. 4.

43 Es refereix a Mateu Vidal, metge d'Esporles.

dar á nuestros admiradores, que no habran podido verla, una idea de lo que ha pasado. Dia 13 de maig Frontera constesta a la carta de Rullan: Nuestra feria há estado brillante en cuanto a fiestas y concurrencia. Hemos repetido el simulacro que de cada año mas escita el entusiasmo de vecinos y forasteros. Há asistido la musica y una comp[añ]ia del reg[imien]to de Asturias y la funcion de iglesia procesion [...] ha estado brillante como en los años anteriores, con la adiccion de asistir 5 juvenes, hombres ya, figurando por su traje el baile y antiguos jurados de Sóller. En el Genio pienso dar la reseña.

L'intercanvi epistolar entre Frontera i Rullan, com a bons amics que eren havia anat i anà més enllà dels temes relacionats amb la fira, el simulacre o la redacció del llibre de Bover. Però s'aturà quan Rullan rebé la devastadora notícia de la mort de Frontera. Ben segur li arribà per diverses vies i a través de diferents persones. Rullan era a Esporles, on exercia el seu ministeri, i dia 30 de gener de 1859 el seu germà Salvador li envia una carta des de Sóller, on entre d'altres coses, li conta que:

Apreciado hermano con sentimiento de mi corazon te mando adecir que tu apreciado amigo Jorge Frontera es muerto murio ayer y hoy le an echo el entierro y aora se mueren muchos en Soller el secretario amuerto de la rosa escarlatina y li a durado dos o tres dias y hoy ase ocho dias que yo lo vi ala iglesia (...)

Un dia abans des de Palma, un prevere amic de llinatge Sastre ja li havia escrit aquesta nota:

Amigo Josep: per si lo ignores te dig q[u]e esta nit pesada pasà de esta per la millor ton amic Jordi Frontera Secretari á la seva vila de Solle. (...)

Podem suposar com va rebre la notícia Josep Rullan. La mort d'un amic tan proper, el seu millor amic com ambdós es deien a algunes cartes. Sóller perdia un treballador pel progrés de la vila que havia dedicat esforços i sacrificis pel bé de la Vall, Josep Rullan perdia un amic. Anys després el prevere Rullan en servaria la memòria. El secretari Frontera, el seu amic, no passaria ja mai a l'esfera de l'anonimat. A una nota manuscrita de Rullan conservada dins el mateix arxiu on hem consultat tots els documents transcrits s'hi recullen *Personas que mercen ocupar un puesto en la biografia social* on es recullen les biografies d'aquells que Rullan considerava que havien tengut un paper destacat en el desenvolupament de Sóller, entre ells, i el primer de tots, Jordi Frontera, del que escrivia:

Don Jorge Frontera. - Puñal. De esta persona tengo escrito ya una biografia pero necesita ampliar. Fue secretario del Ayuntamiento y promovedor del progreso de Sóller. Fué fundador de las escolapias é iniciador de muchas de las mejoras que se han realizado en nuestros días del Ferrocarril en Palma que se levanto por primera vez influyo y logro que la linea pasase por Buñola á fin de asercar el carril a Sóller pero al levantarse el segundo plano se formo el proyecto actual que va directamente á Santa Maria.

Efectivament, Josep Rullan havia escrit una biografia del seu amic. Pot ser siguiu la que es publicà posteriorment en el llibre pòstum del propi Rullan *Historia del establecimiento de las escolapias en Sóller y de su progreso*, publicat a l'any 1923-24 per l'impremta de J. Marquès Arbona on dedica 13 pàgines⁴⁴ a relatar els fets més importants de la vida de Frontera.

Jordi Frontera Vaquer, de malnom Punyal, havia nascut el 6 de desembre de 1822, per tant només tenia 37 anys quan la mort el sorprengué. Al 1836 havia entrat com a escriptor del secretari de l'Ajuntament Jaume Mayol, al 1843 fou anomenat substituït d'aquest quan faltàs per obligacions o malaltia i poc després Mayol li cedí el lloc definitivament.

Rullan en aquesta biografia li dedica qualificatius o frases com: *el más digno de figurar entre los de los hijos beneméritos se su patria(...). El amor a su país era la pasión dominante de Frontera, y el deseo de verle*

progresar en moral, instrucción, agricultura, industria y comercio(...). Era de carácter tan simpático y amable, que raras personas de consideración visitaron el pueblo de Sóller sin honrarse de trabar amistosas relaciones con él al despedirse(...). Su abnegación y humildad(...). Modesto en exceso, se ofendia de oír sus propias alabanzas por justas y motivadas que fuesen(...). Severo en el cumplimiento de sus deberes como católico, como padre y como empleado(...). podemos demostrar con datos irrefutables que no hay obra moderna ni mejora de las que tanto embellecen al pueblo que directa o indirectamente no fuera promovida o fomentada por él, circunstancia que tanto enaltece y corona el timbre de sus virtudes, formando el mejor elogio de su persona, cuyo nombre registrará la historia de Sóller entre los hijos predilectos de su patria.

Anomena diversos projectes que Rullan atribueix al propi Frontera i a les ganes d'aquest de portar el progrés a Sóller; la construcció d'un nou moll, la col·locació del far a la Punta Grossa i construcció del de la Punta de la Creu, la conclusió de la carretera de Palma, l'obertura d'una altra des de Deià a Sóller i Fornalutx, la formació d'un plànol general estadístic i iconogràfic de la vila, alineació i eixample de carrers, rectificació de camins, explotació d'aigües per regar, conducció de la font de s'Ullet per abastiment públic, embelliment de les places i fonts públiques, establiment d'enllumenat, serenos, fondes o diligència, la rebaixa dels drets de la taronja a França, la concessió d'un mercat setmanal i una fira que coincidís amb la commemoració de la Victòria de l'any 1561. Foment de les escoles d'adults, de música i de dibuix, fomentar una educació real i sòlida de la dona com a part integrant i important de la societat... i moltíssims més projectes de tota índole que Rullan recull en aquesta breu però intensa i sentida biografia.

Del seu funeral, mostra popular de l'estima que Sóller li professava, escrivia:

Sus funerales fueron la ovación más completa y el testimonio más elocuente del aprecio que su conducta le había grangeado, y si su gloria pudo dejar de brillar un momento por haber salido tan mal parados como los suyos los intereses de algunos particulares, a consecuencia de una muerte casi repentina y la malicia de manos codiciosas, no tardó la evidencia de los hechos en restituir la luz de la verdad a la aureola de su honradez e integridad, que nunca pudieron doblar sus mismos detractores.

I tampoc no hi faltaren unes paraules que tactaven el tema que en aquesta comunicació i amb la que hem anomenat de les passades Jornades d'estudis locals hem espipellart, estudiat i analitzat.

Conocedor profundo del corazón humano, comprendía que sin religión fuera ilusorio el progreso que buscaba para su patria, y esto le hacía tomar una parte muy activa en la solemnización de las fiestas religioso-populares de los patronos y conmemoración de la Victoria, a cuya influencia recobraron su antiguo esplendor, que tanto ha menguado ya desde su muerte.

I a un moment determinat, Rullan, es demana: *¿Que diria si viera todo esto?* referint-se als temps que Frontera no havia pogut viure. Rullan mateix contesta:

Diria que temía ya esos y aun mayores males de la falta de moralidad y sentimiento religioso en la educación de la niñez, y gustoso bajaría segunda vez al sepulcro para no ver tamaña profanación y desorden de su patria.

⁴⁴ Rullan i Mir, Josep: *Historia del establecimiento de las escolapias en Sóller y de su progreso*. Imp. J. Marquès Arbona, 1923-24, pàgs. 18-30.

Maria Eugènia Jaume Esteva

Esclaus per a fortificar Mallorca. El Llatzaret de Sóller (1936-1940)

Resum

Amb l'esclat de la Guerra Civil Espanyola en el mes de juliol de 1936 i el progressiu avanç de les tropes insurgents van esdevenir amb una forta repressió contra el bàndol republicà. D'aquesta manera van sorgir diferents tipologies de llocs de reclusió, entre ells els Camps de Treball (Camps de Concentració) del Franquisme amb la finalitat d'adoctrinar aquells d'ideologia diferent de la del nou dictador i de buidar les presons. El Llatzaret de Sóller fou una de les primeres infraestructures que es van obrir a Mallorca, en el mes de desembre del 1936, i tot i que en el començament només acollí presoners procedents de Mallorca (el fort d'Illetes) posteriorment hi instal·laren presoners procedents de les captures d'alta mar.

1. Introducció

Entre 1936 i 1941 a Mallorca es van anar obrint de forma progressiva un nombre significatiu de Camps de Concentració, també anomenats Camps de Treball. Aquestes infraestructures, sorgides arran de la Guerra Civil, tenien la finalitat d'albergar presoners governatius i presoners de guerra que havien estat empresonats al transcurs del període bèl·lic o en els anys que el van seguir.

La Guerra Civil a Mallorca es va viure de la mateixa manera que en aquells llocs on es va secundar el Cop d'Estat de forma immediata. A Mallorca no hi va haver guerra, més que guerra hi va haver repressió. A l'illa només es consideren vint dies de Guerra en el moment que les tropes del Capità Bayo van desembarcar a l'est i van formar un front de batalla a la zona. Per tant, l'únic conflicte armat que trobem a la zona balear està situat a Porto Cristo, Son Servera, Sa Coma i Son Carrió.

A partir del Cop d'Estat es va establir una forta repressió sistemàtica a Mallorca amb molts assassinats, persecucions i empresonaments. Tot això va provocar que les presons, locals i provincials de cada cop fossin més plenes i es desbordessin, donant lloc a tretes, la implantació de noves presons (provincials) i el sorgiment de noves infraestructures de repressió.

2. Els Camps de Concentració o Camps de Treball a Mallorca

En el mes de desembre de 1936 es van anar obrint de forma progressiva els primers Camps de Concentració de Mallorca amb dues finalitats específiques: en primer lloc buidar les presons que, després dels

primers mesos de guerra, havien quedat totalment plenes, i, en segon lloc adoctrinar a aquells individus que havien restat al costat de la república i dins els seus governs en el període anterior a la guerra.

Quan parlem de Camps de Presoners a Mallorca no parlem d'infraestructures similars a les que es poden visitar a Alemanya. Lluny d'això a l'illa trobem campaments assentats en possessions com és el cas de Son'Amoixa de Manacor, d'altres amb barracots de fusta desmuntables que en posterioritat eren reutilitzats en altres campaments, com n'és el cas del campament situat al Mal Pas, a la Victòria d'Alcúdia que va obrir en el 1938 i, d'altres com el cas de Sóller situat en infraestructures diverses que per la seva situació eren idònies per poder aïllar aquests personers. Aquest últim fou un dels primers en obrir les seves portes el 17 de desembre de 1936 quan hi van entrar 52 presoners¹. Habitualment aquests edificis de reclutament es trobaven a llocs remots, allunyats dels nuclis de població i pròxims als litorals.

La finalitat del sorgiment d'aquestes infraestructures era la millora i la construcció d'una línia viària al voltant mallorquí. Francisco Franco havia estat Cap Militar de Mallorca i coneixia de la deficiència que hi havia en carreteres i camins que unien el litoral mallorquí atès que només trobàvem camins de ferradura utilitzats per la pagesia o per senyors per arribar a les seves pròpies finques. Per tant, una de les finalitats de les construccions era organitzar una línia viària per agilitzar els camins al voltant de Mallorca, sobretot, per poder comunicar-se ràpidament amb cas d'atac, com havia passat amb el desembarcament de les tropes republicanes l'agost de 1936.

Ara bé, si agafem el mapa de l'illa, trobem una gran diferenciació entre els campaments que es situen a la zona nord de l'illa amb aquells que es troben al sud. El primer que cal tenir en compte és que morfològicament no s'assembla el terreny, la zona nord són penya-segats de roca molt dura, amb camins que generalment van haver de ser oberts de zero i, per tant, una zona de difícil tractament. Doncs, aquí, hi anaven a parar els presoners de guerra i aquells amb un recàrrec més gran. Per altra banda, el sud, de marès, amb carreteres amb una dificultat menor, més a prop dels pobles, generalment hi anaven els presoners governnats. Però, tot i això, es ven donar molts de moviments de presoners entre els camps.

En altres termes cal diferenciar dues tipologies de batallons que restaren a l'illa entre 1936 i 1942. Amb la creació de la Inspecció de Camps de Presoners de Guerra (ICCP) de la que se'n va anomenar cap al Coronel Luís Marín Pinilla² el 13 de juliol de 1937 van sorgir els primers Batallons de Treball (B.B.T.T.) on s'hi establien grups d'homes per a treball forçat *“en los Campos de Concentración trabajarán todos, mano con mano, sin distinción de castas. El rico al lado del pobre, el dirigente al lado del dirigido. Los que pretendían destruir nuestra patria no tendrán más remedio que ayudar a reconstruirla con su esfuerzo personal”*³. *O també per José Emilio Díez “organizarán campos de concentración con los elementos perturbadores, que emplearán en trabajos públicos, separados de la población”*⁴. En aquests primers hi eren designats els presos de guerra o polítics que havien fet el servei militar durant la Segona República i que es veuen obligats a repetir-lo sense accés a les armes. A Mallorca, aquests foren els encarregats de portar a terme la construcció de la línia de carreteres i vàries construccions comunicatives més, com per exemple una línia ferroviària, un aeròdrom i una base naval, aquesta darrera al Port de Sóller. Els Batallons de Treball foren dissolts al cap de poc temps d'acabar la Guerra Civil, a mitjans de 1940.

En el transcurs del mateix any van aparèixer els Batallons Disciplinaris de Soldats Treballadors (B.D.S.T.). Aquests ja no depenien de la ICCP, la qual va ser dissolta, i començaren a formar part del Ministeri de l'Exèrcit, i es va crear la Prefectura dels Camps de Concentració i Batallons Disciplinaris. A Mallorca van arribar els Batallons núm. 35 i núm. 39, i es van dedicar ja a la construcció d'una línia de defensa, els nius de metralladora i, tot i que ja en menys freqüència, de carreteres, tot i que aquestes ja eren

1 AMIB, Caixa 1028

2 Boletín Oficial del Estado, núm. 258, any 1937.

3 MASSOT, 1991 a GINARD, 1991 *Centres de reclusió a la Mallorca en Guerra, Randa*, núm. 28. Curial Edicions Catalanes, S.A. Barcelona, pàg. 48

4 Ídem.

amb finalitat d'establir bateries antiaèries. Aquest canvi es produeix arran de l'esclat de la Segona Guerra Mundial en el setembre de 1939 quan, degut el posicionament del règim franquista al costat dels països de l'eix, es va desfermar una forta amenaça d'atac per part dels països aliats, i per evitar una sorpresa emprenen la decisió de la construcció d'aquestes petites infraestructures defensives. Ara bé, en el 1942, amb els canvis de domini de la Guerra Total, baixa aquesta amenaça, els Batallons són dissolts i totes aquestes construccions abandonades sense ser mai utilitzades.

3. El Llatzaret (Port de Sóller)

Situat a la vora de la mar, aquesta infraestructura atorgava una nova situació als diferents Camps de Concentració que s'anaven obrint progressivament arreu de Mallorca, especialment al sud. Aquest tenia una situació diferent atès que no era una possessió (Banys de Sant Joan de Campos) o un recull de tendes de campanya, com Regana a Lluchmanjor, enmig d'un terreny. Aquest campament s'assentava en un llatzaret que havia estat construït amb la finalitat de posar en quarantena als individus que arriba en vaixell a la localitat per evitar epidèmies.

A l'esquerra del lector, el Llatzaret, imatge de principi del segle XX, cedida per Antoni Quetglas. A la dreta imatge actual.

Aquest edifici fou dissenyat per Rafel Bernat i posat a decisió de la Comissió el 23 de gener de 1815. Els terrenys van ser cedits directament per Joana Vidal i les seves obres foren iniciades l'any 1819⁵. En el moment que es va construir era un edifici de 1.013 m² format per un tancat de parets altes amb tres separacions que comunicaven amb la mar. Al seu interior estava format per un edifici de dues plantes. Ara bé, Pons i Bestard⁶, en les seves memòries ens emfatitza que la infraestructura tenia quatre plantes en el moment que hi havia els presoners, per tant, això ens fa pensar amb la possibilitat d'obra a l'edifici per poder albergar un nombre major de reclutes.

En el moment que es va posar en marxa com a campament, l'edifici, d'una sola nau, comptava amb enllumenament a base de fanals de gasolina i oli al seu interior, no tenia d'aigua, aquesta havia de ser transportada des de Sóller, de la mateixa manera, que el telèfon més pròxim també es trobava al poble. Pel que fa al seu exterior, tenia un enllumenament elèctric, una paret que feia la funció de tanca, una cantina i una capacitat per a 220 presoners -quan va obrir, el 17 de desembre de 1936, només n'hi van traslladar un total de 56-⁷. Pel que fa al seu destacament anava a càrrec d'un Comandant Militar del Camp, els auxiliars: Anto-

5 RÚLLAN Y MIR, José. (1876). "Historia de Sóller, en relación con la general de Mallorca". Palma. Imprenta de Felipe Guasp y Vicens. Pàg. 84.

6 PONS BESTARD, Josep. (1990). Memòria de Mallorca 1936. Palma. El Tall. N.p.

7 Arxiu Militar de les Illes Balears, Caixa 1028.

nio Salgado, caporal de la Guàrdia Civil –que també era el Cap de Guàrdia– un classe i dotze Milicians de Segona Línia. Fins al dia 30 de juny de 1938 es va fer càrrec d'aquest campament la Direcció Tècnica dels Treballs i la Comandància d'Obres i Fortificacions de l'illa de Mallorca.

El tracte del Comandament i presoners el trobem una mica confós, en primer lloc es sap que en el campament no es van donar actes de violència, no pallisses ni assassinats, com n'és el cas a Son Morey, Artà. Però si hi ha testimoniatge de què el menjar era molt dolent i estava en pèssimes condicions, a més, la correspondència –que en principi havia de ser revisada pel destacament– en moltes ocasions no arribava als presoners. De fet, ni en tenien constància que els arribés atès que els hi era requisada i els guardes es quedaven amb allò que anava destinat als presoners. A banda d'això, les condicions de l'establiment no acompanyaven, ja que era un lloc molt humit, ple de xinxes i polls, a causa d'això alguns presoners van morir de tuberculosi o bronquitis⁸.

“Al principio del camino que conduce, desde el Puerto de Soller al Faro de Muleta, se levanta un viejo y estrafalario caserón, casi lindante con la playa, que había servido años antes de lazareto a tripulantes y pasajeros para que en evitación de que se importaran epidemias, se cumpliera la preceptiva y acostumbrada cuarentena.

En aquel caserón sombrío y atiborrado de chinches nos alojaron.

A la iniciación del camino, al dejar la playa y empezar la subida a Muleta se había colocado una verja con un letrero prohibiendo el paso, por haber sido declarada zona militar

No importaba limitar el campo con alambre de espino. Los accidentes del terreno ya lo dejaban totalmente “vallado”, por estar emplazado entre mar, la campiña y el precipicio”⁹.

Per acabar amb el destacament, emfatitzar que el destacament comptava amb la presència d'un capellà i per aquesta raó els presoners estaven obligats assistir a missa un cop per setmana la qual es celebrava en el mateix campament. El detall religiosos en els diferents Camps de Concentració de Mallorca depenia de la figura del capellà en el destacament, cada campament era diferent i aquest detall només l'he pogut localitzar a Sóller i a un dels tres campaments de Manacor, s'Espinagar. A més, comptava amb la figura d'un metge, que visitava el campament cada mes o mes i mig.

4. Els presoners i les construccions

Els primers presoners que va rebre el llatzaret foren un total de 56 presoners polítics provinents de la presó de Can Mir, Palma. Els obligaven a treballs forçats cada dia de la setmana amb unes condicions inhumanes, ja que les complicacions del terreny on havien de treballar –roca dura– no ajudaven a l'agilitat de la feina. Possiblement, aquesta fou una de les causes de què les construccions fossin lentes, això es pot verificar en la relació del 15 d'agost de 1937 on hi consta que en aquests vuit mesos de treball només havien portat a terme la construcció de dos quilòmetres en dos trams diferenciats de carretera, per una banda la carretera de Muleta i el camí del Port de Sóller –que passa per Sa Figuereta–¹⁰.

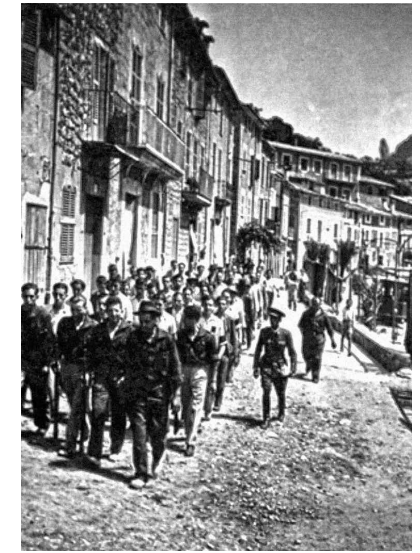
Segons les condicions del treball, podem comparar el treball d'aquest lloc amb el del campament de Son Morey d'Artà, on els presoners treballaven per parelles, cada parella estava proveïda de pic i pala, i el jornal estipulat per parella i dia era un metre de llargada per quatre d'ample, o sia, quatre metres quadrats per jornada i parella, de manera que aquells que no ho realitzaven durant el dia, ho havien d'acabar durant la nit. Els materials bàsics que utilitzaven els presoners, en el cas de Sóller era, un martellet petit, amb

un mànec d'uns dotze centímetres el qual venia col·locat estratègicament amb la finalitat que es pogués rompre, si aquest es rompia, el presoner era castigat. A més utilitzaven cànecs, pales i carretelles que eren cedides directament per l'ajuntament. Destacar que per la nit solia passar un destacament especialitzat en pólvora, aquest, treballava amb la manovella i el barrobí, és a dir, mitjançant una manovella es perforava la roca on s'hi col·locava la barrobí que es feia esclatar. D'aquesta manera, agilitzaven una mica el treball de “pic i pala”.

En el mes d'agost del 1937 el nombre de presoners no augmentava atès que en la relació d'aquest mes només s'hi consideraven 58 presoners. En aquest mateix any, es van produir alguns incidents. En els dies següents a la caiguda de Bilbao en mans del revoltats, un grup de falangistes armats va intentar entrar en el campament i matar els presos¹¹. També es va produir un accident on van morir diversos presoners: en el setmanari de Sóller del 1937 s'hi fa referència dos cops, “Un camión se desempeña por un terraplén, resultando cuatro muertos y diez y seis heridos¹². L'accident va transcórrer a la carretera que estaven realitzant a Deià i es va produir quan els presoners eren transportats –a la tarda– de retorn del lloc de treball: “... al regresar de su trabajo la brigada de obreros que trabaja en la construcción de Muleta, el camión que los conducía se precipitó por un terraplén yendo a caer al fondo del mismo, después de dar una vuelta de campana¹³”. Els obrers, segons aquesta font, es trobaven drets dintre del camió quan va ocórrer l'accident, i gairebé tots en van resultar afectats. Els ferits foren traslladats a l'Hospital Militar, i els morts al depòsit del cementiri.

En el registre realitzat el dia 4 de gener de 1938 el campament del Llatzaret de Sóller ja comptava amb un total de 118 presoners entre els quals hi havia tres sexagenaris i dos individus inútils, els quals cobrien, juntament amb altres les necessitats bàsiques del campament. Un cop cobertes aquestes quedaven un total de 88 presoners per a treballar a les carreteres, especialment a la que anaven obrint entre Muleta i el Port de Sóller¹⁴. En el mes de febrer el campament rep un total de 1.207'80 pessetes en concepte de retorn de diners atès l'endeutament que tenia. Aquest cas també es va donar en altres dos campaments de Mallorca: Regana i Campos¹⁵.

En el transcurs del març de 1939 van passar pel campament algunes tripulacions procedents de diverses captures a alta mar. En data del 10 de març d'aquest any, entren un total de 44 presoners que provenien: de València, del *Teresita*, 13 presoners; del *Javea*, d'Alacant, 5 presoners; i de Cartagena, del Tetuán, 26 presoners. Un dia més tard, arribats amb el remolcador *R-11*, 7 presoners més en concepte de ‘Fuga de Cartagena’. Tres dies més tard, recollits pel *Vulcano*, arriben 19 presoners més procedents de l'embarcació *Manuel*. El 15 de març, entren al Llatzaret 16 presoners més de les embarcacions *Ángel de la Guarda* i *Asunción*, que havien estat capturats pel destructor *Ceuta*, i 9 individus més del remolcador *R-12* arribats a bord del J.J. Síster. En els següents cinc dies es realitza la darrera entrada de presoners d'embarcacions amb un total de 21 presos dels *Josefa Gallar*, del *Dolores* i *Pilar II*, i 13 més del *Virgen de Belén*, capturats pel creuer *Canaria*. Posteriorment, aquests presoners foren traslladats a altres campaments de Mallor-

Imatge de presos al Port de Sóller dirigits per milicians voluntaris (1936-1939). Fotografia cedida per Toni Quetglas.

8 PONS BESTARD, Josep. (1990). Memòria de Mallorca 1936. Palma. El Tall. N.p

9 ídem

10 Arxiu Militar de les Illes Balears, *Caixa 1028*.

11 QUETGLAS, A. (2012). Sóller. La desfeta de la Burguesia Progressista. Palma de Mallorca. Documenta Balear. Pàg 151.

12 Setmanari de Sóller, 1937.

13 Ídem.

14 Arxiu Militar de les Illes Balears, *Caixa 1028*.

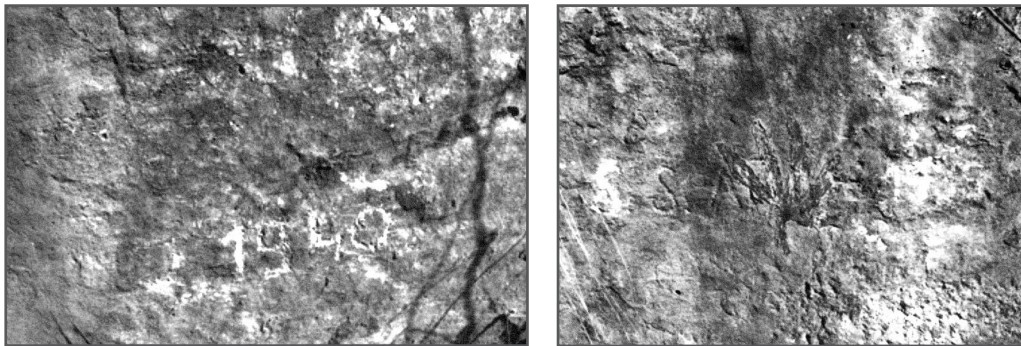
15 Ídem.

ca¹⁶. Això ens demostra que l'edifici seguia en certa manera complint amb la seva finalitat com a Llatzaret atès que hi portaven els presoners d'alta mar, abans d'entrar a Mallorca.

El dia 10 d'Agost arribaren des de Reus un total de 500 presoners Peninsulars, dels quals 150 foren transportats al campament de Sóller, hi entraren el dia 17 del mateix mes. Però amb la constitució del campament del Cap de Pinar, 50 presoners del Llatzaret foren derivats allà¹⁷.

A banda de tot això, és sabut, que al final de 1938 aquests campaments es va convertir en un camp militar que depenia de la base naval¹⁸, fet no va suposar la desfeta del campament del Llatzaret. Però, possiblement, sí que va significar un canvi pel que fa a les obres: no es deixaren de banda les obres de carreteres i a més es van centrar en la construcció de la base naval. Pel que fa el seu tancament és sabut per documentació dels arxius que fou ja en la postguerra, concretament el 5 de juny de 1940 es troba la notícia del seu tancament¹⁹.

A l'actualitat es troba totalment abandonat i en runes. Amb el pas dels anys, aquest edifici, al igual que el campament d'Artà o s'Espinagar de Manacor, van deixar de tenir utilitat i foren abandonats, i en ocasions això provoca la seva caiguda com n'és el seu cas.

Camí de Muleta, concretament camí que va cap als Canons, on s'hi poden contemplar inscripcions que es pot deduir que van fer els presoners (1939-1940). Fotografies cedides per Jaume Deyà.

5. Conclusions

El Llatzaret de Sóller fou, entre 1936 i 1940, una infraestructura de reclusió per on hi passaren més de 300 presoners, mallorquins, menorquins, eivissencs i peninsulars, que foren obligats a treballs forçats i construccions de carreteres dia rere dia. El resum foren gairebé la construcció de sis quilòmetres de carretera entre Sóller i el Port de Sóller o entre el Port de Sóller i el Far de Muleta. Destacar, també, les diverses reparacions de carreteres que van realitzar entre Sóller i Deià, on en el 1937 s'hi va produir un accident mentre els presoners eren traslladats, n'hi van morir quatre i més de deu en resultaren ferits. A banda de les carreteres, els individus reclosos en aquest lloc van construir la base naval que, a dia d'avui, encara es pot contemplar al Port de Sóller.

A tall de conclusió, aquests treballs forçats als quals foren obligats els vençuts del conflicte bèl·lic espa-

nyol són el resultat de la utilització de la mà d'obra esclava per buscar un rèdit econòmic i logístic. Els quilòmetres i les infraestructures construïdes van molt més lluny d'un espai de temps atesa la seva amplitud històrica. Amb tot això podem afirmar que la duresa d'aquests treballs esdevingueren crucials en un moment en què el temor de l'atac enemic impedia portar a terme cap altre pensament que una fortificació per la defensa d'una illa estratègicament situada a la Mar Mediterrània

6. Bibliografia i fonts

- AROSTEGUI J. *Una dictadura "sui generis": ideologia de exclusión y aparato represivo".* Universidad Complutense de Madrid.
- BARRIUSO BABOT, F. (2006). Camps de concentració i unitats disciplinàries de treballadors a l'espanya de Franco, *Revista HMiC. Universitat Autònoma de Barcelona*. <http://seneca.uab.es/hmic/recerca.html>
- CAPELLÀ, LL. (1989). *Diccionari Vermell*. Palma de Mallorca. Editorial Moll.
- PONS BESTARD, JOSEP. (1990). *Memòria de Mallorca 1936*. Palma. El Tall.
- PRESTON, PAUL. (2011). *El Holocausto Español. Odio y exterminio en la Guerra Civil y después*. Madrid. Debate.
- QUETGLAS, A. *Les milícies urbanes de segona i tercera línia a Sóller (1936-1939)*.
- QUETGLAS, A. (2012). *Sóller. La desfeta de la Burguesia Progressista*. Palma de Mallorca. Documenta Balear.
- RIERA SORELL, GABRIEL. (1991). *Crònica d'un presoner als camps de concentració (1936-1942)*. Palma de Mallorca. Editorial El Tall.
- RODRIGO, JAVIER. (2005). *Cautivos. Campos de concentración en la España franquista, 1936-1947*. Crítica. Barcelona.

Arxiu de Sóller

- Setmenari de Sóller

Arxiu Militar Intermedi de les Illes Balears:

- Caixa Almudaina 684
- Caixa Almudaina 1029
- Caixa Almudaina 1032

¹⁶ Arxiu Militar de les Illes Balears, *Almudaina 12*.

¹⁷ ídem

¹⁸ QUETGLAS, A. (2012). *Sóller. La desfeta de la Burguesia Progressista*. Palma de Mallorca. Documenta Balear. Pàg. 152.

¹⁹ Setmanari de Sóller, 1940.

L'emigració dels sollerics a Brasil (1948-1955)

*Antoni Quetglas Cifre i
Joan Mayol Bisbal*

Resum

En aquest article volem posar de relleu un fenomen migratori força desconegut a la Vall de Sóller, l'emigració d'una setantena d'emigrants al Brasil cap a finals dels anys quaranta. Fent una tasca de microhistòria, analitzam les causes, les característiques i les conseqüències que tingué aquest flux migratori alhora, que posam nom i llinatges als protagonistes d'aquesta aventura.

1. Introducció

El fenomen de l'emigració a Sóller ha estat força investigat i analitzat i es considerat per tots els experts com un dels factors claus del creixement econòmic, social i cultural de la ciutat, entre finals del segle XIX i principis del segle XX. Aquesta emigració històrica va acabar a mitjans dels anys trenta amb l'esclat de la Guerra Civil espanyola. Malgrat això, durant les dècades posteriors els sollerics seguiren emigrant, si bé a causa de les dificultats i les conjuntures politicoeconòmiques, aquesta no va tenir pràcticament cap incidència significativa en el desenvolupament del conjunt de la població, alhora que va ser quantitativament menor. En aquest article el que pretenem es fer una nova aportació a la història dels moviments migratoris a Sóller i a Mallorca, exposant el cas de l'emigració sollerica a Brasil entre finals de la dècada de 1940 i principis de la de 1950. A més, cal remarcar que es tracta d'un fenomen bastant desconegut fins avui, principalment per la manca de dades disponibles i d'informació al respecte.

Inicialment, pel que fa a l'emigració a Brasil, sols en teníem algunes referències familiars i alguns documents dispersos, bàsicament unes poques fotografies –de les quals quasi no podíem identificar cap persona–.

D'aquesta manera, podem dir que ens hem trobat amb algunes dificultats a l'hora d'estudiar aquest flux migratori:

- Els moviments migratoris entre 1940 i 1970, pràcticament no s'han investigat a fons ni a nivell local ni a nivell insular. D'aquesta manera, es disposen de pocs referents bibliogràfics externs per avaluar i comparar l'impacte que tingueren i la incidència real sobre la localitat.¹
- També hem constatat una manca de fonts primàries d'aquest període i que, les poques que hi ha no aporten una informació veraç. Per exemple, als padrons municipals custodiats a l'Arxiu Municipal de Sóller no hi ha pràcticament cap referència sobre l'estada a n'aquest país sud-americà de sollerics.² Tampoc a altres arxius illencs, com l'Arxiu del Regne de Mallorca, disposen de

¹ A nivell de Mallorca hi ha poques dades i estudis sobre aquest fenomen. Un dels pocs on hem trobat referències, és l'estudi de l'emigració dels campaneters realitzat per Joan Buades. BUADES CRESPI, Joan: *L'emigració de campaneters a Amèrica en el segle XX*, Campanet, Ajuntament de Campanet, 1993, pàg. 101-103.

² Segons els padrons municipals d'entre 1949 i 1970, sols constava com a resident a Brasil una persona, Joan Enseñat Julià, el qual treballava de negociant, essent "l'únic emigrant resident" en aquest país. AMS. Secció 12. Estadística. Padrons de població 1949-1970. Sign.: 2967-2995

sèries documentals relatives a passaports o sortides de l'illa en els anys quaranta i cinquanta. La fortuna, ha estat aconseguir consultar la documentació relativa als documents d'immigració de l'Arxiu Nacional de Brasil, penjants a la xarxa per iniciativa d'una entitat privada.³ Una altra font, si bé escassa, ha estat el setmanari local *Sóller*, a través d'alguns articles i necrològiques.

- Queden poques fonts orals per poder corroborar i contrastar la informació localitzada.

Malgrat les dificultats, hem aconseguit localitzar uns 71 emigrants sollerics a Brasil, que conformen una part de la nostra història recent i que considerem que s'ha de rescatar i donar a conèixer.

2. Context sociopolític i causes de l'emigració

Antoni Oliver Trias a Brasil. Arxiu família oliver de cas Carreter.

Aquest fenomen migratori, s'emmarca en el context de la postguerra espanyola i finalitza als anys seixanta, com a conseqüència del desenvolupament turístic que transformà Mallorca de centre d'emigrants a receptor d'immigrants peninsulars. En aquest període, entre 1945 i 1960, malgrat les dificultats burocràtiques, es va mantenir el flux migratori de l'Estat espanyol cap Amèrica i si bé no amb la intensitat de les dècades precedents. En aquest període, des de diversos estats sud-americans (entre ells Argentina, Uruguai, Veneçuela, Brasil, Colòmbia, etc.), s'impulsaren polítiques per acollir immigració, encaminades a poblar zones deshabitades, ampliar les zones de cultiu i ramaderia i aconseguir un major nombre de personal tècnic i especialitzat per desenvolupar el país.

No cal oblidar tampoc que l'Estat espanyol, després de la Guerra Civil, es trobava immers en un règim dictatorial que havia imposat una forta autarquia i que, en conseqüència, s'havia provocat una gran carestia de productes bàsics que motivà sobretot un racionament de queviures. Aquest aïllament polític d'Espanya no s'aixecà per part de l'ONU fins el 1951. Malgrat això, els governants espanyols l'any 1946, restabliren la Llei d'Emigració de 20 de desembre de 1924, que proclamava «*La llibertat de qualsevol espanyol per emigrar*».

El canvi de política s'entenia tant pel canvi de panorama internacional després de la Segona Guerra Mundial, com per la incapacitat del sistema franquista d'absorbir la mà d'obra rural; a més, també es va donar un component ideològic, ja que hi havia veus del règim que veien en bons ulls la sortida del país, dels descontents i inadaptats, ja que això fins i tot permetia un millor control de la suposada "infiltració ideològica" des de països estrangers.⁴ Aquest context, provocà que si bé s'obrí la porta migratòria a mitjans de la dècada de 1940, haguessin augmentat les dificultats per emigrar, ja que s'exigia una tramitació burocràtica més exhaustiva per entrar o sortir, tant pel que fa a l'Estat espanyol com als països receptors.

Pel que fa a Sóller, la ciutat es trobava en un context de crisi dels sectors tradicionals –l'agricultura i la indústria dels teixits–, així com també s'acusava la finalització dels fluxos migratoris i l'arribada de capital procedent de l'estranger. Referent a l'agricultura, el fort control de la producció per part de l'Estat, el minifundi i la dificultat per exportar –els molls s'havien militaritzats i les comunicacions terrestres eren

més costoses– feien molt difícil treure un rendiment profitós del treball del camp. La indústria tèxtil també es trobava en hores baixes, degut al racionament de les matèries primeres i l'augment dels costos de producció i exportació.

Malgrat haver-se aturat els fluxos migratoris històrics, França va seguir essent el principal receptor de l'emigració sollerica.⁵ Si bé, s'ha d'entendre que en la majoria dels casos es tractava d'una emigració familiar, de persones que anaven a treballar en comerços ja plenament establerts al país gal i/o de sollerics ja nascuts a França i que després de passar els anys de joventut a Mallorca, retornaven allà per continuar amb el negoci familiar. Aquest funcionament no suposava cap risc per l'emigrant i alhora evitava molts tràmits burocràtics. Altres llocs de destí dels emigrants sollerics en aquests anys foren Alemanya, Puerto Rico, Suïssa, Veneçuela, Anglaterra, EUA, Itàlia, Algèria, Argentina, Bèlgica, República Dominicana, Canada, Egipte, Austràlia, Brasil, Colòmbia, Marroc, Santo Domingo i Uruguai.⁶

En el context de l'emigració, sembla que entre 1948 i 1954 es va donar un nou impuls al moviment emigratori local. Veneçuela fou el primer país de destí dels primers emigrants, però quan aquest començà a restringir l'entrada de nous efectius, el flux es va desviar cap a Brasil. Aquest país fou el que va donar més facilitats per l'entrada de nous emigrants i de fet, fou el que més emigrants sollerics acollí. També en aquest període altres sollerics emigraren a Argentina, Uruguai, República Dominicana i Mèxic.⁷ També hi havia notícies que un grup d'agricultors volia emigrar als Estats Units com a pastors, però s'ignorava en aquella època si ho havien arribat a fer.⁸

Pel que fa a Brasil, en aquest període va estar governat per diferents governs progressistes, que impulsaren el creixement del país amb l'expansió de la indústria lleugera i l'ampliació de les zones de cultiu. Per portar a terme aquesta política expansionista, s'afavorí l'arribada de mà d'obra exterior, especialment de tècnics i obrers especialistes. El 1945, els governants brasilers restabliren oficialment la immigració. D'aquesta manera, a partir de 1946 començà una nova onada migratòria d'espanyols cap a aquest país i que fou aprofitada pels sollerics.

A nivell local, podem establir una sèrie de causes d'aquesta emigració:

- Dificultats laborals i econòmiques a causa de la política autàrquica de l'Estat espanyol: això va provocar uns jornals baixos i manca d'expectatives econòmiques pels treballadors. També, s'ha de tenir en compte la crisi dels sectors tradicionals: teixits i agricultura.
- La diferència de salaris: aquests eren més elevats als països receptors del continent americà. A Brasil, el jornal mitjà d'un obrer era de 100 *cruzeros* diaris i segons notícies amb 40 *cruzeros* diaris es podia aconseguir una pensió confortable.
- Factors psicològics: hi havia una necessitat de millora social i econòmica. La possibilitat de

Josep Crespi Marroig i la seva família. Arxiu família Crespi

3 Cartões de Imigração, 1900-1965, Arquivo Nacional, Rio de Janeiro: <https://familysearch.org/ark>

4 GAMBÍ GIMÉNEZ, Esther: *La emigración castellano-leonesa a Brasil, 1946-1962*, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca, 2012, pàg. 61-62.

5 Per més informació sobre l'emigració sollerica a França en èpoques anteriors mirar QUETGLAS CIFRE, Antoni: *Societat, cultura i política a l'època dels moviments migratoris cap Amèrica i Europa. El cas de la Vall de Sóller (1830-1936)*, (tesis doctoral no publicada), Universitat de les Illes Balears, Palma, 2013.

6 JOY MARROIG, Julià: "L'emigració sollerica entre 1949-1970", a *XII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntaments de Sóller i Fornalutx, 2017, pàg. 295-306

7 Segons les dades d'un article publicat al setmanari *Sóller* el 1954, entre 1948 i 1952 emigraren 84 sollerics: 36 a Brasil, 25 a Veneçuela, 9 a Argentina, 5 a Mèxic, 5 a Uruguai i 4 a la Rep. Dominicana. D'aquests, 11 retornaren i 1 morí a Brasil. *Sóller* 27-01-1954

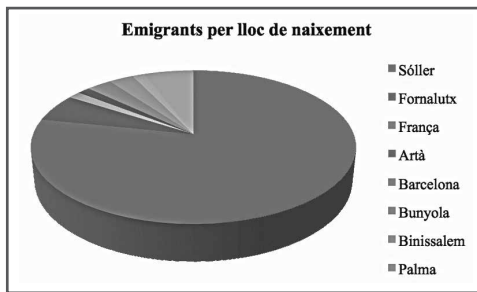
8 No hem trobat cap referència i evidència posterior que això s'hagués produït. *Sóller* 27-01-1954

viajar al continent americà, encara gaudia d'una aura positiva dins l'imaginari col·lectiu.

- Facilitats migratòries i promeses donades pel país receptor: diverses repúbliques americanes, donaren facilitats migratòries amb l'objectiu d'atreure el major nombre de tècnics i obrers qualificats, per suplir la manca d'aquest tipus d'efectius que hi havia al seu país. Els factors d'atracció eren diversos: promesa de cessió de terrenys, facilitat de trobar feina, sous més elevats, etc.
- La influència de la propaganda i les xarxes migratòries: promogut per les autoritats brasileres i per diversos mitjans, es va establir l'imaginari d'un país pròsper, en creixement i ampli potencial econòmic. A més aquesta propaganda, s'hi va afegir la influència dels primers emigrants que engrescaren a amics i parents també per partir.

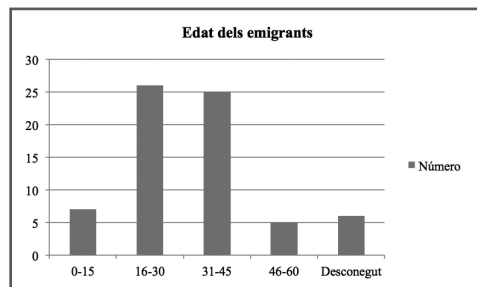
3. Característiques

En base a diverses fonts, hem localitzat 71 emigrants sollerics a Brasil, entre 1948 i 1960. Aquest flux migratori va tenir unes característiques pròpies, força diferents a les dels períodes precedents; d'aquesta manera podem esbossar una sèrie de característiques d'aquesta emigració:

Lloc naixement	Número
Sóller	54
Fornalutx	4
França	1
Artà	1
Barcelona	2
Bunyola	3
Binissalem	1
Estellencs	1
Palma	4

1. La majoria dels emigrants eren naturals de Sóller i Fornalutx: pràcticament la majoria eren de Sóller i Fornalutx (58). També en trobam d'altres pobles que si bé residien a la ciutat en el moment d'emigrar, no eren naturals de la Vall. Això s'explica perquè Sóller encara era un centre de recepció d'immigració mallorquina.

Edat	Número
0-15	7
16-30	26
31-45	27
46-60	5
Desconegut	6

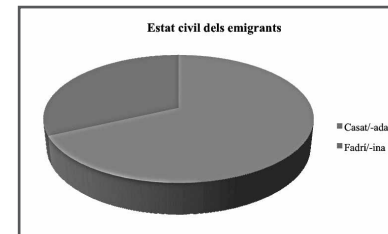
2. Predomini de persones adultes: una característica destacada i diferent a l'emigració històrica, fou que els emigrants que partiren al Brasil, eren en la seva majoria persones adultes, que havien superat la vintena-trentena d'anys. D'aquesta manera, s'entén que les motivacions per emigrar eren diferents que en èpoques precedents i corresponia a la voluntat de migració familiar que pretenien tant les autoritats brasileres com espanyoles.

Estat civil	Número
Casat/-ada	49
Fadri/-ina	22

3. Alt percentatge de persones casades: un altre dret definidor d'aquest flux migratori i, lligat amb l'anterior característica, relativa a l'edat adulta d'aquests emigrants, fou que la majoria dels qui partiren estaven ja casats (més del 50%). A més, fou generalitzat que partís el matrimoni junt o

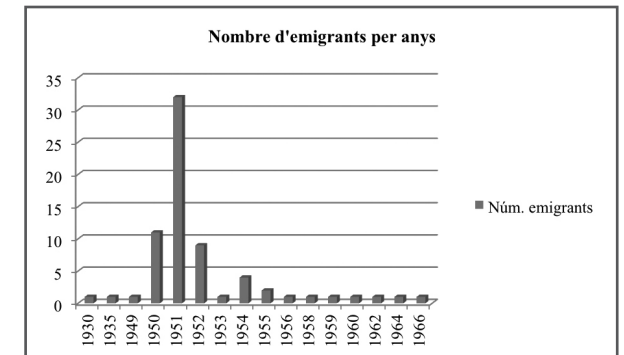

Grup d'emigrants sollerics a Brasil. Entre ells, Antoni Quetglas Estarellas. Arxiu d'Antoni Quetglas Cifre.

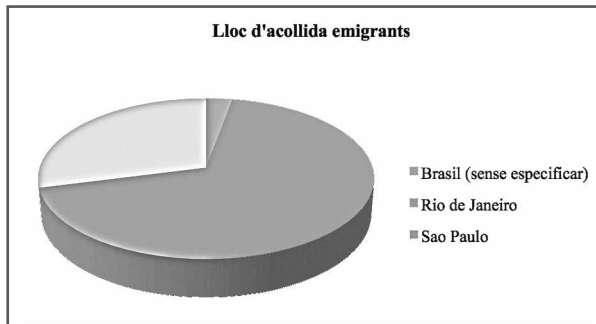
Família sollerica emigrada a Brasil.

que la dona i/o els fills s'unissin al primer, poc temps després. Això també fou fomentat per les autoritats brasileres, que cercaven una emigració estable, que fos capaç d'establir arrels al país. Aquest és un element important que va marcar l'evolució d'aquest fenomen. El fet de tenir uns forts lligams com el matrimoni o la paternitat afectava a la voluntat de córrer riscos i cercava l'estabilitat. Com a contrapartida, en veure que no es donaven resultats immediats o prou satisfactoris, els emigrants decidien retornar, per no exposar més la família sencera a les possibles penúries.

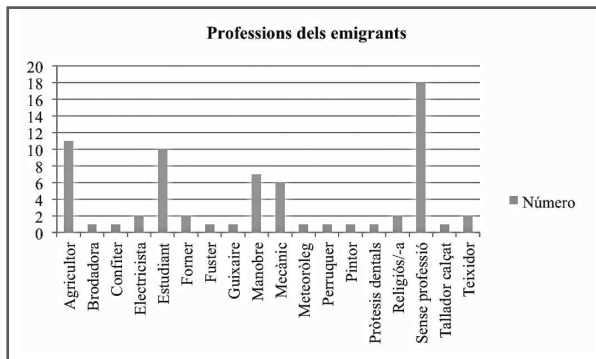

Any d'emigració	Número	Any d'emigració	Número
1930	1	1955	2
1935	1	1956	1
1949	1	1958	1
1950	11	1959	1
1951	32	1960	1
1952	9	1962	1
1953	1	1964	3
1954	4	1966	1

4. Concentració del gruix migratori entre 1950 i 1952: per les dades recollides, podem establir que realment la majoria d'emigrants partiren el 1950 i es mantingué el flux dos anys més. Posterior-

ment a aquesta data, el moviment migratori fou testimonial. La brevetat d'aquest fenomen, està lligat a la inflació i devaluació de la moneda que va sofrir Brasil a mitjans dels cinquanta. Cap a finals de la dècada de 1950, hi havia la sensació que no hi havia cap oportunitat al Brasil.⁹

5. Concentració de la majoria d'emigrants a Rio de Janeiro: segons les dades disponibles, sembla que la majoria d'emigrants s'assolersics s'establiren a la ciutat de Rio. Malgrat això, aquestes dades les hem de tenir en "reserva", ja que sols disposam de dades referents a l'entrada al país i no dels moviments interns que es donaren una vegada dins el país. Per les poques notícies orals disponibles, sabem que malgrat la majoria s'establiren inicialment a Rio, després iniciaren alguns desplaçaments cap a altres zones, especialment a l'estat de Sao Paulo.

6. Predomini de les professions agrícoles i lligades a la construcció: també hi destaquen les professions tècniques, molt demandades al país d'acollida. Malgrat això, també s'ha de destacar que sembla que fou freqüent que els emigrants mentissin sobre la seva professió per poder entrar al país.¹⁰ La millor possibilitat que oferia Brasil als emigrants, era aconseguir una porció de terreny per treballar *-fazenda-*,¹¹ facilitada per les autoritats. El govern, mitjançant un contracte, cedia porcions de terreny salvatge i fora de les poblacions perquè fos netejat i treballat. Hi havia 20 anys per pagar-lo i durant els primers 5 anys no s'abonava res. El problema era que solien ser terrenys de selva, poc habitats per blancs i sense bones comunicacions.

⁹ Sòller 27-01-1954

¹⁰ Segons ens contà Mateu Ripoll Morro, per entrar al país al passaport va posar que era electricista quan ell encara avui no sap ni "posar una bombeta de llum".

¹¹ Explotació agrícola cafetera i ramadera de gran extensió pròpia de Brasil.

Lloc d'acollida	Número
Brasil (sense especificar)	2
Rio de Janeiro	49
Sao Paulo	20

Professió	Número
Agricultor	12
Brodadora	1
Confiter	1
Electricista	2
Estudiant	10
Fornier	2
Fuster	1
Guixaire	1
Manobre	7
Mecànic	6
Meteoròleg	1
Perruquer	1
Pintor	1
Pròtesis dentals	1
Religiós/-a	2
Sense professió determinada	19
Tallador calçat	1
Teixidor	2

Es solia sembrar cafè o productes similars. El terreny començava a donar fruits comercialitzables als 3 o 4 anys. Si en el futur hi arribava la xarxa de carreteres, el terreny es podia revaloritzar (per exemple, un terreny que hagués costat 200.000 *cruzeiros* podria arribar a valer 20 milions). Sembla que foren pocs els sòllersics que optaren per aquesta opció d'adquirir terrenys.

4. Les dificultats trobades

Malgrat les expectatives creades i la voluntat de millora social i econòmica, s'ha de dir que la realitat que trobaren els emigrants sòllersics fou força diferent, trobant greus dificultats, que anaren afeblint fins fer acabar aquest flux migratori.

Els majors problemes que trobaren fou el xoc cultural i social. L'idioma era el primer desavantatge, ja que cap dels emigrants sabien el portuguès. Tampoc no hi havia una gran influència dels emigrants espanyols, que conformaven un grup minoritari. Cap a finals de la dècada de 1950, hi havia la sensació que els emigrants italians, portuguesos i alemanys ho copaven tot.¹²

La manca d'habitatge era també un obstacle. Segons contà en una entrevista Joan Enseñat Julià, qui va estar al Brasil tres anys, la vida allà era molt cara, sobretot a Rio de Janeiro; segons ell, a Sao Paulo era més fàcil aconseguir un allotjament modest.¹³

Una altra problema, fou la diferència en la metodologia de treball. Normalment els operaris havien de fer cursos de capacitació. Totes les empreses, abans de contractar algú els feien passar un examen previ de capacitació. Novament ens referim al testimoni de Joan Enseñat que contà que trobà dificultats per trobar feina; allà va fer de tot: periodista, encarregat d'obres, cambrer, venedor a domicili de màquines d'encerar pisos, dinamiter,.... amb la intenció de poder pagar el bitllet de tornada. També acudí a la caritat dels Mormons, que tenien menjadors socials. Segons aquest testimoni, el Brasil era el país on més oportunitats hi havia pels emigrants, si bé -segons ell-, a les persones majors de 30 anys els costava adaptar-se a l'ambient laboral i social d'allà.¹⁴

La crisi econòmica que va viure el Brasil a mitjans de la dècada de 1950, provocada per la inflació i la depreciació de la moneda, va anar minant les expectatives inicials, fent que aquest país deixàs de ser una opció atractiva per emigrar.

5. Els protagonistes de l'emigració

Aguiló Cortés, Mn. Gaspar (1889-1950): Nascut a Sòller el 6 de novembre de 1889. Fill de Josep Aguiló i Catalina Cortés. Sacerdot. Fou ordenat prevere el 1918 i poc temps després passà a la diòcesi de Buenos Aires (Argentina). Cap el 1935 es va traslladar al Brasil, ocupant diverses parròquies com Tupán, Oriente, Canaán o la del Espíritu Santo de Rio del Pez. El 1948 residia a la diòcesi de Riberao Preto (Sao Paulo). El 1949 retornà a Sòller una temporada. L'abril de 1950 marxà novament al Brasil, on morí el mes d'agost del mateix any de pulmonia.

Arbona Bernat, Antoni (1927-?): Nascut a Fornalutx el 25 d'octubre de 1927. Fill de Gabriel Arbona i Catalina Bernat. Residia a l'Alqueria del Comte, núm. 26. Mecànic. Casat i posteriorment separat de Maria Reynés Ribas. Arribà a Rio de Janeiro (encara fadrí) el 1951. Un any més tard la seva esposa, es reunia amb ell. Possiblement tornà el 1975 com consta al seu passaport.

¹² Sòller 27-01-1954

¹³ Sòller 12-01-1957

¹⁴ Sòller 12-01-1957

Ballester Cruellas, Miquel –Salat- (1919-2008): Nascut a Sóller el 1919. Fill de Miquel Ballester Serra i Rosa Cruellas, els quals havien fet fortuna a Puerto Rico. Doctor en ciències físiques i meteoròleg. Casat amb Marta Casado Bolin, amb qui tingué 6 fills (Miguel, Fernando José, Pedro Eugenio, Ana Rosa i Marta). S'instal·là a Rio de Janeiro el 1966. Guanyà una càtedra de meteorologia per la Universitat de Rio, on preparà la primera promoció d'especialistes en meteorologia del Brasil. Allà creà el Departament de Meteorologia i redactà apunts i lliçons que foren publicats per la universitat. (1966-1972). El 1974 retornà a Espanya per treballar al Servei Meteorològic Nacional. Retornà a Sóller quan es retirà.¹⁵

Bennàssar Barceló, Sebastià (1910-?): Nascut a Fornalutx el 10 de febrer de 1910. Fill de Jaume Bennàssar i Maria Barceló. Residia a Palma. Forner. Casat. Arribà a Brasil el 1952.

Bernat Miró, Bartomeu (1920-1999): Nascut a Sóller el 13 d'agost de 1920. Fill de Joan Bernat Bauzá i Maria Miró Arbona. Vivien al carrer Batach, núm. 3. Mecànic i perruquer. Va entrar a Rio de Janeiro el 1951. Després de residir tres anys a Lapa (Rio de Janeiro) tornà a Sóller. Tenia una germana perruquera anomenada Magdalena. Quan tornà a Sóller muntà una perruqueria (*Perruqueria Bernat*). Posteriorment es casà (1966) amb Bàrbara Ladaría Valls.

Bibiloni Enseñat, Guillem (1923-?): Nascut a Palma el 16 d'octubre de 1923, fill de Miquel Bibiloni i Magdalena Enseñat. Vivia a Sóller. Manobre. Fadrí en el moment de la partida. El 1951 entrà a Rio de Janeiro en companyia dels altres sollerics Miquel Fuster, Alexandre Gelabert i Jaume Colom. Germà de Magdalena Bibiloni Enseñat. Sembla que no tornà.

Bibiloni Enseñat, Magdalena (1921-?): Nascuda a Sóller el 31 d'octubre de 1921. Filla de Miquel Bibiloni i Magdalena Enseñat. Residia al carrer de José Antonio Primo de Rivera,¹⁶ núm. 62. Casada amb Alexandre Gelabert Figuerola, amb qui tingué una filla (Antònia Gelabert Bibiloni, 1947). Va arribar a Rio de Janeiro amb la seva filla, el 1954, per a reunir-se amb el seu espòs. Sembla que no tornà.

Bisbal Mayol, Catalina Maria (1936-?): Nascuda a Sóller l'11 de març de 1936. Filla de Joan Bisbal Vicens i Margalida Mayol Muntaner. Residia a Sóller al carrer de Vives, núm. 13. Fadrina. Va arribar a Sao Paulo el 30 d'octubre de 1951 a l'edat de 15 anys. Viatjà en companyia de la seva mare per a retrobar-se amb el seu pare, que ja era a Brasil. Sembla que no tornà.

Bisbal Vicens, Joan (1911-?): Nascut a Sóller l'1 de juliol de 1911. Fill de Francesc Bisbal i Catalina Vicens. Residia a Sóller al carrer de Vives, núm. 13. Agricultor. Casat amb Margalida Mayol Muntaner, amb una filla Catalina Maria. Establert el 1950 a Rio de Janeiro. Sembla que no tornà.

Castañer Bisbal, Gaspar (1906-?): Nascut a Sóller el 7 de març de 1906. Fill de Francesc Castañer i Catalina Bisbal. Residia a Sóller. Mecànic de professió. Casat. El 1951 estava a Rio de Janeiro.

Coll Castañer, Joan (1921-?): Nascut a Niça (França) l'11 d'abril de 1921. Fill de Maria Coll Castañer. Residia a Sóller, concretament a l'Horta de Baix i posteriorment al carrer de Cetre. Mecànic de professió. A Sóller treballava al carrer de la Victòria devora la botiga de mobles Castañer, on hi havia un negoci que arreglaven màquines de cosir i altres aparells elèctrics. Casat amb Maria Marcé Suau (natural de Binissalem o Campanet). Va entrar a Rio de Janeiro el 1951. No tornà.

Coll Payeras, Catalina (?-?): Esposa de Josep Crespí Marroig. Tenia dos fills: Josep i Marilina. Amb el seu espòs i fills partiren a Rio el 1950. Quedà viuda el 1967. El 1988 tornà a Sóller per visitar la seva amiga Antònia Salvà que ja estava malalta. Poc després tornà el seu fill. Posteriorment se'n tornaren a Brasil on ja quedaren definitivament.

Colom Bauzá, Antoni (1919-?): Nascut a Sóller el 5 de desembre de 1919. Fill de Jaume Colom i Francisca Bauzá. A Sóller feia feina a la fàbrica d'embotits de *La Favorita*. Es va casar en primeres núpcies amb Catalina Ripoll Rullan, amb qui tingué un fill, Jaume i de la qual enviudà. Va partir el 1951 a Sao Paulo, animat per un amic seu que hi havia anat uns anys abans. Va treballar en feines diverses: manobre, comptabilitat a una companyia de cinema, etc. Poc després va cridar a la seva segona esposa, Paula Enseñat García i a la seva filla Francisca. Hi varen estar devers un any i mig i després retornaren.¹⁷

Colom Bernat, Antònia (1911-?): Nascuda a Sóller el 28 de juny de 1911. Filla de Francesc Colom i Isabel Bernat. Residia a Palma amb la seva família. Casada amb Gabriel Palmer Juan, natural d'Andratx i de professió manobre. Al manco tengueren una filla anomenada Margalida (1938). Va arribar a Rio de Janeiro a finals del 1952, en companyia de la seva filla per unir-se amb el seu espòs, el qual havia emigrat allà a principis del mateix any. Sembla que no tornà.

Colom Enseñat, Francisca: Filla d'Antoni Colom Bauzá i de Paula Enseñat García. Partí a Sao Paulo en 1952 en companyia de la seva mare. El seu pare havia partit uns mesos abans. Al cap d'un any i mig tornaren.

Colom Oliver, Jaume –de can carabina- (1923-1982): Nascut a Sóller el 28 d'octubre de 1923. Fill de Jaume Colom Joy i de Paula Oliver Coll. Vivien a l'Horta de Biniaraix, núm. 38. Pagès i manobre. Germà de Josep i Andreu Colom Oliver. Partí a Rio de Janeiro el 12 de febrer de l'any 1951. Un any després es casà per poders amb Antònia Salvà Roca qui, posteriorment (27-10-1952) es reuniria amb el seu espòs a Brasil. Tengueren tres fills, Jaume, Paula Martha i Joan-Carles. Tornaren a Sóller el 1975.

Crespí Andreu, Joan (1944-?): Nascut a Sóller el 24 de febrer de 1944. Fill de Jaume Crespí March i de Sebastiana Andreu Amengual, nascuda a Mendoza (Argentina). Residia a Binibassí, al lloc anomenat s'Ermita. Fadrí. Industrial Teixidor. Partí a Brasil (São Paulo) el 1960, a l'edat de 16 anys. Posteriorment es casà. L'any 1974 encara era a Brasil.

Crespí Coll, Josep: Nascut a Sóller, fill de Josep Crespí Marroig i de Catalina Coll Payeras. Partí a Rio de Janeiro en 1950, en companyia del seu pare, mare i germana. Era padrí de fonts de Joan Carles Colom, fill petit de Jaume Colom Oliver.

Crespí Coll, Marilina: Nascuda a Sóller, filla de Josep Crespí Marroig i de Catalina Coll Payeras. Partí a Rio de Janeiro en 1950, en companyia del seu pare, mare i germà. Era padrina de fonts de Joan Carles Colom, fill petit de Jaume Colom Oliver.

Crespí March, Catalina: (1922-?): Nascuda a Sóller el 17 d'abril de 1922. Filla dels pollencins Jaume Crespí Bennassar i Joana March Llompart. Residia a Sóller al Camp Llarg, núm. 7. Casada amb Jaume Timoner Valentín. Va arribar a Sao Paulo el 25 d'octubre de 1952. Viatjà amb Antònia Salvà i Maria Reynés per a reunir-se amb els seus respectius esposos. Retornà el 1971 amb el seu espòs.

Crespí March, Jaume (1911-?): Nascut a Sóller el 27 de setembre de 1911. Fill de Jaume Crespí i Joana March. De professió manobre. Casat amb Sebastiana Andreu Amengual amb un fill, Joan Crespí Andreu. Va entrar el 1951 a Rio de Janeiro. Possiblement hi anà amb la seva dona però no hi ha constància. Del seu fill, si es té constància que estava amb ell.

Crespí Marroig, Josep (1913-1967): Va néixer a Sóller el 19 de març 1913. Fill de Josep Crespí i Maria Marroig. Era agricultor de professió i posseïa les finques de Son Coll i Ses Fontanelles i també ajudava al seu pare, que era l'amo de la finca del "Camp de Son Sales". Estava casat amb Catalina Coll Payeras i tenien dos fills: Josep i Marilina. No satisfet amb el rendiment que treia de les seves terres, les va vendre

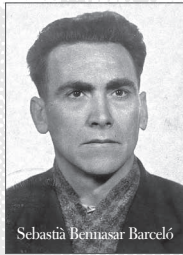
¹⁵ Fou nomenat Fill Il·lustre de Sóller el 2007. Un carrer del Port duu el seu nom. QUETGLAS CIFRE, Antoni (coord.): *Fills Il·lustres de Sóller*, Palma, Promomallorca Edicions SL, 2012.

¹⁶ Actual carrer de sa Mar

¹⁷ Quan tornà a Sóller es va reintegrar a la plantilla de *La Favorita*, on feia feina a l'hivern i a l'estiu feia de conserge a l'Hotel Mare Nostrum. Dades facilitades per Jaume Colom Ripoll.

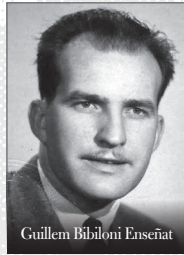
Antoni Arbona Bernat

Sebastià Benassar Barceló

Bartomeu Bernat Miró

Guillem Bibiloni Enseñat

Magdalena Bibiloni Enseñat

Josep Frontera Ripoll

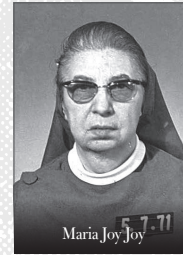
Alexandre Gelabert Figuerola

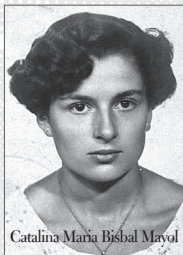
Margalida Gelabert Xumet

Francesc Jaume Calonge

Maria Joy Joy

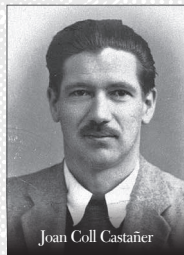
Catalina Maria Bisbal Mayol

Joan Bisbal Vicens

Gaspar Castañer Bisbal

Joan Coll Castañer

Antònia Colom Bernat

Josep Lladó Benassar

Pere Marcé Gamundí

Bartomeu Marcé Gamundí

Baltasar Marqués Pons

Bartomeu Marroig Boscana

Antoni Josep Colom Joy

Joan Crespi Andreu

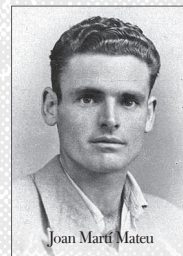
Catalina Crespi March

Jaume Colom Oliver

Jaume Crespi March

Joan Martí Mateu

Antònia Mas Mayol

Sebastià Matemales Colom

Antoni Mayol Borrás

Margalida Mayol Muntaner

Josep Crespi Marroig

Gabriel Canill Ferrer

Amador Enseñat Mora

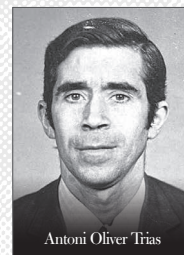
Paula Enseñat García

Joan Enseñat Julià

Francisca Mora Enseñat

Antoni Oliver Trias

Antoni Quetglas Estarellas

Maria Reynés Ribas

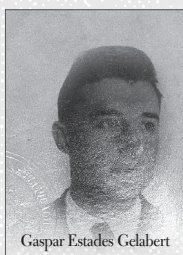
Antònia Ripoll Morro

Amador Enseñat Pascual

Mates Pau Enseñat Pascual

Gaspar Estades Gelabert

Pere Estrades Bernat

Maria Ferriol Xumet

Mateu Ripoll Morro

Antònia Salvà Roca

Jaume Timoner Valentín

Antoni Torrens Dols

i partí a Brasil amb l'esposa i els seus fills l'any 1950. S'establiren a Campo Grande (Rio de Janeiro), on gràcies a la intervenció d'un sacerdot espanyol va entrar a treballar com encarregat d'una finca agrícola. A principis dels anys seixanta era propietari de la seva pròpia finca agrícola que explotava. Era amic de Jaume Colom i Antònia Salvà. Morí a finals de juliol de 1967 a causa d'una ferida que se li va infectar.

Cunill Ferrer, Gabriel (1916-?): Nascut a Sóller el 22 de febrer de 1916. Fill de Gabriel Cunill i Maria Ferrer. Residia a Sóller a can Gurgai. Agricultor. Casat. El 1950 estava a Rio de Janeiro.

Enseñat García, Paula (1920-2007): Nascuda a Sóller el 24 de gener de 1920. Filla de Jaume Enseñat i Catalina García. Residia a Palma. Casada amb Antoni Colom Bauzá. Va entrar el 1952 a Sao Paulo amb la seva filla Francisca. Al cap d'un any i mig retornaren. Morí a Sóller.

Enseñat Gelabert, Amador (1946-?): Nascut a Sóller el 7 de maig de 1946. Fill de Maties Pau Enseñat i de Margalida Gelabert. El 1954 partí a Rio de Janeiro en companyia de la seva mare per a retrobar-se amb el seu pare.

Enseñat Julià, Joan –de cas Pastor- (1928-1989): Nascut a Sóller el 24 de setembre de 1928. Fill de Josep Enseñat i Catalina Julià. Vivien al carrer Pastor, núm. 14. Tècnic tèxtil. Fadrí. Va partir el 1951 a Buenos Aires (Argentina), d'allà passà a Paraguai per fer negocis de fusta però no li anaren bé. Llavors es traslladà a Bolívia per fer la mateixa feina. Tampoc s'adaptà i retornà a Buenos Aires on treballà en projectes cinematogràfics que tampoc anaren bé. El 1953, entrà a Brasil i s'establí a Rio de Janeiro. A finals de 1956 tornà a Sóller procedent de Sao Paulo.

Enseñat Mora, Amador (1936): Nascut a Sóller el 18 d'agost de 1936. Fill d'Amador Enseñat Pascual i Francisca Mora. Vivia a Sóller al carrer Bisbe Colom, núm. 34. Estudiant. Fadrí. Va arribar a Rio de Janeiro el 1951 amb el seu germà Sebastià i amb la seva mare. El seu pare hi arribà un any abans.

Enseñat Pascual, Amador (1913-?): Nascut a Sóller el 18 d'agost de 1913. Fill d'Amador Enseñat i Francisca Pascual. Residia a Sóller a Santa Teresa, núm. 55. Agricultor. Casat amb Francisca Mora Enseñat amb un fill Amador Enseñat Mora. Va arribar a Rio de Janeiro el 1950.

Enseñat Pascual, Maties Pau (1920-?): Nascut a Sóller el 25 de gener de 1920. Fill d'Amador Enseñat i Francisca Pascual. Vivia a Sóller a l'Alqueria del Comte, núm. 23. Agricultor. Casat amb Margalida Gelabert Xumet, amb un fill Amador. Va arribar a Rio de Janeiro el 1951.

Estades Gelabert, Gaspar (1931-1998): Nascut a Sóller el 7 de febrer de 1931. Fill del deianenc Josep Estades Ripoll i de la fornalutxenca Magdalena Gelabert Vicens. S'establiren a Sóller al carrer Fortuny, núm. 27. Mecànic-electricista. Casat. El 1958 partí al Brasil i s'establí a Rio de Janeiro i posteriorment passà a Sao Paulo. Morí a Sóller.

Estrades Bernat, Pere (1923-?): Nascut a Sóller el 16 de juny de 1923. Fill del valldemossí Pere Estrades Estrades i de Catalina Bernat Rotger, de Selva. S'establiren a Can Capó a Sóller. Era picapedrer de professió i després va fer de mecànic a Brasil. Emigrà el 1951 i s'establí a Rio de Janeiro. El 1956 embarcà cap a Sao Paulo. Sembla que no tornà.

Ferriol Xumet, Maria (1920-?): Nascuda a Sóller el 25 de desembre de 1920. Filla d'Antoni Ferriol i de Rosa Maria Xumet. Vivia a Barcelona. Casada amb un tal Llobera de cognom.¹⁸ Va arribar a Rio de Janeiro el 1950, amb el seu fill Bartomeu Llobera Ferriol.

Frontera Ripoll, Josep –Pep Nicó- (1921-c. 2003): Nascut a Sóller el 23 de maig de 1921. Era fill de Josep Frontera i Catalina Ripoll –*Nicon*-. Residia al carrer Unió, núm. 8. Agricultor. Casat amb Antònia Ripoll Morro. Emigrà a Brasil el 1951 i s'establí a Campinas (Sao Paulo). Uns mesos després hi anà la

18 No hem pogut identificar aquesta persona però podria ser que també visqués a Sóller.

seva dona i el seu fill major, Josep Antoni (1947). Posteriorment tengueren tres fills més. Un morí en edat prematura. Tenia una fàbrica de peces de “cel-ras” de guix. Quedaren tots allà.

Frontera Ripoll, Josep Antoni (1947): Nascut a Sóller el 23 de novembre de 1947. Fill de Josep Frontera Ripoll i d'Antònia Ripoll Morro. Per setembre de 1951 partí amb la seva mare a Sao Paulo, per a reunir-se amb el seu pare, a l'edat de quatre anys.

Fuster Campaner, Miquel: (1926- c.2003): Nascut a Artà. Fill de l'artanenc Jaume Fuster Fuster i de la palmesana Maria Magdalena Campaner Barceló. Era el major de quatre germans: Maria Antònia, Antoni i Jaume. La família s'establí a Sóller i passaren a residir al carrer de Pau Noguera, núm. 28. Era mecànic de professió. Casat. El 1951 partí a Rio de Janeiro en companyia d'Alexandre Gelabert, Guillem Bibiloni i Jaume Colom. Tengué dos fills, Mª Magdalena i Jaume. Quan va morir el seu millor amic (Josep Frontera –*Pep Nicó*-), durant l'enterrament, Miquel Fuster Campaner sofrí un infart, morint al mateix lloc.¹⁹

Gelabert Bibiloni, Antònia (1947): Nascuda a Sóller l'1 de juny de 1947. Filla d'Alexandre Gelabert Figuerola i de Magdalena Bibiloni Enseñat. Fadrina. El 1954 partí a Rio de Janeiro amb la seva mare, a l'edat de 7 anys.

Gelabert Figuerola, Alejandro: (1916-?): Nascut a Sóller el 19 d'agost de 1916. Fill de Andreu Gelabert i Antònia Figuerola. Residia al carrer de sa Mar, núm. 60. Manobre i pintor de professió. Casat amb Magdalena Bibiloni Enseñat, germana de Guillem Bibiloni Enseñat. El 1951 partí a Rio de Janeiro en companyia de Miquel Fuster, Guillem Bibiloni i Jaume Colom. Sembla que no tornà.

Gelabert Xumet, Margalida (1922-?): Nascuda a Sóller el 6 de desembre de 1922. Filla de Sebastià Gelabert i Margalida Xumet. Residia al carrer de l'Alqueria del Comte. Casada. Va arribar a Rio de Janeiro el 1954 amb el seu fill Amador (nascut el 1946), per a reunir-se amb el seu espòs Maties Pau Enseñat.

Grimalt Barceló, María (1929-?): Era de Palma i s'establí a Sóller al carrer del General Franco,²⁰ núm. 3. Casada amb Pere Marcé Gamundí, amb una filla Maria. Sembla que Pere Marcé tenia una altra filla d'un anterior matrimoni, Francisca Marcé Marroig. El 1951 la família partí a Rio de Janeiro. Retornaren a Sóller en data imprecisa.

Jaume Calonge, Francesc (1909-?): Nascut a Sóller el 20 de setembre de 1909. Fill de Francesc Jaume i Esperança Calonge. Residia a Palma. Agricultor. Casat. Va arribar a Rio de Janeiro el 1950.

Joy Joy, Sor Maria (1904-?): Nascuda a Sóller el 14 d'abril de 1904. Filla de Bartomeu Joy i de Maria Joy. Religiosa. Va ingressar a la congregació de les Mares Escolàpies. Partí al Brasil cap el 1930. L'any 1949 es trobava al Brasil, si bé va realitzar alguns viatges a Mallorca.²¹ L'any 1969 vivia a Sao Paulo.

Lladó Bennassar, Josep (1914-?): Nascut a Sóller el 4 de desembre de 1914. Fill de Joan Lladó i Maria Bennassar. Vivia al carrer del General Mola,²² núm. 106. Manobre. Casat amb Maria Llompart Oliver. Tenien una filla anomenada Maria Lladó Llompart. El 1951 partí a Rio de Janeiro. No tenim constància que la filla anàs amb la família, però és probable.

Llobera Ferriol, Bartomeu (1948): Nascut a Barcelona. Fill d'un tal Llobera de primer llinatge i de la sollerica Maria Ferriol Xumet. Partí a Rio de Janeiro amb la seva mare, amb tan sols 2 anys.

Marcé Gamundí, Pere (1915-1993): Nascut a Palma el 7 d'abril de 1915. Fill de Pere Joan Marcé i de

19 Informació aportada per Paula M. Colom que entrevistà a un germà seu, en Jaume Fuster Campaner.

20 Actualment carrer del Born.

21 Al setmanari local llegim «*Procedente del Brasil llegó el viernes nuestra paisana, la religiosa Escolapia, reverenda Madre María Joy, quien, después de pasar unos días en el Convento de ésta ciudad, embarcó el jueves en el vapor de Valencia con el fin de visitar las santas reliquias de su fundador San José de Calasanz. Regresará dentro de unos días para pasar breve tiempo aquí.*». Sóller 15-01-1949

22 Actualment carrer de la Lluna.

Francisca Gamundí. S'establiren a Sóller al carrer del General Franco, núm. 3. Manobre de professió. Casat amb Maria Grimalt –també natural de Palma–, amb una filla anomenada Maria. Sembla que Pere Marcé tenia una altra filla d'un anterior matrimoni, Francisca Marcé Marroig. El 1951 partiren a Rio. Un any abans havia partit el seu germà Bartomeu, que residia a Barcelona.

Marcé Gamundi, Bartomeu (1901-?): Nascut a Palma el 27 d'agost de 1901. Fill de Pere Joan Marcé i de Francisca Gamundí. S'establiren a Sóller al carrer del General Franco, núm. 3. Germà de Pere Marcé Gamundí. Residia a Barcelona. Forner. Casat. El 1950 partí a Rio.

Marcé Grimalt, Maria: Filla de Pere i Maria, palmesans establerts a Sóller. El 1951 partí amb els seus pares a Rio de Janeiro.

Marcé Suau, María (?-?): Nascuda a Binissalem o a Campanet. Casada amb Joan Coll Castañer. El 1956 anà a Rio de Janeiro amb Pere Estrades Bernat, 5 anys després que ho fes el seu espòs. No tornà.

Marquès Pons, Baltasar (1930-?): Nascut a Sóller el 13 de maig de 1930. Fill de Baltasar Marquès Oliver i Catalina Pons Rosselló. Residia a Sóller a can Baltasar del carrer Pastor, núm. 32. Agricultor. Fadrí. El 1951 partí a Sao Paulo. Va morir a Brasil per una picada de serp.

Marroig Boscana, Bartomeu (1912-?): Nascut a Sóller el 28 d'octubre de 1912. Fill de Pere Antoni Marroig i Maria Boscana. Residia a Sóller al carrer d'Ozones. Agricultor. Casat. Va arribar a Rio de Janeiro el 1952.

Martí Mateu, Joan (1921-1999): Nascut a Bunyola el 17 de febrer de 1921. Fill de Francesc Martí Zanoguera i Francisca Mateu Mateu. Era el germà major de set (Sebastià, Francesc, Antoni, Antònia, Isidre i Jaume). Abans de viure a Sóller, passaren per Andratx, on nasqueren dos germans seus. Finalment vingueren a Sóller residiren al carrer de l'Alqueria del Comte, núm. 1. Feia de jornalier, com el seu pare. El 1951 arribà a Rio de Janeiro amb dos amics seus, tots fadrins. S'acolliren a les ajudes estatals per obtenir una porció de terreny a la selva per treballar-la. Entre els tres muntaren una granja de pollastres, amb la condició que si un es casava sortia del negoci i la seva part es repartia entre els altres. Un d'ells es casà i sortí al cap de poc temps. Mentre preparaven el terreny feien de manobres. Una vegada llest, treballà a la granja fins a la seva jubilació. Es casà amb Rosa de Jesús Azebedo. Morí al Brasil.

Martí Mateu, Isidre: Nascut a Bunyola el 20 de juny de 1935. Fill de Francesc Martí Zanoguera i Francisca Mateu Mateu. Feia de jornalier com el seu pare i germans. Va partir a Brasil cap a l'any 1960. Es va casar per poders amb Catalina Palmer Riera, resident a Sóller però natural d'Estellencs. Varen tenir un fill. A finals del decenni de 1960 va retornar a Mallorca.

Mas Mayol, Antònia (1928-?): Nascuda a Sóller el 27 de juny de 1928. Filla de Francesc Mas i Antònia Mayol. Residia a Madrid. Casada. Va arribar a Rio de Janeiro el 1959.

Matemales Colom, Sebastià (1899-?): Nascut a Sóller el 8 d'abril de 1899. Fill de Joan Matemales i Catalina Colom. Vivia a Palma. Tallador de calçat. Casat. Va arribar a Rio de Janeiro el 1955.

Mayol Borràs, Antoni (1919-?): Nascut a Sóller el 5 d'abril de 1919. Fill de Josep Mayol i Miquela Borràs. Vivia al Port de Sóller. Manobre. Casat. Va arribar a Rio de Janeiro el 1951.

Mayol Muntaner, Margalida (1911-?): Nascuda a Sóller el 13 de desembre de 1911. Filla de Damià Mayol i d'Antònia Muntaner. Vivia a Sóller al carrer de Vives, núm. 13. Casada amb Joan Bisbal Vicens i amb una filla anomenada Catalina Maria Bisbal Mayol, nascuda el 1936. Va arribar a Rio el 1951 amb la seva filla, per a reunir-se amb el seu espòs que vivia a Sao Paulo feia ja un any. Sabem que a mitjans dels anys seixanta vivia a San Juan de Buenavista i que tenia una neta, Aina Maria Bisbal Russo (o Lucio).

Mora Enseñat, Francisca (1915-?): Nascuda a Sóller el 8 de gener de 1915. Filla de Sebastià Mora i

Francisca Enseñat. Residia a Sóller al carrer del Bisbe Colom, núm. 24. Casada i al manco amb dos fills anomenats Amador i Sebastià. Va arribar a Rio de Janeiro el 1951, per a reunir-se amb el seu espòs Amador Enseñat Pascual que havia partit un any abans.

Noguera Casasnovas, Catalina Maria (1937-?): Nascuda a Sóller el 14 de maig de 1937. Filla d'Antoni Noguera i Antònia Casasnovas Colom. Casada amb un tal Trobat de primer llinatge. El 1964 vivia a Sao Paulo.

Oliver Trias, Antoni –de Cas Carreter- (1935-2007): Nascut a Sóller el 24 de juliol de 1935. Fill d'Antoni Oliver Trias, d'ofici fuster i de Lluçia Trias Bernat. Vivien a Plaça Amèrica i era el mitjà de 12 germans més: Sebastià, Rosa, Joan, Lluçia, Jaume, Lluçia Milagrosa, Margalida, Jaume Jesús, José, Lluçia Maria del Pilar i Magdalena. D'aquests Lluçia, Jaume i Lluçia Milagrosa moriren prematurament. El seu pare havia emigrat a França (Limoges) i quan retornà va treballar amb ell. Tenien una fusteria i estaven especialitzats en la construcció de carros. Als anys cinquanta tancà el negoci i muntà un celler. Fadrí. El 1962 arribà a Rio de Janeiro. Posteriorment tornaria a Sóller.

Palmer Riera, Catalina: Nascuda a Estellencs. Va venir de petita amb els seus pares a Sóller. Es va casar per poders amb Isidre Martí Mateu, i partí a Brasil amb ell. Tingueren un fill. Cap a finals de la dècada de 1960 tornaren a Sóller.

Pastor Canals, Pere Joan (1920-?): Nascut a La Rochelle (França) el 2 de maig de 1920. Fill de Pere Joan Pastor Bisbal i Antònia Canals Puig. Casat amb Margalida Vicens i amb una filla. Residia a la Illeta 72, a les Tanques d'en Frontera, núm. 62. Era fuster de professió. Arribà a Rio de Janeiro el 30 de juliol de 1951 amb el transatlàntic *Florida*. Treballà com a confiter a la pastisseria i confiteria *São José* de Copacabana. Un any després, el 1952 retornà a Sóller, venint cap a Espanya amb el vaixell Italia..

Puig Canales, Josep Maria (1901-?): Nascut a Barcelona el 27 de setembre de 1901. Fill de Salvador Puig Cervera i Maria Canales Reyes. Vivien a Sóller a General Goded,²³ núm. 50. Encara que a Sóller feia de fuster, a Rio treballava a un laboratori de pròtesis dentals. Casat amb l'alacantina Ana Cano Lucas. Tenien tres fills, Josep Maria, Maria Teresa i Salvador Puig Cano. El 1951 arribaren a Rio de Janeiro i s'establiren a Sao Paulo.

Puig Cano, Josep Maria (1933-?): Nascut a Sóller el 18 d'octubre de 1933. Fill de Josep Mª Puig i Aina Cano. Mecànic. Fadrí. Va arribar el 1951 a Sao Paulo amb els seus pares a l'edat de 18 anys.

Puig Cano, Maria Teresa (1934-?): Nascuda a Sóller el 3 d'octubre de 1934. Filla de Josep Mª Puig i Aina Cano. Soltera. S'establí el 1951 a Sao Paulo amb els seus pares a l'edat de 17 anys.

Puig Cano, Salvador (1949-?): Nascut a Sóller el 14 d'abril de 1949. Fill de Josep Mª Puig i Aina Cano. Solter. Va arribar el 1951 a Sao Paulo amb els seus pares a l'edat de 2 anys.

Quetglas Estarellas, Antoni –Copinso/de cas marger- (1914-1990): Nascut a Bunyola el 19 de febrer de 1914. Fill dels bunyolins Sebastià Quetglas Riera (marger) i Bàrbara Estarellas Colom. S'establiren l'any 1916 a Sóller a Biniarix, amb els seus 7 fills: Catalina, Bartomeu, Sebastià, Antoni, Francisca, Bàrbara i Magdalena. Marger/Agricultor. Antoni es casà amb Francisca Frontera Ponset, amb qui tingué un fill, Sebastià. El matrimoni residia al carrer de Sant Jaume, núm. 58. A principis de 1952 partí a Bela Vista (Sao Paulo). A finals del mateix any tornà a Sóller.

Reynés Ribas, María (1932-?): Nascuda a Sóller el 29 d'agost de 1932. Filla de Jaume Reynés i Maria Ribas. Casada per poders i posteriorment separada d'Antoni Arbona Bernat. Per agost de 1952, als 20 anys, embarcà cap a Rio en companyia d'Antònia Salvà, i Catalina Crespí, per estar amb els seus esposos

²³ Actualment avinguda de la Gran Via.

que ja residien feia un any a Brasil.

Ripoll Morro, Antònia (1924-2014): Nascuda a Fornalutx el 14 d'agost de 1924. Filla de Bernat Ripoll i Francisca Morro. Vivia a Sóller al carrer de la Unió. Casada amb Josep Frontera Ripoll -*Nicó*- amb al manco un fill, Josep Antoni, nascut el 1947. Per setembre de 1951 arribà amb el seu fill a Campinas (Sao Paulo) per a reunir-se amb el seu espòs que ja residia allà. Posteriorment tengueren tres fills més, un morí prematurament. Cap d'ells tornà.

Ripoll Morro, Mateu (1930) Nascut el 25 de gener de 1930 a Fornalutx. Fill del fornaltuxenc Bernat Ripoll Bisbal i de la caimarienca Francisca Morro Cifre. Al principi va viure a Fornalutx. Després es traslladà a Caimari. Encara que a la seva fitxa posa que era electricista, mai no va exercir com a tal.²⁴ Als 16 anys partí a Argentina. Tornà a Mallorca a fer el Servei Militar, ja que si no hi anava no podria entrar a Espanya fins passats quaranta anys. El 1955, arribà a Rio de Janeiro per anar posteriorment a Sao Paulo, on la seva germana havia partit 4 anys abans. S'instal·là al municipi de Mogi Mirim. Treballà d'intermediari (transportista). Es casà per poders amb Catalina Mairata Gual, de Caimari, que es reuniria en poc temps amb ell. Allà tengueren tres fills. Retornà a Caimari el 1964 i tengueren tres fills més. Actualment encara que està empadronat a Caimari, viu a Palma amb la seva dona.

Salvà Roca, Antònia (1931-1988): Nascuda a Sóller el 26 de juny de l'any 1931. Filla de Joan Salvà Crespí i de Joana Roca Font. Vivia al carrer de San Jaume, núm. 18. Brodadora. Casada per poders amb Jaume Colom Oliver. A finals de 1952, embarcà cap a Rio de Janeiro en companyia de Maria Reynés i Catalina Crespí, per a reunir-se amb el seu espòs que havia partit un any abans. El 1975 retornaren a Sóller amb els seus tres fills nascuts a Rio, Jaume, Paula Martha i Joan-Carles.

Timoner Valentín, Jaume -Pastilla- (1921-1987): Nascut el 8 d'abril de 1921. Fill de Jaume Timoner Bonaventura (d'Alaior) i de la palmesana Isabel Valentín Bonaventura. Tenia tres germans menors: Matilde, Leandro i Apol·lònia. Vivien a Sóller a Can Capó, núm. 7. Feia de manobre, com el seu pare. Casat amb Catalina Crespí March. El 1951 partí al Brasil i residí a Sao Paulo, on tenia una ferreteria. Un any després hi anà la seva dona. El gener de 1971 vingueren a Espanya però, posteriorment retornaren a Brasil. Morí a Sao Paulo.

Torrens Dols, Antoni (1913-1985): Nascut a Sóller l'11 d'octubre de 1913. Fill de Bartomeu Torrens i Antònia Maria Dols. Vivia a Sóller al carrer de Ramón Llull. Mecànic de professió. Casat amb Maria Martorell Castañer (obrerera tèxtil). El 1951 partí a Rio de Janeiro. Tornà a Sóller.

6. L'exemple d'un cas concret: el matrimoni de Jaume Colom i Antònia Salvà

No sabem el motiu que empenyé a Jaume Colom Oliver a emigrar, però la dura postguerra i ser amic de Jaume i Josep Mayol Arroyo, fills de Pere Mayol Pons, que ja havia emigrat temps enrere a Puerto Rico, degueren pesar en la decisió.²⁵ Malgrat que inicialment volia anar a Veneçuela, decidí anar-se'n finalment al Brasil on residia el seu gran amic Josep Crespí Marroig. Així el 12 de febrer de l'any 1951, en companyia d'altres sollerics se n'anà cap a Barcelona amb destí a Rio de Janeiro. S'establí a Campo Grande (barri de l'oest de Rio de Janeiro). Allà sembrà tomàtiques i tengué força èxit en la collita. Per a regar-les construí un pou que encara avui es denomina "*pozo del español*". Però amb els anys, la terra s'empobrí i cada vegada l'esplet era de menor qualitat. El 29 de desembre de 1951 Jaume Colom i la seva al·lota Antònia Salvà, que

²⁴ Sembla que fou gràcies a un capellà amic que va poder canviar la professió de pagès per la d'electricista, perquè fos més fàcil l'entrada al Brasil, ja que agricultors n'hi havia molts.

²⁵ MAYOL BISBAL, Joan: *Pedro Mayol Pons. La aventura de un emigrante*. UNO Editorial, 2017.

Grup d'emigrants sollerics a Barcelona de camí cap a Brasil. Entre ells s'hi trobava Jaume Colom Oliver. Arxiu de Paula Marta Colom Salvà.

Jaume Colom Oliver al seu negoci de Brasil. Arxiu de Paula Marta Colom Salvà.

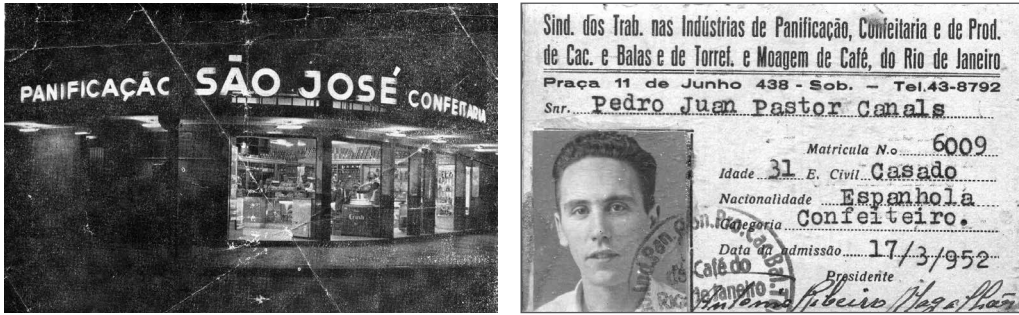
havia quedat a Sóller, se casaren per poders a l'església de Sant Bartomeu representant al primer pel germà de la novia, Antoni Salvà. Celebrà la missa el vicari Mn. Jaume Capó, firmant l'acta matrimonial Antoni Lladó Bennassar i Esteve Roy Montserrat. El 27 d'octubre de 1952, Antònia Salvà Roca embarcava amb el vaixell argentí "Salta" per a reunir-se amb el seu ja espòs. A l'arribada a Rio, continuaren les noces i sacrificaren un bou, menjant uns bons "xurrascos", amb la mirada incrèdula d'Antònia acostumada a usar a Espanya, l'anomenada "cartilla de racionament". Amb el temps Jaume Colom i Antònia Salvà s'establiren al barri de Realengo al mateix Rio, comprant una casa i obrint la sabateria "Colom". Posteriorment, el marit arribà a fabricar i arreglar les seves pròpies sabates. Tengueren tres fills: en Jaume, na Paula Martha i en Joan Carles. Precisament els dos fills de Josep Crespí Marroig, Josep i Marilina foren els padrins de fonts del fill petit d'en Jaume. El 1967 morí el seu amic d'una infecció de tètanus, causant un profund trasbals. El 1975, tal volta per l'enyorança d'Antònia Salvà i, pel fet que els fills tornaven grans i com més tard, més difícil seria tornar, decidiren partir cap a Sóller amb el transatlàntic italià "Augustus". A Sóller, el pare seguí fent de sabater, mentre el fill major obria una tenda de fotografia: "*Fotos Brasil*". La seva filla Paula Martha estudià filologia, sent la primera de la família en tenir un títol universitari. El fill petit s'especialitzà en mecànica de cotxes.

7. Conclusions

Per acabar, podem establir una sèrie de conclusions d'aquest fenomen migratori:

- Es tracta d'un flux molt conjuntural, lligat a un context històric molt determinat: autarquia a Espanya, desenvolupament del Brasil, etc. Aquestes característiques possiblement són aplicables a altres llocs de l'illa i fins i tot de l'Estat espanyol, quedant a l'espera de que surtin nous estudis de caire local.²⁶

²⁶ Sabem per exemple que en mateix període -entre 1949 i 1969-, emigraren 12 residents de Campanet a Brasil. Foren un grup que partí principalment entre 1949 i 1954. La majoria foren matrimonis amb els seus fills, 9 dels quals retornaren poc temps després d'emigrar. Allà la majoria treballaren al

Fitxa de treball de Pere Joan Pastor Canals i façana de la pastisseria on treballava. Arxiu família Pastor.

- Fenomen de curta durada. El seu període més intens no passà dels 5 anys.
- Malgrat això hi ha un flux destacat en nombre (71) en un context on l'emigració històrica pràcticament havia desaparegut.
- Es tracta d'una emigració "familiar", caracteritzada per l'edat adulta dels emigrants i per estar la majoria casats i/o amb càrregues familiars.
- Els emigrants, en la seva majoria, no arribaren a arrelar a Brasil, i tampoc no desenvoluparen grans fortunes. Mes bé, passaren a formar part de la classe mitja brasilera –els que quedaren-. Aquest fet, explicaria la poca incidència que tingué posteriorment al lloc d'origen i que pràcticament fos oblidada de l'imaginari col·lectiu.
- La majoria dels emigrants retornaren a Sóller en poc temps.

8. Bibliografia i fonts

BUADES CRESPI, Joan / MANRESA, M^a. Antònia / MARIMON, Antoni / MAS, Margalida: *El moviment associatiu balear a l'exterior (l'emigració de les Illes Balears a Ultramar)*, "Els Camins de la Quimera" n° 1, Palma, Conselleria de Presidència del Govern Balear, 2001.

BUADES CRESPI, Joan: *L'emigració de campaneters a Amèrica en el segle XX*, Campanet, Ajuntament de Campanet, 1993.

GAMBI GIMÉNEZ, Esther: *La emigración castellano-leonesa a Brasil, 1946-1962*, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca, 2012.

GONZÁLEZ, Elda: *La inmigración esperada: la política migratoria brasileña desde João VI hasta Getúlio Vargas*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, CSIC, 2003.

JOY MARROIG, Julià: "L'emigració sollerica entre 1949-1970", a *XII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntaments de Sóller i Fornalutx, 2017, pàg. 295-306

MAYOL BISBAL, Joan: *Pedro Mayol Pons. La aventura de un emigrante*. UNO Editorial, 2017.

QUETGLAS CIFRE, Antoni: *Societat, cultura i política a l'època dels moviments migratoris cap Amèrica i Europa. El cas de la Vall de Sóller (1830-1936)*, (tesis doctoral no publicada), Universitat de les Illes Balears, Palma, 2013.

sector de la construcció, altres a l'hoteleria. Inicialment s'establiren a Rio de Janeiro i llavors la majoria es traslladaren a Sao Paulo. BUADES CRESPI: *L'emigració de campaneters ...*, pàg. 101-103.

SERRA BUSQUETS, Sebastià: "L'emigració mallorquina. Una perspectiva històrica" dins *Les Migracions. Quaderns Cultura fi de segle n° 6*, Palma, Ajuntament de Palma, 1991.

9. Fonts

Setmanari *Sóller*, anys 1948-1970

Arxiu Municipal de Sóller (AMS). Secció 12. Estadística. Padrons de població 1949-1970. Sign.: 2967-2995

Arquivo Nacional Rio de Janeiro. Cartões de Imigração, 1900-1965: <https://familysearch.org/ark>

Fonts orals: Mateu Ripoll Morro, Paula Colom Salvà, Pere Crespí Isern, Rafel Crespí, Sebastià Quetglas Frontera, Jaume Colom Ripoll i Joan F. Rullan Vallcaneras.

La música a Sóller durant les primeres dècades del franquisme (1936-1959)

*Antoni Quetglas Cifre i
Pedro Andreu Marroig*

Resum

L'esclat de la Guerra Civil espanyola va suposar un trencament amb el panorama musical que s'havia anant desenvolupant des del decenni dels anys vint. Durant el període bèl·lic i els primers anys de Postguerra pràcticament varen desaparèixer les agrupacions musicals locals així disminuïren dràsticament les actuacions. A mesura que avançà la dècada dels anys quaranta i la dècada posterior dels cinquanta, anaren sorgint nous grups que revitalitzaren novament el món musical sollerí. Amb aquest article pretenem explicar l'evolució de la música durant aquests anys i recuperar els quines foren les orquestres i els músics que s'hi posaren al capdavant.

1. Introducció

L'any 2016 iniciarem un estudi sobre la música “moderna” a Sóller durant la dècada de 1930. Aquest estudi fou presentat i posteriorment publicat a les *XI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*. Ens plantejam aquesta feina com un recorregut llarg que no es pot limitar solament a un decenni, per això hem decidit investigar com ha anat evolucionant el panorama musical de la nostra ciutat fins els nostres dies. Tot i que plantejam els estudis per decennis, el recorregut dels músics, conjunts i locals que formen part d'aquesta feina no és tan evident ni fàcil de limitar en el temps. És per això que feim referència constantment tant a la publicació passada com a estudis en procés de redacció.

En l'estudi que presentam enguany, pretenem exposar qui foren els protagonistes del panorama musical sollerí durant les primeres dècades del franquisme, període de recessió musical del qual el control polític en va marcar l'evolució. També volem exposar quins foren els locals i espais que acolliren les actuacions musicals del moment.

Per realitzar aquest treball ens hem trobat amb dificultats com la manca de fonts documentals primàries, així com l'absència de la majoria dels protagonistes d'aquestes orquestres i per tant de les fonts orals primigènies. Les principals font han estat el setmanari *Sóller* i les fonts orals, si bé solien ser majoritàriament de tipus secundari (fills o parents dels músics protagonistes). Aquesta manca d'informació ha suposat una tasca ingent de recerca d'imatges i recomposició de dades per poder completar les descripcions corresponents a les orquestres que analitzam.

Per finalitzar aquesta introducció volem agrair, per una banda, l'ajuda inestimable del músic Jeroni Ru-

llan Mesquida –fill del músic Joan B. Rullan *Sabater*–. Gràcies a la seva memòria i als contactes que ens ha proporcionat hem pogut anar estirant els fils d'aquesta història. També hem d'agrair la col·laboració d'Antoni Nigorra Matamales, qui, a banda d'ajudar-nos també a l'hora de trobar contactes d'entrevistats, ens ha realitzat la correcció ortogràfica de l'estudi.

2. La música a Sóller durant la Guerra Civil

L'esclat de la Guerra Civil va suposar un trencament de moltes dinàmiques socials. El nou règim franquista, influenciat per l'església catòlica i els falangistes, no veia amb bons ulls la música provinent de l'estranger i l'organització de segons quins tipus de balls i festes. Totes les bandes que hi havia fins aleshores varen desaparèixer, tant per la manca d'esdeveniments musicals com per la mobilització militar d'alguns dels seus components més joves.¹

Entre juliol i desembre de 1936, també amb els locals més moderns: *New York*, *Iris Park* i *El Cairo*.

A causa del conflicte les autoritats suprimiren totes les festes i els actes lúdics, ja que pretenien que tots els esforços es destinassin a guanyar la guerra. Foren prohibits els balls de Carnaval i durant les festes locals (Fira, Sant Bartomeu, festes de barriada) sols es podien dur a terme celebracions de tipus religiós.

Els pocs actes musicals que es celebraven estaven protagonitzats per bandes o orquestres militars i es feien per recaptar fons per a la causa “nacional”, normalment a càrrec d'organitzacions afins, com Falange Espanyola.² D'alguna manera aquest fet també va provocar disconformitats entre la població, o almenys això es pot deduir d'un editorial de Miquel Marquès al setmanari *Sóller*, en el qual ressaltava la banda local *Lira Sollerense* i esmentava que la gent reclamava la presència de la banda en les celebracions de les victòries de l'exèrcit franquista.³

També en algunes cases particulars s'organitzaren vetllades musicals, però majoritàriament de música clàssica. Sabem que a principis de 1938 hi havia una agrupació musical femenina, *L'Arpa de la Vall*, dirigida per Joana Barceló i amb seu al carrer d'Empúries, núm. 8, que feien actuacions de música d'entre els segles XVI a XVIII a cases particulars.⁴

3. La música a Sóller durant les dècades de 1940 i 1950

Després de la guerra i malgrat les dificultats econòmiques i les restriccions sembla que hi va haver un intent de recuperar la normalitat perduda amb el conflicte bèl·lic. Tímidament s'anaren organitzant nous balls i revetlles als locals tradicionals i sorgiren noves agrupacions musicals que recollien d'alguna manera el testimoni dels grups de la dècada anterior. Molts d'aquests grups estaven formats pels mateixos components.

Malgrat això s'ha de recordar que s'havia imposat un forta censura i control de tot aquest tipus d'actes, els quals per celebrar-se havien d'obtenir autoritzacions del Govern Civil i informes de les autoritats militars i policials. Com exemple d'aquest control, encara durant el 1940, es recordà des de Palma la prohibició d'organitzar festes de Carnaval aquest any.⁵

Els primers balls que s'organitzaren després del conflicte foren durant la Fira del 1939 al teatre Defensora

1 Per exemple, tenim documentat que moriren a causa del conflicte els músics Mateu Galmés i Jaume Antoni Magraner Marquès.

2 El mes de gener de 1938 FE organitzà un seguit de concerts de la banda orquestra del Regiment d'Infanteria núm. 36 al *Kursaal* per recaptar fons per a l'exèrcit. *Sóller* 15-01-1938

3 *Sóller* 08-01-1938

4 *Sóller* 22-01-1938

5 *Sóller* 20-01-1940

Orquestra Estel d'Or al Patio Andaluz. (c.1955) E-D Pere Vives Clam, Paco Valdés –Gambita–, Joan B. Rullan Castañer –Sabater–, Francesc Valls Pomar, Guillem Mora Rullan. Arxiu de Pedro Andreu.

i, uns mesos després, durant l'estiu Pau Mora, el concessionari del *Kiosko Triannon*, organitzà un seguit de revetlles amenitzades per l'orquestrina *Imperial Jazz*.⁶ El mateix any durant les festes de Sant Bartomeu es muntaren balls al teatre *Defensora* organitzats pel *Círculo Sollerense*, amenitzats per l'orquestrina local *Imperial Jazz* i la *Tugores Jazz* de sa Pobla, les quals rivalitzaren per agradar al públic.⁷

Un punt d'inflexió es produí a mitjans de 1940 amb la prohibició per ordre governativa de la utilització de paraules estrangeres per denominar negocis, locals, espectacles, etc.⁸ Aquest fet obligà a canviar el nom per exemple del teatre *Kursaal* pel de teatre *Alcázar*, nom considerat més “patriòtic”.⁹ També hi va haver una certa picaresca, ja que per exemple el conjunt *Imperial Jazz* va canviar el seu nom pel d'*Imperial*, que s'escriu igual en castellà que en anglès i que s'adeia més amb la mentalitat de l'època.

Les mesures restrictives continuaren el mes de juliol del mateix any quan per ordre governativa s'establí que qualsevol acte públic necessitava permís i un certificat del governador civil.¹⁰ També es va prohibir l'entrada als balls i festes als menors de 18 anys i els que tenien entre 18 i 21 havien d'anar acompanyats pels seus pares o superiors, i dur-ne un permís escrit.

L'estil musical que predominava en aquella època era l'anomenada *canción española*, amb els pasdobles, els tradicionals copeos i la copla andalusa com a màxims representants.

A mitjans de l'any 1940 sorgí l'orquestra *Los Bohemios*. Aquest conjunt va copar totes les actuacions dels primers anys de la dècada. A partir de 1941 es varen reprendre amb certa normalitat els balls durant les

6 *Sóller* 29-07-1939, 12-08-1939 i 02-09-1939

7 *Sóller* 26-08-1939

8 *Sóller* 25-05-1940

9 El propietari Miquel Marquès Coll va queixar-se d'aquesta actuació per les pèrdues econòmiques que això li provocava, sobretot pel canvi en la retolació de bitllets, cortines, programes, etc. QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Sóller. La desfeta de la burgesia progressista*, a Guerra Civil Poble a Poble n° 11, Palma, Edicions Documenta Balear, 2012.

10 *Sóller* 27-07-1940

festes i es permeten alguns balls privats organitzats per societats recreatives com el *Círculo*, *La Unión* o *La Defensora*. A banda d'aquest grup, també actuaren a Sóller altres agrupacions foranes com *Palmesana*, *Los Faraones*, *Felipe*, *Los Trashumantes*, *Columbia*, *Madrigal*, *Bolero*, etc.

Aquests balls i concerts gaudien d'un notable èxit de públic, no tan sols local sinó també de soldats que estaven destacats a la Base Naval del Port. La posada en funcionament d'aquesta instal·lació militar va provocar un notable augment de població a la Vall, majoritàriament jove (en edat del servei militar) que es traduïa en un públic potencial i amb ganes de festa quan hi havia permisos per sortir.

Durant l'estiu de 1941 el pati de l'*Alcázar* es convertí en el principal centre de reunió del jovent local, ja que s'hi organitzaren balls durant tota la temporada. El servei de begudes anava a càrrec de Joan Rosselló.¹¹

El fet que sols hi hagués una orquestra local va provocar que aquesta tingués molta feina durant aquests anys i això feia que els locals s'haguessin de coordinar per poder organitzar festes i balls.¹² Alguns exemples d'aquesta intensa activitat serien:

- Celebració d'un Te Dansant a l'Hotel Marina de Josep Frontera, amenitzat per *Los Bohemios*.¹³
- A les festes de Sant Bartomeu, Biniaraix, Alqueria del Comte, els Estiradors i la Plaça d'Amèrica actuaren *Los Bohemios*.¹⁴
- A *La Unión* s'organitzaren balls per les festes de Nadal amenitzats per les orquestrines de Palma, *Los Trashumantes* i *Los Argentinos*.¹⁵

L'any 1942, malgrat el manteniment de prohibir les festes de Carnaval, les societats recreatives locals varen organitzar balls i festes alternatius per burlar les disposicions governatives. Al teatre *Defensora* s'organitzaren balls per als socis amenitzats per la orquestrina *Borneo* (formada per deu membres) de Palma; a *La Unión* se n'organitzaren d'altres amenitzades per l'orquestrina *Felipe* de Palma; i al *Café Central*, pels socis de la *SD Sollerense* d'altres amenitzades per *Los Bohemios*. Tots aquests balls tingueren molta aflluència de públic.¹⁶

El mes de març de 1942 es va donar a conèixer una nova orquestrina dirigida per Mateu Oliver. Malgrat les bones crítiques, sembla que no va tenir gaire continuació. D'aquesta manera *Los Bohemios* es varen mantenir com l'únic conjunt local. Això va obligar els locals i societats que volien organitzar festes a contractar grups de fora.¹⁷ En aquests anys, malgrat el predomini de la cançó espanyola també es feren concerts amb música més moderna. Destacada fou l'actuació del conjunt *Inca Jazz* que va tenir molt èxit, a causa sobretot de tocar peces modernes i per l'actuació dels seus vocalistes.¹⁸

Durant tota la dècada es varen continuar organitzar balls, sobretot durant les festes de Carnaval, en les diferents festes populars i durant l'estiu. Bàsicament es feien sempre als mateixos locals: els de les societats recreatives, als teatres i als diferents hotels del Port.

Una notícia destacada fou la primera actuació de Bonet de San Pedro i la seva orquestrina al teatre *Alcázar* el juliol de 1944. Segons les cròniques de la premsa destacaven perquè tocaven *jazz* i *hot*, ritmes americans i moderns.¹⁹ Sembla que va tenir èxit i que va agradar al públic la nova música que tocaven perquè a mitjans de novembre del mateix any a l'*Alcázar* es tornà a organitzar un concert de música

moderna amb l'actuació de *Los Bohemios* i *Continental* de Palma.²⁰

L'any 1945 es diversificà el panorama musical local amb l'aparició d'un nou conjunt, *Aurora* que no va durar gaire i va desaparèixer. Pocs mesos després, aparegué una nova orquestra, *Trébol*.

Entre els anys 1945 i 1947 els dos conjunts locals (*Los Bohemios* i *Trébol*) alternaren les actuacions en revetlles i festes. Malgrat això l'any 1948 totes dues havien desaparegut i s'hagueren de contractar bandes de fora. Destacaren les actuacions de *Los Trashumantes* a la *Defensora*, abans que aquest conjunt partís de gira per la Península.²¹ També vingueren altres conjunts forans com *Marvel* i *Bahía* de Lluçmajor, *Trocantes*,²² *Columbia*, *Bolero*²³ i *Melodians* de Palma o *Los Guajiros* d'Alaró.

A finals de 1948 sorgí l'orquestra *Ritman's*, formada per bona part dels antics components de *Los Bohemios*. Fou fins el 1953 l'única orquestra local que hi havia i actuava pertot. Aquell any va sorgir una nova orquestrina, *Coimbra*.²⁴

A partir de finals dels anys quaranta i principis dels cinquanta començaren a introduir-se noves tendències musicals que acabaren per encisar al jovent local: el bolero –amb Antonio Machín com a màxim representant–, el foxtrot, la rumba, el txa-txa-txa, la ranxera, el mambo i l'havanera. Cap a la segona meitat de la dècada començà a fer-se de cada vegada més evident la popularitat d'aquests nous ritmes quan s'hagueren d'adaptar o passar el testimoni generacional als nous conjunts. Aquest decenni com diu Bartomeu Canyelles en la seva tesi doctoral, és considerat en matèria musical, una mena de frontissa entre l'antiguitat representada pels quaranta i la modernitat dels seixanta. Fou en aquest període cronològic quan «s'observa clarament com el model implantat per les orquestres de la postguerra segueix plenament vigent: la veu, el principal element melòdic, rivalitzava amb una secció de vents formada generalment per saxo, trompeta o clarinet. De la secció rítmica s'encarregava el contrabaix, al qual s'hi afegeix posteriorment la bateria com a element indispensable. La poca practicitat del piano, derivada de la seva grandària, provocà que moltes formacions musicals el substituïssin per instruments més petits i manejables, com el violí o l'acordió. Pel que respecta a la guitarra, aquesta, abans de ser electrificada, era utilitzada de forma irregular pels músics mallorquins abans dels anys cinquanta i, per això, no tindrà res d'estrany que a aquesta dècada –especialment a la primera meitat– moltes formacions prescindixin del seu ús. Amb el canvi de dècada s'evidencia la clara tendència a reduir el seu número de components, per tal de que les orquestres siguin econòmicament rendibles tant pel empresari que les contracta com pels seus mateixos músics».²⁵

Això passà per exemple amb *Los Bohemios*, els quals anaren renovant contínuament el seu repertori i components a partir de finals dels anys quaranta.

A partir de mitjans de la dècada dels cinquanta hi començà a haver una canvi de tendència en l'oci i una disminució del nombre de balls i festes organitzats. Això es degut a diversos factors:

- Augment de l'activitat turística: es construeixen nous hotels, més grans, al Port de Sóller i comencen a arribar les primeres remeses de turistes, principalment de Bèlgica (les famoses *Hironelles*). Això suposà que els conjunts musicals centrassin la seva feina als locals de balls que s'obrin en aquests hotels i que molts joves de la localitat es concentrin en aquests espais, sobretot els caps de setmana.
- Les societats recreatives locals es trobaven en un període de certa crisi, el que provocava que

11 *Sóller* 21-06-1941

12 *Sóller* 06-12-1941

13 *Sóller* 05-07-1941

14 *Sóller* 13-09-1941

15 *Sóller* 27-12-1941

16 *Sóller* 07-02-1942

17 Per exemple durant les festes de maig de 1942 es programaren sis revetlles i s'hagueren de contractar orquestres foranes per poder fer-les totes. A l'*Alcázar* actuaren *Los Bohemios* dissabte dia 9, diumenge actuà l'orquestrina *Bolero* de Palma i al *Defensora*, *Acroama*, de Felanitx. Dilluns dia 11 actuaren a l'*Alcázar*, *Acroama* i al *Defensora*, *Bolero*. Dimecres 13 a l'*Alcázar* va tocar l'orquestrina *Lluçmajor*. *Sóller* 02-05-1942

18 *Sóller* 20-02-1943

19 *Sóller* 08-07-1944 i 15-07-1944

20 *Sóller* 18-11-1944

21 Aquest conjunt, nascut abans de la Guerra Civil, fou un dels més destacats de Mallorca durant les dècades de 1940 i 1950. Hi començà a actuar Pere Bonet Mir, conegut posteriorment pel nom artístic de Bonet de Sant Pere. *Sóller* 18-10-1947

22 Fou una de les formacions musicals mallorquines més emblemàtiques de la primera meitat dels cinquanta.

23 Sorgida a la primera meitat dels anys quaranta, fruit de la fusió de *Las Estrellas Azules* i l'*Orquestra Melodians*. Tot i que la *Bolero* estava especialitzada en tocar totes les variants del jazz, va aconseguir destacar pel seu eclecticisme musical.

24 *Sóller* 21-02-1953

25 CANYELLES CANYELLES, Bartomeu: *Nous estils musicals i canvis socials a Mallorca (1960-1975)*, tesi doctoral llegida el desembre de 2012. Universitat de les Illes Balears, pàg. 55-56

disminuïssin el nombre de balls i festes organitzats.

- El mateix passa amb les festes populars, tant la Fira com Sant Bartomeu passaren per un període de certa decadència, amb poca inversió municipal i poca participació de la gent local, que es traduïa en l'organització solament d'una o dues revetlles durant aquestes celebracions
- Als anys cinquanta hi ha un auge de la música tradicional, en el seu vessant més folklòrica. Aquest fet va provocar que molts músics, sobretot els més veterans, deixassin les orquestres per tocar amb els conjunts de música popular (*Dansadors de la Vall d'Or* i *Brot de Taronger*). També cal ressaltar un cert ressorgiment de la música més clàssica, amb la creació de corals (*Coral Polifònica*) i agrupacions per fomentar aquests estils musicals (*Juventuts Musicals*)
- Entrada de nous elements d'oci, com la televisió.

4. Les orquestres i els seus components

Abans de començar amb el llistat de les orquestres i dels músics que formaven part de l'oci i la cultura musical a Sóller al període que ens ocupa, cal aclarir diversos aspectes d'aquesta classificació.

Per una banda, normalment les orquestres no neixen i acaben de manera clara i per tant considerarem com a moment d'inici i final la primera o darrera data que tinguem registrada al setmanari *Sóller*. Com a conseqüència d'això quan no tinguem una data fixa donarem, en cas que sigui possible, un marge d'anys segons els testimonis, el context o els fets claus que ens ho permetin.

Per altra banda, i entenent aquest article com una feina horitzontal i per tant amb vistes de futur, la classificació dels músics que participaven en les orquestres es farà de la següent manera:

No es redactaran, entenent que ja s'han desenvolupat, les biografies de músics que ja apareguin a l'estudi que vàrem publicar el 2016.

Pràcticament tots els músics que tractarem varen formar part de vàries orquestres, bé alhora o bé en diferents èpoques. Molts d'ells tocaven de manera esporàdica a diversos grups o bé deixaven de tocar a un grup i començaven a un altre i aquest fet fa que la classificació no sigui, com dèiem, clara i precisa, sinó difosa i heterogènia.

És per això que els anirem descrivint quan apareguin per primera vegada, senzillament per establir un ordre. Dels músics no desenvolupats de la manera adequada, n'hi ha alguns que encara estam investigant i en tot cas s'inclouran en publicacions futures (s'especificarà a peu de pàgina).

Finalment cal aclarir també que les biografies elaborades només amb dades difoses (normalment fruit de testimonis amb poca informació) no són incloses en aquest document per mantenir el màxim de rigorositat exigible. En aquest aspecte emperò, i donada la seva importància dins el panorama musical, només hem fet l'excepció de Joan Reynés –Bodegón–, la biografia del qual s'ha realitzat amb petites aportacions de molts testimonis.

Orquestrina del Consejo Obrero Nacional Sindicalista (1937-1939)

No tenim pràcticament cap dada d'aquesta agrupació. Probablement es va crear a principis del conflicte ja que era obligatori que els professionals estassin afiliats a FE. Va desaparèixer quan acabà la Guerra Civil.

Imperial Jazz / Imperial (1939-1940)

La primera notícia que tenim d'aquest conjunt és de les festes de maig de 1939, quan es reprenen els balls al teatre Defensora amb una orquestra encara sense nom; dos mesos després ja es presentaven amb aquest

nom. Estava dirigida per Francesc Valls. Segons la crònica del setmanari local «*disposava d'un ampli repertori de "bailables"*».²⁶

Actuaren a diversos llocs com el teatre Defensora, el Círculo Sollerense o el Kiosko Triannon.

El mes de juny eliminaren del seu nom artístic la paraula "Jazz" i restà sols com a *Imperial*, per poder-se adaptar a la normativa que prohibia la utilització de noms estrangers. Després d'una actuació al local del *Círculo Sollerense* el mes de juny, sembla que aquest grup es va desfer.

Components:

Francesc "Xesc" Valls Pomar: Piano i direcció

The Black Boys (1940)

Conjunt nascut el març de 1940. Estava dirigit per Francesc Bonnin. Tenien la intenció de dedicar-se a tota classe d'actuacions musicals: amenització de vetllades en festes majors, balls de societat, te dansant, etc.²⁷

No tenim més notícies d'ells i suposam que va desaparèixer el mateix any.

Components:

Francesc Bonnin: Direcció

Trio Valls / Los Bohemios (1940-1948)

Es pot dir que aquest conjunt és l'hereu de la *Imperial Jazz*. El músic i director de l'anterior quan aquesta es va dissoldre va formar el *Trio Valls*. Aquest conjunt sabem que va actuar en un vermut concert a la inauguració de les obres de reforma del casino *La Unión* a principis del mes de juny de 1940. Posteriorment, a finals del mateix mes, se'ls uniren altres instruments i formaren un nou conjunt *Los Bohemios*. Estava dirigit per Francesc Valls.²⁸

Podem assegurar que aquest conjunt va copar el gruix de les actuacions que es feien a Sóller entre 1940 i 1945. Varen adquirir una certa fama que els va portar a realitzar actuacions fora de Sóller. Una de les més destacades fou l'actuació que realitzaren l'agost de 1943 a la plaça de bous de Palma, formant part d'un concert de música moderna, juntament amb les orquestres *Bonet de San Pedro y los siete de Palma*, *A.B.C. de València*, *Cloters y su orquesta* i *Ban y Boni*.²⁹

A finals d'aquell mateix any incorporaren una nova vocalista, la senyoreta Jenny. La seva presentació al públic es va fer als balls organitzats per Nadal a *La Unión* i al *Círculo Sollerense*.³⁰ Un any després, el vocalista principal era un tal Gutiérrez, de Palma.³¹

L'any 1945 canviaren a bona part dels seus components i actualitzaren el seu repertori, si bé Francesc Valls en continuà essent el director.³²

Sembla que la figura de la vocalista femenina continuà a la banda, ja que a finals de 1945 canviaren i als balls de Nadal al Defensora, Círculo i Botigueta, debutà la seva nova vocalista, la sollerica Francis del Valls,³³ que va obtenir molt bones crítiques del públic.

A principis de l'any següent, el conjunt realitzà un seguit de sortides per fer actuacions a diferents pobles

²⁶ *Sóller* 29-07-1939

²⁷ *Sóller* 06-04-1940

²⁸ *Sóller* 28-06-1940

²⁹ *Sóller* 14-08-1943

³⁰ *Sóller* 31-12-1943

³¹ *Sóller* 02-12-1944

³² *Sóller* 11-02-1945

³³ *Sóller* 22-12-1945

de l'illa, com *Muro, Pont d'Inca, Sa Pobla i Campos*.³⁴

La darrera actuació d'aquest conjunt que hem pogut documentar fou per les festes de Sant Joan de Deià de 1947.³⁵ Sembla que es va desfer durant l'estiu posterior.

Components:

Francesc "Xesc" Valls Pomar: Piano i direcció³⁶

Biel Vila: Clarinet, saxo alt i flauta travessera³⁷

Jenny: Vocalista

Gutiérrez: Vocalista

Francis del Valle: Vocalista

Guillem Mora Rullan: Trompeta³⁸

Va néixer a Sóller dia 24 de febrer de 1928. La seva mare era de Deià i el seu pare, de Caimari. La seva trajectòria musical va començar cantant al cor parroquial seguint les direccions de don Miquel Nussa. Set anys després, comença a estudiar música amb el director de la banda municipal del poble, Mateu Maimó.³⁹ Cal destacar, emperò, que Guillem Mora fou un músic eminentment autodidacte. Tot i que era capaç d'interpretar amb més o menys nivell molts instruments, el seu instrument base va ser sempre la trompeta.

Va tocar per primera vegada amb *Los Bohemios* als 13 anys. Va formar així un tàndem amb Francesc Valls que no va acabar fins que el pianista morí l'any 1984.

Ben jove va començar a treballar a la fàbrica de can Pelut. Hi va treballar quasi 40 anys i arribà a ser-ne l'encarregat. Allà va conèixer la seva futura esposa Maria Ensenyat Torres. Es casaren l'any 1954 i cinc anys més tard tengueren el seu únic fill, Toni.⁴⁰ Guillem Mora va alternar sempre la seva vida professional amb la música.

Entrats els anys 80 va treballar al costat del seu fill com a repartidor, entre d'altres, de butà.⁴¹

Als inicis dels anys 90, agafa el relleu que deixa Antònia Casellas i es fa càrrec de la Banda de Música Municipal del poble. Com que la realitat de la banda és que hi manquen músics joves, posa en marxa el projecte d'escola de música. L'escola, amb una vintena d'alumnes, obre les portes l'any 1993 al número 9 del carrer de Santa Teresa i allà es mantindrà fins que vegi la llum l'actual Escola Municipal de Música de Sóller el mes de novembre de l'any 2000, situada a les Escolàpies.⁴²

L'any 2000 rep, en nom d'Estel d'Or, una placa per part de l'Ajuntament i una altra de l'Altamar amb mo-

Guillem Mora Rullan (c.1945). Arxiu de Toni Mora Ensenyat.

tiu de la celebració dels 50è aniversari de l'orquestra.⁴³ Es pot dir objectivament que Guillem Mora va ser un dels músics que va realitzar més actuacions de la seva generació.⁴⁴

Dia 2 de febrer de 2008 va actuar per darrera vegada a l'Altamar. Dos dies després el varen ingressar per una ferida infectada a una cama. Una complicació del sistema renal va fer que morís el 8 d'abril de 2008.

Orquestrina de Mateu Oliver (1942)

Va realitzar les seves primeres actuacions en públic el mes de març de 1942 a *La Unió*. La seva estrena fou molt comentada i ovacionada per la qualitat que mostraren a l'hora d'interpretar les seves peces. Estava dirigida per Mateu Oliver, professor de música i director de la banda de música.⁴⁵ Malgrat això, no hi ha més referències d'actuacions d'aquest conjunt posteriorment.

Aurora (1945)

L'orquestrina local *Aurora* es va presentar per primer cop al públic solleric a finals de gener de 1945 en una festa organitzada al local del *Círculo Sollerense*.⁴⁶

Aquesta orquestra va tenir una durada molt puntual i va desaparèixer a mitjans del mateix any.

Els seus components foren:⁴⁷

Andreu Pizà Sanchis: Bateria i veus

Neix a Sóller l'any 1927. Per una banda, la seva mare fou Catalina Sanchis Noguera, natural de Porreres, prou coneguda a Sóller com la *Comare Botera*. Fou el gran d'altres dues germanes (Margalida i Antònia). Per altra banda el seu pare tenia un taller de reparació de ràdio i aparells electrònics –havia fet un curs de ràdio i telecomunicacions per correspondència– i controlava temes d'electrònica.⁴⁸ Andreu va heretar aquest interès i quan va participar en grups musicals, sempre es va encarregar de la part tècnica. La iniciativa de montar l'orquestra *Aurora* va ser d'Andreu, que va engrescar els altres amics. Probablement varen estrenar la formació al *Círculo Sollerense* pel fet que el seu pare

Orquestra Aurora (1945) E-D darrere: Francesc Castanyer Bauzá, Benito Albertí, Bernat Castanyer Bauz; davant: Andreu Pizà Sanchis. Arxiu de Xesc Castanyer.

34 *Sóller* 18-01-1946

35 *Sóller* 21-06-1947

36 Biografia publicada a QUETGLAS CIFRE, Antoni / ANDREO MARROIG, Pedro: "Modernitat i noves tendències musicals a Sóller a la dècada de 1930", *XI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2017.

37 Component aportat per Antoni Sampol Ferrer. 29-05-2017

38 Notes biogràfiques aportades per Toni Mora Ensenyat i Lúcia Mora Gelabert, fill i néta de Guillem Mora. 27-02-2018

39 *Sóller* 03-08-1990

40 Toni Mora Ensenyat serà també component de l'Estel d'Or a partir de finals dels 70.

41 Repartien butà a Sóller i pobles propers. És així com a Deià els tragueren el malnom de "Butaneros" i en certa manera aquest nom es va associar també al grup de música. S'ha de dir, emperò, que no varen utilitzar mai aquest nom per anunciar les seves actuacions.

42 *Sóller* 13-11-2000

43 *Sóller* 20-11-2000

44 L'any 1990, el propi Guillem Mora sol·licita informació al Sindicat d'Espectacles –al qual els músics s'afilien des dels anys 50– i a les seves bases hi consten més de 3000 actuacions amb contracte realitzades. *Sóller* 03-08-1990

45 *Sóller* 11-04-1942

46 *Sóller* 27-01-1945

47 Biografies dels components aportades per Andreu Castanyer Pizà 13-01-2019

48 Els prestigiatos cursos "Radio Maimó"

n'era el conserge en aquells anys. Després d'aquesta formació de molt poca durada, va formar part de l'orquestra *Trébol*.

Morí per causa d'una meningitis l'any 1947 amb només 20 anys.

Francesc Castanyer Bauzà: Banjo i guitarra

Neix a Mussidan (França) dia 17 de juliol de 1928 i la seva família torna cap a Sóller quan ell té 10 anys. El seu pare era pagès. Seguint la iniciativa del seu amic Andreu Pizà, forma part del grup *Aurora*, però no té cap altra vinculació amb la música després d'aquest fet.

Es va casar amb Margalida Pizà Sanchis, germana del seu antic amic Andreu, després que ell morís. Fou pare del també músic Andreu Castanyer Pizà. Va morir dia 11 de setembre de 1980.

Bernat Castanyer Bauzà: Acordió

Va néixer a Mussidan (França) el 2 d'octubre de 1927. Germà de Francesc Castanyer Pizà, va ser fuster de professió i va treballar sempre a la fusteria de *Ca na Reia* (al carrer Victòria)

Trébol (1945-1947)

La formació *Trébol* es va presentar al públic a principis d'octubre del 1945 en un ball organitzat pel *Círculo Sollerense*. L'orquestra tenia un estilista: Tony Ortos.⁴⁹ La seva indumentària bàsica era una brusa blanca amb un anagrama brodat al pit –una mescla d'una lletra T i el perfil d'un trèbol–. Per altra banda, decoraven els faristols amb panells que reproduïen aquest mateix motiu.⁵⁰

Aquest conjunt oferí cert aire fresc a les actuacions que feia. Per exemple en els balls de Carnaval de l'any 1946 organitzats a Sa Botigueta deixaven que les senyorettes presents pujassin a l'escenari per cantar amb ells davant el públic.⁵¹ Tocaven cançons com “La casita de papel” amb la particularitat de fer-ho una mica més ràpid que la versió original.⁵²

Orquestra Trébol (c.1945): E-D Desconegut, Desconegut, Pep Canyelles, Andreu Pizà Sanchis, Francis del Valle?, Guillem Mora Rullan, Desconegut i Toni Colom Rullan – Carter-. Arxiu d'Andreu Castanyer Pizà.

Els seus components foren:⁵³

Andreu Pizà Sanchis: Bateria i vocalista⁵⁴

Benito Albertí: Trompeta

Guillem Mora Rullan: Trompeta

Pep Canyelles –Pitó–: Saxo

Tomàs Borràs Roig, –Tomàs Seca–: Trompeta⁵⁵

49 *Sóller* 13-10-1945

50 Nota aportada per Gaspar Borràs Mora. 18-10-2016

51 *Sóller* 23-02-1946

52 Nota aportada per Bel Suau Canals. 20-10-2016

53 Nota aportada per Pere Suau Canals 26-09-2018

54 Component aportat per Bel Suau Canals. 20-10-2016

55 Músic en procés d'estudi.

Antoni Colom Rullan –Toni es Carter–: Piano i direcció

Va néixer dia 18 de setembre de 1918. Era carter i també es dedicava puntualment a arreglar rellotges.⁵⁶ Va destacar per ser un dels principals impulsors d'orquestres com la *Coimbra* o la *Trébol*. Interpretava sobretot música lleugera i tradicional.^{57 58}

Va morir l'any 2012 amb 94 anys.

El seu germà Miquel fou també músic i era considerat més tècnic que ell però es dedicà sobretot a la música clàssica i tradicional.⁵⁹ Tot i això, sabem que el va substituir qualche vegada com a pianista de l'orquestra *Trébol*.

Francesc Suau Borràs: Violí i contrabaix⁶⁰

Neix a Sóller dia 4 de desembre de 1909. Els seus pares eren de Bunyola. Son pare era mestre marger i es va involucrar amb Sóller quan es va construir el túnel del Tren de Sóller⁶¹. Ell va continuar amb la feina familiar i va combinar la música i la feina de marger tota la vida.⁶² Es va casar amb Aina Canals Trias i tingueren dues filles i un fill.

Va fer el servei militar més anys del que era habitual perquè va coincidir amb diferents canvis de règim de l'Estat: primer, durant el regnat d'Alfons XIII, després durant la Segona República i finalment durant la Guerra Civil.

La música és present a casa seva des que era petit: el seu pare tocava la guitarra i propiciava sopars a la carrera de casa seva, a l'Horta, on era habitual treure l'instrument. Aprèn música de dos mestres: Bartomeu Noguera i Salvadoret. Francesc s'interessa sobretot per interpretar música clàssica. Durant els anys d'aprenentatge coneix Bartomeu Calatayud, músic rellevant i destacat dins el panorama de l'illa. Els dos connecten i cultiven de tant en tant l'amistat, sobretot mantenint converses sobre música clàssica.

Als inicis dels anys 40, gràcies al contacte amb un músic de la base militar, col·labora amb una orquestra de corda que es crea a la base militar del Port.

Com dèiem, s'interessa molt més pel vessant clàssic de la música, tot i això al 1945 passa a col·laborar amb l'orquestra *Trébol* i alhora a ser violinista del grup tradicional sollerenc *Dansadors de la Vall d'Or*.⁶³ Fora de la música clàssica es va dedicar també a musicar pel·lícules de cinema mut en directe al Kursaal acompanyat per Toni Rotger (d'es Fondet).

La seva darrera empresa musical va ser preparar-se per tocar amb l'Orquestra simfònica de Mallorca, després que el cridassin perquè s'hi incorporàs a causa de la manca de músics.⁶⁴ Aquest fet l'il·lusiona per tornar a estudiar música i es prepara per a la participació amb l'Orquestra. Va realitzar nombrosos assajos i alguna actuació amb la formació, però al cap d'un temps s'adona que l'empresa l'ha agafat major i no el compensa l'esforç d'anar sol en cotxe fins a Ciutat i tornar tant tard al vespre.

Mor dia 8 d'abril de 1997 amb 88 anys.

56 Nota aportada per Bartomeu Trias Mayol 29-08-2018

57 Nota aportada per Pere Suau Canals. 26-09-2018

58 Era també músic dels Dansadors de la Vall d'Or i també va participar al Festival d'Agrigento.

59 Fou el compositor, junt amb la seva germana Antònia, del *Bolero de ses Valentès Dones*

60 Notes biogràfiques extretes de les entrevistes realitzades als seus fills Bel Suau Canals i Pere Suau Canals els dies 20-10-2016 i 26-09-2018 respectivament.

61 Segons Pere Suau Canals, feien els marges a 3 pessetes el m². La família de margers acaba a Sóller des de Bunyola perquè aquí poden fer feines més “selectes” a cases i a Bunyola la feina era més de camp. 26-09-2018

62 El seus mestres (sobretot Bartomeu Noguera, amb qui té més contacte i amistat mantendria) lamentaven que no s'hagués pogut dedicar només al violí. La feixuga feina de marger, li deformava mica en mica les mans i això no el deixava tocar tan bé com podria haver-ho fet.

63 Va participar en la coneguda actuació al festival d'Agrigento (Sicília) de l'any 1956.

64 Fundada per Miquel Forteza Pinya i Antoni Parietti l'any 1946

Ritman's (1948-1952)

Orquestra que va néixer a finals de 1948, com una continuació o amb bona part dels components de *Los Bohemios*. La seva primera actuació documentada fou durant les festes del dissabte de Nadal i cap d'any de *La Unión*.⁶⁵

Els vocalistes habituals eren Tomàs Borràs, Joan Reynés –*Bodegón*– i Guillem Mora. El director fou Francesc Valls. Entre l'any 1949 i l'any 1952 fou l'únic conjunt local i copava totes les actuacions. Sembla que va desaparèixer a finals de 1952.

El seus components foren:

Francesc Valls: Direcció i piano

Pau Sellés: Bateria⁶⁶

Guillem Mora Rullan: Vocalista i trompeta

Tomàs Borràs Roig: Vocalista, saxo alt i clarinet.

Jaume Vius: Clarinet i saxo alt i flauta travessera.

Orquestra Ritman's (c.1950). E-D Jaume Vius, Tècnic de so, Tomàs Borràs Roig –Seca–, Pau Sellés, Francesc Valls Pomar, Guillem Mora Rullan, Jaume Trias Mayol. Arxiu d'Antoni Sampol Ferrer.

Joan Reynés Ferrer –Bodegón–: Veu, guitarra i piano.

Va néixer a Sóller a inicis dels anys 20.

El seu malnom té dos possibles orígens. Per una banda la seva família regentava una botiga on venien vins, el que podríem dir una *bodega*. Ell mateix feia de representant de vins. Per altra banda sembla que una de les seves aficions era dibuixar⁶⁷, podria ser, per tant, que el malnom vingués de les clàssiques composicions de natura morta.⁶⁸

La primera actuació pública de Joan Reynés es produeix al teatre Defensora quan ell encara és un nin. Té tan bona acollida que gent d'entre el públic puja fins al camí del cementiri (fins al celler que regentava la seva família) per anar a cercar sa mare amb intenció que el vegi cantar. Quan sa mare arriba, el nin torna a interpretar la cançó.⁶⁹

Es pot definir Joan Reynés com un músic emprenedor. A banda del primer grup en el qual exercí com a cantant –l'orquestra *Ritman's*– sempre va ser el *frontman* i director dels grups on va participar. Era un bon imitador de Bonet de San Pedro. El primer instrument que va aprendre a tocar va ser la guitarra i anys després va aprendre a tocar piano amb Magdalena Sampol, a qui anomenaven “sa Suïssa”.

Funda l'*Orquesta del Patio* el 1955 coincidint amb la inauguració del local de ball.

Va formar part del grup de teatre de l'església *Las Águilas*.

Durant els anys 60 actua sempre amb grups de noms variables, però que contenen sempre el seu propi nom, com ara: *J. Reynés y sus guitarras*, *Conjunto de Juan Reynés*, *Reynés Quartet*.

Els darrers anys de la seva vida va fer classes de piano al seu domicili, alternant aquesta feina amb actua-

cions a trio amb Tolo Trias i Joan B. Rullan al local Bella Vista⁷⁰; a duet amb la seva professora de piano, major que ell i que va acabar essent la seva parella.

La seva mort va ser tràgica. Després d'alguns problemes personals, Joan Reynés es va suïcidar el mes d'octubre de 1972.

Jaume Trias: Violí

Va néixer a Sóller l'any 1932. Es forma com a violinista amb el mestre de violí *Salvadoret*⁷¹ i com a trompetista per a la banda de Música amb el mestre Mateu Oliver –*Maimó*–.

L'any 1953 ell i el pianista Antoni Colom fundaran i dirigiran l'orquestra *Coimbra*.

En aquesta primera època, també tocarà amb l'orquestra d'*El Patio*, dirigida per Joan Reynés –*Bodegón*–. També aquests anys, figura com a violinista entre els músics dels *Dansadors de la vall d'Or*, amb qui viatjarà a Agrigento l'any 1956 i actuarà al festival de música que s'hi celebra.

L'any 1958, amb 26 anys, la situació econòmica de la família els obliga a ell i al seu germà Bartomeu Trias (també músic) a emigrar a França, on residirà uns 5 anys. Allà, un germà de la seva mare, resident al país, els ajuda a obtenir els permisos de residència com a immigrants. Aviat els aconsegueixen una feina a la fàbrica de màquines d'escriure Japy. En aquella època, però, no deixa la música i forma part tant a grups de música “lleugera” com a bandes de música locals. Quan torna de França es veu obligat a deixar de tocar la trompeta per problemes de salut, però segueix tocant el violí. Als 35 anys passa a viure a Palma i coneix Maria Antònia Torrens Colom, amb qui es casa l'any 1971. En aquella època treballa a la Granja d'Esporles interpretant música tradicional i també com a fuster de la casa.

Uns anys després, aprèn a tocar el piano i a treballar la veu per cantar. És així com seguirà exercint de músic tota la vida. Mor l'any 2004 d'aturada cardíaca. Era pare del també músic Jimmy Trias.

Orquesta Palmeras

Aquesta orquestra neix als inicis dels 50 i tal com va ser la *Ritman's* i serà l'*Estel d'Or*, té com a músics base Francesc Valls i Guillem Mora als quals es sumen Pere Vives Clam i Joan ¿...? (vocalista alhora de l'orquestra *Coimbra*). Hi col·labora també, tot i que més puntualment, Jaume Vius, músic més major, que ja formava part de *Ritman's*.

Amb aquesta orquestra es recupera el concepte de dècades anteriors que per donar cert estatus al local, cadascun d'ells vol tenir la seva pròpia orquestra.

En tenim exemples clars a l'*Orquestina Defensora* o l'*Orquestina Central*. I tornarà a crear un precedent d'aquest fet, apareixent posteriorment l'*Orquesta del Patio*.⁷²

Orquesta Palmeras (c.1953). E-D Francesc Valls Pomar, Guillem Mora Rullan, Pere Vives Clam, Desconegut. Arxiu de Toni Mora Ensenyat.

65 *Sóller* 18-12-1948

66 Músic en procés d'estudi.

67 Queden com a testimoni de la seva obra, els dos anagrames per a “Homes” i “Dones” a les portes dels banys del Bar Turismo.

68 Molt probablement a una de les *Fiestas en el Aire* organitzades a finals dels anys 30, on podia participar qualsevol persona del públic.

69 Nota aportada pel seu nebot, Joan Vives Reynés. 30-10-2018

70 Local on s'organitzaven barbacoes i que actualment serveix com a magatzem al *Restaurant Mirador de ses Barques*. Nota aportada per Pere Buades Ordines. 21-08-2018

71 Aquest mestre de violí sembla que vivia al carrer de Reial. Nota aportada per Antoni Sampol Ferrer.

72 Podem dir que aquest ha estat un dels fets que ha dificultat més la classificació dels músics, pel fet que les orquestres relacionades a locals normalment estaven formades per components de diferents grups combinats.

Francesc Valls: Piano, direcció
Guillem Mora Rullan: Trompeta
Jaume Vius: Clarinet, saxo alt i flauta travessera
Joan ¿...?: Veu i percussions
Pere Vives Clam: Saxo tenor, contrabaix⁷³

Coimbra (1953-1962)

Aquest conjunt va néixer a principis de 1953, fent el seu debut per la temporada de festes de Carnaval organitzades al *Círculo Sollerense*.⁷⁴ La direcció de l'orquestra així com la tria de repertori i organització eren càrrec de Toni Colom i Jaume Trias.

El seu uniforme era una brusa blava amb la inscripció *Coimbra* al pit.⁷⁵

Era l'orquestra més completa pel que fa a quantitat d'instruments. A més, molts dels seus músics tocaven varis instruments, fet que els permetia, per exemple, fer diferents veus de vent quan interpretaven un vals o bé tenir una secció de corda quan havien de fer un tango. El repertori que feien era l'estàndard de l'època: cançons d'Antonio Machín, valsos, tangos, salsa, txa-txa-txa o la coneguda peça de l'autora mexicana Consuelo Velázquez, *Bésame mucho*.

Sabem que l'orquestra també va actuar fora de Sóller. Una de les seves actuacions més destacades es dué a terme un cap d'any al Club Nàutic de Palma; també actuaren a Inca.

La formació es va mantenir fins a principis de la dècada de 1960 encara que no consta que actuassin gaire, entenem que pel fet que eren molts components.

Toni Colom: Piano
Jaume Trias Mayol: Violí, trompeta i veu.
Joan ¿...?: Vocalista
Toni Marí: Saxo i clarinet⁷⁶
Jaume Llabrés : Saxo⁷⁷
Tomàs Borràs Roig: Saxo
Gori ¿...? -Goriet- : Saxo i violí
Pau Sellés: Bateria⁷⁸

Bartomeu Trias Mayol, -Tolo Trias-: Trombó, saxo i violí⁷⁹

Neix a Sóller dia 10 d'octubre de 1937. Pastisser i músic prou conegut dins el poble. Son pare era de can Freixa i sa mare de cas Serraller. Com que a casa eren sis germans, la carença econòmica i la gana va fer que hagués de començar a treballar amb només 11 anys, per això l'any 1949 se'n va a viure a ca sa Tambora i comença, cada dia a les 4 del matí, la jornada laboral al forn de pa.

La seva formació musical començà aprenent a tocar el trombó de pistons i poc després el trombó de vares. Quan assoleix els 18 anys, passa a formar part de l'orquestra *Coimbra* (que ja duia tres anys de funcionament) recomanat pel seu propi germà Jaume, un dels fundadors de l'orquestra. Allà Tolo interpretarà el

trombó i el contrabaix. També aquests anys forma part del grup de serenates amb el seu germà, Pep Valls i Joan B. Rullan.⁸⁰

A una de les primeres actuacions amb la *Coimbra*, el director d'una orquestra de Palma li demana si no li interessaria aprendre a tocar el violí per formar part del seu grup a Ciutat, i així ho fa. Comença a aprendre violí sota la supervisió de Bartomeu Noguera. És així com ell i el seu germà Jaume comencen a tocar amb una orquestra a l'Hotel Iris amb dos altres músics de Lluçmajor. Acabaven tard el vespre i cobraven 150 pessetes cada un.⁸¹

Amb 22 anys parteix amb el seu germà cap a França. Durant la seva estada de dos anys al país, participa a tres orquestres diferents interpretant violí i saxo. Compagina la feina musical amb l'ofici de *cordapiano* a una fàbrica de la casa de màquines d'escriure *Japy*. Estalvia 85.000 pessetes en dos anys i quan torna a Sóller es casa amb Catalina Bestard i tenen dos fills. En esser a Sóller segueix implicat amb la banda de música del poble interpretant trombó o saxo.

A mitjans dels anys 60 comença a participar amb l'orquestra de Joan Reynés -*Bodegón*- tocant el baix elèctric. És el propi Joan Reynés qui li dona les nocions i li prepara partitures per interpretar l'instrument. Des de 1970 a 1980 viu amb la seva família a Porreres, on regenten un fron propi i també participa a la banda municipal del poble. Als anys 80 tornen a Sóller i obren el conegut forn del carrer de la Rectoria *Pâtisserie Tolo Trias*.

Durant els anys 90 entra en contacte amb la família de Luís Rullan i el guitarrista Martí Bernat. Amb ells forma dos grups: un de música pop-rock i l'altre de música infantil. En aquest últim ell interpreta el *clown* del conjunt, caracteritzat com a tal i tocant normalment el saxo.

Estel d'Or (1953-2008)

L'orquestra *Estel d'Or* va ser la formació més longeva d'aquest tipus a Sóller i ben probablement a tota l'illa.

Neix de la col·laboració que ja era habitual entre els dos músics Francesc Valls i Guillem Mora. Per tant es pot entendre aquesta formació com derivada de les orquestres *Bohemios* o bé *Ritman's*.

El grup es va donar a conèixer el mes d'abril de 1953 al *Teatre Defensora* però encara sense nom.⁸² La seva presentació oficial al públic sollerenc es va fer durant les festes de maig, ja amb el nom d'*Estel d'Or*, a les revetlles de l'*Alcázar*. La seva actuació va obtenir un gran èxit de crítica.⁸³

És en aquesta primera època que vesteixen

Orquestra Estel d'Or (c. 1955). E-D Antoni Sampol Ferrer, Pep Valls Aguiló, Guillem Mora Rullan, Rafel Soler Pozo, Francesc Valls Pomar. Arxiu d'Antoni Sampol Ferrer.

73 Segons padró municipal de 1947, neix dia 1 de juliol de 1927. Tenia una sabateria al carrer de Bonany; l'any 1947 vivia a França i als anys 60 va anar a viure a Palma.

74 *Sóller* 21-02-1953

75 Nota aportada per Bartomeu Trias Mayol 29-08-2018

76 Músic en procés d'estudi. Sabem d'ell que la seva família era de Maó i que treballava a la fàbrica de can Puig. També que anys després va estar a la secció d'Obres de l'Ajuntament de Sóller. Nota aportada per Antoni Sampol Ferrer 24-10-2018

77 Nota aportada per Antoni Sampol Ferrer. 29-05-2017

78 Nota aportada per Joan Sellés. 26-11-2018

79 Biografia aportada pel propi Bartomeu Trias Mayol 29-08-2018

80 El propi Tolo recorda que col·locaren un cartell a Casa Pizà de plaça per promocionar les actuacions i que assoliren molt d'èxit, tant que hagueren de dividir el grup en dos per cobrir tota la demanda que tenien.

81 Per anar cap a Palma, traginaven els instruments i les motos dins el tren (el seu germà una Guzzi i ell un "mosquito", una bicicleta motoritzada) i des de l'estació de Palma anaven cap a l'hotel, situat a l'Arenal.

82 Segons llegim al setmanari local «*Hizo una breve actuación la nueva orquesta sollerense en formación aún, que adelantó ante los aficionados una impresión de su futura valía*». *Sóller* 11-04-1953

83 *Sóller* 16-05-1953

calçons i americana de color verdós fets a mida pel sastre “Muñoz”.⁸⁴

Tot i que a la seva primera època centraven la majoria d'actuacions a Sóller, sabem que sortiren de la Vall puntualment. Per exemple, l'any 1954 signen un contracte per actuar diverses vegades al *Frontón Balear* de Palma.⁸⁵

Un dels fets que motivà que la formació duràs tants anys, s'entreu a les paraules del propi Guillem Mora en una entrevista al *Sóller* de dia 3 d'agost de 1990, que transcrivim a continuació:

“Durant un temps estàvem preocupats, fins i tot jo em sentia acomplexat i pensava que tot acabaria, però no vaig voler que el grup es desfés. Quan algú ens deia per què no tocàvem música “moderna”, ho tenia molt clar: “Cadascú ha de tocar allò que sap i du dedins”. Nosaltres no podem imitar una música que no hem viscut de joves i per això seguïrem amb els nostres tangos, fox... [...] Els estrangers varen ser els primers que tornaren a demanar aquesta música. Al principi pensàvem que se'n reien de nosaltres, però poc a poc veiem que era cert que tornava a agradar ballar-la.”

Les paraules de Guillem Mora són significatives des del punt de vista que expliquen que precisament la fórmula de la longevitat de l'orquestra fou el fet de transcendir, literalment, les modes musicals. A Sóller, històricament, hem tengut estrangers que han repetit les seves vacances any rere any, al mateix hotel, gairebé a la mateixa habitació. Per tant aquest ressorgiment de les antigues cançons ve probablement alimentat per la nostàlgia d'aquest públic que ja sentia el repertori des d'inicis dels anys 50.

L'única llicència que es permetia l'orquestra era incorporar any rere any una versió –bastant casolana i passada pel seu propi estil– de la “cançó de l'estiu”.

És obvi, per tant, i donat el tipus de repertori que interpretava la banda, que la intenció d'*Estel d'Or* mai no va ser la d'alimentar necessitats musicals, sinó més aviat la de respondre a una demanda d'oci evident dins un àmbit ben específic de la nostra societat –l'oci nocturn, les sales de festa, els “picadors”– i que, per altra banda, no tothom estava disposat a defensar.

A causa de la llarga carrera de la formació, hi varen passar diverses generacions de músics. En aquest estudi classificarem els de la primera època:

Francesc Valls Pomar –L'amo en Xesc Valls– : Piano i direcció

Guillem Mora Rullan: Trompeta (i altres)

Paco Valdés –Gambita– : Violí.⁸⁶

Martí Serra: Guitarra, violí i saxo tenor.⁸⁷

Antoni Sampol Ferrer: Clarinet⁸⁸

Rafel Soler: Bateria i veus⁸⁹

Rafael Soler Pozo neix a Màlaga dia 7 d'octubre de 1929. Des de Màlaga, la seva família ve a Mallorca i s'instal·la al Port de Sóller l'any 1937 molt probablement fugint de la mala situació econòmica d'Andalusia durant la Guerra Civil. Fou el major de 5 germans i va ser aficionat a la música des de ben petit.

⁹⁰Quan comptava 12 anys a una festa familiar va fer oficial la seva afició muntant una petita bateria amb estris de cuina i olles. Quan va ser major d'edat es va incorporar tocant la bateria dins l'orquestra *Estel d'Or* i les derivades d'aquesta.

84 Nota aportada per Pep Valls. 15-10-2018

85 *Sóller* 31-12-1954

86 Sabem que era un músic de Manacor. Sempre fou el més jove del grup un dels més disbaratats i divertit. Va morir quan encara era jove en un accident de moto, segons Emilio Fernández Garau a l'entrevista realitzada dia 14-08-2018.

87 Era un músic de Palma i que quan feia temporada turística a Sóller, vivia a casa de Joan Reynés –Bodegón–. Nota aportada per Antoni Sampol Ferrer 24-10-2018

88 S'hi incorpora entrats els anys 60. El 1955 ja havia fet el seu debut musical amb l'orquestra d'*El Patio*.

89 Nota biogràfica aportada pel seu fill Rafel Soler Jorquera. 30-09-2018

90 L'afició per l'espectacle li venia de família: el seu pare era aficionat al teatre i un oncle seu fou acordionista.

El seus companys musicals destaquen que era molt divertit a l'escenari. Segons testimonis, era un gran imitador de veus. Les veus que imitava habitualment eren les de Francisco Franco i Sara Montiel.⁹¹ Als anys 60, va arribar a participar a les falses corregudes de bous realitzades a *El Patio* caracteritzat de metge per assistir el desafortunat torero *Mallorquinito*, que sempre era agafat pel fals bou que torejava.⁹²

Va compaginar sempre la feina a la fàbrica tèxtil *La teixidora*, al carrer de sa Mar.

El 26 de desembre de 1960 es casa amb Ana Jorquera Vivancos amb qui tindrà cinc fills. Rafel va mantenir sempre la vida familiar i la musical totalment desconnectades, tot i això, el seu fill major, Rafel Soler Jorquera, hereta l'afició del seu pare per la música i toca el saxo i la bateria.

Tot i desenvolupar quasi tota la seva carrera musical com a bateria a l'*Estel d'Or*, també va tocar el contrabaix i va cantar dins aquesta mateixa formació.⁹³ Per altra banda, també va participar a finals dels anys 60 a una orquestra de Sóller anomenada *Satán*.⁹⁴

Es va retirar de la música al 55 anys després que li diagnosticassin un càncer que va acabar amb la seva vida dia 11 de desembre de 1992, quan tenia 63 anys.

Col·laboracions:

Pep Valls Aguiló: Veu i guitarra⁹⁵

Neix a Sóller dia 3 de gener de 1934. El seu pare fou un traginer de sa Pobla i la seva mare era sollerica, de la família Aguiló.⁹⁶

Musicalment, aprèn solfeig a l'escola de la banda de música del poble i per altra banda, desenvolupa els estudis de solfeig i harmonia amb la professora que anomenaven “sa Suïssa”. És un cantant de formació vocal clàssica, però col·laborador freqüent d'orquestrats.

Canta per primera vegada de manera pública amb 13 anys al local *Las Palmeras* acompanyat només per Francesc Valls al piano.

Al voltant dels 15 anys entra com a cantant i actor a l'agrupació teatral *Las Águilas*⁹⁷ i passa temporades al monestir de Monti-sion de Porreres, per recomanació de Toni Castanyer⁹⁸. Donat que no li interessava entrar al seminari⁹⁹, es desvincula del moviment religiós de *Las Águilas* i Monti-sion i s'interessa per la música tradicional. És en aquest moment que passa a formar part com a músic, dels *Dansadors de la Vall d'Or*, sota la direcció de Bartomeu Ensenyat. Uns anys després en formarà part també la seva futura esposa, Catalina Mateu.¹⁰⁰

Conjunt de Serenates (c. 1955). E-D Pep Valls Aguiló, Tolo Trias Mayol, Jaume Trias Mayol, Joan B. Rullan Castañer –Sabater–. Arxius de Jaume Trias Mayol

91 Nota aportada per Antoni Sampol Ferrer. 24-10-2018

92 Nota aportada per Emilio Fernández Garau. 14-08-2018

93 Dins el repertori tenia preparada la cançó Granada

94 Juntament amb Jesús Pociro, del grup *Los Isleños* i altres músics sense identificar. Nota aportada per Miquel Tomàs Pociro Borràs. 20-08-2018

95 Dades biogràfiques aportades pel propi Pep Valls. 15-10-2018

96 De la família Aguiló, coneguts productors d'embotits.

97 Interpretava, com a cantant en solitari, operetes, sarsuela i obres de Verdi i Puccini.

98 Pare del campió del món de cursa de muntanya, Tòfol Castanyer.

99 Sembla que duien els joves a passar temporades a Monti-sion per veure si els despertaven la vocació religiosa.

100 Catalina Mateu Bernat, assolí certa fama com a cantant amb els *Dansadors de la Vall d'Or* amb qui enregistrarà diverses cançons. L'any 1952, l'etnomusicòleg estatunidenc Alan Lomax –conegut pels seus treballs de camp arreu d'Estats Units i Europa i per ser el descobridor del músic de blues Muddy Waters– enregistra a casa seva quan ella compta 19 anys. Canta, entre d'altres, *Cançó de bressol*, *Noninó* o *Cant de segar*.

Paral·lelament, va formar part del grup de serenates amb Jaume Trias, Tolo Trias i Joan B. Rullan i també va participar a les *Fiestas en el Aire*, organitzades a l'*Alcázar*.

Amb 20 anys, aproximadament, comença a col·laborar amb l'orquestra *Oasis/Orquesta del Patio* i amb l'*Estel d'Or*. Tot i ser més habitual de les orquestres que hem citat, cal a dir que Pep Vals va col·laborar també com a cantant solista amb altres orquestres de l'època com l'*Orquesta Palmeras*.

Seguint amb el treball familiar del pare, Pep va continuar treballant de traginer, però es modernitza i compra un camió com a primera inversió del negoci. L'any 1958 es casa amb Catalina Mateu. És a partir d'aquesta època que regenta dos comerços prou coneguts al poble: un a la platja d'en Repic i l'altre prop del Camp d'en Maiol.

Als anys 70 forma varis grups juntament amb Catalina Mateu i canten cançons tradicionals, acompanyats per joves del poble. Pep Valls va seguir cantant fins ben entrats els anys 80.

Joan B. Rullan Castañer –*Sabater*– : Bateria¹⁰¹

Neix a Sóller el mes d'octubre de 1934 i estudia al Convent dels Sagrats Cors. Venia de família de sabaters i va començar treballant al negoci familiar al carrer de sa Mar. Fins i tot va muntar uns anys una petita sabateria amb la seva esposa a la plaça del mercat. Durant la seva vida, emperò, va exercir varis treballs com ara el de tècnic de la central elèctrica del Puig Major, cambrer i representant de vins. Sembla que aquesta darrera feina li funcionava bé donada la seva bonhomia i la facilitat per fer bromes.

Tot i no haver-hi tradició musical a casa seva, comença a tocar la bateria i serà un músic eminentment autodidacte. Potser per això es podria dir que era un músic amb capacitats resolutives, però no amb molta tècnica.

Una de les primeres experiències musicals és un quartet per cantar serenates que conformen els germans Jaume i Tolo Trias als violins i Pep Valls i ell mateix a les guitarres i cantant. Arribaren a tenir tanta demanda la nit de les verges que hagueren de dividir el grup en dos, de manera que Joan B. Rullan i Tolo Trias anaven per una banda i Pep Valls i Tolo Trias per l'altra. Cobraven bàsicament bunyols, caramels i propines.¹⁰²

Comença a tocar amb l'*Estel d'Or* quan tenia uns 20 anys. Sempre va ser substituït del bateria de l'orquestra –Rafel Soler–, també durant al menys una temporada a inicis dels anys 70, que va tocar amb ells a l'*Hostal es Port* com a bateria principal probablement amb més assiduitat.¹⁰³

Durant els anys 60 i 70 va tocar també al grup de Joan Reynés *Bodegón*. També als anys 70, participà puntualment d'un trio en el qual Sebastià Socies tocava el saxo alt, Carmen “de cas Sit” tocava el piano i ell la bateria. Per altra banda va estar involucrat en la música tradicional: era bon ballador i tocava molt bé les castenyetes. Com a mostra de la bonhomia que citàvem, destacà per ser un dels pocs músics (si no l'únic) que va tocar sense distinció amb els *Dansadors de la Vall D'Or* i amb el *Brot de Taronger*.¹⁰⁴ Seguint amb la implicació dins la tradició de Sóller, direm que va ser personatge històric del Firó.

Era aficionat al billar (afició que practicava al *Círculo Sollerense* i *Sa Botigueta*), a la caça i a la pesca.

Es va casar l'any 1968 amb Antònia Mesquida Oliver –de can Massac– i varen tenir dos fills, un dels quals –Jeroni Rullan Mesquida– va seguir la tradició musical del pare.

Va ser fumador tota la vida i segurament això l'abocà a un càncer de pulmó que va acabar amb la seva vida dia 28 de setembre de 1989 a punt de complir 55 anys.

Ascensión Mazuela-Anguita, "Mateu, Catalina", *Fondo de Música Tradicional IMF-CSIC*, ed. E. Ros-Fábregas <https://musicatradicional.eu/es/informant/2793>

101 Nota biogràfica aportada per Jeroni Rullan Mesquida. 08-03-2018

102 Nota aportada per Bartomeu Trias Mayol. 29-08-2018

103 En aquest cas, Rafel Soler, va passar al contrabaix.

104 Tot i que no sigui objecte específic d'aquesta publicació, podem dir que és coneguda la “rivalitat” que va existir sempre entre els dos grups de música tradicional històrics de la Vall.

Orquesta del Patio / Oasis (1955- mitjans dels anys 60)¹⁰⁵

Aquesta formació es crea amb l'obertura del local fundat per Pep Fernández l'any 1955 i seguint amb la moda de donar prestigi als locals mitjançant una orquestra pròpia. De fet, l'orquestra d'*El Patio*, quan toca fora del local, es fa anomenar *Oasis*.

La dirigia Joan Reynés –*Bodegón*– i era considerada l'orquestra resident del local, i compartia el local amb *Estel d'Or*.

A *El Patio* arribaren a fer temporades de nou mesos actuant ininterrompudament cada setmana. Els components de l'orquestra anaven vestits de tres maneres diferents segons l'ocasió: amb calçons foscos i una brusa ampla de colors tropicals, amb una brusa clapejada o amb calçons i americana de color fosc.

El repertori que interpretaven es movia entre música sud-americana i anglesa, fet que els diferenciava dels altres grups. Cançons com *La Paloma*, *O' Cangaceiro* (probablement música de la pel·lícula homònima de 1953), *Strangers on the shore*.¹⁰⁶

A més de versions de cançons de Bonet de San Pedro.¹⁰⁷

Després d'uns anys d'èxit,¹⁰⁸ Joan Reynés, creador i director del grup, volgué exercir d'administrador dels doblers que generaven les actuacions. Pretenia ser “empresari” de l'orquestra i pagar els músics com si fossin els seus treballadors. El músic va començar a freqüentar ambients i conductes distanciades dels seus companys i tots aquests fets motivaren la dissolució de l'orquestra uns set anys després de la seva creació. Fruit de la dissolució d'aquest conjunt, neix l'orquestra pròpia de Joan Reynés.¹⁰⁹

Els seus components foren:

Joan Reynés –*Bodegón*–: Guitarra, piano, veu i direcció.

Francesc Sellés: Bateria¹¹⁰

Jaume Trias: Violí.

Pep Valls: Veu.

Paco Valdés: Violí.

Xim Bordoy: Flauta travessera i clarinet¹¹¹

Antoni Sampol Ferrer: Clarinet, saxo alt i saxo tenor¹¹²

Neix a Santa Maria l'any 1940. El seu pare va fer el servei militar amb Fèlix Pons a Sóller, d'aquí la primera connexió amb la vall. El seu pare munta una ferreria al poble i per aquest motiu hi queden a viure.¹¹³

Als 10 anys comença a tocar el clarinet a la Banda de Música de Mateu Maimó. Paral·lelament, es va incorporar com a músic al grup tradicional *Dansadors de la Vall d'Or*, amb qui va tocar com a clarinet solista al festival d'Agrigento.

L'any 1955, amb 15 anys, toca amb l'orquestra d'*El Patio/Oasis* a la inauguració d'aquest local. El fet de tenir només 15 anys va fer que hagués de deixar de tocar amb aquesta orquestra només dos mesos més tard, després de la visita d'un inspector del sindicat dels músics.¹¹⁴ El substitueix, tocant la flauta travessera i al clarinet, Xim Bordoy. Quan per fi té l'edat per tocar a una orquestra, i després de fer el servei militar

105 Orquestra i notes aportades per Pep Valls. 15-11-2018

106 Nota aportada per Antoni Sampol Ferrer. 29-05-2017

107 Recordem que Joan Reynés –*Bodegón*– n'era un gran imitador.

108 Arriben a tenir una oferta per fer una petita gira pel País Basc, emperò les diferències entre els components del grup feren que el projecte no es dugués mai a terme.

109 Anomenada també amb altres noms al voltant del seu fundador com *Reynés y su cuarteto*; *J. Reynés y sus guitarres*; *Reynés Quartet* o *Trio Reynés*.

110 A la primera època de l'orquestra.

111 Músic en procés d'estudi.

112 Biografia aportada pel propi Antoni Sampol Ferrer. 29-05-2017

113 Una de les feines més destacables d'Antoni Sampol i el seu pare és la forja dels balcons de l'actual Ajuntament de Sóller realitzada als anys 70.

114 És per això que no apareix a les fotografies de l'*Orquesta del Patio*.

Orquesta d'El Patio. (1955) E-D darrere: Joan Reynés -Bodegón-, Pep Valls Aguiló, Paco Valdés -Gambita-, Xim Borloy; davant: Xesc Sellés. Arxiu de Pep Valls Aguiló.

com a voluntari a la secció d'artilleria de Muleta entre els anys 1960 i 1961, l'orquestra d'*El Patio* ja s'ha dissolt i comença a tocar amb l'*Estel d'Or* fent temporada a l'*Hostal es Port* i segueix el ritme d'actuacions de l'orquestra. Toca un clarinet Selmer importat directament de Lyon (França).

Es retira de l'activitat musical l'any 1972 coincidint amb el *boom* de la construcció per dedicar-se plenament a l'empresa constructora familiar. Emperò, fins a mitjans dels anys 70 segueix tocant esporàdicament a l'hotel *Porto Sóller* participant amb un altre grup al costat de músics com Tolo Ribes, Jeroni Coves i Pere Buades -Fulaina-.

Andreu Pizà Mayrata -De Ca's Boteret- : Bateria, percussions i veus.

Va néixer dia 5 d'abril de 1933. Fou un fotògraf prou conegut dins Sóller. Fill de la família de *cas Boter*, que regentaven un comerç ben popular a la plaça del poble: *Casa Pizà*. La seva mare sempre es va encarregar d'aquesta tenda, on venien *souvenirs*, ceràmiques, perfums... El seu pare, en canvi, es dedicava a la reparació de bicicletes, emperò una de les seves gran aficions fou el medi gràfic. Sembla que li va transmetre aquesta afició al seu fill perquè aquesta seria la professió que triaria.

Es casa amb Mercedes Plaza¹¹⁵ l'any 1958 i tenen la seva primera filla al 1959. Aquest mateix any Andreu Pizà instal·larà al mateix comerç *Casa Pizà*¹¹⁶ el seu propi estudi de fotografia¹¹⁷.

Una persona rellevant a l'hora d'entendre el seu primer estímul musical fou el seu familiar Bartomeu Noguera, reputat fotògraf solleric de la generació dels seus pares. Se sap que Andreu va ser aprenent de Noguera en temes fotogràfics i per tant podria ser que l'afició a la música també li vengués inculcada per ell.

Sabem que va tocar la bateria com a mínim a dos grups. Per una banda el grup format per Joan Reynés -Bodegón- a *El Patio* des de 1955, present a aquest estudi. Per altra banda tocava fora de Sóller acompanyant a la bateria l'orquestra *Tony Tous y su conjunto*.¹¹⁸ El fet de tocar amb aquest conjunt ens indica que Andreu Pizà tenia com a mínim capacitat per interpretar no només cançons "lleugera" sinó també música *jazz*.

Les dues darreres dades són rellevants ja que demostren que per interpretar música *jazz* no tenia més remei que sortir del poble. Sembla que durant els anys 60 compaginà les dues orquestres a més de la seva feina com a fotògraf. Tot i estar molt temps fora de casa per la naturalesa pròpia d'aquestes dues dedicacions, la música era ben present a nivell quotidià i familiar.

Neix la seva segona filla l'any 1963. Pocs anys després deixa la música per dedicar més temps, tant la família com a l'estudi de fotografia. També fou un gran aficionat a la petanca.¹¹⁹

115 Natural de Villagordo del Júcar (Albacete). Neboda del sereno Cristino Aroca, que havia estat a Sóller abans que tota la família i va considerar que la situació era més propícia aquí que al poble d'Albacete on residien.

116 Anomenat popularment *cas Boteret*, donat que ell era fill dels *Boters*.

117 MORA VIVES, Aina: *El patrimoni fotogràfic Sollerí*. IV Jornades d'Estudis Locals a Sóller. Ajuntament de Sóller, 2010, pàg. 356-357

118 Tony Tous fou un pianista i vocalista mallorquí, destacable per ser defensor del jazz a l'illa des d'inicis dels anys 50. CANYELLES: "Nous estils musicals..."

119 De fet va ser president del C. P. Unión de Sóller (petanca) de 1973 a 1976.

A finals dels 70 i inicis dels anys 80 fou regidor i tinent de batle a l'Ajuntament de Sóller per l'agrupació política *Esquerra Sollerica*, destacant, entre l'altres punts, per negar-se a la urbanització de la zona del Camp de Sa Mar¹²⁰, preservant en aquesta zona el paisatge que avui encara gaudim.

Mor dia 2 de febrer de 2014.

5. Els locals de ball

Els principals locals que acolliren actuacions musicals durant aquestes dècades foren:

5.1. Hotels, cafès i restaurants

Café Moderno / Mercantil

Aquest local que es trobava al carrer de la Lluna, número 12,¹²¹ l'any 1942 estava regentat per Antoni Vicens Coll.¹²²

En aquest cafè hi tenien la seva seu el *CD Victoria* i la societat *Colombófila Sollerense*. Entre 1942 ni 1943 s'hi organitzaren alguns balls i festes per als socis, amenitzats per les orquestres *Bolero* de Palma i *Los Bohemios*.

El mes d'octubre de 1943 el cafè canvià de propietari, passant a estar regentat per Antoni Mayol Soler.¹²³

Hotel Marina

A mitjans de juny de l'any 1930, Julio Lozano, gerent de l'hotel Marina de la plaça d'Amèrica va obrir una sucursal d'aquest establiment a l'Arenal d'en Repic, a l'edifici que construïren els comerciants Josep Castañer i Joan Martorell.¹²⁴ Poc després de la seva inauguració aquest establiment fou traspassat a Josep Frontera Ferrà, qui en fou el director fins a la seva mort el 1958.

Des dels seus inicis l'establiment va acollir durant les temporades d'estiu festes i balls, organitzats per la propietat.

Per posar alguns exemples, durant les festes del Carme de 1942 organitzaren una revetlla amb l'actuació de les orquestrines *Cadetes* i *Felipe* de Palma; i durant les mateixa celebració de 1944 dugueren *Bonet de San Pedro y los 7 de Palma*.¹²⁵ També organitzaren festes privades exclusivament per als oficials i suboficials de la Base Naval.¹²⁶

Hotel-restaurant Marisol

En aquest establiment, regentat per Vicenç Sastre i Llúcia Colom, també s'organitzaren balls i revetlles, sobretot durant les festes de Sant Pere i del Carme.

El 1942 actuaren *Felipe* de Palma; el 1943 per les festes de Sant Pere tocaren *Los Bohemios* i *Salamanca* de Palma; per les festes del Carme de 1944 actuà l'orquestra *Tropical* d'Alaró.

Cap els anys cinquanta deixaren d'organitzar-se aquest tipus de festes.

120 *Sóller*. Portada. 25-12-1982

121 Aquest local fou inaugurat a principis del mes març de 1942 amb el nom de *Café Bar Moderno*, i el seu responsable era Damià Sastre, qui havia regentat establiments similars a Mulhouse (França). A finals del mateix mes el local fou traspassat a Antoni Vicens Coll i Joan Morey Palmer i es canvià el nom pel de *Café Bar Mercantil*. En aquest edifici havia tingut la seva residència l'empresari Jeroni Estades Llabrés i durant la Guerra Civil fou el quarter de les Milícies Ciutadanes. El cafè estava format per dues dependències; a la primera s'hi ubicava un tasser i a la segona taules i cadires. Disposava d'un jardí per donar servei a l'estiu. *Sóller* 04-04-42 i 18-04-42.

122 *Sóller* 19-09-1942

123 *Sóller* 16-10-1943

124 *Sóller* 05-04-1930

125 *Sóller* 15-07-1944

126 *Sóller* 14-07-1945

Kiosko Triannon

Aquest espai fou construït el 1933 per iniciativa de Pere Rullan Pastor.¹²⁷ Després de la guerra fou gestionat per primer per Pau Mora i posteriorment per Guillem Puigròs.

Durant l'estiu s'organitzaven balls i revetlles, normalment hi actuaven orquestres locals com *Imperial Jazz* o *Los Bohemios*.

Fou esbucat l'any 1982.

Patio Andaluz¹²⁸

A un solar on a inicis dels anys cinquanta encara hi havia horts situat a l'actual passeig de la platja d'en Repic, José Fernández Rosado, nascut a l'illa de San Fernando (Cádiz), inaugura dia 15 de juny de 1955,¹²⁹ l'*Andalucía Patio*, molt poc després anomenat *Patio Andaluz*. El local neix com a contrapunt a *Las Palmeras*. Cal dir, emperò, que el concepte d'*El Patio* (com és conegut popularment), fou diferent a *Las Palmeras* en tant que el local no es va inaugurar com a restaurant ni cafeteria, sinó com a sala de festes. D'aquesta manera, al contrari que l'altre local, a *El Patio* es cobrava entrada per veure el que anomenaven *atraccions*.

Els altres pisos de l'edifici conformaven una petita pensió de la mateixa família i a la planta baixa s'hi trobava la sala de festes. Darrere aquesta sala hi havia un gran pati, que donava nom al local i era el punt neuràlgic de tota la bauxa. La seva disposició era una pista rodona amb una font central on es representaven les actuacions o muntatges i petites llotges al voltant.¹³⁰

Fou el primer local a tenir equip de so propi. A la pista s'hi representaven setmanalment atraccions fixes de flamenc, actuacions de l'*Estel d'Or* i de la pròpia orquestra d'*El Patio* i altres actuacions més rellevants amb personatges coneguts a l'illa com *Bonet de San Pedro* o els *Javaloyas*, així com artistes coneguts a nivell nacional com *La Chunga*, el *Dúo Dinámico*, *Georgie Dann*, *Tony Ronald*, *Micky*, *Los Pekenikes*, *Mari Carmen y sus muñecos*, i a nivell internacional com *Marino Marini* –conegut cantant italià de l'època– o *Gina Baró* –vedette cubana–.¹³¹ A més de totes aquestes actuacions, s'hi organitzaven puntualment falses carreres de braus amb l'orquestra tocant pasdobles que s'anunciaven prèviament amb una cercavila pel

Quiosco Triannon (c.1935). Arxiu de Pedro Andreu.

Orquestra Estel d'Or a El Patio Andaluz. (c.1955)

¹²⁷ Pere Rullan Pastor de (1888-1947). Va emigrar a França de jove i treballà al negoci dels seus pares a Burdeus. Posteriorment muntà el seu propi negoci a París. Retornà a Sòller i s'afilià al partit Republicà Federal i en fou regidor de l'Ajuntament entre 1931 i 1936. Fou repressaliat després del cop d'estat. Fou el constructor del Kiosko Triannon. *Sòller* 03-05-1947

¹²⁸ Totes les dades del local són extretes d'una entrevista enregistrada amb Emilio Fernández Garau –fill del fundador d'El Patio– a casa del seu fill Pep Fernández dia 14 d'agost de 2018.

¹²⁹ Nota aportada per Antoni Sampol Ferrer. 29-05-2017

¹³⁰ Sabem que el va projectar un dissenyador alemany anomenat *Uli*.

¹³¹ Totes aquestes actuacions foren possibles gràcies als contactes d'Emilio Fernández amb Catalina Vicens i Emilio Bravo –organitzadors d'esdeveniments a la discoteca *Titto's*–, que quan venia un artista conegut a la seva discoteca, aprofitaven i feien una petita gira per l'illa i moltes vegades

Port.¹³² Normalment els espectacles s'anunciaven d'aquesta manera, o bé repartint mitges quartilles amb el programa de la nit impreses a la Imprenta Marquès.

Tant d'èxit tingueren les atraccions que ofería *El Patio*, que des de l'Ajuntament de Sòller es va arribar a cridar l'atenció a Emilio (fill de José Fernández) perquè quan eren les festes del poble, la gent anava al seu local i no participava de les festes que ells organitzaven. I això no podia ser, de cap de les maneres.

Las Palmeras

Aquest local es va ubicar en un edifici construït a principis del segle XX com habitatge unifamiliar, anomenada *Villa Luisa*. Aquest, cap a l'any 1921 era propietat de Juan Sáez Llaneras i Catalina Luis Reyes. Posteriorment passà per herència a la seva filla Juana Sáez Luís, casada amb el guàrdia civil Tomàs Negro.

A principis de la dècada de 1950 els propietaris decidiren convertir la planta baixa de l'edifici i la terrassa es convertiren en un bar, amb el nom de *Las Palmeras*, negoci que deixà de funcionar l'any 2017.

Restaurant Las Palmeras amb la seva orquestra resident. (c.1953) Arxiu de Toni Mora Ensenyat.

Per atreure l'incipient turisme que s'anava consolidant al Port, s'habilità un espai de la terrassa per poder fer-hi actuacions musicals. Aquest fet va propiciar també que fos un lloc habitual dels mariners de la Base Militar del port.

Com altres locals similars, va comptar amb una orquestra pròpia, la *Orquestra Palmeras*. La decoració de l'establiment estava lligada al seu nom i tenia elements tropicals.

5.2. Teatres

Patio Fantasio

El 4 de juny de 1949 es va obrir el *Patio Fantasio*, com un annex del Cine Fantasio. La iniciativa d'obrir-lo fou dels germans Miquel i Guillem Marquès.

Malgrat que la principal funció era la de ser un cinema per projectar pel·lícules a l'aire lliure durant l'estiu, aviat es convertí en un espai on organitzar balls i festes.

Teatre-Cinema Alcázar

El teatre i el pati de l'*Alcázar* (antic Kursaal) es va mantenir durant les dècades del quaranta i cinquanta com un dels pols d'actuacions, sobretot durant els mesos d'estiu.

Sobretot s'hi organitzaren balls durant les festes de maig i per Sant Bartomeu, normalment amenitzats per conjunts locals però també de forans que, segons les cròniques de la premsa local, foren molt concorregudes.

Teatre Defensora Sollerense

Aquesta espai, seu de la societat de socors mutus *Defensora Sollerense*, es va mantenir durant les dècades

actuaven a *El Patio*.

¹³² Segons ens explica Emilio Fernández, ell mateix i un amic seu, ajudats amb un cap de bou dissecat i vestits de negre, representaven la fera. Els toreava un antic *torero* retirat anomenat *Mallorquímito*, que assegurava que era més difícil torejar-los a ells que als bous de veritat i s'hi sumava algun component de les orquestres habituals, com per exemple Rafel Soler, que sabem que interpretava el metge que atenia el torero malmès. Nota aportada per Emilio Fernández Garau, 14-08-2018

Músics d'Estel d'Or al local Brot de Taronger. (c.1955)

del quaranta i el cinquanta com un dels espais de referència per organitzar balls i festes; tant particulars com dels socis de l'entitat.

En aquest espai tocaren pràcticament tots els conjunts locals i la majoria d'orquestrades de fora que vingueren a Sóller com *Cadetes*, *Betoret y sus Chicos*, *Los locos del Ritmo*, *Palma Jazz*, *Columbia*, *Los Transhumantes*, etc.

S'ha de dir que a principis de la dècada dels anys cinquanta l'entitat va entrar en una fase de relativa crisi, sobretot després de deixar de ser una societat assistencial. A finals de l'any 1958 deixà de ser societat de socors mutus i va passar a ser solament una societat recreativa i cultural.¹³³

5.3. Locals d'associacions recreatives i culturals

Brot de Taronger

Aquesta agrupació folklòrica, fundada el 1951, va obrir un local propi el 1956 a l'Avinguda Cristòfol Colom, núm. 3.

En aquest local, a banda d'oferir espectacles folklòrics pels turistes, també s'organitzaven balls i revetlles.

Circulo Sollerense

Aquesta societat a partir de 1943 tornà a organitzar balls de carnaval, va reprendre aquest tipus d'esdeveniments que s'anaren reservant cada cop més exclusivament per als socis i es deixaren de celebrar a mitjans dels seixanta. Alguna vegada no els pogueren dur a terme per no tenir els permisos corresponents.

Una de les actuacions que més èxits va tenir fou la d'*Inca Jazz* l'any 1943. També hi actuaren tant conjunts locals com forans (*Los Faraones* de Palma, *Los Trashumantes*, etc.)

¹³³ Sóller 03-01-1959

Club Náutico de Sóller

Aquesta societat, fundada el 1951, va muntar la seva seu a l'antic Llatzeret de la platja d'en Repic. En aquest espai condicionaren una terrassa, un bar i cabines per guardar els estris nàutics.¹³⁴ Durant els estius el club organitzava balls i actuacions a la terrassa del bar.

La Unión

A partir de 1943 es repregueren els balls de Carnaval en aquesta societat.

El mes de novembre del 1940, després d'haver-se realitzat reformes interiors es va celebrar un vermut-concert per als socis de l'entitat i els seus familiars. L'any 1941, per disposicions governatives, es va prohibir l'entrada als balls als menors de 18 anys. Cap a finals d'aquesta dècada es varen tornar a reprendre aquests tipus de celebracions, encara que no tenien l'èxit i l'afluència de les dècades precedents i estaven normalment reservats per als socis. Entre altres grups, tocaren a *sa Botigueta Los Bohemios*, *Los Trashumantes*, *Los Argentinos*, *Los locos del Ritmo*, etc.

6. Conclusions

De la visió global del panorama musical sollerenc durant les primeres dècades del franquisme en podem treure una sèrie de conclusions preliminars:

- La Guerra Civil espanyola va suposar un trencament amb el panorama i dinamisme musical dels anys trenta, fent desaparèixer totes les orquestrines que existien fins aleshores. Aquesta desaparició no va afectar sols als conjunts musicals sino també als locals on actuaven amb freqüència i als principals locals de ball com ara *El Cairo* o *New York*.
- El fort control social, cultural i polític imposat pel franquisme junt amb la pobresa de la classe obrera com a conseqüència de la Guerra, va provocar que durant la dècada de 1940 hi hagués poques orquestrines. A més, cal dir que les porques que hi havia, havien d'interpretar principalment músiques acceptades pel règim. Algunes fins i tot adapten els seus noms als paràmetres adients al moviment nacional, com l'orquestra *Imperial Jazz*, que passarà a dir-se només *Imperial*.
- Entrats els anys cinquanta hi va haver una certa "revolució" en el panorama musical provocat sobretot per la irrupció del turisme dins la nostra societat. S'aprecia certa professionalització dels músics locals que ja no es dediquen només a actuacions puntuals sino que toquen periòdicament a hotels i locals destinats específicament a aquest propòsit, com ara *El Patio Andaluz*.
- La majoria dels músics que apareixen entre finals del decenni de 1940 i principis de 1950 segueixen els mateixos patrons d'aprenentatge: estudien un instrument per interpretar amb la Banda de Música del poble (sol ser un instrument de vent) baix la direcció de Mateu *Maimó* i per altra banda aprenen a tocar altres instruments per a interpretar amb les orquestres (violí, bateria, guitarra...). Aquest instrument "secundari" bé l'aprenen a tocar de manera autodidacta o bé baix la direcció de músics veterans com Francesc Valls o Bartomeu Noguera. Igual com els dos músics veterans, molts d'ells també estan involucrats a grups de música tradicional, com el *Dansadors de la Vall d'Or* o el *Brot de Taronger*.
- Molts dels músics interpretaven més d'un instrument i a l'hora de fer arranjaments aquest fet moltes vegades els permetia disposar, per exemple, d'una secció de vents per a interpretar varies veus als valsos; una secció de metalls per als mambos i ritmes llatins o una secció de cordes per als tangos.

¹³⁴ Sóller 01-09-1951

- Quant al so global de les orquestres que hem analitzat s'ha de tenir en compte que la qualitat dels instruments als quals tenien accés els músics era normalment escassa i això no els permetia afinacions molt pulcres. A més cal dir que la gran majoria de músics eren simplement aficionats a la música que tenien el seu treball fixe i es dedicaven a les orquestres com a activitat secundària.

7. Bibliografia i fonts

ALCOVER FERRÀ, Gabriel / SOCÍAS PUIG, Antoni: *Sa Botigueta, cent anys amb nosaltres*, Sóller, *La Unión*, 1998.

ARBONA, Miquel: *Converses solleriques. Un poc cada setmana (1964-1974)*, Ciutat de Mallorca, editorial Moll, 1977.

CANYELLES CANYELLES, Bartomeu: *Nous estils musicals i canvis socials a Mallorca (1960-1975)*, tesi doctoral llegida el desembre de 2012. Universitat de les Illes Balears.

PÉREZ PASTOR, Plàcid: *Els Xiclets, cent anys de rodar. Els episodis més interessants del Círculo Sollerense*, Sóller, Círculo Sollerense, 1999

QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Sóller. La desfeta de la burgesia progressista*, a Guerra Civil Poble a Poble nº 11, Palma, Edicions Documenta Balear, 2012.

QUETGLAS CIFRE, Antoni / ANDREO MARROIG, Pedro: “Modernitat i noves tendències musicals a Sóller a la dècada de 1930”, *XI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2017

Can Puig dels Sabons

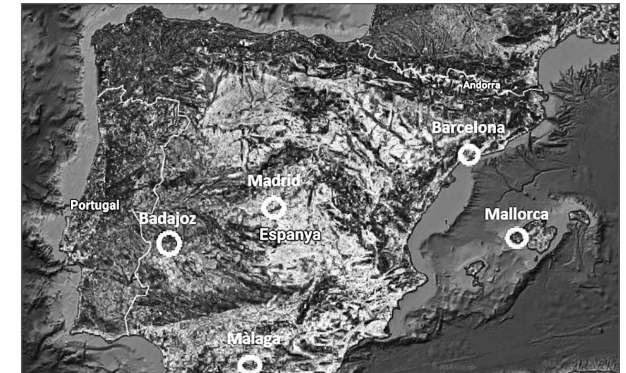
Josep Puig i Elionor Pérez

Resum

Farem un passeig per la història i desenvolupament de l'empresa fins a l'actualitat, centrant-nos en el paper de la família Puig.

1. Antecedents

Per molts historiadors la indústria sabonera ha estat una de les modalitats del sector secundari que ha estat més oblidada per la història econòmica tot i tenir un pes important. És cert que hi ha hagut més presència d'altres tipologies d'indústria com el cas del teixit, el calçat. A l'estat espanyol durant el segle XIX hi hagué una gran importància de la indústria sabonera. Les zones més importants eren Barcelona, Madrid, Màlaga, Badajoz i Mallorca.

Mapa 1. Zones de producció de sabó. Elaboració Pròpia.

En el cas de Mallorca durant la segona meitat del segle XVIII, segons els il·lustrats locals, la saboneria es descrigué com una de les activitats més dinàmiques del sector secundari

illenc. L'aprofitament que es feia de l'oli de baixa qualitat a la zona de la Serra de Tramuntana, fou un dels imputs importants per a l'hora d'elaborar sabons forts i fluixos. Tot i això hi hagué dos factors que dificultaren força el creixement del sector saboner mallorquí: la tendència a la baixa de la producció oleícola mallorquina durant la segona meitat del segle XVIII i la forta demanda d'oli per part de les factories saboneres franceses (sobretot situades a Marsella) amb un alts nivells de producció amb la qual es feia impossible competir. Tot i aquestes dificultats hi va haver intents de resistència i cooperativisme. S'ha d'esmentar que la principal zona cap a on s'exportava era a les Antilles a més d'altres països.

Les zones més importants de producció de sabó a Mallorca foren Pollença, Alaró, Andratx i Palma. D'aquests municipis cal destacar els casos d'Alaró i d'Andratx. El primer tengué fins a tres fàbriques de sabó aprofitant-se de la seva situació al Raiguer on hi predominaven les marjades d'olivera. En referència a Andratx a causa de la transformació i millora del sector saboner mallorquí, la presència d'oliveres i la seva situació estratègica amb port propi, propicià que a l'any 1841 hi hagués cinc fàbriques de sabó (tres de sabó fluix i dues de sabó fort). La consolidació de la indústria andrítxola es reflexà l'any 1852 quan són declarades sis saboneries dotades amb un total de dotze calderes amb una capacitat de més de 7.000 ro-

Propaganda fàbrica Rocamora. Todocoleccion.

ves de sabó. Tocà sostre entre els anys 1860 i 1877 on el 40% del sabó espanyol carregat en règim de cabotatge es despatxava des del Port d'Andratx. Aquesta indústria va arrossegar altres activitats econòmiques com el sector de la fusta per fer embalatges per exportar o sectors relacionats amb els forns de cal per crear matèria primera per fer sabó.

La dura competència d'exportació i la modernització d'altres empreses saboneres suposà un greu revés a la indústria sabonera mallorquina. Màlaga era una de les ciutats amb més producció de sabó i una de les més exportadores, sobretot de cap a les Antilles. La competència fou tan dura que inclús presionaren a l'aduana de Barcelona perquè aturassen vaixells que provenien de Mallorca perquè deien que duïen més sabó del que tocava. S'esdevingueren una sèrie de successos i sovint es veïen vaixells mallorquins aturats a Barcelona carregats de sabó. A finals del segle XIX la modernització de la indústria sabonera barcelonina, centrada sobretot en la fàbrica Rocamora,

suposà un impuls industrial que acabà fent de Catalunya, la fàbrica de sabó d'Espanya i de les primeres d'Europa en exportació a les Antilles.

La situació estratègica de Barcelona, la construcció d'una fàbrica de darrera tecnologia al barri barceloní de Sant Martí de Provençals i la formació dels fills de la família Rocamora a França i el contacte amb productors de matèries primeres i distribuïdors, suposà un augment de la producció de sabó i d'exportació d'aquest material a les Antilles. La presència d'aquesta empresa a Cuba i Puerto Rico suposà un gran vincle comercial. La Guerra de Cuba a finals del segle XIX suposà un declivi de l'empresa Rocamora. El fundador de Can Puig dels sabons, Miquel Valentí Puig Enseñat, participà en aquesta Guerra i suposadament conegué el funcionament de fàbriques dels Rocamora a Cuba.

2. La família Puig i els inicis de la fàbrica (1924 -1927)

Miquel Valentí Puig Enseñat nasqué a Sóller l'any 1877 i quan era ben jove (als vint anys) va anar a la Guerra de Cuba. Quan es perderen les colònies espanyoles molts soldats van ser abandonats a la seva sort i s'havien de cercar la vida per sobreviure i per sortir de l'infern. Als seus familiars i coneguts relatà poques vegades l'horror de la guerra. Segons conten els seus descendents una vegada contà una anècdota relacionada amb els plàtans: *“De plàtans en vaig menjar molts a la Guerra i després, pensau que cada vegada que entravem a un territori o zona havíem de menjar i només hi havia plàtans. Ja me va bastar”*

Miquel Valentí Puig Enseñat es casà amb Antònia Rullan Casasnovas i anaren a viure a França, a la zona de Normandia. Tengueren varen nou fills, quatre homes i cinc dones. Els tres primers fills foren Antoni, Joan i Antònia Puig Rullan que varen néixer als pobles de Rouan i Cand. En esclatar la I Guerra Mundial Miquel Valentí era molt amic del batle de Rouan i aquest li recomanà que tornàs a Mallorca perquè segur al seu poble natal estaria millor que a una zona de conflicte bèl·lic. És per això que devers la primera dècada del segle XX es varen traslladar a Sóller i s'establiren al carrer de la Rectoria número 11, coneguda com a Can Puig.

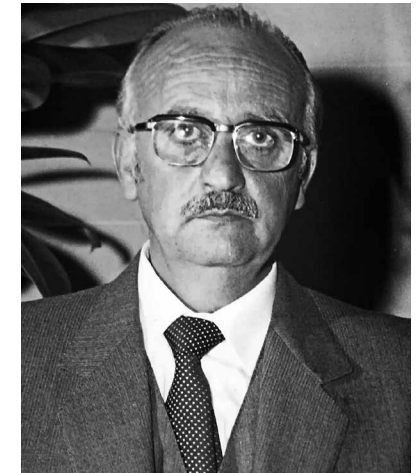
Allà hi varen néixer Valentí, Catalina, Margalida, Aina, M.ª Teresa i Pep Lluís Puig Rullan. Seguint el model tradicional patriarcal els homes s'encarregaven de la feina de la fàbrica i les dones cuidaven els familiars

majors, feien les feines de la casa i en cap moment participaren de l'activitat. Sens desmerèixer la resta hi va haver dones que varen sortir d'aquest tipus de feines i foren avançades en el seu temps com és el cas de M.ª Teresa Puig Rullan que fou la primera i única de la família en tenir el Batxillerat. Posteriorment fou la primera dona cap d'agrupament de l'Agrupament Escolta Capità Angelats i Valentès Dones de Sóller.

L'inici de la fàbrica és una mica confús pel que fa a l'any d'obertura. Popularment es diu que inicià la producció l'any 1924, al camí de la Costa d'en Llorenç, però no s'ha trobat cap indicador a nivell estadístic que corroboràs aquesta data. Un any més tard sabem que Miquel Valentí Puig Enseñat deixà el seu càrrec de conserge a Sa Botigueta que es veu reflectit a les actes de la Junta Directiva de 6 de març de 1925 on s'exposa *“La Junta hizo constar el sentimiento con que veía la separación de tan buen conserje y su agrado a sus buenos ofrecimientos hasta que la sociedad haya proveído debidamente dicha plaza”* També s'esmenta que deixà la conserjeria de Sa Botigueta perquè no ho podia compatibilitzar amb la seva feina de saboner. Revisant els llibres de registre industrial de l'Ajuntament de Sóller de l'any 1926 no trobam tampoc cap dada referent a la fàbrica de Can Puig o al seu amo. No és fins un any després quan apareix al foli n.º9, Ordre 273, Secció 3, Classe 6 amb la professió *«Fábrica de jabón 800l»* El domicili fiscal estava situat al C/ Rectoria n.º 11. Pel que fa a les quotes pel Tresor = 260,10 ctms i un Recàrrec Municipal = 52,02 ctms.

Possiblement obrí les portes l'any 1924 però no fou fins uns anys més tard quan es registrà l'activitat a l'Ajuntament. Segons els experts era una manera habitual d'actuar de les empreses del moment per evitar pagar impostos.

A Miquel Valentí Puig Enseñat l'ajudaren a dur la fàbrica els seus fills Antoni, Valentí i més endavant Joan i Pep Lluís. Antoni Puig Rullan era el fill més gran i molta gent el recorda com una persona amb talent de cultura francesa. Va estar molt relacionat amb partits polítics nacionalistes i va ser saboner tota la vida. Va estar a les oficines de la fàbrica a Palma. Valentí Puig Rullan va estudiar química i va conèixer a persones relacionades amb el món del sabó a Alemanya, fet que va suposar un major coneixement de fabricació de la matèria. Joan Puig Rullan al igual que Antoni fou un home de cultura francesa i abans de participar a l'activitat familiar va ser gerent de l'Hotel Costa d'Or, va estar dins el jutjat de Pau de Sóller. A partir de la segona meitat del segle XX va muntar la fàbrica de teixits, comprant els telers a Alcoi, coneguda popularment com de Can Puig però registrada amb el nom de Joan Puig Rullan Tejidos. Posteriorment agafà les regnes de la fàbrica de sabó.

Josep Lluís Puig Rullan.

Escrit de Tòfol Pons sobre la Fàbrica de Can Puig. Elaboració Pròpia.

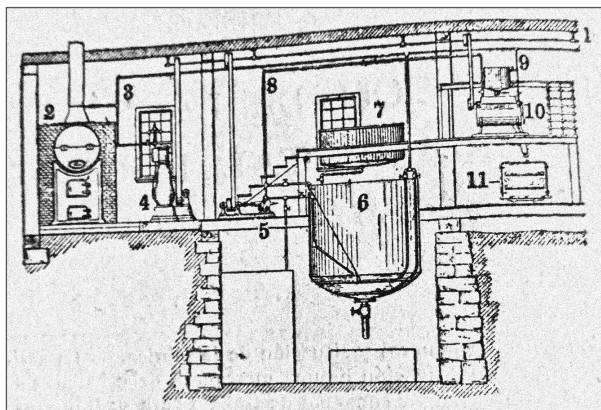
Josep Lluís Puig Rullan era el germà petit i treballà tota la vida a la fàbrica sobretot fent feines de reparador i altre feines que li manaven els seus germans grans. Per tant el funcionament de la fàbrica era molt familiar, el pare dirigia i els fills obeïen les feines. Aquest fet era una de les característiques més destacades d'aquesta fàbrica. La gent que hi anava a fer feina per arreglar maquinària o ajudar en el funcionament sempre destaca aquesta característica i la bonhomia que hi havia. Ho podem observar a l'escrit que va fer Tòfol Pons al Setmanari Sóller als anys 80. Recorda molt bé el tems de berenar i el pa amb oli amb all fregar torrat al forn pròxim a la caldera.

3. Funcionament

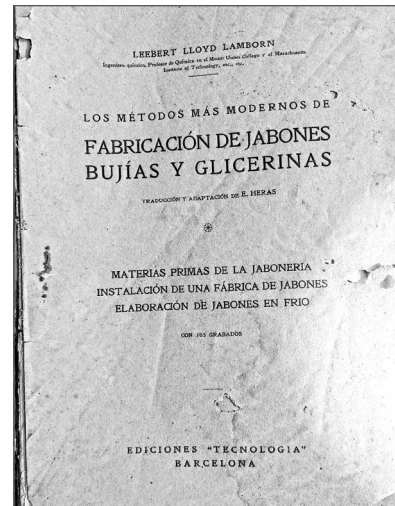
El fet d'uns haver estudiat química, els altres haver après com funcionaven les fàbriques de sabó i que la resta distribuïa la mercaderia feia perfecte l'engranatge de la fàbrica. A més moltes fàbriques del moment es varen basar en llibres de l'època on s'explicaven les materies primeres de la saboneria, la instal·lació de fàbriques i l'elaboració de sabó en fred.

El cas més clar d'aquests documents és el de “*Los métodos más modernos de fabricación de jabones, bujías y glicerinas*” que fou obra de Leebert Lloyd Lamborn, enginyer químic i professor de Química a la Mount Union College y al Massachusetts Institute of Technology. Podem dir que fou un dels llibres més utilitzats per la fàbrica de Can Puig on s'hi observen característiques explicades en aquest document.

Abans d'entrar en el si del funcionament convé esmentar els dos elements que donen lloc al sabó que són l'oli i la sosa càustica. En referència al primer és important destacar que quan hi havia la recollida de l'oliva, aquesta posteriorment es premsava. Molt d'aquest oli que sortia anava per consum i dels extractes se'n treia oli d'orujó que després donaria el color verd del sabó. Sovint es contractava personal extra per fer aquesta feina i es duia en gran part de Biniforani. Posteriorment per un canvi en les modes es va substituir aquesta tipologia d'oli pel de coco. Pel que fa al segon element que serveix per fer sabó, s'ha de dir que en temps de la postguerra es va guardar sosa càustica a un casa que es llogà pròxima a la fàbrica. En aquest sentit era impossible trobar la mercaderia amagada. A més si hi venia a Sóller la fiscalia de taxes, sempre hi havia bona coordinació amb els gremis de tot Sóller. Si venien amb el Tren de Sóller des de Palma, ja es comunicava a

Funcionament de la fàbrica de sabó. Los métodos más modernos de fabricación de jabones, bujías y glicerinas

Llibre de com fer sabó. Elaboració Pròpia.

Sóller, després avisaven als forns, aquests a uns altres i així successivament. Segons conten hi va haver un dia que uns funcionaris de la fiscalia de taxes varen acabar dins la font de Plaça un dia de neu.

És important destacar que la fàbrica de Can Puig dels sabons es dividia en dos pisos que es connectaven amb una escala. A la part superior hi havia la boca de les calderes a on s'hi tiraven la sosa càustica i l'oli per fer la mescla. A la part inferior hi havia el foc abaix de les calderes perquè els recipients i la mescla entrassen en bullició i al costat hi havia una planxa grossa quadrada a on s'hi abocava el sabó. Es deixava madurar uns moments, després es tallava a parts iguals i posteriorment s'emballava i es guardava per distribuir i vendre.

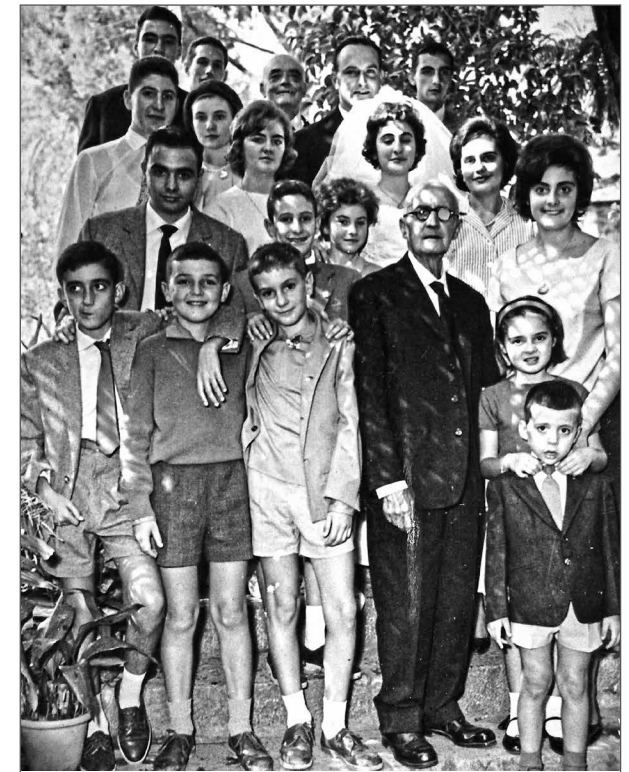
Del procés de fer sabó sortia com a residu la carbonissa que eren com unes bolles de carbó que servien pels brasers. El fet de no tenir fotografies dificulta explicar el funcionament però per entendre aquest procés s'adjunta una pàgina web on hi ha un vídeo de com es fa sabó a una fàbrica molt similar a la de Can Puig: <https://youtu.be/4YpEcdLx7Qk>

A la fàbrica hi feien feina els tres fundadors de la fàbrica Miquel Valentí Puig Enseñat, Antoni Puig Rullan i Valentí Puig Rullan. Posteriorment hi treballaren: Joan Puig Rullan, Josep Lluís Puig Rullan, Andrés Cerdà Palou «Ramallets», Salvador Mira, Biel Munar, Miquel Puig Pastor, Valentí Puig Ledesma.

Pel que fa a la distribució de material als inicis es repartia mitjançant una mula que es deia Rebecca que la duia Salvador Mira. Anaven repartint per tot Sóller i a també es diu que a vegades es venia sabó a la casa de Can Puig situat al carrer de la Rectoria 11. Posteriorment en modernitzar-se una mica més ja es van adquirir un parell de camions per fer viatges i repartir sabó fora la vall, rompent així la barrera de les muntanyes.

4. Evolució de l'empresa fins als anys 80

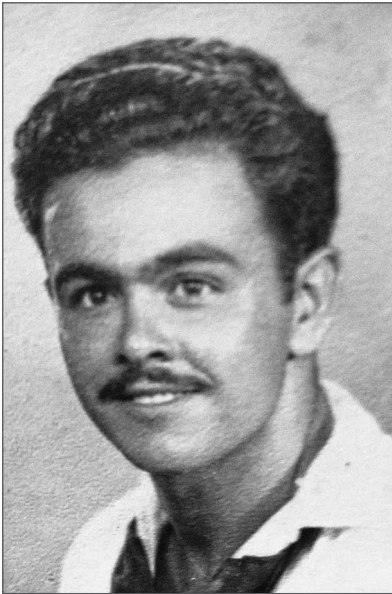
La producció que es feia de sabó era important i s'anaven cobrint les necessitats a Sóller. Als anys cinquanta amb l'arribada de turistes i l'obertura d'hotels, augmentaren les demandes de productes de higiene tant pels visitants com per les bugaderies. Pensaren per tant que era important creuar la frontera de les muntanyes i obrir una oficina a Palma per tal de organitzar comandes, atendre proveïdors i millorar el servei cap als clients. A part les exigències del moment i del mercat feia que haguéssin d'evolucionar en les formes de funcionar. Per exemple a l'any 1964 Valentí Puig Rullan va establir relacions comercials amb una cadena alemanya de producció de polvos de màrmol, que es varen introduir al procés per fer sabó. La primera oficina la varen obrir al carrer

Fotografia Família Can Puig

Plaça de Toros de Palma i allà hi va fer feina Antoni Puig Rullan duran una sèrie d'anys. A part d'aquesta oficina de gestió, es va obrir un magatzem per millorar la distribució del sabó. Aquest estava ubicat al carrer Alférez Grada Lladó on hi va fer feina Josep Lluís Puig Perez que era l'encarregat del repartiment del sabó. S'ha de tenir en compte que no només era la zona de la platja de Palma que s'havia d'abastir sinó també altres zones com les d'Alcúdia o les de Llevant de Mallorca. La salut delicada d'Antoni Puig Rullan i l'obertura en massa d'hotels fa que la feina s'hagi de replantejar, especialitzar i sobretot saber vendre el producte. És per això que s'obri una oficina a Gelabert de Santelles on hi va fer feina Joan Puig Rullan (que compaginava aquesta feina amb la gestió de la fàbrica de Teixits). A més com a comercial hi va fer feina Miquel Valentí Puig Pastor, fill de Valentí Puig Rullan. Amb tot això la producció seguia a la fàbrica de Can Puig dels Sabons a Sóller. El fet que els fundadors fossin majors, l'excessiva demanda que hi havia de sabó i el funcionament tradicional de la fàbrica, va fer que es replantejàs deixar la fàbrica de Sóller i començar de nou a Palma.

5. Dels anys 80 fins a l'actualitat

Salvador Mira, repartidor dels sabons de l'empresa.

A l'any 1978 la família Puig va decidir adquirir una de les primers parcel·les que hi havien al nou Polígon de Son Castelló de Palma, més concretament al carrer Gremi de Tintorers nº35. En els succeïts anys es va anar construint la nova nau on una part era magatzem i l'altre fàbrica. Cal tenir en compte que en aquests anys encara hi havia la fàbrica de Sóller en funcionament. A l'any 1980 acaba la construcció de la nau i s'inaugurà. Després de la mort d'Antoni Puig Rullan, fou necessari constituir una societat mercantil. A aquesta la varen formar Joan Puig Rullan i el seu fill Valentí Puig Ledesma, Valentí Puig Rullan i Josep Lluís Puig Perez.

Al haver inaugurat la fàbrica de Palma i donada la importància de la seva localització, era innecessari duplicar la feina i en aquest dècada dels anys 80 tancà la fàbrica de Can Puig dels Sabons. Es va traslladar tota la producció cap a la fàbrica de Palma i a partir d'aquell moment tot es concentrà a Gremi de Tintorers. En aquests anys també hi ha un fenòmen important a tenir en compte pel que fa la fabricació del sabó i és que entre els anys 1984 i el 1987 es comença a fabricar el lleixiu i es passa de fer detergent líquid a fer detergent en pastilla. Sobretot té efectes perquè es va haver de canviar la forma de fer

el sabó i la demanda va augmentar perquè era un bé necessari per les bugaderies dels hotels.

A l'any 1993 Joan Puig Castañer va entrar a fer feina a la fàbrica i agafà més endavant el relleu del seu pare Valentí Puig Ledesma. Era la quarta generació de família Puig que duia endavant l'empresa. Posteriorment i a causa de la modernització del sector, es va deixar de fer sabó a la fàbrica. En l'esdevenir de la dècada dels 90 i principis del segle XXI l'empresa va virar cap a una especialització més de complements de neteja: paper de WC, Detergents, lleixius i un 50% de la seva feina es basa en donar cobertura a les necessitats productes de neteja de piscines.

Avui dia Comercial Distribuïdora Puig segueix el seu funcionament i dedicada a la fabricació de detergents i productes especialitzats per al tractament d'aigües, així com a la comercialització de productes de neteja i drogueria per a la seva utilització en hostaleria i col·lectivitats. Actualment és una de les empreses líders del sector a les Illes. Per poder satisfer totes les necessitats dels clients comptem amb la representació de primeres marques comercials i un complet equip humà capaç d'oferir uns productes d'alta qualitat. A més formen part del Clúster de la indústria Química de les Illes Balears.

6. Bibliografia

- Albert Vazquez, D et al. “L'oli de Mallorca. Del passat al present”. Departament de Medi Ambient. Consell de Mallorca. 2008.
- Pujol Bosch, A. “Alguns indicis sobre la història de la indústria a Andratx : 183?-1960” Institut d'Estudis Balearics. 1995-1996.
- Quetglas, A i Pérez, P. “La producció de Teixits a Sóller” Ed. +Cultura Turisme i Patrimoni. 2014.
- Ramón Muñoz, R. “Los Rocamora, la industria jabonera barcelonesa y el mercado colonial antillano (1845 – 1913)” Revista de història industrial nº5. Ed. Universitat de Barcelona. 1994
- Ramón, R. “Canvi tècnic, matèries primeres i capacitat exportadora: la indústria sabonera de Màlaga, Mallorca i Barcelona, 1840-1914” Recerques. Ed. Universitat de València. 1999
- Roca Avellà, J. “La indústria a Mallorca (segles XIX i XX)” Edicions Documenta Balear. 2006

També hem utilitzat les següents pàgines web:

- <http://youtu.be/4YpEcdLxJQK>
- <https://www.jabonespuig.com>

A part aquesta publicació no hagués estat possible sense l'ajuda de

- Carmen Vigo Puig
- Valentí Puig Ledesma
- Joan Puig Castañer
- Miquel Puig Pastor
- Marcel·lí Rullan Puig

Aquesta publicació està dedicada a tota la família de Can Puig dels Sabons i descendents. En especial al senyor Josep Lluís Puig Rullan, el nostre padrí natural i polític.

Patrimoni

Aportacions a la història de la capella de Sant Josep de la Parròquia de Sant Bartomeu

Josep A. Morell González

Resum

Aquest treball pretén donar a conèixer alguns aspectes de la capella de Sant Josep de la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller que encara no havien estat investigats. Parlarem del retaule, de la talla del Sant, dels relleus de les parets laterals i del capeller que va fer possible les intervencions que Miquel Arcas realitzà al retaule i l'altar.

1. El retaule

La família Ballester del Port va fer construir el retaule de Sant Josep i per aquest motiu podem veure el seu escut (una ballesa) als dos extrems inferiors del retaule, al basament de marbre vermell.¹ Fins la restauració de Miquel Arcas, a la part superior del retaule també hi havia l'escut dels Ballester. L'escultor Miquel Arcas Pons (Palma, 1876 – 1953) l'any 1921 va daurar i policromar tot el retaule i substituï l'escut dels Ballester per un escut al·lusiu a Sant Josep. Aquest fet ens fa veure que la família Ballester ja no tenia el patronatge de la capella. A la restauració Miquel Arcas engrandí la fornícula del sant i omplí de relleus tot el seu interior, canvià totalment els relleus de fusta daurada que trobam sota la taula de l'altar i els substituï per altres relleus al·lusius a la seva feina de fuster. A la predel·la del retaule, on abans es trobava una pintura de la *Fugida a Egipte*, Arcas va fer un relleu amb el mateix tema que és el que es pot veure actualment. Aquesta restauració es va beneir el 15 de maig de 1921.

Vista general de la capella de Sant Josep abans de les reformes que realitzà l'escultor Miquel Arcas

¹ MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni: *La parròquia de Sant Bartomeu de Sóller: la catedral de muntanya*, Sóller, Parròquia de Sant Bartomeu (Sóller), 1993.

Escut de la família Ballester del Port que culminava el retaule abans de les reformes de l'escultor Arcas

Escut que substituï al de la família Ballester. Obra de Miquel Arcas

2. La talla de Sant Josep

Es troba presidint tot el retaule. Es tracta d'una talla de fusta i no amb el cos del sant i el de Jesús "de sac i guix" com diu l'autor de La Catedral de Muntanya. Hem pogut comprovar que es troba amb un petit buit a la part posterior que està tapat amb una tela d'arpillera policromada com la resta del sant.

L'escultor Guillem Galmés i Sociés (Palma, 1845 – 1927) restaurà aquesta imatge l'any 1909. Al *Bulletí Oficial Eclesiàstic del Bisbat de Mallorca* podem llegir:

"El reverendo cura arcipreste, bendice una imagen de San José, hábilmente restaurada por el escultor don Guillermo Galmés. Fueron padrinos los jóvenes Gabriel Llinás i María Magdalena Seguí".

La benedicció la realitzà el rector de Sóller, Mn. Sebastià Maimó, el 24 de gener de 1909. A la sagristia podem veure una talla de Sant Josep realitzada per mestre Mateu Juan que costà 20 lliures mallorquines el decenni de 1720. Pensam que la família Ballester va encarregar també al mateix escultor la talla que presideix aquest retaule. Recordem que aquesta família ostentava el patronatge de Sant Josep des de l'any 1712. Aquest fet hem pogut veure que es repeteix en altres casos de la parròquia com per exemple la talla de la Mare de Déu del Roser que es troba a la capella és obra de Miquel Borràs i a la sagristia podem veure una altra talla de menors dimensions obra del mateix escultor.

Quan es va engrandir la fornícula, l'any 1921, es trobaren que la capella no era prou fonda per poder-la acollir. Per aquest fet es va foradar la paret de la part posterior per poder permetre la seva col·locació. Si ens fixam en l'escala que hi ha al costat de la porteta del carrer del Vent podem veure el bombament que fa el mur per donar cabuda especialment a la fornícula.

Fornícula de Sant Josep abans dels treballs de l'escultor Arcas

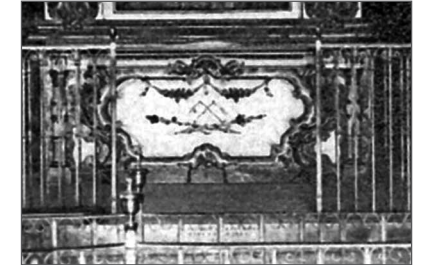
Estat actual de la fornícula de Sant Josep

Relleu de l'escultor Arcas que substituï la pintura

Pintura de la fiuta a Egipte que es trobava a la predel·la del retaule abans dels treballs de l'escultor Arcas

Part frontal de l'altar de la capella fins a l'any 1921.

Relleu de Santa Apol·lònia obra de Vicenç Terça.

3. Els relleus de les parets laterals de la capella

A una manuscrit sense numerar de Mn. Jeroni Pons Roca hem pogut llegir que aquests relleus són de l'escultor V. Tena.²

Aquests relleus representen Santa Apol·lònia i Santa Margalida. A la part superior de les dues parets laterals de la capella i sobre els relleus esmentats, s'hi poden veure dos nous relleus que representen eines de fuster. Els quatre relleus esmentats són obra de Vicenç Tena Fuster (València, 1861-1946). Aquest escultor fou deixeble de Modest Pastor i Julià i s'hi col·locaren l'any 1910.

Els mesos de gener i febrer de l'any 2017 l'escolà major Guillem Bernat Ferrer, sota la supervisió de la restauradora Elisabet Mayol va netejar els relleus de Santa Apol·lònia i de Santa Margalida.

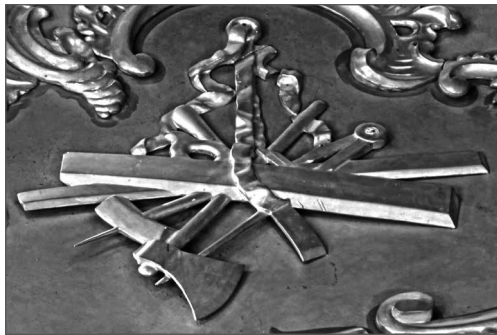
² Aquest manuscrit el tenia Mn. Josep Morey Vicens ja que Mn. Jeroni Pons, abans de la seva partida a Amèrica li donà part del seu arxiu.

4. Antoni Rullan Xumet. El capellà Ros

Va néixer a Toulon (França) el 27 de febrer de 1889. Era fill de Bartomeu Rullan Estes i Joana Maria Xumet Casasnovas. Ingressà al seminari Conciliar de Sant Pere de Palma per cursar la carrera sacerdotal. Fou ordenat prevere el diumenge dia 22 de juny de 1913. S'ordenaren també amb ell els so-

Treballs de l'escultor Arcas realitzats l'any 1921 a l'altar de la capella.

Relleu al·lusiu a les eines de fuster obra de Vicenç Tena que es troba a la part superior del relleu de Santa Apol·lònia.

Relleu al·lusiu a les eines de fuster obra de Vicenç Tena que es troba a la part superior del relleu de Santa Margalida.

Relleu de Santa Margalida obra de l'escultor Vicenç Tena Fuster.

lleric Joan Ensenyat Oliver, Antoni Pons Pastor i Miquel Alcover. Celebrà la seva primera missa a l'església de *Montisíon* de Palma el 30 de juny de 1913. Posteriorment es traslladà a la Universitat Gregoriana de Roma on obtingué el doctorat en teologia. A part d'una breu estància com a vicari a Sant Maria i a Son Sardina, sempre va estar adscrit a la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller. Va ser director de la Congregació Mariana abans de que es fes càrrec d'aquesta associació de fidels la Comunitat de Missioners dels Sagrats Cors. Al llarg de més de quaranta anys fou capellà de Sant Josep. Quan l'escultor Miquel Arcas va fer els treballs a la capella ell ja n'era el capellà. El darrer treball que es va fer sota la seva responsabilitat fou l'enrajolat d'aquesta capella. Va ser director de les Conferències de Sant Vicenç de Paül. També ho va ser del "Roper" que era la secció femenina de les Conferències. Als inicis de l'Acció Catòlica els va fer classes i conferències. Va ser molts anys el capellà del col·legi de les Mares Escolàpies de Sóller. Posteriorment fou el capellà de les Germanes de la Caritat i celebrava una missa diària a la capella del seu convent. Morí al seu domicili del carrer de Vives, número 12, el dia 8 d'abril de 1960. Tenia 71 anys.³

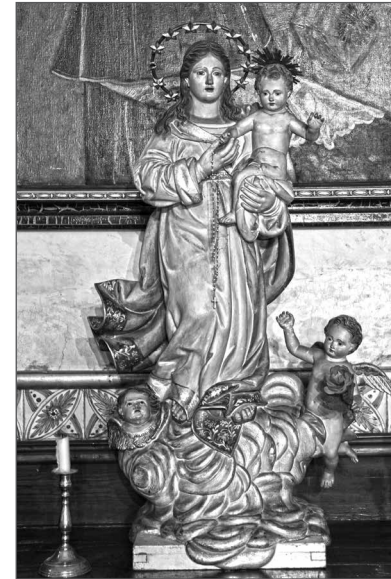
³ Setmanari *Sóller* 09-04-1960 i Arxiu del Jutjat de Sóller

5. Els darrers anys

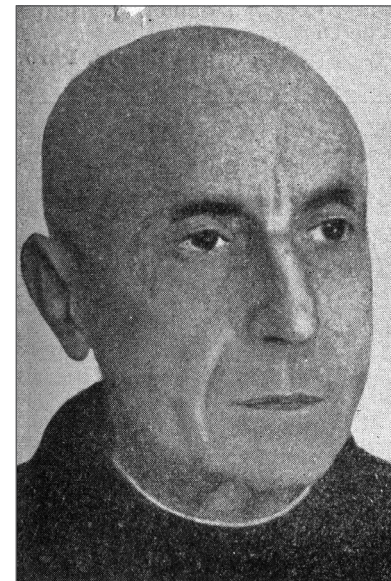
Entre els anys 1966 i 1969 confessava en aquesta capella mossèn Domingo Mateu Conti. Poc després es llevà el reixat de ferro de la capella. Actualment és el lloc on se situa la Coral Interparroquial per cantar durant les celebracions més solemnes⁴

6. Agraïments

Antoni Quetglas Cifre, Damià Bestard Seguí, Josep Ll. Sunyer Ribas i Antoni Nigorra Matamales

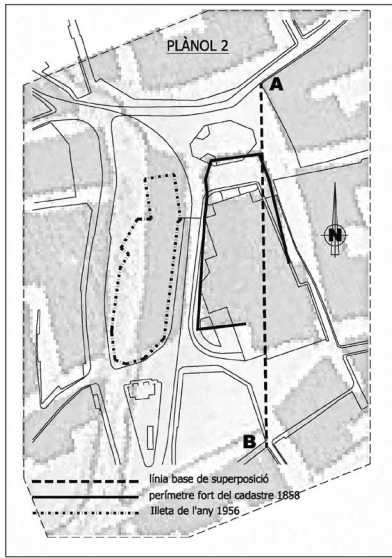

Talla de l'escultor Miquel Borràs que representa la Mare de Déu del Roser. Aquest escultor també va fer la imatge de la mateixa advocació que presideix la capella del Roser

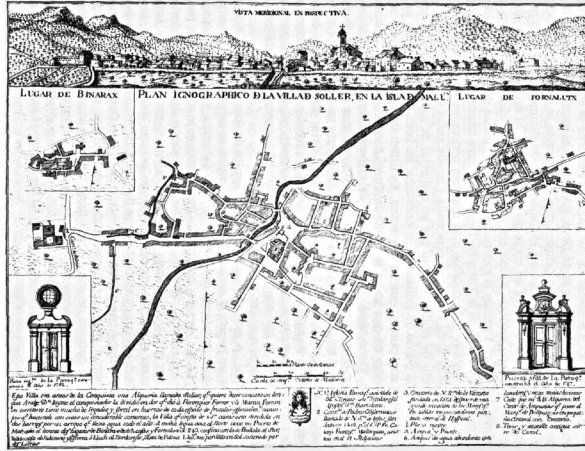

Mossèn Antoni Rullan Xumet.

⁴ Informació facilitada per Domingo Mateu Conti.

Plànol 2.

Plànol de Geroni Berrard, en el seu llibre "Viaje a las villas de Mallorca".

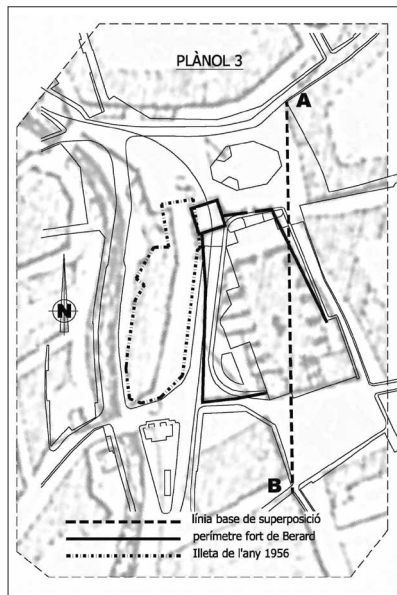
queda de la façana i de la capçalera del temple primitiu no el podien veure en el moment de la publicació del seu llibret. Aquest detall arquitectònic llavors estaven tapats. Sota el rectorat de Mn. Bartomeu Bennàsser (1973-1977), i per iniciativa de Mn. Josep Morey Vicens, el manobre Damià Noguera Trias que treballava per mestre Pep Putxa destapà les espielleres del carrer del Vent, la volta de creueria del campanar que estava tapada per una volta d'aresta falsa i els finestrals de la primitiva església. Aquest treballs els pagà aleshores de manera anònima Francesc Arbona Colom de Cas Sant. Si ens fixam amb les fotografies i els dibuixos del

llibret de Francesc Esteva i Gabriel Alomar podrem veure que les semblances són més que evidents. Per altra banda Plàcid Pérez Pastor al seu treball titulat "El pont Nou del Carrer Nou (1928)" "publicat a les terceres Jornades d'Estudis Locals a Sóller situa l'església primitiva exactament on podem veure ara la façana antiga i la part posterior del temple al Carrer del Vent.

2. Església gòtica. Segle XIV

Rullan i Mir diu que l'any 1370 es repara la ruïna en què es trobava el primitiu temple amb una inversió de 150 lliures. Hem de dir que Francesc Pérez afirma que l'any 1322 ja existia el temple gòtic (2). El que és cert és que sembla que al llarg del segle XIV i degut a l'estat ruïnós en què es trobava l'església, s'hi realitzaren unes obres de reparació. És probable que algunes parts de l'edifici primitiu es mantinguessin en aquesta reparació. Ja hem dit la semblança que tenen façana i capçalera amb el temple de la conquesta. El 20 de Maig de 1492

2 Francesc Pérez Ferrer al seu llibre "Notes històriques". Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Baleares. Mallorca 1974

Plànol 3.

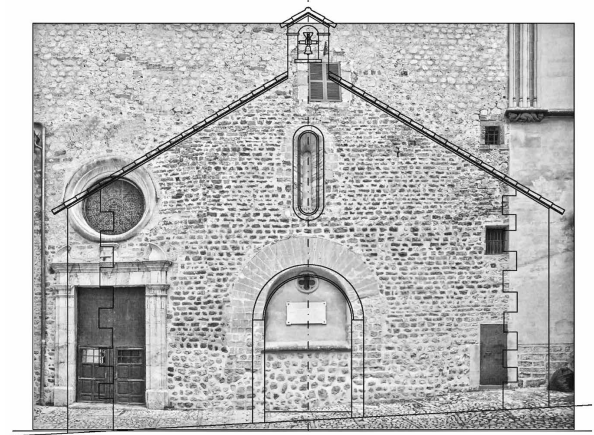
el carmelità Fra Joan de Déu, que havia estat arquebisbe de Tràcia va consagrar l'església gòtica com a bisbe auxiliar de la diòcesi mallorquina. Francesc Pérez al llibre esmentat exposa que l'any 1421 al Mestre d'obres i també bandejat Andreu Forner se li concedeix un salconduit per un període de tres mesos tot hi haver estat requerit per la justícia per certs crims. Andreu Forner es dedicà aquest temps a acabar la capella dedicada a Santa Pràxedis.

S'aprofita aquesta reparació per construir un campanar que substituís l'espaldanya primitiva. Rullan i Mir ens diu que aquell campanar tenia tres cossos amb les seves respectives voltes de creueria ell afirma que es conserven encara en molt bon estat les Claus de volta amb les barres d'Aragó al segon i tercer cos del campanar. Recordem que a les darreres obres del campanar (1895-1900) s'enderrocaren el segon i tercer cos per decisió del mestre de fortificacions Pere d'Alcàntara Peña i Nicolau. El primer cos el va mantenir i quan, el decenni de 1970, es va tornar la volta d'aresta falsa que hem esmentat trobaren que tenia una clau de volta exactament igual com aquelles de què parla Rullan i Mir al segon i tercer cos. Ell no pogué veure aquesta clau de volta ja que estava tapada.

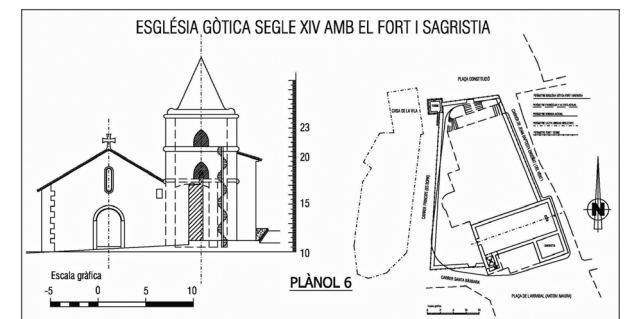
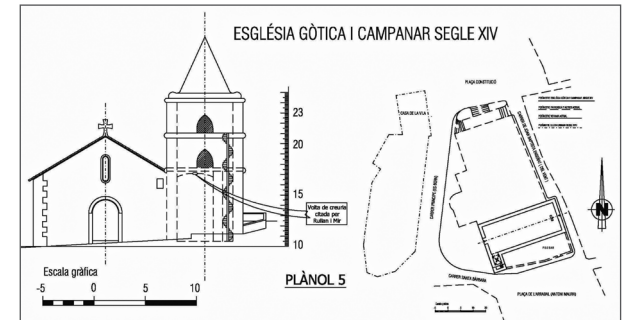
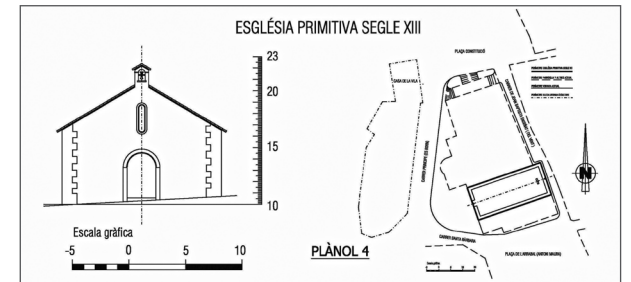
3. Fort de l'església

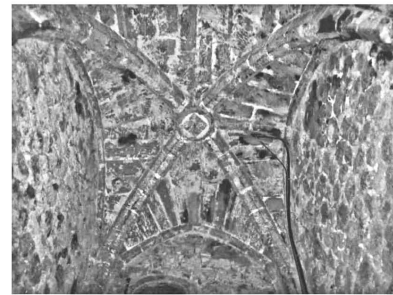
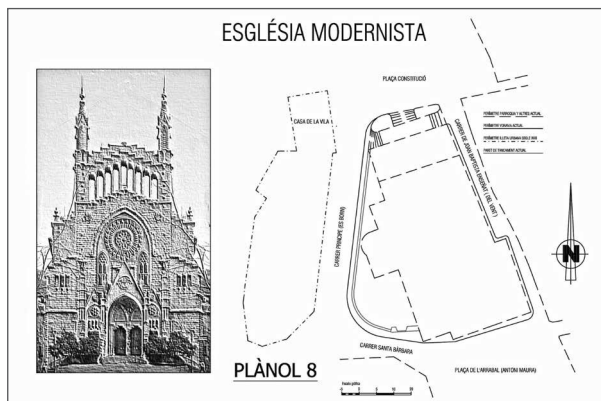
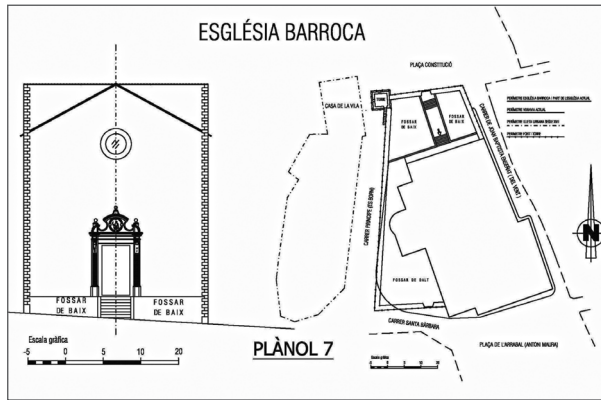
A causa dels fets de l'11 de Maig de 1561 en què els corsaris arriben a Sóller amb d'intenció de robar i prendre esclaus es decideix construir un fort que servís de refugi i a la vegada una gran sagristia on es poguessin amagar les persones majors, les dones i els infants.

El fort es va projectar com un gran quadrilàter de grans dimensions amb torres al cantons. Tota la murada d'aquest fort

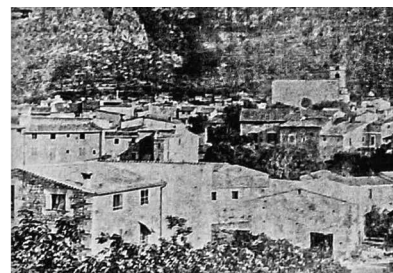

Muntatge de la superposició del que són les restes de l'Església primitiva del segle XIII, amb els plànols que hem executat, com a hipòtesi del que devia haver estat dita Església.

Volta de creueria amb clau amb les barres d'Aragó citada per Rullan i Mir, a la detra previ a l'esmentada volta, veiem un arc de pedra de marés; es una part de la paret de l'Església del segle XIII que amb l'alineació del plànol presentat dona una diferència de 010 mts., aquesta diferència reforça la nostra hipotesi.

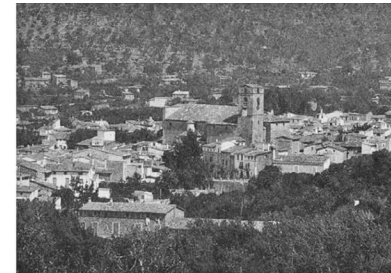

Una de les poques vistes a on hi veiem la façana de l'església barroca.

tenia un adarb (passadís) i espitlleres perquè, en cas d'atac els homes poguessin disparar amb la seguretat convenient. El fort tancava el recinte sagrat de l'església gòtica i el fossar. L'única entrada possible era la porta que encara es conserva al Carrer de Santa Bàrbara. La porta del fort que dona a la Plaça probablement s'obrí amb l'Església barroca (3).

Pel treball inèdit de Joan Marquès Arbona "Records de temps enrere" hem arribat a la conclusió que entre el peu de la torre i la façana de l'ajuntament hi havia una distància de dos metres. Aquest fet dificultava el trànsit d'entrada i sortida dels carros a la Plaça. Pensem que llavors el mercat es trobava davant la façana de l'església. Joan Marquès parla del desig dels sollerics de tomar la torre per mor de les dificultats esmentades. La torre es va tomar l'any 1890. A partir de l'any 1904 es comença a tomar la part del fort que dona al Carrer del Born. Un gravat de Pere d'Alcàntara Penya, de l'any 1885, publicat al fulletó "Recuerdo de las Fiestas de la Victoria y Exposición Balears de 1897" mostra clarament la posició de la torre i del tros enderrocant del fort. La murada del fort del Carrer del Vent es va reaprofitar per construir-hi damunt la paret del l'església barroca.

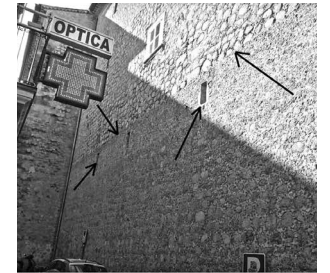
3 Morell González, Josep Antoni llibre citat abans

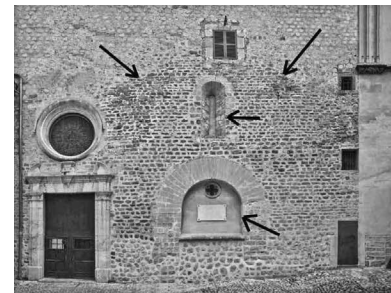
Una altre vista de l'església barroca a on hi veiem un tram de la façana.

Cantonada de l'església barroca

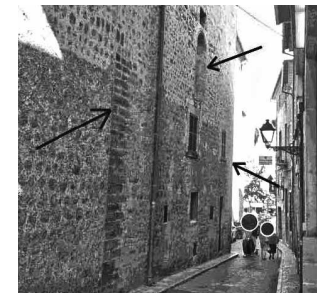
Murada del Fort amb les espitlleres sobre la que s'hi assentà la paret de l'església barroca.

Detall del que era la façana de l'església primitiva segle XIII

La lluernia posterior al Carrer del Ven

Cantonades posteriors de l'església del segle XIII i lluernia.

4. L'església barroca

D'aquesta construcció que es va realitzar entre 1688 i els principis del segle XVIII encara es poden veure les pedres cantonals als Carrers del Vent i del Born.

5. Sistema de treball

a) Primer s'ha tingut en compte tota la història i bibliografia citada als quatre punts anteriors.

b) Hem utilitzat com a plànol Base, el del Consell Insular de Mallorca i a la vegada, amb l'ajuda de Javier Palou van Engelen, Ing. Topògraf es prengueren 44 punts topogràfics a raigs làser, on encara es poden veure les diferents etapes de construcció (plànol 1).

c) Plànol cadastral de l'any 1858 que es troba a l'arxiu municipal de Sóller, obra de Pedro Moreno Ramírez i que té escala gràfica en metres (plànol 2).

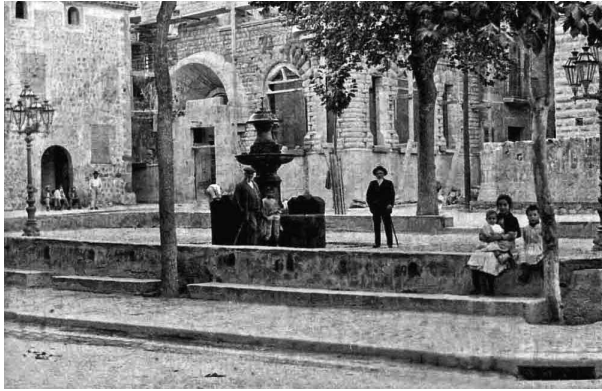
d) Plànol de Sóller de Geroni Berard que es troba al seu llibre "Viaje a las villas de Mallorca" escala gràfica en "varas castellanas" equivalents a (0,836mts) (plànol 3).

e) Hem confeccionat plànols del l'església primitiva del segle XIII, de l'església gòtica del segle XIV, de l'església gòtica amb el Fort que l'envoltava i la sagristia, l'església barroca i l'església modernista, inclosos en aquest treball

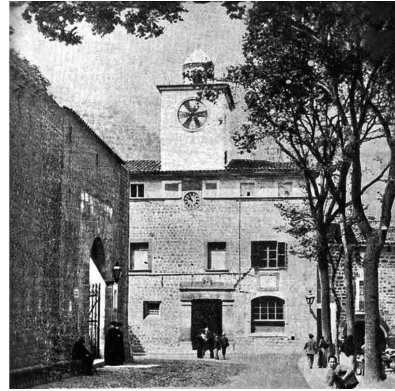
f) Tenim a les nostres mans els únics plànols existents de diferents èpoques (c,d) on hi ha dibuixades les murades.

Capella del baptisme. Antic portal major de l'església barroca.

La plaça. A la dreta hi podem veure un tram del Fort de l'església que ocupa la totalitat de la voravia.

Façana de la Casa de la Vila. A l'esquerra podem veure el Fort. La torre ja estava enderrocada.

Fotografia aèria de la plaça Constitució l'any 1956.

Amb cada un d'aquests plànols per separat i amb el plànol actual (plànol I) de Sóller s'ha procedit a prendre punts comuns en cada un d'ells (els A-B); en aquests punts hem dibuixat una línia mestra de superposició, la qual ens ha servit per establir una escala única de comparació referida al plànol I. Aquesta línia mestra traçada en cada plànol (c,d) i superposats, veiem que les coincidències són del tot imprecises i absurdes com per obtenir una hipòtesi gràfica de situació pel que fa a la murada. Algun d'aquests dos plànols podria fins i tot ser un simple croquis a mà alçada. El procés quedava bastant desvirtuat amb aquests elements amb els quals era difícil treure una conclusió, per això procedirem a l'aixecament topogràfic (b), dels punts que coneixíem físicament i mostrats pel sr. Morell.

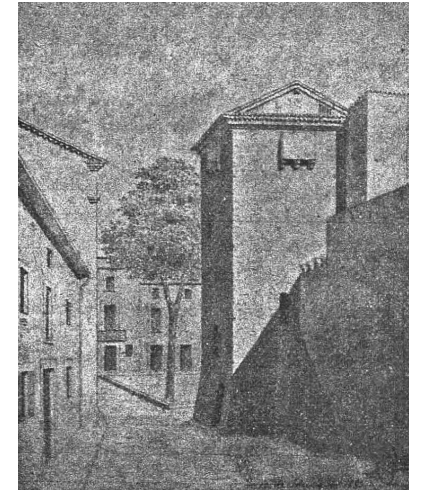
Amb aquestes dades, confeccionem un plànol en planta dels punts coneguts de l'església primitiva del segle XIII, aquests punts pertanyen a les lluernes (davant i darrere), restes de la porta principal, les restes dels forjats que definien les inclinacions dels dos vessants de la coberta i les cantonades existents en el carrer Juan Bta. Enseñat (des Vent), aquests punts al traslladar-los sobre el plànol de treball (el núm. 1), han coincidit perfectament amb el que és el perímetre de l'església primitiva i l'actual. Com ja hem dit abans les comparacions entre els plànols de Berard i el del Cadastre de 1858, amb el que ja és la nostra base de feina, són tant dispars que hem hagut de prescindir de les seves línies per poder definir els elements de la muralla; vista la qual cosa vam optar per anar dibuixant sobre el plànol base, les línies mestres descrites en el treball inèdit del sr. Marqués Arbona, l'aixecament topogràfic realitzat, els detalls físics que hem pogut comprovar i les fotos antigues que adjuntem, tot en conjunt ha servit per reflectir la hipòtesi, dibuixada en els plànols 4,5,6 i 7 d'aquest treball.

6. Agraïments

Guillem Bernat Ferrer, Javier Palou van Engelen i Guillem Puig Marcaró

Restes de la muralla del Fort que es conserva en lo que avui coneixem com antic fossar i Porta de Dalt.

Gravat de Pere A. Peña (de la torre del Fort)

...El context del quadrilàter de la part del Migjorn, a via de l'edifici parroquial... El fort, amb un perímetre de muralla de planta quadrada... El fort, amb un perímetre de muralla de planta quadrada... El fort, amb un perímetre de muralla de planta quadrada...

en el carrer «Del Vent»... El fort, amb un perímetre de muralla de planta quadrada... El fort, amb un perímetre de muralla de planta quadrada... El fort, amb un perímetre de muralla de planta quadrada...

La correspondència de l'arquitecte Joan Rubió i Bellver i les obres a la Parròquia de Sant Bartomeu

Josep A. Morell González

Resum

Al llarg dels anys hem anat recopilant les diferents cartes que l'arquitecte Joan de la Creu Rubió va enviar a diferents persones de la nostra Vall. L'objectiu d'aquest treball és donar a conèixer aquest material, contextualitzar-ho i fer una petita biografia de les persones que tingueren relació epistolar i personal amb ell. Veurem que Rubió va mantenir al llarg de tota la seva vida una relació amb la nostra ciutat. Pensem que les obres de la Parròquia de Sant Bartomeu es feren entre l'any 1904 i 1947 i que també es obra seva el Banc de Sóller. Hi ha cartes que només hem conegut per referències i d'altres que hem pogut aconseguir, però pensam que el que presentam avui ens pot donar a conèixer un poc més la figura de Joan Rubió.

1. Introducció

Joan de la Creu Rubió i Bellver va néixer a Reus el 24 d'abril de 1871. Era fill de Jaume Rubió i Almirall, natural del Vendrell, i Bonaventura Bellver i Tarrats. Estudià arquitectura a Barcelona. A partir de l'any 1893 passà a treballar a l'estudi d'Antoni Gaudí ja que la família materna de Rubió tenia bona amistat amb l'arquitecte de la Sagrada Família.

El 24 d'agost de 1904 es col·locà la primera pedra de les obres modernistes del temple de Sant Bartomeu de Sóller, segons un projecte de Rubió. Des d'aquell moment la seva relació amb Sóller va ser ininterrompuda al llarg de tota la seva vida. Si tenim en consideració que les obres es realitzaren entre 1904 i 1947 i que el nostre arquitecte les dirigí en tot moment, ens podem fer una idea de com Rubió, personalment o epistolament, mantengué una relació amb la nostra Vall.¹ Com ja sabem també és obra seva l'edifici del Banc de Sóller avui desgraciadament mutilat.

Participà activament al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana celebrat a Barcelona entre els dies 13 i 18 d'octubre de 1906. Recordem que el mallorquí Mn. Antoni Maria Alcover presidí aquest congrés.

El diumenge 26 d'agost de 1945 donà al teatre Victòria la conferència *Doctrina de Sant Tomàs sobre els elements plàstics de l'Art Cristià* en la qual explicà per què a Mallorca no hi ha cap església d'estil romà-

¹ MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni: *La parròquia de Sant Bartomeu de Sóller: la catedral de muntanya*. Parròquia de Sant Bartomeu (Sóller), 1993.

Rnd. Sr. ECONOMO de la PARROQUIA
de
SOLLER
Barcelona 24 de Agost de 1910

Molt apreciat senyor : Li desitjo pau y alegria .
Per varis conductes externs he sabut que D. Sebastia' ya
no era Rector de la Parroquia y que havia sigut anomenat Ecónomo un
D. Esteve que no se' si el tinch conegut ó desconegut,sigui com
vulgui fassi el favor de pendrerme com a servidor seu .

Per el vapor del dia 28 surten cap a SOLLER els vidres
de les vidrieres de la fatxada . Van molt ben acondicionats mes com
sigui que son vidrieres difícils y de cuidado, seria molt convenient que
al desembarcarlos Mestre BERNAT anés al PORT emb varis ajudants y es des-
embarquesin baix la seva direcció. Conve' que may posin la caixa
plana sino sempre de cantell y que al desferla no la forsin.

Representen el 4 doctors de Orient y els 4 de Occident
y es pressis posarlos cada un al lloch que li correspon . Suposo que
el Sr. AMIGO ya li enviara' el croquis de colocació com ha fet altres
vegades

Disposi de son affm servidor

Juan Rubio y Soler
La caixa peró bastant y es gran

Rnd. Sr. D. Sebastia Esteve Pere
SOLLER
Barcelona 28 de Octubre de 1910

Molt apreciat senyor : Li desitjo pau.

A son degut temps vatj rebre la seva carta en la que me
anunciava una equivocació en els vidres aixis com també la que es re-
feria al projecte del altar al Sagrat Cor de N. S. No estranyi si
he deixat una mica endarrerides les coses contra tota la meva costum
y el meu procedir ordinari . La proximitat del meu casament me ha
tingut bastant distret . Are ya tinch les coses encaminades y per
lo tant estare' altre vegada, si DEU vol, a les ordres y a punt de servir
a V.V. y als demes . Perdoni .

Respecte al altar, avuy mateix escrich a D BARTOMEU perque
parli al Senyor sobre el mateix, Aixis que tingui conteste, que no tar-
dara, perque ell es diligent y no s' ha de casar (a lo menos que yo sa-
pigua) posarem ma a la feina .

Respecte a les vidrieres, al rebre de vostre la noticia de
que estaveu equivocades, vatj anar tot desseguida a veurer al Sr Amigo'
y en varem parlar y per molt que varem pensar no varem saber aclarir
de que podrian estar equivocades, v varem resoldrer esperar la auun-
ciada carta de mestre Bernat que encara no ha vinguda, quedant emb el Sr
Amigo que ell escriuria a Vq.v aixis que tingues noticias eli ja ~~seca~~
vindria a dirme alguna cosa. No he sabut res' y aixo me na fet suposar
que tot deu estar arreglat y al punt de V.

Me agradaria ferm lo saber qu n efecte fan les figures
colocades .

El Sr Antoni Rullan que es l' encarregat de les obres del Banch
me va escriurer que mestre Bernat havia caigut y que s' havia fet mal
pero que gracies a DEU no s' havia trencat cap os Desitjo que
es posi bo ben ~~ava~~ aviat

Mani a son affm servidor

Juan Rubio y Soler

nic. També es referí a l'heretgia dels albigesos i afirmà que varen fer veritables estralls als Migdia francès. Segons Rubió, els albigesos i els càtars s'oposaven a Sant Domingo de Guzmán, Santa Catalina de Sena, Sant Francesc d'Assís, San Tomàs d'Aquino, Sant Bonaventura i altres sants. Segons Rubió aquests sants amb el seu exemple feren que la fe cristiana tengués una gran difusió i com a conseqüència sorgiren les grans catedrals gòtiques.²

A les actes de la Junta de l'Obra del 10 d'agost de 1945 es pot llegir que Rubió només volgué fer la conferència en català. Tal volta per això aquesta conferència, que inicialment havia de tenir lloc el dimecres 22 d'agost, es traslladà al diumenge un cop obtingut el permís corresponent del governador civil, cosa que es va fer, segons la Junta *“dado el carácter familiar de la conferencia”*. Tenim constància que aquesta va ser la darrera vegada que Joan Rubió vengué a Sóller.³ Morí a Barcelona el 30 de novembre de 1952.

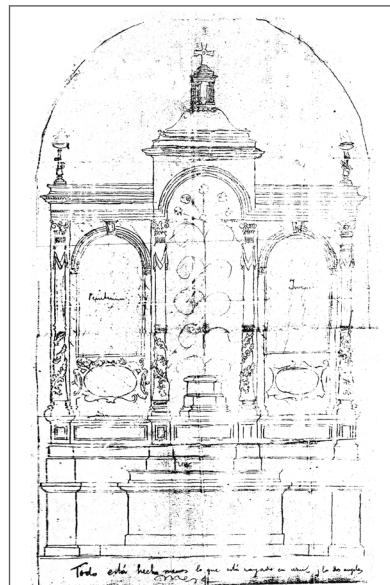
2. Els inicis de la devoció al Cor de Jesús

A causa de la importància que té la Capella del Cor de Jesús a la correspondència de Rubió i als seus dissenys, hem considerat que seria interessant donar a conèixer com començà aquesta devoció a la parròquia de Sóller, així com la biografia del primer capeller del Sagrat Cor de Jesús.

Pere Antoni Marquès Miró. El capellà Pinoi

Va néixer a Sóller el dia 6 de setembre de 1813. Era fill de Joan Marquès Colom de can Pinoi i d'Antònia Miró.

Estudià filosofia al Seminari Conciliar de Palma entre els anys 1835-1837 i fou alumne del catedràtic Joaquim Vidal. Després es tancà el seminari per ordre governamental. Era el moment de la Primera Guerra Carlina (1833-1840). Quan va morir Ferran VII s'enfrontaren els absolutistes partidaris de Carles Maria Isidre, germà de Ferran VII, amb els liberals partidaris d'Isabel, filla del rei difunt. Els cristins o isabelins, per oposició als absolutistes, varen ser anticlericals i ordenaren tancar els seminaris i s'oposen a l'ordenació de més preveres. Per aquest motiu es tancà el Seminari de Mallorca i Pere A. Marquès hagué de continuar privadament els seus estudis. L'any 1845 partí cap a Itàlia per esser ordenat. Per aconseguir el seu objectiu necessitava autorització pontifícia. A Roma, Gregori XVI amb data del 4 d'abril de 1845 li concedí la dispensa per a la seva ordenació. El 22 d'abril rebé la primera clerical tonsura i fou ordenat prevere el 20 de setembre de 1845. Un cop a Espanya tengué problemes per exercir el seu ministeri. Després d'una estada a Sóller amb els seus pares, es traslladà a Palma a residir a la casa del senyor Marquès del Reguer. El seu pare li concedí una renda trimestral per al seu manteniment. A força d'instàncies per part de l'autoritat eclesiàstica l'autoritzaren a anar a Biniali per exercir de mestre d'escola i de prevere on va romandre entre els anys 1848 i 1850. El 31 de gener de 1851 va ser nomenat Vicari Coadjutor de la Parròquia d'Alaró. El 31 de gener de 1859 arribà a Sóller per exercir un nou nomenament a la nostra Vall com a vicari. L'any 1864 substituï una temporada el vicari d'Orient que es trobava greument malalt. Després tornà a Sóller. Era el moment de la devoció al Cor de

Dibuix fet a la casa Torra-Masó que realitzava el retaule del Cor de Jesús per explicar a Mn. Bartomeu Coll el que mancava per finalitzar la feina

² Setmanari *Sóller* 01-09-1945

³ MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni: “Les reformes a la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller al llarg de la primera meitat del segle XX”, a *1 Jornada d'Estudis Locals de Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2007.

Jesús i ell en va ser nomenat capeller per dur endavant aquest culte. L'any 1859 es va beneir un quadre del Sagrat Cor, obra de Bartomeu Bordoy, que es col·locà al retaule de Sant Gregori Magne. A partir d'aquest moment el Défic Cor ja tenia capella i capeller a la nostra parròquia. Molta va ser la dedicació al Cor de Jesús del nostre prevere. Per unes pàgines sense numerar que el fill il·lustre de Sóller, Joan Marquès Arbona, nebot de Mn. Pere A. Marquès, va entregar a Mn. Josep Morey amb data de 21 d'octubre de 1945, hem pogut saber:

Que Josep Pinya va daurar de nou el retaule i cobrà per aquest concepte, el 30 de juny de 1859, 170 lliures i 8 sous.

Que el fuster que va fer el marc de la pintura de Bartomeu Bordoy va ser mestre Bartomeu Canals.

Que la nova capella ja tenia obrers com diu el document: “Hoy día de esta fecha en presencia de Bartolomé Morell y Gamundí, tejedor, y obrero de la capilla del Sagrado Corazón de Jesús en esta parroquia he entregado á Antonio Frontera también obrero de la ante dicha capilla la cantidad de 24 libras mallorquinas que tenía adelantado en la renovación del dicho cuadro. Sóller 10 de octubre de 1860. Fdo.: Pedro A. Marqués”

Es beneí la capella el dia 19 de maig de 1959.

Des del principi es començaren a celebrar les 40 hores al Cor de Jesús “en desagravi dels insults que reb el Cor Amorós de Jesús” els darrers dies del Carnaval.

Es realitzava un exercici el primer diumenge de cada mes. Hem trobat el llistat dels que col·laboraren econòmicament cada un dels dotze mesos i ho reproduïm: Janer, Tonina M. Frontera, Galzaran; Fabrer, Jusep Pere Pau, camí des Murterá; Mars, Vicari Pinoi; Abril, Margalide Bescose, Mdo den Juve; Maig, Maria Bonjesusa, can Capó; Juny, Cas General, Oliver; Juliol, Mestre Esperansa de Can Curial; Agost, Mestressa Generala de mestre Bernat; Satembra Andreu Marc, calafat; Octubre, senyora Maria Morell, can Tes; Novembre, mestre Francisco, carratés; Desembre, Maria Frontera, Chorc.

Pagaren el tridu: “Dia primer, Toni Juan Sant, veynat des Suís; id. Segon, cases Puchas, camí des Murterá; id. Terse, Jauane Sierra Enseñat, Ponse.

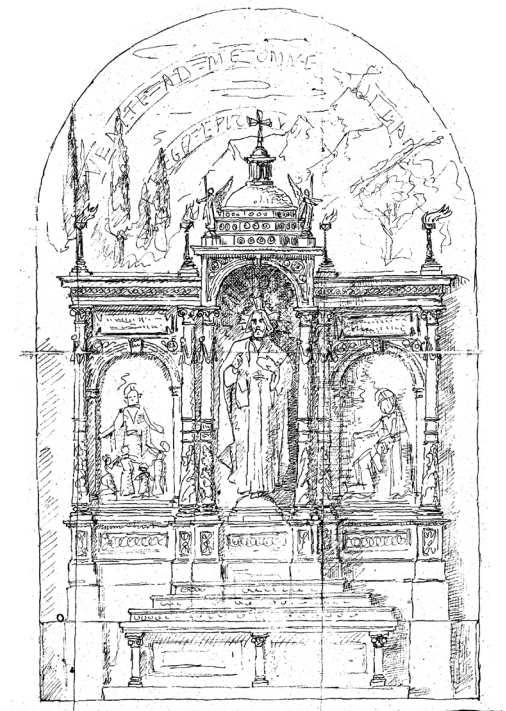
El pagament dels oficis el feren: “Diumeja, ofisi primer, Toni Juan Caparó, confitè; Dilluns, Primer, Ferrera, Miquel den Pera, segon, Maria Borrás, can Teix; Dimarts, primer, Madona de Son Enjalats, segon Ventura Reya des Bosc.

El 30 de novembre de 1873 deixà de ser vicari de Sóller, tot i que sabem que seguí col·laborant activament amb la parròquia de Sóller.

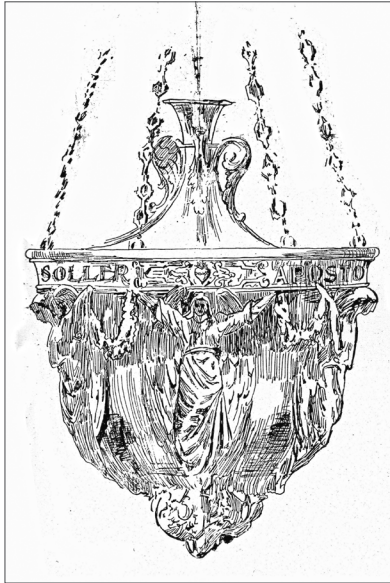
Morí a Sóller al carrer de Sant Bartomeu a la impremta de can Pinoi el 12 de febrer de 1895. Tenia 83 anys.

Antoni Maria Caparó i Albertí

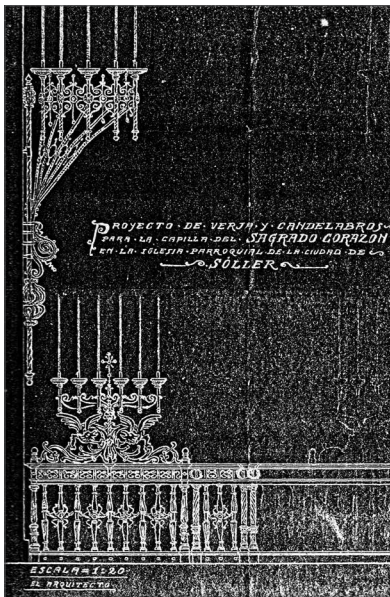
Va néixer a Sóller el 15 de juliol de 1851. Els seus

Disseny del retaule del Cor de Jesús obra de Joan Rubió. La talla del Défic Cor es troba ja representada fidelment degut a que es realitzà abans que el retaule.

Disseny de les llànties de plata de la capella del Cor de Jesús. N'hi ha dos i foren fetes l'any 1922 per l'argenter Pablo Escoubet.

Disseny del reixat de ferro de la capella del Cor de Jesús obra de Joan Rubió. El feren els ferrers Josep Bauzá i el seu cosí Damià Bauzá.

pares eren Antoni Joan Caparó i Antònia Maria Albertí. Estudià al Seminari Conciliar de Sant Pere i fou ordenat prevere el dia 18 de desembre de 1875.

Va ser primatxer de la Seu entre el 21 de desembre de 1872 i el 6 de març de 1876. Un cop a Sóller també exercí de primatxer a la Parròquia de Sant Bartomeu durant vint-i-dos anys. Fou vicari de Sóller des del 24 de juny de 1883 a l'1 de febrer de 1886. Des del dia 5 de juny de 1883 fins a la seva mort va ser capellà de les Mares Escolàpies i director espiritual de la seva escola. Fou un gran devot del Cor de Jesús i a les Escolàpies es trobava instal·lada una secció de l'Arxiconfraria de la Guàrdia d'Honor⁴. Va ser consiliari de la Congregació de la Immaculada Concepció i de Sant Lluís Gonzaga. Quasi des de la fundació de l'Arxiconfraria de l'Apostolat de l'Oració, el 15 de febrer de 1885, en va ser el director, tasca que exercí fins a la seva mort. Morí a Sóller a la seva casa del carrer de sa Lluna núm. 28 el dilluns 16 de desembre de 1907. Tenia 56 anys. A la seva mort deixà formats 130 *coros* de l'Apostolat, presidit cada un per un zelador o zeladora, que feien un total de 1950 associats.

Carta 1

Aquesta carta es troba a l'Arxiu Parroquial de Sóller.

Mossèn Sebastià Esteva Flaquer va ser ecònom a la parròquia entre els anys 1910 i 1913; aquest darrer any guanyà les oposicions com a rector de Binissalem. El mestre d'obres de l'església era el manacorí mestre Bernat Galmés i Mir.

En el moment d'escriure aquesta carta la rosassa ja estava col·locada des del dia 9 d'octubre de 1909. Podem llegir com parla dels vitralls fets a la casa *Fill d'Eudald Ramon Nonat Amigó i Dou* i més concretament el responsable en aquell moment era el seu fill Joaquim Amigó. Segons Soledad Liaño, Amigó ja treballava feia estona a la Sagrada Família de Barcelona, motiu pel qual Rubió suggerí que fes els treballs de Sóller.⁵

El vitrall de la part de l'Evangeli representa els Pares de l'Església Occidental i el de la Part de l'Epístola els Pares de l'Església Oriental.

Bernat Galmés i Mir

Va néixer a Manacor a la plaça de sa Bassa, núm. 6, el 6 de de-

⁴ Una de les missions fonamentals d'aquesta guàrdia d'honor era fer companyia al Santíssim, ja fos des de ca seva o des de qualsevol altra banda. El membres de la guàrdia esmentada tenien assignats torns de mitja hora per realitzar la pregària. Només la pregària nocturna era reservada a les Mares Escolàpies. El director d'aquesta Arxiconfraria era el rector de Sóller. Cada any celebraven a l'oratori de les Escolàpies unes Quaranta Hores al Cor de Jesús que finalitzaven el Dijous Llarder.

⁵ LIAÑO GIBERT, Soledad: *Joan Rubió i Bellver en Mallorca. Arquitectura i teoria*, tesi doctoral llegida el gener de 2010 a la Universitat de Barcelona.

Rnd . Sr . D. BARTOMEU COLL Fbre

SOLLER

BARCELONA 23 de Abril de 1911

Molt apreciat senyor:

Axis que vatj arribar a BARCELONA vatj fer tot lo necessari perque el modellet anés avant. El escultor va preferir (per el mateix) preu ferlo de fusta que no de guix y jo també escliar que no vatj creurer mes útil perque sera de mes resistencia y permeterá trasladar lo emb mes seguritat. Esta molt adelantat pero encara no esta llest perque escliar que de fusta hi ha mes treball que no de guix

He dit de fusta y escliar que no es tot de fusta.

Sera pintat y dorat y tal com quedará quant estigui llest.

Acabo de rebre la tarjeta de V y per aixó li contesto

desseguida, encara que ahir vatj escriuar a mestre Bernat que posés enconeixement del Sr Economo el estat de aqueix modellet.

Aixis que estigui li enviarem.

Mani mes coses a son affm servidor

Joan Rubió Bellver

sembre de 1873. Fill de Mateu Galmés i Ginard, de professió fuster, i Teresa Mir i Amer.

Va ser un mestre d'obres de reconegut prestigi. Acabà les obres del campanar de la Parròquia de Sant Bartomeu i realitzà les obres modernistes del mateix temple. Tota la façana de Sant Bartomeu i l'ampliació de l'església fou obra seva. L'atri ja el va fer mestre Josep Morell Casanovas. Era aficionat a la música i va formar part de la banda *Lira Sollerense* i d'altres agrupacions musicals de Sóller. Hem trobat que l'any 1911 era el depositari de la junta directiva del *Círculo Sollerense*.

Es casà amb Catalina Estades Santandreu de la qual va enviudar. Després es va casar amb Francisca Morell Castañer. No tengué descendència de cap dels dos matrimonis. Morí a Sóller en el seu domicili del carrer de Pastor, número 17, després d'una llarga malaltia, el dia 17 de juliol de 1937. Tenia 58 anys.

A la façana de la parròquia treballaren, entre d'altres, l'escultor Cristòfol Quintana Colom i el picapedrer Sebastià Oliver Ferrer. Aquest darrer havia treballat bona part de la pedra de la nova façana i als quatre pinacles del campanar.

Carta 2

Aquesta carta es troba a l'Arxiu Parroquial de Sóller.

Sobre l'equivocació en els vitralls, Rubió es posa en contacte amb Joaquim Amigó i aquest va remetre a Sóller la següent carta, amb data de 21 de setembre de 1910:

«Muy respetable Señor mío: Por indicación del arquitecto señor Rubió, me dirijo á V. manifestándole por encargo de dicho señor, como ha recibido carta de V. indicándole que había recibido las vidrieras de los ventanales, anunciándole que había alguna equivocación en las mismas, pero como no sabe en qué consiste me indica que le pregunte la referida equivocación, los calados de las mismas están embalados y remitidos á la Agencia que los ha de conducir á esa.

Aguardando sus órdenes, se ofrece nuevamente su más afectísimo servidor q.s.m.b.»

Sembla que l'equivocació va ser que volien col·locar els vitralls de la part de l'Evangeli a la part de l'Epístola i viceversa. Quan pogueren veure el croquis de col·locació que Joaquim Amigó els va remetre s'adonaren del seu error.

Carta 3

Es troba a l'arxiu personal de Mn. Josep Morey Vicens i explica com s'estava fent el retaule de la capella del Cor de Jesús a Mn. Bartomeu Coll. Per iniciativa d'aquest prevere es feren molts treballs en aquesta capella i en alguns va intervenir l'arquitecte Rubió. Pensam que conèixer la biografia de Mn. Bartomeu Coll ens pot ajudar a comprendre aquesta carta i els altres dissenys que l'arquitecte va fer per a la capella del Cor de Jesús i que reproduïm en aquest treball.

Mn. Bartomeu Coll i Gamundí va néixer a Sóller el dia 16 de novembre de 1867. Fill de Miquel Coll i Antònia Gamundí. El seu pare era el propietari del molí de Can Coll, que funcionava amb l'aigua de la síquia d'en Pacó, al carrer de Bauzà. Estudià al Seminari Conciliar de Sant Pere i s'ordenà de prevere el 24 de setembre de 1892. Va ser notari eclesiàstic de l'arxiprestat de Sóller fins poc abans de la seva mort. Entre els anys 1895 i 1920 va ser custos de l'Oratori de l'Alqueria del Comte. L'any 1920 aquest oratori passà a la congregació de Sant Felip Neri. Fou capeller del Sagrat Cor de Jesús i director de l'Arxiconfraria de l'Apostolat de l'Oració des de l'any 1908. Per iniciativa seva es va construir la capella del Cor de Jesús a la Parròquia de Sant Bartomeu. Aquesta capella està presidida per una imatge de l'escultor Josep Llimona. El retaule, les llànties i el reixat de ferro que feren els ferrers Josep Bauzà Lull i el seu cosí Damià Bauzà, i els relleus de l'altar foren dissenyats per l'arquitecte Joan Rubió i Bellver. Seva va ser també la iniciativa de realitzar un monument al Sagrat Cor de Jesús i que començà a realitzar el seu successor en el càrrec,

Disseny dels relleus de marbre de Carrara que es troben sota la taula de l'altar de la Capella del Cor de Jesús. El realitzà l'arquitecte Rubió. Foren col·locats l'any 1939 i són obra de l'escultor Joan Alcover. El relleu de la dreta representa la resurrecció de Llàtzer i el de l'esquerra la multiplicació dels pans i dels peixos.

Mn. Josep Morey, tot i que restà inacabada. Popularitzà a Sóller la devoció al Sagrat Cor i l'entronització d'aquesta imatge a la llar de nombroses famílies solleriques. Fomentà la pràctica dels nou primers divendres al Cor de Jesús. Solemnitzà l'exercici de l'octavari al Deífic Cor i no dubtà a fer venir a Sóller els millors predicadors tant de Mallorca com de fora de l'illa. El dia del Cor de Jesús, per iniciativa de Mn. Bartomeu Coll, tenia lloc la solemne processó de les Cinc Visites. L'any 1928, segons mossèn Jeroni Pons, l'Apostolat de l'Oració tenia 172 *coros* i més de 2500 socis, sense comptar els alumnes dels *frases del bavarall*.

Participà a l'Adoració Nocturna de Sóller com a Vicedirector i capellà del Torn de Cor Iesu fins a la seva mort. Va ser responsable del betlem de la Parròquia que abans de les obres modernistes es muntava provisionalment a la capella del Nom de Jesús i després passà a ocupar el lloc definitiu que encara té. Morí a Sóller el dissabte 1 de març de 1941 al seu domicili del carrer de Reial, número 13. Al seu testament deixà una considerable suma de doblers per erigir el monument al Cor de Jesús. Mn. Jeroni Pons Roca al setmanari *Sóller* del dissabte 6 de juny de 1953 va escriure sobre Mn. Bartomeu Coll: *«Al morir aquel buen sacerdote, no pudo ver iniciado siquiera el proyecto, que tanto acarició, de levantarle un Monumento. Limitóse a ofrecer su óbolo. De su puño y letra escribió una nota testamentaria dejando para el futuro Monumento un legado de 10.000 ptas. que, depositadas en una entidad bancaria de la localidad, está a la disposición de la Junta, con otros espléndidos donativos para proseguir las obras del Monumento, interrumpidas hace más de un lustro por razones muy respetables»*.

Els seus solemnes funerals tengueren lloc a la Parròquia de Sant Bartomeu el 3 de març de 1941.

Processó de les Cinc Visites⁶

Aquesta processó tenia lloc el dia de la festa del Cor de Jesús després d'un ofici solemne. El predicador de l'octavari feia cinc sermons; el primer a la parròquia i els altres quatre davant uns altars que es col·locaven en diferents cases. En aquesta processó sortia el rector amb el Santíssim davall el pal·li vermell que es troba a la parròquia i l'acompanyaven els membres de l'Apostolat de l'Oració, l'Adoració Nocturna, les banderes, els nins de les escoles amb rams de flors i nombrosos fidels que el mateix Mn. Coll havia convidat personalment. Aquest dia la gent solia acabar la feina a les 14:00 hores per poder participar a la processó. Encapçalava el seguici el predicador amb l'escolà major. A Sóller es feien tres itineraris diferents que s'anaven alternant:

⁶ Informació obtinguda per la font oral de l'ermità Gabriel del Sagrats Cors.

Primer itinerari: els altars es muntaven a can Mas (o can Ledesma) del carrer de Reial, núm. 34, on el predicador, des del balcó feia el segon sermó; a can Pere Jordi, propietat de Margalida Ferrà al carrer de la Palma, núm. 18; al carrer de Santa Teresa, núm. 29. Sabem que primer es muntà l'altaret a ca sa Mestra Resolina⁷ i després a can Putxa (Santa Teresa, núm. 25, propietat de Josep Morell Ozonas); el darrer altar d'aquest itinerari es col·locava a les Escolàpies, concretament a la porta que dona al carrer del Bisbe Colom núm. 1.

Segon itinerari: els altars es trobaven a ca *don* Tòfol Magraner al carrer de Sant Jaume, núm. 16; al carrer de Santa Teresa, núm. 8 a can Guida⁸ i anys després a la posada de Monnàber al carrer de la Lluna, núm. 101; a ca don Manuel Rullan –*Moana*– al carrer de la Lluna, núm. 69; i a can Bibí de la plaça de la Constitució, núm. 16, on actualment hi ha el Restaurant 16.

Tercer itinerari: a ca *don* Miquel Puig conegut com can Lauet, al carrer de la Mar, núm. 32; a can Marrai al carrer de la Mar, núm. 89; a la Rectoria, al carrer de la Gran Via, núm. 1, que posaven una trona defora i a ca *don* Guillem Colom Casanovas –*Fideuer*– al carrer d'Isabel II, núm. 17.

A Biniaraix aquesta processó tenia lloc el diumenge després del Dijous del Corpus. A Fornalutx es realitzava el diumenge després del divendres del Cor de Jesús.

La primera processó de les Cinc Visites que hi hagué a Sóller va ser l'any 1915. Predicà a la processó el pare Bordoy, teatí. El pare Bartomeu Caldentey, també teatí, predicà l'octavari. La darrera processó tengué lloc a Sóller el divendres 5 de juny de 1970. Predicà l'octavari i les Cinc Visites el jesuïta pare Guillem Nadal. Segons el Setmanari Sóller del dissabte 6 de juny de 1970, "(...) en la procesión dicha de las Cinco Visitas, en la que, al igual que en la del Día del Corpus, se hizo patente la decadencia de estos desfiles religiosos que distan muy mucho de ser, como eran antaño, una manifestación popular de fe y de adoración a la Eucaristía."

Carta 4

Aquesta carta es troba a l'arxiu parroquial. Sebastià Maimó i Truyol va ser rector per oposició de Sóller entre 1899 i 1910. En el moment d'escriure aquesta carta era canonge de la Seu. El reixat de ferro de què parla la carta de davant les escales mai no es va arribar a fer.

Carta 5

Aquesta carta es troba a l'arxiu de Mn. Josep Morey Vicens. Mossèn Josep Morey sol·licita aquarel·les a l'arquitecte Joan Rubió per tal de vendre-les i aconseguir més doblers per a la construcció del monument de les Tres Creus. El dia 28 d'octubre de 1945, festa de Crist Rei, ja s'havia realitzat una exposició-subhasta de pintures per al monument de les Tres Creus i les de Rubió s'havien venut bé.

Mn. Josep Morey Vicens

Nasqué a Sóller el 19 de novembre de 1906. Era fill d'Antoni Morey Morey i Margalida Vicens Oliver, ambdós naturals de Sóller. Cursà els estudis eclesiàstics al Seminari Conciliar de Sant Pere i fou ordenat prevere el 21 de maig de 1932. Va ser acollit primerament a la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller i regentava també la capellania de les Germanes de la Caritat. S'encarregà de la vicaria "in capite" de Biniaraix. Des de l'any 1937 fins a 1949 va exercir de vicari cooperador de la parròquia de Sóller. A la mort de Mn. Bartomeu Coll el 1941, va ser capeller del Sagrat Cor de Jesús i director de l'arxiconfraria de l'Apostolat de l'Oració, càrrec que continuà amb el mateix zel que el seu antecessor. Foren moltes

les entronitzacions que va fer del Deífic Cor a les llars de les famílies solleriques. Començà i treballà al Monument de Ses Tres Creus, dedicat al Cor de Jesús.⁹ Quan fou nomenat ecònom d'Alaró no volgué deixar la nostra Vall i per aquest motiu entrà a la congregació de Sant Felip Neri de Sóller el 7 d'octubre de 1944.¹⁰ Sortí d'aquesta congregació el 31 de març de 1955 moment perquè el bisbe Joan Hervàs i Benet, abans de partir destinat cap a Ciudad Real, li garantí que mai no seria destinat fora de la nostra ciutat. Entre 1955 i 1968 va ser ecònom de la Parròquia de Sant Ramon de Penyafort del Port de Sóller. En el seu temps es feren les obres del temple i el campanar que li donaren l'aspecte actual amb l'allargament de l'església i la col·locació de la pica baptismal. A la seva partida, el 1968, a causa d'una malaltia, deixà sanejada l'economia de la parròquia del Port.

Va ser consiliari dels Joves d'Acció Catòlica amb una feina considerable i la realització de solemnes vigílies i misses al Puig Major. També va exercir com a responsable a l'Adoració Nocturna de Sóller.

La manca de salut l'obligà a deixar el treball parroquial l'any 1968 per romandre jubilat a Sóller. Va morir el 6 de novembre de 1986 al seu domicili del camí de sa Torrentera.

Carta 6

Aquesta carta es troba a l'Arxiu Parroquial i va dirigida a Mn. Joan Ensenyat, aleshores ecònom de Sóller.¹¹ Tracta sobre les obres de l'atri i el trespol i la imatge de Sant Bartomeu que s'ha de col·locar en aquest mateix lloc. Va ser Mn. Joan Ensenyat qui va realitzar aquestes obres i va donar per finalitzades les obres modernistes. Quan parla que Mn. Josep Morey no li ha escrit és perquè després de rebre les darreres aquarel·les que li va remetre l'arquitecte Mn. Josep Morey no li havia donat cap resposta. Només es va col·locar la imatge de Sant Bartomeu i cap de les altres esmentades. És una carta escrita entre 1946 i 1947 pel tema que parla, ja que l'original no està datat. Ja que és l'única carta de Rubió que hem trobat manuscrita, hem considerat convenient fer la seva transcripció:

«*Rend. Sr. D.*

Joan Ensenyat Pbre. Arxipresta de Sóller

Molt reverend i apreciat senyor

Que Deu lo guard

He estat molt content de rebre la seva carta. Vetj que el coratje pera tirar avant l'obra esta ben viu. ¡Endavant i foris!! Que li sia enhorabona! Dels 2 dibuixos del paviment tant bé està l'un com l'altre. Tots 2 són ben previsoros - Emblemes sagrats NO perque a terra no està bé que's posin.

Si hi volia posar unes lletres. Truqueu i se os obrirà! Ó algun text que feu referencia a la porta del cel... (Domus Dei et porta caeli NO).

Pot eser 1 es més apropiat. Va dibuixat lo que potser es podria fer axo es una mescla del un i del altre. Del 1 i del 2.

A dalt del fit hi també haver la Reina dels martirs. La Verge Dolorosa. Sa dreta o esquerra sants i santes martirs. NO hi pot fallar S. Llorenç, ni el beat Ramon Llull. Sobre sa columna entrant al Portal S. Bartomeu.

9 MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni: "El monument al Sagrat Cor de Jesús de Ses Tres Creus a Sóller", a *IV Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2010, pàg. 367-382

10 MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni: "La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller", a *VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx, 2012, pàg. 137-259

11 Podeu veure la seva biografia al llibre MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni: *Segle i mig de Caritat. Història de les germanes de la caritat a Sóller i Fornalutx*, Sóller, Germanes de la Caritat, 2016.

7 Aquesta mestra nomia Francisca Valls i quan es va jubilar hi posaren la fàbrica de xocolata Deyà-Joy.

8 Els propietaris eren de llinatge Trias.

Rnd Sr D. Sebastia Esteva .
Prebere

Soller .

Barcelona 20 de Juny de 1911

Molt apreciat senyor :

He rebut els plans de la façada de la parroquia que me ha enviat mestre Bernat y tot desseguida me posare a fer el projecte de la reixa de ferro de davant de les escales per limitar el solar de la Iglesia Avans de posarlo en net ja n'hi enviare un dibuix per si V. hi creu convenient cap modificacio.

Alguns dias avans de venir vatj parlar emb D. Sebastia Maymo de varies coses referents a la obra de la Iglesia y va semblar convenient que voste me res el favor de dirme el estat en que un servidor se troba respecte a lo que me pugui correspondrer per els honoraris. Emb D. Sebastia Maymo may naviam passat comptes, ni may jo li havia demanat res, Ell cuan podia y volia me donava lo que li semblava . Emb ell teniam estipulat que me donaria el 4% del valor de la obra y suposo que aixis ho feya y lo que ara un servidor li demana a V. es que miri lo que D. Sebastia Maymo me te entregat y lo que me ha de entregar regintse per aqueix 4% que li dich.

El roseto y les vidrieres de sota son coses apart que no s' han de inclourer emb el 4% sino que tenen un altre preu molt

+
222 4-XII-45

Rnd Sr. D. Joswph Morey Pbre.

Soller,

Molt apreciat i distingit Sr:

Que Deu lo guard.
He rebuda la seva carta i per ella fetj que si V. tenia unes quantes acuarelles mes, pot ser les vendria a a aquells senyors que les solliciten. Es clar que no les ting pera poderles - hi oferir, pero, en tins algunes altres de carrers vells que potser aquells altres Sr les hi comprarien.
Jo estaria molt satisfet si axis podia contribuir en alguna cosa a la edificacio del monument. Si Voste podia enterarse de la possibilitat de aqueixa venda jo les hi regalaria de molt bon gust.
Si Voste ho troba factible m' ho digui i a volta de correu les hi enviare. No cal dir que, ni Voste, ni aquells Srs, queden compromesos a res.
Fassi la merce de saludar al Sr Rector i V. mani a son affm servidor

Joan Jubs Bell

No les vegui massa
// bonator !!

Via Sagetana 190 pbr 2

Me pareix moltíssim bé.

El full del Botlletí parroquial que m'envien parla dels desperfectes causats per un ciclón. ¿Perque no m'ho explicau?

Mestre Morell me diu que prest veu a comensar ses teulades del atri. Ben pensades les coses, si troba que les ha de fer de teula (aquí dibuixa una teula àrab) les pot fer. Si la Iglesia les hi te ¿No les hi pot tenir l'atri que es menys important que la Iglesia?

¿Que es pensa V. que no m'agradaria moltíssim es veure l'obra? Pero es voluntat de D.N.S. que ses comes me fassin figa. No puch caminar. Per anar a la Iglesia que es casi devora ca meva me costa. No pot esser. Are prenh unes gotes que penso que no me faran res de bo. Pero si venia el cas que arribar a la primavera me trobas mes be pots ser un dia me decidiria a fer los una visita.

Mestre Morell me te promesa una fotografia pero pareix que no ha arribat l'hora de ferla perque hi ha andamos posats.

El Sr. Vicari Morey pareix que es un Sr. Vicari de poca iniciativa. Li vatj donar una mala fi d'acuarelles perque fes una subhasta o tombola per si en podia vendre alguna pera ajudar al Monument del S. Cor de Jesús i havent-li demanat noticies 2 vegades res ha contestat!!! Que me digui alguna cosa!!!

Fassi el favor de dir al Rd. Sr. Geroni Pons que he estat content de la seva carta i que en aquexa ja hi va la contestació a sort que es diu. El saludi de part meva.

¡Ja ho veu! Tinch mala lletra tot s'oida ses mans i es pols van anar menos. Sa corda del rellotje esta a ses ultimes ¡Que hi farem! ¡Paciencia!

Signatura

PD: Pot ser que ben reflexionat lo mes acertat es no posar cap inscripció de cap classe unicament SALVE en l'escut de Sóller »

Carta 7

No hem trobat l'original d'aquesta carta, només la seva reproducció al setmanari Sóller del dissabte 11 de gener de 1947. L'escut de l'arquitecte, el podem veure a l'atri de l'església i és obra de l'escultor Joan Alcover.

Carta 8

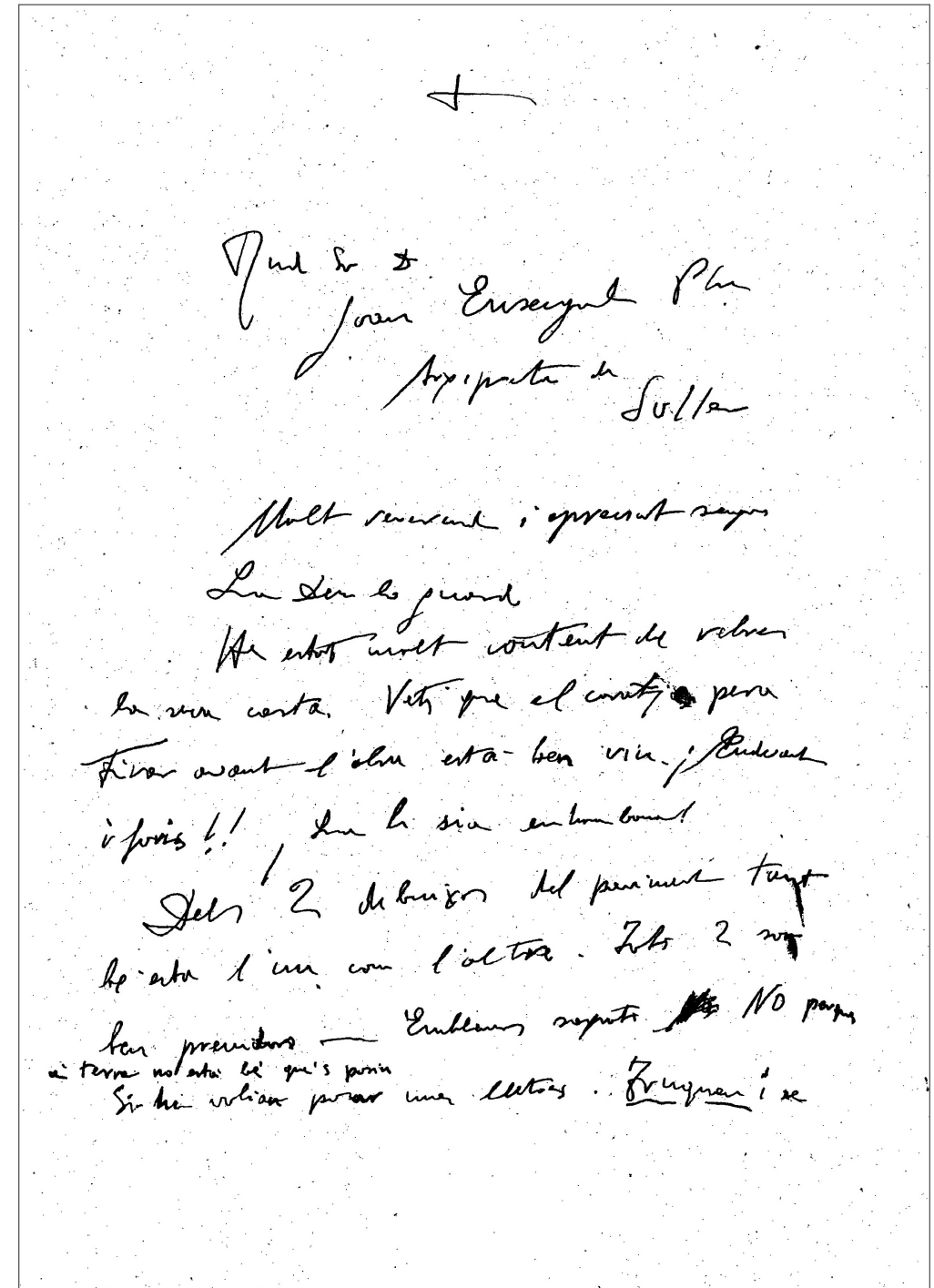
Aquesta carta és a l'arxiu de mestre Josep Morell Casanovas. El mestre d'obres va remetre a l'arquitecte les fotografies de l'atri. L'arquitecte li contestà després de rebre la carta de mestre Pep Putxa i encara li demana una altra fotografia.

A l'atri treballaren els manobres Gabriel Arbós Mir d'Esporles, Guillem Bestard Guillem, Damià Nogueira Trias, Miquel Braque Cerdà, Miquel Gelabert Figuerola i Agustín Martínez. L'escultor dels relleus de l'atri fou Joan Alcover.

Josep Morell Casanovas - Mestre Pep Putxa-

Va néixer a Sóller el dia 6 d'octubre de 1877. Els seus pares eren Josep Morell Crespí (primer de professió teixidor i després mariner en un pailebot que feia la ruta Sóller-Seta-Marsella) i Antònia Maria Casanovas Estades, ambdós naturals del la nostra ciutat.

Després de realitzar els estudis primaris, partí cap a França i posteriorment cap a Bèlgica per fer de mosso al comerç d'uns parents. Aquesta eixida fou breu, ja que s'estimava més treballar a Sóller. Començà a

Carta 6, 1

¿Les es penosa V. que no m'ajudessin moltíssim
 les venues i dones? Però es volent de N. i
 que res venes una persona fregida. No puch caminar
 Per anar a la escola ha es com a casa devent
 ve menes me costa. No pot esser
 Ara puch una girona que pensu en no
 me ferent res de bo Però ir volia el cas que
 arribar a la primavera me tindrè mes de pot
 ser un dia me tindrè de fer. a fer les una
 vintà

Mestre Morrell me te promesa una
 fotografia per pensar que no he em Gals
 i lina de ferla perquè heu ha quedat posada

El Sr. Mores Morrey perquè que es un Sr
 Vicens de poca variació. Li vortj dones
 una mala p. d'omera de la papa per una malaltia
 o: Tombada per si en puch deventar veventar a
 alguna per ajudar al moviment de la casa
 Jesús i havant de demuntar noticies 2
 vegades per la contracte. III. Lina una digni

on obrir: i algun text que fem referència
 a la part del cel..... (Stomac deis el part endre No)
 Pot esser el N. i en unes oportunitat
 Va de l'horitzó de que pot ser es pot ser per això es
 una moneda de un i del altre del 1 i del 2
 A dalt de la hit ha hunde haver la Plena
 dels, montios. La Vey de l'horitzó a dreta o
 a l'esquerra sants i montios. No he
 pot faltar a l'horitzó, en el best Plena
 Hull. Sobre no volen entrar al Postal
 S. D. D. D. D. Me pareix moltíssim be.

El full del Botlletí parroquial que m'encien parla
 dels desperfectes causats per un ciclot. ¿Perquè no
 m'han explicat?.

Mestre Morrell me deu que puch ve
 a començar les febles del altre. Ben pensat
 les coses, mi trobo que heu de fer de ferla de
 les pot fer. Si la Iglesia ha de fer? No he pot
 tenir l'etna que es menys important en la Iglesia?

alguna cosa!!!
 Jo n'estic molt content. Jo pensava anar-me'n d'aquest món sense veure-ho acabat i a última hora ha vingut V. i amb quatre grapades l'ha tingut fet. Que li sia en hora bona i Déu l'hi pagui. Jo n'estic molt content i li dono les més efusives gràcies.
 El Sr. Morell me diu que entre els escuts que volen posar dintre de l'Atri, hi volen posar el meu i que l'hi envii tot seguit. No ho trobo bé. El meu escut, és l'obra feta. Condió de l'Arquitecte es lo passar desapercebut. Per altre part jo no soc aristòcrata per tenir escut.
 Si insisteixen (i li suplic que no ho fassin) li envió un croquis. L'escut del meu poble que és Reus, a la província de Tarragona, (que es la Tiara i les claus del Sant Pare Gregori XI i una de les tres roses del seu escut). Després s'hi podria posar una plomada de separació; i a l'altre costat un anagrama amb les meues inicials: J. R. B.
 La llegenda REUS FLOS CAMPI, es la llegenda de l'escut de Reus. Repeteixo que molt més estimo que no l'hi posin.
 No obstante los reparos que opone el estimado Sr. Rubió, ya se han dado las órdenes oportunas para sacar una copia del tamaño conveniente y esculpirlo a la mayor brevedad, según las preciosas indicaciones que nos da en los párrafos anteriores. Y si más tarde se queja, no le diremos más que una frase: Sóller sabe ser agradecida.»

Jo n'estic molt content. Jo pensava anar-me'n d'aquest món sense veure-ho acabat i a última hora ha vingut V. i amb quatre grapades l'ha tingut fet. Que li sia en hora bona i Déu l'hi pagui. Jo n'estic molt content i li dono les més efusives gràcies.

El Sr. Morell me diu que entre els escuts que volen posar dintre de l'Atri, hi volen posar el meu i que l'hi envii tot seguit. No ho trobo bé. El meu escut, és l'obra feta. Condió de l'Arquitecte es lo passar desapercebut. Per altre part jo no soc aristòcrata per tenir escut.

Si insisteixen (i li suplic que no ho fassin) li envió un croquis. L'escut del meu poble que és Reus, a la província de Tarragona, (que es la Tiara i les claus del Sant Pare Gregori XI i una de les tres roses del seu escut). Després s'hi podria posar una plomada de separació; i a l'altre costat un anagrama amb les meues inicials: J. R. B.
 La llegenda REUS FLOS CAMPI, es la llegenda de l'escut de Reus. Repeteixo que molt més estimo que no l'hi posin.
 No obstante los reparos que opone el estimado Sr. Rubió, ya se han dado las órdenes oportunas para sacar una copia del tamaño conveniente y esculpirlo a la mayor brevedad, según las preciosas indicaciones que nos da en los párrafos anteriores. Y si más tarde se queja, no le diremos más que una frase: Sóller sabe ser agradecida.»

Jo n'estic molt content. Jo pensava anar-me'n d'aquest món sense veure-ho acabat i a última hora ha vingut V. i amb quatre grapades l'ha tingut fet. Que li sia en hora bona i Déu l'hi pagui. Jo n'estic molt content i li dono les més efusives gràcies.

El Sr. Morell me diu que entre els escuts que volen posar dintre de l'Atri, hi volen posar el meu i que l'hi envii tot seguit. No ho trobo bé. El meu escut, és l'obra feta. Condió de l'Arquitecte es lo passar desapercebut. Per altre part jo no soc aristòcrata per tenir escut.

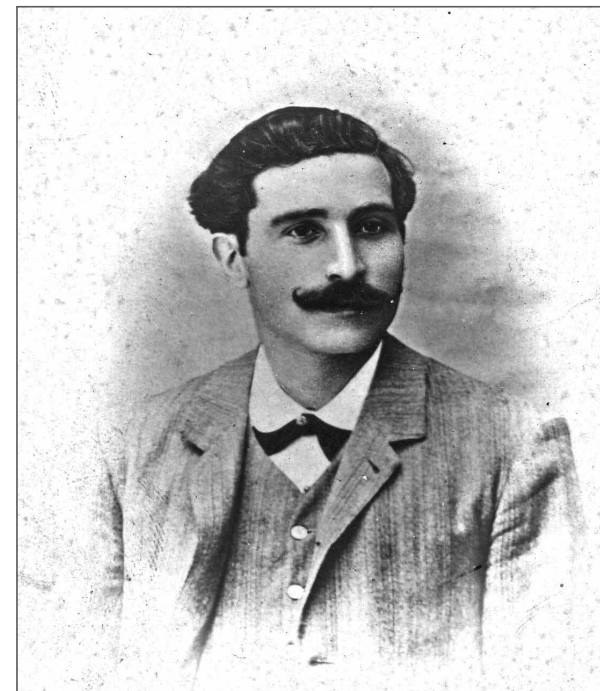
Si insisteixen (i li suplic que no ho fassin) li envió un croquis. L'escut del meu poble que és Reus, a la província de Tarragona, (que es la Tiara i les claus del Sant Pare Gregori XI i una de les tres roses del seu escut). Després s'hi podria posar una plomada de separació; i a l'altre costat un anagrama amb les meues inicials: J. R. B.
 La llegenda REUS FLOS CAMPI, es la llegenda de l'escut de Reus. Repeteixo que molt més estimo que no l'hi posin.
 No obstante los reparos que opone el estimado Sr. Rubió, ya se han dado las órdenes oportunas para sacar una copia del tamaño conveniente y esculpirlo a la mayor brevedad, según las preciosas indicaciones que nos da en los párrafos anteriores. Y si más tarde se queja, no le diremos más que una frase: Sóller sabe ser agradecida.»

Carta 6, 4

He rebut de Sr. Joan Enxemat, arxipreste de Sóller, la cantada de 1000'00 ptes per el meu treball d'arquitecte de la Parròquia de Sóller
 Sóller, 28 de agosto de 1905
 Dintre pagat i satisfet per tots els treballs fets fins ara
 Joan Rubió

En A hi ve'ne base de
 on columna que ha de fer per
 no pagar que ja hi ha colada un
 S'espera en el projecte de Sr. Rubió i a temps
 me trobareu ses inicials a la columna de la
 me trobareu ses inicials a la columna de la

Rebut de l'arquitecte Rubió per regularitzar l'estat de comptes abans de les obres de l'atri.

Mestre Bernat Gamés i Mir. Arxiu Joan F. Rullan

Del curso de las obras de la Iglesia Parroquial

Del Boletín Parroquial transcribimos las siguientes notas:

«Oportunamente se pidió al señor Arquitecto D. Juan Rubió un dibujo de su escudo para esculpirlo en el interior del Atrio, junto con los otros. Al mismo tiempo se le comunicaba que las obras del Atrio estaban a punto de terminarse.

El Rdo Sr. Arcipreste recibió días pasados una afectuosa carta del Sr. Rubió, incluyendo un artístico escudo... de Reus, y en ella le dice entre otras cosas:

«Vaig rebre carta del Sr. Morell, picapedrer, en la que m'explica l'estat de l'obra de l'Atri.

Jo n'estic molt content. Jo pensava anar-me'n d'aquest món sense veure-ho acabat i a última hora ha vingut V. i amb quatre grapades l'ha tingut fet. Que li sia en hora bona i Déu l'hi pagui. Jo n'estic molt content i li dono les més efusives gràcies.

El Sr. Morell me diu que entre els escuts que volen posar dintre de l'Atri, hi volen posar el meu i que l'hi envii tot seguit. No ho trobo bé. El meu escut, és l'obra feta. Condió de l'Arquitecte es lo passar desapercebut. Per altre part jo no soc aristòcrata per tenir escut.

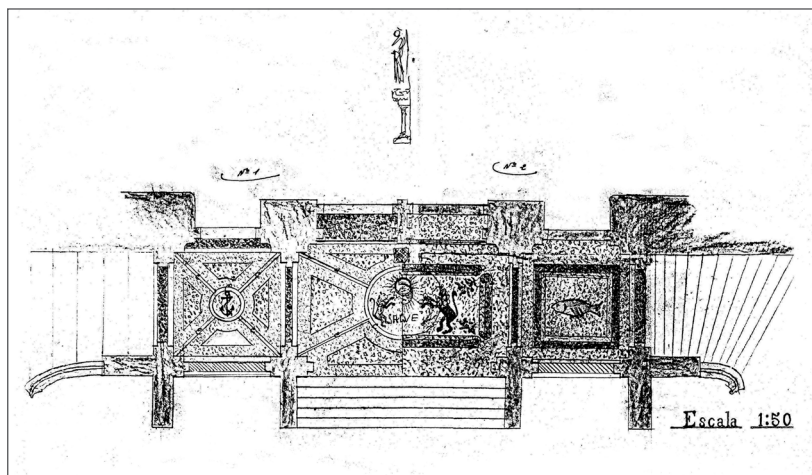
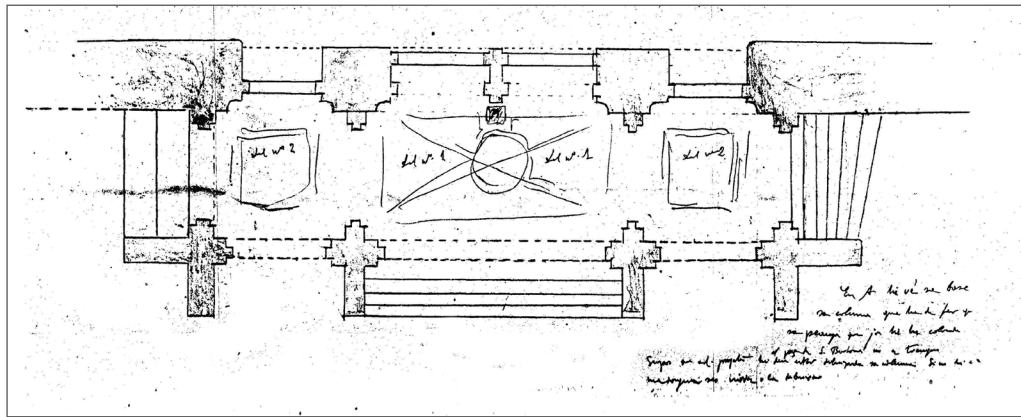
Si insisteixen (i li suplic que no ho fassin) li envió un croquis. L'escut del meu poble que és Reus, a la província de Tarragona, (que es la Tiara i les claus del Sant Pare Gregori XI i una de les tres roses del seu escut). Després s'hi podria posar una plomada de separació; i a l'altre costat un anagrama amb les meues inicials: J. R. B.

La llegenda REUS FLOS CAMPI, es la llegenda de l'escut de Reus. Repeteixo que molt més estimo que no l'hi posin.»

No obstante los reparos que opone el estimado Sr. Rubió, ya se han dado las órdenes oportunas para sacar una copia del tamaño conveniente y esculpirlo a la mayor brevedad, según las preciosas indicaciones que nos da en los párrafos anteriores. Y si más tarde se queja, no le diremos más que una frase: Sóller sabe ser agradecida.»

Carta 7

treballar amb el seu conco Antoni Casasnovas Estades, conegut com a mestre Toni Garau, que era mestre d'obres. Deixondit i intel·ligent aprengué l'ofici de mestre d'obres i demostrà una veritable vocació per aquest treball. Era un expert dibuixant i sabia projectar els plànols més adequats per a cada obra. Mestre Pep Putxa, així era conegut, treballà amb bons arquitectes, però molts edificis els projectà i construí ell sense cap ajuda tècnica. Altres mestres d'obra demanaven el seu consell, sempre encertat. Obres seves són sa Capelleta, la Creu dels Caiguts, l'Hotel Marbell,

Dibuix de Rubió amb les següents instruccions: "En A hi vé sa base de sa columna que ha de fer que sa peanya que hi ha col·locada amb el S. Bartomeu no a trenqui. Supos que al projecte hi deu estar dibuixada sa columna. Si no hi esta me donguin ses mides i la dibuixare"

Disseny dels trespol de l'atri, obra de Rubió. No es va fer exactament igual.

treballar amb el seu conco Antoni Casasnovas Estades, conegut com a mestre Toni Garau, que era mestre d'obres. Deixondit i intel·ligent aprengué l'ofici de mestre d'obres i demostrà una veritable vocació per aquest treball. Era un expert dibuixant i sabia projectar els plànols més adequats per a cada obra. Mestre Pep Putxa, així era conegut, treballà amb bons arquitectes, però molts edificis els projectà i construí ell sense cap ajuda tècnica. Altres mestres d'obra demanaven el seu consell, sempre encertat. Obres seves són sa Capelleta, la Creu dels Caiguts, l'Hotel Marbell, l'Hotel Espléndido, la tribuna del Camp d'en Mayol, l'atri de l'església, el monument inacabat de ses Tres Creus i moltes més edificacions. Realitzà també obres fora de Sóller: Palma, Santa Margalida, Port de Pollença, Sa Pedrissa i Son Marroig. Els darrers anys tengué com a encarregat de les seves obres mestre Jaume Palou Coll -*Taleca*.¹²

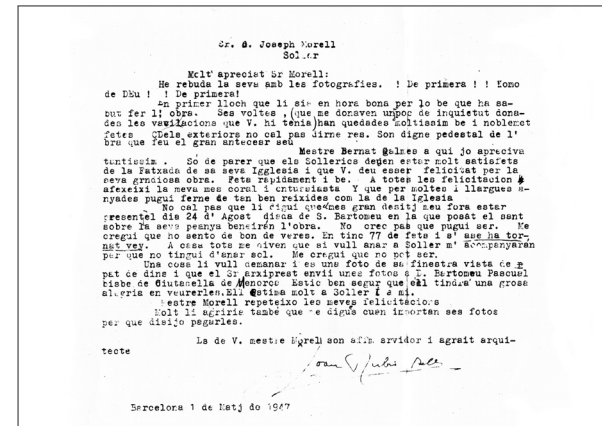
Del seu matrimoni amb Maria Ozonas Morell varen néixer: Andreu (que havia de seguir a l'empresa de construcció però morí jove), Josep i Antònia.

A la seva jubilació passà a fer-se càrrec de l'empresa familiar el seu fill, Josep Morell Ozonas també conegut com a mestre Pep Putxa amb el mateix encarregat del seu pare Jaume Palou.

Morí a Sóller el dia 4 de gener de 1960. Molts d'anys després la família Putxa varen ser els manobres de l'església.¹³ El darrer va ser el seu net, Josep Morell Bennàssar.

12 Informació oral aportada per Pere Suau Canals.

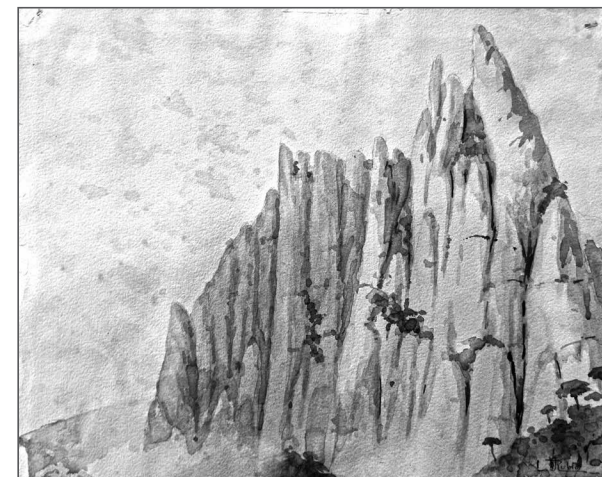
13 Setmanari *Sóller* 09-01-1960

Carta 7

Mestre Josep Morell Casasnovas i la seva esposa Maria Ozonas Morell. Arxiu de Josep Morell Català

Muntanyes de Montserrat. Aquarel·la de Joan Rubió. Propietat de Toni de Cúber.

3. Bibliografia i Fonts

Butlletí Oficial Eclesiàstic del Bisbat de Mallorca de l'any 1941, 1987

Arxiu del Jutjat de Pau de Sóller. Certificats de Defunció

MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni: "Les reformes a la Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller al llarg de la primera meitat del segle XX", a *I Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Palma de Mallorca, El Moixet Demagog, 2007, p. 307-319.

MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni: "La Parròquia de Sant Ramon de Penyafort del Port de Sóller: les obres", a *III Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2009, p. 377-412

4. Agraïments

Marià Gastalver Martín, Antoni Quetglas Cifre, Josep Ll. Sunyer Ribes, Antoni Nigorra Matamales, Josep Morell Català i Maria Morell Bennàssar.

Nous exemples de teules pintades a la Vall de Sóller

Jaume Deyà Miró

Resum

Aquest article neix degut a la inquietud d'enregistrar en format digital tots els immobles de la Vall de Sóller que actualment conserven teules pintades. L'objectiu ve donat pels nous avanços en quan a fotografia digital i a les seves possibilitats, realitzar muntatges fidedignes de la disposició de tot l'entramat decoratiu de les cornises i de la seva disposició, a més d'així disposar d'un arxiu digital que permet ampliar, retocar i analitzar cada un d'aquests elements. Aquest treball de camp que, havia de tan sols abraçar el terme de Sóller i Fornalutx, ha finalitzat amb la catalogació fotogràfica de tots els immobles que conserven in situ exemples de teules pintades a l'illa de Mallorca, un art popular molt arrelat, almenys, des del segle XVI. El cas de la Vall de Sóller ha estat profundament estudiat tan pel Sr. Lluís Castaldo, el Dr. Jaume Coll, Jaume Pinya i Clara Matheu. La visita i la recerca dels indrets, a més de l'entrevista amb molts de residents, ha permès la localització de nous habitatges que encara conserven exemples en el seu estat original i d'altres que foren recuperats durant les tasques de reformes d'algunes teulades. En aquest breu article es presentaran els nous exemples i servirà per engrandir el *corpus* existent.

1. Immobles amb teules in situ

Can Vidorra. Camí de les Ànimes.

Aquest exemple tan excepcional fou donat a conèixer gràcies a la rehabilitació d'aquest habitatge. La ubicació d'aquest immoble, en un petit carreró sense sortida, havia provocat que hagués passat desapercebut fins la seva rehabilitació, on el constructor informà als tècnics de l'Ajuntament de la seva existència. Tot i això no ha estat fins la redacció d'aquest treball on la propietat ha donat autorització per accedir i poder documentar-lo degudament. Per aquet motiu agrair a Owen i Wendy Crinnigan, actuals propietaris, per la seva amabilitat.

L'edifici presenta tan la façana com els dos laterals completament decorats, i en un estat considerablement bo de conservació. En origen la cornisa de la façana principal presentava doble filada decorativa, així ho testimonien els exemples recuperats durant la reforma de la teulada, els quals presenten la decoració per la seva part convexa. A nivell tècnic s'utilitza la policromia en la majoria dels casos, essent més comuns la combinació d'almangra amb negre i, en menys presència, almangra amb ocre.

El repertori decoratiu és variat; els motius més presents són els florals, i en menys abundància els geomètrics. Es pot destacar els casos amb sols, un home fumant pipa, una flor amb cara, una escena religiosa que representa el calvari, un element arquitectònic (possible pou) i l'escrit "any" "1732" (en dues teules diferents situades cada una dels extrems de la filada de la façana). Sembla que hi ha varis autors, pels estils, probablement algunes teules son de diferents moments cronològics arrel de possibles reformes o reparacions. Els motius florals són la gran majoria i, estilísticament parlant, similars als de ca n'Ull de Déu.

Carrer Rullan 5

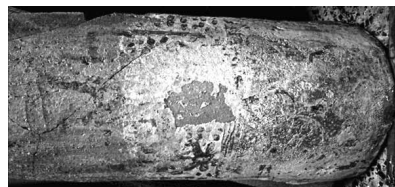
La cornisa d'aquest edifici conserva 4 exemplars en la seva posició original. Tres d'ells són motius geomètrics menys una que es fa difícil definir si es tracta de l'escut de Sóller representat per un sol i els lleons. Hi ha constància que durant la reforma recent de la coberta no va aparèixer cap exemplar nou.

2. Immobles amb teules recuperades

Cas Jaco. Sa Figuera

Aquesta teula va aparèixer durant la reforma d'aquest habitatge. Segons el propietari, Pere Pérez, aquesta podria ser originària de la possessió de Son Llampaias, ja que el seu pare utilitzà teules procedents d'aquest indret per a restaurar l'antic porxo. Actualment son Llampaias ja no presenta teules visibles, degut a les darreres reformes sofertes, tot i que Jaume Coll n'havia documentat anys enrere.

La decoració ocupa més de tres terços de la part convexa, sortint part del dibuix en almangra de l'àrea enclada. Sembla que és tracta d'un motiu antropomorf que representa de forma esquemàtica una figura femenina amb una gran falda. Aquest tipus de motiu és molt comú, sobretot en el cas de sa Moana.

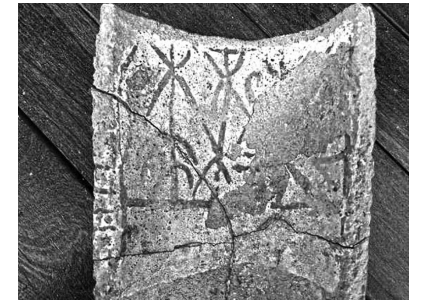

Can Noguera. Sa Figuera

Immoble recentment reformat, segons els picapedrers durant la "girada de la teulada", aparegueren alguns exemples més, tot i que tan sols es va extreure aquest. Presenta decoració de motius geomètrics per la seva part còncava.

Carrer Ozones, 2

La reforma integral de la teulada, en aquest mateix any 2019, va donar com a fruit l'aparició d'un gran nombre d'exemples, més d'una trentena, tot i això, tan sols n'era visible la decoració en 5 casos, tot ells de motius geomètrics. El fet d'aparèixer motius a la cara interna i externa evidència que, almenys, la teulada originàriament tenia dues filades decoratives.

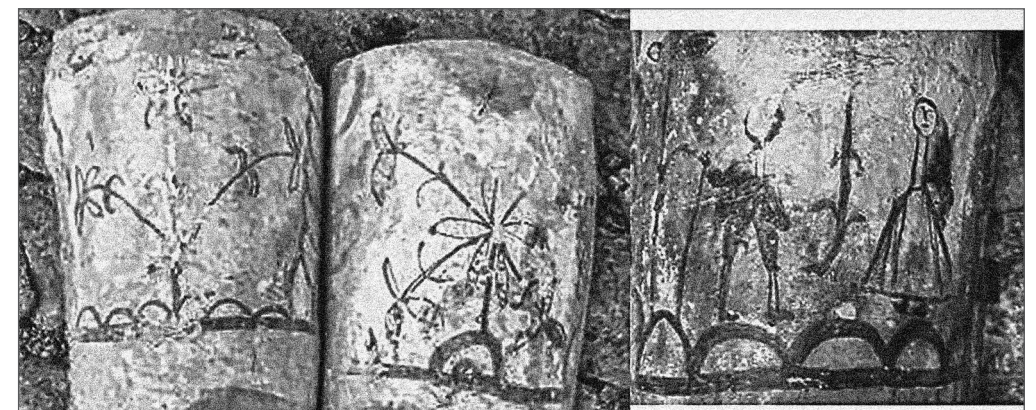
Carrer dels Panerers, 25

L'habitatge conservava *in situ* tota la cornisa amb teules pintades. Amb la rehabilitació de la coberta inicialment foren guardades, tot i això, anys després foren llançades menys un exemplar. Es tracta de la representació esquemàtica d'una au.

Carrer Germanes Casesnoves, 16

En aquest mateix carrer es conserva un dels exemples més representatius de la Vall de Sóller, can Ull de Déu. Proper a aquest exemple foren exhumades tres teules, dues amb representacions vegetals i una tercera amb una escena antropomorfa on s'hi representa un "pagès i una pagesa". Es desconeix si aquestes es trobaren *in situ* a la cornisa o canviant la teulada. Combinen el color almangra i el negre.

Carrer ca na Nicolava, 1

Únic exemple, aparegué durant els treballs de reforma de la teulada. Presenta una decoració abstracta.

Can Pons. S'Alqueria des Comte

A les cases senyoriales de Cans Pons aparegueren dos exemples. Un d'ells molts malmès. L'altre presenta una decoració de tipus floral. El fet d'aparèixer motius a la cara interna i externa evidencia que, almenys, la teulada originàriament tenia dues filades decoratives.

Carrer Bonany, 8

Conjunt format per 14 exemplars, la gran majoria presenta decoració policroma (almangra i negre). A nivell decoratiu trobam motius vegetals (flors i figueres de moro), religiosos (creus) i abstractes. També s'evidencia que almenys la volada presentava dues línies decoratives.

3. Teules sense context

Xalet 1.**Port de Sóller**

Habitatge d'obra recent, situada a la zona de la urbanització de la talaia de Sóller, on la coberta es troba decorada amb exemples originals de teules decorades. El conjunt teulari té

origen en la reforma de la coberta de la tafona de la possessió de sa Casa Nova (Deià), les quals foren localitzades durant les tasques de restauració.

Xalet 2.**Port de Sóller**

A la mateixa zona existeix un segon xalet format per un conjunt molt heterogeni de teules fet que és visible amb la gran varietat d'estils existents. La procedència concreta de cada una d'elles és desconeguda tot i saber que procedeixen de la Vall.

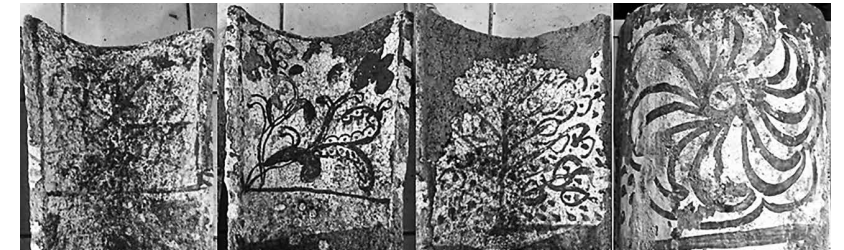
Varis

Alguns exemples de l'entorn de Sóller i Fornalutx. Els primers dos exemples, de l'esquerra, corresponen amb l'anvers i revers de la mateixa teula.

4. Conclusions

Aquest article és una evidència, que a pesar de la gran feina realitzada fins el moment, encara apareixen nous exemples teularis, fet que demostra d'un control de les reformes de les teulades on encara existeixen exemples o de immobles dels centres històrics o habitatges que potencialment puguin tenir-ne per la seva antiguitat o context. La falta d'un catàleg patrimonial actualitzat i aprovat per l'Ajuntament de Sóller ha deixat tots aquests elements nus davant l'amenaça immobiliària. La

manca de control, de no informar simplement als propietaris/constructors, i en molts casos, per desconèixer, fa que molts indrets inèdits desapareguin per sempre. Hauria d'existir algun tipus de protocols tan per la seva documentació, protecció i conservació. A més d'ajuts i motivacions per a que els propietaris/constructors que en localitzen puguin informar-ne sense tenir "pànic" de les possibles conseqüències que això pugui ocasionar.

5. Bibliografia

Castaldo, L. (2009). Teules pintades, un patrimoni important: quimeres de joventut compartides: un homenatge a Antoni Vicens Castanyer. A: III Jornades d'Estudis Locals de Sóller: en homenatge a Antoni Vicens Castanyer. s.l.:Ajuntament de Sóller.

Castaldo, L. & Vicens, A. (1960). Un elemento decorativo en la vivienda rural mallorquina. Semanario Sóller, Volumen Núm extraordinario bodas de diamante.

Coll, J. (1987). Les teules pintades a la vall de Sóller. Dossier de cultura popular. Estudis Balearics, Volum 24.

Coll, J. (1974). Tejas decoradas en el valle de Sóller. Zaragoza-Calatayud, Institución Fernando el Católico, pp. 611-633.

Coll, J. (1982). Tejas pintadas en el Valle de Sóller y Fornalutx. Memoria dactilogràfica inèdita.. s.l.:s.n.

Coll, J. (1987). Las tejas pintadas en el valle de Sóller y Fornalutx (Mallorca). Anàlisis de las inscripciones. Zaragoza, Institución Fernando el Católico, pp. 73-97.

Matheu, C. & Pinya, J. (2010). Les teules pintades de Can Xoroi a Fornalutx. Sóller, Ajuntament, pp. 397-412.

Matheu, C. (2013). La conservació de les teules pintades. El cas de Sóller. Treball final del Màster de Patrimoni Cultural: Investigació i Gestió. UIB.

Agraïments

Voldria donar el meu agraïment a totes les persones que m'han proporcionat informació i m'han obert les seves portes com són Jaume Pinya, Antoni Josep Sosa, Andreu Martí, Pere Pérez, Paula Munar, a la Sra. Teresa de can Pons, Antoni Grek, Xisco Aguiló, Tolo Ozonas i Benet de sa Figuera

Les set cases del camí del Murterar de Sóller

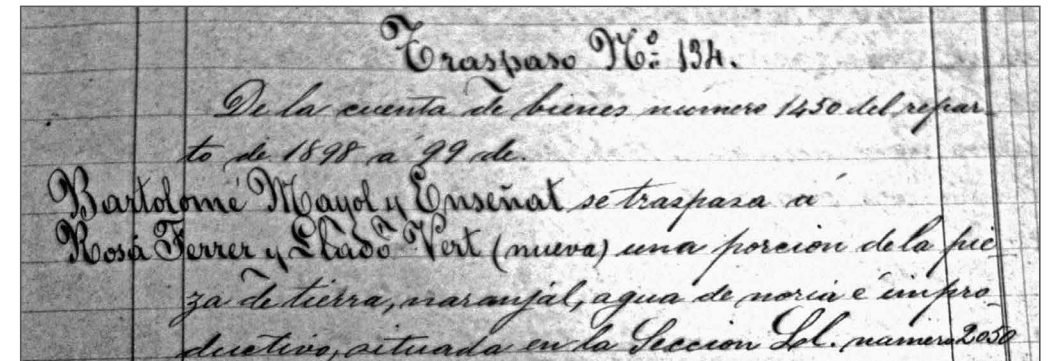
Pere Frontera Alemany

Resum

Quan estava preparant un treball sobre la família frontera de can vermell, cases situades al camí del murterar, just darrera les set cases vaig adonar-me d'una sèrie de coincidències entre les dades de cadastres i padrons que anava recollint de Can Vermell amb les de les set cases, i això va despertar el meu interès per aquestes, la seva construcció, els propietaris i habitants. De tal curiositat ha sortit aquesta comunicació.

1. Compra del trast

Al llibre registre de vendes de l'any 1898 (AMS. 3471 Folis 61 i 62) hi consta la venda de tres parcel·les i una casa per Bartomeu Mayol Ensenyat a Rosa Ferrer Lladó «Verd» situades a la secció LL (camí del murterar – Can Llebre), segons escriptura de compravenda davant el notari D, Pere Alcover amb data 21-6-1898. Són les parcel·les número 2050 de 1279 m², la número 2137 de 461 m² i la número 2052 de 5.860 m². Més la casa número 1483 situada a l' illeta 44, dins la parcel·la 2052.

Retall del llibre registre de vendes de l'any 1898 (AMS 3471 – folis 61 i 62).

2. Permís obres

Amb data 13 de setembre de 1899 consta instància de Joan Ferrer Ripoll, casat, teixidor, sol·licitant, en nom de la seva filla Rosa Ferrer Lladó, li senyalin la línia a la que s'ha d'ajustar per construir unes quantes cases a la finca Can Llebre, al camí del murterar, davant Can Jaume Jordi.

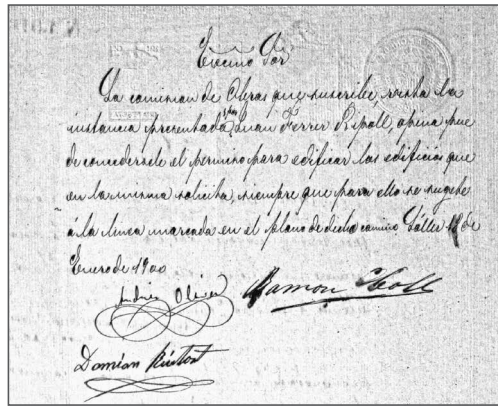
El 12 de gener de 1900 la comissió d'obres de l'ajuntament concedeix permís per edificar els edificis, sem-

pre que es subjecti a la línia marcada en el plànol de dit camí.

En quatre mesos va estar resolt el permís per edificar set cases. A l'expedient no hi consten ni plànols ni valoracions, ni tan sols el mestre d'obres que l'havia de fer.

Instància permís d'obres i resolució.

3. Promotors de l'obra

27	1	Vicens	Joan	1867	Sóller	Episcopat	Episcopat	Judicia
	2	Rosa		1870				
	3	Guillem	1893	Lyon	França			
	4	Guillem	1894					
28	5	Rosa	Guillem	1874	Sóller	Episcopat	Episcopat	Judicia
	6	Archi		1884				
	7	Archi		1892				
	8	Archi		1892				
	9	Nicolau	Guillem	1885	Manacor			

Retall del padró de Lyon de l'any 1906 amb la família Vicens Ferrer.

Rosa Ferrer Lladó, de Can Verd, era filla de Joan Ferrer Ripoll i de Margalida Lladó Reynes i estava casada amb Joan Vicens Castanyer «bala», fill de Guillem Vicens Morell i de Margalida Castanyer Morell.

S'havien casat el 2-4-1892 a Sóller. Com molts de sollerics en Joan Vicens, ja emigrat a França, no va anar molt enfora a cercar la núvia. Rosa Ferrer vivia a la casa del veïnat, Alqueria del Comte núm. 14.

El matrimoni Vicens Ferrer, l'any 1906 regentava un comerç a Lyon (França).

Al padró de Lyon de 1906 hi consta la família Vicens Ferrer a la Cours Lafayette núm. 27 amb un comerç «d'epicerie et cafetier», amb els seus fills Guillem i Margalida, nascuts a Lyon a 1893 i 1895. Vivien i treballaven al comerç el seu cunyat, vidu, Guillem Pons amb els seus fills Antoni i Paulina. També hi estan censats com a domèstics Bartomeu Castanyer nascut a Sóller l'any 1882, i Guillem Nicolau nascut a Manacor l'any 1885.

4. Construcció de les Set Cases

Consultats els padrons de Sóller, trobam que al de 1900, no hi consta encara construïda cap casa, De la casa de Can Vermell Illeta 44 núm. 61 passa a la de Can Llebre Illeta 44 núm. 62. Al de 1901 ja hi trobam després de Can Vermell les set cases números 61 A, B, C, D, E, F i G i després la 62 Can Llebre. Les set cases estaven encara deshabitades.

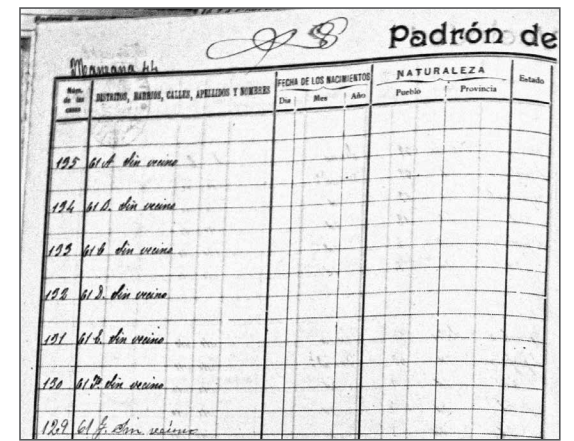
5. Ocupació de les Set Cases

Al padró de 1905 totes les set cases, manco la 61 E ja estan llogades.

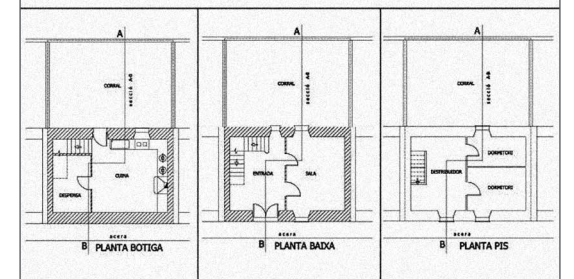
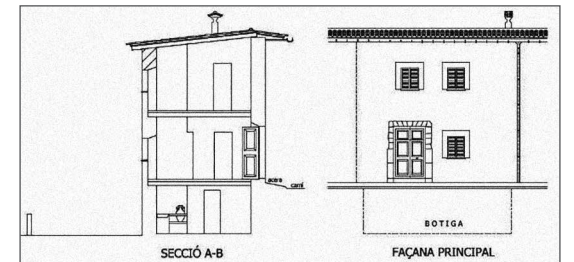
Al registre fiscal de 1921 – AMS 3917- totes les cases estan a nom de Rosa Ferrer Lladó, la muller de Joan Vicens Castanyer «bala», passant després per herència, al seu fill Guillem Vicens Ferrer casat amb Antònia Mayol Castanyer, que ja jubilats vivien al carrer de l'alqueria del comte número 38. Antònia Mayol Castanyer va accedir a la propietat de les cases que quedaven sense vendre a la mort del seu marit l'any 1960.

L'any 1963 les set cases ja son dels seus nous propietaris, que les van reformant.

L'any 1979 part dels propietaris compren una marjada de la finca veïnada de Cas Sant i es fan un espaiós corral. Gràcies a la informació de Maria Ferrer Marquez que l'any 1963 va comprar amb el seu marit, Antoni Vila Ripoll, una de les set cases en la que vivien com arrendataris des de l'any 1948, l'amic Josep Lluís Sunyer Ribes ens ha dissenyat el plànol de comeren acabades de construir. La mateixa Maria Ferrer ens ha explicat la distribució de la casa: a l'entrada hi havia a l'esquerra l'escala per davallar al baixos on hi havia la cuina menjador amb un gran rebost i sortida al corral. Al fons del corral el seu home va construir el lloc

Retall del padró de Sóller de 1901.

Plànol suposat de cada casa quan les construïren l'any 1900, elaborat per Josep Lluís Sunyer Ribes, sobre la casa número 28 i d'acord amb les informacions rebudes de la seva propietària Maria Ferrer Márquez qui l'habitava des de l'any 1950.

comú i amb una alfàbia damunt la teulada i uns pitxolins de regadora hi va fer un racó per dutxar-se. La cuina menjador / sala d'estar era molt gran i alegre. Hi havia dos fogons de carbó davant la finestra que donava al corral, una pica de pedra amb dos ribells per escurar, un gerrer amb dues gerres d'aigua i una gran escalfapanxes. Era un lloc molt agradable i acollidor.

A mà dreta de l'entrada hi havia dues portes, una que donava al dormitori major i l'altra a la saleta del dormitori. Al fons hi havia l'escala que pujava al pis o porxos en el que hi havia una sala gran i dos dormitoris.

6. Annexes

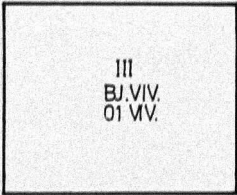
6.1. Plànol de les cases quan les construïren

Plànol suposat de les cases segons la informació de Maria Ferrer Marquez i gràcies al bon treball de Josep Lluís Sunyer Ribes.

6.2. Quadres detallats de les set cases

Als quadres de cada casa hi trobareu les següents dades:

- Identificació i situació de la casa: En aquest quadre hi consten les dades cadastrals de 1985, la situació de la casa des de la seva construcció fins a l'any 1918 i la identificació de la casa amb plànol i fotografia de 1985.
- Propietaris segons els cadastres i amillaments: Hi consten els propietaris de la casa segons els cadastres i amillaments de l'Arxiu Municipal de Sóller.
- Fulls declaratius del cadastre: A l'Arxiu Municipal de Sóller es conserven els fulls declaratius que va fer cada propietari l'any 1906 en les que fa constar les seves propietats urbanes, amb les dades de la propietat: lloc, carrer, nom, superfície i llindars.
- Habitants de la casa segons els padrons: Dels padrons de l'Arxiu municipal de Sóller, hem fet constar els habitants de cada una de les set cases des de la seva construcció fins a l'any 1.965.

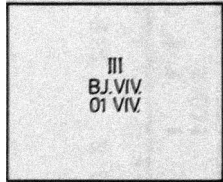
1. Dades de la casa					1.5. Foto de la casa, any 1985	
1 - 1 - Camí del murterar número 20						
1 - 2 - Parcel·la cadastre 1985 : 6030-5-18						
1 - 3 - Situació de la casa.						
Any	Carrer	Casa	Illeta	Casa		
1901	Camí murterar	135	44	61-A		
1906	Camí murterar	135	44	69		
1920	Camí murterar	146	44	68		
1965	Camí murterar		44	75		
1985	Camí murterar	20				
1.4. Plànol de la casa - any 1985						
						

2. Propietaris segons cadastres i amillaments				
Any	Signatura	Plana	Propietari	Detalls de la casa
1900	AMS 3901	27 V	No hi consta la casa	
1906	AMS 3902	67	Joan Vicens Castanyer «bala»	Illeta 44 número 135
1921	AMS 3917	1948	Rosa Ferrer Lladó esposa de Joan Vicens Castanyer - viu a Alqueria del Comte número 28.	Illeta 44 - Camí del murterar número 135 Número de la casa al registre fiscal: 1948
1952	AMS 3917	1948	Guillem Vicens Ferrer, Fill de Joan Vicens Castanyer i de Rosa Ferrer Lladó. Per herència.	Illeta 44 - Camí del murterar número 135 Número de la casa al registre fiscal: 1948
1958	AMS 3917	1948	Rafel Forteza Vicens. Per compra de la casa	Illeta 44 - Camí del murterar número 135 Número de la casa al registre fiscal: 1948

3. Propietaris i detalls casa segons fulls declaratius pel cadastre.					
Any	Signatura	Plana	Propietari	Detalls casa	Llindars casa
1906	AMS 3902	69	Joan Vicens Castanyer «bala». La casa no està amillarada. El propietari viu a França. La casa està llogada a Lluç Morell Colom.	Illeta 44 número 135 32 m2 , baixos, pis i porxos La té per compra del solar i recent construcció	Llindars: dreta: carreró esquerra : altre casa del mateix Fons: corral de la casa.

4. Habitants de la casa segons els padrons							
Any	Signatura	Adreça	Habitants	Any i lloc naixement	Estat civil	Ocupació	Residència
1900	AMS 2861		No consta al Padró				
1901	AMS 2864	Illeta 44 , 135 Casa 61 A	Consta al padró però sense veïnats.				
1904	AMS 2870	Illeta 44, 135 Casa 61 A	Pere Joan Deyà Puig Francisca Mayol Arbona Joan Deyà Mayol Maria Deyà Mayol Paula Deyà Mayol Pere Deyà Mayol	1853, Sóller 1854, Sóller 1883, Sóller 1886, Sóller 1890, Sóller 1896, Sóller	casat casada	agricultor sense jornaler sense fadrina sense fadrina sense	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller

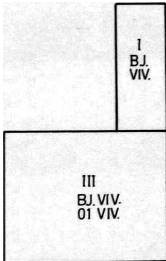
4. Habitants de la casa segons els padrons							
Any	Sigmatu	Adreça	Habitants	Any i lloc naixement	Estat civil	Ocupació	Residència
1905	AMS 2873	Illeta 44, 135 Casa 61 A núm. 69	Amador Noguera Bernat	1874, Sóller	casat	jornaler	Sóller
			Maria Pons Martí	1875, Sóller	casada	sense	Sóller
			Catalina Noguera Pons	1898, Sóller	fadrina	sense	Sóller
			Maria Noguera Pons	1899, Sóller	fadrina	sense	Sóller
			Magdalena Noguera Pons	1902, Sóller	fadrina	sense	Sóller
Margalida Noguera Pons	1904, Sóller	fadrina	sense	Sóller			
1906	AMS 2876	Illeta 44, 135 Casa 69	Lluc Morell Colom	1883, Sóller	casat	jornaler	Sóller
			Manuela Giner Serra	1888, Sóller	casada	sense	Sóller
1908	AMS 2879	Illeta 44, 135 Casa 69	Lluc Morell Colom	1883, Sóller	casat	jornaler	Sóller
			Manuela Giner Serra	1888, Sóller	casada	sense	Sóller
1909	AMS 2882	Illeta 44, 135 Casa 68	Antoni Bernat Colom	1880, Sóller	casat	dependent	França
			Francisca Bernat Vicens	1881, Sóller	casada	sense	França
1914	AMS 2897	Illeta 44, 146 Casa 66	Antoni Bernat Colom	1880, Sóller	casat	dependent	França
			Francisca Bernat Vicens	1881, Sóller	casada	sense	França
			Francisca Bernat Bernat	1911, Sóller	fadrina	sense	França
			Miquel Tries Canals	1872, Sóller	casat	jornaler	Sóller
			Francisca Castanyer Reynes	1876, Sóller	casada	sense	Sóller
Joaquim Tries Bisbal	1908, Sóller	fadrí	sense	Sóller			
1934	AMS 2951	Illeta 44, 79 Casa 133 <i>Can saletes</i>	Bartomeu Mora Pons Francisca Saletes Capó				
1950	AMS 2970	Illeta 44, 75	Bartomeu Mora Pons Francisca Saletes Capó				
1965	AMS 2982	Illeta 44, 75	Sense veïnats				

1. Dades de la casa					1.5. Foto de la casa, any 1985
1 - 1 - Camí del murterar número 22					
1 - 2 - Parcel·la cadastre 1985 : 6030-5-17					
1 - 3 - Situació de la casa.					
Any	Carrer	Casa	Illeta	Casa	
1901	Camí murterar	134	44	61-B	
1916	Camí murterar	147	44	67	
1920	Camí murterar	147	44	69	
1940	Camí murterar	560	44	73	
1950	Camí murterar		44	75	
1985	Camí murterar	22			
1.4. Plànol de la casa - any 1985					
					

2. Propietaris segons cadastres i amillaments				
Any	Sigmatu	Plana	Propietari	Detalls de la casa
1900	AMS 3901	27 V	No hi consta la casa	
1906	AMS 3902	70	Joan Vicens Castanyer «bala».	Illeta 44. Número 134
1921	AMS 3917	1949	Rosa Ferrer Lladó, esposa de Joan Vicens Castanyer. Viu a Alqueria del Comte núm. 28. La casa està llogada a N'Aina Frau Bernat.	Illeta 44 - Camí del murterar número 134. Número de la casa al registre fiscal: 1949.
1952	AMS 3917	1949	Guillem Vicens Ferrer fill de Joan Vicens Castanyer «bale» i de Rosa Ferrer Lladó «verd»	Illeta 44 - Camí del murterar número 134. Número de la casa al registre fiscal: 1949.
1958	AMS 3917	1949	Rafel Forteza Vicens.	Illeta 44 - Camí del murterar número 134. Número de la casa al registre fiscal: 1949.

3. Propietaris i detalls casa segons fulls declaratius pel cadastre.					
Any	Sigmatura	Plana	Propietari	Detalls casa	Llindars casa
1906	AMS 3902	70	Joan Vicens Castanyer «bala». La casa no està amillurada. El propietari viu a França. La casa està llogada a Jaume Llabres Bestard.	Illeta 44 número 134. 32 m2, baixos, pis i porxos. La té per compra del solar i recent construcció.	Per la dreta i per l'esquerra amb cases del mateix propietari. Al fons: amb el corral de la casa.

4. Habitants de la casa segons els padrons							
Any	Sigmatura	Adreça	Habitants	Any i lloc naixament	Estat civil	Ocupació	Residència
1900	AMS 2861		No consta al padró.				
1901	AMS 2864	Illeta 44, 61 B Casa 134	Consta al padró però sense veïnats.				
1904	AMS 2870	Illeta 44, 61 B	Catalina Canals Colom Miquel Tries Canals Catalina Bisbal Serra	1848, Sóller 1872, Sóller 1876, Sóller	vídua casat casada	sense jornaler sense	Sóller Sóller Sóller
1905	AMS 2873	Illeta 44, 61 B 70 - Casa 134	Magdalena Noguera Ensenyat Joaquim Mayol Noguera	1828, Sóller 1859, Sóller	vídua fadrí	sense jornaler	Sóller Sóller
1906	AMS 2876	Illeta 44, 70 Casa 134	Jaume Llabres Bestard Magdalena Miquel Ramon Margalida Llabres Miquel Catalina Llabres Miquel Maria Llabres Miquel	1857, Lloseta 1859, Lloseta 1890, Lloseta 1892, Lloseta 1896, Lloseta	casat casada fadrina fadrina fadrina	jornaler sense sense sense sense	Àfrica Sóller Sóller Sóller Sóller
1909	AMS 2882	Illeta 44, 69 Casa 134	Aina Frau Bernat Aina Canals Frau Margalida Canals Frau Josep Castanyer Arbona Antònia Canals Frau	1847, Sóller 1888, Sóller 1906, Sóller 1878, Sóller 1880, Sóller	vídua fadrina fadrina casat casada	sense sense sense comerciant sense	Sóller Sóller Sóller França França
1916	AMS 2902	Illeta 44, 67 69. Casa 147	Aina Frau Bernat Margalida Canals Frau Antoni Mayol Bernat Aina Canals Frau Margalida Mayol Canals	1847, Sóller 1897, Sóller 1881, Sóller 1889, França 1912, França	vídua fadrina casat casada fadrina	sense sense comerciant sense sense	Sóller Sóller França França França
1920	AMS 2914	Illeta 44, 69 Casa 147 - 134	Aina Frau Bernat Margalida Canals Frau Antoni Mayol Bernat Aina Canals Frau Margalida Mayol Canals	1847, Sóller 1897, Sóller 1881, Sóller 1889, França 1912, França	vídua fadrina casat casada fadrina	sense sense comerciant sense sense	Sóller Sóller França França França
1941	AMS 2956	Illeta 44, 73 Casa 560 Ca Na Marta	Margalida Canals Frau				
1944	AMS 2959	Illeta 44, 76	Margalida Canals Frau				

1. Dades de la casa					1.5. Foto de la casa, any 1985
1 - 1 - Camí del murterar número 24					
1 - 2 - Parcel·la cadastre 1985: 6030-5-32					
1 - 3 - Situació de la casa.					
Any	Carrer	Casa	Illeta	Casa	
1901	Camí murterar	133	44	133	
1916	Camí murterar	148	44	68	
1920	Camí murterar		44	70	
1940	Camí murterar		44	74	
1950	Camí murterar		44	76	
1985	Camí murterar	24			
1.4. Plànol de la casa - any 1985					
					
2. Propietaris segons cadastres i amillaments					
Any	Sigmatura	Plana	Propietari	Detalls de la casa	
1900	AMS 3901	27 V	No hi consta la casa		
1906	AMS 3902	70	Joan Vicens Castanyer «Bala» espòs de Rosa Ferrer Lladó.	Illeta 44 - Camí del murterar número 133.	
1921	AMS 3917	1950	Rosa Ferrer Lladó, esposa de Joan Vicens Castanyer - viu a Alqueria del Comte número 28 La casa està llogada a N'Antoni Oliver Arbona.	Illeta 44 - Camí del murterar número 133. Número de la casa al registre fiscal: 1950.	
1952	AMS 3917	1950	Guillem Vicens Ferrer fill de Joan Vicens Castanyer «bala» i de Rosa Ferrer Lladó «verd».	Illeta 44 - Camí del murterar número 133. Número de la casa al registre fiscal: 1950.	
1956	AMS 3917	1950	Aina Morro Quetglas. Per compra.	Illeta 44 - Camí del murterar número 133. Número de la casa al registre fiscal: 1950.	

3. Propietaris i detalls casa segons fulls declaratius pel cadastre.					
Any	Sigmatura	Plana	Propietari	Detalls casa	Llindars casa
1906	AMS 3902	71	Joan Vicens Castanyer «bala». La casa no està amillurada. El propietari viu a França. La casa està llogada a Magdalena Noguera Ensenyat.	Illeta 44 número 133. 32 m2, baixos, pis i porxos. La té per compra del solar i recent construcció.	Per la dreta i per l'esquerra amb cases del mateix propietari. Al fons amb el corral de la casa.

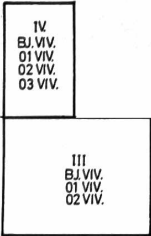
4. Habitants de la casa segons els padrons							
Any	Sigmatura	Adreça	Habitants	Any i lloc naixament	Estat civil	Ocupació	Residència
1900	AMS 2861		No consta al padró.				
1901	AMS 2864	Illeta 44, 61 C Casa 133	Consta al padró però sense veïnats.				
1902	AMS 2866	Illeta 44, 61 C Casa 133	Vicenç Bisbal Escales Magdalena Rotger Rullan	1875, Fornalutx 1876, Sóller	casat casada	agricultor sense	Sóller Sóller
1904	AMS 2870	Illeta 44, 61 C Casa 133	Vicenç Bisbal Escales	1875, Fornalutx	vidu	agricultor	Sóller
1906	AMS 2876	Illeta 44, 71 Casa 133	Magdalena Noguera Ensenyat Joaquim Mayol Noguera	1828, Sóller 1859, Sóller	vídua fadrí	sense jornaler	Sóller Sóller
1907	AMS 2878	Illeta 44, 71 Casa 133	Jaume Bisbal Colom Maria Ferra Morey Margalida Bisbal Ferra Catalina Bisbal Ferra	1875, Sóller 1881, Valldemossa 1902, Suïssa 1903, Sóller	casat casada fadrina fadrina	traficant sense sense sense	França Sóller Sóller Sóller
1910	AMS 2885	Illeta 44, 70 Casa 133 150	Antoni Serra Santiago Francisca Alcover Bisbal Vicenc Giner Fernández Margalida Serra Alcover Josep Giner Serra Margalida Giner Serra Francisca Giner Serra Antoni Giner Serra Dolors Giner Serra Vicenc Giner Serra	1820, Alcúdia 1833, Sóller 1867, Alacant 1869, Sóller 1889, Sóller 1896, Sóller 1892, Sóller 1900, Sóller 1902, Sóller 1905, Sóller	casat casada casat casada fadrí fadrina fadrina fadrí fadrina fadrí	jornaler sense mariner sense dependent sense sense dependent sense sense	Sóller Sóller Sóller Sóller França Sóller Sóller França Sóller Sóller
1915	AMS 2900	Illeta 44, 70 Casa 148	Antoni Oliver Arbona Maria Castanyer Mayol Catalina Arbona Vicens	1884, Sóller 1888, Sóller 1842, Sóller	casat casada vídua	jornaler sense sense	Sóller Sóller Sóller
1934	AMS 2951	Illeta 44, 75 Casa 135	Josep Morro Seguí Isabel M ^a Quetglas Estarellas Joana M ^a Morro Quetglas Aina Morro Quetglas Antònia Morro Quetglas	1880, Caimari 1871, Sóller 1907, Sóller 1912, Sóller 1914, Sóller	casat casada fadrina fadrina fadrina	jornaler sense sense sense sense	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller
1950	AMS 2982	Camí Murterar núm. 76 Ca n'Aina Bunyolina	Isabel M ^a Quetglas Estarellas Aina Morro Quetglas	1873 1913			

1. Dades de la casa					1.5. Foto de la casa, any 1985
1 - 1 - Camí del murterar número 26					
1 - 2 - Parcel·la cadastre 1985 : 6030-5-23					
1 - 3 - Situació de la casa.					
Any	Carrer	Casa	Illeta	Casa	
1901	Camí murterar	132	44	61-D	
1916	Camí murterar	132	44	69	
1920	Camí murterar	136	44	71	
1940	Camí murterar		44	75	
1950	Camí murterar		44	77	
2018	Camí murterar	26			
1.4. Plànol de la casa - any 1985					
					

2. Propietaris segons cadastres i amillaments				
Any	Sigmatura	Plana	Propietari	Detalls de la casa
1900	AMS 3901	27 V	No hi consta la casa	
1906	AMS 3902	70	Joan Vicens Castanyer «Bala» espòs de Rosa Ferrer Lladó.	Illeta 44 número 132
1921	AMS 3917	1951	Rosa Ferrer Lladó, esposa de Joan Vicens Castanyer - viu a Alqueria del Comte número 28 Casa llogada a Joan Alcover Caimari.	Illeta 44 - Camí del murterar número 132. Número de la casa al registre fiscal: 1951.
1956	AMS 3917	1951	Aina Castanyer Coll. Per compra.	Illeta 44 - Camí del murterar número 132. Número de la casa al registre fiscal: 1951.
			Josep Albiñana, per compra	

3. Propietaris i detalls casa segons fulls declaratius pel cadastre.					
Any	Signatura	Plana	Propietari	Detalls casa	Llindars casa
1906	AMS 3902	72	Joan Vicens Castanyer «bala». La casa no està amillurada. El propietari viu a França. La casa no està llogada.	Illeta 44 número 132. 32 m2, baixos, pis i porxos. La té per compra del solar i recent construcció.	Per la dreta i per l'esquerra amb cases del mateix propietari. Al fons amb el corral de la casa.

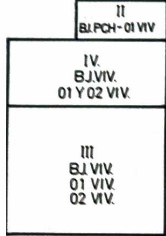
4. Habitants de la casa segons els padrons							
Any	Signatura	Adreça	Habitants	Any i lloc naixement	Estat civil	Ocupació	Residència
1900	AMS 2861		No consta al padró.				
1901	AMS 2864	Illeta 44, 61 D Casa 132	Consta al padró però sense veïnats.				
1905	AMS 2873	Illeta 44, 72 Casa 132 61D	Sense veïnats				
1907	AMS 2878	Illeta 44, 72 Casa 132	Joan Alcover Caimari Rosa Bennassar Joy Catalina Alcover Bennassar Joan Alcover Bennassar, Rosa Alcover Bennassar Catalina Caimari Llabres	1875, Alaró 1876, Sóller 1898, Sóller 1900, Sóller 1903, Sóller 1846, Selva	casat casada fadrina fadrí fadrina vídua	manobre sense sense sense sense sense	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller
1908	AMS 2879	Illeta 44, 72 Casa 132	Joan Alcover Caimari Rosa Bennassar Joy Catalina Alcover Bennassar Joan Alcover Bennassar, Rosa Alcover Bennassar Catalina Caimari Llabres	1875, Alaró 1876, Sóller 1898, Sóller 1900, Sóller 1903, Sóller 1846, Sóller	casat casada fadrina fadrí fadrina vídua	manobre sense sense sense sense sense	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller
1916	AMS 2903	Camí murterar núm. 69	Joan Alcover Caimari Rosa Bennassar Joy Catalina Alcover Bennassar Rosa Alcover Bennassar, Aina Alcover Bennassar Maria Alcover Bennassar	1875, Alaró 1876, Sóller 1898, Sóller 1903, Sóller 1907, Sóller 1909, Sóller	casat casada fadrina fadrina fadrina fadrina	manobre sense sense sense sense sense	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller
1920	AMS 2914	Illeta 44, 70 Casa 149 136	Joan Alcover Caimari Rosa Bennassar Joy Catalina Alcover Bennassar Rosa Alcover Bennassar, Aina Alcover Bennassar Maria Alcover Bennassar Antònia Alcover Bennassar	1875, Alaró 1876, Sóller 1898, Sóller 1903, Sóller 1907, Sóller 1909, Sóller 1916, Sóller	casat casada fadrina fadrina fadrina fadrina fadrina	manobre sense sense sense sense sense sense	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller
1950		Illeta 44, 77 <i>Cana Maria Gallega</i>	Joan Alcover Caimari Maria Alcover Bennassar				
1965		Illeta 44, 77	Joan Albiñana Prats Rosa Muñoz Morella				

1. Dades de la casa					1.5. Foto de la casa, any 1985
1 - 1 - Camí del murterar número 28					
1 - 2 - Parcel·la cadastre 1985 : 6030-5-21					
1 - 3 - Situació de la casa.					
Any	Carrer	Casa	Illeta	Casa	
1901	Camí murterar	131	44	61-E	
1906	Camí murterar	131	44	73	
1916	Camí murterar	150	44	72	
1930	Camí murterar	150	44	72	
1940	Camí murterar	563	44	76	
1950	Camí murterar		44	78	
1985	Camí murterar	28			
1.4. Plànol de la casa - any 1985					
					

2. Propietaris segons cadastres i amillaments				
Any	Signatura	Plana	Propietari	Detalls de la casa
1900	AMS 3901	27 V	No hi consta la casa	
1906	AMS 3902	73	Joan Vicens Castanyer «Bala»	Illeta 44 número 131
1921	AMS 3917	1952	Rosa Ferrer Lladó esposa de Joan Vicens Castanyer - viu a Alqueria del Comte núm. 28. La casa està llogada a Margalida Martí Oliver.	Illeta 44 - Camí del murterar núm. 131. Número de la casa al registre fiscal: 1952.
1961	AMS 3917	1952	Antònia Mayol Castanyer - vídua de Guillem Vicens Ferrer - per herència.	Illeta 44 - Camí del murterar núm. 131. Número de la casa al registre fiscal: 1952.
1964	AMS 3917	1952	Antoni Vila Ripoll i Maria Ferrer Marquez - Per compra - viuen a la casa.	Illeta 44 - Camí del murterar núm. 131. Número de la casa al registre fiscal: 1952.

3. Propietaris i detalls casa segons fulls declaratius pel cadastre.					
Any	Sigmatu	Plana	Propietari	Detalls casa	Llindars casa
1906	AMS 3902	73	Joan Vicens Castanyer «bala». La casa no està amillarada. El propietari viu a França. La casa no està llogada.	Illeta 44 número 131. 32 m2, baixos pis i porxos. La té per compra del solar i recent construcció.	Per la dreta i per l'esquerra amb cases del mateix propietari. Al fons amb corral de la casa

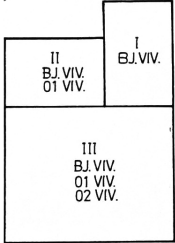
4. Habitants de la casa segons els padrons							
Any	Sigmatu	Adreça	Habitants	Any i lloc naixement	Estat civil	Ocupació	Residència
1900	AMS 2861		No consta al padró.				
1901	AMS 2864	Illeta 44, 61 E Casa 131	Consta al padró però sense veïnats.				
1904	AMS 2870	Illeta 44, 61 E Casa 131	Magdalena Noguera Ensenyat Joaquim Mayol Noguera	1828, Sóller 1859, Sóller	vídua fadrí	sense jornaler	Sóller Sóller
1906	AMS 2876	Illeta 44, 73 Casa 131	Sense veïnats				
1907	AMS 2878	Illeta 44, 73 Casa 131	Magdalena Noguera Ensenyat Joaquim Mayol Noguera	1828, Sóller 1859, Sóller	vídua fadrí	sense jornaler	Sóller Sóller
1908	AMS 2879	Illeta 44, 73 Casa 131	Joaquim Mayol Noguera	1859, Sóller	fadrí	jornaler	Sóller
1909	AMS 2882	Illeta 44, 72 Casa 131	Joaquim Mayol Noguera Catalina Ripoll Gamundí	1859, Sóller 1843, Sóller	casat casada	jornaler sense	Sóller Sóller
1910	AMS 2885	Illeta 44, 72 Casa 131 152	Catalina Ripoll Gamundí	1843, Sóller	vídua	sense	Sóller
1911	AMS 2888	Illeta 44, 70 Casa 150	Sense veïnats				
1914	AMS 2897	Illeta 44, 70 Casa 150	Jaume Llabres Bernat Magdalena Miquel Ramon Margalida Llabres Miquel Maria Llabres Miquel	1857, Lloseta 1859, Lloseta 1890, Lloseta 1891, Sóller	casat casada fadrina fadrina	jornaler sense sense sense	Sóller Àfrica Àfrica Àfrica
1916	AMS 2902	Illeta 44, 70 Casa 150	Sense veïnats				
1920	AMS 2914	Illeta 44, 72 Casa 150 137	Margalida Martí Oliver Margalida Martí Martí Maria Martí Martí Antoni Martí Martí	1860, Sóller 1886, Sóller 1889, Sóller 1895, Sóller	vídua fadrina fadrina fadrí	sense sense sense sabater	Sóller Sóller Sóller Sóller
1940	AMS 2956	Illeta 44, 76 Ca sa cega	Rosa Arbona Coll	1865, Sóller	fadrina	sense	Sóller
1950	AMS 2970	Illeta 44, 78	Antoni Vila Ripoll Maria Ferrer Màrquez				

1. Dades de la casa					1.5. Foto de la casa, any 1985
1 - 1 - Camí del murterar número 30					
1 - 2 - Parcel·la cadastre 1985 : 6030-5-20					
1 - 3 - Situació de la casa.					
Any	Carrer	Casa	Illeta	Casa	
1901	Camí murterar	130	44	61-F	
1906	Camí murterar	130	44	74	
1915	Camí murterar	151	44	73	
1934	Camí murterar	138	44	78	
1940	Camí murterar	564	44	77	
1985	Camí murterar	30			
1.4. Plànol de la casa - any 1985					
					

2. Propietaris segons cadastres i amillaments				
Any	Sigmatu	Plana	Propietari	Detalls de la casa
1900	AMS 3901	27 V	No hi consta la casa	
1906	AMS 3902	74	Joan Vicens Castanyer «Bala»	Illeta 44 número 130
1921	AMS 3917	1953	Rosa Ferrer Lladó viu a Alqueria del Comte núm. 28. La casa no està llogada.	Illeta 44 - Camí del murterar número 130 Número de la casa al registre fiscal: 1953
1952	AMS 3917		Guillem Vicens Ferrer fill de Joan Vicens Castanyer «bala» i de Rosa Ferrer Lladó «verd»	Illeta 44 - Camí del murterar número 130 Número de la casa al registre fiscal: 1953
1961	AMS 3917	1953	Antònia Mayol Castanyer vídua de Guillem Vicens Ferrer. Per herència.	Illeta 44 - Camí del murterar número 130 Número de la casa al registre fiscal: 1953.
1962	AMS 3917	1953	Francisc López Garcia. Per compra.	Illeta 44 - Camí del murterar número 130 Número de la casa al registre fiscal: 1953.

3. Propietaris i detalls casa segons fulls declaratius pel cadastre.					
Any	Sigmatu	Plana	Propietari	Detalls casa	Llindars casa
1906	AMS 3902	74	Joan Vicens Castanyer «bala». La casa no esta amillurada. El propietari viu a França.	Illeta 44 número 130. 32 m2, baixos pis i porxos. La té per compra del solar i recent construcció.	Per la dreta i per l'esquerra amb cases del mateix propietari. Al fons amb corral de la casa.

4. Habitants de la casa segons els padrons							
Any	Sigmatu	Adreça	Habitants	Any i lloc naixament	Estat civil	Ocupació	Residència
1900	AMS 2861		No consta al padró.				
1901	AMS 2864	Illeta 44 , 61 F Casa 130	Consta al padró però sense veïnats.				
1907	AMS 2878	Illeta 44, 74 Casa 130	Miquel Tries Canals Catalina Bisbal Serra	1872, Sóller 1876, Sóller	casat casada	jornaler sense	Sóller Sóller
1909	AMS 2882	Illeta 44 ,73 Casa 130	Miquel Tries Canals Joaquim Tries Bisbal Francisca Castanyer Reynes	1872, Sóller 1908, Sóller 1876, Sóller	vidu fadrí fadrina	jornaler sense sense	Sóller Sóller Sóller
1911	AMS 2888	Illeta 44, 71 Casa 151	Miquel Tries Canals Joaquim Tries Bisbal Francisca Castanyer Reynes	1872, Sóller 1908, Sóller 1876, Sóller	casat fadrí casada	jornaler sense sense	Sóller Sóller Sóller
1914	AMS 2897	Illeta 44, 71 Casa 151	Sense veïnats				
1915	AMS 2900	Illeta 44, 73 Casa 151	Margalida Martí Oliver Margalida Martí Martí Maria Martí Martí Antoni Martí Martí	1860, Sóller 1886, Sóller 1889, Sóller 1895, Sóller	vídua fadrina fadrina fadrí	sense sense sense jornaler	Sóller Sóller Sóller Sóller
1930	AMS 2942	Illeta 44, 73 Casa 151	Sense veïnats				
1934	AMS 2951	Illeta 44, 78 Casa 138	Antoni Oliver Arbona Maria Castanyer Mayol				
1941	AMS 2956	Illeta 44, 77 Casa 564 <i>Ca n'Antònia Ribera</i>	Josep Burgos Fabra Antònia Oliver Castanyer				

1. Dades de la casa					1.5. Foto de la casa, any 1985
1 - 1 - Camí del murterar número 32					
1 - 2 - Parcel·la cadastre 1985 : 6030-5-19					
1 - 3 - Situació de la casa.					
Any	Carrer	Casa	Illeta	Casa	
1901	Camí murterar	129	44	61-G	
1906	Camí murterar	129	44	75	
1910	Camí murterar	152	44	72	
1920	Camí murterar	152	44	74	
1985	Camí murterar	32			
1.4. Plànol de la casa - any 1985					
					

2. Propietaris segons cadastres i amillaments				
Any	Sigmatu	Plana	Propietari	Detalls de la casa
1900	AMS 3901	27 V	No hi consta la casa	
1906	AMS 3902	75	Joan Vicens Castanyer «Bala»	Illeta 44 número 129
1921	AMS 3917	1954	Rosa Ferrer Lladó viu a Alqueria del Comte número 28. Casa llogada a Ramon Colom Bernat.	Illeta 44 - Camí del murterar número 129 - Número de la casa al registre fiscal: 1954
1961	AMS 3917	1954	Antònia Mayol Castanyer vídua de Guillem Vicens Ferrer. Per herència.	Illeta 44 - Camí del murterar número 129 - Número de la casa al registre fiscal: 1954
1963	AMS 3917	1954	Antoni Reus Ripoll i Joana Mora Saletes - per compra.	Illeta 44 - Camí del murterar número 129 - Número de la casa al registre fiscal: 1954

3. Propietaris i detalls casa segons fulls declaratius pel cadastre.							
Any	Sigmatu	Plana	Propietari	Detalls casa	Llindars casa		
1906	AMS 3902	75	Joan Vicens Castanyer «bala». La casa no està amillurada. El propietari viu a França. La casa no està llogada.	Illeta 44 número 129. 32 m2, baixos pis i porxos. La té per compra del solar i recent construcció.	Per la dreta i per l'esquerra amb cases del mateix propietari. Al fons amb corral de la casa.		

4. Habitants de la casa segons els padrons							
Any	Sigmatu	Adreça	Habitants	Any i lloc naixament	Estat civil	Ocupació	Residència
1900	AMS 2861		No consta al padró.				
1901	AMS 2864	Illeta 44, 61 G Casa 129	Consta al padró però sense veïnats.				
1905	AMS 2873	Illeta 44, 61 G Casa 129	Sense veïnats				
1906	AMS 2876	Illeta 44, 75 Casa 129	Jaume Bisbal Colom Maria Ferra Morell Margalida Bisbal Ferra Catalina Bisbal Ferra	1875, Sóller 1881, Valldemossa 1902, Suïssa 1903, Sóller	casat casada fadrina fadrina	traficant sense sense sense	França Sóller Sóller Sóller
1907	AMS 2878	Illeta 44, 75 Casa 129	Jaume Llabrés Beltran Magdalena Miquel Ramon Margalida Llabres Miquel Catalina Llabres Miquel Maria Llabres Miquel	1857, Lloseta 1869, Lloseta 1890, Lloseta 1892, Lloseta 1896, Sóller	casat casada fadrina fadrina fadrina	jornaler sense sense sense sense	Àfrica Sóller Sóller Sóller Sóller
1911	AMS 2888	Illeta 44, 72 Casa 152	Jaume Llabrés Beltran Magdalena Miquel Ramon Margalida Llabres Miquel Maria Llabres Miquel	1857, Lloseta 1859, Lloseta 1890, Lloseta 1896, Sóller	casat casada fadrina fadrina	jornaler sense sense sense	Àfrica Àfrica Àfrica Àfrica
1912	AMS 2891	Illeta 44, 72 Casa 152	Sense veïnats				
1913	AMS 2894	Illeta 44, 72 Casa 152	Ramon Colom Bernat Francisca Oliver Colom Antoni Colom Oliver Francisca Colom Oliver Maria Colom Oliver Margalida Colom Oliver Ramon Colom Oliver Jaume Colom Oliver Bartomeu Colom Oliver	1870, Sóller 1870, Sóller 1892, Sóller 1894, Sóller 1903, Sóller 1905, Sóller 1907, Sóller 1908, Sóller 1911, Sóller	casat casada fadrí fadrina fadrina fadrina fadrí fadrí fadrí	cantero sense dependent sense sense sense sense sense sense	Sóller Sóller França Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller
1920	AMS 2914	Illeta 44, 74 Casa 152	Ramon Colom Bernat Francisca Oliver Colom Francisca Colom Oliver Maria Colom Oliver Margalida Colom Oliver Ramon Colom Oliver Jaume Colom Oliver Bartomeu Colom Oliver	1870, Sóller 1870, Sóller 1894, Sóller 1903, Sóller 1905, Sóller 1907, Sóller 1908, Sóller 1911, Sóller	casat casada fadrina fadrina fadrina fadrí fadrí fadrí	cantero sense sense sense sense sense sense sense	Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller Sóller

4. Habitants de la casa segons els padrons							
Any	Sigmatu	Adreça	Habitants	Any i lloc naixament	Estat civil	Ocupació	Residència
1934	AMS 2951	Illeta 44, 79 Casa 139	Bartomeu Mora Saletes Antònia Albertí Mayol				
1941	AMS 2956	Illeta 44, 77 Casa 564	Sense veïnats				
1950	AMS 2970	Illeta 44, 80 <i>Ca na Joana Saletes</i>	Antoni Reus Ripoll Joana Mora Saletes Antoni Reus Mora Francisca Reus Mora				

Agraïments

He d'agrair a Na Carme Vila Ferrer i a sa mare Maria Ferrer Màrquez que viuen a la casa número 28 de les set cases la seva gran ajuda per dur a terme aquest treball.

També he d'agrair a la meua filla Catalina Frontera Lladó, la revisió i correcció d'aquesta comunicació.

